Programul De Cooperare
Transfrontalieră
Ungaria-România 2007-2013

Uniunea Europeană
Fondul European de Dezvoltare Regională

Două țări, un scop, succes comun!

MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

satu mare

studii şi comunicări
seria arheologie

XXVII/I
2011

MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

SATU MARE.
STUDII ŞI COMUNICĂRI

seria
ARHEOLOGIE

XXVII/I
2011

EDITURA MUZEULUI SĂTMĂREAN
SATU MARE

Colegiul de redacţie:
Cristian VIRAG-Secretar de redacţie
Robert GINDELE
Ciprian ASTALOS
Zoltan KÁDAS

Referenţi ştiinţifici:
Tiberius BADER (Germania)
Ioan PISO (România)
Ioan STANCIU (România)
Adrian Andrei RUSU (România)

COPERTA: Iulian PETRESCU, Aurel CORDEA
(Sigiliul oraşului Satu Mare din secolul al XVIII-lea)

Tehnoredactare computerizată: Cristian VIRAG

Răspunderea pentru conţinutul ştiinţific al studiilor, formulări şi calitatea textelor în limbi străine revine, în exclusivitate, autorilor.
The authors are responsible for the presentation of the facts contained in their articles, and for the accuracy of the foreign languages texts.

SATU MARE-STUDII şi COMUNICĂRI

Orice corespondenţă se va trimite pe adresa:
Any mail will be posted to the next address:
Toute correspondance sera envoyée à l'adresse:
Richten Sie bitten jedwelche Korrespondenz an die Adresse:

MUZEUL JUDEŢEAN
Piaţa Dr. Vasile Lucaciu, 21
440031 Satu Mare, ROMÂNIA
Tel.: 04/0261/73.75.26
E-mail: muzeusm@gmail.com

Acest material este publicat în cadrul proiectului „Patrimonium2" (HURO/0901/060/2.5.1) derulat de Muzeul Judeţean Satu Mare şi Direcţia Muzeelor din judeţul Szabolcs-Szatmár-Bereg, finantat prin Programul de Cooperare Transfrontalieră Ungaria-România 2007-2013.

Conţinutul acestui material nu reprezintă în mod necesar poziţia oficială a Uniunii Europene.

Jelen kiadvány a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzata Múzeumok Igazgatósága és a Szatmár Megyei Múzeum „Patrimonium2" (HURO/0901/060/2.5.1) c. közös projektjének keretében jelenik meg, a Magyarország–Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007–2013 támogatásával.

Jelen kiadvány tartalma nem feltétlenül tükrözi az Európai Unió hivatalos álláspontját

www.huro-cbc.eu

www.hungary-romania-cbc.eu

ISSN 2067-6956

TIPOGRAFIA: SC QUAL MEDIA GROUP SRL

SUMAR-TARTALOM-SOMMAIRE-CONTENTS-INHALT

Attila Nándor Hágó

Aşezarea neolitică târzie de la Carei-Kozárd (jud. Satu Mare) 5

The Late Neolithic settlement of Carei-Kozard (Abstract) 10

Cristian Virag

Aşezarea neolitică de la Nyíregyháza-Oros, 24. Lh. 23

Die neolitische Siedlung von Nyíregyháza-Oros, 24. Lh. (Zusammenfassung) 34

János Németi

Descoperiri eneolitice de la Carei - Staţia de epurare 61

Kupferzeitliche Funde aus Carei / Großkarol – Kläranlage (Zusammenfassung) 64

Carol Kacsó

Aşezări din epoca bronzului în Depresiunea Maramureşului 71

Bronzezeitliche Siedlungen in der Maramuresch-Senke (Zusammenfassung) 81

Liviu Marta, János Németi

Descoperiri de bronzuri din Sătmar 89

Bronze findings from Sătmar (Abstract) 96

János Németi

Contribuţii la necropola celtică de la Curtuiuşeni (Érkörtvélyes) - Égetőhegy, jud. Bihor 103

Beiträge zur keltischen Nekropole von Curtuiuşeni/Érkörtvélyes-Dâmbul Ars/Égetőhegy Kreis Bihor (Zusammenfassung) 111

В.Г Котигорошко

Исследование Малокопаньского комплекса в 2008 г 129

Vyacheslav Kotygoroshko

Cercetarea complexă de la Mala Kopania din anul 2008 (Rezumat) 138

Gheorghe Lazin

Grupul de cuptoare pentru ceramică aparţinând dacilor liberi descoperit în localitatea Lazuri (jud. Satu Mare) 177

Die in Lazuri (Kreis Satu Mare/ dt. Sathmar) entdeckten, den freien Daken gehörenden Töpferöfen (Zusammenfassung) 178

Sever Dumitraşcu

Medieşul Aurit şi Biharea -centre de olărie în Crişana 181

Medieşul Aurit and Biharea-Pottery production centres in Crişana (Abstract) 182

Sorin Bulzan

Cuie de cort romane descoperite în vestul României 183

Roman tent nails from western Romania (Abstract) 185

И.А. Прохненко, Е.М. Гомоляк, В.В. Мойжес

Результаты исследования замков Закарпатья 187

Igor Prokhnenko, Omelian Homeliak, Mozhes V. M.

Rezultatele cercetărilor privind cetăţile din Transcarpatia (Rezumat) 199

Levente Péter Szőcs

Cercetări arheologice preventive la Satu Mare "Teatrul de Vară" 235

Rescue excavations at Satu Mare "The Summer Theatre" (Abstract) 236

Aşezarea neolitică târzie de la Carei-Kozárd (jud. Satu Mare)

Attila Nándor Hágó

Cuvinte cheie: neolitic, ceramică pictată, Carei, Tiszapolgár, Câmpia Tisei
Key words: Neolithic, painted pottery, Carei, Tiszapolgár, Tisa Plain

Situl *Kozárd* se află la cca. 3,5 km est de hotarul municipiului Carei (jud. Satu Mare), între şoseaua Carei-Satu Mare şi segmentul corespunzător al căii ferate, pe terasa joasă a pârâului Mérges (Pl. I). Sub acest nume (*Kozár)* este amintit în 1335 un sat, pentru ca, după cca. un secol să reapară în documente sub menţiunea de loc pustiu[1]; hotarul apare şi sub denumirile *Kis-Kozár, Nagy Kozár*[2].

Microzona, cu exces de umiditate, se afla la marginea mlaştinii Ecedea, care s-a extins prin „golfuri" (colmatate în timp) până la linia actuală a localităţii Carei. În imediata apropiere, la nord de punctul *Kozárd,* lângă satul Căpleni, pârâul Mérges se varsă deja în mlaştină. Terasele acestui pârâu au fost intens locuite în decursul vremii[3].

Cercetarea sistematică a zonei a început cu perigezele şi cu săpăturile de salvare efectuate de către Németi János la sfârşitul anilor '70 şi în anii '80. Primele săpături sistematice au fost organizate de către Muzeul Municipal Carei, conduse de către Neţa Iercoşan începând cu anul 1991. În perioada 1991-1996 a fost descoperită o parte din aşezarea neolitică târzie (Pl. IV/3) şi mai multe morminte[4], gropi menajere cu oase de animale[5], fragmente ceramice din culturile Bodrogkeresztúr, Tiszapolgár, Baden, cultura scitică de tip Alföld, La Tène[6], morminte din epoca migraţiilor[7], fragmente ceramice din sec. XI-XIII şi urmele bisericii satului Kozárd[8]. Ultima cercetare de teren în zonă a fost efectuată în toamna anului 2010 de către dr. Németi János şi Hágó Attila Nándor; tot cu această ocazie au fost făcute măsurători cu GPS.

Aşezarea neolitică se extinde la 300 m sud de calea ferată (în dreptul km 754/5) şi la 400 m vest de pârâu; aici se găseşte partea cea mai ridicată a zonei[9]. Are o formă ovală cu dimensiunile de cca. 90 x 80 m, aici concentrându-se locuirea, cu un strat de cultură gros de aprox. 50 cm[10], (Pl. II/1).

În anii 1974 şi 1984 au fost executate şanţuri pentru conducte de apă potabilă în stânga căii ferate (borna 754/5, azi hotarul comunei Căpleni). Aceste şanţuri au deranjat mai multe complexe arheologice, gropi menajere, locuinţe de suprafaţă, vetre de foc. Materialul descoperit constă din fragmente ceramice, oase de animale, aşchii de obsidian, fragmente din topoare de piatră. Au fost identificate în total 8 complexe deranjate[11].

În toamna anului 1988, paralel cu calea ferată (în partea dreaptă), a fost săpat un şanţ lat şi trei mai înguste, trasate perpendicular pe primul, pentru evacuarea apelor pluviale. Cu ocazia acestor lucrări au fost deranjate mai multe complexe arheologice din diferite epoci şi culturi arheologice. Săpătura de salvare a fost condusă de către Németi János[12], iar la şantierul arheologic a participat şi elevul Gindele Róbert (azi cercetător ştiinţific la Muzeul Judeţean Satu Mare).

Materialul arheologic descoperit cu ocazia cercetărilor constă din fragmente ceramice care provin din stratul de cultură şi din diferite gropi menajere. De asemenea, au fost descoperite obiecte din piatră (topoare, râşniţe), aşchii, lame de silex, obsidian şi carneol, piese din lut, oase de animale, urme de locuinţe (chirpici). Canalul I (Şanţ I/A) se afla în partea dreaptă a căii ferate, cu o lungime de aprox. 250-300 m, lăţimea 3 m iar adâncimea medie de 1-1,5 m. Şanţul I/A a deranjat 5 gropi menajere cu un bogat material neolitic (Pl. II/2). Stratigrafia şanţului era următoarea: partea de sus 0-0,25 cm arătură, 0,25-0,50 strat vegetal steril (probabil în urma inundaţiilor), iar de la 0,50-0,60 cm se adânceau din stratul de cultură gropi menajere. În majoritatea cazurilor gropile au fost numai parţial săpate din cauza apei infiltrate, iar gropile nr. 3, 5, şi 6 (probabil o locuinţă de suprafaţă) au fost semnalate numai în desen, iar materialul arheologic provenit din aceste gropi a fost amestecat cu fragmentele provenite din stratul de cultură al şanţului. Perpendicular pe şanţul I/A au fost deschise patru secţiuni având următoarele dimensiuni: S.I. 6 x 3 m, S.II. 4x2 m, S.III. 4x2m şi S.IV. 5x3 m. Din punct de vedere al materialelor arheologice, cel mai bogat complex a fost groapa nr.1, care a apărut în S. I şi parţial în S. IV. Groapa nr. 1 s-a conturat în mijlocul şanţului, partea din mijloc fiind parţial

---

[1] Stanciu-Iercoşan 2003, p. 139; Németi 1999, p. 67.
[2] Mizsér 2001, p. 250.
[3] Németi 1981-1982, p. 168-169; Németi 1986-87, p. 22, 24-26; Németi 1999, p. 10, 67.
[4] Iercoşan 1997, p. 23-58; Astaloş-Virag, 2008, p.74, Băcueţ-Crişan 2004, p.72.
[5] El Susi 1997, p. 59-62.
[6] Iercoşan 1986-1987, p.142; Németi 1999, p.67.
[7] Stanciu 1997, p.161-191; Stanciu-Iercoşan 2003, p.139-160.
[8] Németi 1999, p.67.
[9] Codul folosit pentru situl Kozárd este 47.XV.c. după Németi 1999, p.67.
[10] Iercoşan 1997, p.23.
[11] Németi 1986-87, p.24-26; Fig. 19-22\1-10.
[12] Căruia vreau să-i mulţumesc şi pe această cale pentru materialul arheologic adunat prin periegheze, pentru ajutor şi sprijin.

distrusă cu ocazia săpării şanţului. Groapa avea forma ovală cu dimensiunile 5,50 x 3,20 x 1, 50 m, stratigrafia verticală a gropii: 0-0,25 m arătură, pământ deranjat, 0,25-0,75 m strat steril, 0,70-1 m strat de cultură neolitic târziu, 0,70-1,50 m; groapa a fost săpată probabil pentru extragerea lutului galben (Pl. III.)

Din groapa nr. 1 provin mai multe fragmente ceramice de factură semifină şi fină, bine netezite, lustruite, fără ornamente incizate sau pictate. Culoarea ceramicii variază de la brun-cenuşiu, brun cu flecuri, brun-gălbui, brun-cenuşiu la roşu-cărămiziu. Materialele cel mai des folosite ca degresant au fost nisipul fin, pietricelele, mica şi pleava, în proporţii diferite. Pe materialul ceramic sunt observate urme de arsuri secundare. Principalele tipuri de vase din groapa nr. 1 sunt:

1. ***Amforele globulare,*** cu gât cilindric, sunt vase de dimensiuni medii cu corp bombat, confecţionate din pastă semifină, fără ornamente. Pe linia diametrului maxim au câte două torţi masive dispuse orizontal şi perforate vertical, unele au pe gât două torţi mai mici, care au avut un rol practic (prin acestea se putea introduce o sfoară pentru transportul recipientului) (Pl. V/1,3,4). Analogiile cele mai bune se găsesc la Berettyóújfalu-*Herpály*[13], Gorzsa[14].
2. ***Castroanele,*** sunt de dimensiuni modeste şi sunt confecţionate din pastă semifină fără decoraţii, fără torţi sau apucătoare (Pl. V/2,5)
3. ***Străchinile:*** sunt relativ puţine fragmente, sunt de factură bună, din pastă semifină, fără ornamente (Pl.VI/11).
4. ***Vas patrulater***, de formă aproape dreptunghiulară, fără ornamente, confecţionat dintr-o pastă semifină sau fină având culorile brun cu flecuri, roşiatică cu pete gălbui sau cenuşii (Pl. V/6,7). Acest tip de vas este des întâlnit în cultura Tisa timpurie.
5. ***Cupa cu picior*** este tipul de vas cel mai răspândit în aşezarea de la Kozárd, atestat şi de articolele precedente[15]. Cupele cu picior sunt de diferite dimensiuni, cu buză lobată sau dreaptă, cu sau fără apucătoare. Sunt confecţionate din pastă semifină sau fină, de culoare brun-gălbui sau roşu cărămiziu şi aproape totdeauna apar pe ele ornamente plastice sau pictură. În cazul gropii Nr. 1 fragmentele care provin din cupele cu picior sunt fără ornamente (Pl. VI/5-9).
6. ***Vasele miniaturale*** sunt recipiente de mici dimensiuni (diametrul fundului 2-4 cm), sunt confecţionate din pastă fină, fără ornamente (Pl. VI/1-4, 10).
7. ***Tăvile*** sunt forme des întâlnite în aşezarea de la Carei-*Kozárd*. Sunt confecţionate din pastă semifină şi fină, bine netezită, de culoare brun-gălbui, cenuşiu. Au formă alungită sau ovală, cu crestături pe buze, ornamentate cu butoni simpli sub buze. Adeseori sunt perforate sub buze (Pl. VI/12-15).
8. ***Capacele de vas***, sunt de dimensiuni mici şi medii (diam. variază între 4-10 cm), confecţionate din lut amestecat cu nisip fin şi pleavă, fără ornamente, de culoare brun-gălbui, brun-cenuşiu. Capacele descoperite în Gr. 1 au forma de ciupercă cu patru perforaţii, prin care se introducea sfoara (Pl. VI/16-18). De la *Kozárd*, în campaniile precedente au fost descoperite însă şi capace de vas cu mâner[16].
9. ***Vase de provizii, oale.*** Nu s-a putut reconstitui o anumită formă a vaselor de provizii, dar sunt cele obişnuite din epoca neolitică, care rămân aproape neschimbate, şi au mărimi diferite. Sunt făcute din pastă semifină, fără ornamente, apar numai câte două sau patru torţi, care au avut un rol practic (Pl. V/8-10).
10. ***Torţi, butoni:*** butoni mari alungiţi dispuşi orizontal şi perforaţi vertical (Pl. V/1, VIII/1,); butoni simpli mici şi mari (Pl. V/3-5, VI/13-14, VII/1, VIII/5,6,11, IX/10,11, XI/4); butoni în formă de şa (Pl. X/8); torţi perforate (Pl. V/8-10, VIII/10, IX/1,10, XI/4,7), torţi dreptunghiulare perforate (Pl.X/3), torţi în formă de „cioc de pasăre" (XI/9).

Pe lângă materialul ceramic deosebit de bogat din groapa nr. 1 au mai fost descoperite şi alte artefacte arheologice, cum ar fi numeroase fragmente de obiecte litice, obsidian, silex şi carneol, dintre care şi două lame din obsidian bine confecţionate şi retuşate la margini, având dimensiunile de 5-7 cm (Pl. XII/1-5).

De asemenea au fost descoperite două topoare din piatră. Primul topor are forma ovală, cu tăiş oval, partea de sus fiind ruptă, fără gaură de înmănuşare, cu dimensiunile de 4,7 x 3 x 1,2 cm (Pl. XII/13). Celălalt topor are formă trapezoidală, tăişul este drept, fără gaură de înmănuşare, partea de jos este ruptă, dimensiunile sunt 7,5 x 6x 2,5 cm. (Pl. XII/12). Tot din această groapă provine un fragment de piatră de râşnită cu dimensiunile 11 x 7,5 x 1,5 cm. (Pl. XII/8). Au mai fost descoperite numeroase oase de animale, aparţinând mai ales bovinelor şi un fragment din corn de căprioară, cu urme de prelucrare, bine lustruit, care a fost utilizat, probabil, la lustruirea vaselor ceramice.

Paralel cu SI. pe partea dreaptă a canalului a fost trasată secţiunea nr. 4 (Pl. III/1). În această secţiune a fost descoperită o parte din groapa nr. 1 din SI. Astfel SI/Gr. 1 şi SIV/Gr.1 formează aceeaşi

---

[13] Raczky 1987, p. 108.
[14] Horváth 1982, p.201-222.
[15] Iercoşan 1997, p.25; Németi 1986-87, p.24-26.
[16] Iercoşan 1997, p.28, Pl. 12/10, 10/8, 25/20, 13/5.

groapă. Stratigrafia verticală a gropii este următoarea: 0-0,25 m arătură, pământ deranjat, 0,25-0,75 m strat steril, 0,75-0,90 m strat de cultură şi 0,90-1,20 groapa neolitică (Pl. IV/1,2). Din acest complex provin câteva fragmente ceramice din castroane, străchini, vase miniaturale, oale şi o toartă de la un vas de provizii (Pl. VII/10-12; IX/1.6). Un fragment dintr-un obiect neidentificabil, din lut bine netezit, de factură semifină, amestecat cu nisip, fără ornamente, provine probabil de la un altar. Dimensiuni 7x2x1,5 cm. (Pl. XII/7).

Secţiunea SII a fost deschisă în apropierea SI, în partea stângă a canalului. În secţiune s-a conturat o groapă ovală, parţial distrusă de canal; n-a fost săpată integral datorită apei infiltrate. Din fragmentele ceramice adunate am putut reconstitui următoarele forme: oale (Pl. VII/3-5, 9-10), cupe cu picior (Pl. VII/7-8) şi un fragment ornamentat cu un buton simplu (Pl. VII/6).

Groapa Nr. 3 era situată în mijlocul canalului, astfel a fost distrusă aproape în totalitate. Nu a putut fi desenată, însă s-a putut constata că diametrul gropii era de cca. 3 m. Materialul arheologic al gropii era foarte bogat în fragmente ceramice, oase de animale, aşchii de obsidian şi silex şi fragmente de râşniţe. Factura ceramicii era semifină şi fină de culoare închisă, brună, brun-cenuşiu, brun-gălbui, amestecat cu nisip fin şi pietricele.

Au putut fi reconstituite următoarele forme de vase: vase de provizii cu torţi (Pl. VIII/1,10), vas patrulater (Pl. VIII/2), cupe cu picior (Pl. VIII/4), castroane, oale (Pl. VIII/5,6,9), tăvi (Pl. VIII/7) şi două fragmente ornamentate cu brâu crestat provenind de la o oală (Pl. VIII/3). Categoria fină a materialului arheologic este reprezentată de mai multe fragmente ceramice de factură bună, având culoarea roşu-cărămiziu, materialul folosit ca degresant fiind nisipul fin, iar fragmentele fiind pictate pe fond roşu cu negru în formă de reţea (Pl. VIII/8). Fragmentele provin probabil de la cupe cu picior sau castroane. Analogiile cele mai apropiate se găsesc la Gr. 2 de la Carei-*Kozárd*[17], în ariile culturilor Herpály[18] şi Polgár-*Csőszhalom*[19].

În secţiunea nr. 3 a fost descoperită groapa nr. 4, materialul gropii constând din fragmente ceramice, oase de animale (în special bovine), aşchii de obsidian. Factura ceramicii este semifină, de culoare brun-cenuşiu, brun-gălbui, amestecat cu nisip fin şi pietricele, fără decoraţii. Datorită faptului că materialul ceramic este foarte fragmentar, a fost greu de reconstituit forme de vase (Pl. VII/1-2). Gropile nr. 5 şi 6 au fost distruse în totalitate; groapa nr. 5 era probabil o groapă menajeră, iar groapa nr. 6 o locuinţă de suprafaţă. Din locuinţă au fost adunate fragmente ceramice şi chirpici.

Un bogat material arheologic a fost colectat din umplutura şanţului săpat pentru evacuarea apei pluviale, după nivelarea pământului excavat. Au fost adunate fragmente ceramice, oase de animale, chirpici, aşchii de obsidian, unelte litice. Ceramica este de factură fină şi semifină, de culoare brună, brun-gălbui, brun-cenuşiu. Materialele folosite ca element de degresare sunt nisipul, nisipul fin, pietricelele. Majoritatea fragmentelor sunt fără ornamente plastice sau pictate. S-au putut reconstitui următoarele tipuri de vase: vase de provizii, oale (Pl. IX/10,11,14; XI/1, 4), vas cu picior (Pl. IX/7), vas patrulater (Pl.IX/9), cupă cu picior (Pl. IX/12, XI/6), tăvi (Pl. IX/13,15), castron (Pl. IX/8, XI/5), vas miniatural (Pl. XI/3), castron (Pl. IX/8), capac de vas (Pl. VIII/11), vas patrulater ornamentat cu incizii (Pl. VIII/12).

Tot din şanţ au fost descoperite două topoare din piatră şi un fragment de râşniţă. Toporul, păstrat fragmentar, este de formă ovală, cu tăiş puţin oval, partea superioară lipseşte, şi nu are gaură de înmănuşare (dimensiunile: 5,4 x 4,8 cm). Celălalt topor are forma trapezoidală, o parte din tăiş este ruptă iar dimensiunile sunt 5,3 x 4,2 x 1,5 cm. Fragmentul de râşniţă este de formă ovală cu diametrul de 7 cm.

În apropierea aşezării neolitice târzii de la Carei-*Kozárd*, la cca. 250 m de calea ferată, a fost localizată prin periegheză (1974, 1983) o aşezare aparţinând culturii Tiszapolgár[20]. Cu ocazia lucrărilor din 1988 a fost parţial deranjată şi aşezarea Tiszapolgár. Materialul arheologic a fost adunat de către dr. Németi János. Fragmentele ceramice sunt de factură semifină şi fină, de culoare brun deschis, brun-gălbui, fără ornamente. Materialul adunat este caracteristic formelor ceramice ale culturii Tiszapolgár, butoni în formă de „cioc de pasăre" (Pl. XI/9), butoni simpli fără perforare (Pl. XI/7-9) şi fragmente de castroane, străchini şi oale (PL. XI/10-13). Formele mai sus amintite sunt prezente în toate aşezările Tiszapolgár din nord-vestul României[21]. Tot din această aşezare provin două fragmente de topor din piatră (Pl. XII/14).

În primăvara anului 1984, la cca. 50 m. de calea ferată Carei-Satu Mare (pe partea stângă) a fost săpat un şanţ pentru o conductă de apă care a deranjat o aşezare neolitică. Aici s-au conturat diferite gropi menajere, locuinţe de suprafaţă, vetre de foc şi gropi din epoca migraţiilor şi feudală. În urma cercetărilor a rezultat că aşezarea neolitică semnalată este identică cu cea de pe cealaltă parte a căii ferate. O parte din materialele arheologice au fost prelucrate de către dr. Németi János[22]. În prezentul articol am selectat materialul cel mai reprezentativ. Ceramica este de factură fină şi semifină, degresată cu nisip fin şi pietricele,

---

[17] Iercoşan 1997, p. 28.
[18] Raczky 1987, p.105-127.
[19] Raczky et alii 1997, p.34-43.
[20] XV. c2-codul sitului-după Németi 1999; Iercoşan 1986-1987, p.143, Fig. 9/7-14; Németi 1999, p.67.
[21] Maxim 1999, p. 120, Fig. 146-154, Iercoşan 2002.
[22] Németi 1986-87, p. 24-26; Fig. 19-22\1-10.

pe câteva fragmente apar ornamente plastice şi urme de decor pictat. Formele care au putut fi reconstituite sunt următoarele: oale (Pl.X/7,10), castron (Pl.X/15), cupe cu picior (Pl.X/2,4,12-14), vas miniatural (Pl.X/5, 9, 11), tăvi (Pl.X/1); ca ornamente apar torţile (Pl.X/1, 3,8,11) şi pictura cu negru pe fond roşu-cărămiziu (Pl.X/13,14). Un fragment interesant este o greutate confecţionată din peretele unui vas (Pl.X/6). De asemenea, au fost descoperite numeroase fragmente de obsidian, chirpici, fragmente de râşniţe, oase de animale.

În zona Careiului, datorită cercetării sistematice şi cercetărilor efectuate în teren într-o perioadă de aproape 50 de ani, au fost localizate 36 de situri care datează în neoliticul târziu, cele mai importante fiind Pir-*Complexul de porci*, Carei-*Bobald I, IV, V, VI*, Cămin-*Staţia de pompă*, Căpleni-*Malul canalului Poştei*, Căpleni-*Togul lui Reök*, Căpleni-*Drumul spre Cămin*[23]. Iar într-un articol recent apărut, au fost enumerate descoperirile provenind din cercetări de teren de la Resighea-*Drumul Gării*, Resighea-*Lac*, Moftinu Mare-*Halta Gării*, Carei-*Poligonul grănicerilor*, Carei-*Drumul spre Oradea*, Carei-*Bödör-völgy*[24].

Datorită cercetării sistematice de la Carei-*Kozárd*, putem constata că situl era intens locuit încă din epoca neolitică. Condiţiile geografice, apropierea pârâului Mérges ca sursă de apă şi terenurile bune pentru agricultură au fost foarte favorabile pentru habitatul din epoca neolitică. Situl din hotarul oraşului Carei este singura aşezare neolitică târzie care a fost cercetată pe un timp mai îndelungat de mai mulţi cercetători. Stratul de cultură este unitar pe teritoriul aşezării neolitice. Stratul de arătură gros de cca. 20-30 de cm este urmat de un strat de depunere de nisip şi pământ (probabil depunere în urma inundaţiilor), steril arheologic, gros de cca. 40-60 de cm, urmat de stratul neolitic din care sunt săpate gropile menajere.

Situl neolitic de la Carei-*Kozárd* este o aşezare care se întinde pe ambele părţi ale căii ferate, pe o suprafaţă de aproape 6 hectare, în acest fel încadrându-se bine în rândul aşezărilor similare din Câmpia Tisei[25]. De asemenea au fost identificate 5 locuinţe de suprafaţă (depuneri, platforme de chirpici) având dimensiunea de 12-15 mp[26]. Astfel, calculând populaţia la 5-6 oameni pentru o locuinţă, avem de a face cu o aşezare cu 30-40 persoane. Bineînţeles, locuinţa poate să fi fost mult mai mare, fiindcă casele de suprafaţă au fost deranjate de lucrări agricole. Chiar dacă nu avem nici o locuinţă săpată integral, putem reconstitui o locuinţă după mărimea platformei de lut, şi analogiile sunt cunoscute din aşezările de la Berettyóújfalú-*Herpály*[27] sau Polgár-*Csőszhalom*[28]. O astfel de locuinţă a fost reconstruită recent în Parcul Arheologic de pe lângă Autostrada M3, în apropierea oraşului Polgár[29].

În ceea ce priveşte materialul ceramic, majoritatea fragmentelor adunate din gropi menajere şi din stratul de cultură, provin din vase de factură semifină, o parte mai mică a fragmentelor de ceramică sunt de factură fină. Ornamentele plastice sunt reprezentate de brâuri crestate, crestături, diferiţi butoni (simpli, dubli) şi torţi perforate sau neperforate. Pictura apare numai pe câteva fragmente ceramice, pe fond roşu, pictat cu negru în motive de *Z* şi *V*, zig-zaguri, haşuri, romburi, triunghiuri. Fragmentele cu urme de pictură neagră provin de la cupe cu picior, castroane (Pl. IX/8; Pl. 10/13-14), analogii fiind la Zăuan-*Dâmbul Spânzuraţilor*[30] şi Berettyóújfalu-*Herpály*[31].

Un fragment interesant este fundul unui vas ornamentat cu motive geometrice incizate provenind din stratul de cultură a S. I (Pl. 7/12). Analogiile cele mai bune le găsim în aşezările din cultura Tisa[32] de la siturile Szegvár-*Tűzköves*[33], Öcsöd-*Kováshalom*[34], Vesztő-*Mágor*[35]. Formele de vase descoperite în aşezarea de la Carei-*Kozárd* sunt recipiente des întâlnite în neoliticul târziu.

Cele mai bune analogii pentru descoperirile de la Carei-*Kozárd* sunt cele de la Berettyóújfalu-*Herpály*[36], Polgár-*Csőszhalom*[37], Medieşul Aurit-*Togul lui Schweitzer*[38], Zăuan-*Dâmbul Spânzuraţilor*[39], Oradea-*Salca*[40], Dumbrava-*Medieşul Aurit*[41] şi Dumbrava-*La Cosma*[42].

---

[23] Németi 1999, p. 96.
[24] Hágó 2009, p. 15-47.
[25] Raczky et alii 1997, p. 36.
[26] Iecoşan 1997, 23 şi nota 11.
[27] Kalicz-Raczky 1987, p. 110, 7; Horváth 1988, p. 32.
[28] Raczky 1997, p. 37, fig. 26; Raczky-Andersz 2009, p. 73-92.
[29] Raczky-Anders-Sebők 2007, p. 24-49.
[30] Lazarovici-Lakó 1981, fig. 14-16.
[31] Raczky 1987, p. 83, fig. 47; Kalicz-Racky 1987, p. 119-120, fig.30-37; Raczky et alii 1997, p. 34-43, fig. 29.
[32] Kalicz-Raczky 1987, p. 11-30.
[33] Korek, 1987, p. 51, Fig. 8.
[34] Raczky 1987, p. 70, Fig. 15.
[35] Hegedűs-Makkay 1987, p. 98, fig. 19.
[36] Kalicz-Raczky 1986, p. 63-128; Kalicz-Raczky 1987, p. 105-126.
[37] Raczky et alii 1994, p. 231-240; Raczky et alii 1997, p. 34-43, fig. 27, Raczky-Andersz, 2009, p. 75-92.
[38] Virag-Kádas 2008, p. 5-9.
[39] Lazarovici-Lakó 1981, 26, p. 31-40; Băcueţ-Crişan 2005, p. 28-29.
[40] Luca 2001, p. 27-85.
[41] Dumitraşcu-Luca 1991, p. 289-295.
[42] Material inedit. A fost publicat doar un raport de săpătură în *StCom Satu Mare* IX-X, 1992-1993; Iercoşan 1992-1993, p. 79.

Pe lângă materialul ceramic, au fost adunate o cantitate mare de unelte litice, aşchii de obsidian, carneol şi silex, care atestă relaţii de schimb cu zona Tokaj-*Eperjes* (sursă de obsidian negru şi fumuriu) şi zona Oaşului (sursă de carneol şi silex). Topoarele de piatră din andezit, râşniţele şi micaşistul (folosit ca râşniţă şi material de degresare) ne arată că aşezarea neolitică de la Carei-*Kozárd* a avut legături strânse cu zona Şimleului (cea mai apropiată sursă de micaşist) şi cu zona munţilor Oaşului, de unde au adus materia primă pentru topoarele din piatră. La ornamentarea ceramicii pictate au folosit bitumenul, provenit din zona Barcăului, folosit deja şi de purtătorii grupului neolitic Pişcolt. Uneltele din os (străpungător, săpăligi din corn de cerb, spatule) lipsesc din gropile menajere şi din stratul de cultură[43], însă s-a găsit o cantitate mare de oase de animale (mai ales bovine şi porcine), astfel presupunem că comunitatea de la Carei-*Kozárd* s-a ocupat cu creşterea animalelor, şi mai puţin cu agricultura; de asemenea lipsesc din descoperirile din 1988 greutăţile de lut, dar este cunoscut un fragment ceramic perforat, din peretele unui vas, însă cu dimensiunile foarte mici, fapt care ne îndreaptă să-l considerăm drept o jucărie (?) (Pl. VI/10).

Materialul arheologic încadrat în cultura Tiszapolgár adunat din apropierea aşezării neolitice are cele mai bune analogii în zona Careiului la Acâş, Berea, Carei-Bobald, Cămin, Dindeşti, Lucăceni, Pişcolt, Tiream, etc.[44]

Aşezarea de la Carei-*Kozárd* se încadrează bine în orizontul cronologic a siturilor datate în neoliticul târziu din nord-vestul României şi de pe Tisa Superioară, având relaţii strânse cu comunităţile din Câmpia Tisei (purtătorii culturii Tisa), precum şi cu aşezările din zona Şimleului şi Munţii Oaşului.

Bibliografie:

Astaloş-Virag 2008: C. Astaloş, C. Virag, *Descoperiri funerare neolitice din judeţul Satu-Mare (Neolithic funerary finds from Satu-Mare County*, in *StCom Satu Mare, XXIII-XXIV/1*, Satu-Mare, 2008, p. 73-94.

Băcueţ-Crişan 2004: S.Băcueţ-Crişan, *Burial rites in the Neolithic in Northwest Romania (Neolit temetkezési szokások Északnyugat-Románia területén)*, in *JAMÉ XLVI*. Nyíregyháza, 2004, p. 71-84.

Băcueţ-Crişan 2008: S. Băcueţ-Crişan, *Stadiul cercetărilor privind perioada neo-eneolitică pe teritoriul judeţului Sălaj. Bazinul Barcăului şi Crasnei (Researches regarding the Neo-Aeneolithic period on the territory of Sălaj County. Settlements from the basin of Barcău and Crasna rivers. A research stage,* in *StCom Satu Mare, XXII*, Satu-Mare, 2008, p. 27-33.

Dumitraşcu-Luca 1991: S. Dumitraşcu, S. A. Luca, *Contribuţii la cunoaşterea neoliticului din nord-vestul României (I). Aşezarea de la Dumbrava-Mediesul Aurit,* in *Crisia*, 21, Oradea, 1991, p. 289-195.

El Susi 1997: G. El Susi, *Resturile de faună în aşezarea neolitică târzie de la Carei-Cozard (G.2), judeţul Satu-Mare (Faunal remains of a late neolitic pit from Carei-Cozard (G.2), Satu-Mare county (Summary)*, in *StCom Satu Mare, XIV*, Satu-Mare, 1997, p. 59-62.

Hegedűs-Makkay 1987: K. Hegedűs, J. Makkay, *Vesztő-Mágor, A settlement of the Tisza culture,* in *The Late Neolitic of the Tisza Region*, Budapest-Szolnok, 1987, p. 85-101.

Hágó 2009: A. N Hágó, *Descoperiri din neoliticul dezvoltat şi târziu din zona Careiului, jud. Satu-Mare,* (*Middle and Late Neolithic researches from Carei area*), *Marisia*, XXIX, Târgu-Mureş, 2009, p. 15-47.

Horváth 1987: F. Horváth, *Hódmezővásárhely-Gorzsa A settlement of the Tisza culture,* in *The Late Neolitic of the Tisza Region*, Budapest-Szolnok, 1987, p. 31-46.

Iercoşan 1986-1987: N. Iercoşan, *Noi descoperiri arheologice în zona Carei (Neue Archälogische entdekungen aus Carei)*, *StCom Satu Mare, VII-VIII*, Satu-Mare, 1986-87, p. 159-162.

Iercoşan 1992-1993: N. Iercoşan, *Săpăturile arheologice din judeţul Satu-Mare (1971-1990) Les fouilles archéologiques du département de Satu-Mare (1971-1990), StCom Satu Mare, IX-X*, Satu-Mare, 1992-1993, p. 77-90.

Iercoşan 1997: N. Iercoşan, *Descoperiri arheologice în aşezarea neolitică târzie de la Carei, „Cozard" Groapa nr. 2 (Découvertes achéologhiques dans l'établisement néolitique tardif de Carei „Cozard. La fossé no.2 (Rèsumé)*, *StCom Satu Mare, XIV*, Satu-Mare, 1997, p. 23-59.

Iercoşan 2002: N. Iercoşan, *Cultura Tiszapolgár în Nord-vestul României,* Cluj-Napoca, 2002, p. 25-106.

Kalicz-Raczky 1986: N. Kalicz, P. Raczky, *Ásatások Berretyóújfalu-Herpály neolitikus és bronzkori tell településen 1977-1982 között. I. Újkőkor (Neolitikum),* in *A Bihari Múzeum Évkönyve*, IV-V. 1986, p. 63-128

Kalicz-Raczky 1987: N. Kalicz, P. Raczky, *The late neolithic of the Tisza Region,* in *The Late Neolitic of the Tisza Region*, Budapest-Szolnok, 1987, p. 11-30.

Kalicz-Raczky 1987: N. Kalicz, P. Raczky, *Berettyóújfalu-Herpály, A settlement of the Herpály culture,* in *The Late Neolitic of the Tisza Region*, Budapest-Szolnok, 1987, p. 105-127.

Korek 1987: J. Korek, *Szegvár-Tűzköves, A settlement of the Tisza culture,* in *The Late Neolitic of the Tisza Region*, Budapest-Szolnok, 1987, p. 47-60.

[43] Aici mă refer doar la săpătura de salvare din 1988.

[44] Iercoşan 2002-Catalogul descoperirilor, p. 25-107.

Lazarovici-Lakó 1981: Gh. Lazarovici, E. Lako, *Săpăturile de la Zăuan-campania din 1980 şi importanţa acestor descoperiri pentru neoliticul din nord-vestul României, AMN, XVIII*, Cluj-Napoca, 1981, p. 13-44.

Luca 2001: S. A. Luca, *Cercetări arheologice la Oradea-Salca şi câteva probleme legate de cultura Salca-Herpály, Apulum, XXXVIII/1*, Alba-Iulia, 2001, p. 27-85.

Maxim 1999: Zoia Maxim, *Neo-eneoliticul Transilvaniei,* Cluj-Napoca, 1999, p. 87-97, 119-124.

Mizsér 2001: L. Mizsér, *Szatmár vármegye Pesty Frigyes 1864-1866. évi helynévtárában,* Nyíregyháza, 2001, 250.

Németi 1981-1982: J. Németi, *Descoperiri arheologice din hotarul oraşului Carei (jud. Satu-Mare) (Archälogische Endeckugen in der Ungebung der Stadt Carei, Kreis Satu-Mare),* in *StCom Satu MareV-VI*, Satu-Mare, 1981-1982, p. 168-169.

Németi 1986-87: J. Németi, *Descoperiri din neoliticul târziu în valea Crasnei (Entdeckungen aus der späten jungsteinzeit in der zone von Carei (Kreis Satu-Mare)*, in *StCom Satu Mare, VII-VIII*, Satu-Mare, 1986-1987, p. 15-62.

Németi 1999: Németi J, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului,* Biblioteca Tracologica XXVIII, Bucureşti, 1999, 67.

Raczky 1987: P. Raczky, *Öcsöd-Kováshalom, A settlement of the Tisza culture,* in *The Late Neolitic of the Tisza Region*, Budapest-Szolnok, 1987, p. 61-84.

Raczky-Meier-Arendt-Kurucz-Hajdú-Szikora 1994: P. Raczky, W. Meier-Arendt, K. Kurucz, Zs. Hajdú, Á. Szikora, *A Late Neolithic settlement in the Upper Tisza region and its cultural conections. (Polgár-Csőszhalom. Egy késŏneolitikus lelőhely kutatása a Felső-Tisza vidékén és annak kulturális összefüggései*, in *JAMÉ, XXXVI*, Nyíregyháza,1994, p. 231-240.

Raczky-Andrers-Nagy-Kurucz-Hajdú-Meier-Arendt 1997: P. Raczky, A. Anders, E. Nagy, K. Kurucz, Zs. Hajdú, W. Maier-Arendt, *Polgár-Csőszhalom-dülő*, in *Utak a Múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései (Path into the past. Rescue excavations ont he M3 motorway)*, Budapest, 1997, p. 34-41.

Raczky-Anders-Sebők 2007: P. Raczky, A. Anders, K. Sebők, *Újkőkori ház kísérleti rekonstrukciója Polgár-Csőszhalom településről (Experimental reconstruction of a Neolithic house at the Polgár-Csőszhalom*, in *Ősrégészeti Levelek*, 7 évfolyam (2005), Budapest, 2007, p. 24-49.

Raczky-Andersz 2009: P. Raczky, A. Andersz, *Tér és időszemlélet az újkőkorban. Polgár-Csőszhalom ásatásainak megfigyelései,* in *Régészeti Dimenziók*, Budapest, 2009, p. 73-92

Stanciu-Iercoşan 2003: I. Stanciu, N. Iercoşan, *Primele morminte din cimitirul gepid de la Carei-„Kozard", jud. Satu-Mare (Die ersten graber aus dem gepidischen friedhof von Carei-„Kozard", kreis Satu-Mare),* in *In Memoriam Nicolae Chidioşan*, Oradea, 2003, p. 139-159.

Stanciu 1996: I. Stanciu, *Vestigii medievale timpurii din judeţul Satu-Mare (Frümittelalterrliche funde aus dem Krei Satu-Mare)*, in *StCom Satu Mare, XIII*, Satu-Mare, 1996, p. 71-91.

Virag 2008: C. Virag, *Problematici ale neoliticului din nord-vestul României şi zonele învecinate (Questions of Neolithic period of NW Romania and neighbouring area,* in *StCom Satu Mare*, XXII, Satu-Mare, 2008, p. 5-26.

Virag-Kádas 2008: C. Virag, Z. Kádas, *Aşezarea neolitică de la Medieşu-Aurit-Togul lui Schweitzer (The neolithic settlement from Medieşu-Aurit-Togul lui Schweitzer*, in *StCom Satu Mare, XXIII-XXIV/1*, Satu-Mare, 2006-2007, p. 13-26.

The Late Neolithic settlement of Carei-Kozard

Abstract

Carei-*Kozard* is located in Satu Mare county 3,5 km east of Carei, on the right side of the Satu-Mare-Oradea motorway, 300 m south of the Carei-Satu-Mare railway line .

The area became known as an archeological site in the eighties as pieces of pottery had been collected by the archeologists, Németi János and Neţa Iercoşan of the Museum of Carei.

During archaeological researches between 1990-1999 the archeologists (Németi János, Neţa Iercoşan, Ioan Stanciu) discovered different archeological settlements and a VI-VII century cemetery. Several archeologic units (pits, buildings) had been excavated, thus revealing Late Neolithic, Copper Age, Alföld Scythian Culture, VI-VII cemetery, XI-XII pottery and the church of Kozard village was located in the highest part of this settlement.

The paper presents archaeological finds discovered during rescue archaeological excavations at Carei-*Kozard* between 1986-88 and other few archeological researches. The finds (potsherds, stone axes, pintanderas, animal bones, obsidians) can be dated in the Late Neolithic; the cultural attribution of the finds is in the Herpály culture.

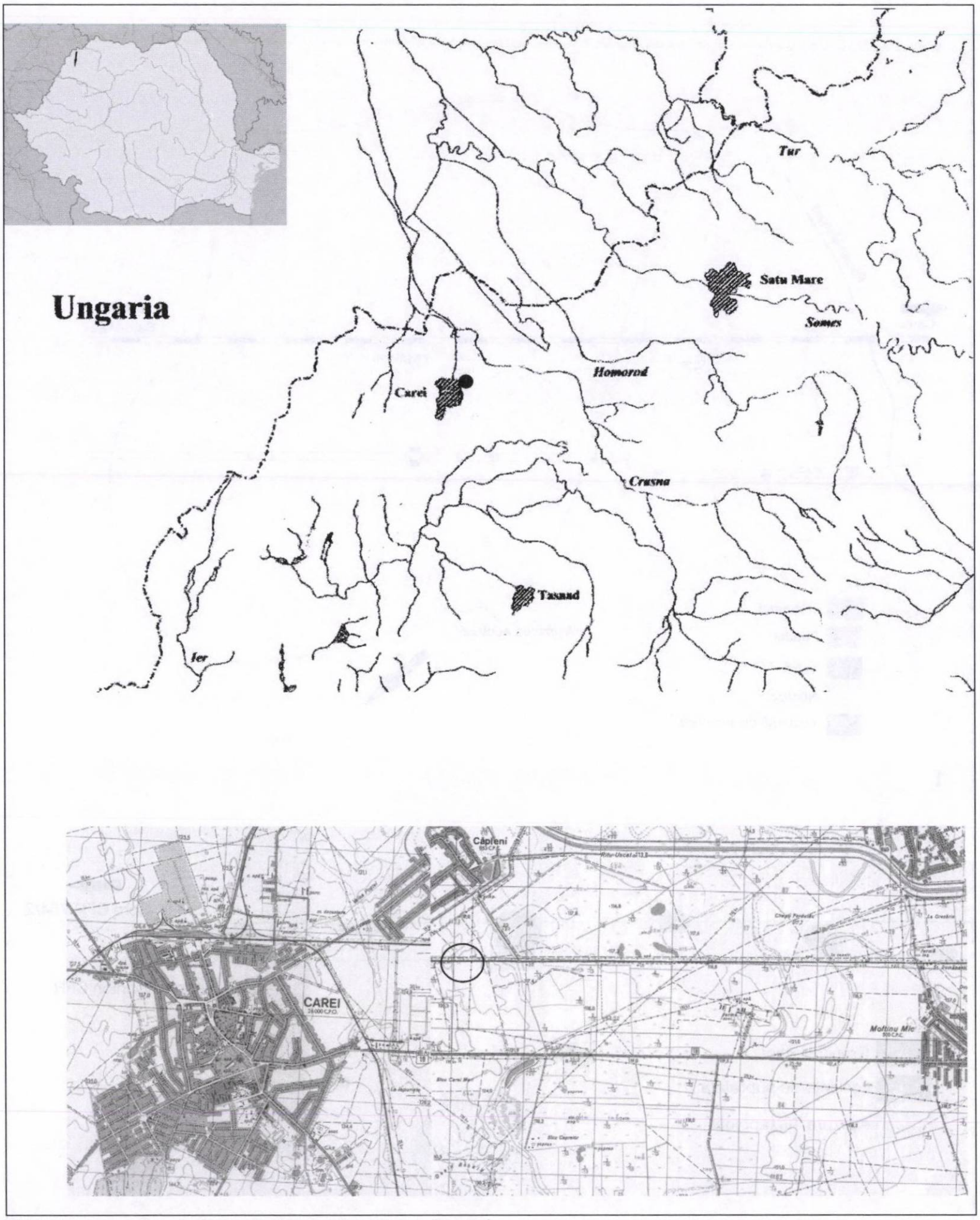

Pl. I. Aşezarea geografică a sitului neolitic Carei-*Kozárd*
Pl. I. The geographical setting of the Neolithic site of Carei-*Kozárd*

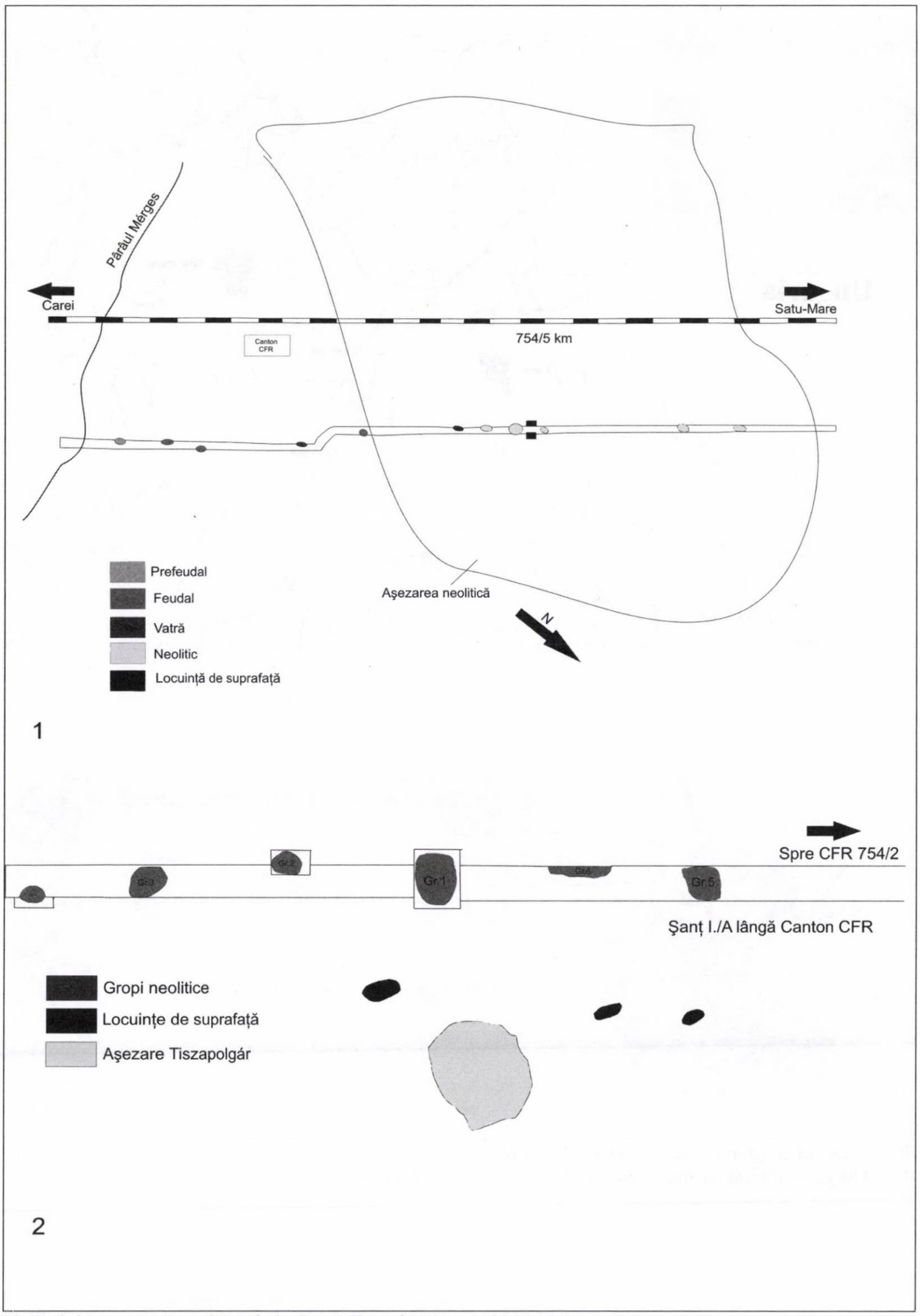

Pl. II. Schiţa aşezării neolitice de la Carei-*Kozárd* (Németi 1986,1988)
Pl. II. Sketch of the Neolithic settlement of Carei-*Kozárd* (Németi 1986,1988)

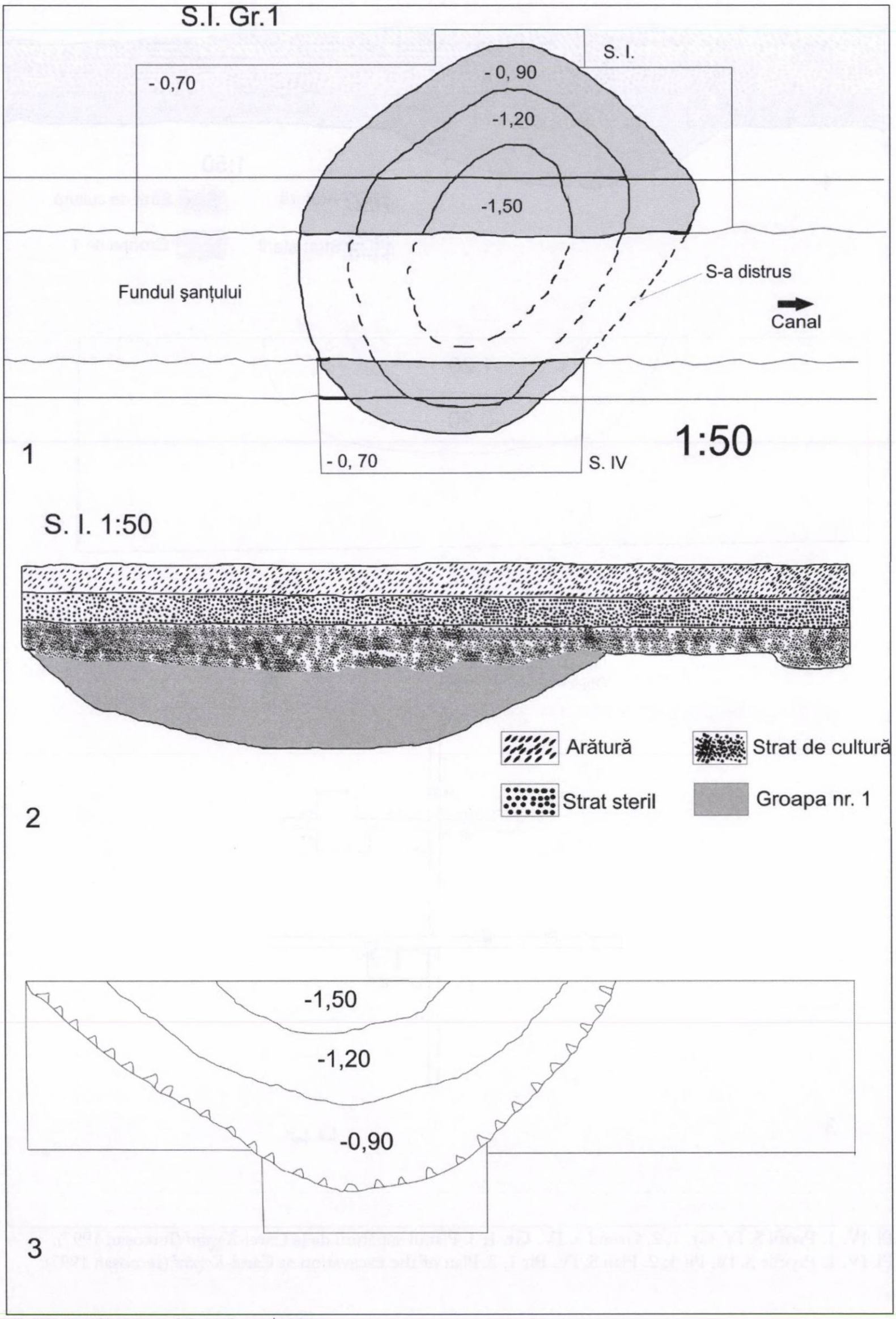

Pl. III. Profil şi grund S. I; Gr. 1/1988
Pl. III. Profile and plan S. I; Pit 1/1988

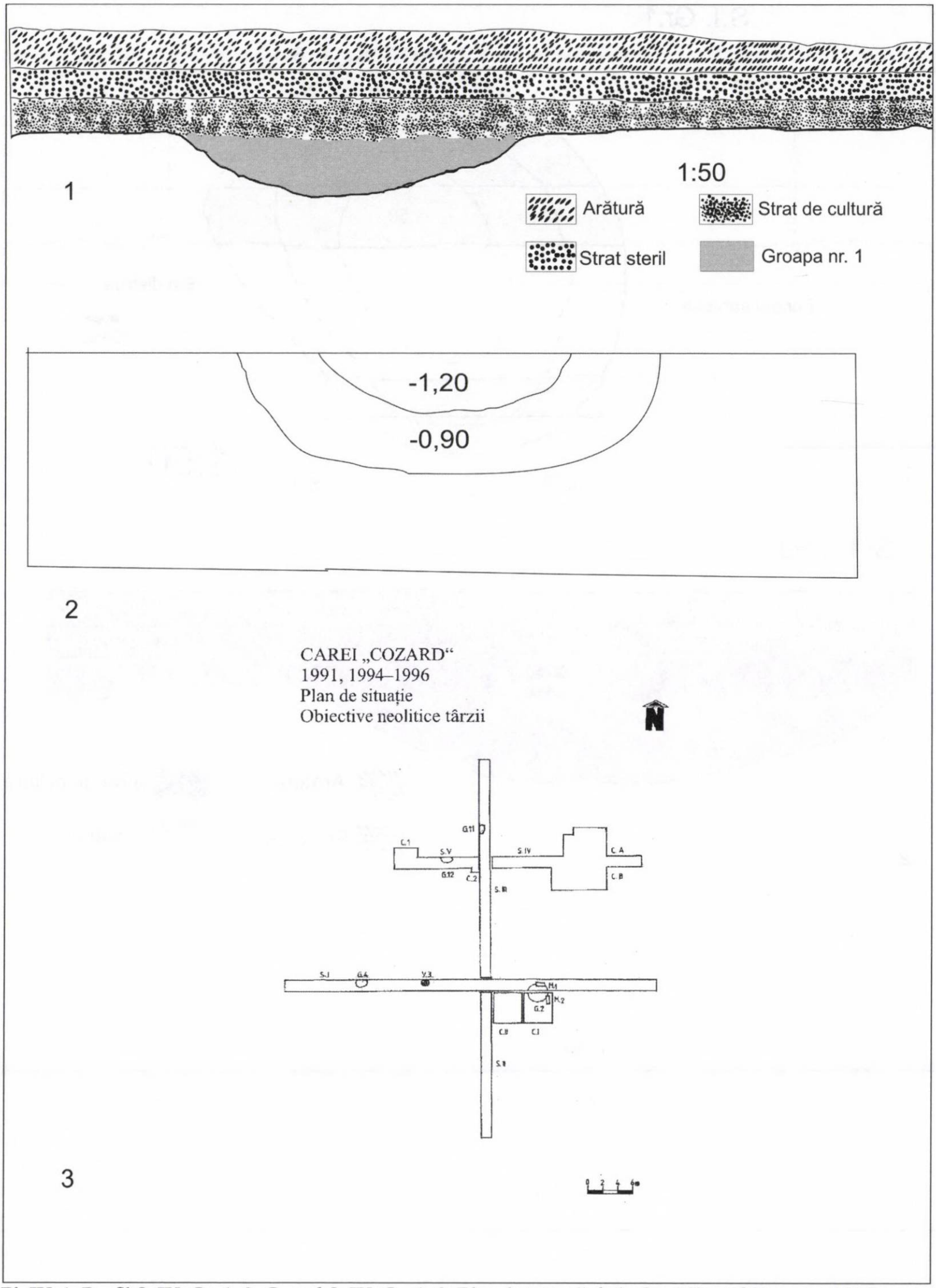

Pl. IV. 1. Profil S. IV. Gr. 1; 2. Grund S. IV. Gr. 1; 3. Planul săpăturii de la Carei-*Kozárd* (Iercoşan 1997).
Pl. IV. 1. Profile S. IV. Pit 1; 2. Plan S. IV. Pit 1; 3. Plan of the excavation at Carei-*Kozárd* (Iercoşan 1997).

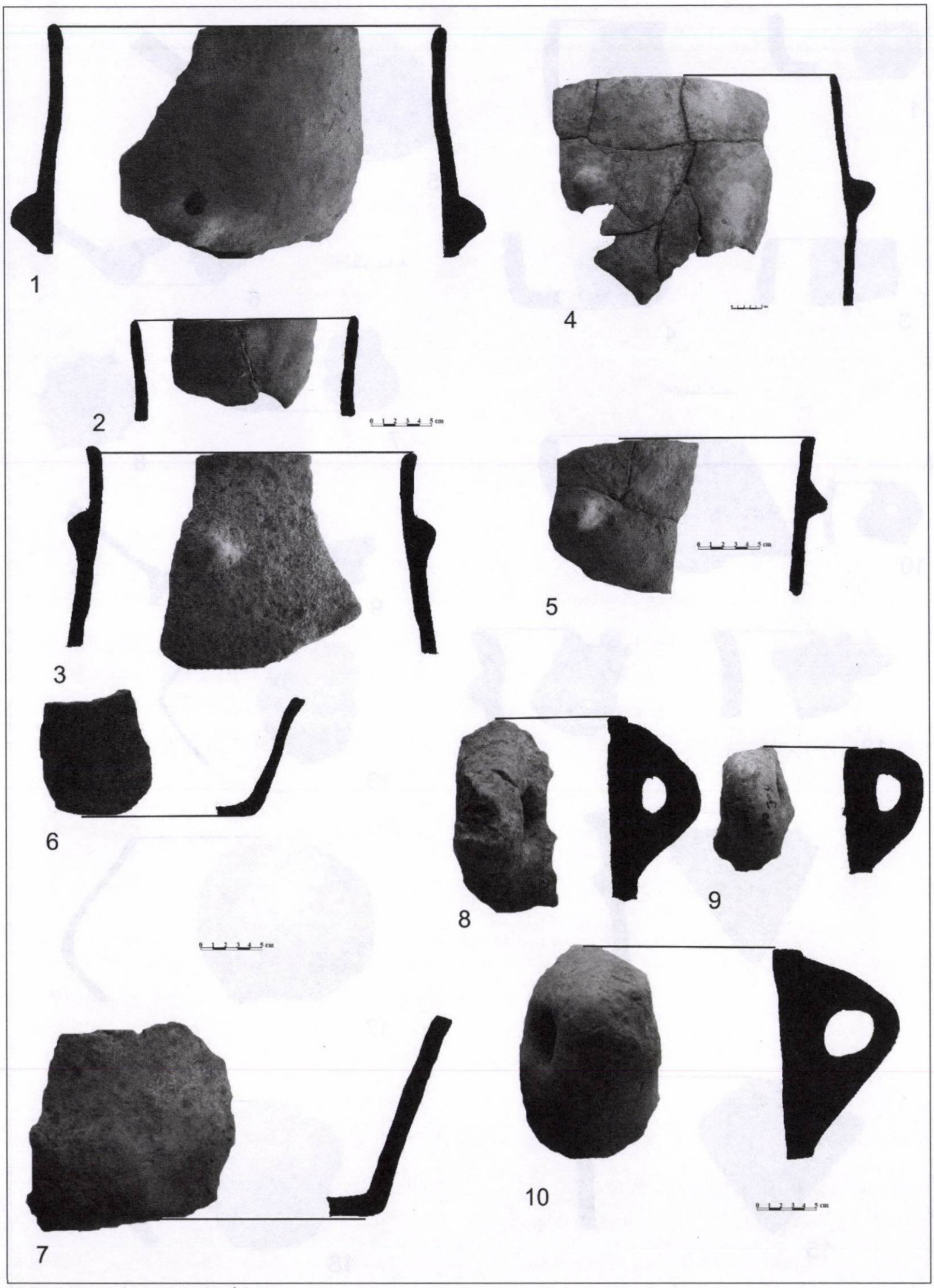

Pl. V. Material ceramic S.I/Gr. 1.
Pl. V. Pottery fragments S. I/ Pit 1.

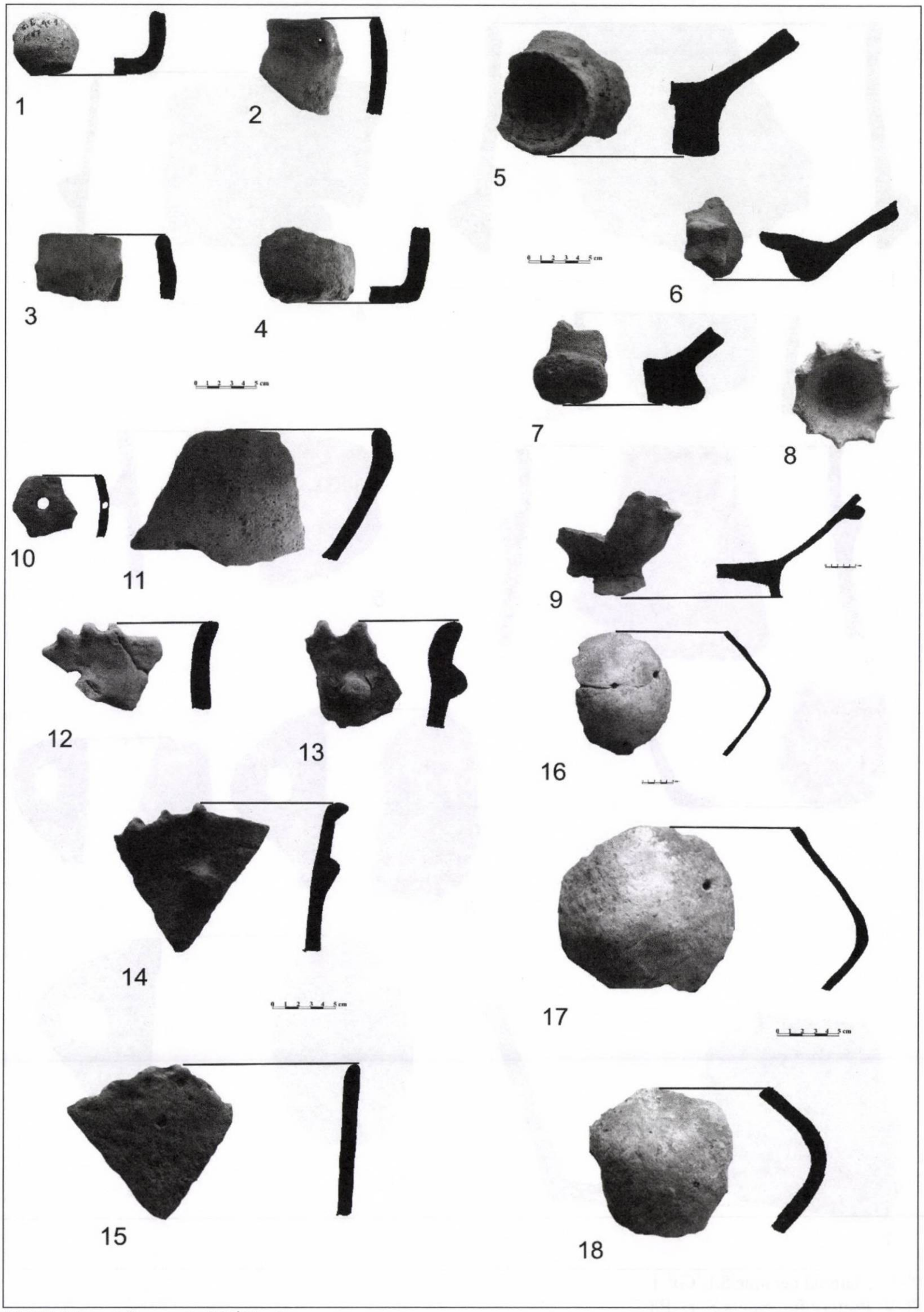

Pl. VI. Material ceramic S.I/Gr. 1.
Pl. VI. Pottery fragments S. I/ Pit 1.

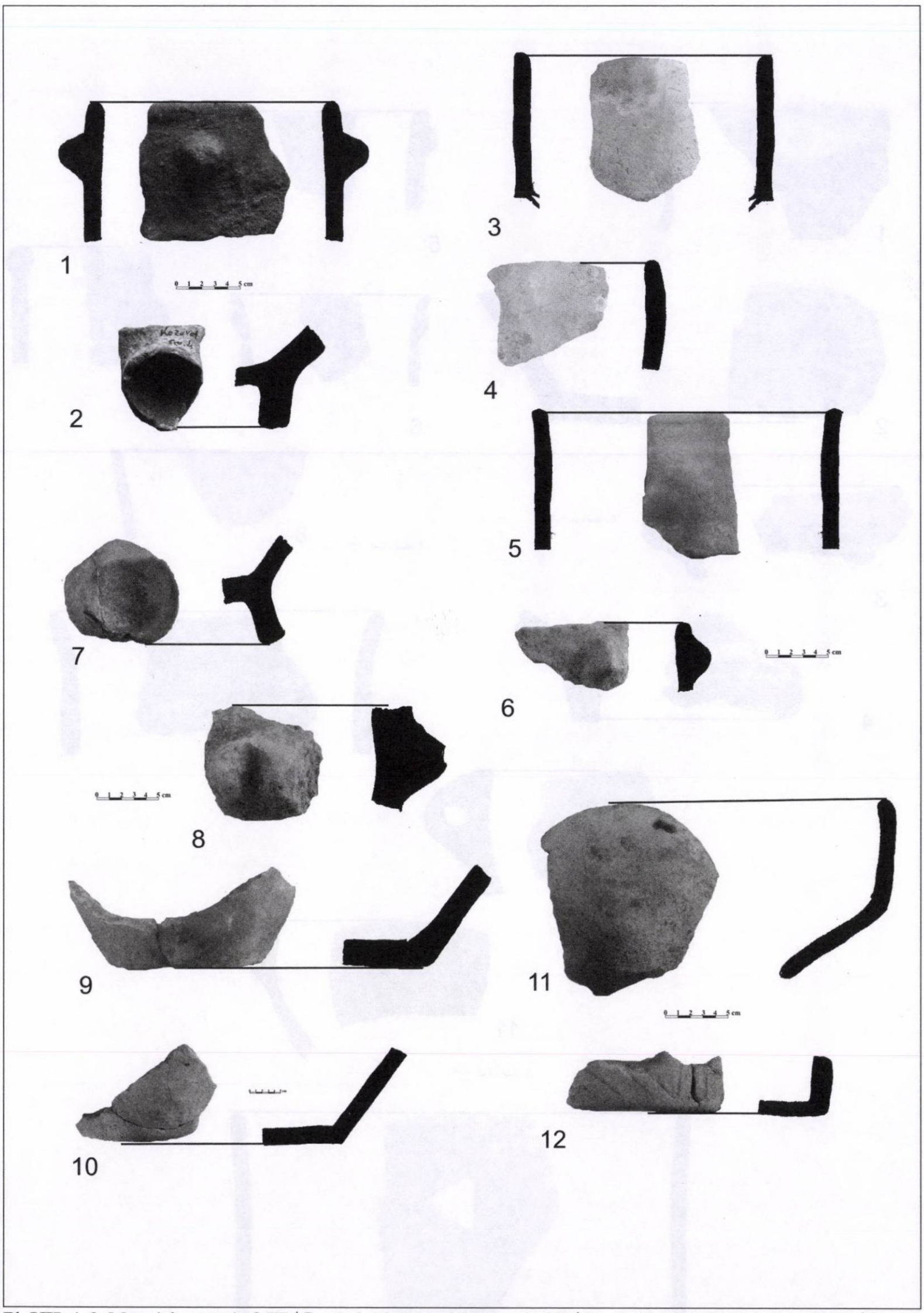

Pl. VII. 1-2. Material ceramic S.III/Gr. 4; 3-10. Material ceramic SII/Gr. 2; 11-12. Material ceramic SI/Cas. 2.
Pl. VII. 1-2. Pottery fragments S.III/ Pit 4; 3-10. Pottery fragments S.II/ Pit 2; 11-12. Pottery fragments S.I/Cas. 1.

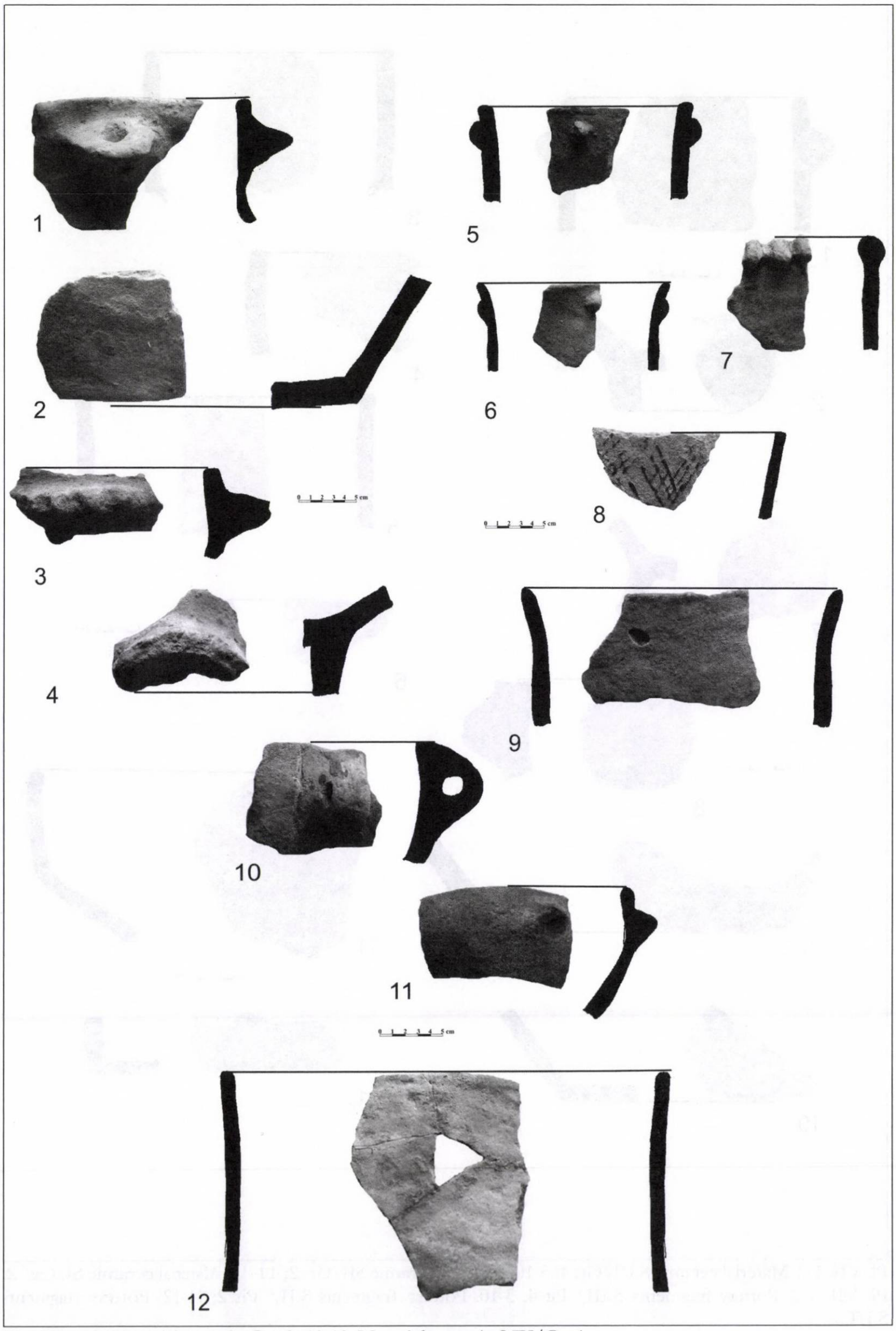

Pl. VIII. 1-9. Material ceramic Gr. 3; 10-12. Material ceramic S.IV/Gr. 1.
Pl. VIII. 1-9. Pottery fragments Pit 3; 10-12. Pottery fragments S.IV/ Pit 1.

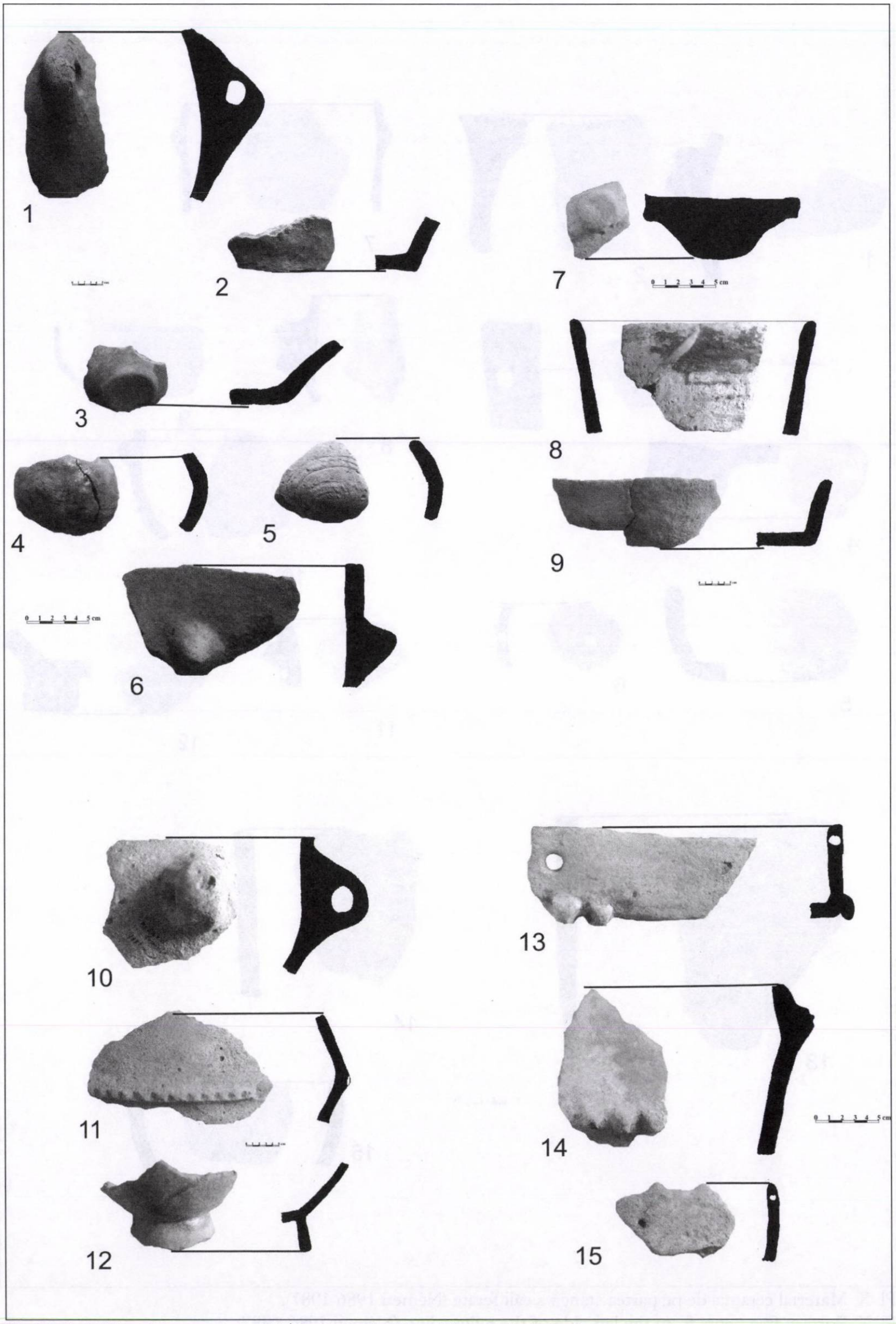

Pl. IX. 1-6. Material ceramic S. IV/Gr. 1; 7-15. Material ceramic Şanţ A.
Pl. IX. 1-6. Pottery fragments S. IV/ Pit 1; 7-15. Pottery fragments from Trench A

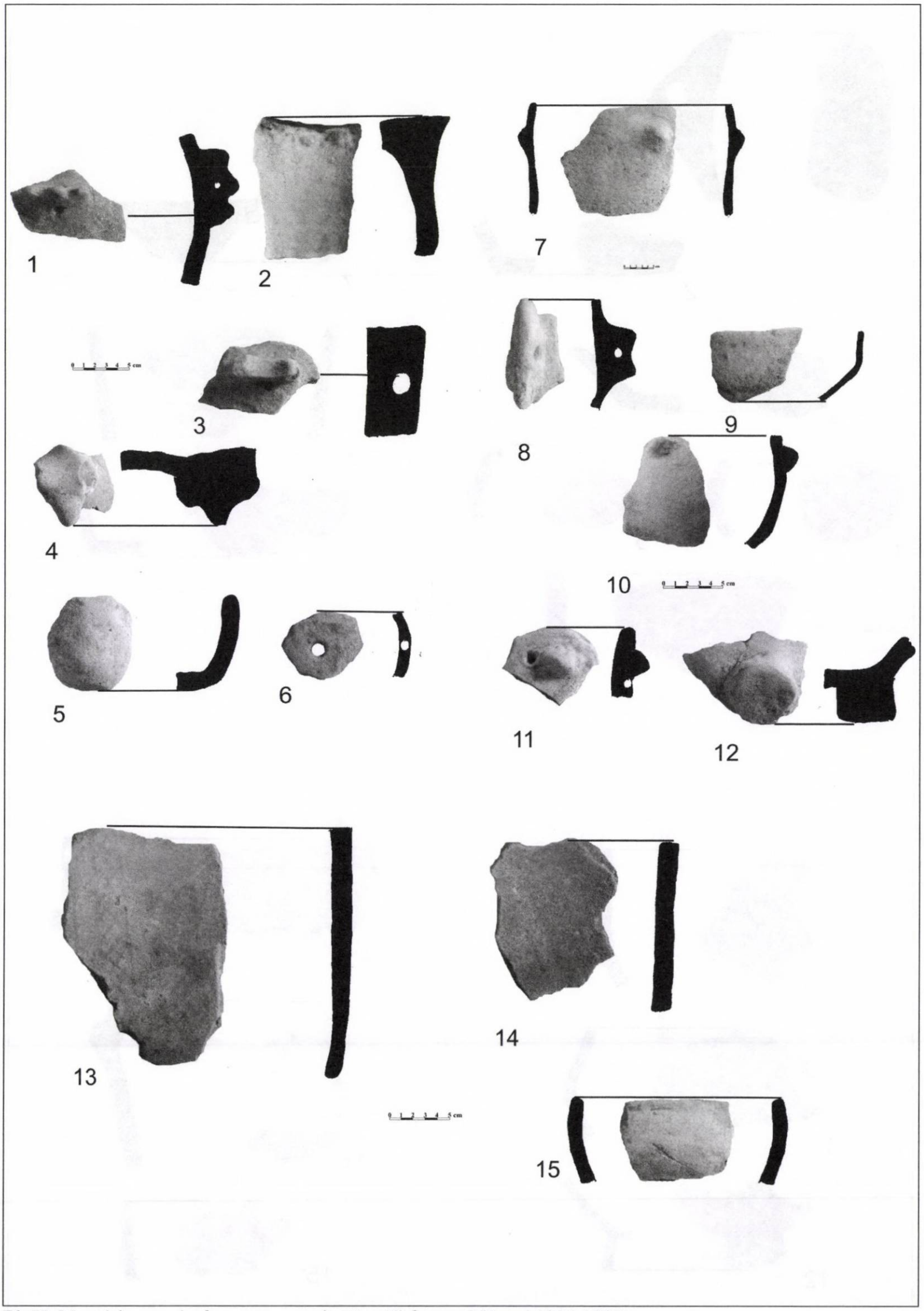

Pl. X. Material ceramic de pe partea stângă a căii ferate (Németi 1986-1987).
Pl. X. Pottery fragments from the left side of the railway line (Németi 1986-1987).

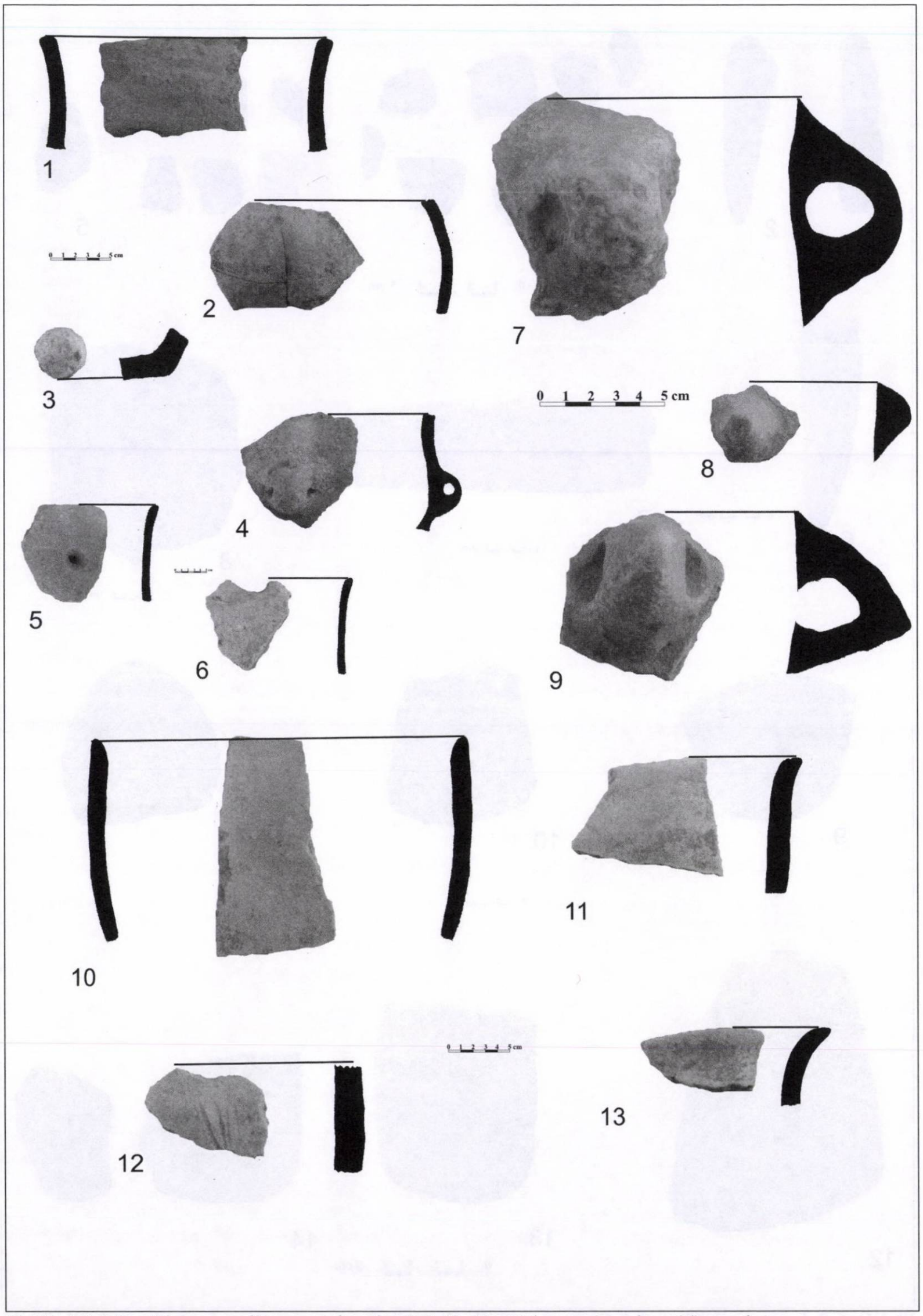

Pl. XI. 1-6. Material ceramic din stratul de cultură; 7-13. Material ceramic, cultura Tiszapolgár.
Pl. XI. 1-6. Pottery fragments from the cultural layer; 7-13. Pottery fragments, Tiszapolgár culture.

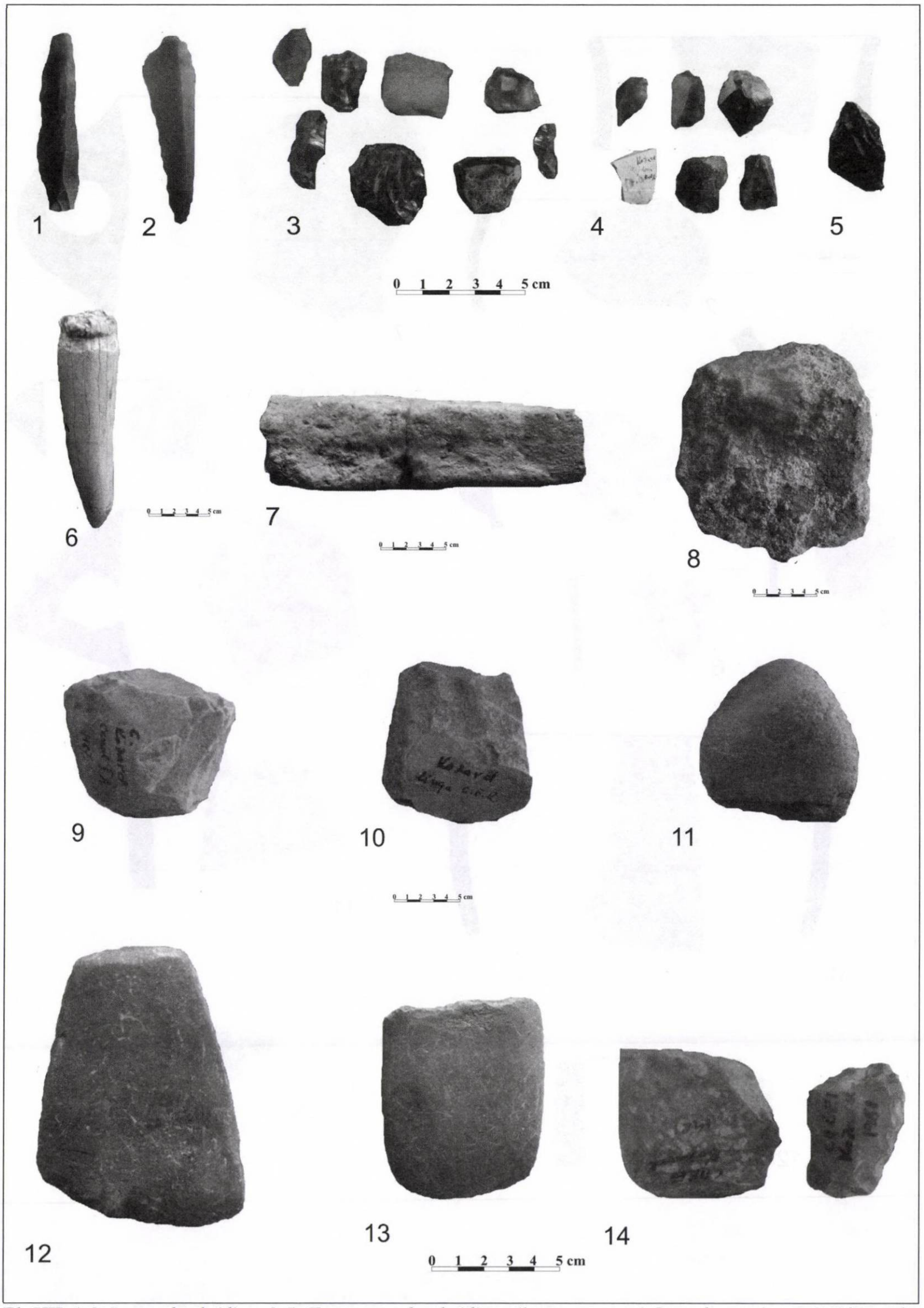

Pl. XII. 1-2. Lame de obsidian; 3-5. Fragmente de obsidian, silex, carneon; 6 Corn de căprioară; 7. Obiect de lut; 8. Râşniţă din piatră; 9-14. Topoare din piatră.

Pl. XII. 1-2. Obsidian blades; 3-5. Obsidian, flint and carneon pieces; 6. Roe deer horn; 7. Clay piece; 8. Stone quern; 9-14. Stone axes

Aşezarea neolitică de la Nyíregyháza-*Oros*, 24. Lh.

Cristian Virag

Cuvinte cheie: *neolitic, Nyíregyháza –Oros, ceramică pictată, AVK, Tiszadob*
Schlagwörter: *Neolithikum, Nyíregyháza –Oros, bemalte Keramik, AVK, Tiszadob*

Aşezarea de la Nyíregyháza -*Oros*, a fost descoperită în 1998 în urma unor periegeze, fiind situată între drumul european 41 şi calea ferată Nyíregyháza -Vásárosnamény. Săpătura a fost efectuată în 2004 pe şoseaua de centură a oraşului Nyíregyháza, primind indicativul 24. Lh., ocazie cu care au fost salvate şi complexe de epocă neolitică. Pe o suprafaţă de 3,5 ha. au fost cercetate 1450 de complexe, dintre care au fost atribuite epocii neolitice două morminte, trei locuinţe şi 55 de gropi. Multe dintre aceste complexe au ca inventar câteva fragmente de chirpic sau ceramică care, considerăm noi, nu sunt suficiente pentru încadrarea cronologică sau pentru o analiză tipologică[45].

Categoria ceramică.

Categoria ceramică	1020	1125	1073	1114	1108	1124	1162	1066	1067	1115	1182	1171	1169	1021	1183	1094	1086	1200
semifină	16	8	24	7	13	65	36	32	8	79	20	25	20	3	12	2	12	1
grosiera	0	0	2	1	3	12	10	11	3	32	10	14	11	2	9	2	20	2
fina	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0

După cum se poate observa din tabelul de mai sus, este preponderentă ceramica de categorie semifină, urmată de ceramica de categorie uzuală, ceramica de factură fină fiind descoperită într-un singur caz, în complexul 1169. După cum se poate observa, proporţiile de prezenţă a categoriilor ceramice diferă doar în două cazuri, respectiv în complexele 1086 şi 1200.

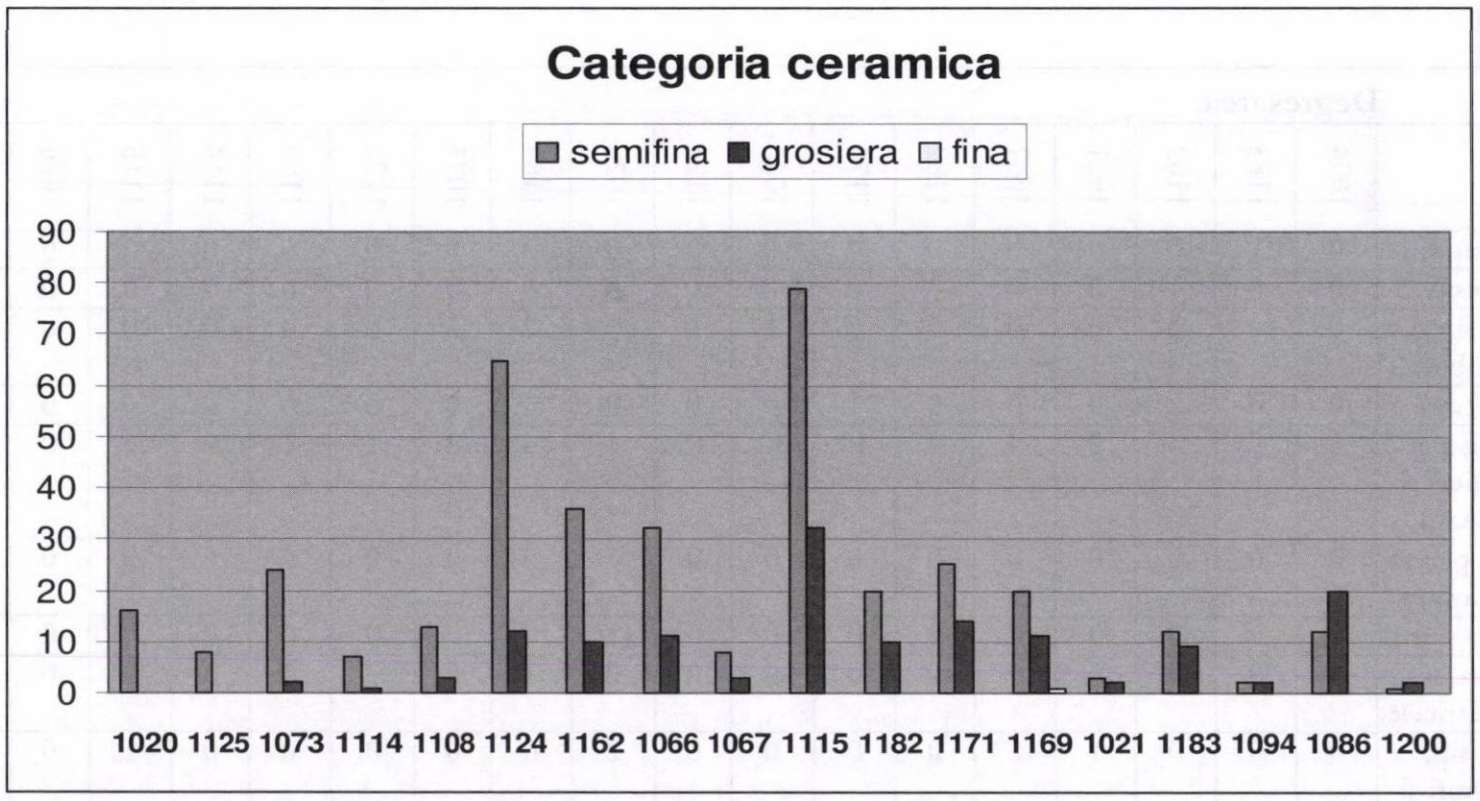

La o analiză pe fiecare complex în parte situaţia se prezintă astfel:
Complexul 1020: ceramica semifină 100%
Complexul 1025: ceramica semifină 100%
Complexul 1073: ceramica semifină 92%, ceramica uzuală 8%
Complexul 1114: ceramica semifină 87%, uzuală 13%
Complexul 1108: ceramica semifină 81%, uzuală 19%
Complexul 1124: ceramica semifină 84%, uzuală 16%
Complexul 1162: ceramica semifină 78%, uzuală 22%
Complexul 1166: ceramica semifină 74%, uzuală 26%
Complexul 1167: ceramica semifină 73%, uzuală 27%

[45] Istvánovits et all. 2005, p. 254-025

Complexul 1115: ceramica semifină 71%, uzuală 29%
Complexul 1182: ceramica semifină 67%, uzuală 33%
Complexul 1171: ceramica semifină 64%, uzuală 36%
Complexul 1169: ceramica semifină 63%, uzuală 34%, fină 3%
Complexul 1021: ceramica semifină 60%, uzuală 40%
Complexul 1183: ceramica semifină 57%, uzuală 43%
Complexul 1094: ceramica semifină 50%, uzuală 50%
Complexul 1086: ceramica uzuală 62%, ceramica semifină 38%
Complexul 1200: ceramica uzuală 67%, ceramica semifină 33%

Privind pe ansamblu categoriile ceramice, raportul arată astfel: ceramica semifină reprezintă 73% în timp ce, ceramica uzuală reprezintă 27%.

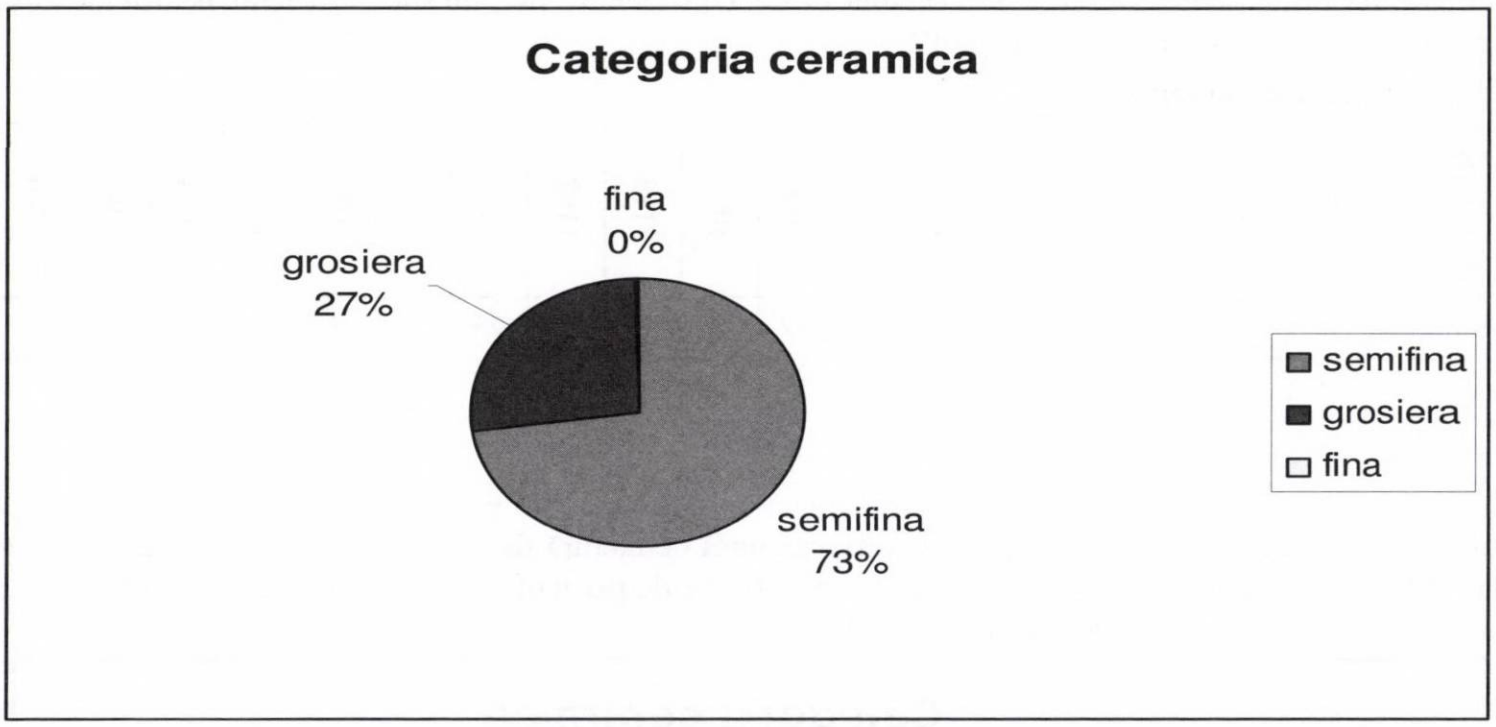

Degresarea.

	1094	1183	1162	1021	1067	1182	1171	1066	1124	1020	1169	1073	1125	1108	1114	1115	1086	1200
Nisip fin	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
nisip	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Nisip si cioburi	0	0	6	0	0	0	0	1	0	0	2	3	0	0	0	0	0	0
pleava	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
nisip, cioburi si pleava	2	9	13	2	4	9	10	12	17	1	4	2	1	1	0	6	0	0
mâl, pleava si cioburi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Nisip si mâl	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
pleava, nisip si pietricele	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
nisip, cioburi si mâl	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0
Nisip si pleava	1	2	3	0	0	5	3	0	9	2	0	0	0	0	0	8	0	0
Pleava si nisip	1	9	23	2	7	16	25	30	48	9	24	21	7	15	8	72	13	1
Pleava si cioburi	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	1	0	0	0	0	2	0	0
Pietricele si cioburi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Cioburi si pleava	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	20	19	2

După cum se poate observa din tabelul de mai sus, la o analiză comparativă a celor 18 complexe arheologice, în toate complexele, cu mici excepţii, predomină degresarea cu pleavă şi nisip, urmată de degresarea cu nisip, cioburi şi pleavă. În complexul 1115 predomină degresarea cu pleavă şi nisip însă poziţia secundă este reprezentată de degresarea cu cioburi şi pleavă. Pentru complexul 1086 raportul între cele două tehnici de degresare este inversat.

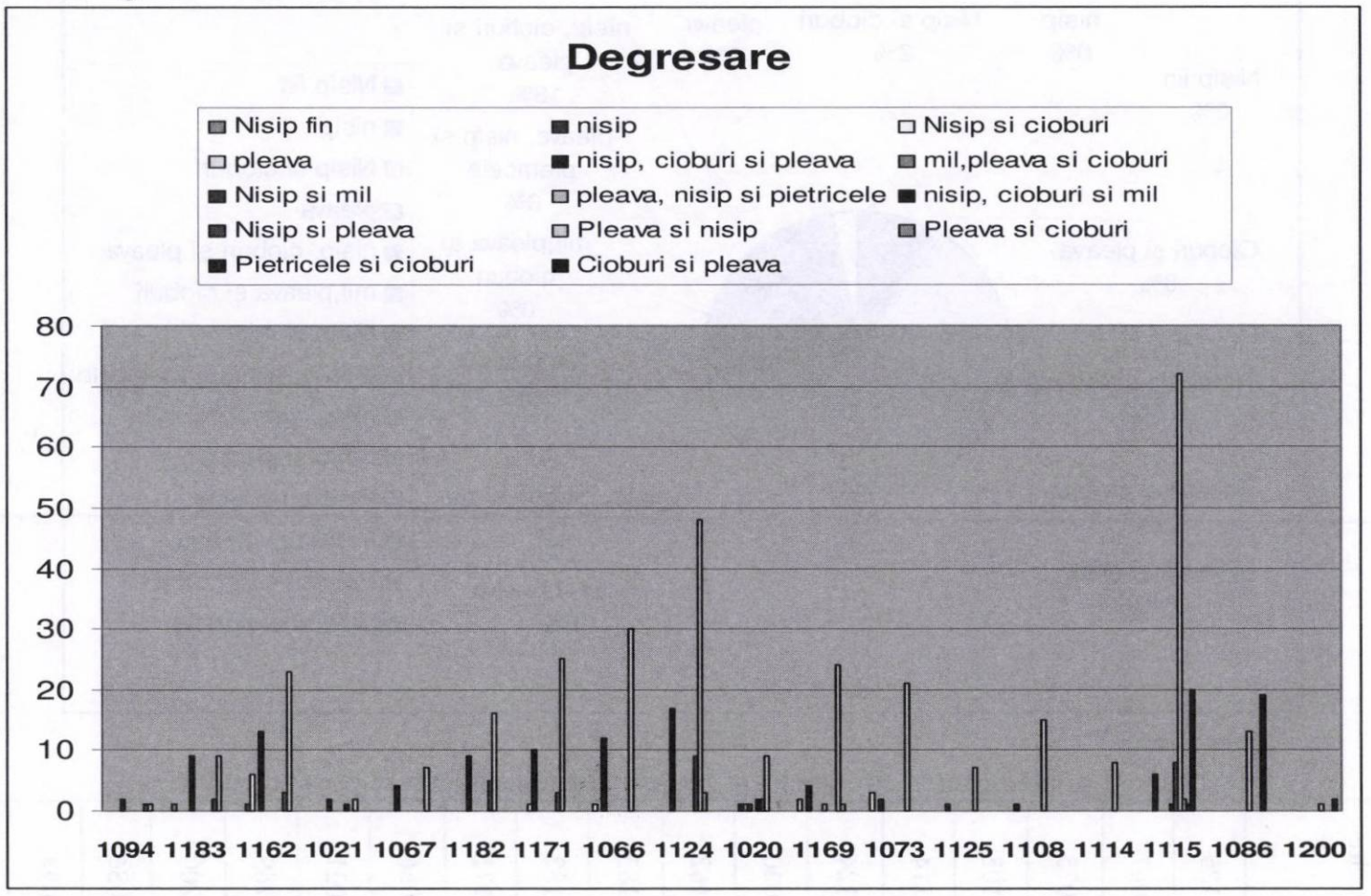

Abordând problematica pe complexe, situaţia se prezintă astfel:
Complexul 1094: nisip, pleavă şi cioburi 50%, pleavă şi nisip 25%, nisip şi pleavă 25%
Complexul 1183: pleavă şi nisip 43%, nisip, cioburi şi pleavă 42%, nisip şi pleavă 10%.
Complexul 1162: pleavă şi nisip 50%, nisip, cioburi şi pleavă 28%, nisip şi cioburi 13%, nisip şi pleavă 7%, nisip 2%.
Complexul 1021: nisip şi pleavă 40%, nisip, cioburi şi pleavă 40%, nisip, cioburi şi mâl 20%
Complexul 1067: pleavă şi nisip 64%, nisip, cioburi şi pleavă 36%
Complexul 1182: pleavă şi nisip 53%, nisip, cioburi şi pleavă 30%, nisip şi pleavă 17%
Complexul 1171: pleavă şi nisip 63%, nisip, cioburi şi pleavă 26%, nisip şi pleavă 8%, pleavă 3%
Complexul 1066: pleavă şi nisip 70%, nisip, cioburi şi pleavă 28%, nisip şi cioburi 2%
Complexul 1024: pleavă şi nisip 62%, nisip, cioburi şi pleavă 22%, nisip şi pleavă 12%, pleavă şi cioburi 4%
Complexul 1020: pleavă şi nisip 56%, nisip şi pleavă 13%, nisip, cioburi şi mâl 13%, nisip şi mâl 6%, mâl, pleavă şi cioburi 6%, nisip, cioburi şi pleavă 6%
Complexul 1169: pleavă şi nisip 75%, nisip, cioburi şi pleavă 13%, nisip şi cioburi 6%, pleavă şi cioburi 3%, pleavă, nisip şi pietricele 3%
Complexul 1073: pleavă şi nisip 80%, nisip şi cioburi 12%, nisip, cioburi şi pleavă 8%
Complexul 1125: pleavă şi nisip 87%, nisip, cioburi şi pleavă 13%
Complexul 1108: pleavă şi nisip 94%, nisip, cioburi şi pleavă 6%
Complexul 1114: pleavă şi nisip 100%
Complexul 1115: pleavă şi nisip 66%, cioburi şi pleavă 18%, nisip şi pleavă 7%, nisip, cioburi şi pleavă 5%, pleavă şi cioburi 2%, pietricele şi cioburi 1%, nisip, cioburi şi mâl 1%
Complexul 1086: cioburi şi pleavă 59%, pleavă şi nisip 41%
Complexul 1200: cioburi şi pleavă 67%, pleavă şi nisip 33%

Privind pe ansamblu tehnica de degresare a materialelor de pe situl 24, situaţia se prezintă astfel: pleavă şi nisip 64%, nisip, cioburi şi pleavă 18%, cioburi şi pleavă 8%, nisip şi pleavă 6%, nisip şi cioburi 2%, pleavă şi cioburi 1%, nisip, cioburi şi mâl 1%.

După cum se poate observa, procentajele privind tehnica de degresare se pot explica prin procentajele privind categoriile ceramice, degresarea cu cioburi pisate fiind utilizată pentru categoria de ceramică uzuală. Prin urmare, materialele ceramice de categorie semifină sunt de factură moale, cu aspect

poros, fiind utilizat slipul, în timp ce, ceramica uzuală are un aspect mai dur, de multe ori sfărâmicios datorită arderii slabe.

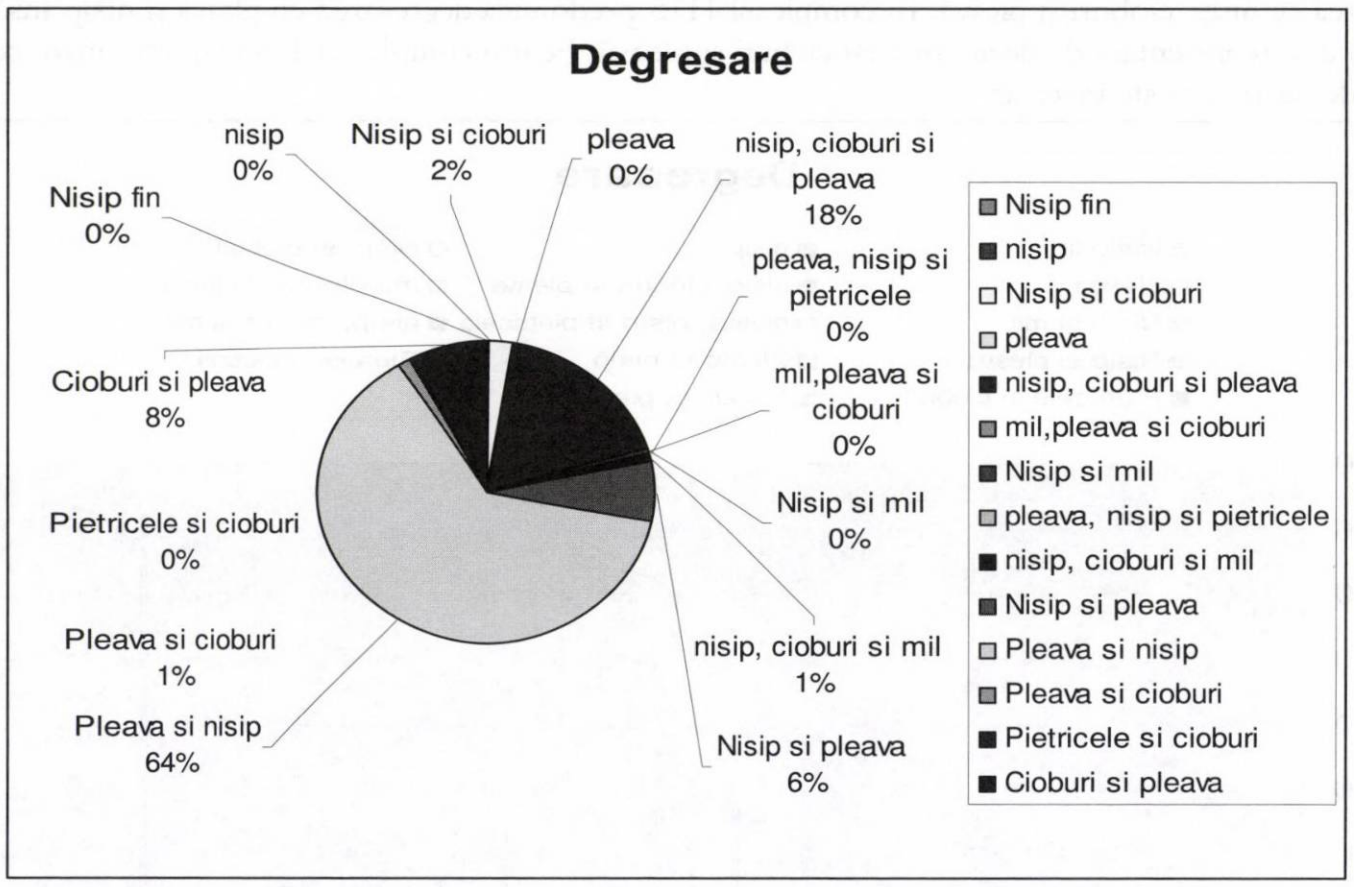

Netezirea.

După cum se poate observa din tabelul şi graficul alăturat, situaţia se prezintă astfel:

Tehnica de netezire	1125	1067	1073	1108	1114	1124	1020	1162	1183	1182	1171	1066	1021	1169	1200	1086	1094	1115
Slip netezit	0	0	0	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
slip	8	11	26	16	8	53	8	45	20	26	35	38	3	24	1	5	0	8
Slip lustruit	0	0	0	0	0	1	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Slip căzut	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0	2	0	0	2	1	0
netezit	0	0	0	0	0	23	0	1	1	1	3	5	0	8	2	25	3	102
Barbotina aplicata	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

Pentru majoritatea complexelor predomină ca tehnică de netezire slipul, excepţie făcând complexele 1200, 1086, 1094, 1115.

Analizând situaţia pe complexe, situaţia se prezintă astfel: pentru complexele 1125, 1067, 1073, 1108 , 1114 se utilizează slipul în proporţie de 100%.

Complexul 1124: slip 69%, netezit 30%, slip lustruit 1%
Complexul 1120: slip 50%, slip netezit 25%, slip lustruit 25%
Complexul 1162: slip 98%, netezit 2%,
Complexul 1183: slip 95%, netezit 5%,
Complexul 1182: slip 87%, slip căzut 10%, netezit 3%,
Complexul 1171: slip 89%, netezit 8%, slip căzut 3%,
Complexul 1066: slip 88%, netezit 12%,
Complexul 1021: slip 60%, slip căzut 40%,
Complexul 1169: slip 75%, netezit 25%,
Complexul 1200: netezit 67%, slip 33%,
Complexul 1086: netezit 78%, slip 16%, slip căzut 6%
Complexul 1094: netezit 75%, slip căzut 25%
Complexul 1115: netezit 92%, slip 7%, barbotină aplicată 1%

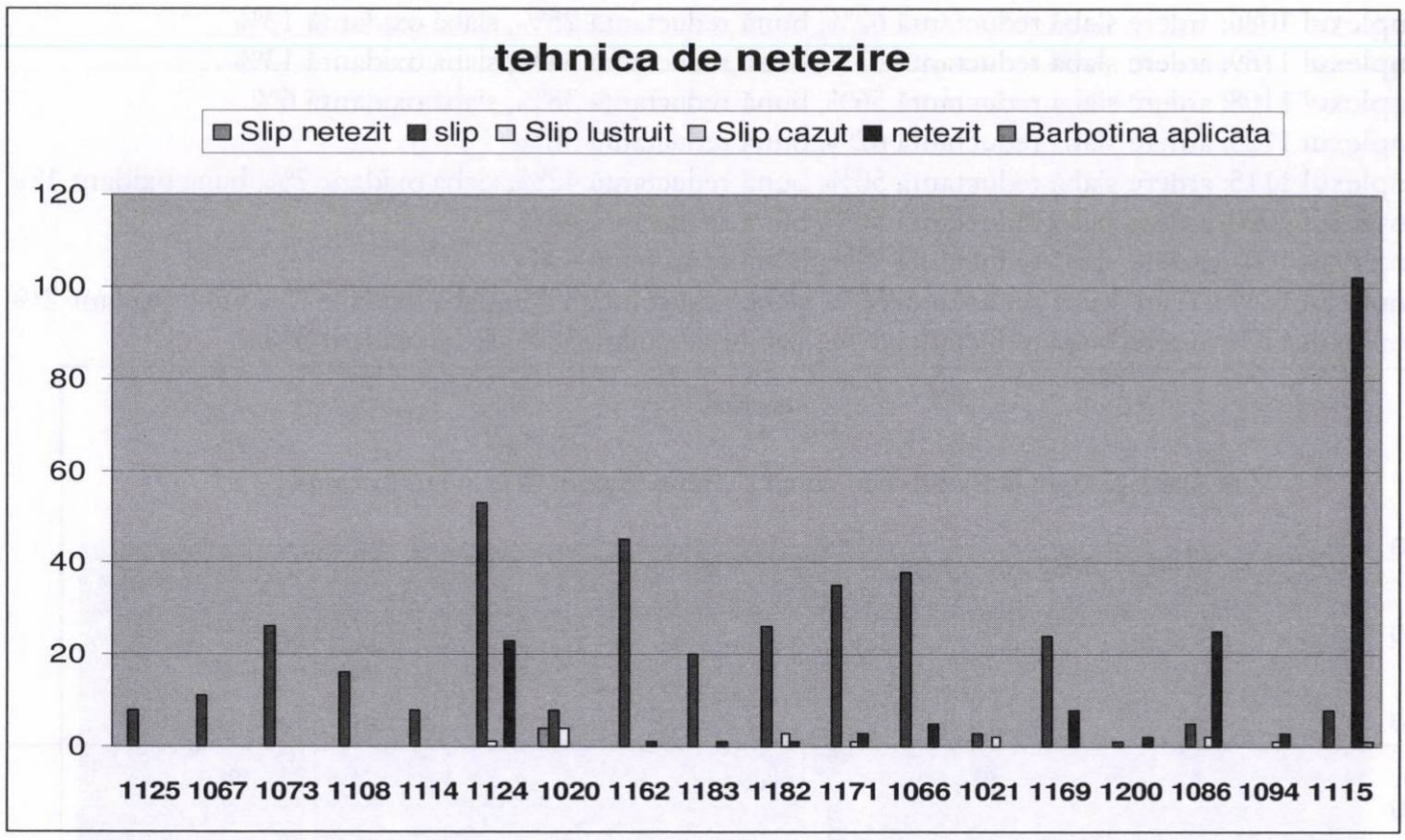

Privind materialele în ansamblu, situaţia arată astfel: predomină utilizarea slipului cu un procentaj de 63%, ceramica netezită 33%, slip căzut 2%, slip lustruit 1%, slip netezit 1%, barbotina aplicată sub 1%.

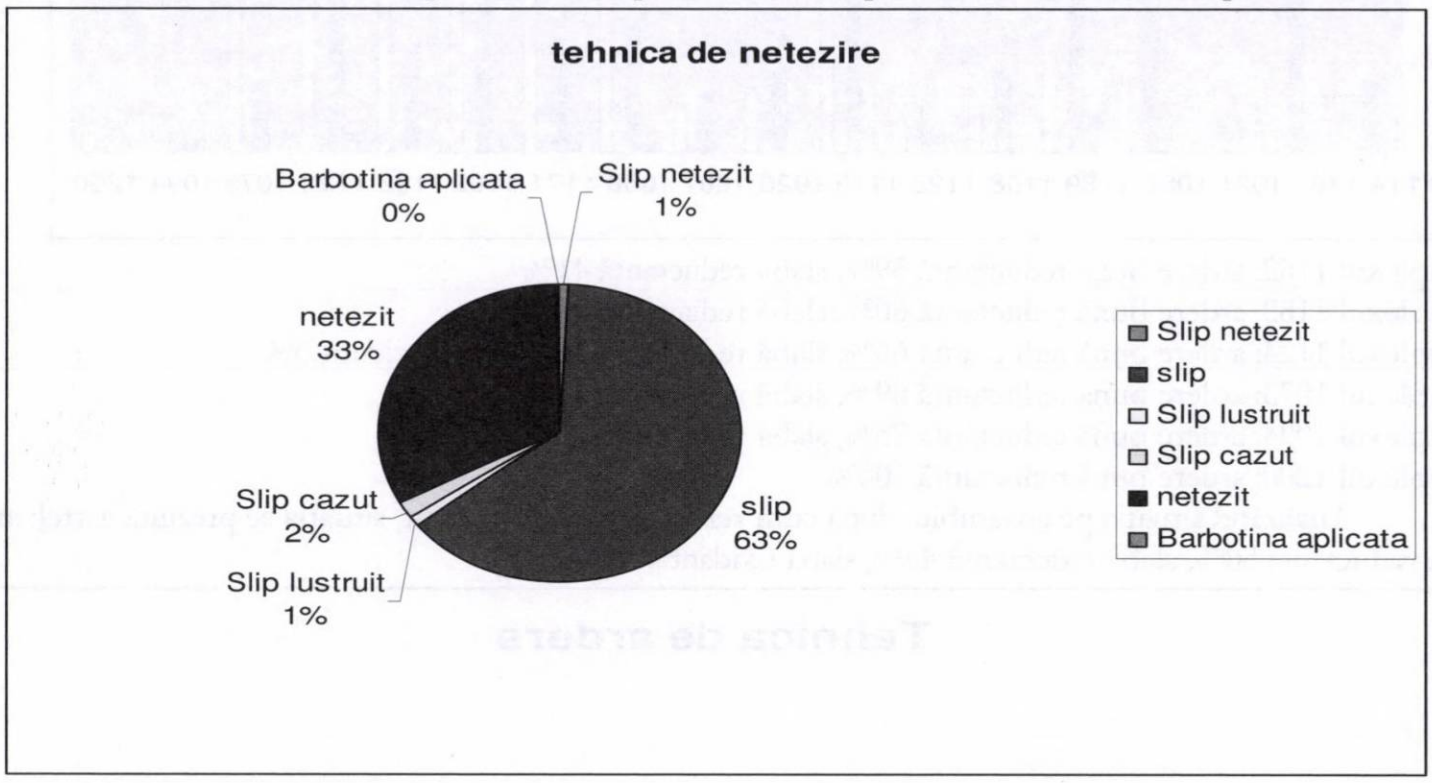

Tehnica de ardere.

În ce priveşte tehnica de ardere, predomină arderea reductantă, procentajele celor două tipuri de ardere, bună sau slabă, fiind aproximativ egale.

	1114	1183	1021	1086	1169	1108	1125	1115	1020	1067	1066	1171	1162	1182	1124	1073	1094	1200
Slabă oxidant	0	0	0	4	4	1	0	8	0	0	3	1	0	0	2	0	0	0
Slabă reductantă	8	18	4	20	17	9	5	55	9	6	14	15	19	12	24	8	1	0
Bună oxidant	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
Bună reductantă	0	3	1	8	11	6	3	47	7	5	25	23	27	18	51	18	3	3

Abordând situaţia pe complexe, procentajele se prezintă astfel

Complexul 1114: ardere slabă reductantă 100%

Complexul 1183: ardere slabă reductantă 86%, bună reductantă 14%

Complexul 1021: ardere slabă reductantă 80%, bună reductantă 20%

Complexul 1086: ardere slabă reductantă 62%, bună reductantă 25%, slabă oxidantă 13%
Complexul 1169: ardere slabă reductantă 53%, bună reductantă 34%, slabă oxidantă 13%
Complexul 1108: ardere slabă reductantă 56%, bună reductantă 38%, slabă oxidantă 6%
Complexul 1125: ardere slabă reductantă 62%, bună reductantă 38%
Complexul 1115: ardere slabă reductantă 50%, bună reductantă 42%, slabă oxidant 7%, bună oxidant 1%
Complexul 1020: ardere slabă reductantă 56%, bună reductantă 44%
Complexul 1067: ardere slabă reductantă 55%, bună reductantă 45%
Complexul 1066: ardere bună reductantă 58%, slabă reductantă 33%, slabă oxidant 7%, bună oxidant 2%
Complexul 1171: ardere bună reductantă 59%, slabă reductantă 38%, slabă oxidant 3%

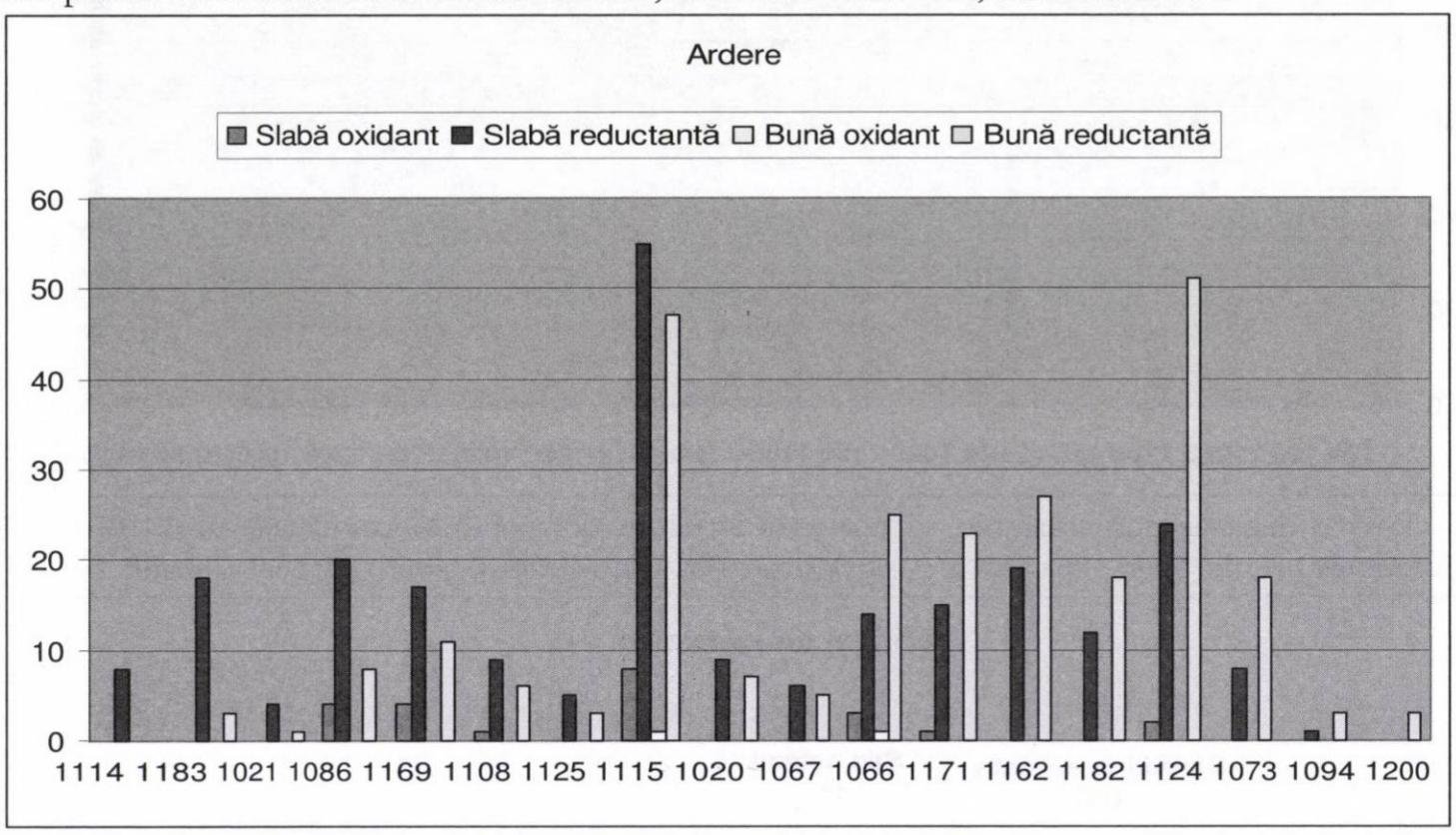

Complexul 1162: ardere bună reductantă 59%, slabă reductantă 41%
Complexul 1182: ardere bună reductantă 60%, slabă reductantă 40%
Complexul 1124: ardere bună reductantă 66%, slabă reductantă 31%, slabă oxidant 3%
Complexul 1073: ardere bună reductantă 69%, slabă reductantă 31%
Complexul 1094: ardere bună reductantă 75%, slabă reductantă 25%
Complexul 1200: ardere bună reductantă 100%

Analizând situaţia pe ansamblu, după cum relevă şi graficul alăturat, situaţia se prezintă astfel: ardere bună reductantă 50%, slabă reductantă 46%, slabă oxidant 4%.

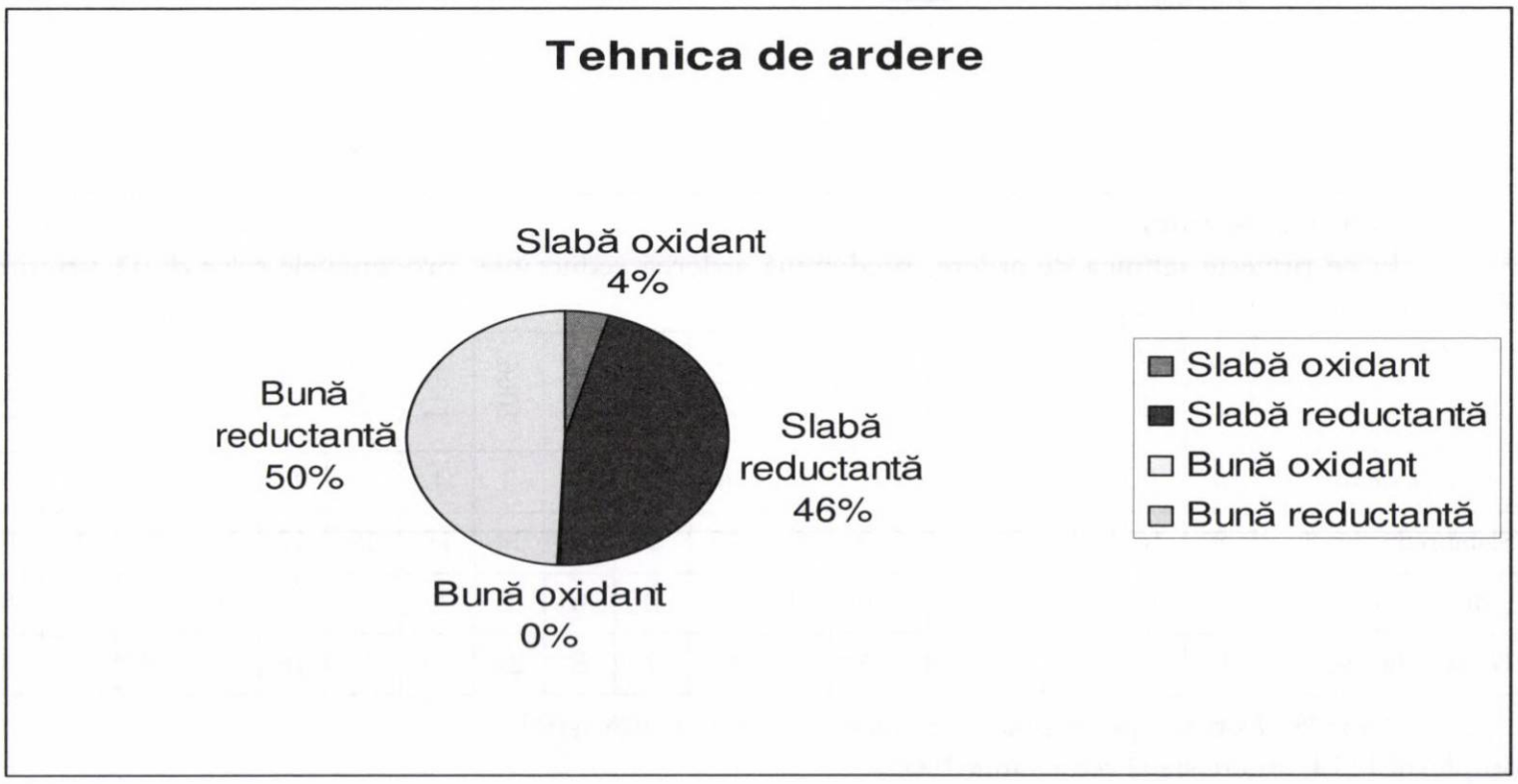

Formele ceramice.

	Element de cult	tavă	vase cu zona mediană împinsă din interior	Afumătoare?	Castron bitronconic	fusaiolă	Cupă cu picior	strachină	Formă nedeterminabilă	Castron cu buza lobată	pahar	oală	amforă
1171	1	1	0	0	0	0	2	1	34	0	0	0	0
1073	0	0	2	0	0	0	2	2	20	0	0	1	0
1115	0	0	0	1	1	1	10	4	81	0	7	6	0
1108	0	0	0	0	0	0	2	1	13	0	0	0	0
1067	0	0	0	0	0	0	1	0	10	0	0	0	0
1183	0	0	0	0	0	0	2	2	17	0	0	0	0
1086	0	0	0	0	0	0	1	0	31	0	0	0	0
1021	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	0	0	0
1125	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0	0	0	0
1200	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0
1182	0	0	0	0	0	0	1	0	27	0	0	2	0
1114	0	0	0	0	0	0	1	0	7	0	0	1	0
1169	0	0	0	0	0	1	1	4	24	0	0	1	0
1020	0	0	0	0	0	0	1	1	14	0	0	0	0
1124	0	0	1	0	0	2	2	5	60	1	1	5	0
1066	0	0	3	0	0	0	3	7	25	0	0	6	0
1162	0	1	2	0	0	0	2	9	27	0	0	5	2
1094	0	0	2	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0

După cum reiese din tabelul alăturat, caracterul fragmentar al materialului ceramic permite identificarea unui procentaj mic de forme ceramice. Bunăoară, 77% din totalul materialului îl reprezintă formele nedeterminabile, strachină 7%, cupa cu picior 6%, oala 5%, pahar 2%, vas cu zona mediană împinsă din interior 2%, fusaiolă 1%.

Formele întâlnite la Nyíregyháza-*Oros*, 24. Lh. sunt cele obişnuite la acest nivel cronologic şi cultural, fiind frecvente pe întreg parcursul neoliticului mijlociu, întâlnite în majoritatea aşezărilor grupului Pişcolt: Andrid-*Păşune*, Ciumeşti-*Berea*, Carei, Căpleni, Ciumeşti, Dindeşti, Halmeu, Moftinu Mic-*Pescărie B*, Pişcolt, Resighea, Sanislău, Săcuieni-*Horo*, Tiream, Unimăt, Vărzari, Văşad.

Strachinile tronconice au analogii la Săcuieni[46], Halmeu[47] sau semisferice cu buza lobată cu analogii la Pişcolt-*Lutărie*[48], Halmeu[49];

Castroane, cu corpul tronconic şi cu buza marcată de o incizie de tip Lippenrand cu analogii la Pişcolt[50], Halmeu[51]; globular, cu analogii la Sonkád[52], Halmeu[53].

Vase cu zona mediană împinsă din interior în patru locuri care reprezintă o formă specifică cercului transilvănean, fiind întâlnită şi în Grupul Szakálhát[54], cu analogii la Halmeu[55], Pişcolt, Tiream;

Amfora, cu peretele împins din interior în patru zone pentru a sugera un vas patrulater, cu două torţi mici pe umăr cu analogii la Pişcolt-*Cărămidărie*[56], Moftinul Mic-*Pescărie B*[57], Halmeu[58], în Ucraina la Zastovne/Zapszony-*Kovadomb* I[59], în Ungaria la Sonkád[60];

Cupa cu picior scund sau înalt-analogii la Halmeu[61], cu buza lobată-Halmeu[62];

---

[46] Lazarovici-Németi 1983, p. 31, fig. 17/1.
[47] Virag 2004a, fig. 6/3.
[48] Lazarovici-Németi 1983, fig. 16/5.
[49] Virag 2004a, fig 4/6.
[50] Lazarovici-Németi 1983, p. 31, fig. 13/1,4-5.
[51] Virag 2004a, fig. 4/7.
[52] Korek 1983, fig. 21/1-2.
[53] Virag 2004a, fig 6/5, 7/2.
[54] Maxim 1999, p. 80.
[55] Virag 2004a, fig. 4/4-5, 5/1, 9/1.
[56] Németi 1981-1982, fig 5/1.
[57] Németi 1981-1982, fig 8/1.
[58] Virag 2004a, fig. 5/3.
[59] Potushniak 1997, pl. VII/8.
[60] Korek 1983, fig. 29/12.

Vasele cu profil „S", mai scunde sau mai alungite, cu analogii la Pişcolt-*Lutărie*[63], Halmeu[64] şi Săcuieni-*Horo*[65].

Oale cu gâtul cilindric, cu corpul globular prezintă analogii la Halmeu[66];

Tipsia este scundă, uneori cu buza crestată, cu analogii la Halmeu[67], Sonkád[68];

Numărul mic de forme determinabile face irelevantă o abordare a problematicii formelor ceramice pe complexe.

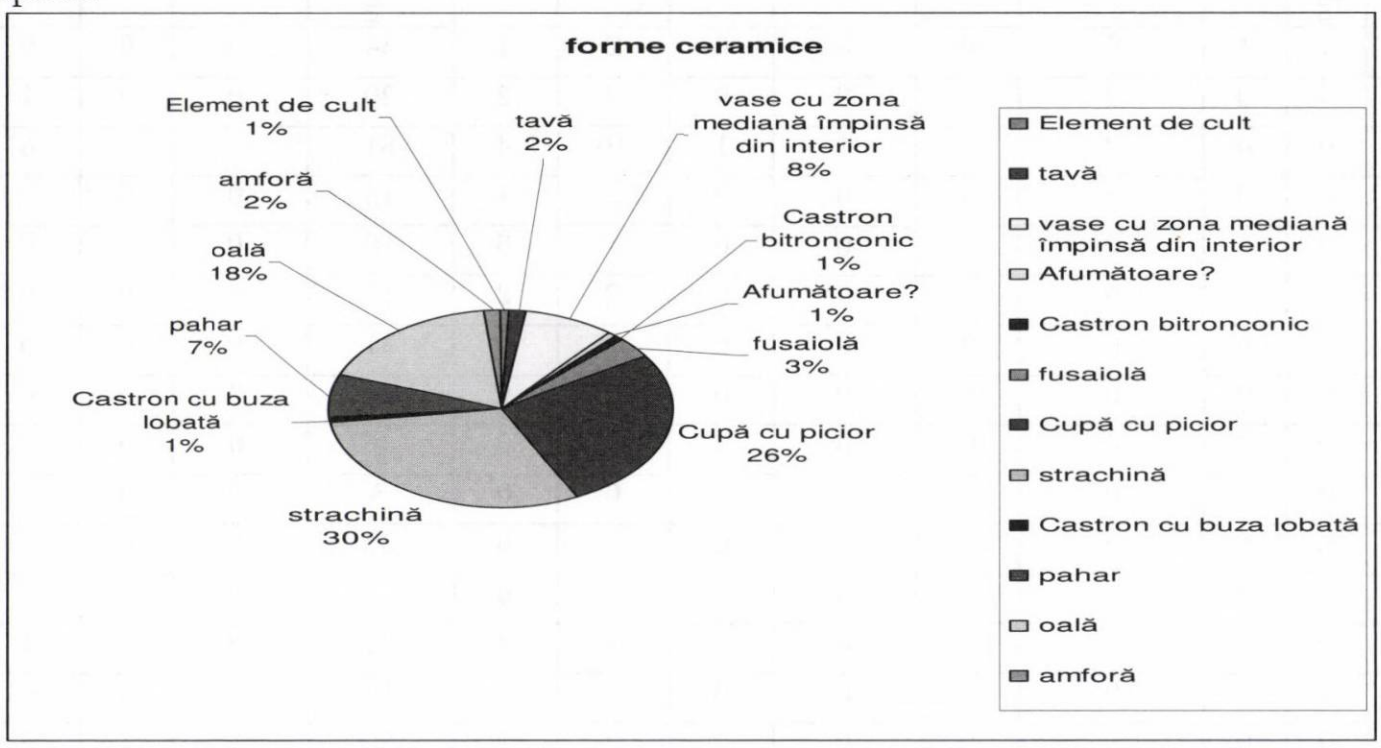

Eliminând din analiză materialele ceramice cu forme nedeterminabile, într-o abordare pe ansamblu, situaţia se prezintă astfel: strachina 30%, cupa cu picior 26%, oală 18%, vase cu zona mediană împinsă din interior 8%, pahar 7%, fusaiolă 3%, tavă 2%, amforă 2%, castron bitronconic 1%, castron cu buza lobată 1%, element de cult 1%, afumătoare? 1%. În complexul 1171 apare o formă ceramică care nu îşi găseşte analogii în descoperirile din nord-vestul României, cel puţin la nivelul materialului publicat. Este de vorba despre o formă de tavă, cu două compartimentări care comunică prin canale. În aria culturii AVK apar câteva astfel de exemplare, două dintre ele întregi, şi care prezintă într-o parte a buzei un orificiu.

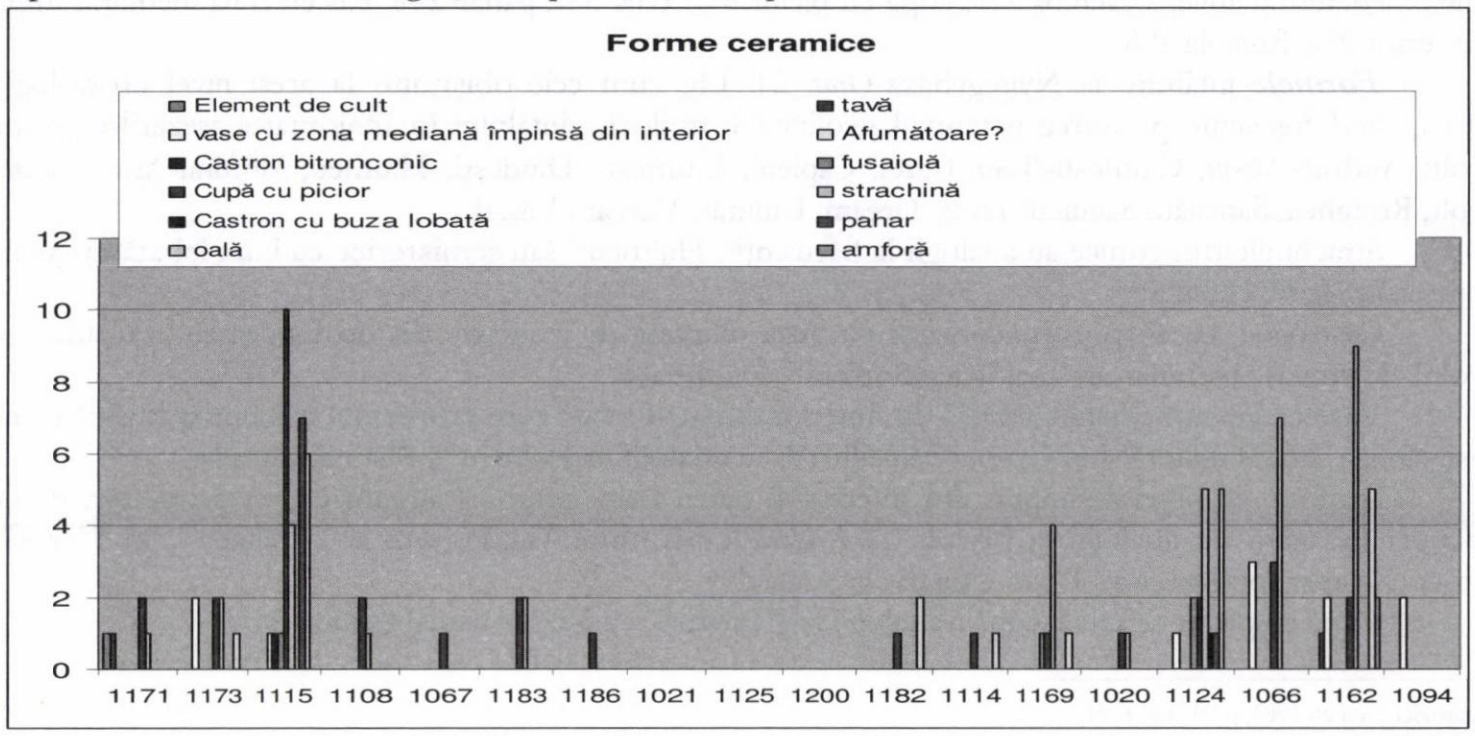

Avem astfel de vase la Rakamaz-*Timár*, la Miskolc-*Eisenbahnheizungshaus*[69]. Asupra funcţionalităţii acestui tip de vas, s-a presupus a fi folosit la iluminat. O altă ipoteză privind utilitatea acestui tip de vas ar fi extragerea unor uleiuri de natură vegetală prin zdrobirea seminţelor.

---

[61] Virag 2004a, fig. 1/1-8; fig. 2/2-5.
[62] Virag 2004a, fig. 2/1.
[63] Lazarovici-Németi 1983, p. 31, fig. 13/6.
[64] Virag 2004a, fig. 4/1, 5.
[65] Lazarovici-Németi 1983, p. 31, fig. 17/2.
[66] Virag 2004a, fig. 6/4, 7/3-4.
[67] Virag 2004a, fig. 3/3-4, 6.
[68] Korek 1983, fig. 19/13, 16, 17.

Tehnica de ornamentare

După cum se poate observa din tabelul de mai jos, elementele preponderente de ornamentare sunt pictura şi incizia, existând însă şi câteva elemente, cum ar fi ciupiturile şi barbotina care reprezintă reminiscenţe din fazele mai timpurii.

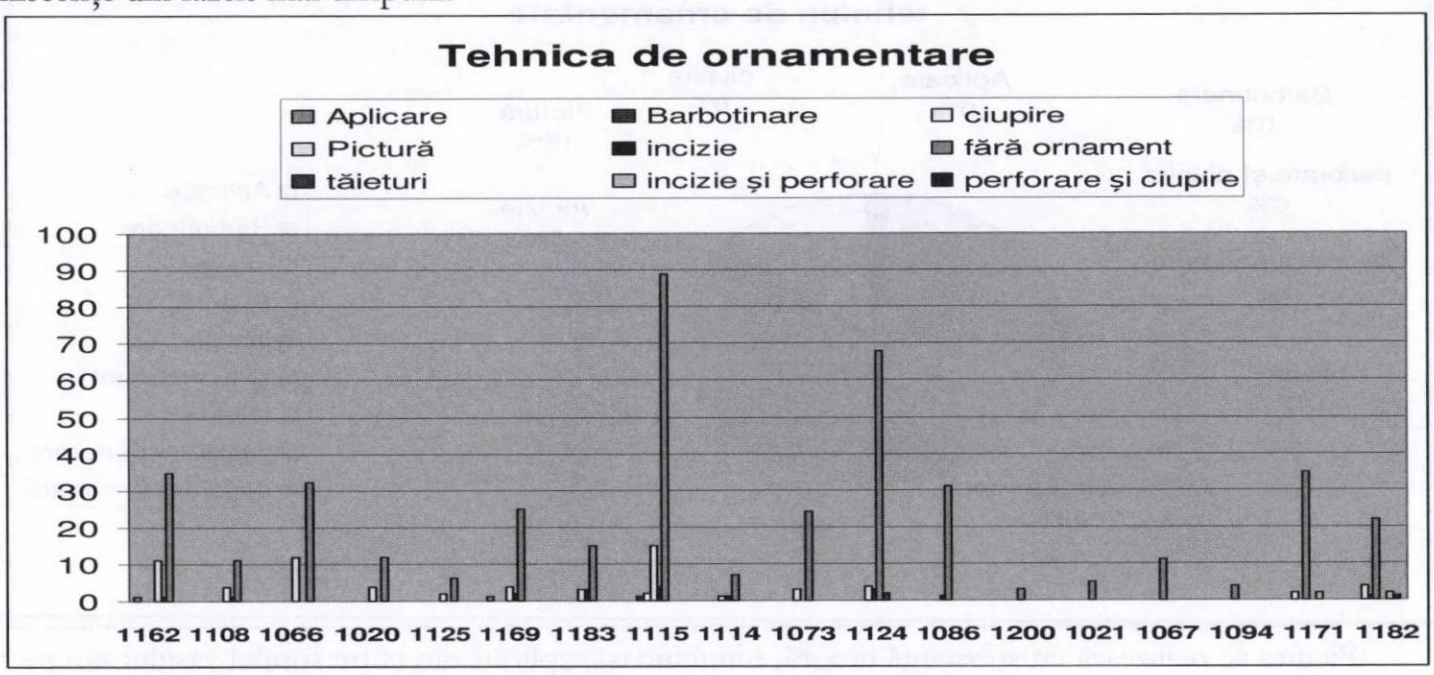

Analizând situaţia procentuală pe complexe, situaţia se prezintă astfel:
Complexul 1162: fără ornament 73%, pictură 23%, aplicare 2%, incizie 2%
Complexul 1108: fără ornament 69%, pictură 25%, incizie 6%
Complexul 1066: fără ornament 73, pictură 27%
Complexul 1020: fără ornament 75%, pictură 25%
Complexul 1025: fără ornament 75%, pictură 25%
Complexul 1069: fără ornament 78%, pictură 13%, incizie 6%, aplicare 3%
Complexul 1183: fără ornament 72%, pictură 14%, incizie 14%
Complexul 1115: fără ornament 79%, pictură 14%, incizie 4%, ciupituri 2%, barbotină 1%
Complexul 1114: fără ornament 78%, pictură 11%, incizie 11%
Complexul 1073: fără ornament 89%, pictură 11%
Complexul 1124: fără ornament 88%, pictură 5%, incizie 4%, perforare 3%
Complexul 1086: fără ornament 98%, incizie 3%
Complexul 1200: fără ornament 100%,
Complexul 1021: fără ornament 100%,
Complexul 1067: fără ornament 100%,
Complexul 1094: fără ornament 100%,
Complexul 1171: fără ornament 90%, pictură 5%, incizie şi perforare 5%
Complexul 1182: fără ornament 74%, pictură 13%, incizie şi perforare 7%, incizie 3%, perforare şi ciupire 3%

Tehnica de ornamentare	**1162**	**1108**	**1066**	**1020**	**1125**	**1169**	**1183**	**1115**	**1114**	**1073**	**1124**	**1086**	**1200**	**1021**	**1067**	**1094**	**1171**	**1182**
Aplicare	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Barbotinare	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
ciupire	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Pictură	11	4	12	4	2	4	3	15	1	3	4	0	0	0	0	0	2	4
incizie	1	1	0	0	0	2	3	4	1	0	3	1	0	0	0	0	0	1
fără ornament	35	11	32	12	6	25	15	89	7	24	68	31	3	5	11	4	35	22
tăieturi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0
incizie şi perforare	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
perforare şi ciupire	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

Analizând situaţia pe ansamblu, rapoartele se prezintă astfel: materialele ceramice neornamentate reprezintă 83%, ceramica ornamentată prin pictură reprezintă 13%, incizie 3%, incizie şi perforare 1%, restul tehnicilor de ornamentare reprezentând 1%.

---

[69] Kalicz-Makkay 1977, Tafel 89/1-2.

Dacă privim situaţia pe tehnici de ornamentare, excluzând materialele neornamentate, situaţia se prezintă astfel: pictura reprezintă 71% din totalul materialelor ceramice ornamentate, incizia 18%, incizie şi perforare 4%, ciupire 2%, tăieturi 2%, aplicare 1%, barbotinare 1%, perforare şi ciupire 1%.

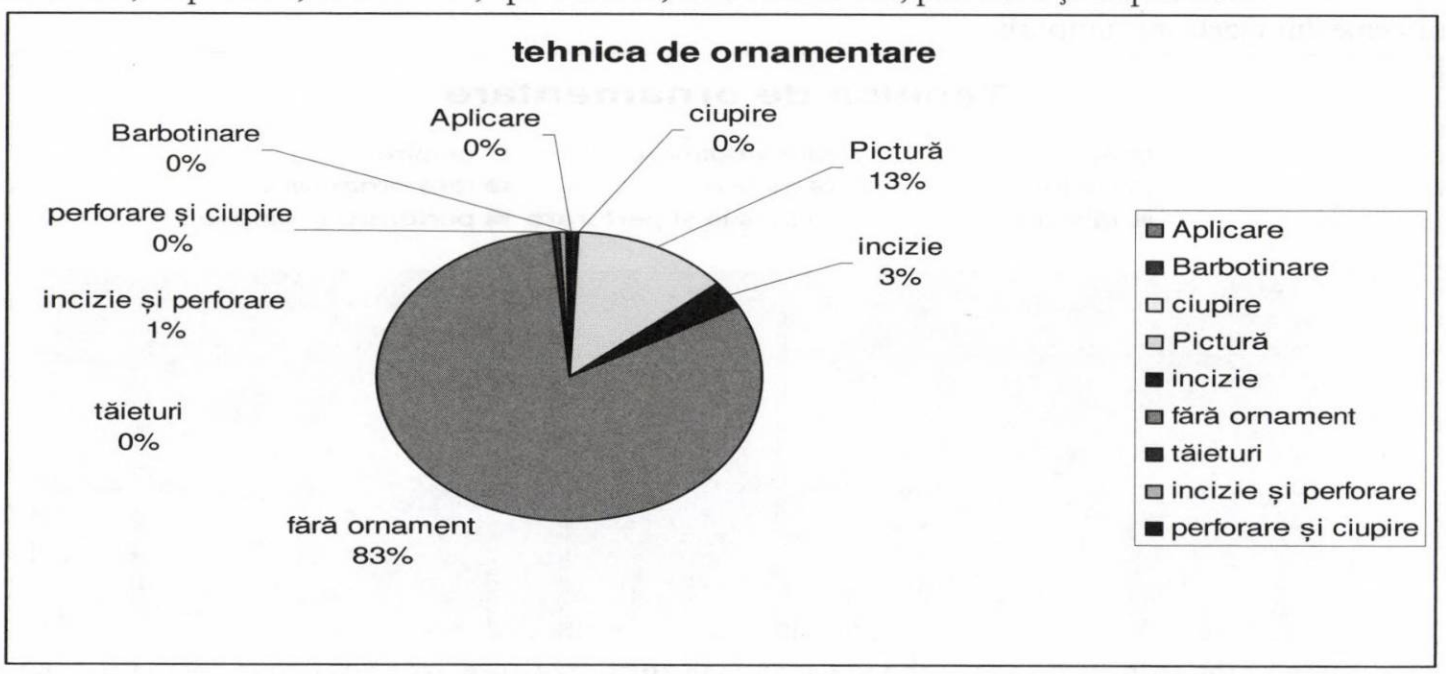

Pictura se realizează cu substanţă neagră, bituminoasă, aplicată direct pe fondul vasului sau pe slipul vasului. După cum s-a observat şi în analiza tehnicilor de netezire, nu există fragmente ceramice cu angobă, indiferent de culoare. Pictura se păstrează parţial, pe mici zone, motivistica elementelor pictate putând fi observată prin amprenta brună rămasă pe vas.

	1125	1108	1162	1020	1066	1073	1124	1169	1171	1183	1115	1182	1114
VE	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
ND	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0
YA	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
JC	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
_	0	1	2	0	3	1	1	1	0	1	1	0	0
1C	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SF	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
VF	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
NF	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
NG	0	0	1	2	0	0	0	0	0	0	1	0	0
QB	0	0	0	0	3	0	0	0	1	0	0	0	0
RA	0	2	4	2	5	0	1	2	0	1	5	1	0
RF	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
SA	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
VA	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
VD	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
1I	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
1J	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
LG	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
NC	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0
UG	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0
VG	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
MF	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0
MG	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0
LF	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1

*pentru tabel a se vedea tipologia ornamentelor

După cum se poate observa din tabelul de mai sus şi din graficul alăturat, cel mai frecvent ornament pictat este RA, cu un procentaj de 33%. Materialele ceramice pictate dar al căror motiv nu a putut fi identificat reprezintă 16%. Motivele ornamentale NG 6%, QB 6%, JC 3%, ND 3%, MG 3%, UG 3%, NC 3%, VD 3%, restul ornamentelor reprezentând 1%.

Motivistica ornamentelor pictate de tip RA, NG, UG, constând din umplerea unor spaţii cu linii curboliniare largi formând spirale îmbucate sau ogive, triunghiuri, etc., şi care reprezintă peste 40% din totalul ornamentelor pictate îşi găseşte analogii la Ciumeşti-*La Silozuri/Fântâna Păşunii (Legelő kút/Silógödrök)*, Berea IXa-*Togul lui Sultész (Sultész tag)*, Berea X-*Colina cu măcriş (Sóskás)*, Berea II-*Mirişte a lui Csányi (Csányi sürüje)*, la

Pişcolt-*Lutărie*[70], la Săcuieni-*Horo*[71], la Halmeu-*Vamă*[72], la Tiream[73], Căpleni[74], Urziceni-*Vamă*[75], în Slovacia la Velke Raskovce[76], în Ucraina la Zavtavne-*Kovadomb I*[77].

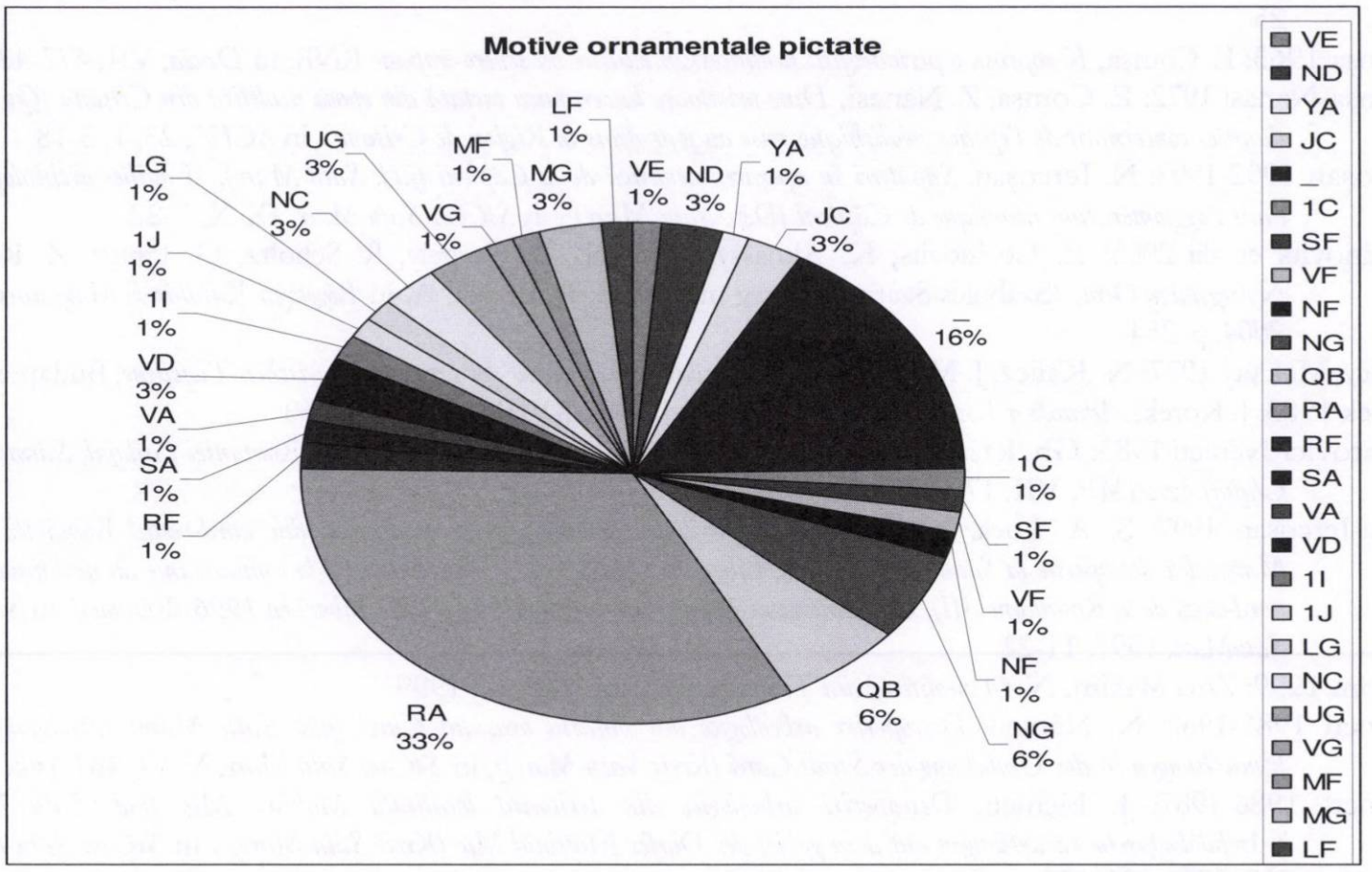

Motive din linii subţiri paralele dispuse vertical, orizontal, oblic, cum ar fi NC, QB, JC, VD apar şi la Berea X-*Colina cu măcriş (Sóskás)*, Ciumeşti-*La Silozuri/Fântâna Păşunii (Legelő kút/Silógödrök)* la Berea XVI-*Grădina florilor (Virágkert)*[78]; Berea IXa-*Togul lui Sultész (Sultész tag)*[79], Săcuieni-*Horo*[80], Pişcolt-*Lutărie*[81], la Tiream[82], la Halmeu-*Vamă*[83], la Urziceni-Vamă[84], Căpleni[85], la Andrid-*La păşune*, în Slovacia la Velke Raskovce[86], în Ucraina la Mukachevo-*Mala Hora*[87].

Un motiv caracteristic îl reprezintă spaţiile haşurate cu linii vălurite, motive din benzi late dispuse în cruce sau în meandre (MG), şi care are analogii în descoperirile de la Ciumeşti-*La Silozuri/Fântâna Păşunii (Legelő kút/Silógödrök)*, Berea IXa-*Togul lui Sultész (Sultész tag)*[88], la Săcuieni-*Horo*[89], la Tiream[90], la Pişcolt[91], la Urziceni-Vamă[92], Moftinu Mic-*Pescarie B*[93], în Slovacia la Velke Raskovce[94].

Pe lângă ceramica pictată, sunt prezente şi câteva materiale caracteristice pentru AVK, grupul Tiszadob, Bükk I. Procentajul lor este destul de redus, putând fi considerate „importuri". Bunăoară, în complexul 1115 avem câteva fragmente aparţinând grupului Tiszadob, culturii AVK precum şi două fragmente de tip Bükk I. În complexul 1162 avem materiale aparţinând grupului Tiszadob, culturii AVK. În complexul 1066 avem materiale aparţinând grupului Tiszadob.

---

[70] Lazarovici-Németi 1983, pl. XI/8,9; fig. 12/1, 5.
[71] Lazarovici-Németi 1983, fig.17/1,4,6; Comşa-Nanasi 1972, 3/2-5, 12-13, 16-17, 20, 22, 36; 5/5.
[72] Virag 2004a, fig. 5/3; 6/3, 8/1-3, 5.
[73] Ciarnău-Lazarovici 1985, fig 3/1-2, 7.
[74] Iercoşan 1992-1993, fig 3/5.
[75] Virag 2004b, fig. 3-6., 8-10., 12-13., 16-17., 20., 23., 25-26.
[76] Vizdal 1973, pl. I/1; II/1-2; III/1; IV/1, 3-4, 6-7; VI/1; VIII/1-3, 6, 10, X/8-9, XII/9; XIV/5; XX/2; XXIX/9, 13.
[77] Potushniak 1997, pl. III/1, 4-6, 8-10, 13-17, 19-22, 24, VIII/14, 17.
[78] Păunescu 1963, 1/11.
[79] Comsa 1963, 4/3-4.
[80] Lazarovici-Németi 1983, fig 17/1; Luca-Iercoşan 1997, fig. 4/5; Comşa-Nanasi 1972, 3/8-9, 15, 19, 25, 33; 5/14, 17-18, 7/4-5, 9.
[81] Lazarovici-Németi 1983, 12/6.
[82] Ciarnău-Lazarovici 1985, fig 2/7, 4/3; Németi 1986-1987, fig. 3/2.
[83] Virag 2004a, fig 8/7.
[84] Virag 2004b, fig. 3-6., 13., 19-21., 23.
[85] Iercoşan 1992-1993, fig. 5/1
[86] Vizdal 1973, pl. IV/5, 11; V/12; VI/2, 5; VIII/9; X/1, 3, 7; XIII/8; XIV/2; XX/1-2; XXVII/2; XXVIII/4, 8; XXIX/12; XXXVII/1.
[87] Potushniak 1999, PL. III/2.
[88] Comsa 1963, 4/5.
[89] Comşa-Nanasi 1972, 3/27-28; 5/8; Lazarovici-Németi 1983, fig 17/8; Luca-Iercoşan 1997, fig. 3/5.
[90] Ciarnău-Lazarovici 1985, fig 2/8, 10; 3/6; 4/2; Németi 1986-1987, fig. 3/3.
[91] Lazarovici-Németi 1983, fig. 13/4.
[92] Virag 2004b, fig. 3-5., 9-10., 13., 17., 20., 26.
[93] Németi 1986-1987, 7/6; 8/2.
[94] Vizdal 1973, pl. V/7; VII/1; X/4.

Bibliografie:

Ciarnău-Lazarovici 1985: I. Ciarnău, Gh. Lazarovici, *Descoperiri neolitice pe Valea Ierului*, in *Crisia*, XV, 1985, 15-25

Comşa 1963: E. Comşa, *K voprosu o periodizatii neoliticeskih kultur na severo-zapade* RNR, in *Dacia*, VII, 477-484.

Comşa-Nanasi 1972: E. Comşa, Z. Nanasi, *Date privitoare la ceramica pictată din epoca neolitică din Crişana [Quelques données concernant de l'époque néolithique mise au jour dans la Région de Crişana]*, in *SCIV*, 23, 1, 3-18.

Iercoşan 1992-1993: N. Iercoşan, *Săpături în aşezarea neolitică de la Căpleni (jud. Satu Mare), [Fouilles archéologiques dans l'agglomération néolitique de Căpleni (Dép. Satu Mare)]*, in *StCom Satu Mare*, IX-X, 7-22.

Istvánovits et alii 2005: E. Istvánovits, K. Almássy, A. Jakab, B. Gergely, R. Scholtz, G. Pintye, Z. Kádas, *Nyiregyháza-Oros,* (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) U, R, B, Sza, Á, in *Régészeti Kutatások Magyarországon 2004*, p. 254

Kalicz-Makkay 1977: N. Kalicz, J. Makkay, *Die Linienbandkeramik in der grossen ungarischen Tiefebene*, Budapest.

Korek 1983: J. Korek, *Adatok a Tiszahat neolitikumához*, in JAMÉ XVIII-XX, 1983, 8-60

Lazarovici-Németi 1983: Gh. Lazarovici, J. Németi, *Neoliticul dezvoltat din nord-vestul Romaniei (Sălajul, Sătmarul şi Clujul)*, in *AMP*, VII, 17-60.

Luca-Iercoşan 1997: S. A. Luca, N. Iercoşan, *Contribuţii la cunoaşterea neoliticului din nord-vestul României (III). Materialele descoperite la Săcuieni-Horo (jud. Bihor) în anul 1996, [Contributions á la connaissance du néolitique dans nord-ouest de la Roumaine (III). Les matériaux découverts a Săcuieni-Horo (dép. Bihor) en 1996 (Résumé)]*, in *St Com SatuMare*, 1997, 11-22

Maxim 1999: Zoia Maxim, *Neo-Eneoliticul din Transilvania*, Cluj Napoca, 1999

Németi 1981-1982: N. Németi, *Descoperiri arheologice din hotarul oraşului Carei (jud. Satu Mare) [Archäologische Endeckungen in der Umbebung der Stadt Carei (Kreis Satu Mare)]*, in *StCom Satu Mare*, V-VI, 167-182.

Németi 1986-1987: J. Németi, *Descoperiri arheologice din teritoriul localităţii Moftinu Mic (jud. Satu Mare) [Archäologhische entdekungen auf dem gebiet des Dorfes Moftinul Mic (Kreis Satu Mare)]*, in *StCom Satu Mare*, VII-VIII, 101-137.

Păunescu 1963: P. Alexandru, *Perjitki tardenoajkoi kulturi v drevnev neolite v Ciumeşti*, in *Dacia*, NS, VII, 1963, 467-475

Potushneak 1997: M. Potushneak, *Some results of research on the Middle Neolithic layer from a multilevel settlement near the village of Zastavne/Zapszony-Kovadomb in the Carpathian Ucraine,* in *JAMÉ '95-96*, Nyiregyháza 1997, 35-51

Potushneak 1999: M. Potushneak, *A multilevel settlement on Mola Hora at Mukachevo/Munkács-Kishegy*, in *JAMÉ*; Nyregyháza 1999, 9-37

Virag 2004a: C. Virag, *Un complex neolitic de la Halmeu-Vamă*, in *Studii de Istorie Veche şi Arheologie, Omagiu profesorului Sabin Adrian Luca*, Hunedoara 2004, 25-44

Virag 2004b: C. Virag, *Cercetări arheologice la Urziceni-Vamă*, in *AMP, XXVI*, 2004, 41-76

Vizdal 1973: M. Vizdal, *Zemlin v mladšej dobe kamennej*, Košice 1973

Die neolitische Siedlung von Nyíregyháza-Oros, 24. Lh.

Zusammenfassung

Die Siedlung von Nyíregyháza-Oros wurde 1998 dank einer Geländebegehung entdeckt, und liegt zwischen dem Europaweg 41 und der Eisenbahnlinie Nyíregyháza-Vásárosnamény. Die Ausgrabung wurde auf der Landstrasse um die Stadt Nyíregyháza durchgeführt, und bekam den Namen 24. Fst., mit dieser Angelegenheit wurden auch Komplexe aus dem Neolithikum gerettet. Auf einer Oberfläche von 3,5 ha. wurden etwa 1450 Komplexe geforscht, unter diesen wurden zwei Gräber, drei Häuser und 55 Graben der neolitischen Epoche zugeordnet. Viele von diesen Komplexen haben als Inventar einige Fragmente aus Lehmbewurf oder Keramik, die, unserer Meinung nach, für eine chronologische Einordnung oder für eine typologische Analyse nicht ausreichend sind.

Nach der Analyse der Situation des archäologischen Fundmaterials von N Nyíregyháza-Oros, sehen die Berichte folgendermaßen aus: das unverzierte keramische Fundgut beträgt 83%, verzierte Keramik durch Bemalen beträgt 13%, Ritzverzierung 3%, Ritzverzierung und Perforation 1%, der Rest der Verzierungstechnik beträgt etwa 1%.

Wenn wir die Lage nach Verzierungstechnik einordnen, und die unverzierte Materiale ausschließen, ergibt sich folgende Situation: das Malen beträgt 71% aus der Gesamtheit der verzierten keramischen Funde, Ritzverzierung 8%, Ritzverzierung und Perforation 4%, Einstichverzierung 2%, Schneiden 2%, Auflegen 1%, Barbotine 1%, Perforation und Einstichverzierung 1%.

Das Bemalen wird mit einem schwarzen bitumenartigen Material realisiert, das direkt auf dem Grund oder auf dem Slip des Gefäßes aufgebracht wird. Wie auch bei der Analyse der Befeuchtungstechniken beobachtet wurde, gibt es, abgesehen von der Farbe, keine Keramikfragmente mit

Engobe. Das Malmotiv erhält sich partiell, auf kleineren Zonen, die Motivik der bemalten Elemente kann man durch den auf dem Gefäß gebliebenen braunen Abdruck beobachtet werden

Das häufigste bemalte Verzierungselement ist RA, mit einem Prozentsatz von 33%. Bemalte Keramikmateriale jedoch ohne identifizierbare Motive betragen 16%. Verzierungsmotive sind NG 6%, QB 6%, JC 3%, ND 3%, MG 3%, UG 3%, NC 3%, VD 3%, der Rest der Verzierungen betragen 1%. (siehe Typologie der Verzierungen).

Die Motivik der Malverzierungen der Typen RA, NG, UG, das aus dem Ausfüllen von Oberflächen mit weiten krummen Linien besteht, die zusammenfließende Spirale oder Spitzbogen, Dreiecke etc. bilden, und die über 40% der bemalten Gesamtverzierungen bilden, finden Analogien in Ciumeşti-*La Silozuri/Fântâna Păşunii (Legelő kút/Silógödrök)*, Berea IXa-*Togul lui Sultész (Sultész tag)*, Berea X-*Colina cu măcriş (Sóskás)*, Berea II-*Miriştea lui Csányi (Csányi sürüje)*, in Pişcolt-*Lutărie*, in Săcuieni-*Horo*, in Halmeu-*Vamă*, in Tiream, Căpleni, Urziceni-Vamă, in der Slowakei bei Velke Raskovce, in der Ukraine bei Zavtavne-*Kovadomb I.*

Die Motive mit dünnen parallel gelegenen senkrechten, waagerechten, schiefen Linien, wie zum Beispiel NC, QB, JC, VD erscheinen auch in Berea X-*Colina cu măcriş (Sóskás)*, Ciumeşti-*La Silozuri/Fântâna Păşunii (Legelő kút/Silógödrök)* in Berea XVI-*Grădina florilor (Virágkert)*; Berea IXa-*Togul lui Sultész (Sultész tag)*, Săcuieni-*Horo*, Pişcolt-*Lutărie*, in Tiream, in Halmeu-*Vamă*, in Urziceni-Vamă, Căpleni, in Andrid-*La păşune*, in der Slowakei bei Velke Raskovce, in der Ukraine bei Mukachevo-*Mala Hora.*

Ein charakteristisches Motiv ist die Schraffierung mit Wellenlinien, die Motive mit weiten Bänder in Kreuzform oder Mäander (MG), und die Analogien zu den Entdeckungen von Ciumeşti-*La Silozuri/Fântâna Păşunii (Legelő kút/Silógödrök)*, Berea IXa-*Togul lui Sultész (Sultész tag)*, von Săcuieni-*Horo*, la Tiream, von Pişcolt, von Urziceni-Vamă, Moftinu Mic-*Pescarie B*, in der Slowakei bei Velke Raskovce aufweisen.

Neben der bemalten Keramik, sind auch einige für die AVK charakteristische Funde anwesend, die Gruppe Tiszadob, Bükk I. Ihr Prozentsatz ist aber ziemlich niedrig, sie können als „Import" betrachtet werden.

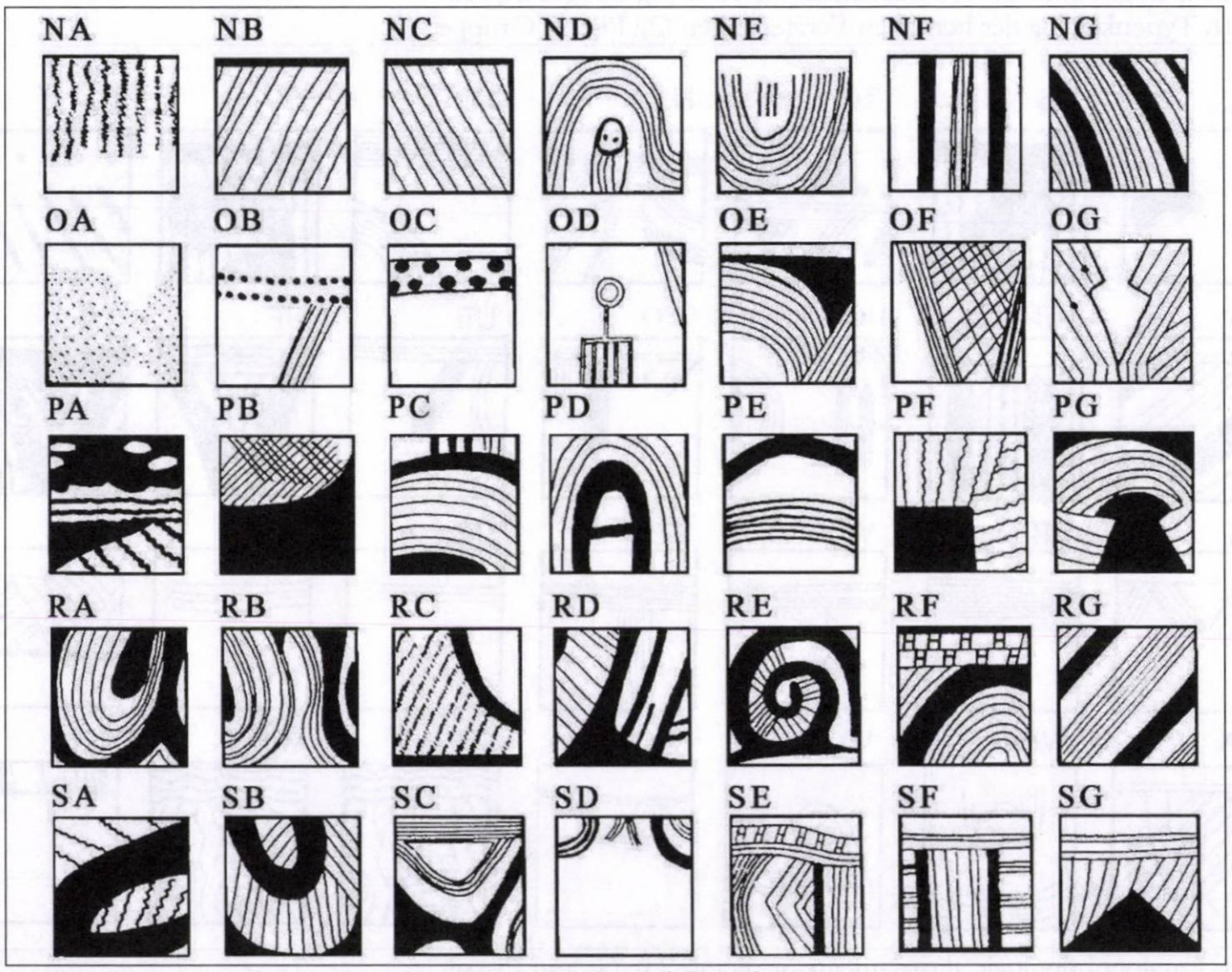

Pl. I. Catalogul tipologic al ornamentelor pictate (1); Grupul Pişcolt
Taf. I. Typenkatalog der bemalten Verzierungen (1); Pişcolt Gruppe

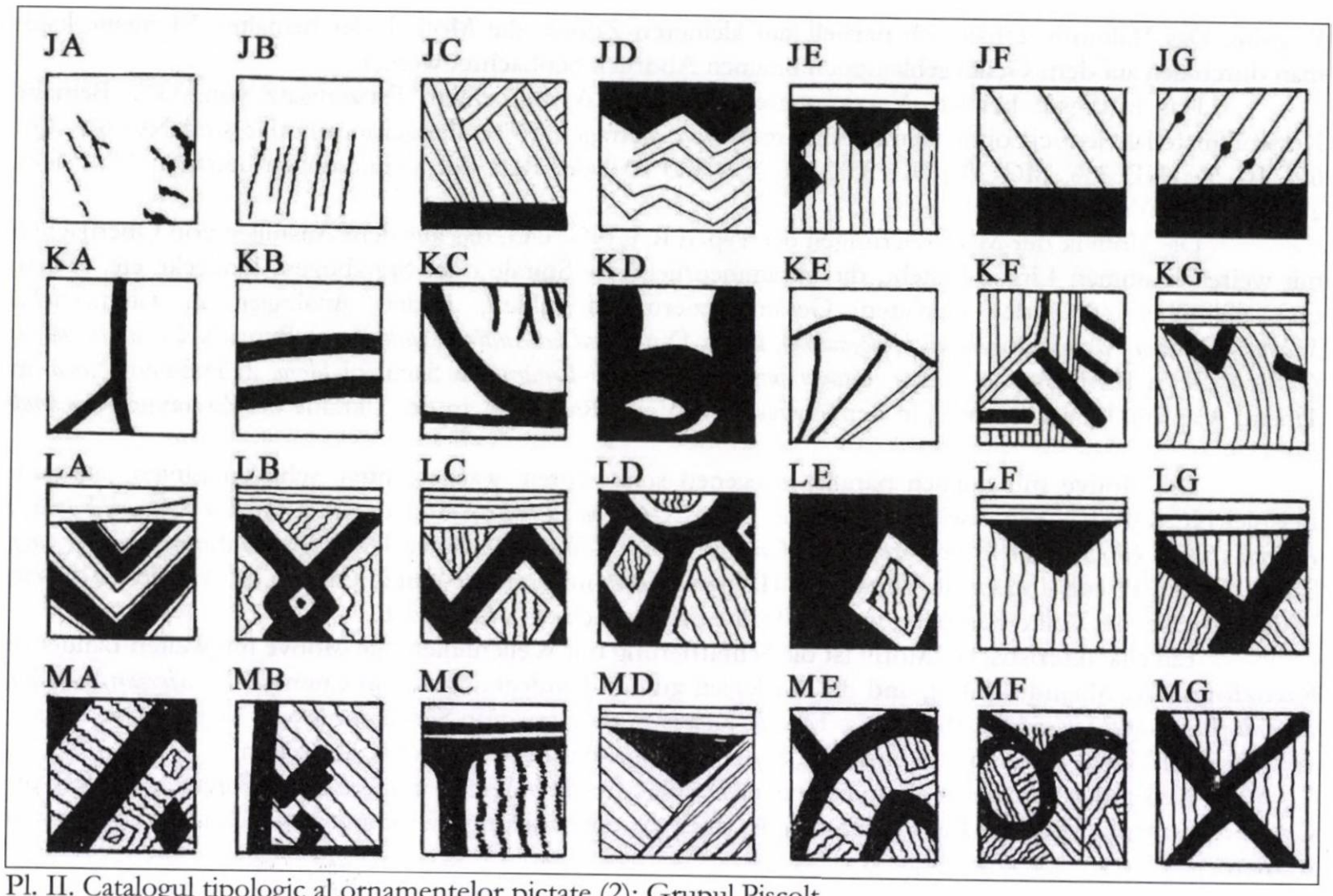

Pl. II. Catalogul tipologic al ornamentelor pictate (2); Grupul Pişcolt
Taf. II. Typenkatalog der bemalten Verzierungen (2); Pişcolt Gruppe

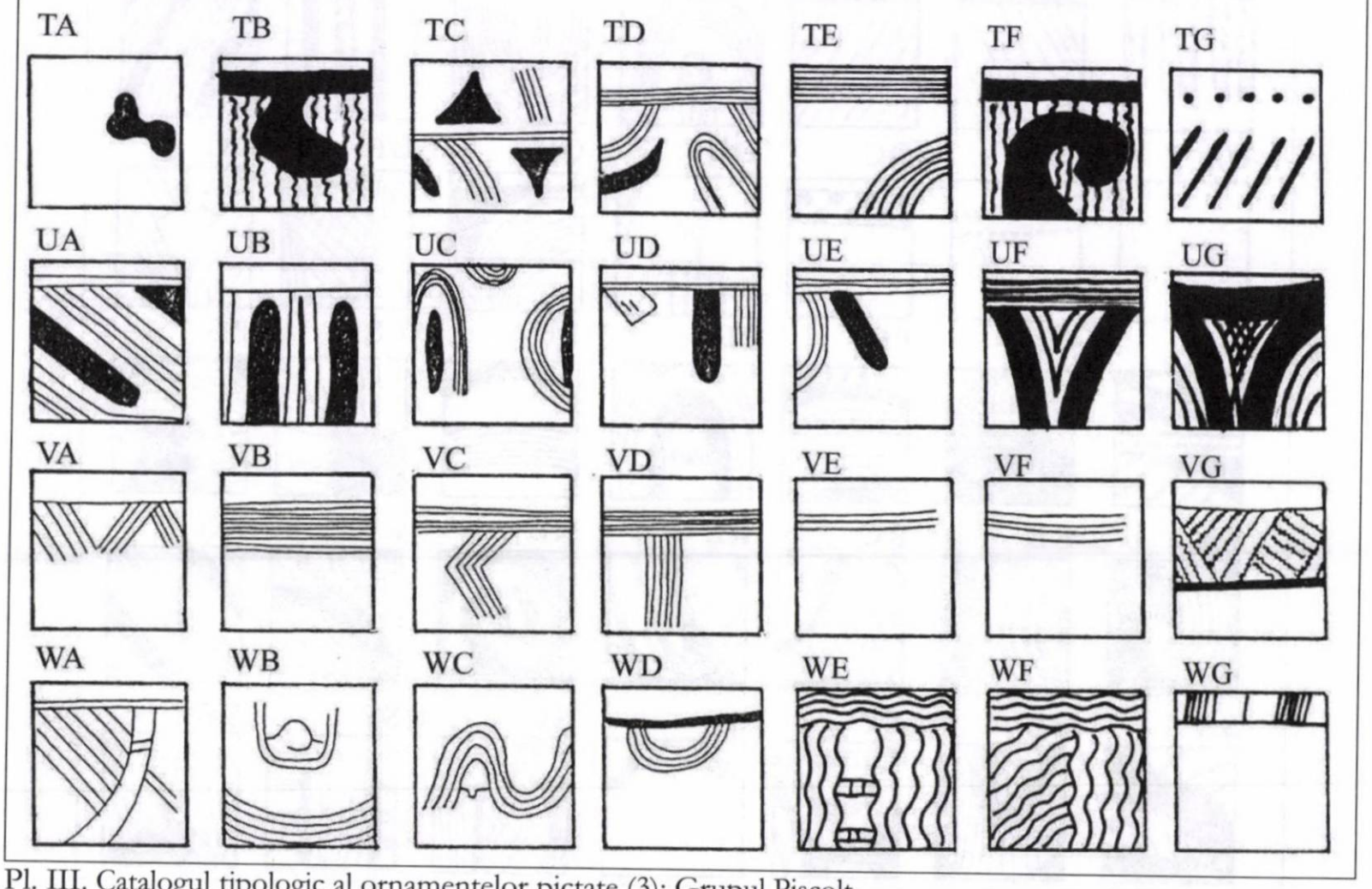

Pl. III. Catalogul tipologic al ornamentelor pictate (3); Grupul Pişcolt
Taf. III. Typenkatalog der bemalten Verzierungen (3); Pişcolt Gruppe

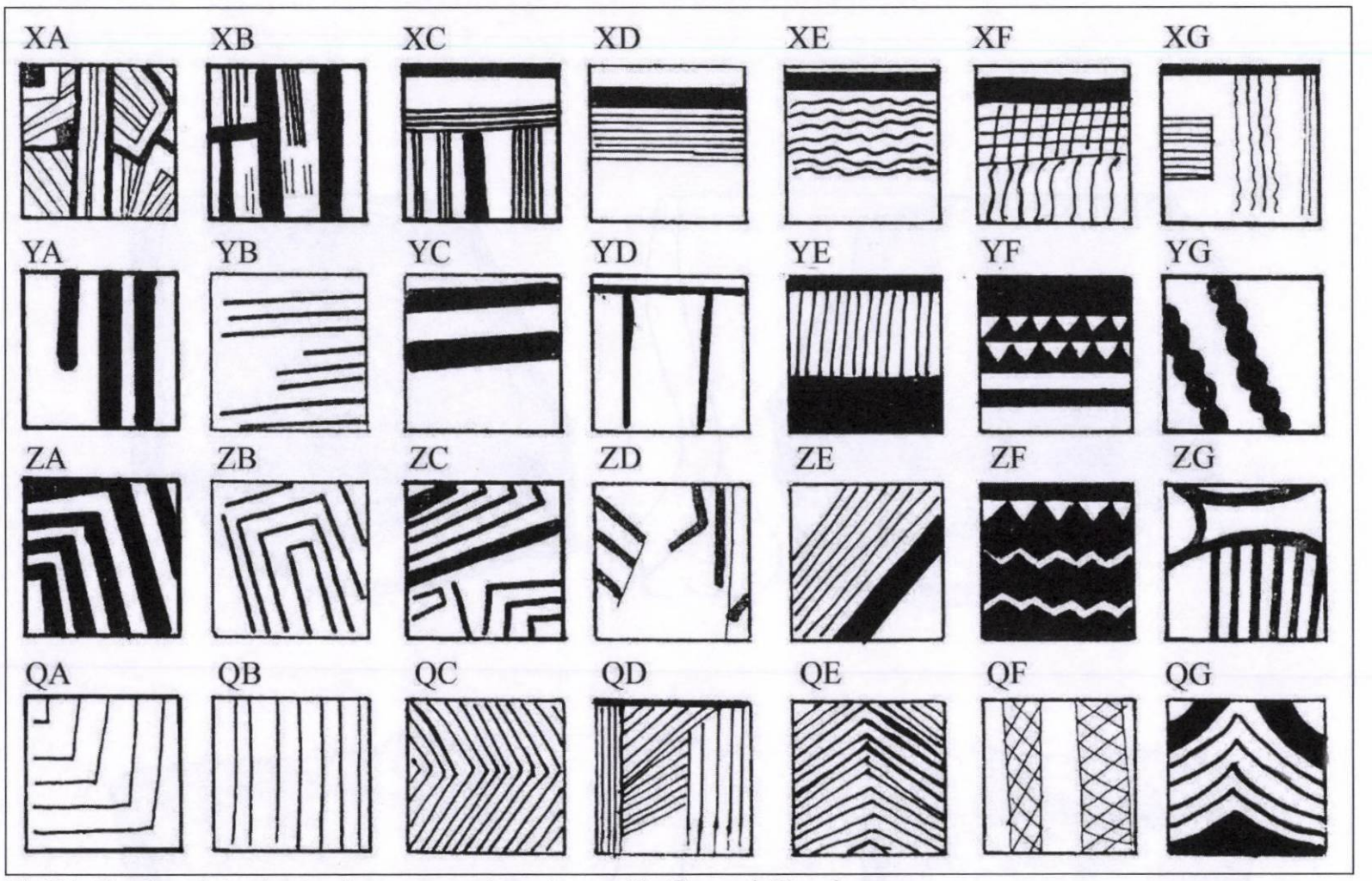

Pl. IV. Catalogul tipologic al ornamentelor pictate (4); Grupul Pişcolt
Taf. IV. Typenkatalog der bemalten Verzierungen (4); Pişcolt Gruppe

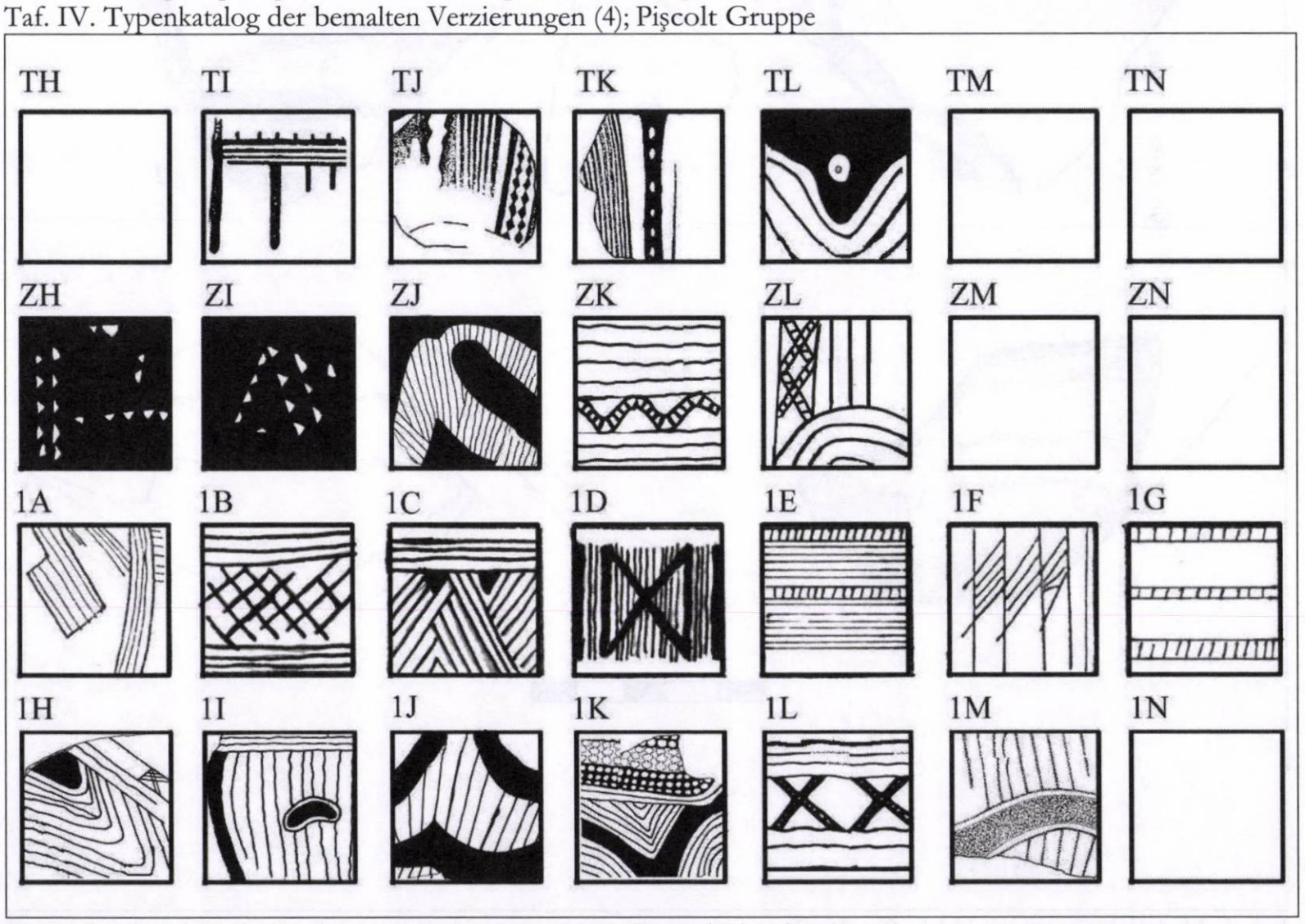

Pl. V. Catalogul tipologic al ornamentelor pictate (5); Grupul Pişcolt
Taf. V. Typenkatalog der bemalten Verzierungen (5); Pişcolt Gruppe

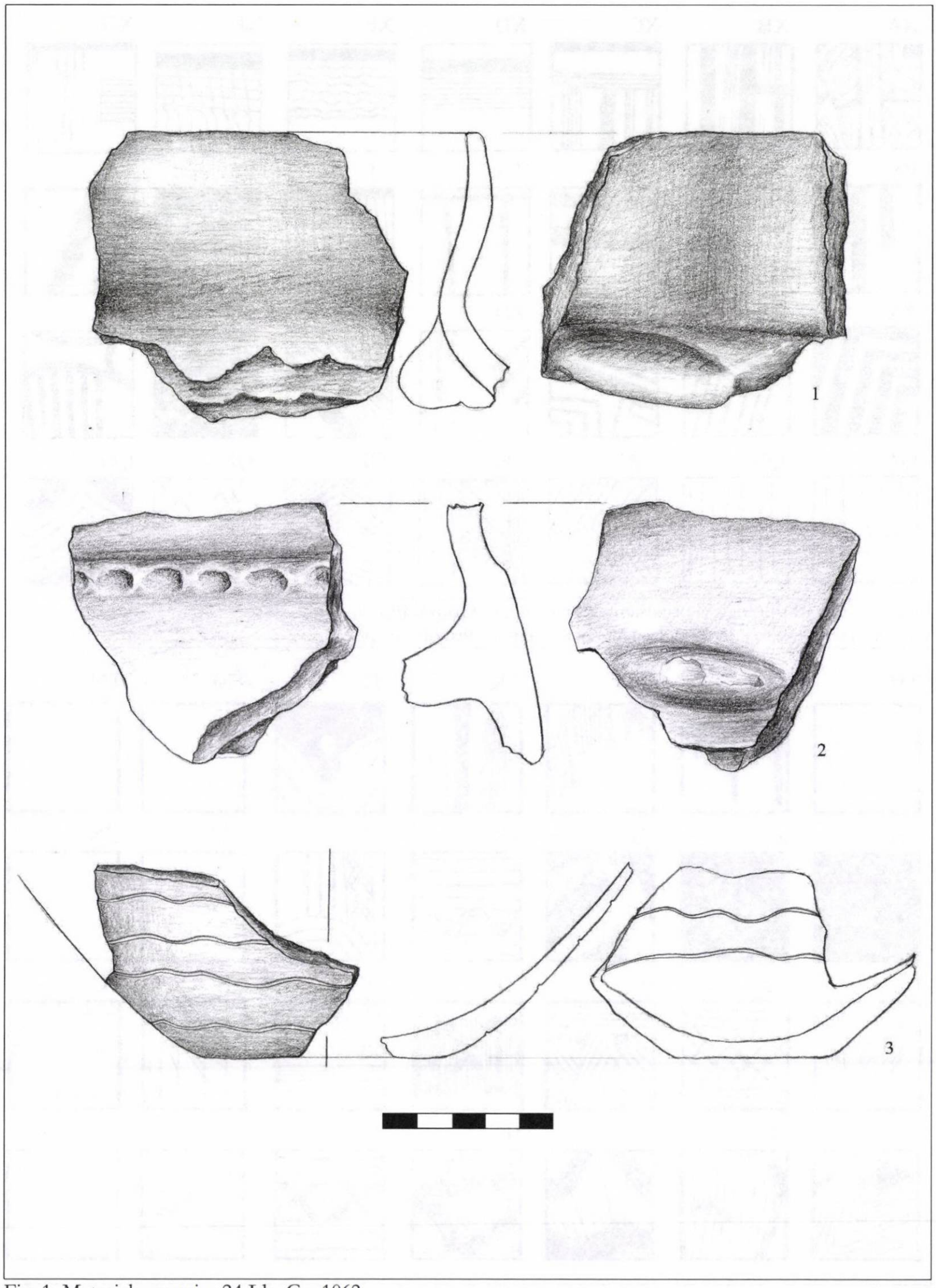

Fig. 1. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1062
Abb. 1. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1062

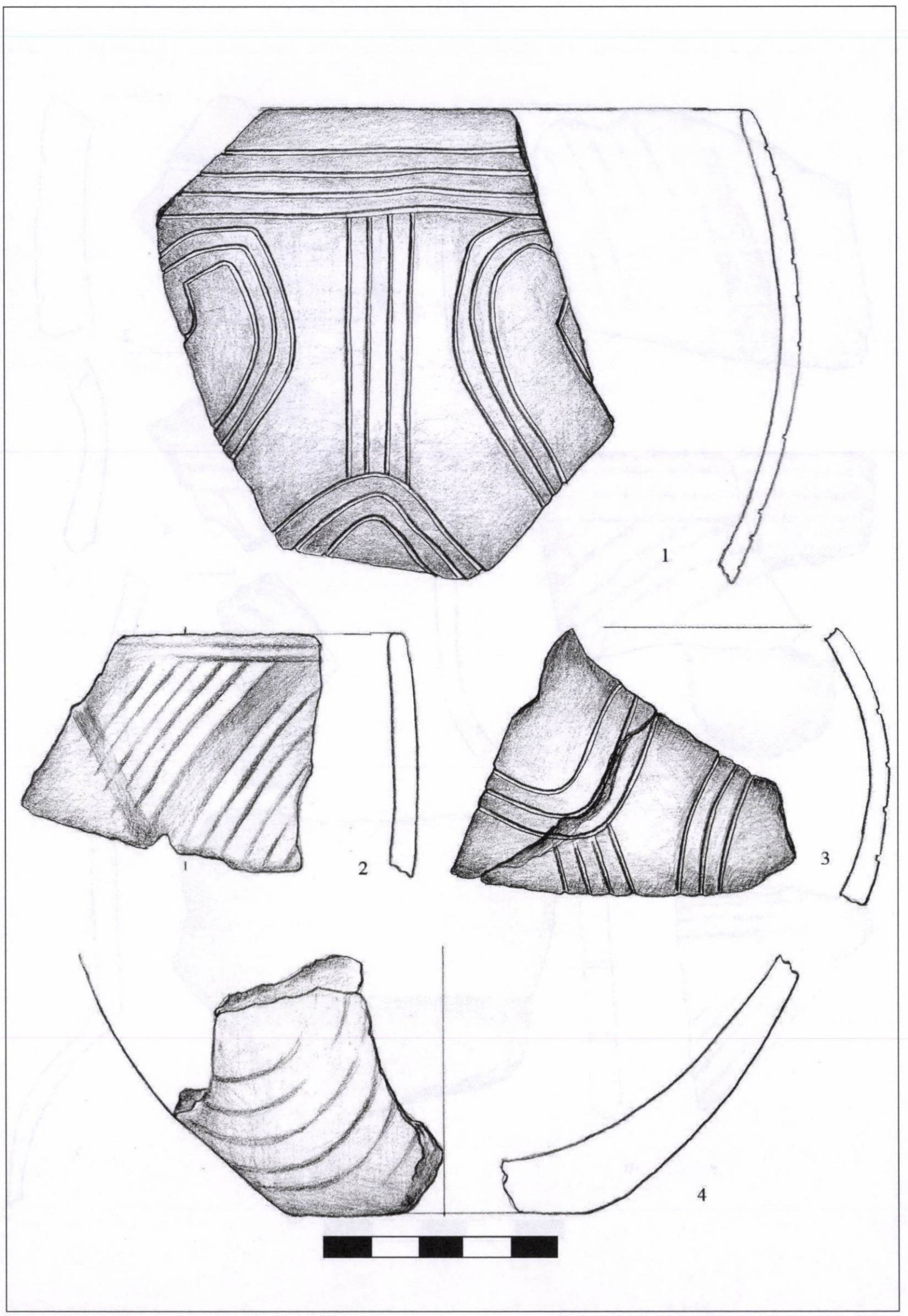

Fig. 2. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1062
Abb. 2. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1062

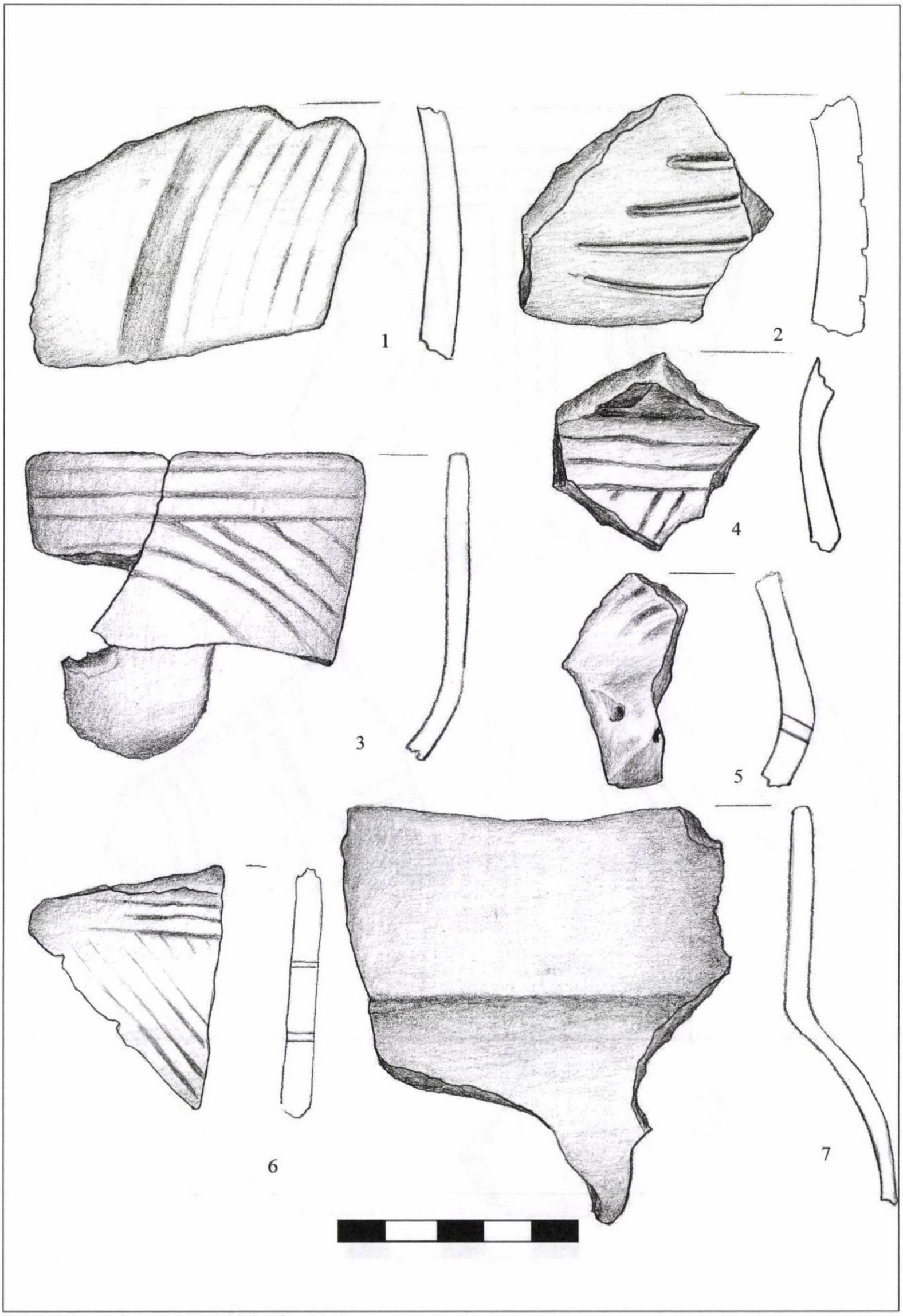

Fig. 3. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1062
Abb. 3. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1062

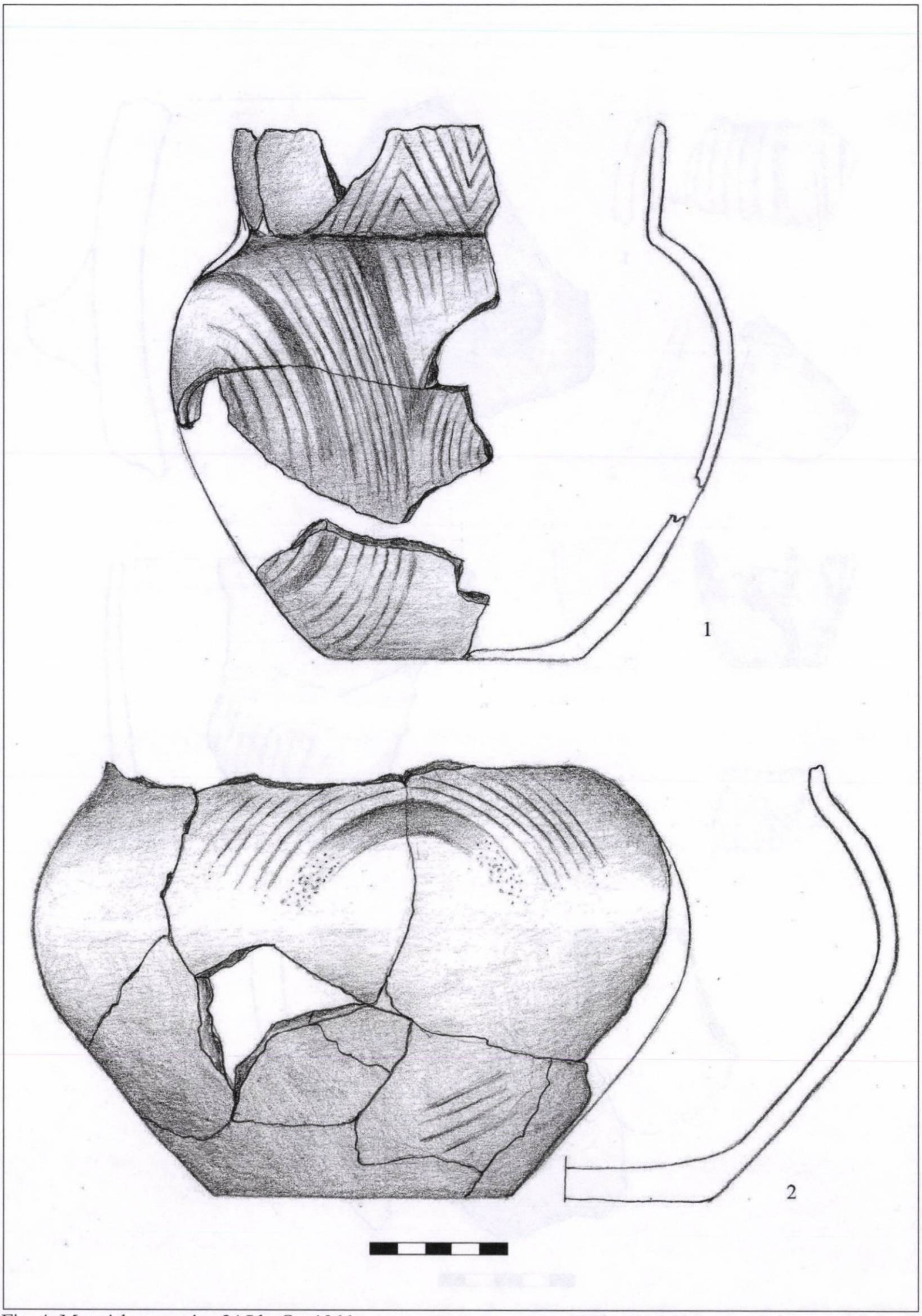

Fig. 4. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1066
Abb. 4. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1066

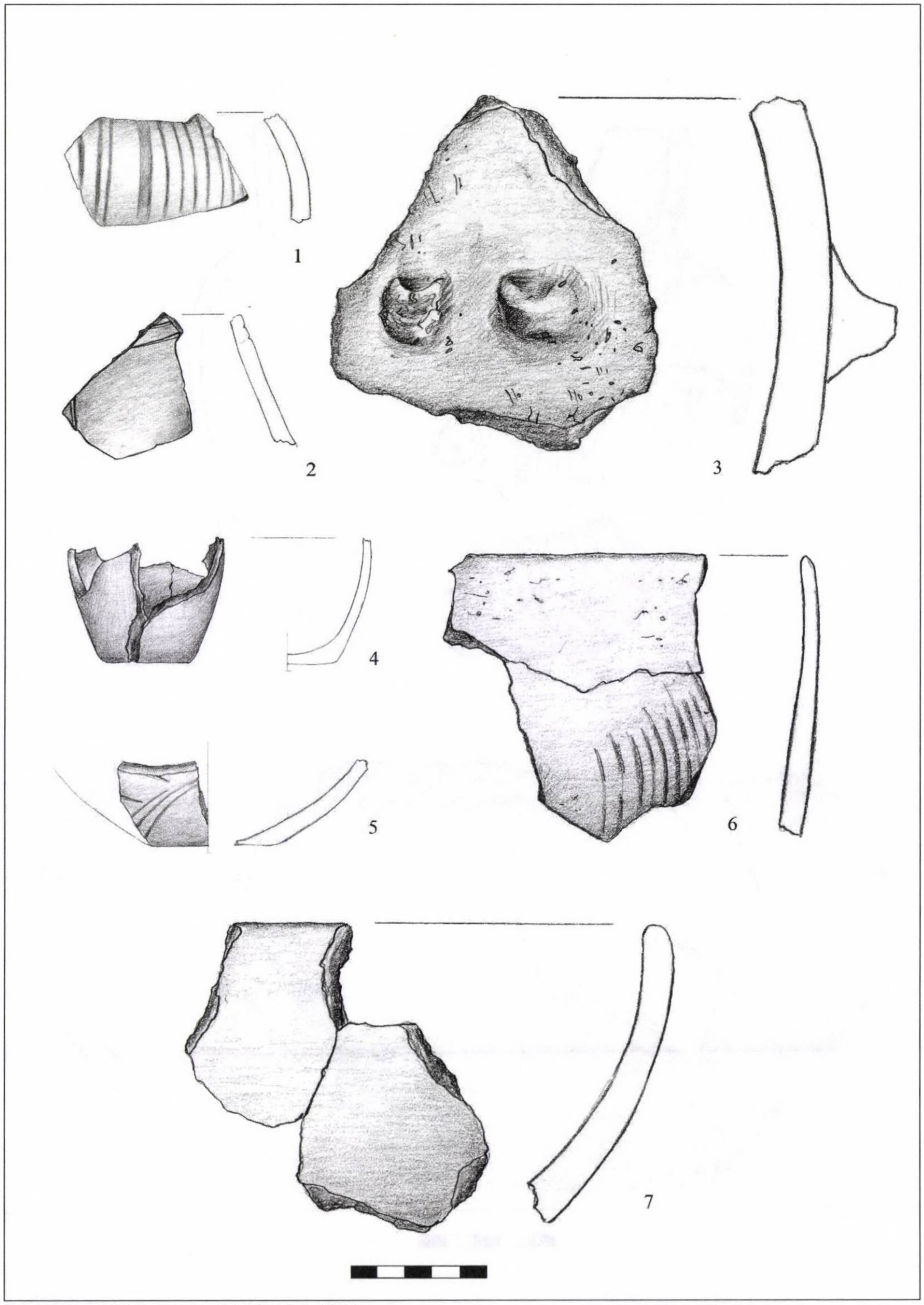

Fig. 5. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1066
Abb. 5. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1066

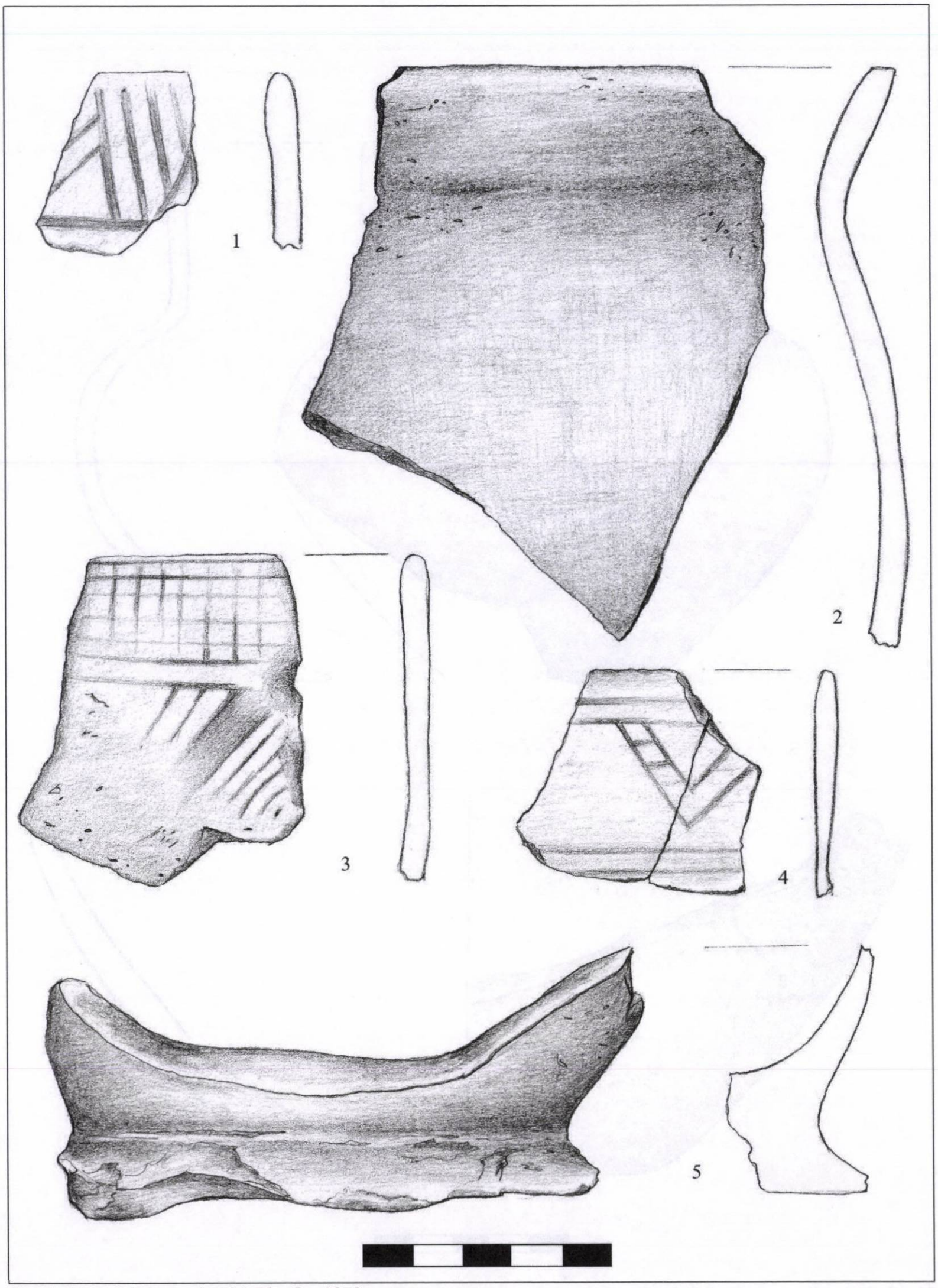

Fig. 6. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1073
Abb. 6. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1073

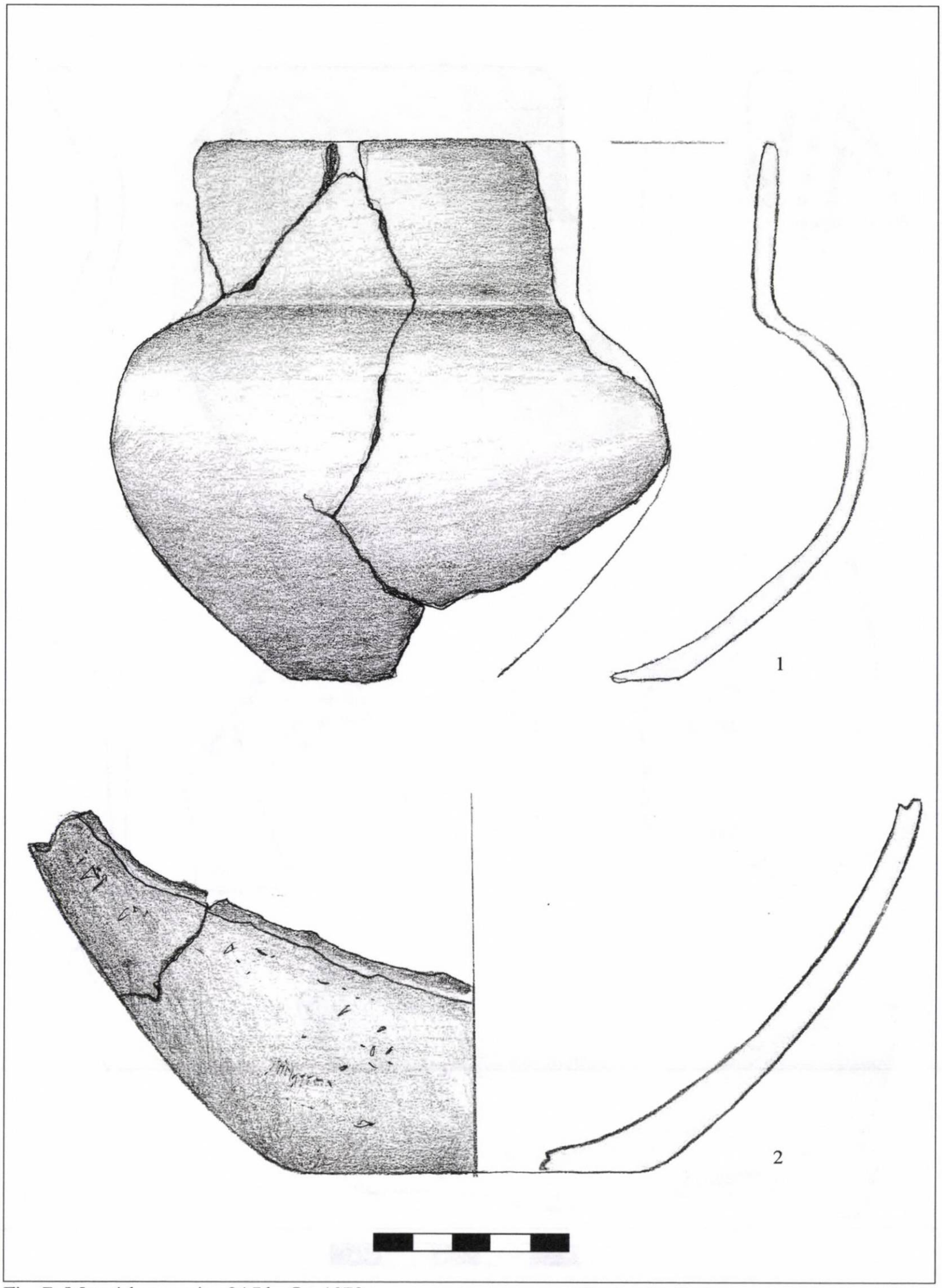

Fig. 7. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1073
Abb. 7. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1073

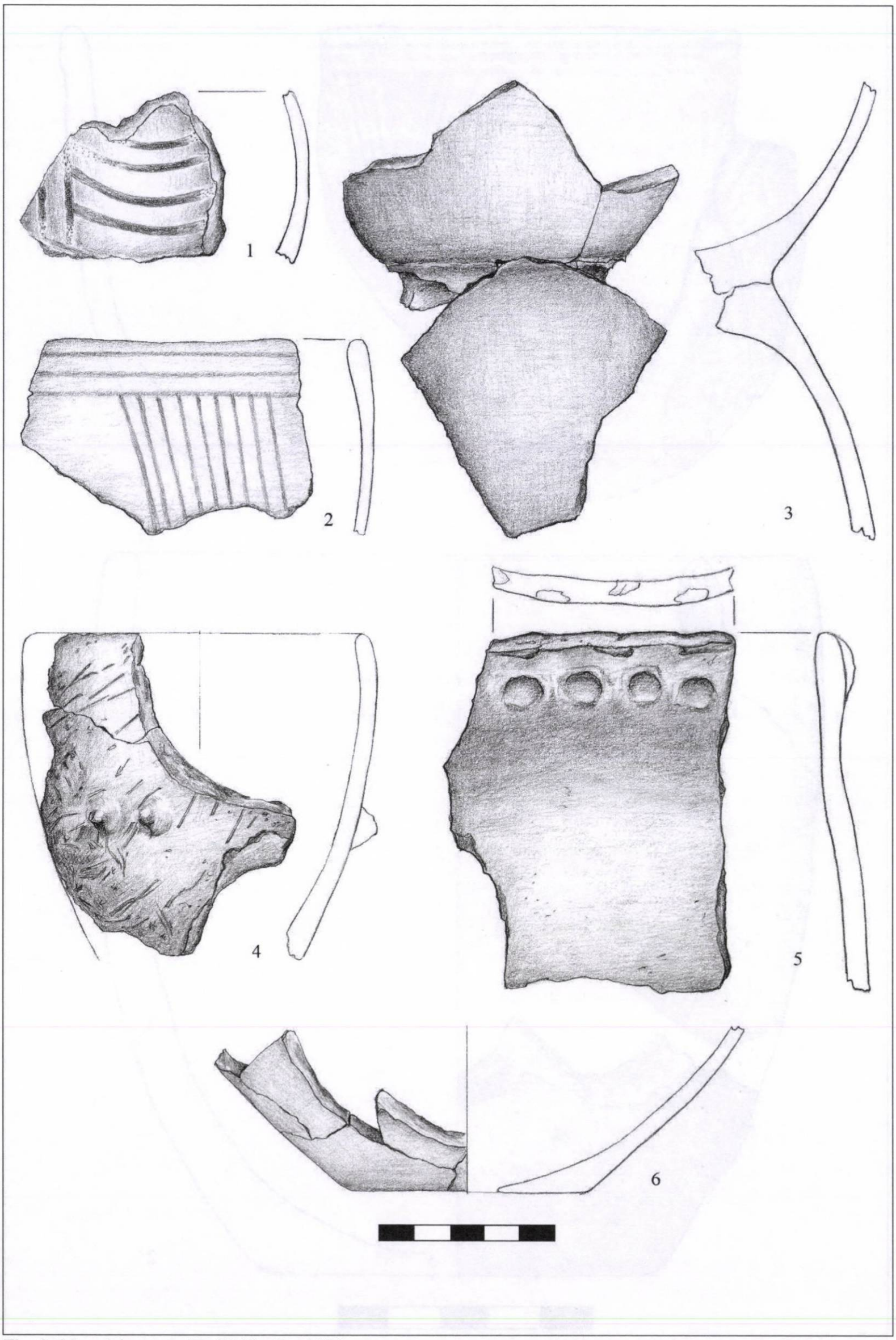

Fig. 8. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1108
Abb. 8. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1108

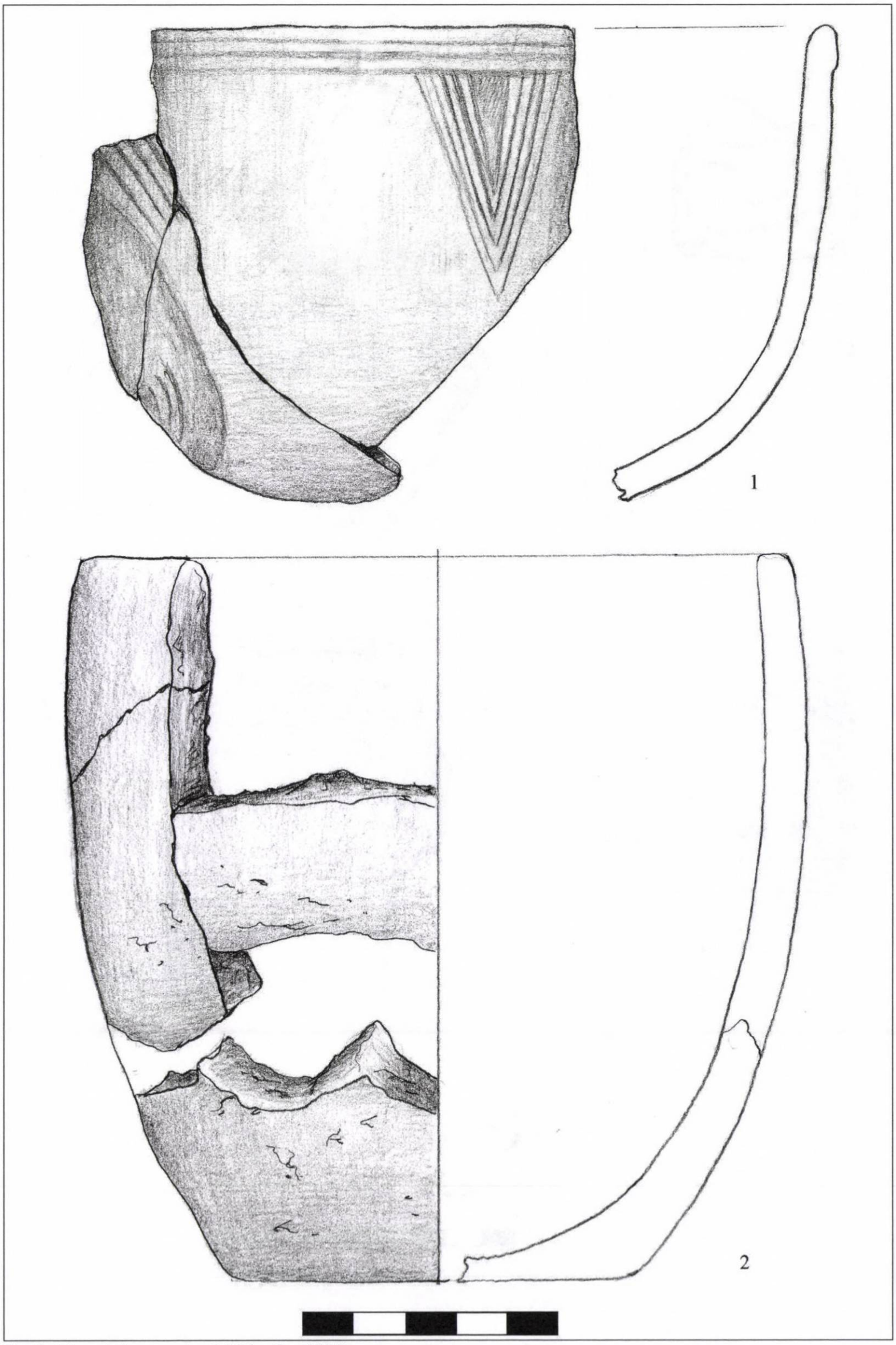

Fig. 9. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1115
Abb. 9. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1115

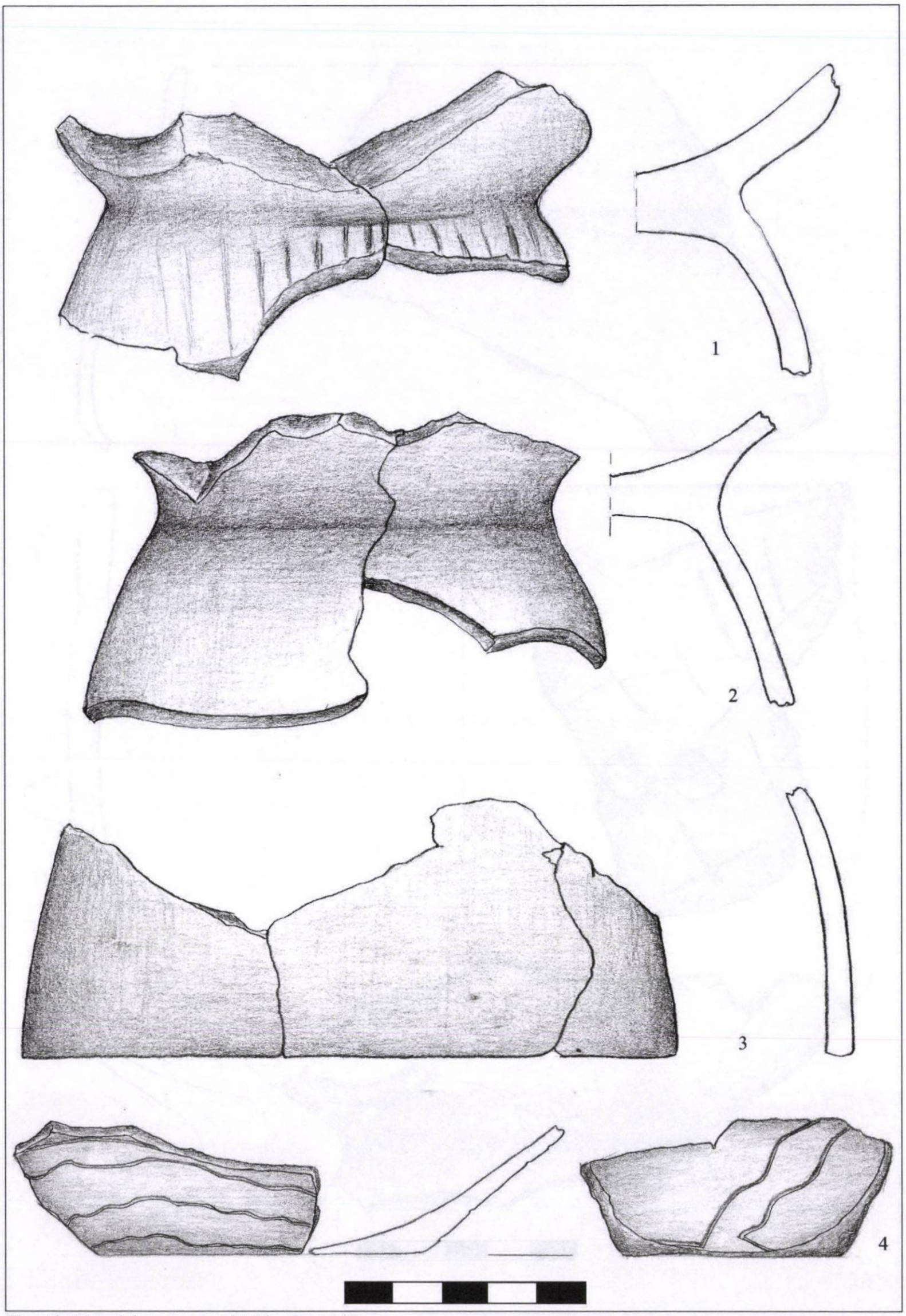

Fig. 10. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1115
Abb. 10. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1115

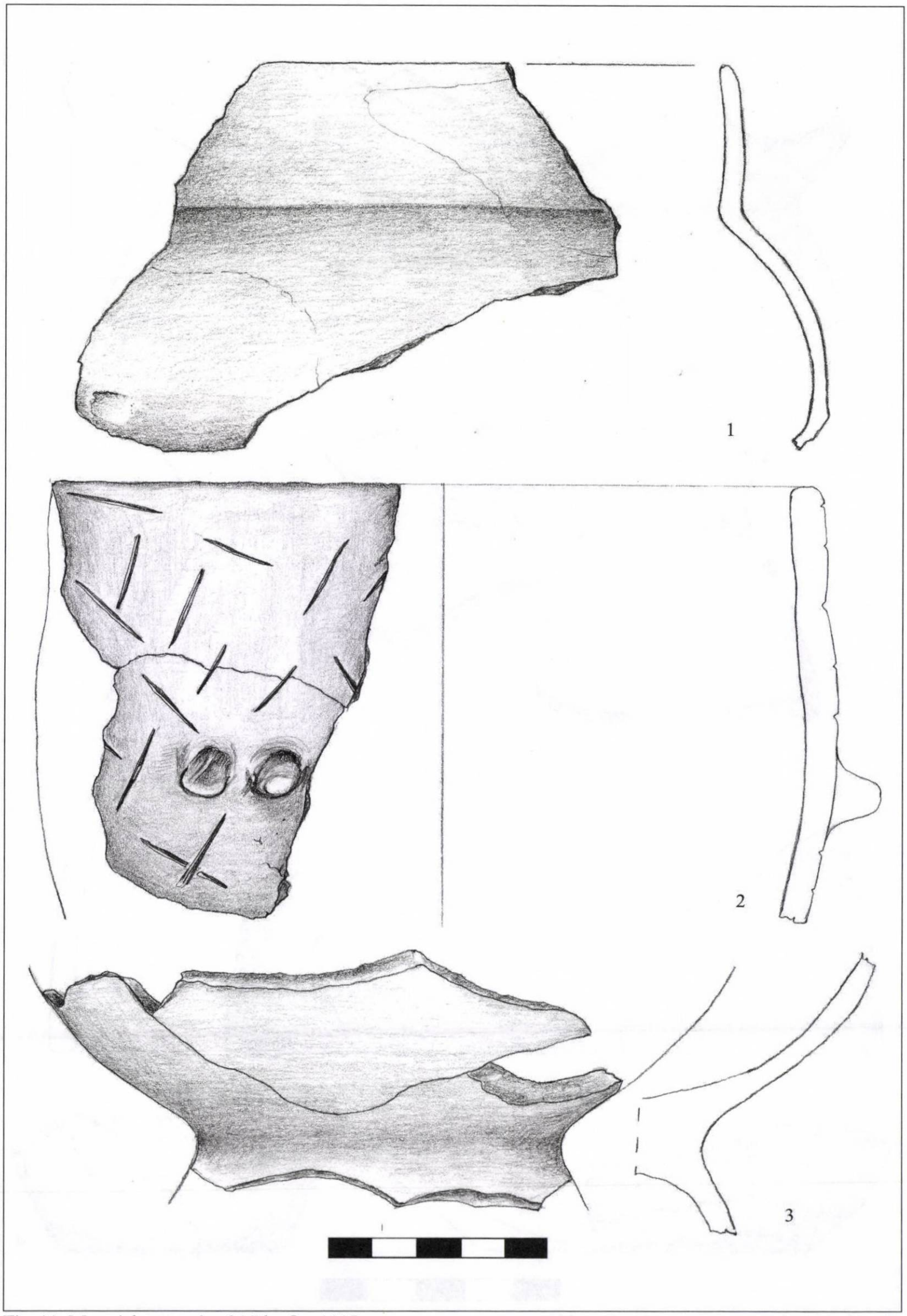

Fig. 11. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1115
Abb. 11. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1115

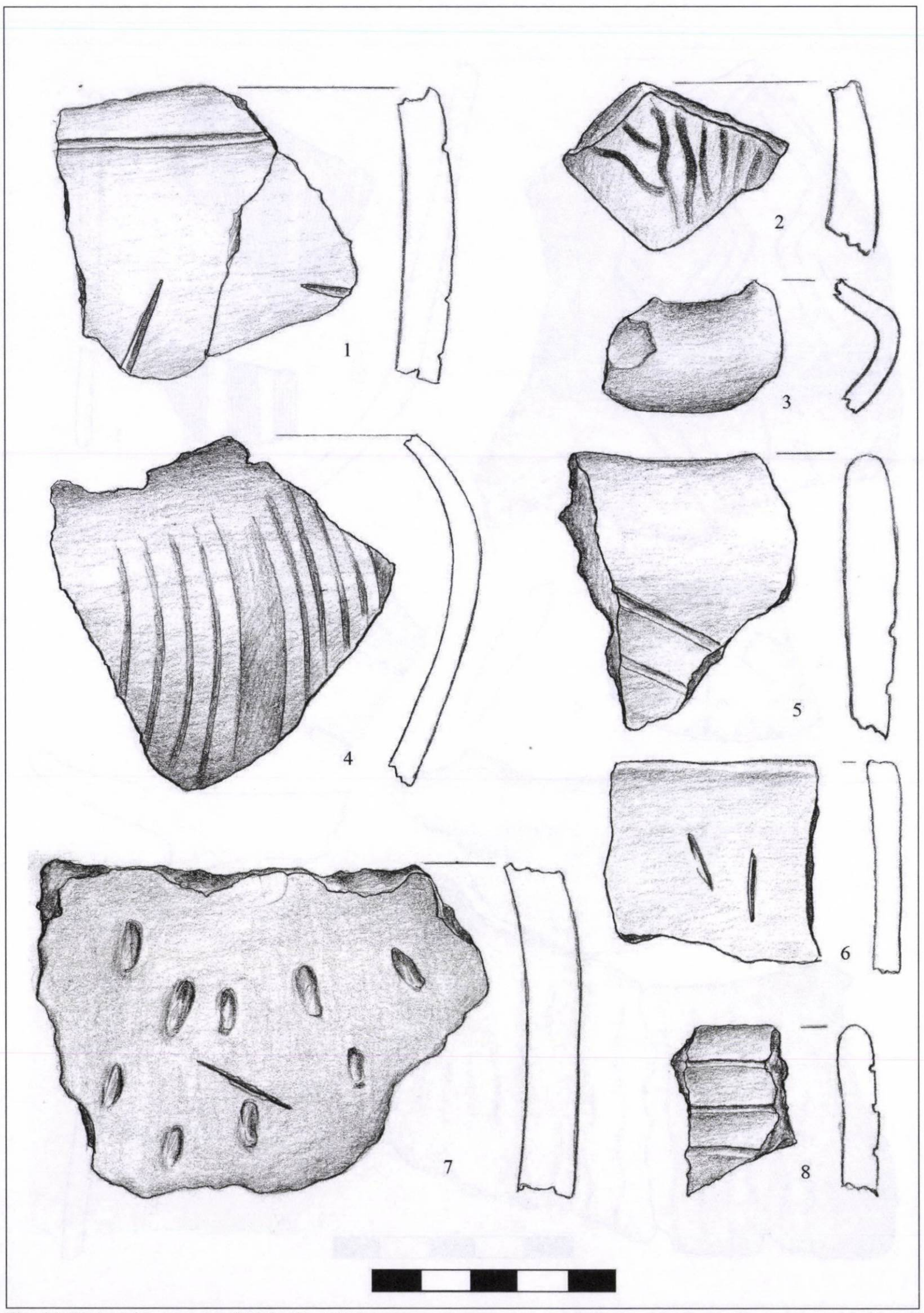

Fig. 12. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1115
Abb. 12. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1115

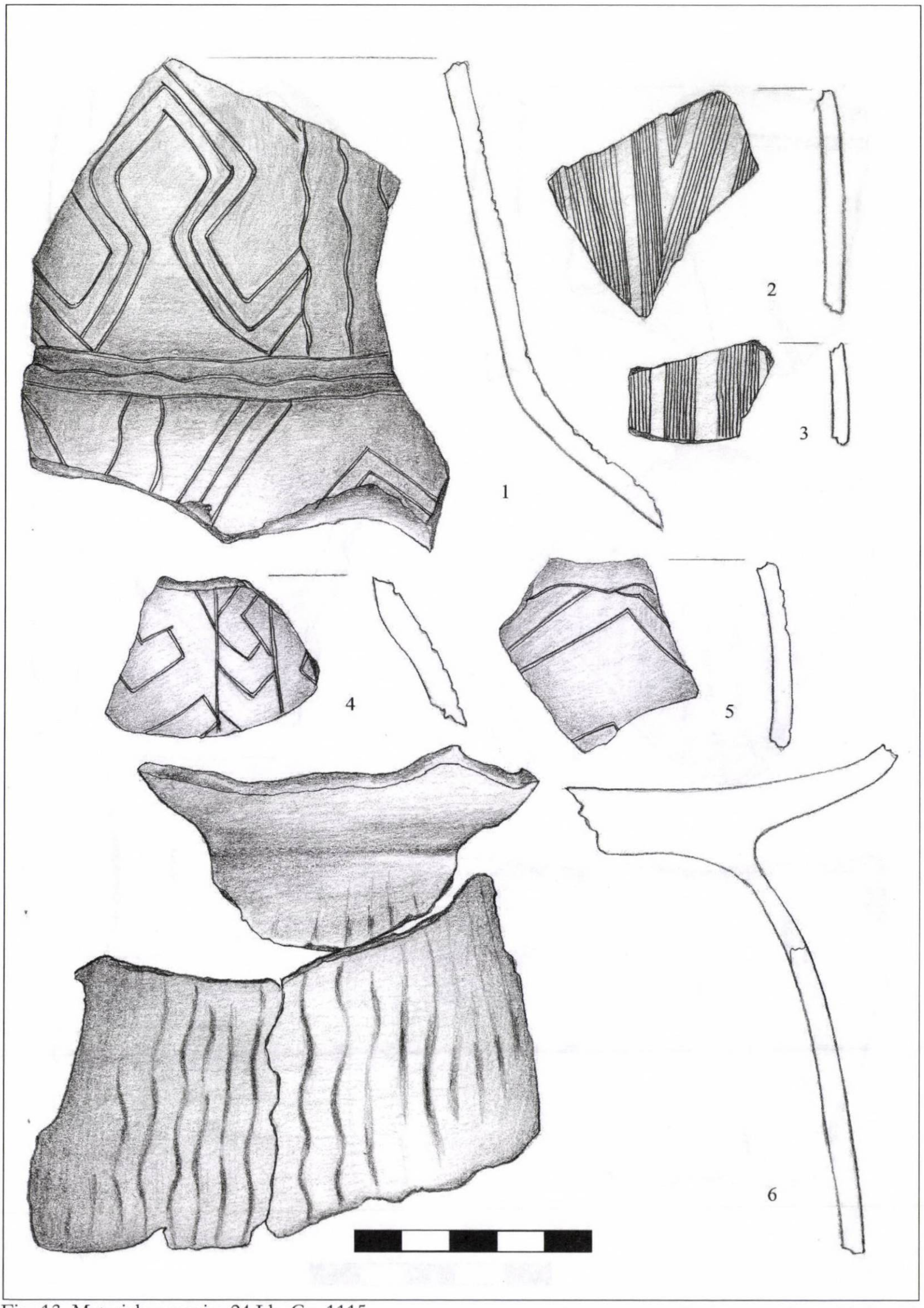

Fig. 13. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1115
Abb. 13. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1115

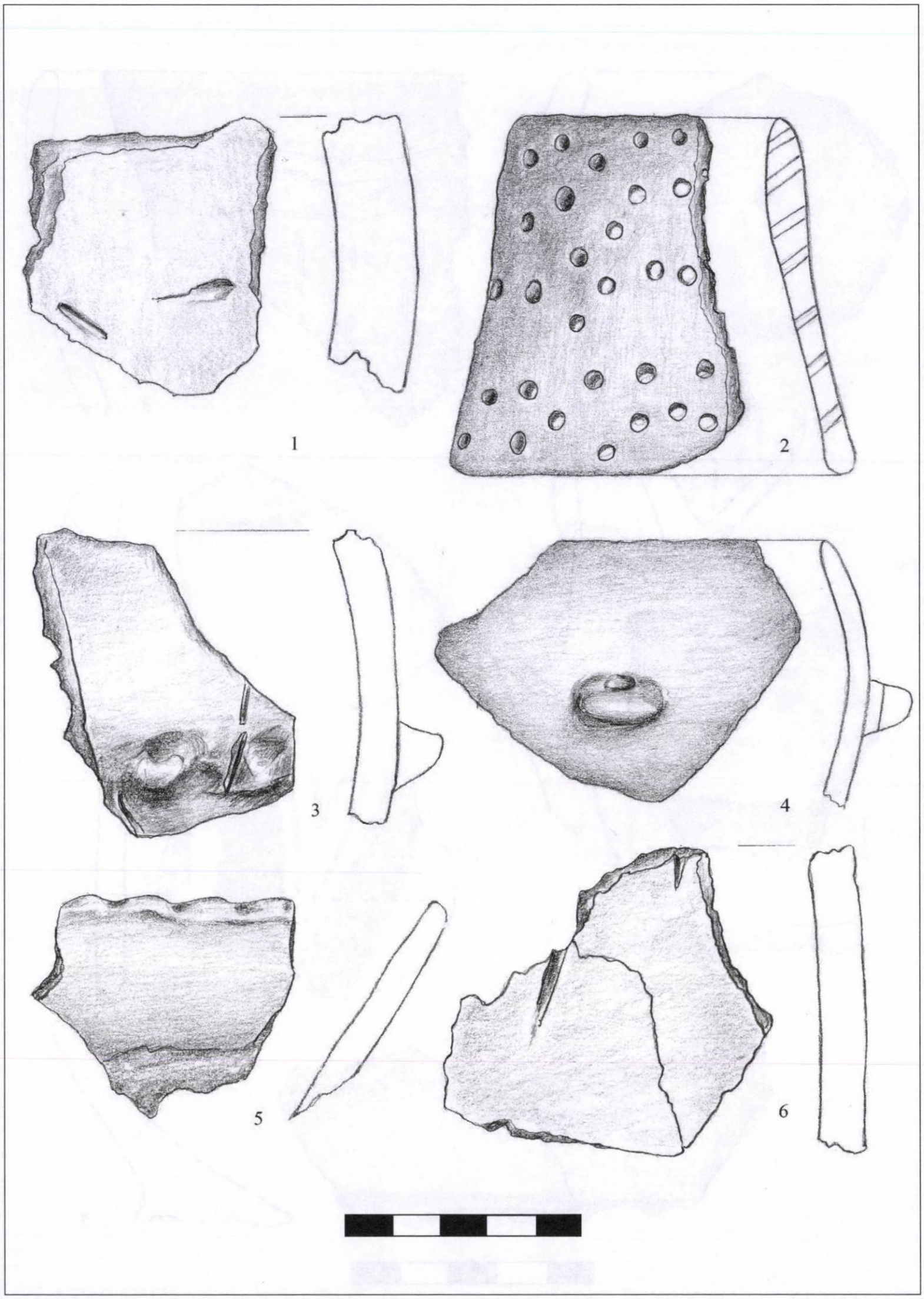

Fig. 14. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1115
Abb. 14. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1115

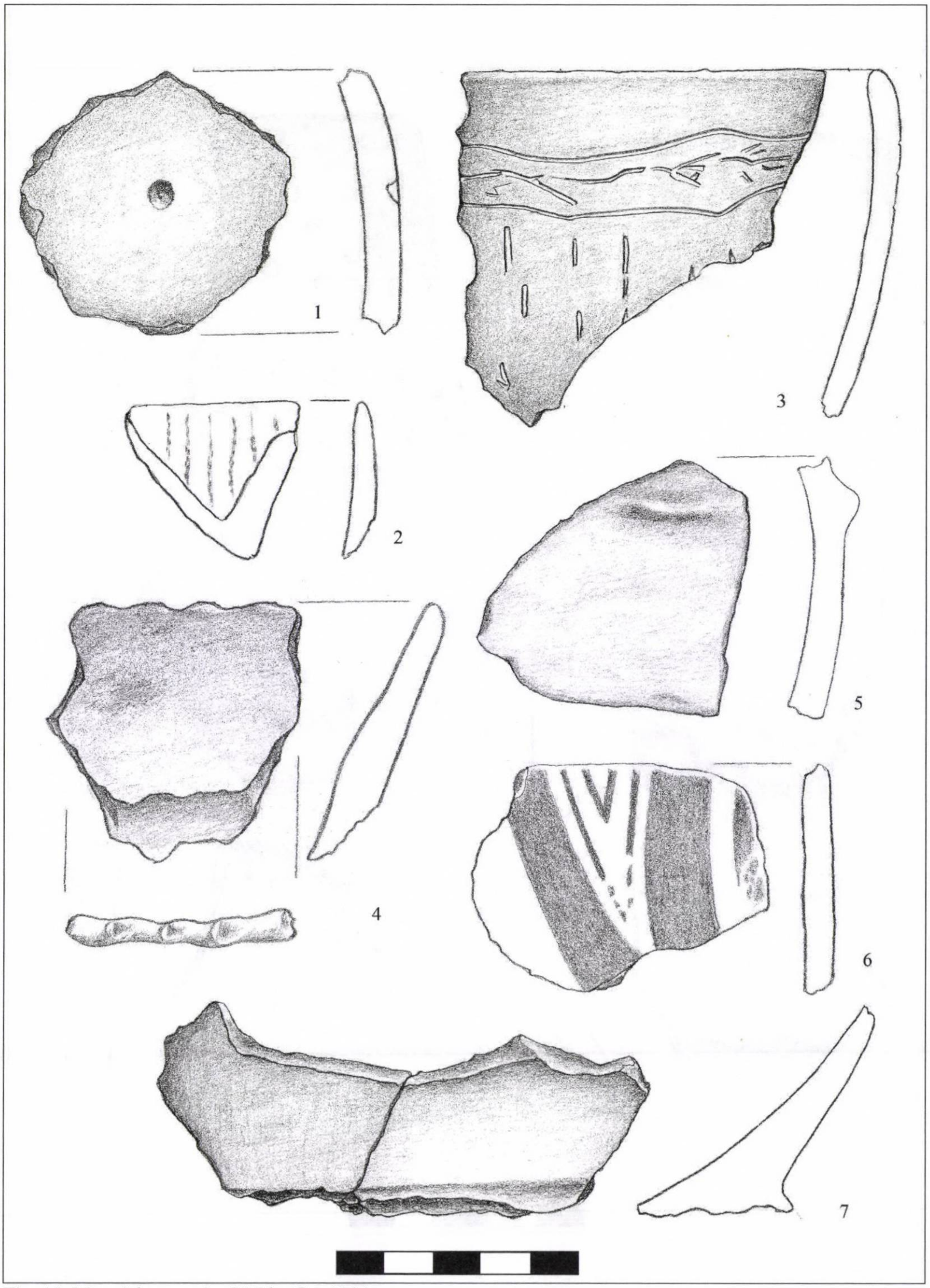

Fig. 15. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1124
Abb. 15. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1124

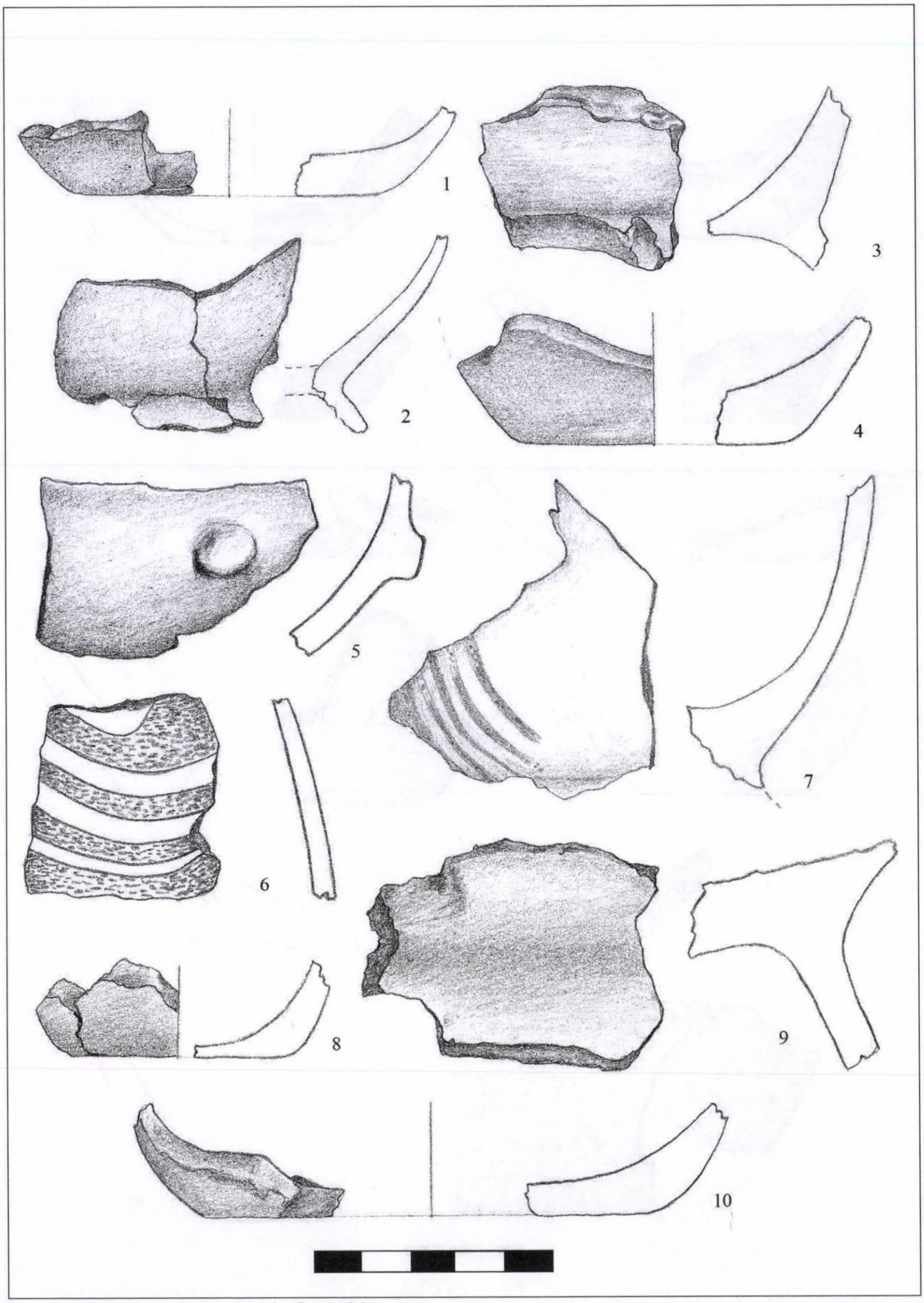

Fig. 16. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1124
Abb. 16. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1124

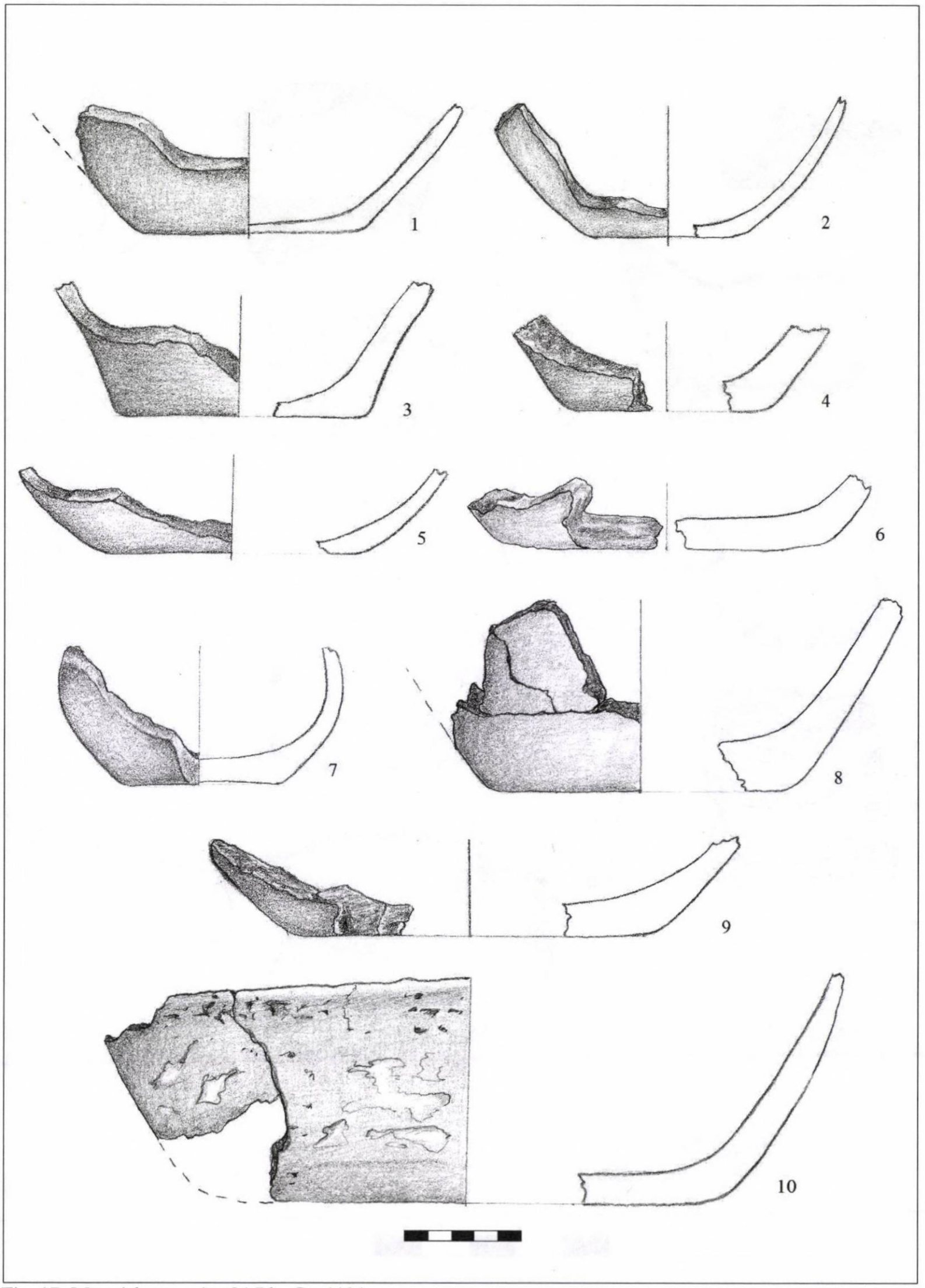

Fig. 17. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1124
Abb. 17. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1124

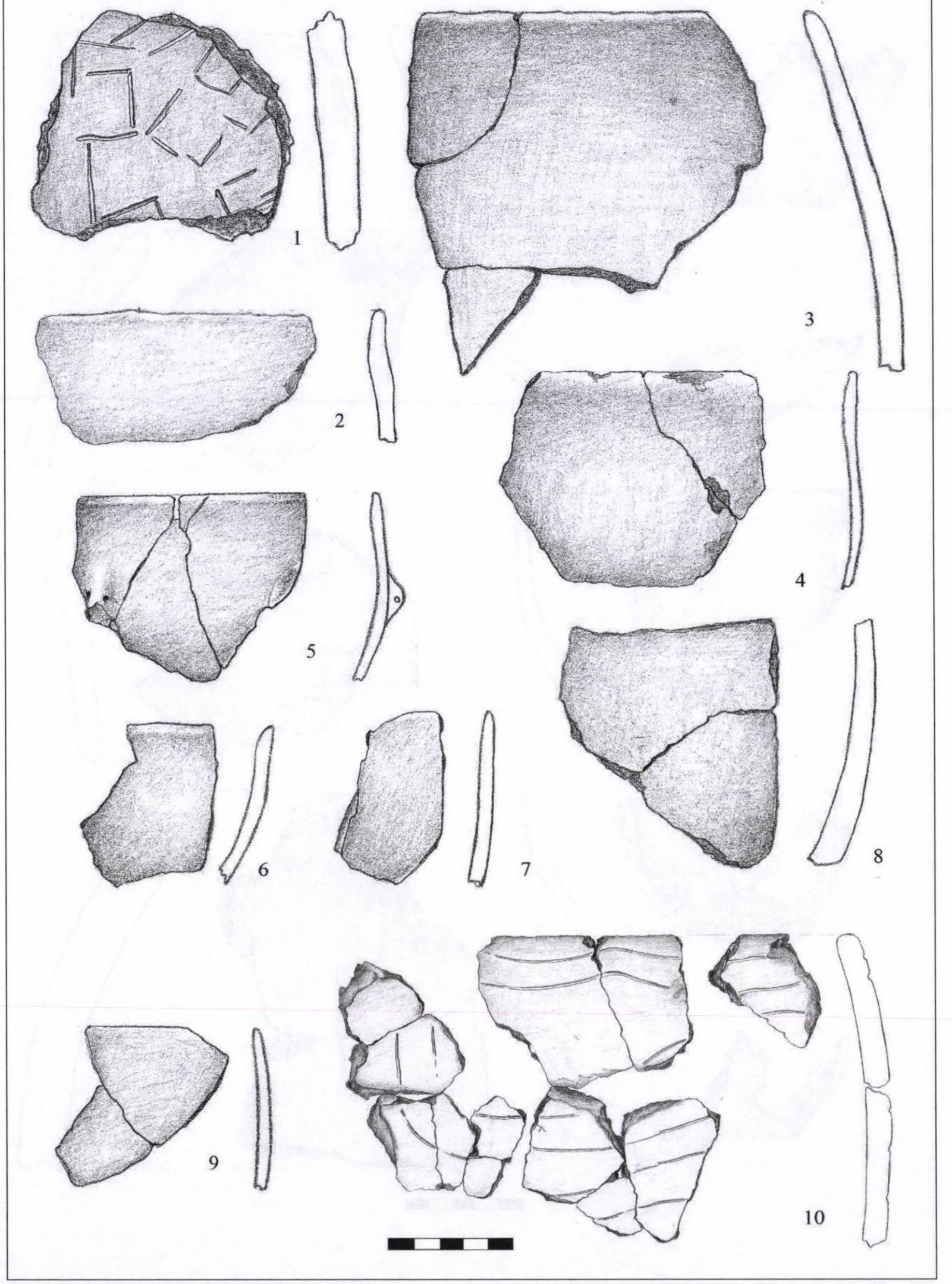

Fig. 18. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1124
Abb. 18. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1124

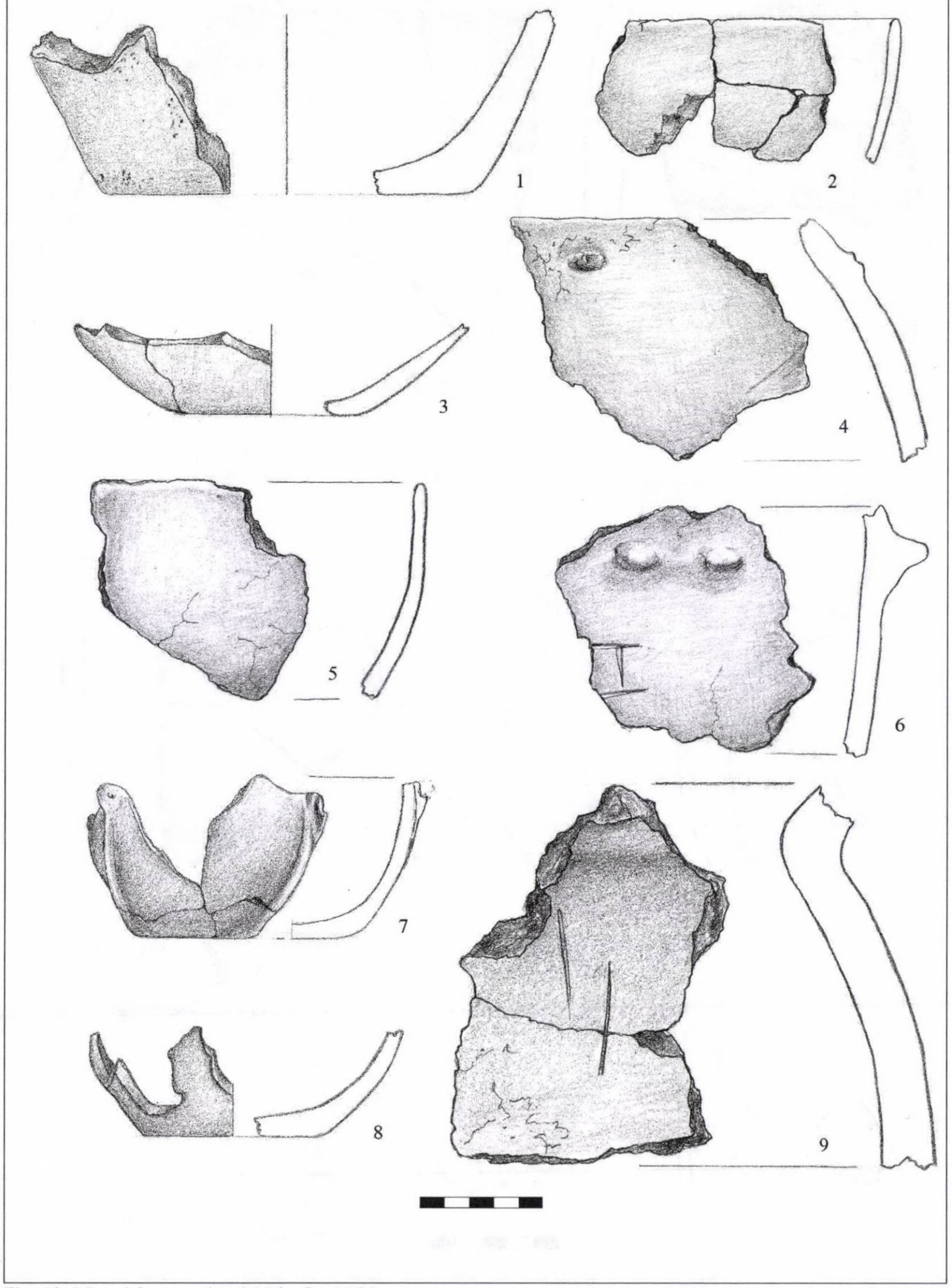

Fig. 19. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1124
Abb. 19. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1124

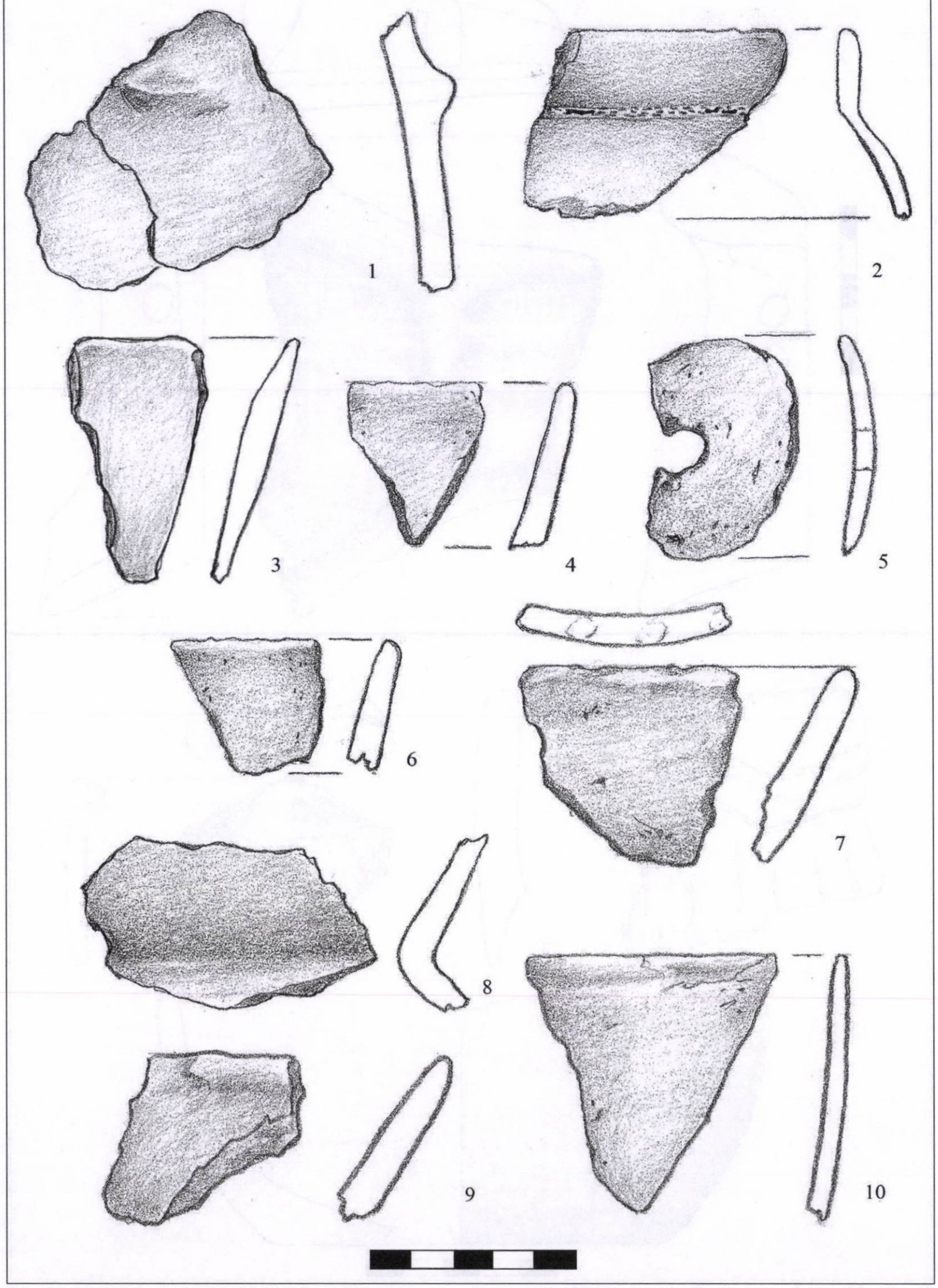

Fig. 20. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1124
Abb. 20. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1124

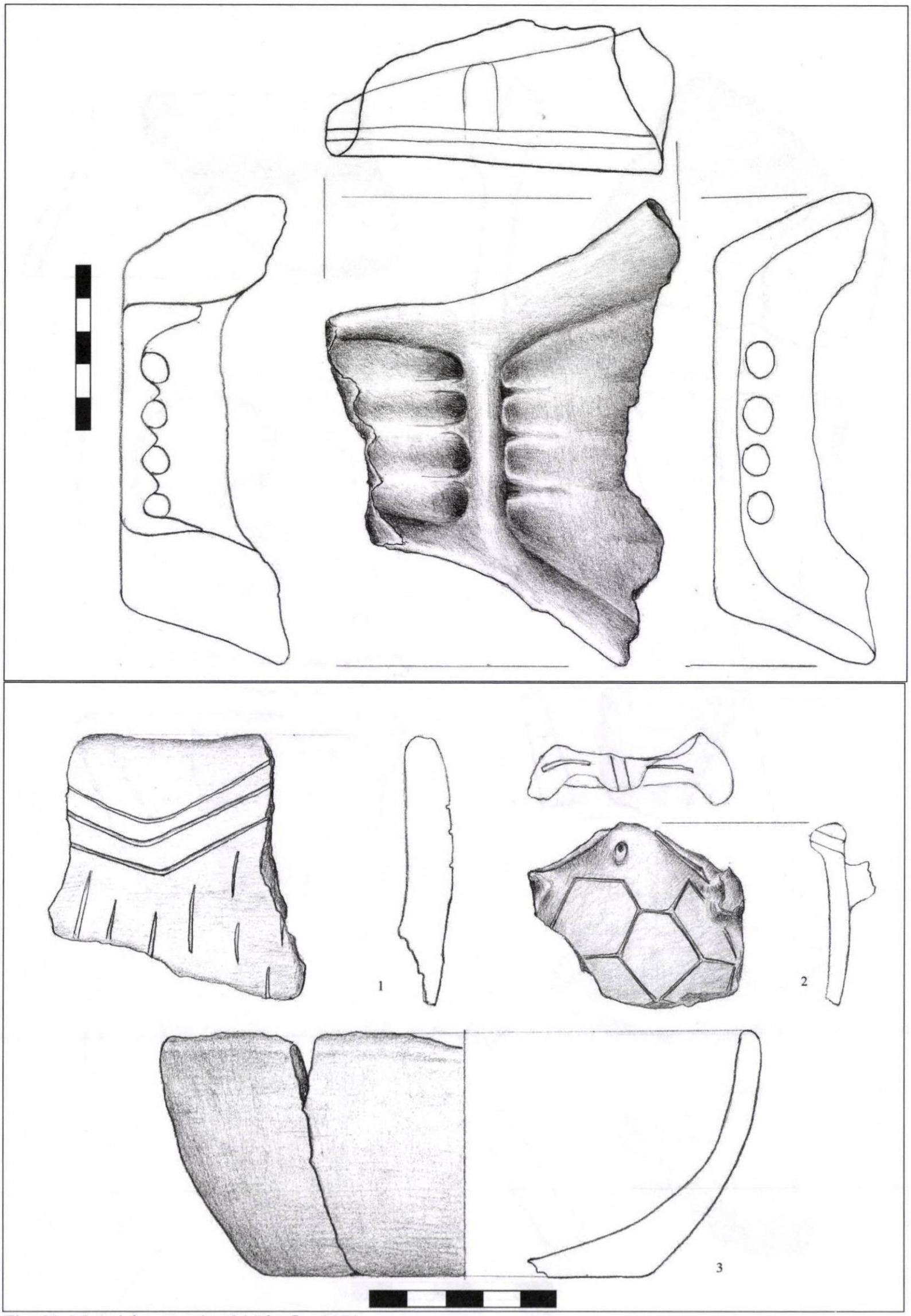

Fig. 21. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1171
Abb. 21. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1171

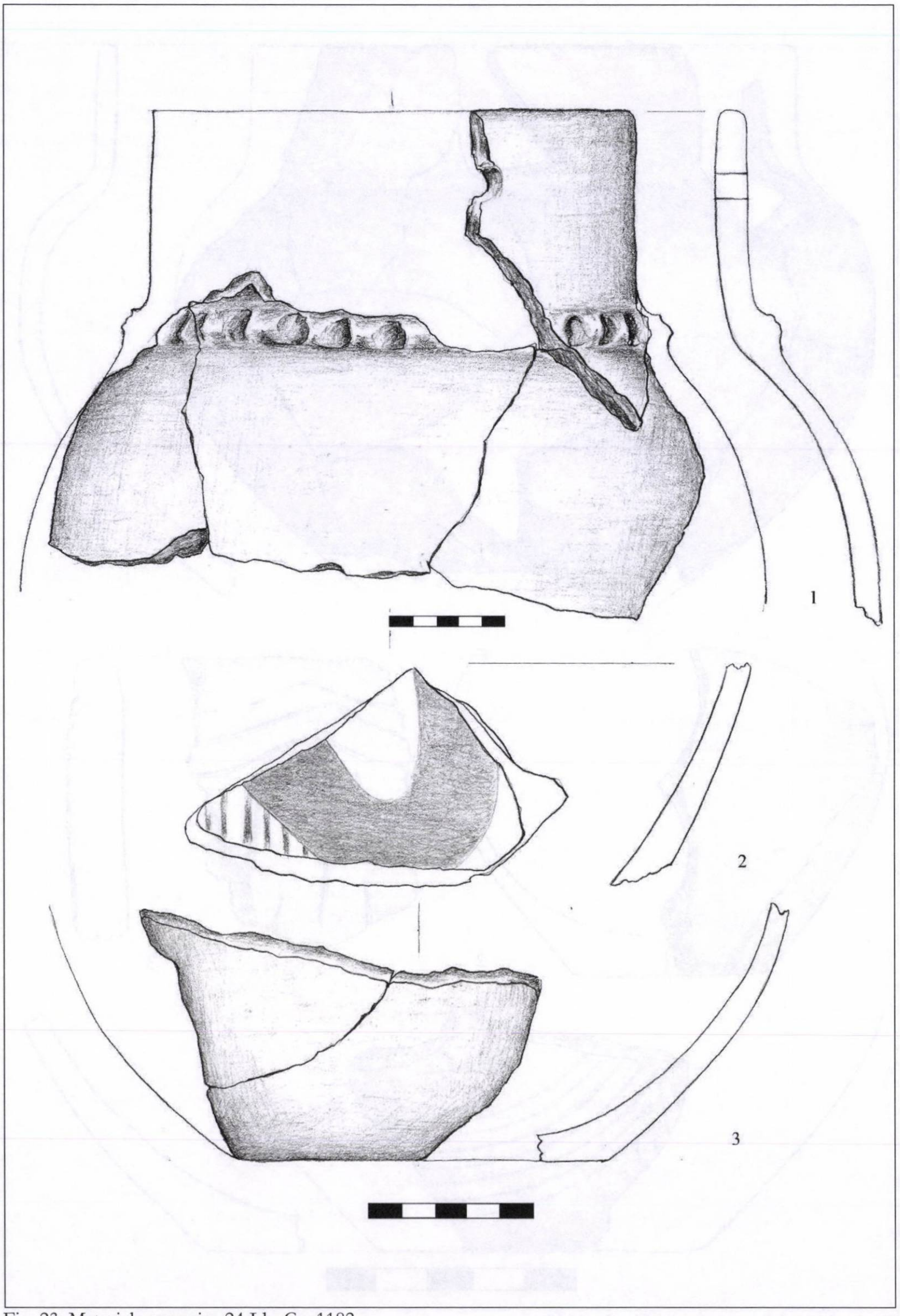

Fig. 23. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1182
Abb. 23. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1182

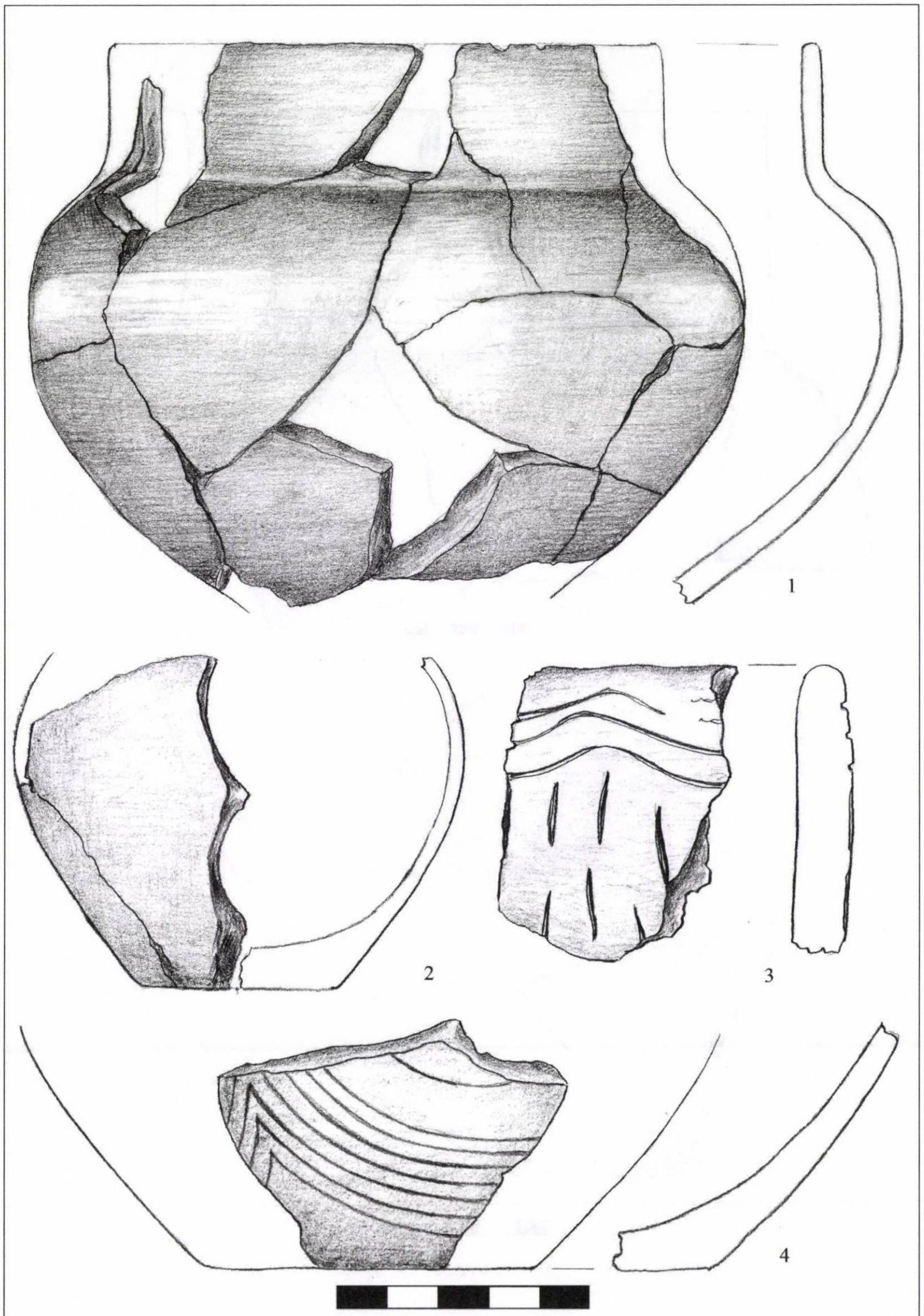

Fig. 24. Materiale ceramice 24 Lh. Cx. 1169
Abb. 24. Keramikfunde 24 Lh. Cx. 1169

Descoperiri eneolitice de la Carei-*Staţia de epurare* şi *Grădina IAS*

János Németi

Cuvinte cheie: *eneolitic, ceramică, Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr, Carei*
Schlagwörter: *Kupferzeit, Keramik, Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr, Carei*

Carei-*Staţia de epurare*

În anul 1984, cu ocazia construirii staţiei de epurare, lucrările de taluzare au deranjat două aşezări eneolitice, una din cultura Tiszapolgár, alta din cultura Bodrogkeresztúr şi o aşezare din epoca medievală timpurie[1]. Situl se află pe malul stâng al pârâului Poşta, azi canalizat, care se varsă lângă comuna Căpleni în râul Crasna[2]. Cu ocazia lucrărilor au fost salvate numeroase artefacte arheologice care, în parte au fost publicate sau sunt în curs de publicare. În anul 1992, a fost organizată o mică săpătură de salvare, fiind trasate şase secţiuni cu dimensiuni mai reduse.

S I/1992-dimensiuni 12x2 m, adâncimea relativă 0,60 m, orientarea E-V.

Stratul de cultură nu s-a păstrat, au fost găsite doar câteva fragmente eneolitice.

S II/1992-dimensiuni 12x2 m, orientat NV-SE. Între 0-0,25/0,30 m, care reprezintă arătura, stratul de cultură este bulversat. La adâncimea de 0,30-0,50 m se distinge o depunere de culoare mai închisă cu pigment de chirpici, foarte puţine fragmente ceramice, oase de animale, cărbuni. La 0,50-0,60 m apare stratul vegetal antic.

S III/1992-dimensiuni 10x2 m, orientat NE-SV. Din arătură provin fragmente ceramice din eneoliticul timpuriu, cultura Tiszapolgár. La adâncimea de 0,30-0,40 m apare o depunere de culoare neagră închisă cu fragmente ceramice de tip Tiszapolgár, aşchii şi lame de obsidian, fragmente de chirpici, cărbuni, oase de animale şi o figurină zoomorfă. La 0,50-0,60 m apare stratul vegetal antic şi solul steril, un lut galben. În colţul sud-estic al secţiunii, în profilul stâng, s-a conturat în lutul galben o groapă, cu fragmente de micaşist, chirpici, aşchii de obsidian, o lamă de obsidian, oase de animale, cenuşă şi cărbuni. Pentru degajarea complexului a fost deschisă caseta A, cu dimensiunile de 2x1,65 m. Groapa avea o formă mai mult ovală, cu dimensiunile de 1,65x1,60 m şi adâncimea relativă 1,25 m. Baza era neregulată, în colţul sudic având o uşoară adâncitură. Iniţial a fost săpată pentru obţinerea lutului galben, apoi folosită ca groapă menajeră (Iercoşan 2002, 38-40, Pl. 71/7-10; 73/1-3, 5-13).

S IV/1992-dimensiuni 12x2 m, a fost trasată perpendicular pe S II. În secţiune s-a conturat o mică groapă (la carourile 4-5) cu relativ puţine materiale ceramice şi oase de animale, datate din epoca medievală timpurie.

S V/1992-dimensiuni 12x2 m, a fost trasată în prelungirea S II, în direcţia văii pârâului. În arătură au apărut fragmente ceramice eneolitice şi din epoca medievală timpurie. Între 0,40-0,50 m au fost găsite fragmente de fier, probabil lama unui cuţit puternic corodat şi fragmente ceramice, ornamentate cu fascicole de linii în val, şi un fragment de tipsie.

S VI/1992-dimensiuni 10x2 m, trasată în prelungirea S V în care s-a conturat o arsură puternică, un cuptor de copt pâine, baza gropii de alimentare aflându-se la adâncimea de 1,2 m. Bolta apare la 0,90 m, dimensiunile fiind de 1,1x0,95 m. Crusta arsă are la bază grosimea de 3 cm.

Descrierea materialului arheologic

- vas mic fragmentar de culoare cenuşie cu flecuri brune în exterior şi brun-cenuşiu în interior, degresant cioburi pisate. Dimensiuni dg. 8 cm; î. 6,5 cm; df. 4 cm, nr. inv. 14 134 (Pl. II/11).
- Fragment perete de vas cu proeminenţe „cioc de pasăre" perforat, culoarea cărămizie în exterior şi gălbui lutos în interior, degresant cioburi pisate, nr. inv. 15 366-adunat (Pl. I/1)
- Fragment lamă obsidian, nr. inv. 15 369-adunat (Pl. I/15).
- Fragment perete vas cu proeminenţă de tip cioc de pasăre, de culoare cenuşie în exterior şi interior, cu ardere secundară, nr. inv. 15 368-adunat (Pl. I/2).
- Fragment perete dintr-o oală mică de culoare cenuşie închisă în exterior şi interior, degresant cioburi pisate, nr. inv. 14 133-groapa nr. 2 (Pl. I/5).
- Fragment vas, perete şi fund, de culoare brună în exterior şi cenuşie în interior, degresant nisip de granulaţie mare, ornamentat cu un mic cioc de pasăre neperforat, nr. inv. 15 367-adunat (Pl. I/8).
- Fragment perete dintr-o oală cu pereţi subţiri de culoare cenuşie, degresant nisip, ornamentat cu o proeminenţă în formă de „şea" perforată, nr. inv. 15 364-adunat (Pl. I/11).
- Fragment dintr-un vas mic cu pereţi subţiri de culoare brună în exterior şi cărămizie în interior, degresant nisip fin, ornamentat cu o proeminenţă mică în formă de şea, nr. inv. 15 365 adunat (Pl. I/14).

---

[1] Németi 1988, p. 121-145.
[2] Németi 1999, p. 68, nr. 43. XIX a,b,c.

- Fragment picior de vas perforat de culoare brună în exterior şi cărămizie în interior, pereţii groşi, degresant şamotă, nr. inv. 14 129-groapa nr. 2 (Pl. I/7).
- Fragment perete şi fund dintr-un vas mic de culoare brună în exterior şi cenuşie în interior, degresant nisip, df. 3,5 cm, nr. inv. 14 127-groapa nr. 2 (Pl. I/13).
- Fragment fund dintr-un vas cu picior de culoare cenuşie în exterior şi cărămizie în interior, degresant cioburi pisate, nr. inv. 14 128-groapa nr. 2 (Pl. I/10).
- Fragment buză şi perete dintr-o oală mică de culoare cărămizie în exterior şi cenuşie în interior, degresant nisip fin, ornamentat cu o mică proeminenţă neperforată, nr. inv. 14 130 groapa 2 (Pl. I/6).
- Fragment perete dintr-un vas mare, de culoare portocalie în exterior şi cenuşiu-gălbui în interior, ornamentat cu cioc de pasăre perforat, nr. inv. 14 125-adunat (Pl. I/9).
- Fragment perete, de culoare cărămizie în exterior şi cenuşie în interior, degresant nisip, ornamentat cu cioc de pasăre perforat, nr. inv. 14 126-adunat (Pl. I/12).
- Fragmente dintr-o oală mică cu buza uşor evazată, pereţi subţiri, degresant nisip, ornamentat cu cioc de pasăre perforat, de culoare portocalie în exterior şi cenuşie în interior, ceramică fină, nr. inv. 14 132-adunat (Pl. I/4).
- Fragment castron, buză şi perete de culoare gălbui în exterior şi portocaliu în interior, degresant nisip fin, ornamentat cu alveole grupate şi o proeminenţă plată rotundă cu o alveolă în mijloc, dg: 24 cm, nr. inv. 14 130-groapa nr. 2 (Pl. I/3).
- Fragment dintr-o oală cu pereţi subţiri, de culoare cenuşie în exterior şi în interior, degresant nisip, ornamentat cu două linii formate din alveole mici, nr. inv. 15 362-adunat (IV/10).
- Fragment dintr-un vas mic, fund şi perete de culoare cenuşie în exterior şi gălbui în interior, degresant nisip, nr. inv. 14 129 (Pl. IV/12).
- Vas tip pahar-fragmentar, de culoare cenuşie în exterior şi interior, degresant nisip, ornamentat cu alveole mici, nr. inv.14 134-groapa nr. 2 (Pl. I/5).

Concluzii

Analogii putem menţiona din zona Careiului de la Carei-*Bobald III, VI, VII*[3], Carei-*Kozárd*[4], Vezendiu-*Colţarâi*[5], Cămin-*Podul Crasnei* şi *Malul Crasnei*[6]. Fragmentele ceramice aparţin următoarelor tipuri de vase: pahare, vase de ghiveci de flori, vase de provizii, boluri cu picior perforat, boluri simple.

Fragmentele de vase fac parte din ceramica uzuală, semifină şi fină, ornamentaţia este specifică culturii Tiszapolgár: proeminenţe de tip „ciocuri de pasăre", perforate sau neperforate, motive alcătuite din impresiuni rotunde, butoane plate, proeminenţe plate, combinate cu impresiuni mici, proeminenţe cu impresiuni vegetale, apare mai puţin decorul incizat.

Carei-Grădina IAS

Acest punct de hotar se află la cca. 250 de m de la *Staţia de epurare*, tot pe malul pârâului Poşta[7]. În anul 1982 a fost executat un şanţ adânc pentru conducta de apă care alimenta grădinăria. În 1987 a fost efectuată o mică săpătură de verificare fiind trasată trei secţiuni:

S I. cu dimensiuni 10x2 m, sub arătură între 0,28/0,30-0,50 m apare o depunere de culoare neagră pigmentată cu bucăţi de chirpici şi fragmente ceramice. În carourile 3-5 s-a constatat o aglomerare de fragmente ceramice, care fac parte din eneoliticul dezvoltat, cultura Bodrogkeresztúr, între 0,50-0,60 m. se află solul antic vegetal sub care apare solul viu-lut galben.

S II. dimensiuni 10x2 m; în arătură între 0-0,25/0,30 m au apărut foarte puţine fragmente ceramice. Sub arătură s-a observat o depunere slabă de culoare neagră cu fragmente ceramice, chirpici, oase de animale, mai mult între carourile 1-4. În caroul 4 a fost găsită o statuetă zoomorfă fragmentară. La nivelul solului antic vegetal, la adâncimea de 0,50-0,60 m, au fost găsite câteva fragmente ceramice din cultura Tiszapolgár, fără să fie distincte stratigrafic de restul depunerilor din cultura Bodrogkeresztúr.

S III. cu dimensiuni 10x2 m. La adâncimea de 0,30-0,50 m s-a constatat o depunere slabă, aparţinând culturii Bodrogkeresztúr, iar la nivelul solului antic vegetal au fost descoperite şi câteva cioburi din cultura Tiszapolgár.

Descrierea materialului arheologic

A. Ceramică

- Fragment buză şi perete dintr-un castron de culoare cărămizie în exterior şi brună în interior, ceramică grosieră, degresare cioburi pisate, nr. inv. 16 115 (Pl. II/1).

---

[3] Németi 1999, p. 23-25.
[4] Iercoşan 2002, p. 32-38.
[5] Iercoşan 2002, p. 97-99.
[6] Németi 2009, p. 23-25.
[7] Németi 1999, p. 68, 43/XVIII a, b.

- Fragment buză şi perete dintr-o oală de culoare cenuşie în exterior şi brună în interior, ceramică grosieră, degresant cioburi pisate, buza este ornamentată cu amprente digitale, nr. inv. 16 116 (Pl. II/3).
- Fragment perete dintr-o oală, ceramică grosieră de culoare cenuşie în exterior şi brună în interior, degresant nisip, suprafaţa tratată îngrijit (slip?), nr. inv. 16 114 (Pl II/2).
- Fragmente ceramice dintr-o oală fină, ornamentată cu linii imprimate şi brâu crestat, de culoare cenuşie în exterior şi roşiatică în interior, degresare nisip fin, nr. inv. 16 102; 16 103; 16 118 (Pl. II/8; III/10,12).
- Fragment buză de perete dintr-o oală mică de culoare brună în exterior şi cărămizie în interior, ceramică semifină, degresant nisip, nr. inv. 16 104 (Pl. III/1).
- Fragment perete de vas, de culoare brună în exterior şi cenuşie în interior, degresant cioburi pisate, ceramică grosieră, ornamentată cu o proeminenţă plată, nr. inv. 16 119 (Pl. II/5).
- Fragment perete dintr-o oală de culoare cenuşie în exterior şi cărămizie în interior, ceramică grosieră, degresant cioburi pisate, ornamentată cu un buton plat, nr. inv. 16 120 (Pl II/4).
- Fragment buză şi perete dintr-o oală de culoare cărămizie în exterior şi gălbui-lutos în interior, ceramică grosieră, degresant cioburi pisate, nr. inv.16 101 (Pl. IV/1).
- Fragment cană cu toartă ruptă, de culoare cenuşiu închis în exterior şi în interior, ceramică semifină, degresant nisip, ornamentată cu linii incizate, nr. inv. 16 123 (Pl. III/11).
- Fragmente buză şi perete dintr-o oală mică, de culoare brună în exterior şi cărămizie în interior, ceramică semifină, degresant nisip, nr. inv, 16 146-adunat (Pl. IV/7).
- Fragment dintr-un picior de cupă perforat, de culoare roşiatică în exterior şi brună în interior, ceramică semifină, degresant nisip, nr. inv. 16 148 (Pl. IV/2).
- Fragment buză dintr-un castronaş, de culoare cenuşie în exterior şi în interior, ceramică semifină, degresant nisip, fără nr. inv.-adunat (Pl. IV/3).
- Fragment buză dintr-un castron, de culoare brună în exterior şi gălbui în interior, ceramică grosieră, degresant cioburi pisate, fără nr. inv.-adunat (Pl II/9).
- Fragment buză şi perete dintr-o oală de culoare cenuşie în exterior şi brună în interior, ceramică fină, degresant nisip, ornamentat cu o toartă subcutanată, nr. inv. 16 156 (Pl. III/2,3).
- Fragment perete dintr-o oală de culoare cenuşie în exterior şi brună în interior, ceramică grosieră, degresant cioburi pisate, ornamentat cu două proeminenţe de tip cioc de pasăre perforate (una lipseşte), nr. inv. 15 893 adunat (Pl. IV/6).
- Fragment buză şi toartă de culoare cenuşie în exterior şi brună în interior, ceramică grosieră, degresant cioburi pisate , nr. inv. 16 141 (Pl III/4).
- Fragment buză şi perete dintr-o oală de culoare cenuşie în exterior şi în interior, ceramică grosieră, degresant cioburi pisate, inv. 16 128 (Pl. III/7).
- Fragment buză şi perete dintr-un castron mic, de culoare cărămizie în exterior şi cenuşie în interior, ceramică semifină, degresant şamotă, nr. inv. 16 139 (Pl. III/9).
- Fragment buză dintr-o oală de culoare brună în exterior şi cenuşie în interior, ceramică semifină, degresant nisip, nr. inv. 16 126 (Pl. III/8).
- Fragment oală, buză şi toartă, de culoare brună în exterior şi cărămizie în interior, ceramică semifină, degresant şamotă, nr. inv. 16 109 (Pl. II/7).
- Fragment buză şi perete dintr-un vas, de culoare cărămizie în exterior şi brună în interior, ceramică semifină, degresant şamotă, buza este ornamentată cu amprente digitale, nr. inv. 16 108 (II/10).
- Fragment buză şi perete dintr-o oală mică, de culoare brună în exterior şi roşiatică în interior, ceramică fină, degresant mâl, nr. inv. 15 875-adunat (Pl. IV/8).
- Fragment perete şi fund dintr-un vas mic de culoare roşiatică în exterior şi cenuşie în interior, ceramică fină, degresant mâl, nr. inv. 15 874-adunat (IV/11).

B. Alte obiecte

- Fragment lamă obsidian, nr. inv. 15 363 (Pl. II/13).
- Fragment bară din lut ars, fără să putem specifica rolul funcţional-fără nr. inv., adunat (Pl. IV/9).
- Statuetă zoomorfă fragmentară (lipseşte capul iar picioarele din faţă sunt rupte) de culoare cărămizie, specia animalului este greu de stabilit, poate reprezintă un câine sau un lup-nr. inv. 16 151 (Pl. IV/4).
- Fragment râşniţă din piatră calcaroasă, nr. inv. 16 112 (Pl. II/12).
- Fusaiolă (Pl. IV/13).

Concluzii

Fragmentele ceramice, atât ca formă cât şi ca ornamentaţie, în majoritatea cazurilor, se încadrează în epoca cuprului evoluat, cultura Bodrogkeresztúr, cu analogii din zona Careiului la: Carei-*Staţia de epurare*,

Cămin-*Malul Crasnei*, aşezare şi morminte, Căpleni-*Grădinărie*[8], Urziceni-*Vamă*. Câteva fragmente ceramice (Pl. IV/8,11) se încadrează în neoliticul târziu, ele se leagă de aşezarea apropiată de la Căpleni-*Reök Tag*, care se află la o distanţă de 150-200 metri. Fragmentele ceramice adunate de la suprafaţă pot fi încadrate în Cernavoda III-Boleraz, (Pl. II/3,10; III/7,8) având analogii de la Carei-*Drumul Căminului* şi Cămin-*Malul Crasnei*[9].

Bibliografie

Iercoşan 2002: Iercoşan N, *Cultura Tiszapolgár în vestul României,* Cluj-Napoca, 2002, p. 38-39.

Németi 1988: Németi J, *Noi descoperiri arheologice din eneoliticul târziu din nord-vestul României,* in *AMP, XII*, 1988, p. 121-145.

Németi 1989: Németi J, *Descoperiri de tip Cernavodă III-Boleraz din nord-vestul României,* in *Symp. Thrac.* VII, 231.

Németi 1999: Németi J, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului, Bibliotheca Tracologica*, XXVIII, 1999.

Németi 2001: Németi J, *Cernavoda III-Boleraz finds in North-west Romania,* in *Cernavoda III-Boleraz ein forgrschichliches Phänomen zwischen dem Oberhein und Unteren Donau Sympozium Mangalia/Neptun 18-21 October*, 1994.

Németi-Sălceanu 1995: Németi J, Sălceanu I, *Sondaje arheologice în zona Careiului (1992)(Archäologische Folschungen bein Carei),* in *Cercetări arheologice în aria nord tracică*, Institutul Român de Tracologie, Bucureşti 1995, p. 55-58.

Kupferzeitliche Funde aus Carei/Großkarol – Kläranlage und IAS Garten

Zusammenfassung

Carei–Kläranlage

Im Jahre 1984, als die Kläranlage gebaut wurde, haben die Abdachungsarbeiten zwei kupferzeitliche Siedlungen gestört, eine aus der Kultur Tiszapolgár, die andere aus der Kultur Bodrogkeresztúr und eine Siedlung aus der frühmittelalterlichen Epoche. Die Fundstelle befindet sich auf dem linken Ufer des Baches Poşta, heute kanalisiert, der neben der Gemeinde Căpleni in den Fluss Crasna mündet. Zur Zeit der Arbeiten wurden zahlreiche archäologische Artefakten gerettet, ein Teil dieser wurde oder wird eben publiziert. Im Jahre 1992 wurde eine kleine Rettungsgrabung organisiert, da wurden sechs kleinere Sektionen abgesteckt.

Wir können Analogien von der Zone von Carei erwähnen bei Carei-Bobald III, VI, VII, Carei-*Kozárd*, Vezendiu-*Colţarât*, Cămin-*Podul Crasnei* und *Malul Crasnei.* Die Keramikfragmente gehören der folgenden Gefäßtypen an: Becher, Blumentöpfe, Vorratsgefäße, Gefäße mit durchgebohrtem Fuss, einfache Gefäße.

Die Gefäßfragmente gehören zur alltäglich verwendeten halbfeinen und feinen Keramik, die Verzierung ist spezifisch für die Kultur von Tiszapolgár: hervorragende Teile wie „Vogelschnabel", perforierte oder nicht perforierte, Motive aus runden Einprägungen, Plattknöpfen, platte Hervorragungen, kombiniert mit kleinen Einprägungen, Hervorragungen mit pflanzlichen Einprägungen, die Ritzverzierung erscheint weniger.

Carei-IAS Garten (LPG-Garten)

Dieser Grenzpunkt befindet sich ca. 250 m von der Kläranlage entfernt, ebenfalls am Ufer des Baches Poşta. Im Jahre 1987 wurde ein tiefer Graben für die Wasserleitung gegraben, die die Wasserversorgung für die Gärtnerei sichert. 1982 wurde eine kleine Prüfungsgrabung durchgeführt und da wurden drei Sektionen abgesteckt.

Die Keramikfragmente gliedern sich, was Form und Verzierung angeht, in den meisten Fällen in die entwickelte Kupferzeit, Kultur Bodrogkeresztúr, mit Analogien zur Zone Carei in Carei-*Klärungsanlage*, Cămin-*Malul Crasnei* (Crasnaufer), Siedlung und Gräber, Căpleni-*Grădinărie* (Gärtnerei), Urziceni-*Vamă*. Einige Keramikfragmente (Pl. IV/8,11) gliedern sich in das späte Neolithikum, sie knüpfen sich an die Siedlung nahe an Căpleni-*Reök-Tag*, die sich in einer Entfernung von 150-200 Meter befindet. Die von der Oberfläche gesammelte Keramikfragmente können in Cernavoda III-Boleraz eingegliedert werden, (Pl. II/3,10; III/7,8) sie zeigen Analogien zu Carei-*Drumul Căminului* und Cămin-*Malul Crasnei.*

[8] Németi-Sălceanu, 1995, p. 55-58; Németi 1999, p. 99, fig. 42.
[9] Németi 1989, p. 231; Németi 2001, p. 219-229.

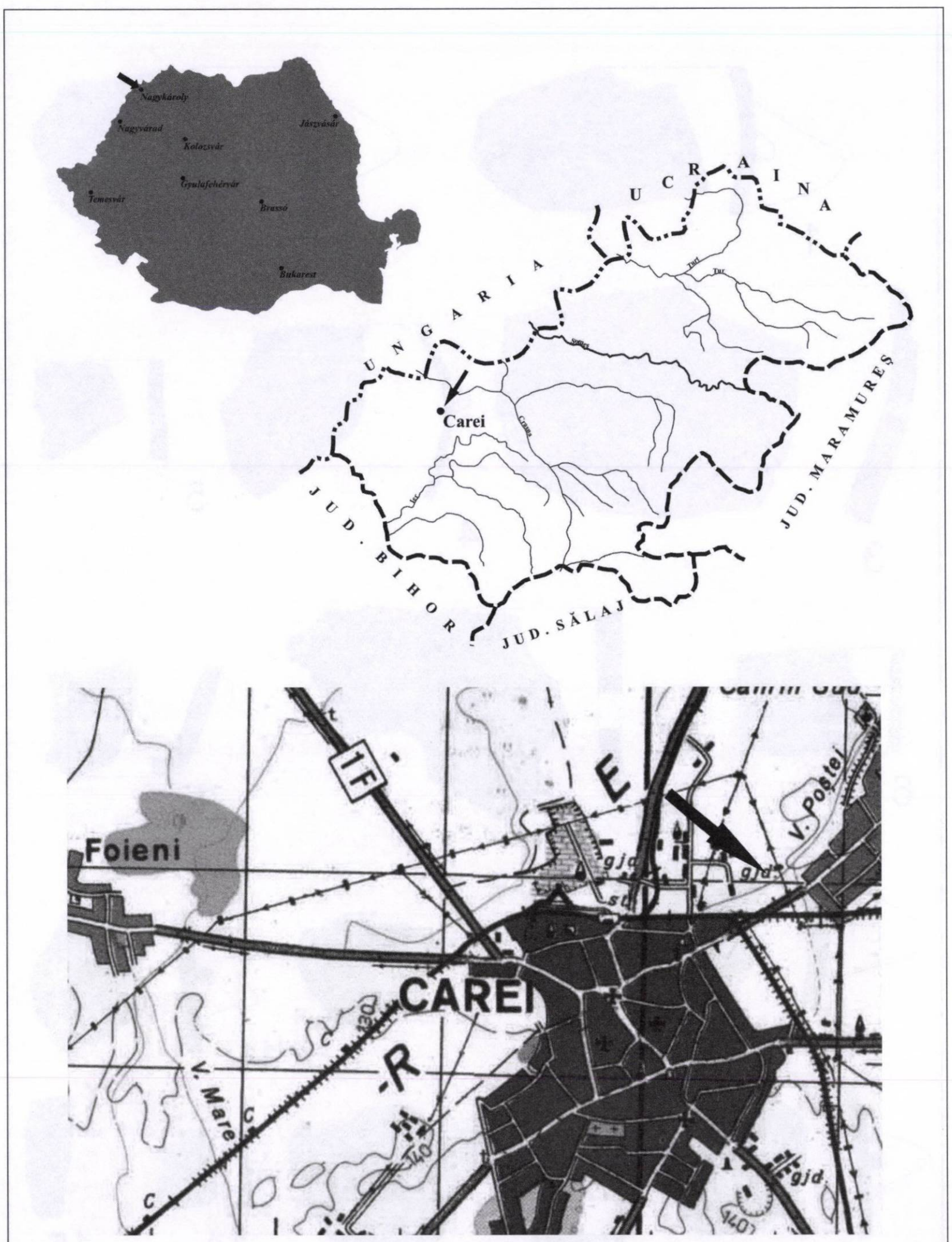

Fig. 1. Carei-*Staţia de epurare*. Poziţia geografică a sitului
Abb. 1. Großkarol- *Kläranlage*. Geographische Lage des Fundorts.

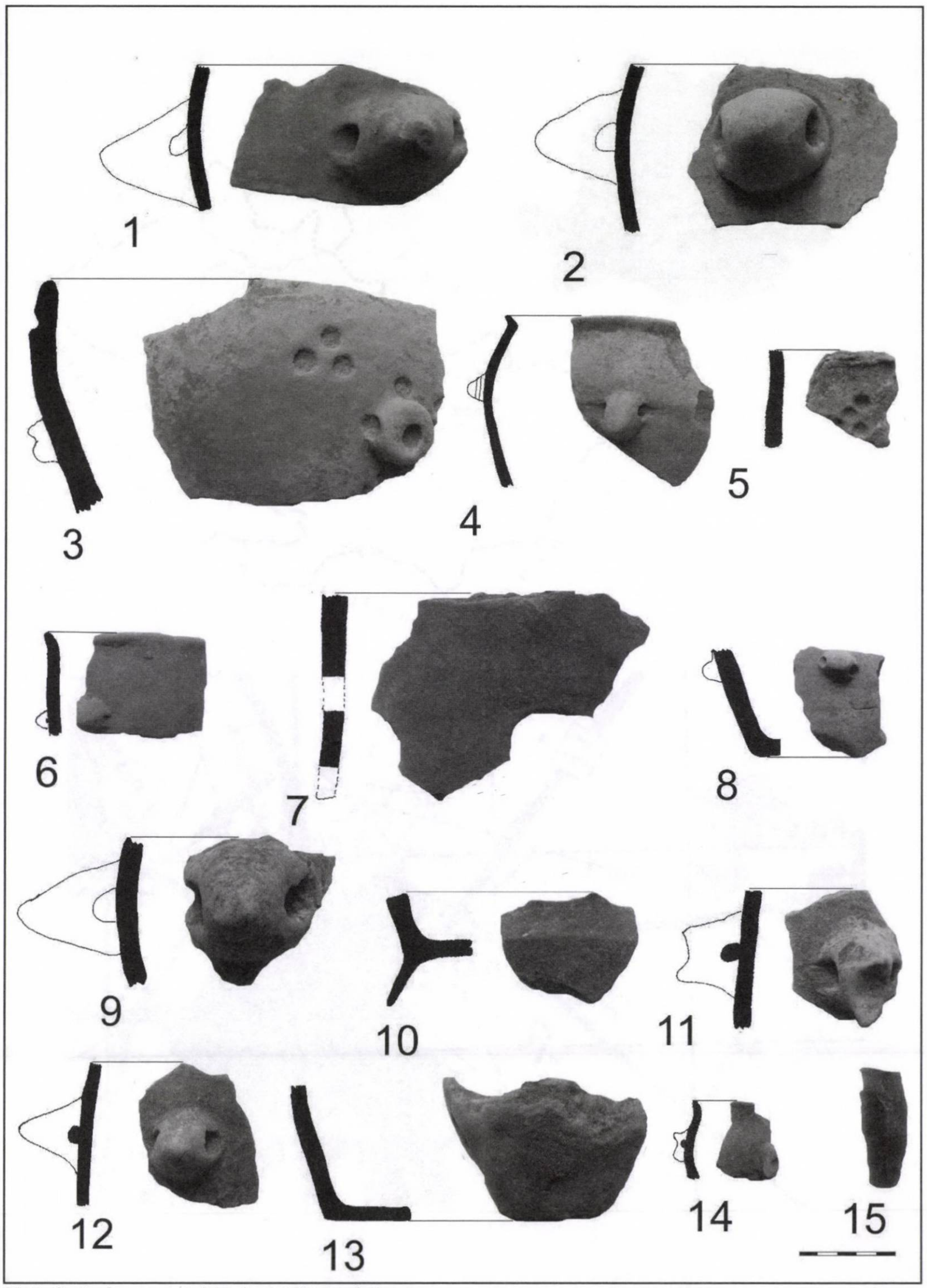

Pl. I. *Staţia de epurare*; 1-15 cultura Tiszapolgár
Taf. I. *Kläranlage*., 1-15 Tiszapolgár Kultur

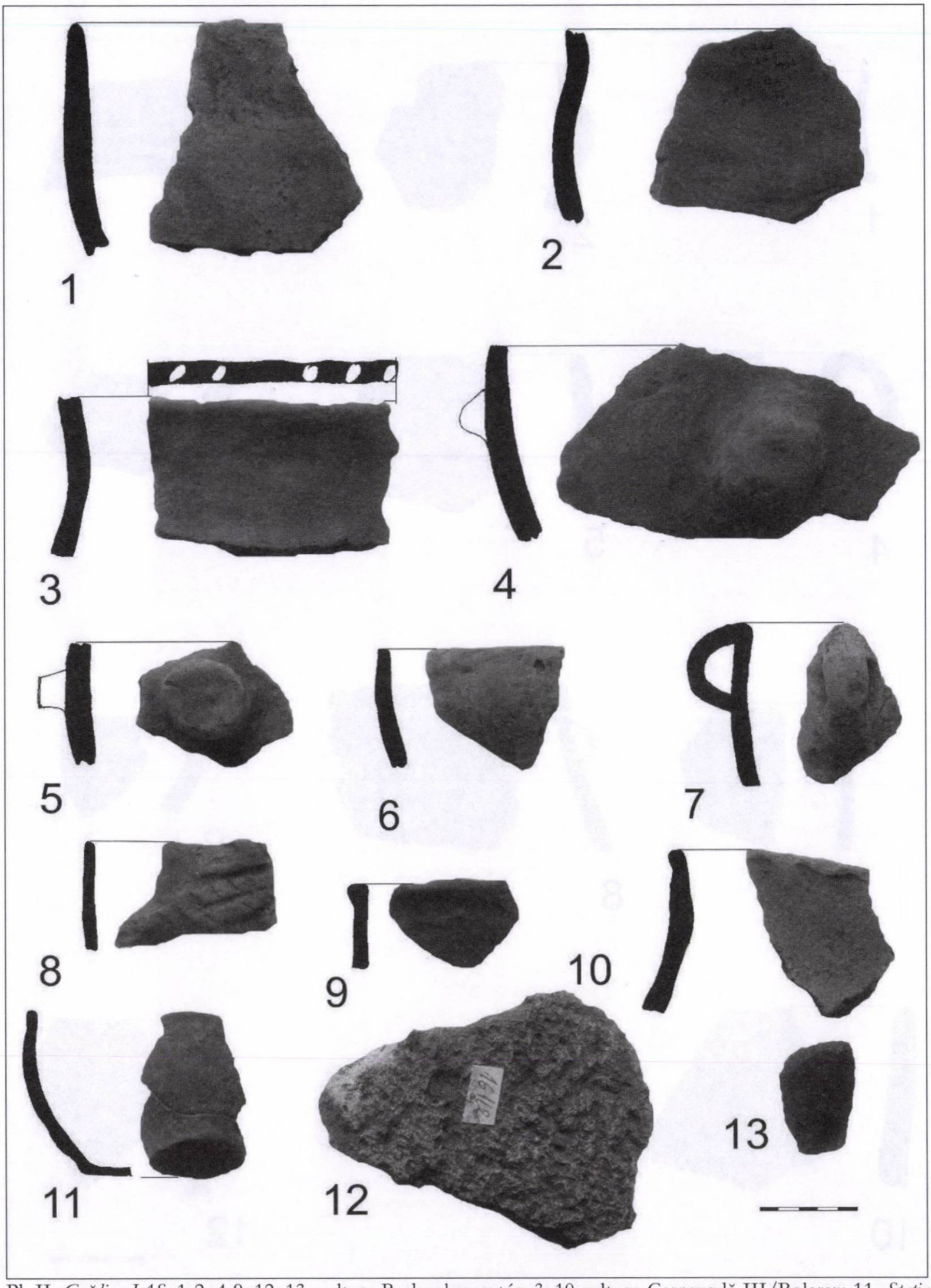

Pl. II. *Grădina IAS*; 1-2, 4-9, 12, 13, cultura Bodrogkeresztúr; 3, 10 cultura Cernavodă III/Boleraz; 11. *Stația de epurare*, cultura Tiszapolgár

Taf. II. *IAS Garten* 1-2, 4-9, 12, 13, Bodrogkeresztúr Kultur; 3, 10 Cernavodă III/Boleraz Kultur; 11. *Kläranlage*., Tiszapolgár Kultur

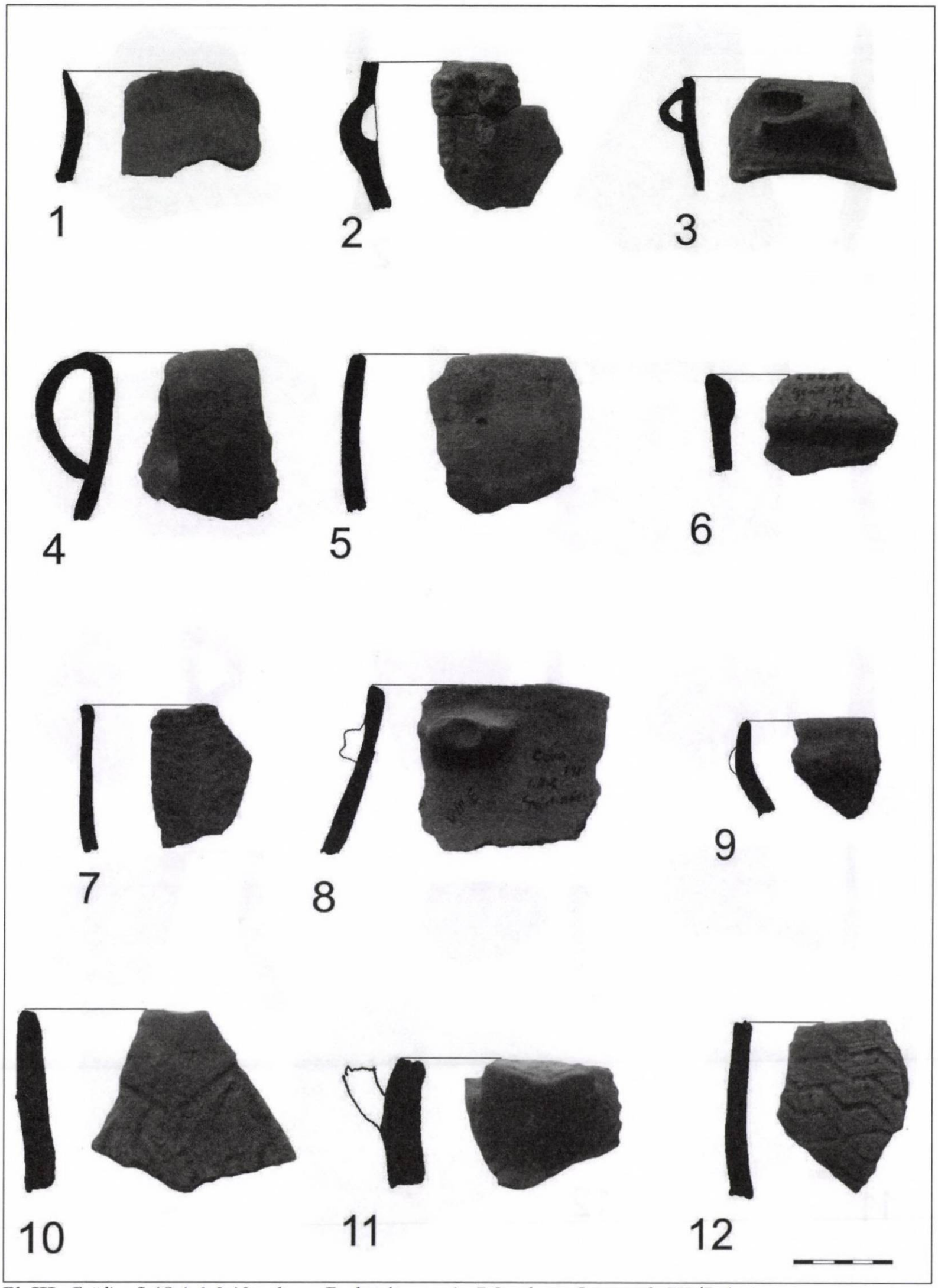

Pl. III. *Grădina IAS*; 1-6, 9-12 cultura Bodrogkeresztúr; 7-8 cultura Cernavodă III/Boleráz
Taf. III. *IAS Garten*; 1-6, 9-12 Bodrogkeresztúr Kultur; 7-8 Cernavodă III/Boleráz Kultur

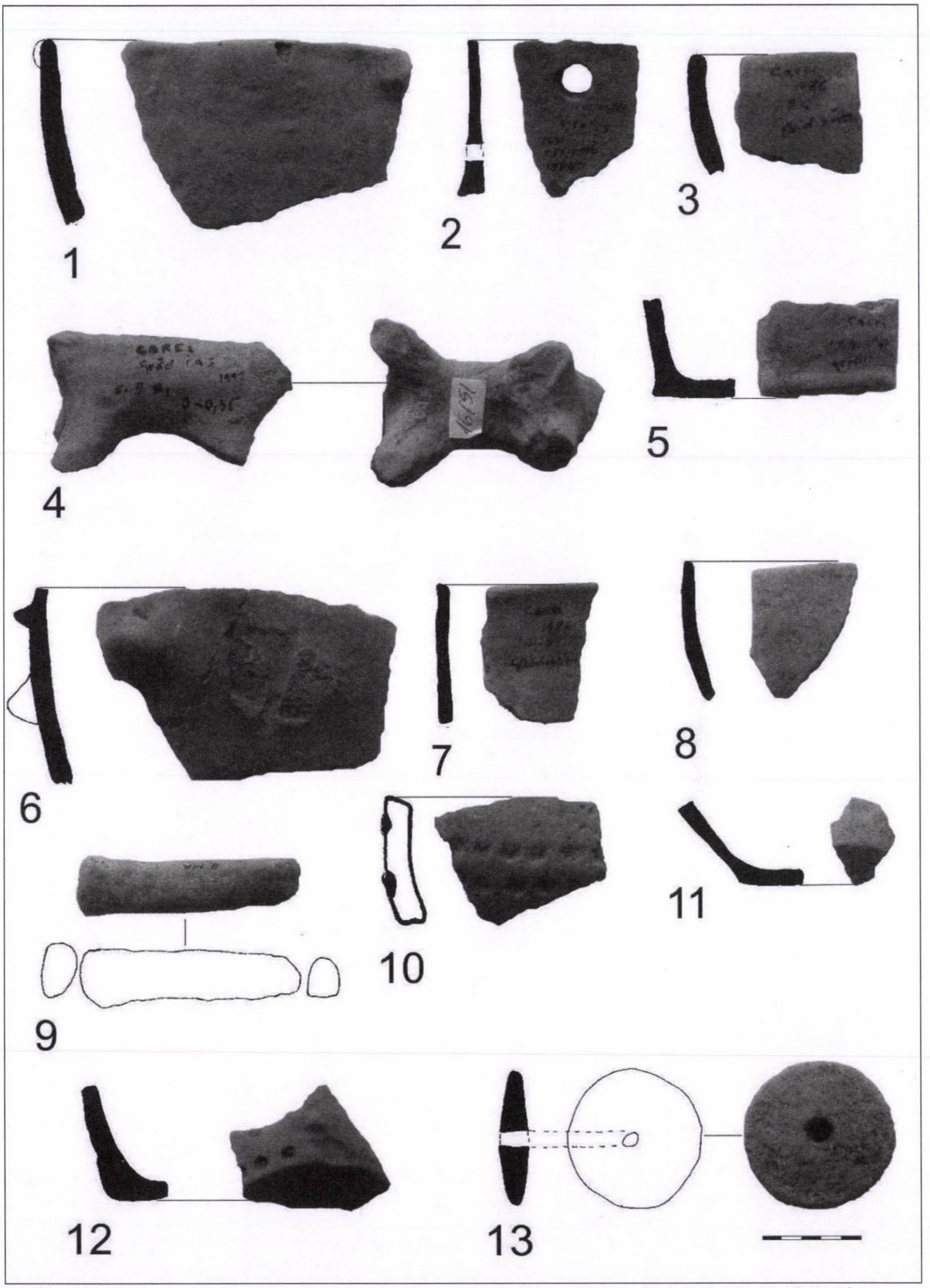

Pl. IV. *Grădina IAS*; 1-7, 10, 12, cultura Bodrogkeresztúr; 8, 11, neoliticul târziu; 10, 12, 13, *Staţia de epurare*, cultura Tiszapolgár
Taf. IV. *IAS Garten*; 1-7, 10, 12, Bodrogkeresztúr Kultur; 8, 11, Spätneolithikum; 10, 12, 13, *Kläranlage* Tiszapolgár Kultur

Aşezări din epoca bronzului în Depresiunea Maramureşului

Carol Kacsó

Cuvinte cheie: *epoca bronzului, locuinţe, aşezări, Depresiunea Maramureşului, Suciu de Sus*
Schlagwörter: *Bronzezeit, Häuser, Siedlungen, Maramuresch Becken, Suciu de Sus*

Numărul aşezărilor din epoca bronzului identificate în Depresiunea Maramureşului este destul de mare (fig. 1), totuşi caracteristicile habitatului din această regiune în cursul mileniului II şi în primele secole ale mileniului I î.e.n. sunt încă puţin cunoscute. Din păcate, doar două dintre aşezări au fost cercetate prin săpături sistematice de mai mare amploare, şi anume de la Sighetu Marmaţiei-*Dealul Cetăţii I*[1] şi Slatina-*Cetate*[2]. Alte aşezări (Bârsana-*Cetăţuie*[3], Bârsana-*Podul Miresei*[4], Bârsana-*Podurile Humenii*[5], Bogdan Vodă-*La Podeţ*[6], Bogdan Vodă-*Confluenţa Iza-Bocicoel*[7], Bogdan Vodă-*La mănăstire*[8], Călineşti-*Rogoaze*[9], Călineşti-*Grajdurile CAP*[10], Călineşti-*Mănăstirea*[11], Câmpulung la Tisa-*Valea Cozului*[12], Crăciuneşti-*Mohelca*[13], Crăciuneşti-*Poale*[14], Crăciuneşti-*Pompe/Câmp*[15], Giuleşti-*Valea Mestecăniş*[16], Giuleşti-*Valea Sărată*[17], Ieud-*Podereiu Dumbrăviţei*[18], Ieud-*Podul de la Gura Gârbovei*[19], Moisei-*Tarniţa Purcăreţului*[20], Nereşniţa-*Königstal*[21], Onceşti-*Pe Corni*[22], Onceşti-*Cetăţeaua*[23], Onceşti-*Bolteni*[24], Poienile de sub Munte-*Zarika*[25], Sarasău-*Moară*[26], Sarasău-*După Ştrec*[27], Sarasău-*Lazu Mare*[28], Sarasău-*Vaşcapău*[29], Săpânţa-*Sub Scaun/Câmp*[30], Sârbi-*Mestecăniş*[31], Sârbi-*Valea Popii*[32], Sighetu Marmaţiei-*Cearda-Ţărmuri*[33], Sighetu Marmaţiei-*Cireghi I*[34], Sighetu Marmaţiei-*Str. Avram Iancu*[35], Sighetu Marmaţiei-*Biserica Reformată*[36], Sighetu Marmaţiei-*Cartierul Teplita-Poligon*[37], Şieu-*Poduri*[38], Şieu-*Podul Ciutei*[39], Şieu-*Confluenţa Şieuţu-Iza*[40], Vadu Izei-*Pticuiu*[41], Vadu Izei-*Podina*[42], Vişeu de Jos-*Podu Berţenilor/Podu Popii*[43]) sunt cunoscute fie prin materialele recuperate în urma unor cercetări perieghetice, fie au fost numai sondate sau au fost identificate cu ocazia cercetării altor perioade istorice reprezentate în respectivele staţiuni, artefactele şi complexele epocii bronzului fiind de regulă apariţii rare, de cele mai multe ori deranjate de locuirile ulterioare. În stadiul actual al cercetărilor, dispunem de observaţii extrem de puţine în legătură cu

---

[1] Horedt 1966.
[2] Kobal' 1997; Vasiliev 2002b.
[3] Kacsó 1987, p. 51, nr. 4a.
[4] *Ibidem,* nr. 4b.
[5] Ivanciuc T. 2005, p. 277, nr. 1. Până la publicarea materialului recoltat din această aşezare, atribuirea sa culturală şi încadrarea sa cronologică rămân sub semnul incertitudinii.
[6] Kacsó 1987, p. 51, nr. 5.
[7] Popa, Zdroba 1966, p. 48.
[8] *Ibidem*, p. 34, 42 sqq., fig. 31; Kacsó 1999c, 58 sq., fig. 8-9.
[9] Nemoianu 1979, 133 sq.; Kacsó 1999c, 57 sq., fig. 5, 1-5. 8-11. 13-17. 21-22, fig. 6, 2-4. 6-11. 14-16. 19-20. 22, fig. 7, 3. 6-9. 13-15. 17.
[10] Kacsó 1999c, p. 58, fig. 5, 6-7. 12. 18-20. 23-24, fig. 6, 1. 5-7. 12-13. 17-18. 21, fig. 7, 1-2. 4-5. 10-12. 16.
[11] Nemoianu-Todinca 1981, 67 sq.
[12] Ivanciuc T. 2005, p. 278, nr. 5.
[13] Kacsó 2003a, p. 110, 136, nr. 44.
[14] *Ibidem*, 141, nr. 185; Ivanciuc T. 2005, p. 278, nr. 7.
[15] Ivanciuc T. 2005, p. 278, nr. 8.
[16] Popa 1969, p. 30, nota 94, fig. 3; Kacsó 1987, p. 59, nr. 13, fig. 5-7; idem 2003b, p. 33, fig. 1 B.
[17] Ivanciuc T. 2005, p. 279, nr. 9.
[18] Kacsó 2003a, p. 111, 137, nr. 69, pl. 11.
[19] Idem 1987, p. 59, nr. 15.
[20] Idem 2003a, p. 106, 120, 138, nr. 103.
[21] Harding 2011, nota 20.
[22] Kacsó 1987, p. 59, nr. 19.
[23] Idem 2003a, p. 115, 139, nr. 121.
[24] Idem 1999a, p. 47, fig. 3.
[25] Pop 2005, p. 77, nr. 127.
[26] Kacsó 1987, p. 59, nr. 21a, fig. 9, 12-15.
[27] Idem 2009, p. 59, pl. 2-4.
[28] Idem 1987, p. 59, nr. 21b.
[29] Idem 2009, p. 60, pl. 1, 6-12.
[30] Ivanciuc T. 2005, p. 279 sq., nr. 16.
[31] Nistor, Vulpe 1969, p. 184.
[32] Kacsó 2003a, p. 117, 140, nr. 153.
[33] Ivanciuc T. 1999, 15 sqq.; idem 2005, 280, nr. 19.
[34] Ivanciuc C. 1990.
[35] Kacsó 2003a, p. 118, 140, nr. 149.
[36] *Ibidem*, p. 140, nr. 150.
[37] Kacsó 2011a, p. 496.
[38] *Ibidem*, p. 458.
[39] *Ibidem.*
[40] *Ibidem.*
[41] Ivanciuc D. 2005, 282 sq., nr. 30.
[42] *Ibidem*, p. 282, nr. 29.
[43] *Ibidem*, p. 283, nr. 31 şi 32.

extinderea aşezărilor, stratigrafia acestora, numărul locuinţelor etc., şi ne lipsesc în bună măsură datele cu privire la organizarea lor internă.

Marea majoritate a aşezărilor cunoscute sunt plasate pe terasele inferioare sau superioare ale râurilor importante, respectiv în imediata apropiere a acestora: Iza (Bârsana-*Cetăţuie*, Bârsana-*Podul Miresei*, Bârsana-*Podurile Humenii*, Bogdan Vodă-*Confluenţa Iza-Bocicoel*, Bogdan Vodă-*La mănăstire*, Ieud-*Podereiu Dumbrăviţei*, Onceşti-*Pe Corni*, Onceşti-*Bolteni*, Şieu-*Poduri*, Şieu-*Podul Ciutei*, Şieu-*Confluenţa Iza-Şieuţu*), Tisa (Câmpulung la Tisa-*Valea Cozului*, Crăciuneşti-*Mohelca*, Crăciuneşti-*Pompe/Câmp*, Crăciuneşti-*Poale*, Sarasău-*Moară*, Sarasău-*După Ştrec* [fig. 2], Sarasău-*Lazu Mare*, Sarasău-*Vaşcapău*, Săpânţa-*Sub Scaun/Câmp*, Sighetu Marmaţiei-*Ceardaş-Ţărmuri*, Sighetu Marmaţiei-*Cireghi I, II*), Mara (Vadu Izei-*Pticuiu*), Vişeu (Vişeu de Jos-*Podu Berţenilor/Podu Popii*). Câteva aşezări se află pe terasele unor râuri mai mici: Cosău (Călineşti-*Grajdurile CAP*), Rika (Poienile de sub Munte-*Zarika*), respectiv pe văi laterale sau în apropierea acestora: Câmpulung la Tisa-*Valea Cozului*, Giuleşti-*Valea Mestecăniş*, Giuleşti-*Valea Sărată*, Nereşniţa-*Königstal*, Sârbi-*Valea Popii*. Apariţii mai rare sunt aşezările plasate pe boturi de deal sau pe pante de deal: Bogdan Vodă-*La Podeţ*, Călineşti-*Mănăstirea*, Călineşti-*Cetăţeaua*, Onceşti-*Cetăţeaua*, Sighetu Marmaţiei-*Dealu Cetăţii I*, Slatina-*Cetate*. Există şi o aşezare aflată la mare înălţime: Moisei-*Dealul Purcăreţu* (fig. 3), precum şi una într-o microdepresiune: Călineşti-*Rogoaze* (fig. 4), aceasta din urmă în apropierea unui pârâu.

În Depresiunea Maramureşului nu au fost identificate până în prezent aşezări din Bronzul timpuriu. Cele mai timpurii urme de locuire certe, încadrabile şi cultural, aparţin culturii Suciu de Sus. Este posibil ca o parte a aşezărilor Suciu de Sus din Maramureş să dateze din Bronzul mijlociu, cele mai multe se încadrează însă, foarte probabil, în Bronzul târziu. Tot Bronzului târziu îi aparţin mai multe aşezări cu ceramică neagră-roşie, decorată cu caneluri.

Fără excepţie, aşezările din epoca bronzului din Maramureş cercetate prin săpături prezintă straturi subţiri de locuire, care nu depăşesc grosimea de 0,40 m. Nu se cunosc aşezări cu mai multe nivele de locuire din epoca bronzului, ceea ce duce la concluzia că ele au fost locuite pentru perioade de timp relativ scurte.

Au fost descoperite aşezări plasate la distanţe mici una de alta, spre exemplu la Sarasău, Sighetu Marmaţiei şi Călineşti. Deocamdată nu sunt precizate relaţiile temporale dintre aşezările apropiate geografic, aflate pe aceleaşi coordonate cronologice, se poate presupune însă că între momentele lor de întemeiere au existat diferenţe de timp mai mari sau mai mici.

Este neîndoielnic că locurile de aşezare erau alese nu numai pentru a satisface nevoia de siguranţă a comunităţilor, ci şi pentru că ele ofereau accesul la variatele tipuri de resurse, inclusiv la mijloacele de subzistenţă, respectiv permiteau controlul căilor ce duceau la acestea. Epuizarea resurselor sau imposibilitatea de a le exploata, eventual datorită lipsei unei tehnologii adecvate, determina cu siguranţă deplasarea populaţiei într-un alt teritoriu, mai mult sau mai puţin îndepărtat.

Doar o singură aşezare, şi anume cea de la Sighetu Marmaţiei-*Dealul Cetăţii I* este fortificată; toate celelalte sunt deschise, fără întăriturii vizibile în teren. Valul de apărare de pe *Dealul Cetăţii*, în lungime de aproximativ 240 m, are o formă încovoiată şi înconjoară cca. O treime din circumferinţa platoului de culme (fig. 5). Pământul necesar pentru umplutura valului, care are la bază o lăţime de 17 m, a fost scos de pe ambele laturi. În val a fost sesizată o zonă formată din arsură şi pământ, străbătută de dungi roşii, ce indică locul unor bârne arse, care au înroşit şi pământul din jur. Acest strat avea într-una dintre secţiunile cercetate 11 m lungime şi 1,30 m înălţime, în cealaltă 4,20 m lungime şi 0, 40 m înălţime. Umplutura valului se ridica până la 3 m[44] (fig. 6).

Potrivit datelor comunicate de K. Horedt, aşezarea fortificată de la Sighetu Marmaţiei a fost locuită pe o mare întindere, dar cu o intensitate redusă, aşa cum rezultă din grosimea mică a stratului de cultură. Se pare că aşezarea nu a fost ocupată în permanenţă, ci a servit mai mult ca loc de refugiu şi apărare pentru populaţia din jur[45].

Chiar dacă nu au putut fi foarte clar evidenţiate, s-a presupus că au existat aici locuinţe de suprafaţă, probabil de tipul colibelor, care au fost plasate pe pantele uşoare, mai ferite de intemperii, în timp ce zona centrală a aşezării era nelocuită[46]. Rămâne într-o măsură surprinzătoare lipsa totală a gropilor.

În incinta aşezării au fost sesizate mai multe terase, cu o lăţime ce varia între 8 şi 12 m. Autorul cercetării nu exclude posibilitatea ca terasarea să fi avut loc încă în perioada de funcţionare a aşezării fortificate, el afirmă totuşi că nu s-a putut stabili nici o legătură între poziţia teraselor şi îngrămădirea resturilor ceramice preistorice[47].

S-a considerat la un moment dat că şi fortificaţiile de la Slatina-*Cetate* datează din epoca bronzului[48], cercetările ulterioare au arătat însă că ele aparţin unei etape ulterioare[49].

---

[44] Horedt 1966, 6 sqq.
[45] *Ibidem*, 12 sq.
[46] *Ibidem*, p. 12.
[47] *Ibidem.*
[48] Балагурі 1972, p. 17; Kobal' 1997, 116 sqq.

Lipsa quasitotală a aşezărilor fortificate este o caracteristică a epocii bronzului din nordul şi nord-vestul Transilvaniei. Din această epocă sunt semnalate elemente de fortificaţie în regiunea menţionată, în afara de cele de la Sighetu Marmaţiei, doar de la Oarţa de Sus-*Ghiile Botii*[50], Boineşti-*Coasta Boineştilor*[51], Călineşti-Oaş[52], Căuaş-*Sziget*[53] şi Andrid-*Corlat*[54] toate aflate în afara Depresiunii Maramureşului.

Singurele cercetări care au furnizat date mai consistente cu privire la amenajările aflate în incinta aşezărilor din epoca bronzului din Maramureş sunt cele de la Slatina-*Cetate* (fig. 7-8). Cele mai multe dintre aceste amenajări sunt definite drept locuinţe, dar nu există nici o certitudine că ele au servit într-adevăr ca adăpost membrilor comunităţii. Pare destul de probabil că unele dintre acestea, din păcate în acest stadiu de cunoaştere neprecizabile, au putut avea o altă funcţie, de exemplu depozite, ateliere etc.[55]

Având în vedere repartiţia lor în teren, s-a concluzionat că, practic, locuinţe se aflau în toate zonele aşezării de la Slatina, ele fiind dispuse într-o anumită ordine[56]. Majoritatea locuinţelor depistate sunt de suprafaţă, există însă şi câteva locuinţe uşor adâncite în solul viu (una dintre acestea se adâncea cu 0,15 m, alte două cu 0,20 m), acestea din urmă nefăcând parte, potrivit autorilor săpăturii, din categoria semibordeielor[57]. Locuinţele au dimensiuni diferite, una având o lungime de 3,75 m, alta 3,05 m, iar o a treia, dezvelită integral, măsura 2,85x2 m[58].

În locuinţele de suprafaţă au fost găsite podine-platforme de lut cu urme de arsură, având grosimea între 8 şi 15 cm. Astfel de podine lipsesc din locuinţele adâncite[59]. Peste podinele locuinţelor au fost descoperite fragmente mărunte de chirpici, ce proveneau de la pereţi, construiţi, se spune, din pari şi împletitură de nuiele, peste care era aplicată o lipitură de lut[60]. Doar într-o singură locuinţă a fost descoperită o vatră de foc, a apărut însă şi o vatră exterioară[61]. A fost sesizată şi o groapă de stâlp, ce provenea, foarte probabil, de la o locuinţă distrusă[62].

Săpăturile de la Slatina au permis identificarea doar a unui număr redus de gropi, toate plasate în afara locuinţelor, una chiar într-un loc de unde lipsesc alte urme ale aşezării din epoca bronzului. Gropile erau de dimensiuni relativ mari şi conţineau numeroase fragmente ceramice şi urme de arsură, ele fiind interpretate ca având iniţial funcţia de gropi de provizii, apoi cea de gropi menajere, fără a fi exclus cu totul caracterul lor cultic[63].

Materialul arheologic descoperit în aşezarea din epoca bronzului de la Slatina este destul de puţin variat. În afară de ceramică a apărut doar un număr mic obiecte de altă factură: fusaiolă şi greutăţi de lut ars, săgeată de silex, cuţite curbe de obsidian, brăţară fragmentară de bronz etc.[64]

O locuinţă de suprafaţă din epoca bronzului a apărut şi la Călineşti-*Rogoaze*[65]. De formă dreptunghiulară, locuinţa era de dimensiuni relativ mari (3,5x4 m) şi avea şi o vatră interioară, plasată într-unul din colţuri. Prezenţa resturilor de chirpici permite concluzia că locuinţa de la Călineşti a fost construită tot din pari şi împletituri de nuiele, acestea din urmă dispuse atât pe faţă exterioară, cât şi pe faţa interioară a pereţilor. La aproximativ 2 m sud de locuinţă a fost descoperită o groapă cu diametrul gurii de 1,50 m, adâncită 0,80 m, care conţinea bucăţi de chirpici şi fragmente ceramice.

În aşezarea din punctul *Mănăstirea* din raza aceleiaşi localităţi nu au fost descoperite locuinţe, doar gropi de formă rotundă sau rectangulară, ce conţineau fragmente ceramice şi pământ ars[66]. Numeroase alte gropi au apărut şi în aşezarea de la Călineşti-*Grajdurile CAP*, nici aici nu au fost însă identificate locuinţe[67]. Gropi, se pare menajere, sunt semnalate şi de la Câmpulung la Tisa-*Valea Cozului*. În afară de fragmente

---

[49] Vasiliev 2002a.

[50] Kacsó 2004a, p. 58. Valul de pământ de foarte mari dimensiuni în formă de arc de cerc de la Oarţa de Sus, încă necercetat prin săpături, este de factură deosebită. El nu aparţinea de fapt unei aşezări, ci bara accesul dinspre nord-est la o amenajare de cult în formă de şanţ circular, realizată de purtătorii culturii Wietenberg.

[51] Bader 1978, 65 sq. Aşezarea este atribuită culturii Suciu de Sus, fiind singulară printre monumentele acestei culturi, toate celelalte aşezări ce îi aparţin fiind deschise. Vezi şi Demeterová 1983, 33 sqq.

[52] Marta 2010, 9 sqq.

[53] Marta şi alţii 2010b, 130 sqq.

[54] *Ibidem.*

[55] Pentru această problemă vezi din literatura recentă Hellerschmidt 2006, 97 sqq.; Pop 2009, p. 11.

[56] Vasiliev 2002b, p. 30.

[57] *Ibidem*, 30 sq.

[58] *Ibidem*, p. 31

[59] *Ibidem.*

[60] *Ibidem.*

[61] *Ibidem*, p. 31, 33.

[62] *Ibidem*, p. 31.

[63] *Ibidem*, p. 32.

[64] Kobal' 1997, p. 120, pl. 6; Vasiliev 2002b, 33 sqq., fig. 12, fig. 46, 1, 5, fig. 47.

[65] Nemoianu-Todinca 1981, 66 sq.

[66] *Ibidem*, 67 sq.

[67] Kacsó 1999c, p. 58.

ceramice, în aceste gropi au fost găsite fragmente de vetre de foc, dintre care unul decorat prin perforări[68]. Resturi de vetre au fost găsite şi în aşezarea de la Sighetu Marmaţiei-*Ceardа-Ţărmuri*[69].

Urmele unei locuinţe au fost depistate şi la Giuleşti-*Valea Mestecăniş*[70]. Ele au apărut în malul stâng al Văii Mestecăniş, afluent al Marei. Locuinţa era deja în bună măsură distrusă de vale, profilul ei a putut fi totuşi, după taluzarea malului, clar conturat (fig. 9 A). S-a constatat că locuinţa se adâncea cca. 0,30 m în pământul viu, avea, se pare, o lungime de aproximativ 3 m şi era uşor înclinată pe direcţia vest-est. Nu a fost remarcată prezenţa gropilor de par, dar nici a unei platforme de pietre pe care s-ar fi clădit sau s-ar fi ancorat suprastractura locuinţei. Complexul de la Giuleşti aparţine categoriei locuinţelor de tip semibordei[71]. R. Popa interpreta chiar mai tranşant descoperirea, el vorbind de „bordeie" în aşezarea din epoca bronzului[72].

Din păcate, nu a putut fi stabilit fără dubii tipul de locuinţă apărut la Sarasău-*După Şirec*, pare însă destul de probabil că aici a fost depistat tot un semibordei[73]. În aceeaşi aşezare a fost descoperită şi o vatră făţuită, aflată în afara vreunei locuinţe[74]. Înspre marginile aşezării, stratul de lut negru, gros de 0,30-0,40 m, care conţine materialul arheologic, apare imediat sub stratul vegetal, în timp ce în zona sa centrală, cele două straturi uşor diferenţiate coloristic, în care sunt prezente urme arheologice, sunt acoperite de două straturi lipsite de astfel de urme (fig. 9 B). Cele două straturi cu fragmente ceramice nu reprezintă în mod obligatoriu etape distincte de locuire a aşezării, diferenţele lor de culoare putându-se datora unor caracteristici ale solului local. O cercetare mai amplă a aşezării va putea lămuri desigur această problemă şi va aduce explicaţii şi pentru situaţiile stratigrafice deosebite, sesizate în cadrul aşezării.

Semibordeiele, precum şi locuinţele puţin adâncite în pământ, ca cele de la Slatina, sunt deosebite de locuinţele de suprafaţă prin structură, amenajare şi, probabil, amplasare, eventual şi ca utilizare.

Aşezările Suciu de Sus, cu excepţia menţionată a celei de la Boineşti, sunt deschise. Este destul de plauzibilă presupunerea că au existat aşezări care erau protejate natural, de cursuri de ape, de dealuri mai înalte sau chiar de munţi, accesul la unele dintre ele fiind şi în prezent destul de dificil. Nu se poate exclude nici posibilitatea ca aşezările mai importante să fi fost înconjurate de palisade, urmele acestora nu au fost însă deocamdată depistate[75].

Spre deosebire de situaţia din Maramureş, unde toate aşezările cunoscute sunt de dimensiuni relativ mici, în alte zone ale arealului Suciu de Sus există şi aşezări extinse pe mari suprafeţe, precum cele de la Oarţa de Sus-*Oul Făgetului*[76], Lazuri-*Lubi tag*[77], Petea-Csengersima-*Vamă I, II (Határátkelő)*[78] şi altele. Unele dintre acestea au fost desigur centre economice şi de putere, ce au dominat regiuni mai mult sau mai puţin extinse din jurul lor. În apropierea acestor centre se aflau aşezări mai mici, ce îndeplineau probabil diferite funcţii economice sau, eventual, de apărare[79].

În afara locuinţei de tip semibordei de la Giuleşti-*Valea Metecăniş* şi a celei posibile de la Sarasău-*După Şirec*, doar o singură locuinţă din aria transilvăneană a culturii Suciu de Sus, şi anume cea de la Culciu Mic-*La gropi de siloz*[80] a aparţinut aceleiaşi categorii, toate celelalte fiind de suprafaţă. Locuinţele găsite la Culciu Mare-*Sub grădini* apar sub forma unor platforme aproximativ dreptunghiulare de chirpici, cu laturile ce variază între 2/3 şi 4/5 m şi cu o grosime de 0,10-0,20 m. În jurul locuinţelor de aici erau amplasate gropile de provizii şi menajere, de diferite dimensiuni. Lângă una dintre locuinţe a fost găsită şi o vatră[81]. Situaţii similare s-au constatat la Oarţa de Sus-*Oul Făgetului*, unde au fost identificate şi straturi de nivelare depuse peste resturile de locuinţe părăsite[82], şi la Lazuri-*Lubi tag*[83]. La Lăpuşel-*Ciurgău* a fost descoperită o locuinţă de suprafaţă de formă dreptunghiulară cu gropi de stâlp[84]. În aceeaşi aşezare au fost identificate mai multe gropi de mici dimensiuni, ale căror destinaţie rămâne încă să fie stabilită. Tocmai datorită dimensiunilor lor, am

---

[68] Ivanciuc T. 2005, p. 278.
[69] Ivanciuc T. 1999, p. 16. Nu se precizează dacă acestea se aflau în afara sau în interiorul unor locuinţe.
[70] Popa 1969, p. 30, nota 94, fig. 3; idem 1970, p. 43, nota 6; Kacsó 1999c, 56 sq.
[71] Kacsó 1999c, p. 56; idem 2003 b, p. 33.
[72] Popa 1970, p. 43.
[73] Kacsó 2009, p. 59.
[74] *Ibidem*.
[75] Doar la Copalnic Mănăştur-*Poiana* a fost sesizată, în porţiunea mediană a terasei pe care se află aşezarea din epoca bronzului, o şănţuire transversală, care ar putea aparţine, eventual, sistemului de fortificaţie a aşezării, vezi Kacsó 2011a, p. 312. Aşezarea Hajdúbagos-Cehăluţ de la Nyíregyháza-Oros-*Úrcsere* este, de asemenea, înconjurată parţial de un şanţ, pe fundul căruia a fost găsită o lentilă compactă de arsură, apreciată ca formată în urma incendierii unei palisade, vezi Marta şi alţii 2010a, 11 sqq.
[76] Kacsó 1980, p. 39, nr.8b, fig. 2, 1-14.
[77] Kacsó 1995; Németi 1997, 78 sqq., Stanciu, Marta 2001; Stanciu şi alţii 2002; Marta 2008; Marta 2010, 4 sq.
[78] Németi şi alţii 2000; Marta 2005; Marta 2009; Pop 2009; Marta 2010, 4 sq.
[79] Vezi Kacsó 2003a, p. 121; idem 2004b, p. 329. Nagy, Scholz 2009, 233 sq. aduc noi argumente în favoarea acestei ipoteze.
[80] Bader 1978, p. 67; Bader 1979, p. 12.
[81] Bader 1978, 66 sq.; Bader 1979, 11 sq.
[82] Kacsó 2003a, p. 121.
[83] Stanciu, Marta 2001, p. 125.
[84] Kacsó 1999b, p. 91.

exclus posibilitatea ca aceste gropi să fi avut vreun rol în viaţa economică a comunităţii de la Lăpuşel[85]. O locuinţă de suprafaţă de formă rectangulară, uşor adâncită în pământ şi cu dimensiunea de 1,80x2,40 m, având şi o vatră interioară, a fost pusă în evidenţă în aşezarea de la Lăpuşel-*Mociar*[86]. A apărut aici şi o groapă circulară cu diametrul de 0,95 m, în care se aflau fragmente ceramice şi pietre de râu[87]. La Vad-*Poduri* erau prezente, de asemenea, locuinţe de suprafaţă cu vetre în interior şi în exterior. N-au fost descoperite aici resturi de chirpici, amplasamentul locuinţelor putând fi sesizat după existenţa unor aglomerări de pietre mari de râu, care au constituit fundamentul locuinţelor, după prezenţa vetrelor şi gropilor, dar şi după apariţia unor cantităţi mai consistente de fragmente ceramice[88]. O locuinţă de suprafaţă de mari dimensiuni a fost descoperită la Oarţa de Sus-*Dealul Stremţului*. În interiorul ei se aflau două vetre făţuite, din care una a fost de două ori refăcută[89]. Limitele locuinţei nu au putut fi clar stabilite, lipsind de altfel şi o platformă compactă de chirpici, acestea apărând doar disparat, sub forma unor mici bulgări. O situaţie similară a fost constată şi la Oarţa de Jos-*Vâlceaua Rusului*, unde exista totuşi un strat de cultură Suciu ce ajungea în grosime până la 1,20 m. Locuinţele de suprafaţă de aici erau semnalate de prezenţa sporadică a bulgărilor de chirpici şi a unor vetre. Una dintre acestea din urmă era amplasată pe un pat gros de fragmente ceramice, iar suprafaţa ei era făţuită[90]. În aşezarea de la Bicaz-*Igoaie*, datorită şi dimensiunilor reduse ale cercetării, nu au fost descoperite urme certe ale unor locuinţe. Au fost surprinse doar două lentile ce conţineau bucăţi mici de chirpici, pământ ars şi cantităţi mai consistente de ceramică, care ar putea proveni de la resturile unor locuinţe sau ale unor anexe în conexiune cu locuinţele[91]. Gropi de dimensiuni diferite, cu conţinut şi semnificaţii variate, inclusiv cultică, au fost descoperite şi în aşezările de la Moftinu Mic[92], Medieşu Aurit-*Ciuncaş*, Medieşu Aurit-*Togul lui Schweizer*[93], Halmeu-*Vamă*[94].

În Câmpia Sătmăreană, la graniţa dintre România şi Ungaria, pe cele două maluri ale pârâului Erge, se află staţiune arheologică de la Petea-Csengersima-*Vamă (Határátkelő)*, cu aşezări din Bronzul mijlociu (Suciu de Sus I) şi din Bronzul târziu (Suciu de Sus II, Gáva). Obiectivele Suciu de Sus din Bronzului mijlociu au fost puse în evidenţă în partea vestică a teritoriului cercetat, la aproximativ 200 m de pârâu, în timp ce cele din Bronzul târziu erau concentrate în două grupări, una pe terasa aflată la est de pârâu, cealaltă la nord-vest de acelaşi pârâu[95]. Între locuirile Suciu de Sus a existat, foarte probabil, o continuitate, chiar dacă cele două aşezări se plasează în bună măsură în porţiuni diferite, dar învecinate[96]. Obiectivele Gáva se aflau la sud-est de pârâu, densitatea lor crescând înspre est[97].

În aşezarea din Bronzul mijlociu au fost evidenţiate atât locuinţe de suprafaţă, cât şi locuinţe adâncite[98]. Dintre cele cinci construcţii de suprafaţă descoperite, trei aveau podine de lut (una cu dimensiunile de 3,80x3,00 m, alta cu dimensiunile de 2,58x3,04 m), două dintre ele fiind de formă aproape rectangulară[99]. În jurul unei aglomerări de chirpici au fost descoperite patru gropi de pari, care sunt apreciate ca aparţinând acestui complex[100]. O altă locuinţă de suprafaţă, fără podină, avea dimensiunea de 3,00x7,40 m[101]. Dintre locuinţele adâncite (bordeie sau semibordeie), de formă rectangulară, unele erau de dimensiuni foarte mari (2,20x3,30 m, 5,20x8,80 m, 3,90x4,90 m etc.)[102]. Construcţiile adâncite de dimensiuni mai mici sunt considerate ca probabile anexe gospodăreşti[103]. Au fost descoperite numeroase gropi, dintre care două erau

---

[85] *Ibidem*. V. Vasiliev (2002, 32) crede însă că dimensiunile reduse ale gropilor sunt mai degrabă un indiciu al unei agriculturi cu randament slab, recolta putând fi păstrată *„în câteva vase de mari dimensiuni"*. Raţionamentul nu este dus până la capăt, se poate doar bănui că autorul presupune că aceste vase erau depuse în gropi. Culturii Suciu de Sus şi grupului Lăpuş le sunt într-adevăr caracteristice vasele mari de provizii, cu înălţimi şi diametre ce depăşesc în multe cazuri 1 m (vezi Bader-Lazin 1980, fig. 15; Kacsó 2011b, pl. 7, V), acestea însă nu puteau fi depuse în gropile cu dimensiunile celor de la Lăpuşel, cu diametrele sub 0,50 m.

[86] Pop 2010, 292 sq., fig. 4.

[87] *Ibidem*, p. 295, fig. 5.

[88] Kacsó 2003a, p. 121.

[89] Kacsó, Pop 2004, p. 220.

[90] Kacsó 2011a, p. 404.

[91] Idem 2005, p. 52.

[92] Németi 1987, p. 109.

[93] Marta şi alţii 2004, 192 sqq.

[94] Marta 2004, 39 sqq.

[95] Almássy şi alţii 2009, 89 sqq.

[96] Potrivit părerii autorilor săpăturilor de la Csengersima-Petea, continuitatea dintre cele două aşezări nu este deocamdată dovedită (vezi Almássy şi alţii 2009, 89; Marta 2010, 4). Este posibil ca între momentul abandonării spaţiului locuit pentru prima dată de o comunitate a epocii bronzului pe malul pârâului Erge şi momentul când a reînceput locuirea în spaţiul imediat învecinat să fi existat un scurt decalaj de timp, insuficient însă ca extindere pentru producerea unei clare discontinuităţi. Reamintesc faptul că la Lăpuşel, pe terasa *Ciurgău*, au fost evidenţiate zone de locuire aflate la o depărtare de cca 80 m una de alta, cu ceramică incizată, respectiv cu ceramică excizată, în lipsa unor cercetări mai ample neputându-se preciza dacă este vorba de două aşezări diferite care, chiar dacă aparţin aceleiaşi culturi, sunt distanţate în timp, sau de o singură aşezare, cu două faze de locuire (vezi Kacsó 1999b, nota 12).

[97] Almássy şi alţii 2009, p. 93.

[98] Pop 2009, 9 sqq.

[99] *Ibidem*, p. 9.

[100] *Ibidem*, p. 10.

[101] *Ibidem*.

[102] *Ibidem*, nota 12.

[103] *Ibidem*, p. 10.

amplasate în apropierea unor locuinţe, celelalte fiind distribuite relativ unitar în cadrul aşezării[104]. Gropile, apreciate ca având iniţial funcţia de gropi de provizii, apoi de gropi menajere, conţineau fragmente ceramice, obiecte de lut ars, fragmente de râşniţe etc.[105]

În aşezarea Suciu din Bronzul târziu au fost evidenţiate, de asemenea, locuinţe de suprafaţă, identificate prin platformele de chirpici, şi locuinţe adâncite[106]. A fost descoperit şi un număr mare de gropi de forme şi dimensiuni diferite (cilindrice, în formă de pâlnie, de formă neregulată etc.) şi cu variate funcţii (anexe gospodăreşti, gropi de provizii, gropi de par etc.)[107]. Nu au fost găsite vetre *in situ*, dar fragmente de vetre erau prezente în umplutura unor gropi[108]. La marginea staţiunii a apărut un depozit compus din ace de bronz deformate în foc şi cinci depuneri de vase de lut, această porţiune de teren fiind interpretată drept probabilă „zonă sacră" a aşezării[109].

În nord-estul Ungariei au fost identificate, de asemenea, mai multe aşezări Suciu de Sus, la Rétközberencs, Panyola, Jánkmajtis, Pócspetri, Nyírmada, Őr etc.[110] Există deocamdată doar puţine informaţii cu privire la elementele definitorii ale acestor aşezări, date mai ample fiind publicate doar în legătură cu staţiunea de la Őr-*Őri-tag*[111].

Aici au fost puse în lumină cinci locuinţe, toate de tip semibordei, având un plan de formă rectangulară cu colţurile rotunjite[112]. Pe baza unor analogii, se presupune că acoperişul semibordeielor a fost realizat din structuri de stuf muruite cu noroi sau bălegar, aşezate la nivelul solului, căpriorii legaţi sprijinindu-se unul de altul[113]. Autorii cercetării nu exclud posibilitatea ca o parte din gropile descoperite în cadrul aşezării să fi fost bordeie, care au avut deasupra părţii adâncite pereţi de chirpici, cu un acoperiş format dintr-un schelet de lemn, pe care erau aranjate paie, stuf, crengi sau iarbă[114]. Majoritatea complexelor descoperite la Őr o reprezintă gropile. Acestea aveau forme diferite (cu pereţi oblici, cu partea inferioară îngustată în trepte, în formă de stup etc.) adâncimile lor variind între 0,10 şi 1,71 m[115]. A apărut şi câte o groapă cu pereţii făţuiţi, respectiv cu urme de arsură[116]. Drept un fenomen arheologic deosebit în cadrul acestei aşezări este considerată o vatră descoperită în apropierea peretelui vestic al unei construcţii, sub platforma căreia se aflau trei ceşti decorate, mai multe fragmente ceramice şi o bucată de corn[117]. O amenajare asemănătoare a apărut, după cum am menţionat mai sus, la Oarţa de Jos-*Vâlceau Rusului*. De la Rétközberencs sunt menţionate doar gropile Suciu, care au fost amenajate după părăsirea aşezării de către populaţia Otomani[118], iar în legătură cu aşezarea de la Nyírmada-*Vályogvető* se precizează că stratul de cultură are grosimea de 0,20-0,40 m, în el fiind prezente, alături de ceramică, bucăţi mici de chirpici de culoare roşiatică[119].

În aşezările din aria ucraineană a culturii Suciu de Sus (de la Diakovo, Medvedivcy, Kvasovo, Klinovo, Beregovo, Kličanovo, Baranincy etc.) au fost evidenţiate atât locuinţe de suprafaţă, cât şi semibordeie[120]. Cele de suprafaţă, de formă dreptunghiulară şi cu gropi de stâlp, se extindeau pe o suprafaţă de 30-34 m^2, aveau pereţii lutuiţi şi dispuneau de vetre amenajate în gropi. Semibordeiele aveau dimensiunile mai mici, cu o suprafaţă de 12-14 m^2, forma lor fiind fie ovală, fie pătrată cu colţurile rotunjite.

Sunt cunoscute câteva aşezări Suciu de Sus şi în Slovacia orientală, la Skrabské, Hnojné, Kladzany, Ruská, Zemplínsky Branč, Humenné, Ižkovce I, Čičarovce etc.[121], lipsesc însă, din păcate, descrierile mai

---

[104] *Ibidem*, p. 12.
[105] *Ibidem.*
[106] Marta 2009, 14 sq.
[107] *Ibidem*, 16 sqq.
[108] *Ibidem*, p. 16.
[109] Idem 2005; idem 2009, p. 20.
[110] Kalicz 1960, 6 sqq.; Kalicz 1970, p. 23; Bóna 1986, 30 sq.; Istvánovits-Kurucz 1992, p. 29; Bóna 1993, 81 sq.; Tóth-Marta 2005, 123 sqq.; Nagy-Scholtz 2009, 223 sqq.
[111] Nagy-Scholtz 2009. Potrivit hărţii publicate de cei doi cercetători (vezi fig. 3), în Ungaria au fost depistate până în 2008 32 de localităţi cu descoperiri Suciu de Sus, majoritatea acestora fiind plasată în zona de confluenţă a Someşului cu Tisa, respectiv la cotul Tisei superioare, teritoriu cunoscut sub denumirea de *Tiszántúl (jenseits der Theiß)*. Obiectivele din acest teritoriu aparţin fără îndoială ariei de răspândire a culturii Suciu de Sus. Există şi câteva descoperiri în Ungaria ce se plasează în afara arie culturii şi care reprezintă „importuri" în alte medii culturale, cultura tumulară (Igrici-*Matata-ér*, vezi Kalicz 1958, pl. 2, 2), Piliny (Méra-*Fő-utca*, vezi Kemenczei 1964, pl. 3, 4-5), Hajdúbagos-Cehăluţ (Körösszakál-*Gál-tanya*, vezi Dani 2005, fig. 6, 2; Nyíregyháza-*Oros „Úr Csere"*, vezi Marta şi alţii 2010a, pl. 3, 2, pl. 21, 4).
[112] Nagy-Scholtz 2009, p. 235.
[113] *Ibidem.*
[114] *Ibidem.* Este de presupus că astfel de suprastructuri aveau şi locuiţele epocii bronzului din Depresiunea Maramureşului. Eventual, la fel ca în epocile mai recente (vezi Dăncuş 1986, p. 124), doar acoperişul era mai înalt, pentru a facilita scurgerea zăpezii abundente, caracteristice iernii maramureşene.
[115] *Ibidem.*
[116] *Ibidem.*
[117] *Ibidem*, p. 236.
[118] Kalicz 1960, 6 sq.; idem 1970, p. 23.
[119] Tóth-Marta 2005, p. 123.
[120] Balahuri 1967, p. 79; Balaguri 1968, 142 sq.; Балагури 1969, 61 sqq.; Кобалъ 1992, 46 sqq.; Балагури 2001, 243 sqq.; Popovich 2002 57 sqq., fig. 3-4; Кобалъ 2005, 209 sqq.
[121] Demeterová 1983, 33 sqq.; Demeterová 1984, 18 sq.; Strakošová 1993, 75 sqq.; Kaminská 1997, 10; Furmánek-Veliačik-Vladár 1999, p. 101; Strakošova 2003, 437 sqq.; Kaminská 2007, 230 sq.; Kaminská 2010, 66 sqq.

amănunţite ale locuinţelor, dar şi datele cu privire la caracteristicile aşezărilor[122]. Se menţionează, totuşi, o locuinţă parţial cercetată la Skrabské, uşor adâncită şi de formă rectangulară, orientată est-vest. În jurul locuinţei, precum şi în umplutura sa au fost descoperite fragmente ceramice, oase calcinate de animale şi bucăţi de chirpici[123]. La Čičarovce-*Vel'ka Mol'va* nu au fost evidenţiate locuinţe, doar gropi ce conţineau cu precădere ceramică[124].

Chiar o sumară trecere în revistă a datelor cunoscute cu privire la aşezările şi locuinţele Suciu de Sus dovedeşte faptul că, în mod firesc, nu există diferenţe sensibile în această direcţie între diferitele zone geografice ce i-au aparţinut. Pentru Maramureş este remarcabilă totuşi prezenţa unei aşezări la o altitudine destul de ridicată (Moisei-*Dealul Purcăreţul*), astfel de aşezări fiind foarte puţine în întregul arial al culturii Suciu de Sus, respectiv al grupului Lăpuş, Groşii Ţibleşului-*Tăuşor*[125], Suciu de Jos-*Vârful Suciului*[126] şi, probabil, Zemplínsky Branč[127].

Informaţiile cu privire la aşezările epocii bronzului din Maramureş ulterioare culturii Suciu de Sus, cu excepţia celor referitoare la fortificaţia de la Sighetu Marmaţiei-*Dealul Cetăţii I*, sunt extrem de puţine. De altfel, această perioadă a cunoscut un număr mai mic de săpături arheologice în comparaţie cu cele efectuate pentru cunoaşterea altor perioade ale epocii bronzului, şi ele reduse numeric şi ca amploare.

În legătură cu aşezarea de la Bogdan Vodă-*La Mănăstire* este menţionată prezenţa unor pete de arsură, ce provin probabil de la vetre sau de la podeaua incendiată a unor locuinţe de suprafaţă, în stratul de cultură, pigmentat cu rare fragmente de cărbune, apărând o cantitate redusă de ceramică[128]. Resturi de vetre, în probabilă legătură cu aşezarea preistorică, au apărut şi în aşezarea de la Sighetu Marmaţiei-*Tepliţa-Poligon*[129].

În aşezarea de la Onceşti-*Bolteni* nu au fost descoperite complexe de locuire sau gropi, în stratul de cultură, gros de maximum 0,20 m şi prezent pe o suprafaţă relativ mare, apărând doar ceramică fragmentară, o parte din aceasta fiind canelată. Alte aşezări ale acestei perioade, precum cele de la Şieu[130], par să fi fost de mici dimensiuni.

Aşezarea fortificată de la Sighetu Marmaţiei se află în vecinătatea confluenţei râurilor Iza şi Tisa, la distanţă destul de mică fiind şi locul unde se varsă Mara în Iza. K. Horedt afirmă că, prin poziţia sa, aşezarea domina drumurile de comunicaţie ce duceau de-a lungul văilor spre interiorul munţilor[131]. Existenţa în apropiere a unor importante zăcăminte de sare a fost însă, după părerea aceluiaşi cercetător[132], factorul determinant în alegerea locului de amenajare a aşezării, ea având menirea să controleze exploatarea acestei bogăţii naturale. Ipoteza astfel formulată, acceptată şi de S. Demeterová [133], este în contradicţie cu constatarea, făcută tot de autorul săpăturilor, cu privire la faptul că aşezarea *„n-a fost locuită permanent, ci a servit mai mult ca un loc de refugiu şi de apărare pentru locuitorii din jur"*[134]. Săpături mai intense în cadrul aşezării, cele din 1964-1965 fiind totuşi limitate, ar putea aduce lămuriri cu privire la funcţia sa.

Aşezările cu straturi de locuire subţiri şi cu locuinţe de suprafaţă reprezintă permanenţe ale habitatului din Maramureş, acestea fiind specifice pentru toate perioadele pre-şi protoistorice, precum şi pentru secolele de început ale mileniului II e.n.

Astfel, din epoca hallstattiană au fost depistate locuinţe la Tisa-*Certeze/Lazuri*[135], Sighetu Marmaţiei-*Făget*[136], precum şi la Biserica Albă[137]. Cu excepţia locuinţei de la Tisa, de tipul semibordei, celelalte sunt de suprafaţă. În niciunul dintre complexele de locuire hallstattienă din Maramureş nu au fost descoperite urme de pari şi de chirpici, doar la Sighetu Marmaţiei a apărut o cantitate ceva mai consistentă de cărbune în apropierea locuinţei cercetate. În aşezarea dacică de la Onceşti au fost găsite tot urme de locuinţe de suprafaţă[138]. Locuinţe de suprafaţă au apărut şi în aşezarea de epocă romană de la Călineşti-*Rogoaze*[139] precum şi în aşezările postromane de la Sarasău-*Zăpodie*, Crăciuneşti-*Mohelca*[140] şi Tisa-*Certeze/Lazuri*[141], dar şi în

---

122 Furmánek-Vladár 2001, 85 sqq., fig. 4 menţionează 21 de puncte cu descoperiri Suciu de Sus din Slovacia, plasate cu precădere pe văile Laborec, Ondova şi Topl'a. La cele menţionate se adaugă descoperirile de la Čičarovce şi Zemplínsky Branč.
123 Demeterová 1984, p. 18.
124 Kaminská 2007, p. 230; Kaminská 2010, 66 sqq., fig. 26-29.
125 Kacsó 1993, 33 sqq.
126 Aşezare descoperită în august 2008 în cadrul proiectului de cercetare *Necropola tumulară de la Lăpuş*, plasată la altitudinea de 510-520 m.
127 Demeterová 1983, p. 33.
128 Popa-Zdroba 1966, p. 34.
129 Kacsó 2011a, p. 496.
130 *Ibidem*, p. 458.
131 Horedt 1966, 21.
132 *Ibidem*, p. 22.
133 Demeterová 1983, p. 36.
134 Horedt 1966, p. 13.
135 Kacsó 2007, p. 169.
136 *Ibidem*, 170 sqq.
137 Vasiliev 2003; idem 2007.
138 Daicoviciu-Bandula-Glodariu 1965, p. 18.
139 Popa-Kacsó 1974, 563 sqq.; Nemoianu 1979, 133 sq.
140 Popa-Harhoiu 1989, 249 sqq.
141 Stanciu 1992, 180 sq.

aşezările de la începutul mileniului II e.n. de la Sighetu Marmaţiei-*Valea Mare*[142] şi Sarasău-*Zăpodie*[143]. Toate aşezările menţionate mai sus, dintre care unele sunt întărite (Biserica Albă, Onceşti), precum şi altele din spaţiul maramureşean, au straturi de locuire ce nu depăşesc grosimea de 0,40-0,50 m.

Extinderea pe o durată foarte mare de timp a aceluiaşi tip de habitat în Maramureş s-a datorat mai ales condiţiilor specifice de mediu de aici. Ocupaţiile practicate de locuitori, în primul rând creşterea animalelor, dar şi ierarhiile sociale stabilite au modelat, de asemenea, aspectul aşezărilor şi al locuinţelor. Unele dintre aşezări au funcţionat desigur în legătură cu exploatarea resurselor de sare şi de minereuri neferoase ale regiunii. În lipsa unor cercetări substanţiale în imediata apropiere a zonelor cu astfel de resurse, nu există încă date mai concrete cu privire la conexiunea dintre aşezările pre-şi protoistorice şi bogăţiile subsolului Maramureşului.

Bibliografie:

Almássy şi alţii 2009: K. Almássy, E. Istvánovits, L. Marta, D. Pop, *Előzetes jelentés a Csengersima-Petea/Petén feltárt bronzkori településrészletekről-Vorbericht über die bronzezeitlichen Siedlungsreste in Csengersima-Petea/Pete*, in *Tisicum* 19, 2009, p. 87-102.

Bader 1978: T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică*, Bucureşti, 1978.

Bader 1979: T. Bader, *Die Suciu de Sus-Kultur in Nordwestrumänien*, in *PZ* 54, 1979, p. 3-31.

Bader-Lazin 1980: T. Bader, Gh. Lazin, *Mărturii arheologice din judeţul Satu Mare*, Satu Mare, 1980.

Balaguri 1968: E. A. Balaguri, *Kárpátukrajna késő bronzkori emlékei-Denkmäler des späten Bronzezeitalters in der Karpaten-Ukraine*, in *Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei*, Szeged, 1968, p. 141-150.

Balahuri 1967: E. Balahuri, *A medvegyivcei (medvegyfalvai) bronzlelet-Результаты раскопок поселения конца эпохи бронзы и раннего железа возле с. Медведевцы (1964-1966 гг.)*, in *ÉvkSzeged 1966-1967* (1967), p. 79-83.

Bóna 1986: I. Bóna, *Szabolcs-Szatmár megye régészeti emlékei I*, în *A Szabolcs-Szatmár megye műemlékei*, I, Budapest, 1986, p. 15-91.

Bóna 1993: I. Bóna, *A honfoglalás előtti kultúrak és népek*, în *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája*, Nyíregyháza, 1993, 63-137.

Daicoviciu-Bandula-Glodariu 1965: H. Daicoviciu, O. Bandula, I. Glodariu, *Cercetările de la Onceşti, din Maramureş*, *SCM* 1, Baia Mare, 1965.

Dani 2005: J. Dani, *The Pocsaj area in the Bronze Age*, în E. Gál, I. Juhász, P. Sümegi (ed.), *Environmental Archaeology in North-Eastern Hungary*, *VAH* XIX, Budapest, 2005, p. 301-318.

Dăncuş 1986: M. Dăncuş, *Zona etnografică Maramureş*, Bucureşti, 1986.

Demeterová 1983: S. Demeterová, *Hradiská kultúry Suciu de Sus a Gáva-Burgwallanlagen der Suciu-de-Sus und der Gáva-Kultur*, in *AR* 35, 1983, p. 33-38.

Demeterová 1984: S. Demeterová, *Influence de la culture de Suciu de Sus dans la plaine de la Slovaquie Orientale*, in *SlovArch* 32, 1984, p. 11-74.

Furmánek-Vladár 2001: V. Furmánek, J. Vladár, *Synchronisation der historische Entwicklung im Nordteil des Karpatenbeckens im 2. Jahrtausend v. Chr.*, în C. Kacsó (ed.), *Der nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare, 7.-10. Oktober 1998*, *BiblMarmatia* 1, Baia Mare, 2001, p. 83-104.

Furmánek-Veliačik-Vladár 1999: V. Furmánek, L. Veliačik, J. Vladár, *Die Bronzezeit im slowakischen Raum*, in *PAS* 15, Rahden/Westf., 1999.

Harding 2011: A. Harding, *Evidence for prehistoric salt extraction rediscovered in the Hungarian Central Mining Museum*, in *The Antiquaries Journal* 91, 2011, p. 1-23.

Hellerschmidt 2006: I. Hellerschmidt, *Die urnenfelder-/hallstattzeitliche Wallanlage von Stillfried an der March. Ergebnisse der Ausgrabungen 1969-1989 unter besonderer Berücksichtung des Kulturwandels an der Epochengrenze Urnenfelder-/Hallstattkultur*, in *Mitteillungen der Prähistorischen Kommission* 63, Wien, 2006.

Horedt 1966: K. Horedt, *Aşezarea fortificată din perioada tîrzie a bronzului de la Sighetul Marmaţiei,* Baia Mare, 1966.

Istvánovits-Kurucz 1998: E. Istvánovits, K. Kurucz, *Mátészalka és környékének története az őskortól a népvándorláskorig*, Z. Ujváry (red.), *Mátészalka története*, Debrecen, 1992, p. 21-84.

Ivanciuc C. 1990: C. Ivanciuc, *Date privind cultura Suciu de Sus în N-V dep. Maramureş*, in *SympThrac* 8, Satu Mare-Carei, 1990, p. 116-117.

Ivanciuc T. 1999: T. Ivanciuc, *Noi dovezi privind locuirea Maramureşului în protoistorie-New Discoveries concerning the Habitat of Maramureş-Protohistory*, în *Maramureş vatră de istorie milenară IV*, Cluj-Napoca, 1999, p. 16-22.

Ivanciuc T. 2005: T. Ivanciuc, *Descoperiri arheologice inedite în Ţara Maramureşului*, in *ActaMusMar* 3, 2005, p. 277-283.

Kacsó 1980: C. Kacsó, *Descoperiri din epoca bronzului în Depresiunea Sălajului-Entdeckungen der Bronzezeit in der Sălaj-Niederung*, in *AMP* 4, 1980, p. 38-46.

[142] Popa 1975, p. 273.

[143] Idem 1971, 608 sqq.

Kacsó 1987: C. Kacsó, *Beiträge zur Kenntnis des Verbreitungsgebietes und der Chronologie der Suciu de Sus-Kultur,* in *Dacia* N.S. 31, 1987, p. 51-75.

Kacsó 1993: C. Kacsó, *Contribuţii la cunoaşterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Suciu de Sus şi Groşii Ţibleşului-Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeit im Norden Transsilvaniens. Die Ausgrabungen in Suciu de Sus und Groşii Ţibleşului*, in *RevBistriţei* 7, 1993, p. 29-49.

Kacsó 1995: C. Kacsó, *Lazuri, jud. Satu Mare. I. Locuirea din epoca bronzului*, in *CCAR Campania 1994*, Cluj-Napoca, 1995, p. 50-51.

Kacsó 1999a: C. Kacsó, *Das urnenfelderzeitliche Schwertdepot von Onceşti,* in *ArchKorr* 29, 1999, p. 47-55.

Kacsó 1999b: C. Kacsó, *Neue Daten zur ersten Phase der Suciu de Sus-Kultur*, în N. Boroffka, T. Soroceanu (ed.), *Transsilvanica. Archäologische Untersuchungen zur älteren Geschichte des südöstlichen Mitteleuropa. Gedekschrift für Kurt Horedt*, *IntArch Studia Honoraria* 7, Rahden/Westf., 1999, p. 91-106.

Kacsó 1999c: C. Kacsó, *Date noi cu privire la preistoria Maramureşului-Neue Daten zur Vorgeschichte in der Maramureş*, in *Angustia* 4, 1999, p. 55-70.

Kacsó 2003a: C. Kacsó, *Noi descoperiri Suciu de Sus şi Lăpuş în nordul Transilvaniei-Neue Suciu de Sus-und Lăpuş-Funde im Norden Siebenbürgens*, in *Marmatia* 7/1, 2003, p. 105-182.

Kacsó 2003b: C. Kacsó, *Radu Popa şi cercetarea arheologică din Maramureş-Radu Popa und die archäologischen Forschungen in der Maramureş*, în D. Marcu Istrate, A. Istrate, C. Gaiu (coord.), *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizaţiei româneşti în context european*, *BiblMuzBistriţa*, Seria Historica 7, Cluj-Napoca, 2003, p. 25-40.

Kacsó 2004a: C. Kacsó, *Mărturii arheologice*, CM 1, Baia Mare, 2004.

Kacsó 2004b: C. Kacsó, *Zu den Problemen der Suciu de Sus-Kultur in Siebenbürgen*, în J. Bátora, V. Furmánek, L. Veliačik (ed.), *Einflüsse und Kontakte alteuropäischer Kulturen. Festschrift für Jozef Vladár*, in *ASM* 6, Nitra, 2004, p. 327-340.

Kacsó 2005: C. Kacsó, *Contribuţii la cunoaşterea Bronzului târziu din nordul Transilvaniei. Cercetările de la Bicaz-Igoaie-Beiträge zur Kenntnis der Spätbronzezeit im Norden Transsilvaniens. Die Ausgrabungen in Bicaz-Igoaie*, in *RevBistriţei* 19, 2005, p. 51-70.

Kacsó 2007: C. Kacsó, *Hallstattzeitliche Funde in der Maramuresch*, in *VP* 8, 2007, p. 161-188.

Kacsó 2009: C. Kacsó, *Descoperiri din epoca bronzului de la Sarasău-Bronzezeitliche Funde in Sarasău*, in *Marmatia* 9, 2009, p. 59-100.

Kacsó 2011a: C. Kacsó, *Repertoriul arheologic al judeţului Maramureş*, vol. I., *BiblMarmatia* 3, Baia Mare, 2011.

Kacsó 2011b: C. Kacsó, *Die Hügelnekropole von Lăpuş. Eine Zusammenfassende Einleitung*, în S. Berecki, R. E. Németh, B. Rezi (ed.), *Bronze Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin, Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş 8-10 October 2010*, Târgu Mureş, 2011, p. 213-243.

Kacsó-Pop 2004: C. Kacsó, D. Pop, *Oarţa de Sus, com. Oarţa de Jos, jud. Maramureş. Punct: Dealul Stremţului*, in *CCAR Campania 2003*, Bucureşti, 2004, p. 219-220.

Kalicz 1958: N. Kalicz, *Későbronzkori urnatemető Igrici község határában-Spätbronzezeitliches Urnengräberfeld bei Igrici*, in *ÉvkMiskolc* 2, 1958, p. 45-72.

Kalicz 1960: N. Kalicz, *A későbronzkori felsőszőcsi csoport leletei és kronológiai helyzete-Funde und chronologische Situation der Felsőszőcs-Gruppe der Spätbronzezeit*, in *ArchÉrt* 87, 1960, p. 3-15.

Kalicz 1970: N. Kalicz, *Bronzkori telep Rétközberencs határában-A Bronze Age settlement in the outskirts of Rétközberencs*, in *ArchÉrt* 97, 1970, p. 23-31.

Kaminská 1997: Ľ. Kaminská, *Ižkovce I. Poloha-Predná hora I*, în *Archeológia na trase plynovodu (1993-1995)*, Bratislava, 1997, p. 9-12.

Kaminská 2007: L. Kaminská, *Praveké osídlenie pieskovej duny Veľka Moľva v Čičaroviach-Vorgeschichtliche Ansiedlung der Sanddüne Veľka Moľva in Čičarovce*, in *SlovArch* 55, 2007, p. 203-260.

Kaminská 2010: L. Kaminská, *Čičarovce-Veľka Moľvá. Výskum polykultúrneho sídliska*, in *Archaeologica Slovaca Monographiae Catalogi* XII, Nitra, 2010.

Kemenczei 1964: T. Kemenczei, *A pilinyi kultúra bárcai csoportja-Die Bárcaer Gruppe der Pilinyer Kultur*, in *ÉvkMiskolc* 4, 1964, p. 7-36.

Kobal' 1997: J. Kobal', *Preliminary report on the results of archaeological research on the multi-level fortified settlement of „Chitattia" (near Solotvino/Aknaszlatina, Transcarpathian region, Ukraine) by the Expedition of the Transcarpathian Museum of Local History*, in *JAMÉ* 37-38, 1995-96 (1997), p. 115-151.

Marta 2004: L. Marta, *Un complex arheologic din epoca mijlocie a bronzului descoperit la Halmeu-A Middle Bronze Age Dwelling discovered at Halmeu*, *StCom Satu Mare* 17-21/1, 2000-2004, p. 39-46.

Marta 2005: L. Marta, *Der bronzene Nadeldepotfund von Petea, Kr. Satu Mare*, în T. Soroceanu (ed.) 2005, p. 75-94.

Marta 2008: L. Marta, *Groapa 154 a aşezării din epoca bronzului de la Lazuri. Depunere de obiecte aflate în legătură cu producerea berii preistorice ?-Pit 154 from the Bronze Age settlement in Lazuri. Objects deposition related to the making of preistoric beer ?*, *StCom Satu Mare* 23-24/1, 2006-2007 (2008), p. 111-129.

Marta 2009: L. Marta, *The Late Bronze Age Settlements of Petea-Csengersima*, Satu Mare, 2009.

Marta 2010: L. Marta, *Contribuţii la cunoaşterea sfârşitului epocii bronzului şi începutului epocii hallstattiene în Câmpia Sătmăreană şi în Ţara Oaşului. Rezumatul tezei de doctorat*, www.uab.ro/upload/1247_Rez%20ro%20marta.doc

Marta şi alţii 2004: L. Marta, R. Gindele, C. Astaloş, Z. Kadas, *Medieşu Aurit, com. Medieşu Aurit, jud. Satu Mare. Punct: Conducta de gaz, CCAR Campania 2003*, Bucureşti, 2004, p. 191-195, nr. 120.

Marta şi alţii 2010a: L. Marta, D. V. Sana, I. Bejinariu, M. L. Nagy, E. Berendi, *The Late Bronze Age Settlement of Nyíregyháza-Oros „Úr Csere"*, Satu Mare, 2010.

Marta şi alţii 2010b: L. Marta, T. L. Kienlin, E. Rung, P. Schramm, *Recent Archaeological Research on the Bronze Age Fortified Settlements of the Ier Valley, North-Western Romania*, în B. Horejs, T. L. Kienlin (ed.), *Siedlung und Handwerk. Studien zu sozialen Kontexten in der Bronzezeit. Beiträge zu den Sitzungen der Arbeitsgemeinschaft Bronzezeit 2007 und 2008*, *UPA* 194, Bonn, 2010, p. 121-138.

Nagy-Scholtz 2009: M. L. Nagy, R. Scholtz, *A késő bronzkori Felsőszőcs-kultúra települése Őr-Őri-tag lelőhelyen*, în S. Berecki, R. E. Németh, B. Rezi (ed.), *Bronze Age Communities in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş* 24-26 October 2008, Cluj-Napoca, 2009, p. 223-258.

Németi 1987: I. Németi, *Descoperiri arheologice din teritoriul localităţii Moftinu Mic (jud. Satu Mare)-Archäologische Entdeckungen auf dem Gebiet des Dorfes Moftinu Mic (Kreis Satu Mare)*, in *StCom Satu Mare* 7-8, 1986-1987, p. 101-137.

Németi 1997: J. Németi, *Descoperirile arheologice de la Lazuri-"Lubi-tag" (jud. Satu Mare) din anii 1995-1996-Archaeological discoveries from Lazuri-Lubi-tag (Satu Mare county) in 1995-1996*, in *Cercetări arheologice în aria nord-tracă II*, Bucureşti, 1997, p. 78-86.

Németi şi alţii 2000: J. Németi, Gh. Lazin, R. Ghindele, L. Marta, *Petea, com. Dorolţ, jud. Satu Mare. Punct: Vamă*, in *CCAR Campania 1999*, Bucureşti, 2000, p. 74, nr. 104.

Nemoianu 1979: L. Nemoianu, *Sondajul arheologic de la Călineşti (judeţul Maramureş)*, in *Materiale* 13, Oradea, 1979, 133-134.

Nemoianu-Todinca 1981: L. Nemoianu, Gh. Todinca, *Şantierul arheologic Călineşti, jud. Maramureş*, in *CercArh* 4, 1981, p. 66-69.

Nistor-Vulpe 1969: F. Nistor, A. Vulpe, *Bronzuri inedite din Maramureş în colecţia prof. Francisc Nistor din Sighetul Marmaţiei-Bronzes inédits appartenant à la collection du Professor Francisc Nistor de Sighetul Marmaţiei*, in *SCIV* 20, 1969, p. 181-194.

Pop 2005: D. Pop, *Câteva consideraţii cu privire la stadiul cercetării culturii Suciu de Sus şi a grupului Lăpuş-Some considerations about the research of the Suciu de Sus culture and the Lăpuş group*, in *StCom Satu Mare* 22/1, 2005, p. 61-92.

Pop 2009: D. Pop, *The Middle Bronze Age Settlement of Petea-Csengersima*, Satu Mare, 2009.

Pop 2010: D. Pop, *The Bronze Age Settlement at Lăpuşel „Mocira", Maramureş County*, în N. Bolohan, Florica Măţău, F. A. Tencaru (ed.), *Signa Praehistorica. Studia in honorem magistri Attila László septuagesimo anno*, Honoraria 9, Iaşi, 2010, p. 283-319.

Popa 1969: R. Popa, *Cnezatul Marei*, Baia Mare, 1969.

Popa 1970: R. Popa, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, in *BiblIst* 25, Bucureşti, 1970.

Popa 1971: R. Popa, *Noi cercetări de arheologie medievală în Maramureş. Şantierul Sarasău-Nouvelles recherches d'archéologie médiévale au Maramureş*, in *SCIV* 22, 1971, p. 601-626.

Popa 1975: R. Popa, *Urmele unui sat părăsit din feudalismul timpuriu în hotarul Sighetului Marmaţiei-Les vestiges d'un village déserté de la haute époque féodale près de Sighetu Marmaţiei*, in *SCIVA* 26, 1975, p. 271-282.

Popa-Harhoiu 1989: R. Popa, R. Harhoiu, *Mărturii arheologice din Maramureş aparţinând mileniului I e.n.-Archäologische Zeugnisse aus Maramuresch aus dem I. Jahrtausend u.Z.*, in *SCIVA* 40, 1989, p. 249-272.

Popa-Kacsó 1974: R. Popa, C. Kacsó, *Cercetări arheologice la Călineşti-Maramureş-Recherches archéologiques à Călineşti-Maramureş*, in *SCIVA* 25, 1974, p. 561-578.

Popa-Zdroba 1966: R. Popa, M. Zdroba, *Şantierul arheologic Cuhea. Un centru voievodal din secolul al XIV-lea*, Baia Mare, 1966.

Popovich 2002: I. Popovich, *A multilevel settlement at village Baranincy/Baranya in the Transcarpathian Region*, in *JAMÉ* 44, 2002, p. 57-93.

Stanciu 1992 : I. Stanciu, *Descoperiri din a doua jumătate a mileniului I î.H. şi mileniul I d.H. în judeţul Maramureş-Les découvertes provenant de la seconde moitié du 1er millénaire av. J.-C. Et du 1er millénaire ap. J.-C.-département de Maramureş*, in *EphNap* 2, 1992, p. 169-191.

Stanciu-Marta 2001: I. Stanciu, L. Marta, *Lazuri, com. Lazuri, jud. Satu Mare. Punctul : Lubi tag*, in *CCAR Campania 2000*, Bucureşti, 2001, p. 125-126, nr. 101.

Stanciu şi alţii 2002 : I. Stanciu şi alţii, *Lazuri, com. Lazuri, jud. Satu Mare. Punctul : Lubi tag*, in *CCAR Campania 2001*, Bucureşti, 2002, p. 185-188, nr. 130.

Strakošová 1993: I. Strakošová, *Nálezy z Humenného z doby bronzovej a doby rímskej-Funde aus Humenné aus der Bronze-und römischen Kaiserzeit*, in *VP* 4, 1993, p. 75-85.

Strakošová 2003: I. Strakošová, *Osídlenie Humenného a okolia v dobe bronzej-Settlement in Humenné and its Environs in the Bronze Age*, în J. Gancarski (red.), *Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Karpatach polskich. Materiały z konferencji*, Krosno, 2003, p. 437-447.

Tóth-Marta 2005: K. Tóth, L. Marta, *Gefäßdepot der Felsőszőcs/Suciu de Sus-Kultur in Nyírmada-Vályogvető*, in *ÉvkNyíregyháza* 47, 2005, p. 107-143.

Vasiliev 2002a: V. Vasiliev, *Sistemul de fortificaţie*, în V. Vasiliev, A. Rustoiu, E. A. Balaguri, C. Cosma, *Solotvino-„Cetate" (Ucraina Transcarpatică). Aşezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului şi din evul mediu timpuriu*, in *BiblThrac* XXXIII, Cluj-Napoca, 2002, p. 23-28.

Vasiliev 2002b: V. Vasiliev, *Locuirea din epoca bronzului*, în V. Vasiliev, A. Rustoiu, E. A. Balaguri, C. Cosma, *Solotvino-„Cetate" (Ucraina Transcarpatică). Aşezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului şi din evul mediu timpuriu*, *BiblThracologica* XXXIII, Cluj-Napoca, 2002, p. 29-45.

Vasiliev 2003: V. Vasiliev, *Consideraţii asupra sistemului de fortificaţie al aşezării traco-dacice de la Biserica Albă (Belaija Tzerkovi), Ucraina Transcarpatică-Considerations sur le systeme de fortification de l'établissement thraco-dacique de Biserica Albă (Belaija Tzerkovi), Ukraine Transcarpatinne*, in *AnnUnivApulensis*, Series Historica 7, 2003, p. 113-123.

Vasiliev 2007: V. Vasiliev, *Locuirea din prima vârstă a fierului de pe „Dealul Mănăstirii", localitatea Biserica Albă (Belaija Tzerkovii), Ucraina Transcarpatică-L'habitat du premier âge de fer situé sur le „Dealul Mănăstirii", la localité de Biserica Albă (Belaija Tzerkovi), Ukraine Transcarpatique*, în S. Nemeti şi alţii (ed.), *Dacia Felix. Studia Michaeli Bărbulescu oblata*, Cluj-Napoca, 2007, p. 33-41.

Балагури 1969: Е. А. Балагурі, *Новейшие памятники Фельшесевькой культуры на территории Закарпатской области УССР*, in *ÉvkSzeged* 1969/2, p. 61-68.

Балагурі 1972: Е. А. Балагурі, *Шелестівське городище-пам'ятка населення ранньозалізної доби Закарпаття*, în І. М. Гранчак (ред.), *Дослідження стародавньої історії Закарпаття*, Ужгород, 1972, p. 9-75.

Балагури 2001: Е. Балагури, *Население верхнего Потисья в эпоху бронзы*, Ужгород, 2001.

Кобалъ 1992: Й. В. Кобалъ, *Деякі результати охоронних досліджень поблизу с. Квасове Берегівського району Закарпатської області*, Археологічні дослідження проведені на території України протягом 80-ух років державними органами охорони памяток та музеями республіки, Київ, 1992, p. 45-57.

Кобалъ 2005: Й. Кобалъ, *Пам'ятки доби бронзи села Квасова*, НЗЗКМ 7, 2005, p. 208-224.

Bronzezeitliche Siedlungen in der Maramuresch-Senke

Zusammenfassung

Die Anzahl der erkannten bronzezeitlichen Siedlungen in der Maramuresch-Senke ist ziemlich groß (Abb. 1), trotzdem ist über die Siedlungsverhältnisse während des 2. Jts. Und der ersten Jahrhunderte des 1. Jts. V. Chr. In dieser Region noch wenig bekannt.

Die Mehrzahl der Siedlungen konzentriert sich auf den oberen oder unteren Terassen der wichtigen Flüsse: Iza (Bârsana-*Cetăţuie*, Bârsana-*Podurile Humenii*, Bogdan Vodă-*Confluenţa Iza-Bocicoel*, Bârsana-*Podul Mireseii*, Bogdan Vodă-*La mănăstire*, Ieud-*Podereiu Dumbrăviţei*, Onceşti-*Pe Corni*, Onceşti-*Bolteni*, Şieu-*Poduri*, Şieu-*Podul Ciutei*, Şieu-*Confluenţa Iza-Şieuţu*), Tisa (Câmpulung la Tisa-*Valea Cozului*, Crăciuneşti-*Mohelca*, Crăciuneşti-*Pompe/Câmp*, Crăciuneşti-*Poale*, Sarasău-*Moară*, Sarasău-*După Strec* [Abb. 2], Sarasău-*Lazu Mare*, Sarasău-*Vaşcapău*, Săpânţa-*Sub Scaun/Câmp*, Sighetu Marmaţiei-*Cearda-Ţărmuri*, Sighetu Marmaţiei-*Cireghi I, II*), Mara (Vadu Izei-*Pticuiu*) und Vişeu (Vişeu de Jos-*Podu Berţenilor/Podu Popii*). Manche Siedlungen befinden sich auf den Terassen einiger kleineren Flüsse: Cosău (Călineşti-*Grajdurile CAP*), Rika (Poienile de sub Munte-*Zarika*), bzw. In den Seitentälern: Câmpulung la Tisa-*Valea Cozului*, Giuleşti-*Valea Mestecăniş*, Giuleşti-*Valea Sărată*, Nereşniţa-*Königstal*, Sârbi-*Valea Popii*. Seltener wurden die Siedlungen auf den Anhöhen gebaut: Bogdan Vodă-*La Podeţ*, Călineşti-*Mănăstirea*, Călineşti-*Cetăţeaua*, Onceşti-*Cetăţeaua*, Sighetu Marmaţiei-*Dealu Cetăţii I*, Slatina-*Cetate*. Es gibt auch eine Höhensiedlung: Moisei-*Dealul Purcăreţu* (Abb. 3), sowie eine in einer Mikrosenke: Călineşti-*Rogoaze* (Abb. 4), die letztere in der Nähe eines Baches.

In der Maramuresch-Senke wurden noch keine frühbronzezeitlichen Siedlungen entdeckt. Die älteren Siedlungen, die auch kulturell bestimmt werden können, gehören der Suciu de Sus-Kultur an. Es ist möglich, dass ein Teil der Suciu de Sus-Siedlungen in der Maramuresch-Senke in die mittlere Bronzezeit datiert, aber die Mehrzahl der Siedlungen ordnet sich chronologisch, sehr wahrscheinlich, in die Spätbronzezeit. In dieselbe Periode gliedern sich auch die Siedlungen mit kannelierter Keramik ein.

Nur eine einzige Siedlung ist befestigt, und zwar jene von Sighetu Marmaţiei-*Dealul Cetăţii I*, die in die Spätbronzezeit datiert und der Gáva-Kultur zugeschrieben wurde. Laut des Ausgräbers, K. Horedt, *„wird [diese Siedlung] von der anschliessenden Bergkette... durch einen mächtigen Wall abgesetzt, der 240 m lang und bis zu 3 m hoch*

und 17 m breit ist... Die Siedlung diente den Bewohnern der umliegenden Gehöfte und kleineren Niederlassungen eher als Zufluchtsort und nicht als ständiger Wohnsitz. Für ihre Errichtung war die Lage an der Kreuzung von natürlichen Verkehrswegen entlang der Tisa und Iza von Bedeutung, noch wichtiger dürften aber die nahe auf dem rechten Ufer der Tisa gelegenen reichen Salzvorkommen von Slatina und die 16-20 km entfernten Salzlager von Coştiui und Şugatag gewesen sein".

Alle anderen bronzezeitlichen Siedlungen aus der Maramuresch-Senke sind offen, ohne sichtbare Abwehrkonstruktionen. In den Siedlungen der Suciu de Sus-Kultur, die eine Kulturschicht mit einer Dicke bis zu 0,40 m zeigen, wurden sowohl auf der Oberfläche errichtete Häuser (Călineşti, Slatina) als auch Halbgrubenhäuser (Giuleşti, Sarasău ?) freigelegt. Manche Häuser besitzten auch fest installierte Herde. Es wurden ebenfalls Vorrats-und Abfallgruben entdeckt.

Die Auskünfte zu Siedlungen mit kannelierter Keramik sind, außer über die Funde und Befunde von Sighetu Marmaţiei-*Dealul Cetăţii I*, sehr spärlich.

Die Niederlassungen mit dünner Kulturschicht und mit ebenerdigen Häusern stellen eine Kontinuität des Siedlungswesens in der Maramuresch-Senke in der ganzen Vor-und Frühgeschichte, aber auch in den ersten Jahrhunderten des 2. Jts. N. Chr. Dar. Die Ursachen der Ausdehnung dieser Siedlungsweise auf eine so lange historische Zeit sind die spezifischen Klimabedingungen sowie die traditionellen Beschäftigungen der Bevölkerung, zuerst in Verbindung mit der Viehzucht. Freilich funktionierten einige Siedlungen im Zusammenhang mit der Förderung der Salz-und Erzvorkommen der Region.

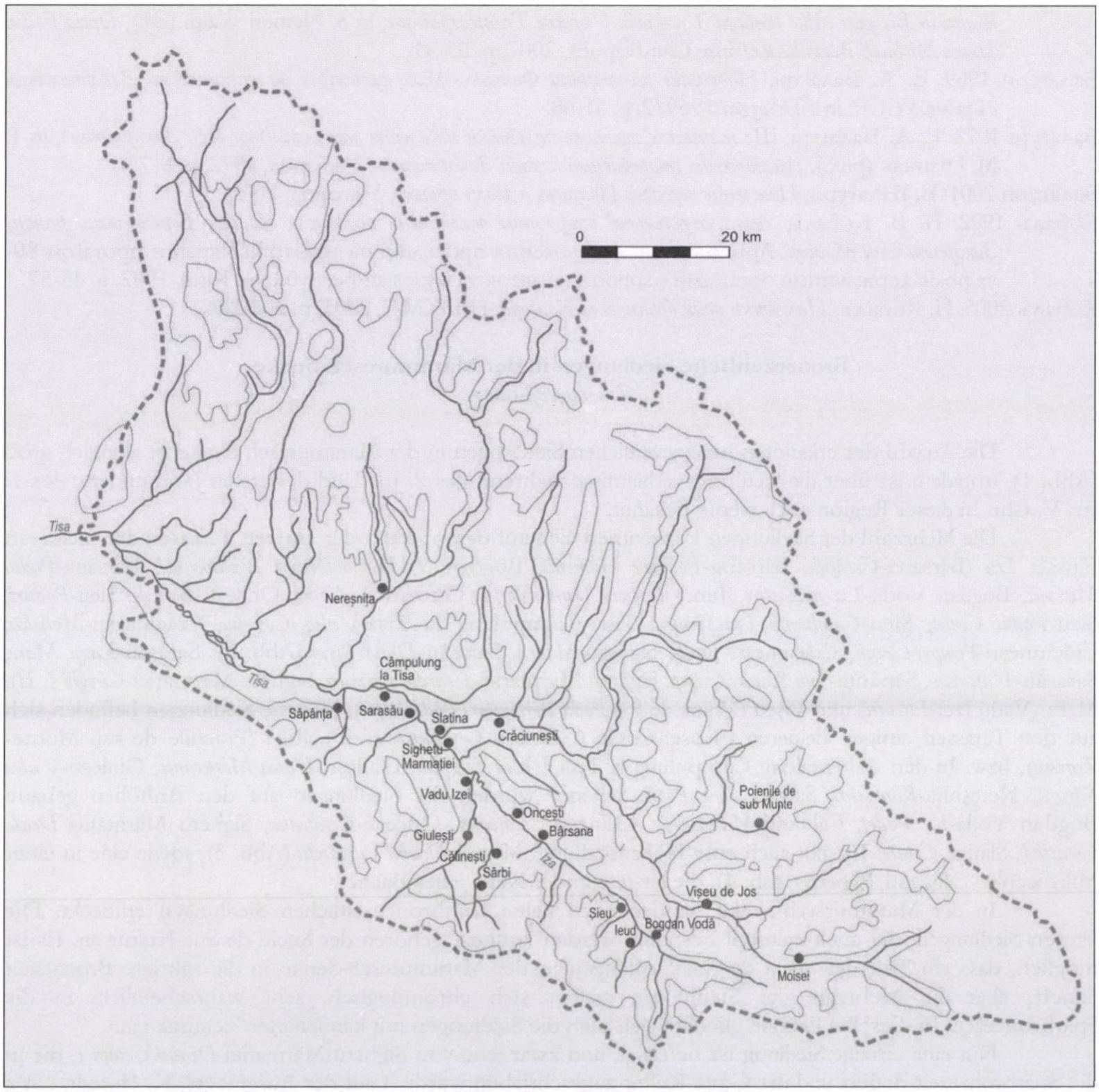

Fig. 1. Harta aşezărilor din epoca bronzului în Depresiunea Maramureşului.
Abb. 1. Karte der bronzezeitlichen Siedlungen in der Maramuresch-Senke.

Fig. 2. Sarasău-*După Ştrec* (foto C. Kacsó).
Abb. 2. Sarasău-*După Ştrec* (Foto C. Kacsó).

Fig. 3. Moisei-*Dealul Purcăreţu* (foto I. Pop).
Abb. 3. Moisei-*Dealul Purcăreţu* (Foto I. Pop).

Fig. 4. Călineşti-*Rogoaze* (foto C. Kacsó).
Abb. 4. Călineşti-*Rogoaze* (Foto C. Kacsó).

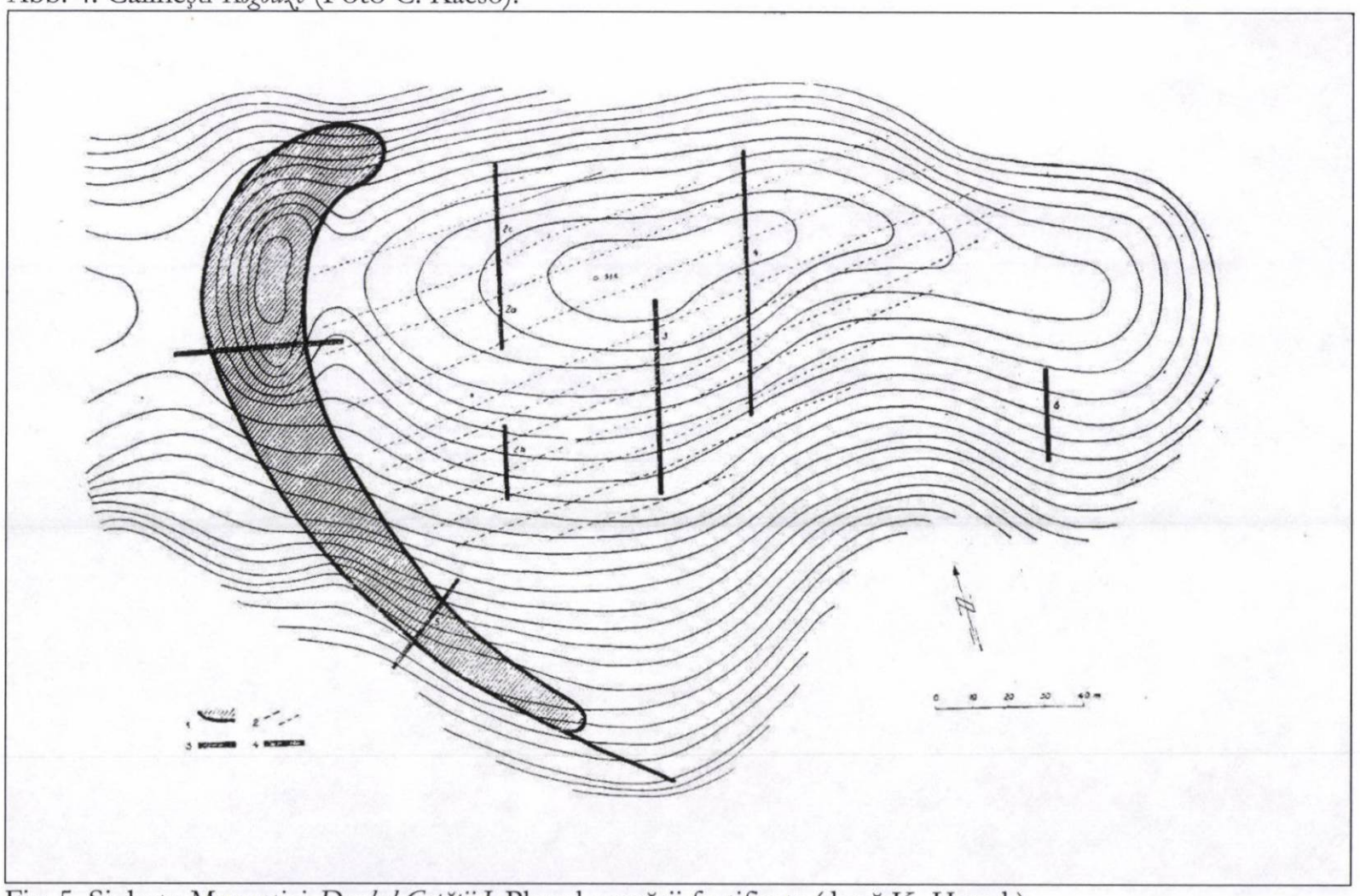

Fig. 5. Sighetu Marmaţiei-*Dealul Cetăţii I.* Planul aşezării fortificate (după K. Horedt).
Abb. 5. Sighetu Marmaţiei-*Dealul Cetăţii I.* Plan der befestigten Siedlung (nach K. Horedt).

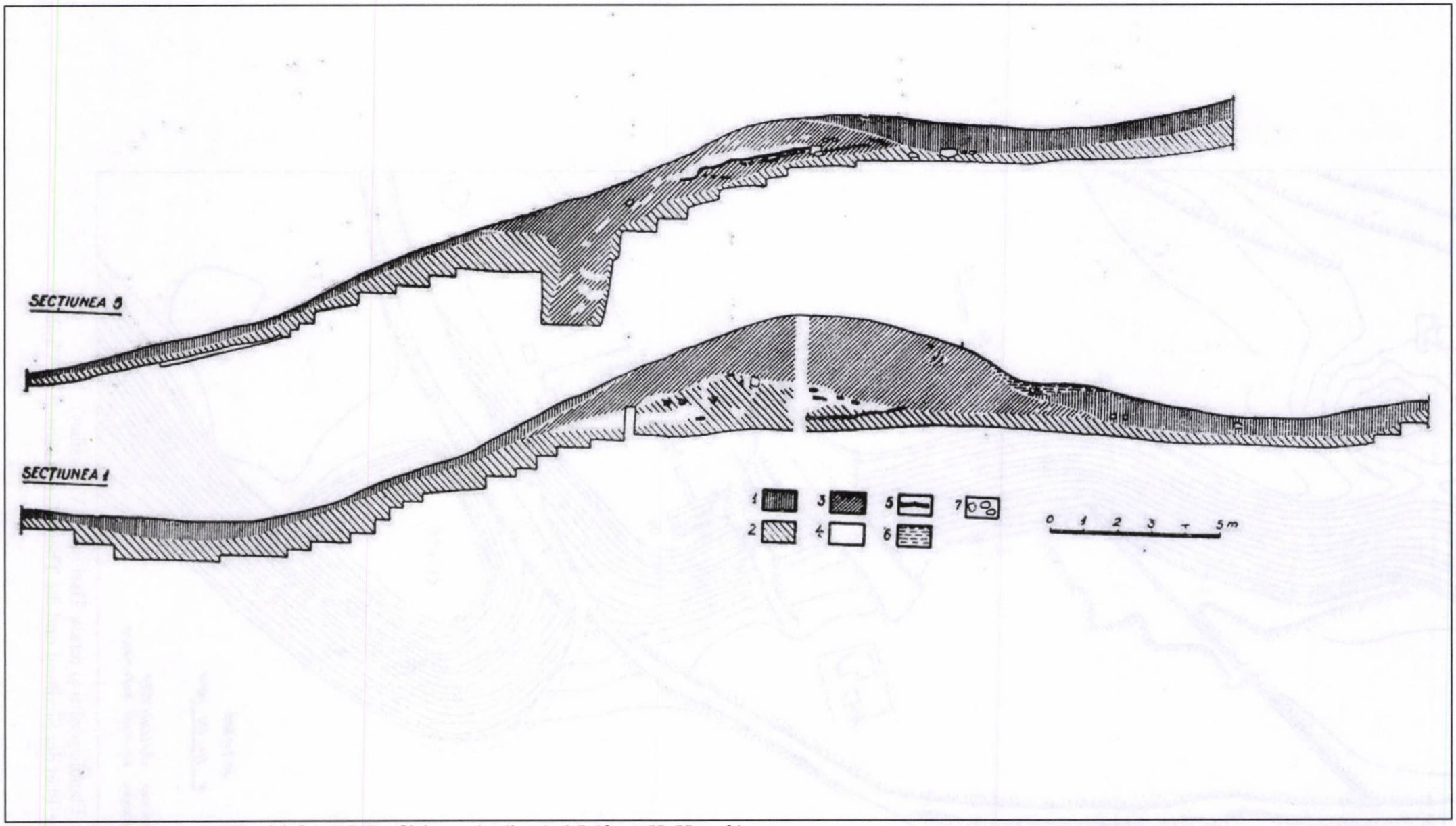

Fig. 6. Sighetu Marmaţiei-*Dealul Cetăţii I.* Profilele secţiunilor 1 şi 5 (după K. Horedt).
Abb. 6. Sighetu Marmaţiei-*Dealul Cetăţii I.* Profile der 1. und 5. Schnitte (nach K. Horedt).

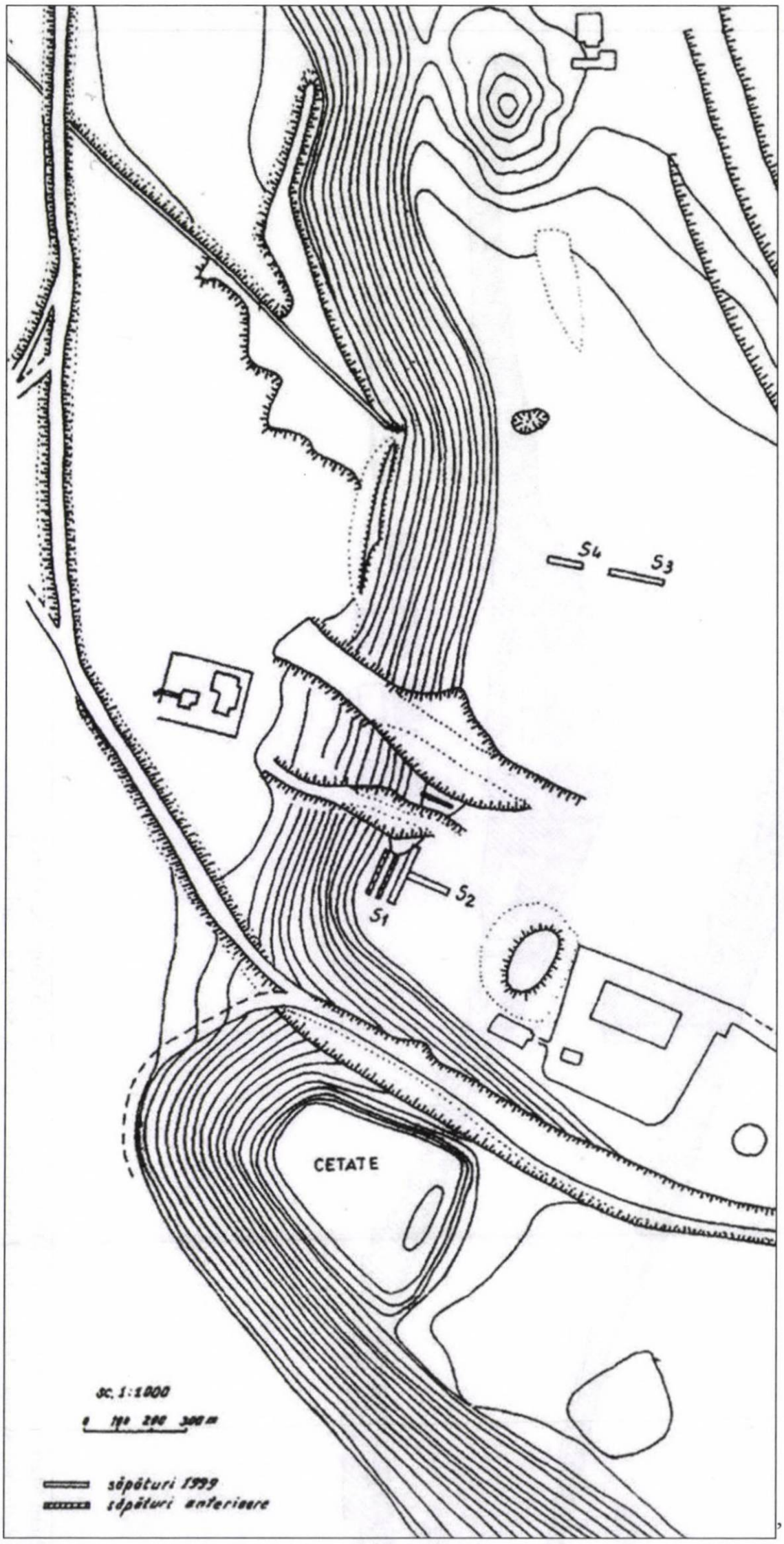

Fig. 7. Slatina-*Cetate*. Planul aşezării şi terasa Tisei (după V. Vasiliev).
Abb. 7. Slatina-*Cetate*. Plan der Siedlung und die Theiß-Terasse (nach V. Vasiliev).

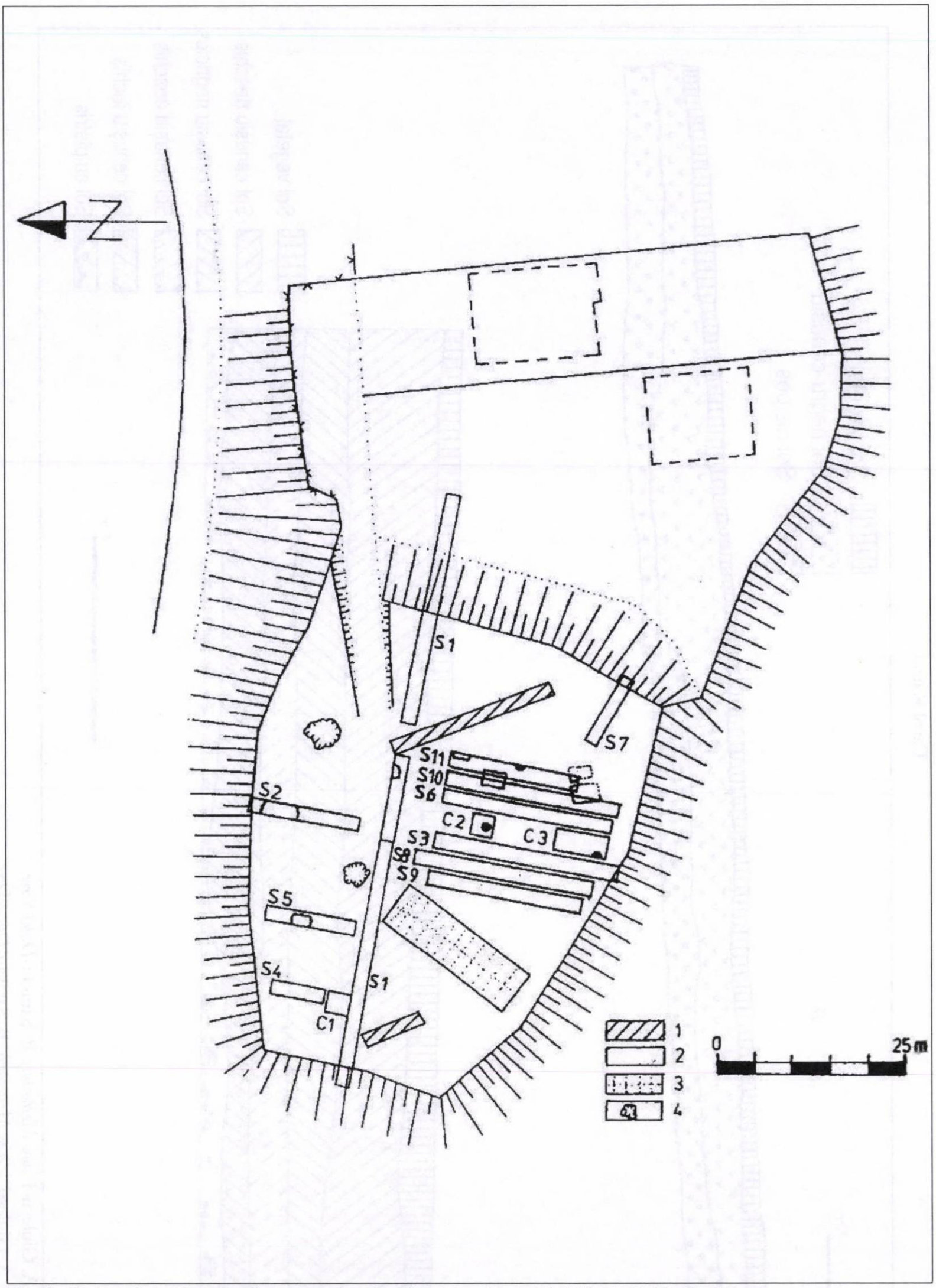

Fig. 8. Slatina-*Cetate*. Răspândirea complexelor din epoca bronzului (după V. Vasiliev).
Abb. 8. Slatina-*Cetate*. Verteilung der bronzezeitlichen Befunde (nach V. Vasiliev).

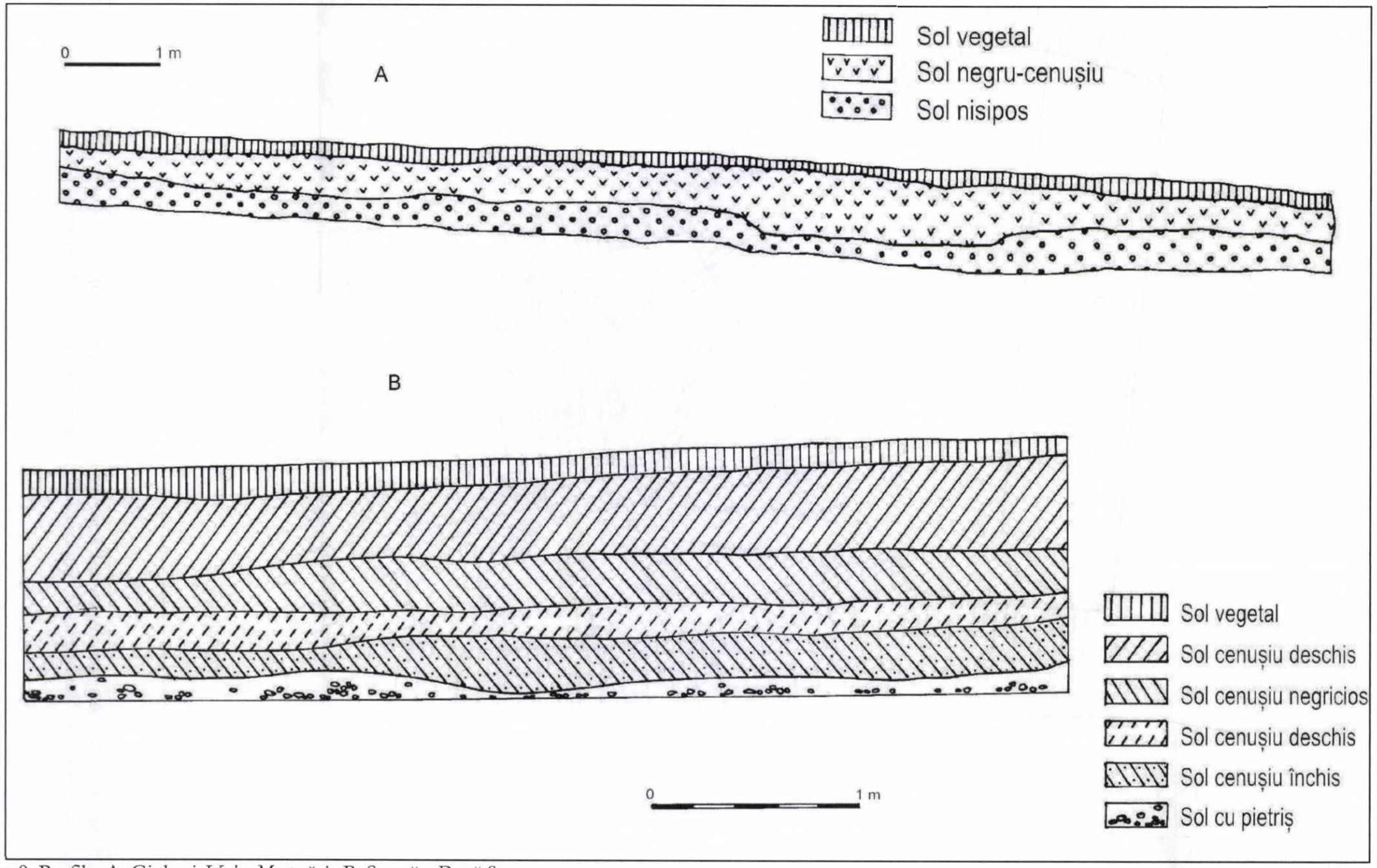

Fig. 9. Profile. A. Giuleşti-*Valea Mestecăniş*. B. Sarasău-*După Ştrec.*
Abb. 9. Profile. A. Giuleşti-*Valea Mestecăniş*. B. Sarasău-*După Ştrec.*

Descoperiri de bronzuri din Sătmar

Liviu Marta, János Németi

Cuvinte cheie: bronzuri preistorice, Tisa Superioară, depozite de bronzuri, începutul metalurgiei fierului.
Key words: prehistoric bronzes, Upper Tisa, bronze hoards, the beginning of iron metallurgy

Regiunea Sătmarului este bogată în descoperiri de bronzuri, fapt ce se datorează dezvoltării pe care o cunoaşte în zonă fenomenul depunerilor intenţionate de piese metalice, mai ales în perioada târzie a epocii bronzului şi în perioada timpurie a epocii fierului (Reinicke BzD-Ha B). Aici prezentăm descoperirile despre care avem cunoştinţă că au apărut după anul 1996[1], excepţie face un depozit de bronzuri descoperit la Pir (Ha B1), a cărui recuperare este încă în curs de derulare. Sunt prezentate un număr de 17 piese ce provin din 8 localităţi. Dintre acestea, 12 piese au aparţinut compoziţiei a trei depozite de bronzuri (Giorocuta-6 piese, Tiream-3 piese, Carei-*Ferma Spitz*-3 piese), două piese au fost descoperite în aşezări (Pir, Sanislău), alte trei piese sunt descoperiri izolate (Ciumeşti, Santău ?, Moftinu Mare). Raportat la descoperirile din perioadele anterioare din judeţul Satu Mare când un mare număr de piese au apărut la suprafaţă în urma lucrărilor agricole, în ultimul deceniu mai mult de jumătate dintre piese (9) au fost descoperite ca urmare a utilizării detectorului de metale, în cadrul unei campanii de verificare a locurilor de descoperire a unor depozite de bronzuri sau piese izolate[2].

Depozite de bronzuri.

Depozitul de la Tiream a fost descoperit în punctul Viile Tireamului (maghiară: Teremi újszőlő), pe terasa pârâului Tiremuş (Păşunea Grofului), în apropiere de locul în care în pârâu se varsă o viroagă ce colectează apele pluviale din Câmpia Careiului. Depozitul a fost scos la suprafaţă în urma lucrărilor agricole, fiind recuperat de dl. Radu Vidican. Iniţial, depozitul conţinea trei topoare cu disc şi spin, din care o piesă a fost donată şcolii din localitate (profesorului Ioan Gherman), iar alte două piese au fost donate Muzeului Judeţean Satu Mare[3]. La o dată ulterioară, zona a fost atent verificată cu detectorul de metale, însă nu au fost identificate alte piese.

Descrierea pieselor:

1. Topor cu disc şi spin de tip B4, varianta Rohod. Îi lipseşte o parte din tăiş. Este decorat cu nervuri reliefate, pe disc concentrice, iar corp sub forma unei parabole având în mijloc o linie verticală. Discul prezintă îndoiri, iar capetele manşonului nu au fost retuşate. Secţiunea gâtului este ovală, iar lama îngustă, are secţiunea hexagonală. Are culoarea verde-deschis; lungimea: 26,2 cm; greutatea: 460 gr, nr. inv.: 52.560. Pl. 2/2.

2. Topor cu disc şi spin de tip B3, varianta Cehăluţ. Secţiunea gâtului este hexagonală. Are culoarea verde-deschis cu flecuri verde-închis. Lungimea: 22,4 cm; greutatea: 450 gr, nr. inv.: 52. 559. Pl. 2/1.

3. Topor cu disc şi spin de tip B3. Din cauză că piesa nu a fost recuperată, păstrându-se doar o schiţă a sa, considerăm că nu poate fi stabilită cu certitudine varianta căruia îi aparţine. Lungimea: 22,4 cm. Pl. 2/3.

Varianta de topoare Cehăluţ a tipului B3 şi varianta Rohod a tipului B4 sunt piese ce sunt frecvent întâlnite în depozitele de Uriu-Ópályi, şi continuă să fie prezente doar excepţional în depozitele de tip Cincu-Suseni[4]. Încadrarea descoperirii de la Tiream în cadrul depozitelor de tip Uriu-Ópályi este întărită de faptul că acestui tip de depozite îi aparţin toate cele trei descoperiri în care varianta Cehăluţ se asociază cu varianta Rohod (Beltiug, Prilog, Satu Mare II). Pe de altă parte toate depozitele formate doar din topoare cu disc şi spin sunt atribuite tipului Uriu-Ópályi.

Depozitul de la Carei - Ferma Spitz. Cea mai mare parte a sa a fost recuperată în anul 1987, când piesele au fost culese din pământul excavat cu ocazia săpării unui şanţ[5]. S-a stabilit că depozitul a fost îngropat la marginea sud-estică a unei insule pe care este prezentă o aşezare din epoca târzie a bronzului, ce se datează în aceeaşi perioadă cu depozitul[6]. Ulterior (1996), de la suprafaţă a fost recuperată o turtă de bronz[7], apoi, în octombrie 2006, cu ajutorul detectorului de metal au mai fost descoperite un topor şi o brăţară[8]. Apartenenţa acestora la depozit este certă deoarece piesele se aflau în zona de descoperire a depozitului, la 10 m distanţă una de cealaltă. Descrierea pieselor:

---

[1] Înainte de această dată piesele au fost publicate-repertoriate de T. Bader (1978, p. 81-108, 1996)

[2] Raportul este mai mare dacă luăm în considerare că peste 2/3 din cele peste 30 de piese ale depozitului din Pir au fost descoperite cu ajutorul detectorului de metale. Nu sunt tratate aici piesele descoperite în săpăturile arheologice din aşezările de la Petea, Lazuri, Căuaş şi Pişcolt, piese publicate (sau aflate în curs de publicare) împreună cu materialele arheologice cu care au fost descoperite.

[3] Piesele au fost donate în anul 2001 de către dl. Graţian Ţura regretatului coleg Neţa Iercoşan, arheolog la Muzeul din Carei.

[4] Vulpe 1970, p. 82-85, 91-93.

[5] Iercoşan 1988, p. 127-129; Németi 1990, p. 29-38; Bader 1996, p. 266-267, 270.

[6] Németi 1990, p. 29-38, fig. 10-16.

[7] Németi 1999, p. 68.

[8] La recuperarea pieselor au participat: J. Németi, A. N. Hágó şi L. Marta.

1. Topor cu aripioare mediene. Are una din proeminenţele cefei ruptă, deteriorări fiind prezente şi pe tăiş. Toporul are o formă zveltă, cu o lamă lăţită spre tăiş şi un prag bine evidenţiat sub aripioare. Secţiunea rectangulară din zona cefei şi a lamei include exemplarul de la Carei în cadru tipului Uriu a topoarelor cu aripioare din România[9]. Patina brun-închis cu pete verzui; cu urme de zgurificare sub una dintre aripi. Lungimea: 19,5 cm; greutate: 606 gr; nr. inv. 35 300 (M. M Carei); Pl. 1B/1.

2. Brăţară în forma literei "C" cu secţiune rotundă greutate: 60,2 gr. Patină verde-deschis. Nr. inv. 35301(M. M. Carei); Pl. 1B/2.

3. Turtă bronz (fragmentară).Fragmentul se îngroaşă dinspre latura arcuită spre zona unghiulară, fapt pentru care piesa poate fi apreciată ca „sfert" al unei turte de bronz. Are culoarea verde-deschis cu flecuri verde-închis. Lungimea secţiunii: 14 cm; greutatea 1885 gr; nr. inv. 8321 (M. M. Carei); Pl. 1B/3.

Odată cu noile piese publicate aici, compoziţia depozitului de la Carei - Ferma Spitz capătă următoarea formă: 2 topoare cu aripioare mediene, 7 seceri (din care 5 cu limbă la mâner), 4 brăţări ovale şi 5 fragmente de turte din bronz. Depozitul de la Carei - *Ferma Spitz* a fost încadrat depozitelor de tip Uriu-Domăneşti, deşi s-a stabilit că piesele ce îl compun continuă să fie prezente şi în tipul de depozite Cincu-Suseni[10]. Toporul cu aripioare recent descoperit aparţine variantei Uriu, ce este prezentă în depozitele cu bronzuri de tip Uriu-Domăneşti şi acelea de tip Cincu-Suseni[11]. Acelaşi lucru se poate afirma despre brăţara ovală cu diametru circular, de formă identică cu a celorlalte 3 brăţări din depozit[12]. Conform tipologiei lui M. Petrescu-Dâmboviţa, brăţările aparţin tipului Domăneşti (brăţări în forma literei „C" cu secţiune rotundă), piese preponderente în depozitele de tip Uriu-Domăneşti şi Cincu-Suseni[13]. Încadrarea ansamblului de piese de la Carei-*Ferma Spitz* în ultima dintre categoriile de depozite este sugerată de numărul mare de piese fragmentate[14] şi de numărul mare a bucăţilor de turte din bronz.

Depozitul de bronzuri de la Giorocuta (com. Supuru de Jos) a fost îngropat în apropiere de marginea drumului de pământ (drum secundar) Giorocuta-Corund, într-o zonă aflată la o distanţă de cca. 700 m ENE de marginea satului Giorocuta. A fost descoperit cu ajutorul detectorului de metale în data de 14 octombrie 2005. Găsirea lui se datorează cercetării locului în care, cu trei ani înainte, dl. Vasile Chifor a descoperit la suprafaţă un topor-celt[15]. Investigarea cu detectorul de metale a lotului de teren în care a fost descoperit celtul (proprietatea lui Ioan Bocoschi), a dus la descoperirea pe acelaşi loc a încă 5 piese[16].

Locul de descoperire a depozitului de la Giorocuta, numit *Tog*, se prezintă sub forma unui platou larg (150-200 m), uşor înclinat, ce se întinde de la est la vest, de-a lungul terasei pârâului Maja. Pe direcţia nord-sud, platoul face legătura între terasa pârâului, înaltă de aprox. 30 m., şi panta dealului „*Secătura*" (Pl. 3). Depozitul a fost îngropat la doar 35 m de buza terasei pârâului Maja, deasupra zonei, ce poartă numele de *„Huta"*. Platoul pe care a fost descoperit depozitul este puţin accidentat, fiind secţionat doar de o viroagă, care la o distanţă de cca. 100 m sud-est conduce spre vale apele unui mic firicel de apă ce izvorăşte la poalele dealului „Secătura". Patru dintre piesele de bronz au fost descoperite practic de-a lungul liniei ce constituie răzorul loturilor d-lor Bocoschi Ioan şi Supuran Ioan, marcat printr-o brazdă foarte adâncă, realizată cu scopul drenării apelor pluviale (este mai adâncă cu cca. 30 cm faţă de terenul din jur). Dintre acestea două, toporul cu aripioare şi secera cu buton erau grupate, la doar 15 cm unul de altul, locul în care au fost găsite aflându-se la 20 m sud de marginea drumului. Celelalte piese au fost găsite răspândite la distanţe de câţiva metri, fiind dislocate de utilajele agricole. Toporul cu aripioare şi secera cu buton au părut să fie în poziţie *in situ* (Pl. 3). Ele au fost găsite la acelaşi nivel, la adâncimea de 35 cm, sub stratul vegetal, într-un strat negricios, imediat deasupra stratului de steril de culoare brun gălbuie. În caseta deschisă în zona pieselor, în jurul acestora a fost observată o pată mai închisă la culoare, cu diametrul de 30 cm. Aceasta părea a fi fundul unei gropi, eventual aceea săpată pentru depunerea în pământ a pieselor. Groapa a fost secţionată, însă conturile sale nu s-au distins clar. Toporul cu aripioare a fost găsit în poziţie culcată iar secera de lângă el era în poziţie verticală, pe cant, cu tăişul în jos. Terenul din jurul miezului depozitului a fost cercetat prin deschiderea unei casete mai înguste în momentul descoperirii, şi a uneia mai extinse în vara anului 2006[17]. Nu au fost observate elemente suplimentare referitoare la depunere, s-a putut constata însă că fragmentele ceramice descoperite în zona depunerii nu sunt legate de aceasta, fiind atribuite grupului cultural Hajdúbagos-Cehăluţ. Distanţa apropiată la care au fost găsite obiectele de bronz, surprinderea a două dintre ele alăturate în poziţie *in situ* şi

---

[9] Vulpe 1975, p.73.
[10] Bader 1996, p. 277-278.
[11] Vulpe 1975, p. 75.
[12] Bader 1996, p. 277, fig. 3/9-11.
[13] Petrescu-Dâmboviţa 1998, p. 72-79.
[14] Din 13 piese finite ce sigur au făcut parte din depozit, 8 piese sunt rupte sau fragmentate.
[15] Pentru informaţiile referitoare la descoperirea piesei îi mulţumim colegului Robert Gindele.
[16] La cercetarea cu detectorul de metale am fost împreună cu Chifor Vasile, Barbu Toma şi Rablău Ovidiu.
[17] Mulţumim familiei Soporan Ioan că ne-a permis săparea sondajului de pe proprietatea sa. Pentru ajutorul voluntar acordat la săparea sondajului din anul 2006 le mulţumesc prietenilor Sergiu Nistea şi Raul Roşu.

ansamblul coerent pe care îl formează cele şase piese permit aprecierea descoperirii ca depunere voluntară a unor piese de bronz.

Descrierea pieselor:

1. Celt. Cu bordura găurii de înmănuşare dreaptă şi îngroşată, secţiunea ovală. Urechiuşa este ruptă, iar feţele înguste sunt perforate. Lama se lăţeşte uşor spre tăişul uşor arcuit, cu urme de folosire. Zona de îmbinare dintre cele două tipare este evidentă, ca urmare a unei suprapuneri imperfecte la turnare. Ornamentul format din nervuri este identic pe ambele feţe, cu diferenţa că nervurile orizontale sunt în număr de trei pe una din feţe şi două pe cealaltă. De pe liniile orizontale de jos, pe fiecare din feţe, atârnă câte o nervură unghiulară şi câte o nervură în „Y", flancate cu nervuri unghiulare. Lungime: 10,8 cm; greutate: 264,5 gr; nr. inv.48144; Pl. 4/1.

2. Topor cu aripioare. Are aripioarele plasate în partea superioară, sub care, pe ambele feţe, există un prag ce marchează începuturile lamei. Lama se lăţeşte puternic spre tăişul arcuit. Patina verde-deschis, bine păstrată pe întreaga suprafaţă. Lungime 13,1 cm; greutate: 259 gr ; nr. inv. 48145; Pl. 4/2.

3. Daltă-celt. Cu bordura găurii de înmănuşare dreaptă şi îngroşată. Deteriorările de la tăiş sunt recente. Patina verde-deschis, bine păstrată pe întreaga suprafaţă. Lungime: 7,6 cm; greutate: 40 gr; nr. inv. 48146; Pl. 4/3.

4. Brăţară de formă rotundă, cu secţiunea ovală şi capetele suprapuse, subţiate. Secţiunea este ovală, patina verde-deschis, este bine păstrată pe întreaga suprafaţă. Diametrul brăţării 5,9 cm; diametru sârmei 0,6 cm; greutate: 42 gr; nr. inv. 48149; Pl. 4/4.

5. Seceră cu limbă la mâner, ce are rupt capătul mânerului şi vârful lamei. Este decorată cu două nervuri, ce decorează mânerul şi întreaga suprafaţă păstrată a lamei. Pe cant mai păstrează ciotul de turnare. Patina verde-deschis, bine păstrată pe întreaga suprafaţă. Lungime păstrată: 9,5 cm; greutate: 32,3 gr; nr. inv. 48147; Pl. 4/5.

6. Seceră cu buton miniatural. Cu lama îngustă, prevăzută cu o nervură paralelă cu muchia îngroşată a lamei. Patina verde-deschis, bine păstrată pe întreaga suprafaţă. Lungime: 9,8 cm; greutate: 15,7 gr; nr. inv.48148; Pl. 6/6.

Datarea şi încadrarea depozitului de la Giorocuta este asigurată de securi. Toporul cu aripioare în partea superioară este un tip ce se întâlneşte relativ rar în depozitele fazei HaA şi B1 din România[18], în comparaţie cu topoarele a căror aripioare sunt plasate în zona de mijloc a piesei[19]. Referitor la exemplarele descoperite pe teritoriul României, acestea sunt prezente în depozitele de tip Moigrad-Tăuteu, tip de depozite aflat în legătură cu perioada Müller-Karpe HaB1[20].

Încadrarea celturilor cu decor în formă de „Y" o discutăm mai pe larg, atât datorită importanţei sale pentru încadrarea tipologică a depozitului, cât şi datorită modificărilor pe care le-au avut opţiunile de datare a acestui tip de piesă. În Transilvania celturile cu decor în Y au fost iniţial încadrate în două serii de depozite succesive, Turia-Jupalnic şi Moigrad-Tăuteu, considerate, în general, a avea o compoziţie foarte asemănătoare. Unor serii/tipuri de depozite corespunzătoare cronologic celor două tipuri de depozite ardelene le-au fost arondate şi celturile cu decor în Y din Ungaria[21], Slovacia[22], Ucraina Subcarpatică[23]. Însă, pe parcursul timpului, mai mulţi cercetători au exprimat puncte de vedere şi analize ce susţin încadrarea celturilor cu decor în formă de „Y" într-un singur tip de depozit, respectiv arondarea acestora unei singure etape cronologice. Pe de o parte, s-a exprimat îndoiala referitor la capacitatea puţinelor depozite ale seriei Turia-Jupalnic de a exprima o perioadă cronologică distinctă (HaA2), în condiţiile în care ele au o compoziţie apropiată de aceea a depozitelor de tip Moigrad-Tăuteu, de pe parcursul etapei HaB1[24]. În acelaşi timp, şi analiza depozitelor din Ungaria a arătat că tipurile Gyermely şi Hajdúböszörmény aparţin, în fapt, aceluiaşi interval cronologic[25]. Ca urmare o încadrare în tipul de depozite Moigrad-Tăuteu a depozitului de la Giorocuta este sugerată de ambele securi ce-i aparţin.

Elemente de detaliu în ce priveşte poziţia cronologică şi tipologică a celtului de la Giorocuta în cazul tipului, pot fi stabilite pornind de la analiza amănunţită a motivelor decorative de pe celturi, realizate de B. Wanzek, respectiv de N. Boroffka şi Fl. Ridiche. Potrivit primului autor celtul de la Giorocuta se încadrează tipului 2.b.6.a[26]. În conformitate cu cea de a doua tipologie, dată fiind prezenţa nervurilor orizontale de deasupra ornamentului în Y, câte două pe una din feţe şi câte trei pe cealaltă, securea din depozitul de la Giorocuta se prezintă ca un exemplar hibrid, aflat între varianta 2.b.6.a.3.-1/2 şi varianta

---

[18] Vulpe 1975, p. 77 şi urm.
[19] Vulpe 1975, p. 75.
[20] Vulpe 1975, p.78.
[21] Mozsolics 1985, p. 82 şi urm.
[22] Novotná 1970, p. 85 şi urm.
[23] Kobal' 2000, p. 23 şi urm.
[24] Vulpe 1981, p. 429; Chicideanu 1983, 14 şi urm.; Kacsó 1996, p. 251.
[25] Hansen 1994, p. 397 şi urm.
[26] Wanzek 1989, p. 106 şi urm.

2.b.6.a.3.-1/3[27]. Deoarece nu sunt cunoscute analogii hibride, piesa de la Giorocuta ar putea reprezenta fie o variantă rară, fie mai degrabă, o piesă cu un decor realizat întâmplător. Ultima posibilitate trebuie avută în vedere dat fiind că în bazinul Tisei Superioare securile cu decorul în „Y unghiular" sunt frecvente, atât sub forma variantei cu trei nervuri cât şi a aceleia cu două nervuri[28].

Pentru încadrarea/datarea depozitului de la Giorocuta dalta, secerile şi brăţara au o relevanţă redusă, fiecare dintre aceste tipuri de piese sunt prezente în depozitele contemporane seriei Moigrad-Tăuteu. Dalta-celt este un tip de unealtă ce apare încă din epoca timpurie a bronzului, dar care este prezentă destul de des pe parcursul perioadei câmpurilor de urne. Pentru exemplarele gracile, cum este cazul aceluia de faţă, se consideră o utilizare la operaţiuni mai simple: îndepărtarea ţurţurilor de turnare, secţionarea brăţărilor etc.[29] Secera cu buton este un tip de piesă prezentă în Bazinul Superior al Tisei încă din epoca mijlocie a bronzului, însă continuă să fie utilizată şi în epoca târzie a bronzului. În Ucraina subcarpatică apar în număr mare spre sfârşitul etapei Bz D, vârful apariţiei lor înregistrându-se în etapa Ha A1 dar în număr mic continuă să apară şi în seria de depozite Suskovo (Ha A2)[30]. În schema tipologică stabilită de M. Petrescu-Dâmboviţa pentru brăţările din România, piesa de la Giorocuta poate fi încadrată în tipul brăţărilor/verigilor de picior rotunde, cu secţiune ovală şi capete suprapuse (majoritatea exemplarelor au capetele ascuţite). Acest tip de brăţară are o datare largă din Bronz Mijlociu până în Hallstatt Mijlociu[31], însă prin cele 6 exemplare din depozitul de la Sâg este stabilită legătura cu depozitele tipului Moigrad-Tăuteu şi cu zona de nord-vest a României.

Piese izolate

Topor plat de la Sanislău. A fost descoperit cu detectorul de metale în zona aşezării din punctul Cerepeş[32]. Toporul, de formă trapezoidal-alungită, în tipologia elaborată de A. Vulpe se încadrează în categoria topoarelor plate cu tăiş lăţit[33]. În analiza acestui tip de topoare F. Gogâltan stabileşte două variante: topoare lungi de formă uşor trapezoidală şi exemplare mai scurte[34]. Exemplarul de la Sanislău aparţine primei variante. Lungime:13,6 cm, nr. inv. 52561, Pl. 5/1.

Pandantiv semilunar de la Pir. A fost descoperit la suprafaţa tell-ului din punctul Cetate (Vár). Fragmentul a aparţinut foarte probabil unui pandantiv cu prelungirea mediană în formă de dorn. Este un tip de piesă specific perioadei recente a epocii mijlocii a bronzului, cu descoperirile grupate în partea nordică şi nord-estică a bazinului carpatic şi cu descoperiri izolate în zonele învecinate[35]. Greutatea: 9,9 gr, nr. inv. 23574 Pl. 5/4.

Topor cu disc şi spin de la Santău? Piesa provine din punctul de colectare a metalului din Carei, fiind adusă cu un transport colectat de un cetăţean din comuna Santău. Având formă simetrică, secţiunea gâtului rotundă şi secţiunea lamei hexagonală, toporul aparţine variantei Breb a tipului B3 din tipologia lui Al. Vulpe[36]. Are patină de culoare verde-închis; lungimea 52,7cm; greutatea 465 gr. nr. inv. 10293 (M. M. Carei). Pl. 5/3.

Acul cu disc şi protuberanţe de la Ciumeşti. Fragmentul păstrat are capul în formă de disc, umflat în zona centrală. Tija, cu secţiunea rotundă, se îngroaşă uşor spre partea de jos, unde este rupt (secţionat) în zona unei nervuri inelare. Pe tijă sunt prezente două rânduri de protuberanţe, fiecare fiind format din câte 3 elemente. În secţiunea tijei se constată existenţa unui miez de metal diferit, ce pare să fie fier[37]. Patina, bine păstrată, este de culoarea verde-închis; lungimea 5,7 cm; greutatea (păstrată) 21 gr; nr. inv. 10280. Pl. 5/5.

Deşi prezenţa a câte 2 rânduri de 3 protuberanţe este un element particular acului de la Ciumeşti, forma generală a piesei conţine mai multe componente ce sugerează încadrarea în varianta a 3-a a acelor de tip Noua, stabilită de A. Hochstetter[38]. Acele de tip Noua supradimensionate (varianta 3) sunt specifice mediilor culturale din zona Tisei Superioare, datarea lor fiind strâns legată de perioada de îngropare a tipului de depozite Uriu-Ópályi[39].

Spadă de la Moftinu Mare. Mânerul de spadă, rupt din vechime, a fost scos la suprafaţă de plug. Face parte din categoria spadelor cu trei nervuri pe mâner, tipul Liptau (varianta II). Mânerul spadei are terminaţie arcuită, discul prevăzut cu o perforaţie, iar garda mânerului prinde lama cu ajutorul a două nituri. Patina de

---

[27] Boroffka-Ridiche 2005, 148 sq.
[28] Boroffka-Ridiche 2005, p. 151.
[29] A. Hänsel 2005, p. 293.
[30] Kobal 2000, p. 45.
[31] Petrescu-Dâmboviţa 1998, p.108-110.
[32] La cercetare au participat: Diana Iegar, Zoltán Kádas, János Bakay şi Liviu Marta.
[33] Vulpe 1975, p.66 şi urm., pl. 35/311-318.
[34] Gogâltan 1999, p. 134.
[35] Mozsolics 1967, p. 87; Hänsel 1968, p. 116, lista 124; Furmánek 1980, p.24 şi urm.; Koós 1991, p. 11; Kacsó 1998, p. 15.
[36] Vulpe 1970, p. 85.
[37] Din piesă au fost luate probe de către Tobias Kienlin de la Institutul de Arheologie din Tübingen. Cu ocazia perforării s-a constatat că miezul piesei este mult mai dur decât este în mod obişnuit bronzul. Magnetizarea puternică pe care o prezintă piesa ne face să considerăm că miezul piesei este din fier.
[38] Hochstetter 1981, p. 258, fig. 5.
[39] Mozsolics 1973, p. 67, 109; Hochstetter 1981, Kobal' 2000, p. 18; Marta 2005, p. 78-80.

culoare verde-închis are numeroase porţiuni corodate, fapt ce face greu detectabile unele ornamente de pe capul mânerului, disc şi gardă. Capul mânerului este decorat cu triunghiuri umplute cu linii oblice, ornament ce apare şi pe disc, alături de cercuri concentrice. Sub disc apare o bandă de linii oblice, iar cele trei nervuri de pe mâner sunt decorate cu registre alternative de linii drepte şi arcuite. Garda este ornamentată cu o linie ondulată dublă, sub care apar două benzi formate din trei linii orizontale. Culoarea verde-închis; lungimea mânerului: 11,2 cm; greutatea: 212,0 gr, nr. inv.: 19.070 (M. M. Carei); Pl. 5/2.

Spada de la Moftinul Mare se află în partea de sud a grupei de descoperiri concentrate în nord-estul Ungariei şi Ucraina Subcarpatică, făcând legătura cu cele patru exemplare din nordul Transilvaniei[40]. Exemplarele apropiate ca formă şi ornament sunt datate de la finele fazei Cincu-Suseni, pe parcursul fazei Turia-Jupalnic, până în faza Moigrad-Tăuteu[41]. Pornind de la exemplare descoperite în depozite, o datare similară este indicată pentru spadele de tip Liptau din Europa Centrală (perioada timpurie şi mijlocie a câmpurilor de urne[42].

Concluzii.

Descoperirile de bronzuri, depozite sau piese izolate, realizate în ultimii 15 ani pe teritoriul judeţului, aduc unele elemente noi referitoare la metalurgia preistorică din zona de nord-vest a României, la obiceiurile de depunere a ofrandelor şi, prin aceasta, la istoria comunităţilor din epoca bronzului.

Depozite de bronzuri de la Tiream şi Carei implică aspecte ce pot fi puse în legătură cu obiceiuri de depunere specifice regiunii din care provin, iar depozitul de la Giorocuta, aduce elemente noi referitoare la modalităţile de aşezare a pieselor sau referitoare la rolul pe care tipul Moigrad-Tăuteu îl joacă în regiune. La depozitul de la Tiream poate fi adusă în discuţie compoziţia sa formată dintr-un singur tip de piesă, depozitele în a căror compoziţie intră doar un singur tip de arme sau podoabe fiind adesea întâlnite în cazul depozitelor din nordul Transilvaniei şi zona Tisei Superioare[43]. În cadrul depozitelor cu compoziţie unilaterală din zonă, depozitele constituite din topoare cu disc şi spin sunt frecvente în cadrul depozitelor de tip Uriu-Ópályi [44], înscriindu-se într-un spaţiu bine definit, situat la est de Tisa, în nord-vestul României, Ucraina Transcarpatică şi nord-estul Ungariei[45]. Majoritatea depozitelor „curate", constituite doar din topoare cu disc şi spin, se află în aria de răspândire a culturii Suciu de Sus, însă unele dintre ele, printre care şi depozitul de la Tiream, au fost descoperite în aria de răspândire a grupului cultural Hajdúbagos-Cehăluţ.

Dacă analizăm depozitele formate din topoare cu disc şi spin din perspectiva numărului de piese, constatăm existenţa a două grupe mari: o grupă formată din depozitele ce conţin doar 2-3 topoare şi o grupă de depozite ce conţin 10-30 topoare[46]. Pornind de la relevanţa cifrei doi în depuneri[47], C. Kacsó constată existenţa unui număr mare de depozite formate din două topoare (22 depozite), fapt pentru care consideră că prezenţa acestei cifre şi a multiplilor ei în depozitele de topoare este intenţionat utilizată de deponenţi[48]. La majoritatea depozitelor cu un număr mic de topoare (2-3 piese), date fiind condiţiile incidentale de descoperire, este greu de precizat dacă numărul topoarelor descoperite coincide cu acela al topoarelor depuse. Însă condiţiile mai clare de descoperire a depozitelor de la Cehăluţ (II) şi de la Tiream sugerează existenţa unor depozite formate doar din trei piese[49].

Depozitele formate din topoare cu disc şi spin sunt interpretate ca depuneri votive. Alături de dotarea lor unilaterală, considerată şi ea un indiciu în acest sens, sunt aduse ca argument şi modul special în care au fost confecţionate unele piese, respectiv tratamentul special suferit de către unele piese înainte de depunere (deformare rituală)[50]. Îngroparea depozitului de la Tiream în apropierea locului de confluenţă a două văi, poate constitui un indiciu suplimentar pentru a considera ofrande categoria depozitelor formate din topoare cu disc.

În cazul depozitului de la Carei-Ferma Spitz pot fi subliniate câteva elemente în ce priveşte locul de depunere şi raportul cu unele descoperiri din vecinătatea imediată. În primul rând, dată fiind datarea pe acelaşi nivel cronologic, există posibilitatea corelării depozitului cu aşezarea în care a fost descoperit[51]. Amplasarea

---

[40] Bader 1991, Pl. 68.
[41] Bader 1991, p. 132-133.
[42] Krämer 1985, p. 29; Kemenczei 1991, p. 37-38.
[43] Hansen 1994, p. 356.
[44] Kacsó 1995, p. 134-136.
[45] Bratu 2009, p. 35, harta 5.
[46] Ultima repertoriere cuprinde 47 de depozite compuse doar din topoare cu disc şi spin (Kacsó 2009, p. 66, anexa 1). Dacă luăm în considerarea existenţa depozitelor de o singură piesă, în acest caz numărul depozitelor cu număr mic de piese (1-3) ar atinge proporţia 67,22% din numărul depozitelor ce conţin doar topoare cu disc şi spin (Bratu 2009, nota 187).
[47] Soroceanu 1995, p.52.
[48] Kacsó 2009, p. 66.
[49] Până la descoperirea depozitului de la Tiream erau cunoscute patru depozite ce conţin trei topoare: Cehăluţ II, Hajúböszörmény, Kalyny, Suciu de Jos II (Kacsó 2009, p. 66). Recuperarea integrală a depozitului de la Cehăluţ poate fi luată în considerare ca urmare a faptului că depozitul a fost descoperit odată cu excavarea unei suprafeţe de mari dimensiuni (groapă de siloz) (Németi 1999, p. 92), iar în cazul depozitului de la Tiream recuperarea integrală a depozitului poate fi luată în considerare ca urmare a verificării amănunţite cu detectorul de metale a locului de descoperire.
[50] Vulpe 1970, p. 95-96; Kacsó 1995, p. 134-135.
[51] Németi 1990, p. 48; Marta 2009, p. 92.

aşezării pe o insulă dintr-o zonă mlăştinoasă permite surprinderea limitelor locuirii şi, astfel, se poate stabili că depozitul a fost îngropat la marginea aşezării. Existenţa unor depuneri de bronzuri la marginea aşezărilor, uneori grupate în cadrul unor posibile „zone de ofrande", a fost observată la unele aşezări din nord-vestul României, nord-estul Ungariei şi Ucraina Transcarpatică[52]. Tot în cazul depozitului de la Carei poate fi adusă în discuţie o posibilă relaţie cu un tumul aflat în vecinătate, dat fiind că pentru descoperiri de tip Lăpuş II-Gáva I, relaţia depozite-necropole a putut fi stabilită cu claritate la Lăpuş şi Bicaz[53].

Pentru depozitul de la Giorocuta, mai ales poziţia secerii (cu tăişul în jos) ne apare ca fiind una specială, rezultat al aranjării sale în momentul depunerii. Alături de aceasta, elementele ce atestă existenţa unei gropi de depunere poate fi indiciu care sugerează şi el posibilitatea ca secera şi toporul de lângă ea să reprezinte miezul depozitului. Probabil acestea au fost piesele depuse cel mai adânc în sol, fapt pentru care nu au mai fost dislocate de utilajul agricol. Modul în care au fost împrăştiate celelalte piese întăreşte această situaţie: locul în care au fost găsite piesele grupate ne apare ca fiind unul central, în raport cu cele 3 piese singulare descoperite în stratul arabil. Situaţia devine şi mai clară dacă luăm în considerare că două dintre piese au fost găsite la fel ca şi miezul depozitului pe linia şanţului de drenaj dintre proprietăţi, sugerând că cele patru piese au fost smulse de plug atunci când acesta a fost realizat (sau reamenajat)[54].

Cu excepţia secerii cu limbă la mâner, în cadrul depozitului de la Giorocuta, observăm depunerea în principal a unor piese întregi element caracteristic depozitelor de tip Moigrad-Tăuteu. Micul depozit de la Giorocuta conţine unelte (secerile, dalta şi eventual toporul cu aripioare), podoabe (reprezentate de brăţară) şi eventual arme (securea). Combinaţia este întâlnită în seriile de depozite atribuite fazelor Ha A2-HaB1 fie în depozite de dimensiuni apropiate, fie în depozite de dimensiuni mai mari, care conţin printre alte piese şi piese de felul celor din depozitul de la Giorocuta. Acest depozit împreună cu cel de la Pir, sau cu alte depozite descoperite mai recent în zona Maramureşului au sporit simţitor numărul depozitelor tipului Moigrad-Tăuteu din zona cuprinsă între Bazinul superior al Tisei şi Transilvania. Prin aceste noi depozite, continuarea depunerilor pentru intervalul HaB1 tinde să capete o amploare asemănătoare cu aceea din regiunile învecinate, chiar dacă rămâne la o scară mult mai redusă faţă de aceea cunoscută în intervalul cronologic BzD şi chiar HaA.

Chiar dacă au apărut fără context precis, deosebit de importante sunt şi unele dintre piesele de bronz descoperite întâmplător. Cele două piese mai timpurii, toporul plat de la Sanislău şi pandantivul de la Pir au fost descoperite ambele pe teritoriul unor aşezări. Toporul a fost descoperit într-o aşezare cu fragmente ceramice atribuite grupului cultural Sanislău şi culturii Otomani (faza a II-a)[55]. Fără a avea sigur o legătură directă, amintim că în apropiere de Sanislău, la Berea, au fost descoperite tiparele a două topoare plate. Acestea fiind descoperite împreună cu două topoare de tip Hajdúsamson[56], au fost încadrate în perioada Bronz mijlociu II[57]. Datarea pandantivului semilunar de la Pir în perioada finală a epocii bronzului este în acord cu datarea tell-ului în care a fost descoperit. Datarea acestuia se extinde până în faza finală a culturii Otomani[58].

Toporul cu disc şi spin ce provine din zona Santăului este o variantă relativ rară, noua descoperire fiind uşor mai la vest de aria obişnuită de răspândire a variantei Breb. Aşa cum a fost repertoriată de Al. Vulpe[59], până acum aria acestor topoare corespundea ariei de răspândire a culturii Suciu de Sus. Toporul de la Santău, alături de cele trei topoare de la Tiream, conturează şi mai clar zona Sătmarului ca fiind situată în inima zonei de răspândire a topoarelor cu disc şi spin.

Acul de la Ciumeşti, chiar dacă este o descoperire fără context, reprezintă o piesă deosebit de importantă în disputata problemă a începuturilor metalurgiei fierului în zona Europei Centrale. Prezenţa miezului de fier la o piesă de bronz ce are formă tipică orizontului de depozite Uriu-Ópályi asigură argumente puternice pentru utilizarea combinaţiei celor două metale în perioada târzie a epocii bronzului (cel târziu în sec. XII a. Chr.). Această datare a fost susţinută şi până acum în nordul Transilvaniei pe baza celtului de la Lăpuş (datat în faza Lăpuş I) şi a cuţitului din depozitul de la Rozavlea (depozit de tip Uriu-Ópályi)[60]. Piesa de la Ciumeşti aduce un element de nuanţă important referitor la începuturile metalurgiei fierului. Specificul regional pregnat ce îl au acele cu protuberanţe şi disc de mari dimensiuni este un argument pentru a consideră că piesele de fier descoperite în nord-vestul României erau deja confecţionate pe plan local.

---

[52] Marta 2009, p. 47, 59; Marta şi colab. 2010, p. 20-21, 59-60.
[53] Kacsó 2004, p. 55-58.
[54] Locul în care au fost descoperite piesele sugerează că acestea au fost dislocate de plug după anii 1990, odată cu retrocedarea terenurilor din zonă. Doar după această dată şanţurile amenajate pentru drenarea platoului coincid cu limitele dintre proprietăţi
[55] Németi 1999, p. 47; Molnár 2002, p. 160.
[56] Bader 1978, p. 120 şi urm., pl. LXIII/10,11.
[57] Molnár 2011, p. 275.
[58] Németi 1999, p. 31; Németi - Molnár 2002, p.152.
[59] Vulpe 1970, p. 86.
[60] Kacsó 2001, p. 234.

Bibliografie

Bader 1978: T. Bader, *Epoca bronzului în nord-vestul Transilvaniei. Cultura pretracică şi tracică*, Bucureşti.

Bader 1991: T. Bader, *Die Schwerter in Rumänien,* Stuttgart, 1991.

Bader 1996: T. Bader *Neue Bronzefunde in Nordwestrumänien.* In (ed. T. Kovács) *Studien zur Metalindustrie im Karpatenbecken und den benachtbarten Regionen. Festschrieft für Amália Mozsolics zum 85. Geburtstag,* Budapest, p. 265-301.

Bejinariu 2007: I. Bejinariu, *Depozitul de bronzuri de la Brâglez. Der Bronzefund von Brâglez,* Cluj-Napoca.

Boroffka-Ridiche 2005: N. Boroffka-Fl. Ridiche, *Der Gußformenfund von Pleniţa, Kreis Dolj, Rumänien. Descoperiri de tipare pentru turnarea bronzului de la Pleniţa, judeţul Dolj*, in (ed. T. Soroceanu) *Bronzefunde aus Rumänien/Descpoperiri de bronzuri în România II*, Bistriţa-Cluj Napoca, p. 133-208.

Bratu 2009: O. Bratu, *Depuneri de bronzuri între Dunărea Mijlocie şi Nistru în secolele XIII-VII a.* Chr., Bucureşti.

Chicideanu1983: I. Chicideanu, *Zur Typologie und Verbreitung der Schalenknaufschwerter*, in *Dacia* 27, p. 11-17.

David 2004, W. David, *Südbayern als westlische Verbreitungsgrenze ostkarpatenländischer Nackensäxte der Mittel-und Spätbronzezeit*, in *Popelniková pole a doba halštatská. Příspěvky z VIII. Konference, České Budejovickě 22.-24.9.2004, Archeologiské výzkumy v jižních Čechách-Supplementum* 1, p. 61-69.

Furmánek 1980: V. Furmánek, *Die Anhänger in der Slowakei*, in *PBF*, XI, 3, München.

Gogâltan 1999: F. Gogâltan, *Bronzul timpuriu şi mijlociu în Banatul Românesc şi pe cursul inferior al Mureşului*, Editura Orizonturi Universitare, Timişoara, 1999.

Hänsel 1968: B. Hänsel, *Beiträge zur Chronologie der mittleren Bronzezeit im Karpatenbecken,* in *Beiträge zur Ur-und Frühgeschichtlichen Archaeologie des Mittelmeer-Kulturraumes*, Band 7, Bonn, Rudolf Habelt Verlag, 1968.

Hänsel 2005: A. Hänsel, *Un depozit din zona Sucevei.* In (ed: T. Soroceanu) *Bronzefunde aus Rumänien II. [Descoperiri de bronzuri din România.]*. Bistriţa–Cluj-Napoca 2005, p. 285-300.

Hansen 1994: S. Hansen, *Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhônetal und Karpatenbecken*, in *UPA* 21, Bonn.

Hochstetter 1981: A. Hochstetter: *Eine Nadel der Noua-Kultur aus Nordgriechland. Ein Beitrag zur absoluten Chronologie der späten Bronzezeit im Karpatenbecken*, Germania 59/2, p. 239-259.

Iercoşan 1988: N. Iercoşan, *Depozitul de bronzuri de la Carei.* In *Thraco-Dacica* IX, p. 127-129.

Krämer 1985: W. Krämer, *Die vollgriffschwerter in Österreich und Schweitz,* in *PBF* IV/10, München.

Kacsó 1996: C. Kacsó, *Recenzie la Marian Gumă, Civilizaţia primei epoci a fierului în sud-vestul României. Bucureşti, 1993.* in *An.Banatului* 4, p. 237-246.

Kacsó 1998: C. Kacsó, *Das Depot von Satu Mare*, in *JAMÉ,* XXXIX-XL, p. 11-31.

Kacsó 2004: C. Kacsó, *Mărturii arheologice.* Baia Mare.

Kacsó 2009: C. Kacsó, *Descoperiri din epoca bronzului de la Sarasău-Bronzezeitliche Funde in Sarasău,* in *Marmaţia* 9/1, p. 59-100.

Kemenczei 1991: T. Kemenczei, *Die Schwerter in Ungarn II (Vollgriffschwerter),* in *PBF* IV-9, Stuttgart.

Kobal' 2000: J. Kobal', *Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine),* in *PBF* XX 4, Stuttgart.

Marta 2005: L. Marta, *Der bronzene Nadeldepotfund von Petea, Kr. Satu Mare. [Depozitul de ace din bronz descoperit la Petea, jud. Satu Mare.]*. in *Bronzefunde aus Rumänien II. [Descoperiri de bronzuri din România]*. Ed.: T. Soroceanu, Bistriţa-Cluj-Napoca, p.75-94.

Marta 2009: L. Marta, *The Late Bronze Age Settlements of Petea-Cengersima.* Satu Mare.

Marta şi colab. 2010: L. Marta-D. V. Sana-I. Bejinariu-M. L. Nagy-E. Berendi, *The Late Bronze Age Settlement of Nyíregyháza „Úr Csere",* Satu Mare.

Molnár 2011: Zs. Molnár, *Die Bronzemetallurgie in den Otomani-Gemeinschaften von der Carei-Ebene und Eriu-Tal,* in *ActaArchHung* 62, 2011, p. 269-328.

Mozsolics 1967: A. Mozsolics, *Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpadlás*, Budapest, Akadémiai Kiadó.

Mozsolics 1973: A. Mozsolics, *Bronze-und Goldfunde des Karpatenbeckens.* Budapest.

Mozsolics1985: A. Mozsolics, *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyemely.* Budapest.

Németi 1999: J. Németi, *Repertoriul arheologic al zonei Careiului.* Bucureşti.

Németi-Molnár 2002: J. Németi-Zs. Molnár, *A tell telepek elterjedése a Nagykárolyi-síkságon és az Ér völgyében*, Kolozsvár (Cluj-Napoca), Scientia Kiadó.

Novotná 1970: Novotná, *Die Äxte und Beile in der Slowakei*, in *PBF* IX 3, München.

Petrescu-Dâmboviţa 1998, M. Petrescu-Dâmboviţa, *Die Arm-und Beinschmuck in Rumänien,* in *PBF X, 4,* Stuttgart.

Vulpe 1970: A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien I.* In *PBF* IX, 2, München.

Vulpe 1975: A. Vulpe, *Die Äxte und Beile in Rumänien II.* In *PBF* IX, 5, München.

Vulpe 1981: A. Vulpe, *Recenzie la Mircea Petrescu-Dâmboviţa, Die Sicheln in Rumänien mit Corpus der jung-und spätbronzezeitlichen Horte Rumäniens,* in *PBF XVIII/1,* Germania 59, p. 427-430.
Wanzek 1989: B. Wanzek, *Die Gußmodel für Tüllenbeile im südöstlichen Europa,* in UPA 2. Bonn.

Bronze findings from Sătmar

Abstract

The region of Satu Mare is rich in discoveries of bronze artefacts, due to the development in the area of the phenomenon represented by deliberate depositions of metal pieces, especially in the Late Bronze Age and Early Iron Age (Reinecke BzD-Ha B). Here we present the findings we know about to have appeared after 1996, except a bronze hoard discovered at Pir (Ha B1), whose recovery is still ongoing. I present a number of 17 pieces coming from 8 localities. 12 of these belong to the composition of three bronze hoards (Giorocuta-6 pieces, Tiream-3 pieces, Carei Spitz Farm-3 pieces), two pieces were found in settlements (Pir, Sanislău), other three are isolated findings (Ciumeşti, Santău?, Moftinu Mare). Compared to the earlier findings in the Satu Mare County when a large number of pieces have appeared on the surface during land work, in the last decade nearly half of the pieces (9) have been discovered with the metal detector, in fieldwork campaigns carried out in places where bronze hoards or individual pieces were found.

The discoveries of bronze artefacts, either hoards or individual pieces, which have been found in the Satu Mare county in the last 15 years, offer new data about prehistoric metallurgy in north-western Romania, ways of depositing offerings and, consequently, the history of the Bronze Age communities.

The bronze hoards of Tiream and Carei include aspects that can be related with the typical depositions in the region where they originate from and the deposit of Giorocuta brings new information on how pieces were laid or the role that the Moigrad-Tăuteu type stands in the region. The hoard of Tiream had a single type of pieces, and similar deposits that comprise only one type of weapons or ornaments are often found in the deposits of northern Transylvania and Upper Tisza region. Within the hoards composed of unique kind of artefacts, the ones made of disc-butted axes are common in the Uriu-Ópályi type deposits, enrolling in a well-defined area, located east of the Tisza Rivers, in northwestern Romania, Transcarpathian Ukraine and northeastern Hungary. Most "clean" deposits which consist of disc-butted axes are in the range of the Suciu de Sus culture, but some of them, including the hoard of Tiream, were found in the range of the Hajdúbagos-Cehăluţ cultural group.

If we analyze the deposits formed by disc-butted axes in terms of number of pieces, we find that there are two major groups: a group of hoards containing only 2-3 axes and a group of deposits containing 10 to 30 axes. Based on the relevance of the number two in depositions, C. Kacsó found a large number of hoards of two axes (22 hoards), for which fact he considers that the presence of his figure (two) and its multiples in the hoards of axes is deliberately used by its depositors. In most hoards with a small number of axes (2-3 pieces), given their accidental discovery, it is hard to say if the number of discovered axes coincide with that of deposited axes. But clearer conditions of discovery of the deposits from Cehăluţ (II) and Tiream suggest the existence of deposits made of only three pieces.

Deposits of disc-butted axes are interpreted as votive depositions. Along with their unique composition indicating the votive character of these depositions, comes the special way some pieces were made, namely the special treatment they had been submitted to before deposition (ritual distortion). The location of the Tiream hoard near the confluence of two valleys, may be an additional indication to consider that disc-butted axes hoards were votive offerings.

In the case of the hoard from Carei-Spitz Farm can be outlined several aspects in terms of place of deposition and relation to some discoveries in the immediate vicinity. First, given the same level of chronological dating, there is a possibility to correlate the hoard with the settlement where it was found. The location of the settlement on an island in a marshy area helps drawing the limits of the habitation in order to establish that the deposit was buried on the outskirts of the settlement. The existence of bronze hoards on the outskirts of settlements, sometimes grouped in potential "areas of offerings", occurred in some settlements in north-western Romania, north-eastern Hungary and Transcarpathian Ukraine. The hoard of Carei raises one more issue about a possible relationship with a tumulus in the vicinity given that within discoveries of the type Lăpuş II-Gáva I, the hoard-necropolises relation could be established clearly in Lăpuş and Bicaz.

The hoard of Giorocuta, where the sickle appears with the working edge down, is special due to its arrangement during deposition. Besides this, the elements proving the existence of a deposition pit can indicate the possibility that the sickle and ax next to it could be the core of the deposit. Perhaps these were the pieces laid deepest in the soil, as they were not displaced by agricultural equipment. The way other parts were scattered confirms this situation: the groups of pieces were laid central, but the three singular pieces

were found in the arable layer. The situation becomes even clearer if we consider that two of the pieces were found as well as the core hoard in the drainage ditch line between properties, suggesting the four objects were pulled by the plow when the ditch was made (or rearranged).

Except the sickle with tongue handle within the hoard of Giorocuta, we can see depositions mainly of whole pieces, which is typical of the Moigrad-Tăuteu type deposits. The deposit from Giorocuta is small. Its composition is complex because it contains: tools (sickles, the chisel and possibly the winged ax), jewelry (the bracelet) and probably weapons (the ax). The combination is met in the series of hoards assigned to the phases Ha A2-HaB1 or in hoards close in dimensions, or in larger deposits which include among other pieces those in the Giorocuta hoard. This deposit together with that from Pir, or with other deposits recently discovered in Maramureş significantly increased the number of Moidrad-Tăuteu type of hoards in the area between the Upper Basin of the Tisza River and Transylvania. With these new hoards, the depositions for the HaB period tend to gain scale similar to that in neighboring regions, even though much reduced as compared to those known in the BzD and HaA.

Even if they occurred without clear context, particularly important are some of the bronze pieces discovered by chance. Two earlier pieces, the flat ax from Sanislău and the pendant from Pir were found both within settlements. The ax was found in a settlement with pottery fragments assigned to the Sanislău cultural group and to the Otomani culture (phase II). Without a direct connection, we mention that near Sanislău, at Berea were discovered moulds of two flat axes. They were found together with two axes of the Hajdúsamson type and assigned to the Middle Bronze Age II. Dating the crescent pendant from Pir to the Late Bronze Age we meet the dating of the tell where it has been discovered. Its period extends until the last phase of the Otomani culture.

The disc-butted ax originating from Santău area is relatively rare, as the new discovery is slightly westward of the usual area covered by the variant Breb. As it has been framed by Al. Vulpe, the area covered by these axes corresponded to the area of the Suciu de Sus culture. The ax from Santău and the three axes from Tiream, make clear that Satu Mare County forms a core area where the disc-butted axes occur.

The needle of Ciumeşti, even though a discovery without context, is important in the context of the disputed issue about the beginnings of the iron metallurgy in Central Europe, during the Late Bronze Age. The presence of an iron core inside this piece of bronze typical of the Uriu-Ópályi horizon of hoards, with a strong specific regional aspect, along with the socketed axes from Lăpuş (dated to the Lăpuş phase I) and the knife in the hoard from Rozavlea (Ópályi type) comes to stand for dating during this period the beginnings of the use of iron in the Upper Tisza area.

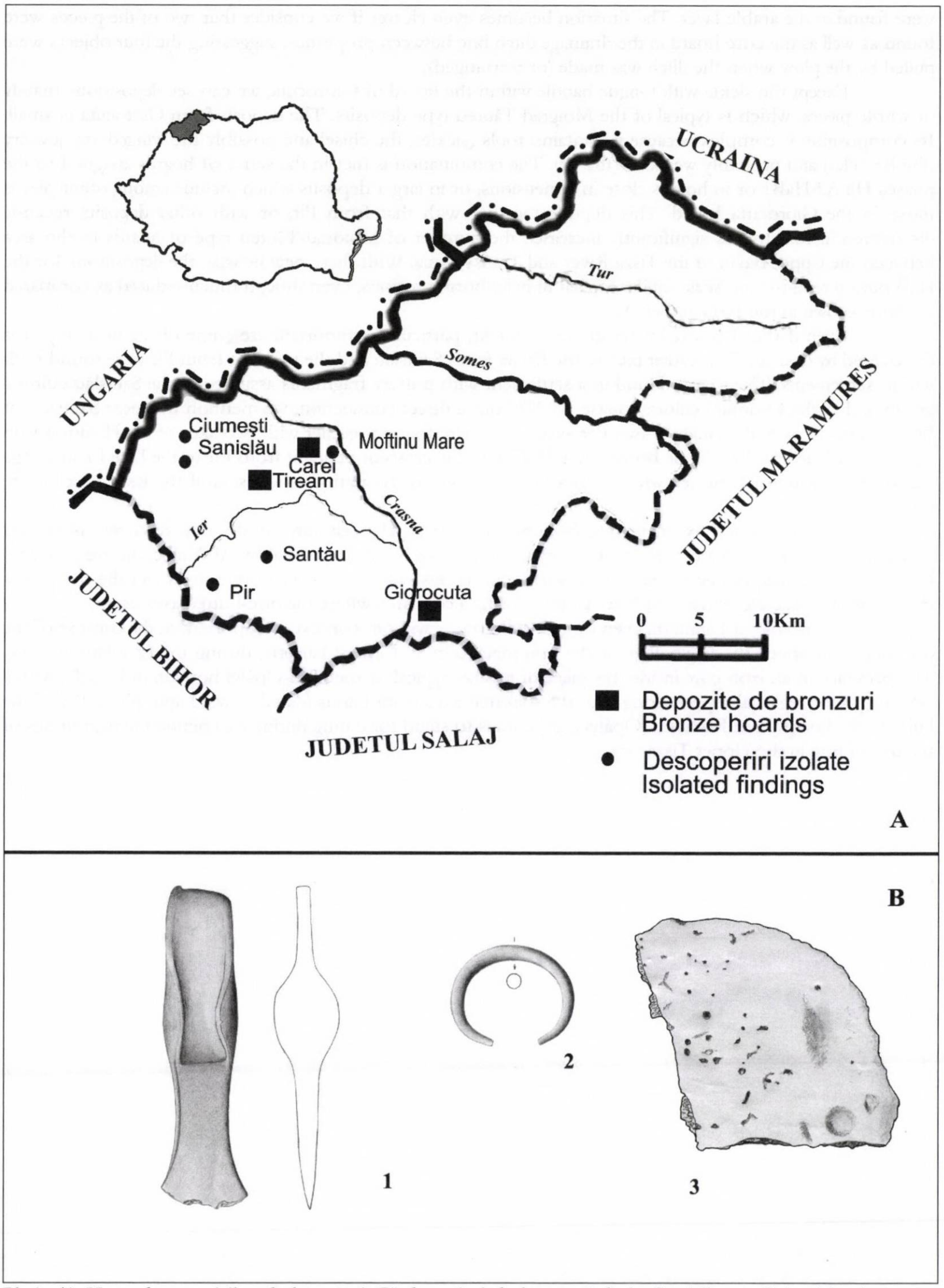

Pl. 1. A) Harta descoperirilor de bronzuri; B) depozitul de bronzuri de la Carei-Ferma Spitz (piesele recent recuperate). Sc. 1:2.
Pl. 1. A) map with the bronze finding; B) The bronze hoard from Carei-Ferma Spitz (the recently discovered pieces). Sc. 1: 2.

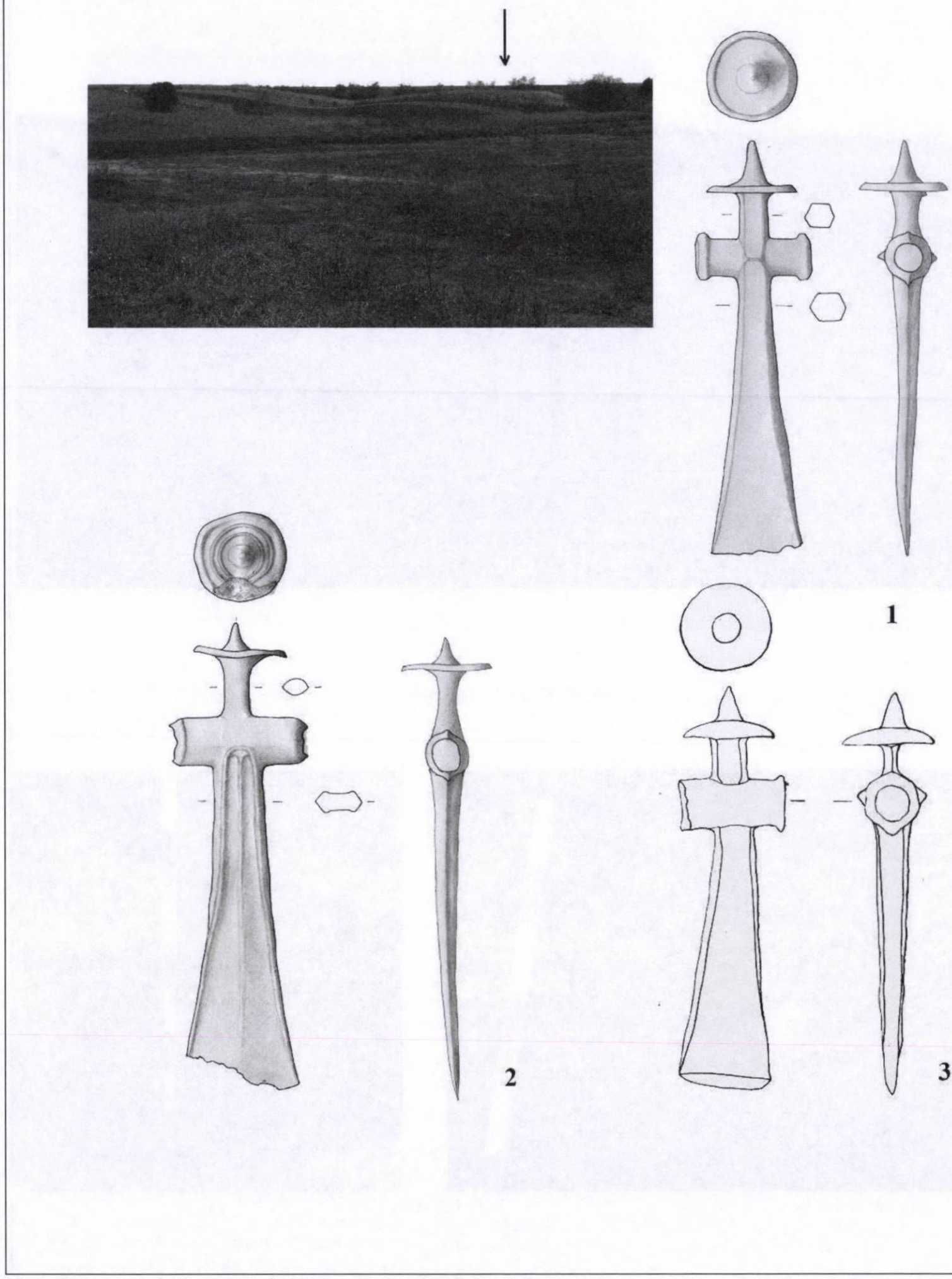

Pl. 2. Depozitul de bronzuri de la Tiream (3 schiţă). Sc. 1: 3.
Pl. 2. The bronze hoard from Tiream (3 sketch only). Sc. 1: 3.

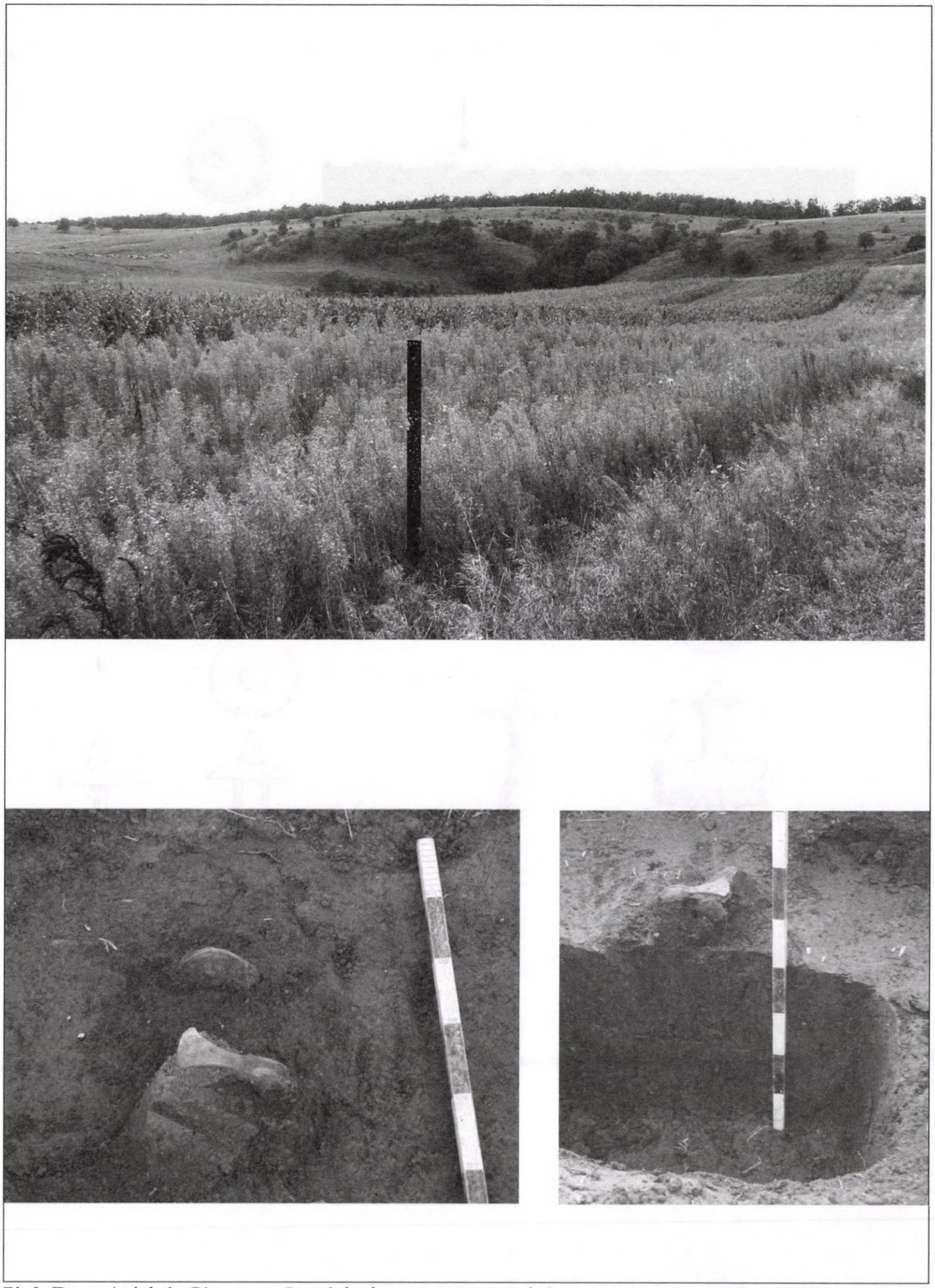

Pl. 3. Depozitul de la Giorocuta. Locul de depunere; aspecte de la cercetarea miezului depozitului.
Pl. 3. The bronze hoard from Giorocuta. The place of deposition and aspects from the research in the core the hoard.

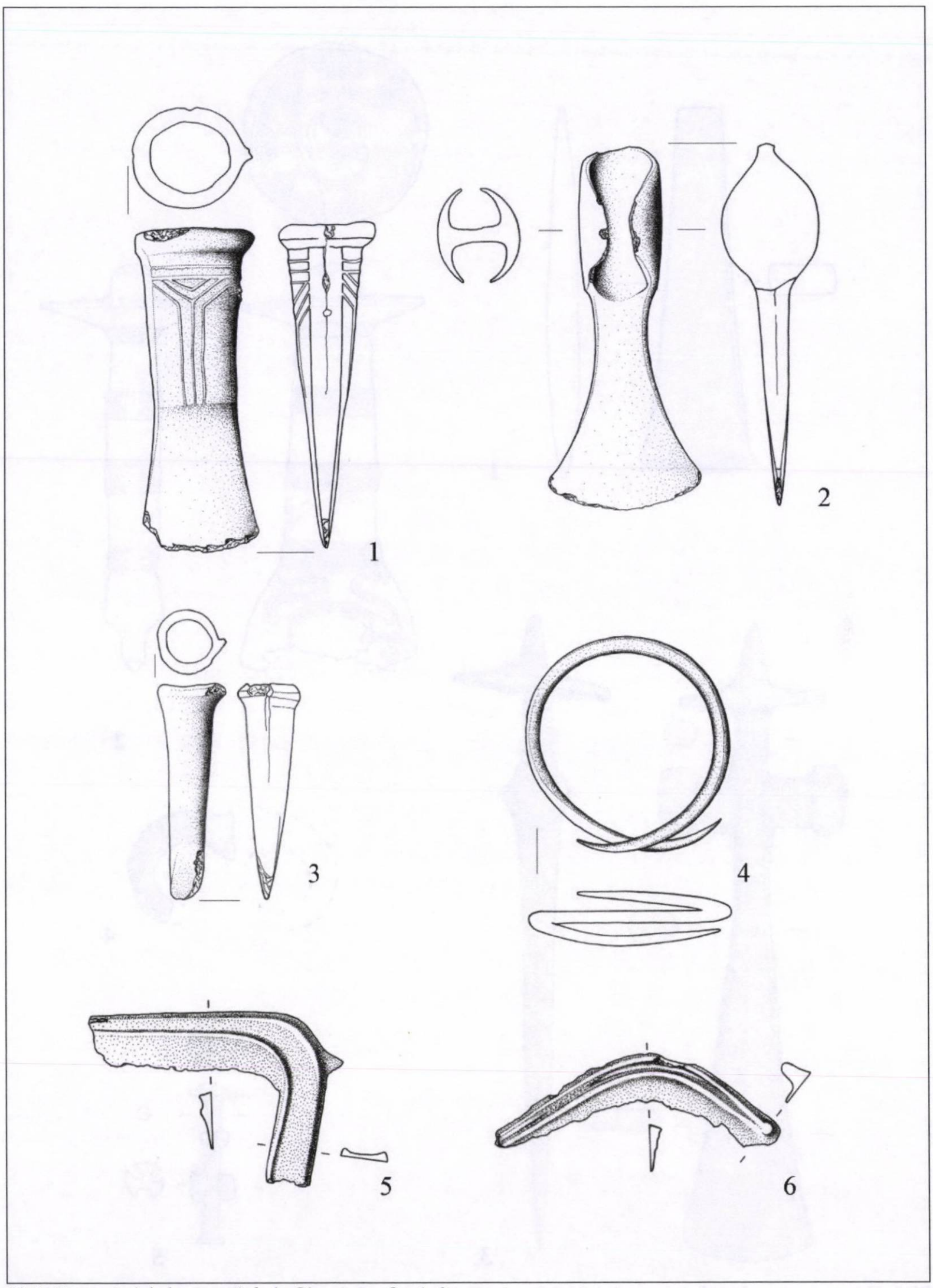

Pl. 4. Depozitul de bronzuri de la Giorocuta. Sc. 1: 2
Pl. 4. The bronze hoard from Giorocuta. Sc. 1: 2.

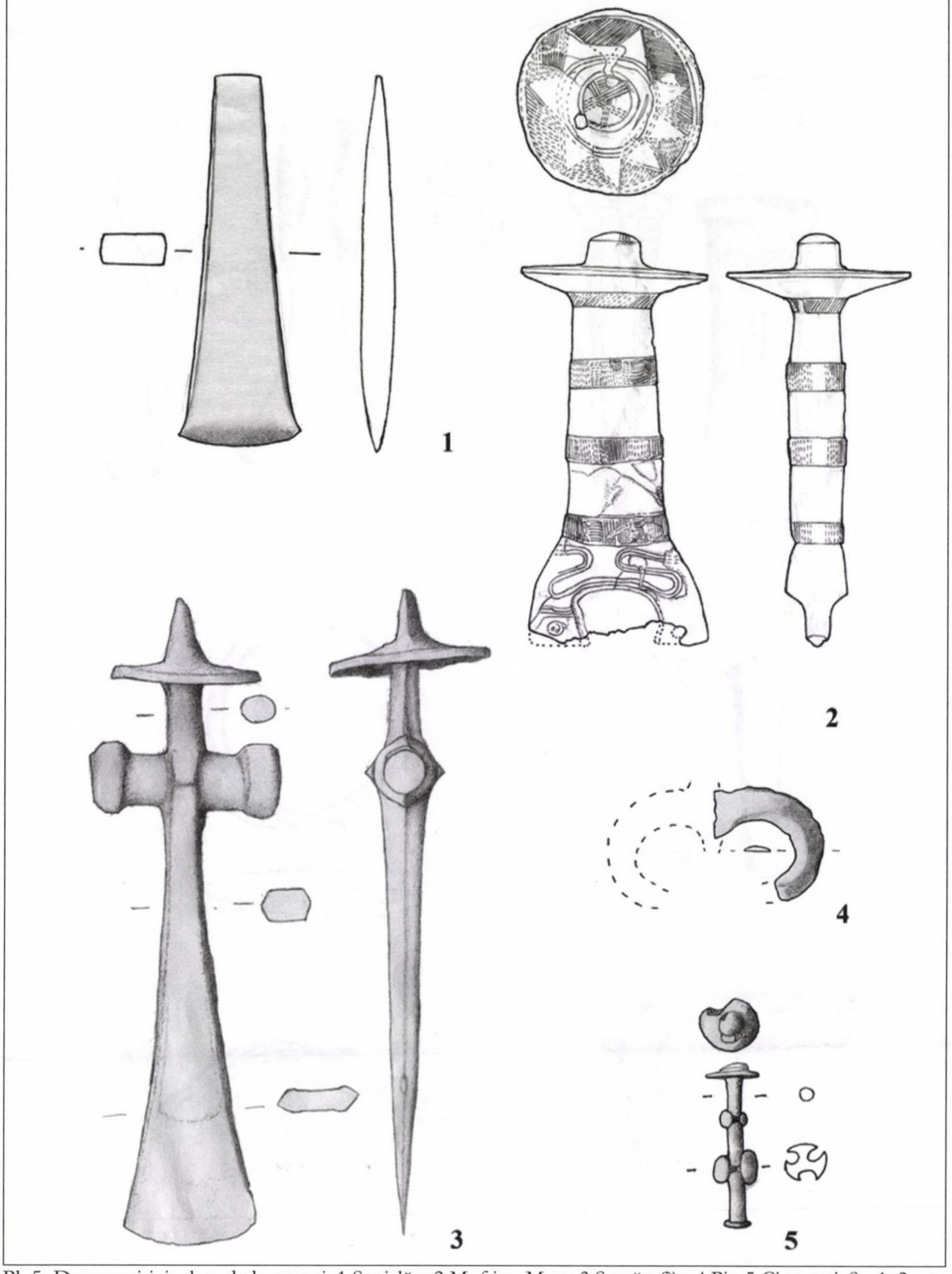

Pl. 5. Descoperiri izolate de bronzuri. 1 Sanislău; 2 Moftinu Mare; 3 Santău (?); 4 Pir; 5 Ciumeşti. Sc. 1: 2
Pl. 5. Isolated bronze findings. 1 Sanislău; 2 Moftinu Mare; 3 Santău (?); 4 Pir; 5 Ciumeşti. Sc. 1: 2

Contribuţii la necropola celtică de la Curtuiuşeni (Érkörtvélyes)-Égetőhegy, jud. Bihor

János Németi

Cuvinte cheie: *necropolă, celţi, biritual, Curtuiuşeni, E. Teleagă*
Schlagwörter: *Gräberfeld, Kelten, biritual, Curtuiuşeni, E. Teleagă*

Localitatea Curtuiuşeni (Érkörtvélyes), este situată în nordul judeţului Bihor (Pl. 1.), se caracterizează în general printr-un teren nisipos cu dune de nisip mereu mişcat şi transformat de vânturi. La nord-vest de comună se află fosta păşune a satului, numită Égetőhegy (Dâmbul Ars). Această denumire este amintită primă dată în anul 1864: *„în apropierea comunei în partea de nord a localităţii se găseşte păşunea comunală, unde se află aşa numitul Égetőhely, care după urnele găsite de mai multe ori denotă că era locul de înmormântare al romanilor; denumirea a primit-o după nenumărate fragmente ceramice găsite aici"*[1]. În repertoriul monumentelor judeţului Bihor cu nr. 134 este menţionat Dealul Cărămidăriei, unde incidental au fost găsite vase şi fragmente ceramice aparţinând epocii bronzului. Aceste două denumiri sunt traduceri în limba română a denumirii „Égetőhegy". Acest punct de hotar reprezintă capătul unei şir de dune, care este denumit *Ligetdomb* şi se întinde de la localitatea de azi Scărişoara, având o lungime de 3-5 km. Capătul nord-vestic al dunei este flancat de pârâul *Malom folyás*, azi canalizat, care se varsă în *Bogyad Ér*, şi colectând mai multe pârâiaşe, lângă podul şoselei Carei-Valea lui Mihai, prin Valea Ganaşului se varsă în Valea Ierului la Galoşpetreu. Pârâul sus amintit reprezintă „graniţa" între Câmpia Nirului şi Câmpia Careiului. De la centrul localităţii Curtuiuşeni, nu departe de moara nouă (pe pârâul iniţial era instalată o moară de apă) la 150 de m începe strada şi drumul sub poalele Dealului Ars, care se duce la gara CFR din localitate. Capătul dunei a fost mult deranjat de o nisipărie fiind distrusă o mare parte a dunei, din care pe la anul 1970 a rămas doar o treime. Azi (ultima vizită făcută în anul 2010) a rămas nederanjată doar o fâşie îngustă, acoperită cu tufişuri de salcâm.

Acest punct de hotar a fost locuit în epoca bronzului târziu, observaţiile stratigrafice făcute în anul 1968 şi cele ulterioare făcute de noi atestând existenţa unei aşezări deschise, care se încadrează în grupul cultural Hajdúbagos/Pişcolt-Cehăluţ[2] (Pl. 3.). Prezenţa sub formă de import a fragmentelor ceramice de tip Wittenberg târziu, faza D(?) şi cele din cultura Suciu de Sus-faza evoluată sunt artefacte obişnuite în descoperirile de tip Hajdúbagos/Pişcolt-Cehăluţ, încadrat în epoca bronzului târziu I.[3]

Istoricul cercetărilor

După însemnările lui dr. Andrássy Ernő de la Valea lui Mihai, tot de la Curtuiuşeni-Égetőhegy provine un depozit de bronzuri descoperit în anul 1943: un topor cu aripioare, două seceri cu limbă la mâner, trei brăţări şi nouă bucăţi de turtă de bronz[4]. Acest depozit de bronzuri a fost valorificat de Zoltán Nánási[5]. Depozitul este menţionat de T. Bader ca provenind de la Curtuiuşeni-*Ürgés*[6]. Tot în acest punct localizează acest depozit şi M. Petrescu Dîmboviţa, care îl încadrează în seria depozitelor Uriu (Felőr)-Domăneşti[7]. Menţionăm că punctul de hotar Ürgés este situat la cca. 1,5 km de la Égetőhegy, în apropierea căii ferate, lângă cartierul ţiganilor. De la Égetőhegy provin şi alte descoperiri ceramice, printre care un vas cu toartă, ornamentat pe gât cu trei caneluri late orizontale, iar pe corp decorat cu caneluri late verticale[8]. Autorul încadrează acest vas în R.B2-B3. Tot acest cercetător menţionează de la Égetőhegy un vas bitronconic de culoare cenuşiu-cafenie în exterior şi roşiatică-gălbui în interior, având gâtul ornamentat cu trei benzi de linii, iar pe corpul vasului se observă mici proeminenţe aşezate în două rânduri alternative[9]. Primul vas se poate încadra în epoca prescitică, iar al doilea se leagă de cultura Gáva.

Nánási Z. menţionează că în apropierea necropolei celtice (Égetőhegy), între vie şi drumul gării, cu ocazia exploatării nisipului, au fost descoperite trei morminte din Hallstattul târziu (Ha.D). Mormintele au fost salvate de profesorul Bodogai Alexandru, care a locuit în apropierea dealului Égetőhegy, pe strada Meşter, care se află pe terasa dreaptă a pârâului canalizat, apoi a predat aceste descoperiri la Muzeul din Săcuieni. Mormintele sunt de incineraţie; două în urnă, iar al treilea se compune dintr-o verigă de bronz (brăţară), inel de tâmplă ars şi deformat, un fragment de sârmă de bronz, precum şi un ac fragmentar[10]. Cele două morminte de incineraţie în urne (M1 şi M2), aparţin culturii Vekerzug (azi Epoca scitică de tip Alföld) şi se încadrează în Ha. D. Menţionăm că aceste artefacte au fost descoperite în apropierea necropolei celtice, dar în partea dreaptă a pârâului Malom folyás în grădina caselor din apropierea Dealului morii, deci nu pe zona

---

[1] Mizsér 2001, p. 215-216.
[2] Németi 1978, p. 103; *Idem* 2009, p. 34.
[3] Németi 2009, p. 42.
[4] Catalogul Muzeului *„dr. Andrássy"* din Valea lui Mihai cu nr. inv. 1915-1928.
[5] Nánási 1974, p. 177-191.
[6] Bader 1978, p. 124, Pl. XCIV.
[7] Dîmboviţa 1977, Pl. 40/8-13.
[8] László 1979, p. 538 fig. 1/2.
[9] László 1973, p. 578-609.
[10] Nánási 1969, p. 86, fig.1/1-4.

ocupată de necropola celtică (Égetőhegy). Artefactul sârma de bronz-SH2, după E. Teleagă[11], ar avea analogii în necropola de la Hallstatt sau din necropolele de La Tène timpuriu (Frühlatène-Zeit) din Germania de sud. Acest tip de fibulă, aşa cum este reconstituită, nu este cunoscută din perioadele Ha D şi La Tène A din Bazinul Carpatic. Nu excludem că această bucată de sârmă de bronz răsucit, face parte dintr-o fibulă de tip passementerie „Passemteriefibel von Typ Suseni"[12] sau eventual aparţinea unei fibule de tip Donija Dolia. Un exemplar similar se cunoaşte de la Simeria M1[13].

Necropola celtică (Pl. 2)

Artefacte din necropola celtică descoperite înainte de al doilea război mondial au intrat în mai multe colecţii particulare, care în bună parte au fost publicate de M. Roska. Unele descoperiri au ajuns în muzeul „dr. Andrássy" din Valea lui Mihai, care în urma unei mici intervenţii a salvat trei bucăţi dintr-un lanţ de bronz ars şi topit, un nasture din bronz şi o cataramă din bronz[14], iar printre oasele umane calcinate au fost găsite fragmente dintr-o podoabă de sticlă, o brăţară (?) arsă şi topită, având numărul de inventar 555-556. Acest complex-oase arse şi artefacte topite credem că indică clar că aparţin unui mormânt celtic de incineraţie în groapă (M1/1934). Dintr-un alt mormânt-probabil de inhumaţie-provin o strachină cu toartă şi un inel din bronz cu nr. inv. 844-845 (M2/1934). M. Roska menţionează că de la Curtuiuşeni-*Égetőhegy*, dintr-un mormânt de incineraţie, au intrat în colecţia dr. Andrássy fragmente dintr-o brăţară de sticlă[15]. Nu este exclus ca această observaţie a lui M. Roska să se refere la mormântul de incineraţie descoperit în 1934. Preotul reformat din comună, Kovács Lajos, a salvat o parte din inventarul unui mormânt de incineraţie, care, cu permisiunea lui, a fost publicat de M. Roska[16]. Dr. Andrássy i-a atras atenţia lui M. Roska asupra colecţiei doamnei Balássy Józsefné în care se aflau artefacte de la un mormânt cu car[17]. Din colecţia preotului Kovács Lajos au fost publicate de M. Roska unele artefactele dintr-un mormânt descoperit la *Liget-domb* (azi Scărişoara), considerat de autor tot mormânt celtic[18]. Din publicaţia lui M. Roska, umbo-ul de scut a fost preluat de Vl. Zirra şi datat dintr-o perioadă de LT mijlociu-final LT C2-Spätlatènezeit[19]. Acest artefact nu se încadrează în rândul descoperirilor celtice din nord-vestul Transilvaniei şi ulterior a fost încadrat în descoperirile din sec. II-III d. Chr.[20] De la *Liget domb* din punctul *Vince-tag* este menţionată o aşezare din secolele II-III d. Chr., datată cu o fibulă de fier[21].

În anul 1954 cetăţenii Szalai Imre şi fratele său Zoltán (Curtuiuşeni, nr. 206), au dus de la Égetőhegy în muzeul de la Valea lui Mihai artefacte dintr-un mormânt, fără să fie specificat ritul funerar: un vas mare de culoare brun-gălbui neornamentat, nr. inv. 2231; o cană de culoare neagră cu toartă nr. inv. 2232, o brăţară din bronz cu patru „umflături" având capetele suprapuse nr. inv. 2233 şi un obiect de fier cu două braţe, probabil fragment dintr-o foarfecă, nr. inv. 2234 (Pl. 13/4.). În documentele muzeului din Valea lui Mihai se păstrează despre aceste artefacte o fotografie. Din mormântul recuperat de Andrássy în anul 1954 E. Teleagă a identificat, în Muzeul Ţării Crişurilor, două vase: vas mare (fig.8/10.2), o cană (fig.8/10.1) şi o verigă din fier(?) fiind considerat ca un mormânt separat şi notat cu M.10. Din însemnările dr. Andrássy aflăm că la 14 aprilie 1946 Bene András directorul şcolii de la Curtuiuşeni şi învăţătoarea Toth Anna cu elevii din şcoală au organizat o excursie la Égetőhegy. Elevii au găsit aproape la suprafaţă schelete umane (probabil 2-3 schelete) din care au adunat şapte vase, unele sparte, precum şi mărgele de sticlă şi obiecte mici din bronz, nr. inv. 563-564, 844-845. Presupunem fără să putem identifica artefactele găsite, că ele aparţineau unor morminte de inhumaţie celtice (?). În anul 1956, cu proveniența de la Curtuiuşeni-Égetőhegy, Tánki János (Curtuiuşeni str. Vasút nr. 705), a adus la muzeul din Valea lui Mihai artefacte dintr-un colier compus din mărgele de bronz şi sticlă şi os, nr. inv. 2599, o cataramă din bronz nr. inv. 2600, o brăţară din bronz nr. inv. 2601 şi un vas mic, nr. inv. 2602. Credem că aceste artefacte au aparţinut tot unui mormânt celtic fără să cunoaştem ritul de înmormântare. Preotul reformat Varga Béla la 2 iunie 1946 împreună cu Bodnár Lajos, au făcut o vizită la Égetőhegy, (probabil au făcut şi un mic sondaj ?), şi au găsit următoarele artefacte: 2 inele mari (brăţări?), un cuţit din fier, lung de 19,5 cm plus mânerul, două vase cu toartă (căni) şi oase mici arse. Mai mult ca sigur, este vorba de un mormânt de incineraţie celtic[22].

Nánási Zoltán menţionează că profesorul Bodoglai Alexandru a colaborat cu Muzeul de Istorie de la Săcuieni, şi începând cu anul 1966 a salvat artefacte din 11 morminte, predate muzeului[23]. Aceste morminte,

---

[11] Teleagă 2008, Pl. 13/SH2-Späthallstattgrab, p. 123.
[12] Bader 1979, Pl. 10/72; Dîmboviţa 1977, p. 107-108, Pl. 192/1a, 1b.
[13] Roska 1942, p. 226, nr. 53. 228/3, 3a; Bader 1983, Pl. 33/290.
[14] Andrássy actul 47/1959, nr. inv. 544-546, p. 547-548.
[15] Roska 1939, p. 19.
[16] Roska 1942, p. 35-38; *Idem* 1944, p. 37-38.
[17] Roska 1942, p. 81-84.
[18] Roska 1942, fig. 2/1-7; 3/1-4.
[19] Zirra 1971, fig. 8/30; Zirra 1971a, fig. 6/8-10.
[20] Bóna 1961, fig. 9; Istvánovits 1992, p. 47-96.
[21] Németi, Gindele 1997, p. 599-703.
[22] Varga 2005, p. 20.
[23] Nánási 2003, p. 64.

printre care se includ şi cele trei complexe funerare din Ha târziu, au fost publicate ulterior de către directorul muzeului din Săcuieni[24]. În afară de aceste materiale, în colecţia muzeului se găsesc şi alte artefacte provenite de la Égetőhegy, probabil tot din descoperiri întâmplătoare. Credem că unele dintre ele au făcut parte iniţial din fosta colecţia a lui dr. Andrássy din Valea lui Mihai. În vara anului 1972 muzeografii de la secţia de ştiinţele naturii din Muzeul Ţării Crişurilor au vizitat muzeul din Carei. Cu această ocazie au trecut şi prin Curtuiuşeni, au dus cu ei artefacte provenite dintr-un mormânt răvăşit: un vas piriform lucrat la roată de culoare cenuşie închisă, ornamentat cu patru proeminenţe apucător[25] şi un castron de culoare brună, vas tipic de olărie celtică atât de friabilă că nu a putut fi salvat. În anul 1976, cu ocazia unei periegeze, a fost salvat un mormânt de incineraţie în groapă[26]. În colecţia muzeului de la Săcuieni se află o cană bitronconică, cu toarta plasată la mijlocul vasului[27]. Vasul este specific pentru ceramica lucrată la roată din Ha. D şi nu prea apare în context celtic. Analogii pentru acest vas putem menţiona de la Tarpa şi Nyíregyháza-*Közvágóhíd*, toate din context scitic, din Ha. D. În anul 1980, în urma surpării malului de la nisipărie-zonă sud-estică de la Égetőhegy, au apărut mai multe artefacte dintr-un mormânt de inhumaţie, care se afla la o adâncime de 1,8-2 m: o spadă cu teaca, lanţ de atârnat spada, trei rozete (ornamente de la scut) şi un cui, toate adunate de elevii şcolii elementare din Curtuiuşeni[28].

Cercetarea sistematică a necropolei de la Curtuiuşeni-Égetőhegy a fost organizată în 1968. Lucrările au fost conduse de N. Chidioşan, iar la săpăturile arheologice au participat Nánási Zoltán din partea Muzeului de Istorie din Săcuieni şi profesorul Barry M. Beeby din Anglia. În urma lucrărilor de cercetare au fost identificate în total nouă complexe funerare celtice din epoca La Tène. Aceste morminte au fost prelucrate recent de E. Teleagă[29].

Ritul funerar

Necropola celtică de la Curtuiuşeni-Égetőhegy este birituală. Din mormintele sigure publicate de Nánási Z.-6 complexe funerare-unul este de inhumaţie, trei de incineraţie în groapă şi două de incineraţie în urnă. Mormintele cercetate de N. Chidioşan-în total 9 complexe funerare-sunt, trei de inhumaţie, şase de incineraţie în groapă. E. Teleagă menţionează 21 de morminte plane (Flachgräber) şi un mormânt cu car, credem că tot un mormânt plan. Consideră că din 22 de complexe funerare 16 morminte sunt sigure din care 10 sunt de incineraţie în groapă, 5 de inhumaţie şi 2 incineraţie în urnă[30]. Prin completarea documentaţiei privind necropola celtică de la Curtuiuşeni, putem vorbi despre un număr de 29 de morminte dintre care 21 pot fi considerate sigure: 5 de inhumaţie, 14 incineraţie în groapă şi 2 de incineraţie în urnă.

În repertoriul judeţului Bihor numărul mormintelor estimate de Nicolae Chidioşan ar fi în jur de 100, din care mai mult de jumătate au fost distruse de nisipărie. Noi credem că numărul complexelor funerare sigure şi al acelora distruse nu depăşea 50-55(?).

Inventarul funerar

Comparând inventarul funerar al mormintelor cercetate de N. Chidioşan şi publicate de E. Teleagă cu desenele făcute de noi, nu mult după terminarea săpăturilor arheologice, facem următoarele constatări (Pl.4-11/A.):

M1/1968-lipseşte o limbă de curea în formă de suliţă (Pl. 4.)

M3/1968-faţă de un fragment de fibulă (*Pl. 3/3.2*[31]-după Teleagă) am constatat o fibulă Dux de tip A6[32].

M5/1968-faţă de un fragment de fibulă desenată (*Pl. 4/5.5*), noi am desenat o fibulă intactă de tip Münsingen recent tip A15. Din acest mormânt în plus mai menţionăm o fibulă mică Dux de tip A3; o fibulă cu două sfere la picior tip A10 şi o fibulă mică cu piciorul legat de arc tip A8a.

M6/1968-la *Pl. 6/6.7-8* o limbă de curea în formă de suliţă(?) am constatat un artefact încă în stare bună; *Pl. 6/6.9; 6.10*; (Hohlring) (Pl.13/1) de tip B3a (Németi), noi am desenat un alt artefact similar tip B3b (Németi). În plus a fost desenat un alt tip de Hohlring lucrat din tablă subţire de bronz presat pe un mulaj din lut tare, sistemul de închidere se realizează prin „îmbucare" având şi un manşon lucrat special.

M8/1968-în plus noi am constatat şi am desenat încă o brăţară din fier cu ambele capete suprapuse şi lărgite în formă de romb (Pl.13/2.). Fibula de tip Dux timpuriu EF2 (*Pl. 14*) credem că reprezintă o fibulă de acest tip descoperită însă la Oradea-Salca. În anul 1970 cercetătorul V. Zirra şi profesorul O. H. Frey au făcut o perieghează la Curtuiuşeni-Égetőhegy, la suprafaţă în nisip au găsit un fragment dintr-o fibulă cu arcul

---

[24] Nánási 1973, p. 29-38; *Idem* 1975, p. 46-50.
[25] Teleagă 2008, Pl. 12/EF1-Eizerfund.
[26] Németi 1992-93, p. 23-28.
[27] Nánási 1973, Pl. III/3; Teleagă 2008, Pl. 13/EF4.
[28] Chidioşan, Săşianu 1982, p. 393-398.
[29] Teleagă 2007, p. 23-57; *Idem* 2008, p. 85-165.
[30] Teleagă 2008, p. 87.
[31] planşele în paranteză cu litere scoase în evidenţă sunt din publicaţia lui E. Teleagă: *Die La-Tène-Zeitliche Nekropole von Curtuiuşeni/Érkörtvélyes (Bihor, Rumänien)*, Dacia, LII 2008, p. 85-165.
[32] Németi, 1988.

egal boltit de tip Dux timpuriu (?), care după cunoştinţele noastre s-a pierdut şi V. Zirra nu mai face referiri la acest artefact[33]. La Pl. 16 artefactele notate *EF6 şi EF7* precum şi *EF 13 a,b,c; EF a, b şi EF 15*, credem că aparţin mormântului de incineraţie salvat de preotul reformat Kovács Lajos şi publicat ulterior de M. Roska şi care mai târziu probabil a intrat în colecţia lui Andrássy de la Valea lui Mihai şi apoi în anul 1958 au fost preluate de Muzeul Ţării Crişurilor. Mormintele notate de E. Teleagă: M10/1954, Pl. 8-două vase şi o verigă din fier; M11/1958-*Pl. 9*, patru vase au fost desenate de noi ca artefacte izolate; M12/1967 *Pl.8 sau 17/16 două vase.*

M13/1971-un vas, la fel parţial sunt menţionate în inventarul muzeului de la Valea lui Mihai şi credem că au fost preluate tot în anul 1958 de Muzeul Ţării Crişurilor. Toate aceste artefacte le considerăm ca fiind descoperiri izolate, dar cu provenienţă de la Curtuiuşeni-Égetőhegy. Cu probabilitate aparţineau unor morminte distruse, dar fără alte date mai sigure cu foarte mare risc pot fi considerate ca morminte concrete.

M15 (M1/1967-Nánási) (Pl. 11/B.)-*Pl. 11/1-10*. Acest complex funerar conţine unele elemente de inventar funerar care nu se asociază în acest fel în alte morminte cunoscute de la Ciumeşti I (moara), Sanislău-*Lutărie* sau de la Pişcolt-*Nisipărie*. Fibula cu „opturi" *Pl. 15/1.2* tipul A17 (Németi) are o asociere bună cu brăţările de 3-4 semiove mari-B18 (Németi)-*Pl. 15/5.6* cu zăbală de tip celtic (*Pl. 15/10*) şi cu fragmentul de fibulă de fier (*Pl.15/15.9*). Artefactele: limbă de curea în formă de suliţă încrustată cu motive lucrate din bronz (*Pl. 15/8*) tip E3 (Németi), brăţară cu disc (*Pl. 15/4*) tip B8 (Németi); brăţară masivă cu ornament plastic *Pl.15/7*, tip B14b (Németi), în general, asociate în mormintele datate în La Tène B2b[34]. Aceste morminte pot fi încadrate în faza a doua a necropolei de la Pişcolt. În schimb artefacte ca fibula de bronz tip A17, brăţara sau veriga de gleznă de tip B18, fibula de fier lungă de tip B19 sau 20 pot fi datate în La Tène C1c şi apar numai în mormintele încadrate în faza a patra a necropolei de la Pişcolt-Nisipărie[35]. Pe baza acestor observaţii şi constatări credem că în aşa-zisul M1 (Nánási) = *M15* (Teleagă) au fost asamblate artificial artefacte din două complexe funerare-morminte deranjate probabil în aceeaşi perioadă la Curtuiuşeni-Égetőhegy, deci aceste artefacte aparţin probabil la două morminte de incineraţie în groapă, primul datat în La Tène B2, iar celălalt mormânt în La Tène C1. E. Teleagă discută mormântul nr. 6 (M20/1962) după publicaţia lui Nánási, folosind doar textul, fără ilustraţie (Nánási 1973 32.). Din acest inventar E. Teleagă a identificat doar o terină ornamentată cu cercuri concentrice (*Pl. 14/1.20*). Restul inventarului funerar, în afară de o altă terină, a fost identificat în colecţia actuală a profesorului Z. Nánási de la Valea lui Mihai: o flasă lustruit cu grafit în exterior, o fibulă de bronz de tip Dux evoluat tip A11, un fragment de brăţară din placă de bronz mamelonată tip B3a, un vârf de cataramă în formă de suliţă tip E3, două inele din fier, două fibule din fier sudate şi arse, un vârf de lance. Mormântul nr. 6/1972 se încadrează în La Tène C1. Bucăţi de oase calcinate lipite de inventarul funerar indică clar un mormânt de incineraţie în groapă (Pl. 12).

Fibula de tip Mötschwil descoperită la Berindia (*Pl. 15/11*) în context clar dacic din epoca clasică, după părerea noastră, nu apare niciodată în context celtic în nord-vestul Transilvaniei, până la faza oppidiană din LT D celtic. Analogii se cunosc din zona noastră de la Biharia dintr-un context neclar[36] şi de la Panic, la fel, în context dacic[37]. După părerea noastră cea mai recentă descoperire funerară din zona noastră o reprezintă mormântul de inhumaţie celtic descoperit la Dindeşti-*Curtea lui Negreanu* (M2), în care, pe lângă cele două verigi de gleznă cu şapte semiove, apare o fibulă cu piciorul prins de arc în apropierea resortului de tip La Tène C1 final sau de la începutul La Tène C2, împreună cu fragmentele dintr-o brăţară de fier şi un lanţ subţire din bronz (ultimele două nepublicate). Acest mormânt eventual se poate data în sec. II a. Chr. sau la începutul secolul I a. Chr.[38] Acest tip de fibulă evoluează într-o vreme paralel cu fibula de schemă LT. D seria D/E Koszrewski. În acest fel, mormântul de la Dindeşti se poate încadra cel mult în a doua jumătate a secolului II a. Chr. În concluzie, fibula de tip Mötschwil descoperită la Berindia nu se leagă de descoperirile celtice din nord-vestul Transilvaniei.

Din mormântul cu car, publicat de M. Roska[39] a fost reluată de E. Teleagă[40] o fibulă de tip LT. mijlociu ornamentată cu o placă emailată (Fibeln mit Emailplatte auf dem Fuß). Această fibulă lucrată din fier face parte din tipul A20, o variantă târzie a fibulei de tip Münsingen recent, M60 şi M61 de la Pişcolt, fiind asociată cu verigă sau brăţară cu patru semiove. Aceste morminte fac parte din faza a IV-a a necropolei şi se încadrează cronologic în LT. C1a[41]. Catalogul întocmit pentru acest tip de fibulă precum şi harta de

---

[33] Zirra 1971, p. 197, fig. 5/1.
[34] vezi mormântul Nr. 6 de la Ciumeşti I: brăţară asociată cu fibulele tip Dux timpuriu, tipul A2a; cu brăţară din placă subţire de bronz, mamelonată tip B3 a,b-Zirra 1967 fig. 10.
[35] Németi 1993 Fig. 7-8.
[36] Dumitraşcu 1982, p. 165.
[37] Rustoiu 1997, p. 33-35 fig. 19/1.
[38] Zirra 1972, p. 151-205 fig. 10/1; Zirra 1971, fig. 3/11; fig. 7/1-2.
[39] Roska 1942, fig. 10.
[40] Teleagă 2008 fig. 5.
[41] Németi 1993 fig. 3/15; fig. 7/91.

răspândire[42], oglindeşte o dispersare spaţială a acestei fibule, având o oarecare grupare la sud de Dunăre, areal locuit de scordisci. Acest tip de fibulă a fost discutat încă în anul 1997 de către A. Rustoiu, care a dat un catalog şi o hartă de răspândire[43]. O fibulă similară a fost descoperită la Ilişua[44], fiind datată în LT. C2, sec II-I a. Chr.

Podoabe şi piese de îmbrăcăminte, brăţări din sapropelit (lignit)

La Curtuiuşeni-Égetőhegy a fost descoperit un singur exemplar din acest tip de brăţară, în M2-mormânt de inhumaţie. La Ciumeşti I o brăţară similară, provine din M18[45], tot un mormânt de inhumaţie. Brăţara de la Curtuiuşeni tip B12 a fost asociată cu fibule A10, A11, cu un fragment de fibulă de fier de tip A19 şi cu o limbă de curea în formă de suliţă tip E5. La Ciumeşti, brăţara de sapropelit a fost asociată cu fibule A10b; A11; A8a, cu brăţări sau verigi de gleznă B3b; B14a; şi cu o centură din fier lucrată din mai multe segmente, cu o brăţară din bronz pseudoajurată cu capetele deschise, terminate în pecete, ornamentată în stil plastic în relief. În necropola de la Pişcolt, brăţara de sapropelit provine tot din morminte de inhumaţie; M100, M107, M115, M175 încadrate cu precădere în faza a III-a a necropolei, respectiv LT B2-C1[46]. După autor, brăţara de la Curtuiuşeni se încadrează în tipul Kounov-Sapropelit şi provine din Boemia mijlocie[47]. În descoperirile din nord-vestul Transilvaniei, brăţara de sapropelit (gagát) a fost documentată, cum am mai amintit, numai din morminte de inhumaţie, fiindcă în mormintele de incineraţie acestea ard şi nu pot fi identificate. În schimb, fragmente de brăţări de sapropelit au fost găsite frecvent în aşezările cercetate: Ciumeşti-*Tökös*, Pişcolt-*Kincsverem* (Lutărie), Cămin-Malul Crasnei[48], Sajópetri-*Hosszú-dűlő*[49]. Harta de răspândire[50] a brăţărilor de sapropelit arată o concentrare în Boemia, apar destul de frecvent şi în vestul Slovaciei şi în Transdanubia şi mai sporadic în nord-vestul României, în Transilvania şi la sud de Dunăre. În nord-vestul Transilvaniei, în special în Depresiunea Sălajului (Şărmăşag, Derşida, Dierna de Jos), lignitul se găseşte la o adâncime foarte mică, existând un strat gros de 2,9-3 m. În acest fel lignitul este exploatat şi în zilele noastre prin mine de cărbuni de suprafaţă[51]. Poate nu este întâmplător că populaţia celtică din zona de câmpie pătrunde în Depresiunea Sălajului, fiind atestată prin descoperirile de la Derşida[52], Zăuan-*Dâlma Cimitirului*[53]. Presupunem că celţii au putut exploata şi industrializa lignitul aflat aproape de suprafaţă, pentru confecţionarea brăţărilor de sapropelit. Până la o analiză mai substanţială (chimică, arheometrică), presupunerea noastră rămâne doar o ipoteză de lucru.

Brăţările şi verigile pentru gleznă, formate din mai multe semiove, turnate pe un model de lut tare, nu sunt niciodată goale cum menţionează tânărul coleg, având 5-12 semiove, fac parte din podoabe lucrate din bronz în special pentru femei. Se deosebesc cele din 3-4 semiove mari lucrate tot din bronz, acest tip de podoabe-Hohlbuckringe-se deosebesc prin mărime, cele cu dimensiunile 5x4,4 cm şi înălţime de 3-4 cm sau 8x5 cm cu înălţimea de 3 cm, erau folosite ca brăţări şi mai rar ca inel de gleznă având înălţimea puţin mai mărită de 3-4 cm, iar verigile cu 3 sau 4 semiove au fost folosite numai pentru gleznă având dimensiunile 8x9 cm cu înălţimea de 9 cm[54]. Brăţările şi verigile de glezne cu mai multe semiove sunt răspândite în lumea celtică, mai ales în La Tène B2-Krämer, care a întocmit şi catalogul acestor artefacte pentru Europa centrală[55], având centrul de producţie probabil în Bavaria. Verigile pentru gleznă compuse din 3-4 semiove sunt specifice pentru mormintele de femei, fiind frecvente în LT mijlociu la Pişcolt-*Nisipărie*, Ciumeşti I-Moară, Valea lui Mihai, Curtuiuşeni-Égetőhegy, Diosig, Apahida, Fântânele-Livada, Cluj-*Cartierul Gheorgheni* privind Transilvania. Această podoabă este caracteristică pentru Bazinul Carpatic şi lipseşte cu desăvârşire din zona celtică din Europa Centrală[56]. Maráz B. a întocmit catalogul acestor artefacte descoperite din Slovacia, Ungaria, Austria şi Transilvania, precum şi din zonele de la sud de Dunăre şi le datează în LT. C2, şi în LT. D[57]. A. Masse şi M. Szabó au întocmit repertoriul acestor podoabe de pe teritoriul Ungariei[58] şi au reluat datarea lor, mai ales a celor formate din 3-4 semiove. Podoabele cu trei semiove din necropola de la Ludas-Varjúdűlő M. 699, au fost asociate cu fibule de tip A17 (Németi-fibule cu opturi, vitézkötéses fibula, bradeoburg), care se încadrează în faza a IV-a a necropolei de la Pişcolt, fiind datate în LT. C1a. Prezenţa

---

[42] Teleagă 2008, 96 fig. 6.
[43] Rustoiu 1997, p. 38 fig. 25/1-17, fig. 26-harta de răspândire.
[44] Gaiu 2000, fig. 6/4.
[45] Zirra 1967, fig. 5/M.18-IX.
[46] Németi 1993, fig. 7/40.
[47] Teleagă 2008, 96-99, fig. 7.
[48] Németi 2011, sub tipar.
[49] Szabó, Czajlik 2007, Pl. CXXXVII/13, CXXXVIII/6-9.
[50] E. Teleagă 2008, fig. 7.
[51] Nagy 1958, p. 688.
[52] Németi-Lakó 1993, p. 77-83.
[53] Matei 1978, p. 29-37.
[54] Masse-Szabó 2005, 215-216, fig. 2-3.
[55] Krämer 1961, fig. 15.
[56] Németi 1992, 106.
[57] Maráz 1977, p. 19, 107-128.
[58] Masse-Szabó 2005, fig. 5.

fibulei de tip A17 a permis încadrarea mormântului M. 699 de la Ludas-Varjúdűlő, în orizontul 6 pentru necropola de la Manching[59]. Acest tip de fibulă apare la Bujna ca tipul H3-A şi este încadrat în LT. C1c[60].

În necropola de la Pişcolt-*Nisipărie*, centurile şi cataramele din fier au fost încadrate în tipul E1, E3, E4 şi E5. Centurile din fier şi cataramele sau limbile de curea în formă de suliţă încrustate cu două butoane de bronz, ornamentate în stil plastic, sau tipul E5 centură lucrată din verigi în formă de opturi-Eisenketten aus Achterliedern sau tipul E6, centură de fier lucrată din segmente duble lucrate din sârmă răsucită şi terminată într-un cârlig, care imită un bot de animal-M.57 Pişcolt[61] în general apar în LT mijlociu-LT C1.

Centurile de tip E7 n-au fost găsite în mormintele de la Pişcolt-Nisipărie, ele sunt lucrate din lanţ de bronz cu inele de bronz şi cataramă în formă de cap de animal. Asemenea artefacte la Curtuiuşeni-Égetőhegy provin din mormântul publicat de Roska în 1942, 1944, fig. 15/3 = EF Pl. 14/6-7 (Teleagă) şi M.5/1968, Pl. 4/5. 11a,b,c,d. Acest tip de centură a fost reconstituit în desen de E. Teleagă, fig.12-Gürtelkette, fiind şi catalogul întocmit al descoperirilor[62], reconstituire care ni se pare cam forţată, fiindcă în descoperirile celtice din NV Transilvaniei şi din Câmpia Tisei, sub această formă reconstituită, nu apare între descoperirile celtice. În schimb lanţul de centură cu inele de bronz asociat cu o brăţară de sticlă arsă şi deformată a fost descoperit în M. 28 de la Ciumeşti (Zirra 1967, fig. 11/II-III) şi alte fragmente au apărut în M.6 (fig. 34/M.6.11), ambele provenind din morminte de incineraţie în groapă datate în LT. C1. Centura din bronz terminată în cârlig în formă de cap de animal este considerată ca tipul „ungar" (ungarische Typ) numită de Stanczik şi Vadai[63]. Noi credem că acest tip de centură de la Curtuiuşeni-tip E7 (Németi) se încadrează mai degrabă în tipul de centură „ungar" împreună cu centura descoperită la Fântânele-*Livada*, care a fost asociată cu verigi de gleznă cu patru semiove şi mărgele de sticlă „cu ochi de păun" şi cu o mărgea mare cu mască umană[64] sau cu cel de la Teleşti[65].

Arme şi zăbale

În necropola de la Curtuiuşeni-*Égetőhegy* a fost descoperit un singur mormânt de luptător: M14=M din 1980[66] cu spada asociată cu lanţ de spadă din fier şi trei rozete decorative pentru scut şi un cui din fier[67]. Datorită faptului că din acest mormânt lipsesc fibulele şi brăţările, încadrarea cronologică a mormântului se poate stabili pe baza spadelor similare descoperite la Pişcolt-Nisipărie M.164, M.173[68] fiind încadrate în faza a II-a a necropolei, respectiv LT B2.a. Această spadă se încadrează în tipul Hatvanboldog-*Silivaş* şi este datată în La Tène B.2. În necropola de la Curtuiuşeni, zăbale au fost descoperite în M15=M1/1967-Nánási şi în M/1942, publicat de M. Roska în 1944[69]. Acest tip de zăbală foarte simplă, numită „zăbală celtică", este larg răspândit şi a fost prelucrat de către V. Zirra[70] şi de J. Németi şi É. Lakó[71], fiind datat cu precădere în LT. B2b, şi LT. C1a.

Ceramica

În cazul mai fericit, când necropolele sau mormintele celtice au fost cercetate de specialişti, atunci din fiecare complex funerar au fost înregistrate toate vasele de ofrandă indiferent de starea lor de conservare. Trebuie să menţionăm că vasele de ofrandă de factură celtică aşezate în morminte, în unele cazuri au fost găsite în stare fragmentară, sau din cauza umidităţii excesive, datorită compoziţiei nisipului, care conţinea oxizi de fier (limonit), erau complet măcinate fără posibilitatea de a fi salvate, adică ridicate din complexele funerare. În schimb dacă mormintele celtice a fost descoperite incidental, vasele de ofrandă au fost pierdute într-un procentaj destul de mare. În necropola de la Curtuiuşeni-Égetőhegy, după E. Teleagă, din 17 morminte, a fost salvate 41 de vase (mai precis 46): 19 vase înalte; 17 vase late, 7 ceşti şi căni, un vas de tip cizmă, un vas tip lampă şi o strachină. Autorul menţionează că numărul vaselor aşezate în complexe funerare este strâns legat de ritul funerar al mormintelor. Menţionăm că, pe baza descoperirilor de la Pişcolt-Nisipărie între ritul funerar şi numărul vaselor de ofrandă n-am putut stabili nici o legătură, mai precis mormintele din prima fază a necropolei au avut în unele cazuri, până la 10 vase, iar în faza a III-a şi a IV-a a necropolei au fost aşezate constant 3-4 vase de ofrandă, indiferent de ritul lor de înmormântare. Numai în unele cazuri, în mormintele care au avut inventar funerar foarte sărac sau defunctul a fost înmormântat fără inventar funerar metalic, au fost găsite un singur vas sau n-au fost depuse deloc vase de ofrandă. De la bun început, dorim să menţionăm că tipologia vaselor de ofrandă stabilită de E. Teleagă şi evoluţia anumitor tipuri de vase nu prea

---

[59] Gebhard 1989, p. 82, fig. 15.
[60] Bujna 2003, p. 39-108, fig. 25; fig. 63.
[61] Németi 1992, p. 106-107 fig. 9/5.
[62] Teleagă 2008, p. 111.
[63] Stanczik-Vadai 1971 fig. 1/1a; fig 3/11, 29b; fig 4/1a,b,c,d şi catalogul descoperirilor 17-21, fig. 8.
[64] Crişan 1975, p. 41-50; Vaida 2004, p. 29-50.
[65] Rustoiu 2008, fig. 5/1-13; fig. 6-harta de răspândire a centurilor de tip ungar; Rustoiu 2004-2005, fig. 1/1-5; 6-13; fig. 3-harta de răspândire.
[66] Teleagă 2008 Pl. 10; Pl.16/9-10.
[67] Chidioşan-Săşianu fig.1; 2a,b; fig. 3/1-3, 4.
[68] Németi 1989, p. 91, fig. 13/16; Németi 1993 fig. 6/1, 1a; fig. 7/50.
[69] Roska 1944, fig. 14/1,7.
[70] Zirra 1971, fig. 3/4; Zirra 1974 fig. 5/1-10; fig. ¾.
[71] Németi-Lakó 1993, p. 77-90, fig. 6/1-4; Rustoiu 2008, 216-catalog, fig. 9. harta de răspândire din Transilvania.

are nici o logică. Deja în anul 1988 a fost realizată o tipologie a ceramicii descoperite în morminte fiind incluse şi vase provenite din aşezări[72], pe baza necropolei de la Pişcolt-Nisipărie. Această tipologie a fost rediscutată şi îmbunătăţită mai recent, fiind luat în considerare rolul diferitelor tipuri de vase atât în viaţa de toate zilele cât şi în ritul şi ritualul de înmormântare[73]. Fără să intrăm mai detaliat în problema ceramicii, după tehnica de confecţionare am stabilit două mari categorii: vase lucrate fără roata şi ceramica făcută la roata olarului. Această împărţire a fost stabilită şi în cazul aşezării şi cimitirului celtic de la Sajópetri Hosszú-dűlő şi Sajópetri-*Szőlős domb*[74]. Autorul a prelucrat şi s-a oprit asupra vaselor cu toartă (în special ceşti şi căni) şi a dat atât catalogul cât şi harta de răspândire a acestor artefacte. Am menţionat de câteva ori că la colonizarea celţilor în momentul sosirii lor în NV Transilvaniei ei n-au avut vase cu toartă. Printr-o coabitare, sau trăind în aşezări separate dar în strânsă legătură cu băştinaşii, în producţia ceramicii de tip LT. local celţii au preluat acest tip de vas, de la populaţia locală, care a produs ceşti şi căni, atât cu mâna, cât şi la roata olarului, în epoca Hallstatt târziu (Ha. D), mult înainte de a avea contact cu populaţia celtică. Celţii preluând acest tip de vas, au creat o serie de noi forme de vase, ornamentate cu motivele specifice celtice. În afară de ceşti şi căni, cei colonizaţi au preluat şi vase bitronconice, lucrate cu mâna şi cu roata olarului, fiind create la fel noi forme de vase. Din aceste motive nu putem accepta tipologia propusă de autor şi nu vedem rostul repertoriul întocmit pentru vasele cu toartă (Henkelgefäße).

Vasul de tip cizmă (Stiefegefäß) în descoperirile celtice apare atât în complexe funerare cât şi în aşezările celtice, ca un tip de vas diferit faţă de artefactul numit vas etajat. Vasul de tip cizmă a fost descoperit în NV Transilvaniei şi estul Ungariei, în complexe funerare, la Curtuiuşeni şi Gáva, iar un vas similar celui provenind din aşezarea de la Esztergom-*Szentgyörgy mező* se cunoaşte mai recent de la Cămin-*Malul Crasnei*-L1[75]. Funcţia vaselor de tip cizmă este greu de stabilit, acestea fiind descoperite în contexte diferite. Ele probabil nu fac parte din categoria vaselor uzuale de gospodărie şi au avut un rol ritual-religios. De la Curtuiuşeni-Égetőhegy, din colecţia Andrássy, este menţionat şi un vas similar, care însă provine din aşezarea de epoca bronzului târziu. Acest tip de vas este larg răspândit în cultura câmpurilor de urne, fiind descoperite chiar foarte multe exemplare în necropola de la Budapest-*Békásmegyer*[76]. Aceste morminte au fost datate în Ha. A2-Ha. B2/B3, fiind încadrate în culturile Gáva şi Kyjatice[77].

Încadrarea culturală şi cronologică a necropolei de la Curtuiuşeni-Égetőhegy

Necropola celtică de la Curtuiuşeni-Égetőhegy aparţine epocii LaTène, ritul şi ritualul de înmormântare seamănă mult cu cimitirul vecin (3-4 km) de la Pişcolt-Nisipărie. Inventarul funerar aproape în totalitate are analogii din necropola celtică din vecinătate. Chiar dacă apar în această necropolă câteva vase lucrate cu mâna M.7, fig. 6/3; M.8, fig. 7/2; M.17, fig. 13/M.4[78]-toate sunt căni şi ceşti, vase folosite pentru băut, ele nu schimbă caracterul etnic şi cultural al necropolei. Folosind cronologia internă a necropolei de la Pişcolt, mormintele care au inventar funerar, podoabe vestimentare şi arme, care pot fi înseriate (fig.), necropola de la Curtuiuşeni, se încadrează în fazele III şi IV ale necropolei de la Pişcolt[79], şi se poate data în LT B2b şi C1a adică în sec. III-II a. Chr. Comparând cu necropola de la Pişcolt-Nisipărie, unde constatăm că nu avem centuri din bronz de tip „ungar" şi nici morminte cu brăţări de sticlă, am putea presupune că această necropolă se încheie puţin mai târziu ca cea de la Pişcolt. Trebuie să ţinem cont că necropolele de la Curtuiuşeni-*Égetőhegy*, Ciumeşti I-*Moara* şi Sanislău-*Lutărie* au fost mult deranjate, din această cauză presupunerea noastră rămâne o ipoteză de lucru privind problematica sfârşitului necropolelor celtice din NV Transilvaniei.

În apropiere de necropola Égetőhegy, pe terasa pârâului Malom-folyás (azi canalizat), din grădinile străzii Mester au fost culese fragmente ceramice specific celtice, iar într-un şanţ de scurgere au fost observate şi complexe din epoca LaTène. Ca de obicei, aşezarea celtică contemporană cu necropola se întindea în zona de câmpie, unde se află un sol argilos (loess), prielnic pentru locuinţele adâncite în pământ, specifice pentru aşezările mici nefortificate de tip „vicus" ale celţilor colonizaţi în nord-vestul Transilvaniei.

În încheierea observaţiilor noastre privind publicarea necropolei celtice de către tânărul arheolog Emilian Teleagă, dorim totuşi să menţionăm un lucru: datorită faptului că am avut relaţii foarte bune, prietenoase cu regretatul nostru coleg Nicolae Chidioşan[80], am urmărit atent, după posibilităţile mele, descoperirile de la Curtuiuşeni-Égetőhegy. Cu regret, în memoria colegului şi prietenului meu Nicolae Chidioşan, din motive obiective n-am reuşit să prelucrez aceste descoperiri. Pentru justificare vom publica

---

[72] Németi 1988, p. 87-111, fig. 12.
[73] Németi 2010, p. 181-215; Németi 2009, p. 267-277; Németi 2011 sub tipar.
[74] Szabó-Czajlik 2007.
[75] Németi 2011 sub tipar.
[76] Kalicz-Schreiber 2010, tip. IX-Tipentafeln nr. 11.
[77] Kalicz-Schreiber 2010, p. 323.
[78] Teleagă 2008.
[79] Németi 1993, fig 8.
[80] Németi 2003, 15-16.

doar două din scrisorile regretatului nostru coleg, adresate către subsemnatul: una în legătura cu soarta descoperirilor din 1968 şi alta în legătură cu mormântul de luptător descoperit în 1980 (Pl.14-15).

Bibliografie:

Bader 1978: Bader T: *Epoca bronzului din nord-vestul Transilvaniei (Perioada pretracică şi tracică),* Bucureşti, 1978.

Bader 1979: Bader T: *Die Suciu de Sus Kultur in nordwest Roumänien*, in *PZ*, 54-55.

Bader 1983: Bader T: *Die Fibeln in Rumänien*, in *PBF*, XIV. 6., München 1983.

Bóna 1961: Bóna I: *Az Újhartyáni germán lovassír.* In *ArchÉrt* 88, 1961, 1, 192-207.

Bujna 2005: Bujna J: *Krunovỳ Šperk Z latèneskych Ženskỳck hrobov na Slovensku,* Nitra 2005.

Bujna 2003: Bujna J: *Spony z keltskỳck hrobov bez vỳzbrojez zemlja Slovensku (Typovo Chronologické Tridenie LTBa-C1 spôn*, in *SlovArch* 51, 1, 2003, 39-108.

Dumitraşcu 1991: Dumitraşcu S: *Descoperiri celtice în Patrimoniul Muzeului Ţării Crişurilor,* in *Crisia*, XXI, 1991, 17-29.

Crişan 1975: I.H. Crişan: *Mormântul celtic de la Fântânele-Livada*, in *SCIVA*, 26.1, 1975, 45-50.

Chidioşan 1970: Chidioşan N: *Contribuţii la cunoaşterea grupei Suciu de Sus în contextul epocii bronzului în Crişana,* in *SCIV*, 21, 1970, 2, 288.

Chidioşan 1974: Chidioşan N: *Sincronismele apusene ale culturii Wietenberg stabilite pe baza importurilor ceramice,* in *Crisia* IV, 1974, 154-155.

Chidioşan-Săşianu 1982: *Un mormânt de luptător celt descoperit la Curtuiuşeni*, in *Crisia* 12, 1982, 393-398.

Gaiu 2000: Gaiu C: *Dècouvertés Latène (Ilisua, department de Bistriţa-Năsăud). In Les celtes et les thraco-daces de l`Est du Basin Des Carpetes,* Cluj Napoca, 2000, 189-200.

Gebhard 1989: Gebhard R: *Dies Ausgrabungen in Manching 11. Der Glassschmuck aus dem Oppidum von Manching*, Stuttgart, 1989.

Istvánovits-Kulcsár 1992: Istvánovits E, Kulcsár V: *Pajzsos temetkezések a Dunától keletre eső Kárpát medencei Barbaricumban,* in *JAMÉ*, XXX-XXXII (1987-1989), Nyíregyháza, 47-96.

Kalicz-Schreiber 2010: Rózsa Kalicz-Schreiber: *Ein Gräberfeld der Spätbronzezeit von Budapest-Békásmegyer*, Budapest, 2010.

Krämer 1961: Krämer W: *Keltische Hohlbuckenringe von Isthmus von Korinth,* Germania, 39, 1961, 13-17.

László 1979: László A: *Date privind sfârşitul Hallstattului timpuriu în Transilvania,* in *SCIVA* 30, 4, 1979, 537-546.

Mizsér 2001: Mizsér L: *Szatmár vármegye Pesti Frigyes 1864-1866 évi helységnévtárában*, Nyíregyháza, 2001.

Maráz 1977: Maráz B: *Chronologishe Probleme der Spälatènezeit in der SüdTiefebene (Südost Ungarn)*, in *Évkönyv Pécs*, 19, 1974 (1977), 107-128.

Masse-Szabó 2005: Masse A, Szabó M: *La parure annulaire en bronze â oves creux de la perioade latèniene dans Basin Des Carpathes*, in *ComArcHung*, 2005, 213-222.

Matei 1978: Matei A: *Trei morminte din sec III î.e.n. descoperite la Zăuan (Jud. Sălaj),* in *AMP*, 2, 1978, 28-37.

Nagy 1958: Nagy L: *A Román Népköztársaság földtana I-II kötet,* 1958.

Nánási 1969: Nánási Z: *Morminte hallsttatiene târzii de la Curtuiuşeni,* in *StCom Satu Mare* I, 1969, 85-90.

Nánási 1973: Nánási Z: *Descoperiri în necropola celtică de la Curtuiuşeni,* in *Crisia* III, 1973, 29-38.

Nánási 1974: Nánási Z: *Repertoriul obiectelor de bronz din Muzeul de Istorie din Săcuieni,* in *Crisia*, IV, 1977, 179-180.

Nánási 1975: Nánási Z: *Un mormânt celtic cu inventar deosebit, descoperit la Curtuiuşeni,* in *StCom Satu Mare* III, 47-50.

Nánási 2003: Nánási Z: *Dr. Andrássy Ernő az Érmellék utolsó polihisztora*, in *Partiumi Füzetek* 24, Nagyvárad, 2003.

Németi 1978: Németi J: *Descoperiri de la sfârşitul epocii bronzului în zona Careiului,* in *SCIVA*, 29, 1, 1978, 99-122.

Németi 1988: Németi J: *Necropola La Tène de la Pişcolt, jud. Satu-Mare I,* in *Thraco-Dacica*, IX, 1988, 49-73.

Németi 1989: Németi J: *Necropola La Tène de la Pişcolt, jud. Satu-Mare II.* in *Thraco-Dacica*, X, 1989, 75-114.

Németi 1992: Németi J: *Necropola La Tène de la Pişcolt, jud. Satu-Mare III.* in *Thraco-Dacica*, XIII, 1992, 59-112.

Németi 1993: Németi J: *Necropola La Tène de la Pişcolt, jud. Satu-Mare IV.* in *Thraco-Dacica*, XIV, 1992, 117-129.

Németi 1994: Németi J: *Un mormânt celtic descoperit la Curtuiuşeni, Dâmbul Ars (jud. Bihor),* in *StCom Satu Mare*, IX-X (1992-1993), 23-28.

Németi 2003: Németi J: *Dr. Nicolae Chidioşan specialistul şi omul.* in *Memoriam Nicolae Chidioşan*, Oradea 2003.

Németi 2009: Németi J: *Észak-nyugat Románia grafitos kerámiának kérdése és kapcsolatrendszere*, in ΜΩΜΩΣ VI, 2009, 267-277.

Németi 2010: Németi J: *The problem of hand-made Pottery from La Tène (Celtic) Contexts in North-Western Romania. A comparison with Neighbouring regions Tisza-Valley and Transylvania*, in *B.M.M.* (Bibliotheca Musei Marisienssis) Seria Archeologica II. Cluj-napoca , 2010, 185-215.

Németi-Gindele 1997: Németi J., Gindele R: *Contribuţie la istoricul zonei Careiului în secolele II-IV p. Chr.*, in *AMP*, XXI, 1997, 631-703.

Németi-Lakó 1993: Németi J. Lakó É: *Noi descoperiri celtice din Judeţul Sălaj,* in *AMP*, 17, 1993, 77-90.
Petrescu-Dîmboviţa 1977: M. Petrescu-Dîmboviţa: *Depozitele de bronzuri din România.* Bucureşti 1977.
Repertoriul Monumentelor din judeţul Bihor, Oradea 1974, 29-30.
Roska 1939: Roska M: *Szatmár vármegye múltja a legrégibb időktől a honfoglalásig.* in *MVVM*, XXVIII, 1939.
Roska 1942a: Roska M: *Sèpulture celtique a char de Érkörtvélyes közlemények II,* Cluj 1942, 81-84.
Roska 1942b: Roska M: *Neuere keltische Funde von Érkörtvélyes közlemények II,* Cluj 1942, 35-38.
Roska 1942c: Roska M: *Erdély régészeti repertóriuma,* Cluj, 1942, 80-81.
Roska 1944: Roska M: *A kelták Erdélyben. Les gaullois en Transylvanie,* in *Közlemények* IV, 1944, Cluj, 37-38.
Rustoiu 1997: Rustoiu A: *Fibulele din Dacia preromană (sec. I. î.e.n-I.e.n.),* in *Biblioteca Thracologica* 22, Bucureşti 1977.
Rustoiu 2004-2005: Rustoiu A: *Celtic-indigenous connections in Oltenia during Middle La Tène,* in *EphNap*, XIV.-XV. (2004-2005), 53-71.
Rustoiu 2008: Rustoiu A: *Celţii din Transilvania şi comunităţile indigene nord-balcanice. Schimburi culturale şi mobilităţile individuale.* in *EphNap*, XVIII. 25-44.
Stanczik-Vaday 1971: Stanczik Ilona, Vaday A: *Keltische bronzegürtel „Ungarischen" Typ in Karpatenbecken*, in *FA*, 22, 1971, 7-29.
Szabó-Czajlik 2007: Szabó M., Czajlik Z.: *L`habitat l`époque La Tène à Sajópetri-Hosszú-dűlő*, Budapest 2007.
Szabó-Tankó 2007: Szabó D., Tankó K.: *Prèsentation du systeme de gestion de céramique de Sajópetri (Aungrie)*, in *Ősrégészeti levelek. Prehistorien Newsletters*, 8-9, 2007, 167-176.
Teleagă 2007: Teleagă E: *Die Ausgrabungen von Nicolae Chidioşan in der La-Tenezeitlichen Nekropole von Curtuiuşeni-Érkörtvélyes (Bihor Rumänien), Săpăturile lui Nicolae Chidioşan în necropola din epoca La-Tène de la Curtuiuşeni/Érkörtvélyes (Bihor, Rumänien),* in *Crisia* XXXVII, 2007, 23-59.
Teleagă 2008: Teleagă E: *Die La-Tène-Zeitliche Nekropole von Curtuiuşeni/Érkörtvélyes (Bihor, Rumänien)*, in *Dacia*, LII 2008, 85-165.
Vaida 2000: Vaida L: *The celtic cemetry from Orosfaja, Bistriţa-Năsăud county, In Les celtes et les thraco-daces de l`Est du Basin Des Carpetes,* Cluj Napoca , 2000, 135-160.
Vaida 2003: Vaida L: *Cimitirul celtic de la Fântânele „La Gâţa"-informare privind cercetările arheologice*, in *Arhiva Someşană*, II, 2003, 11-18.
Varga 2005: Varga B: *Köt a rög… Érkörtvélyes monográfia 1950-ig*, Nagyvárad, 2005.
Zirra 1971: Vlad Zirra: *Stand der Forschung der keltischen Spätlatène Zeit in Roumänien*, in *AR*, XXIII. 5, 1971, 529-547.
Zirra 1971a: Vlad Zirra: *Beiträge Zur kenntnis des keltischen Latène in Rumänien*, in *Dacia N.S.*, XV, 1971, 173-238.
Zirra 1974: Vlad Zirra: *Descoperiri celtice de la sfârşitul Lateneului mijlociu în depresiunea Bistriţei*, in *File de istorie* III., Bistriţa, 1974.

Beiträge zur keltischen Nekropole von Curtuiuşeni/Érkörtvélyes-Dâmbul Ars/Égetőhegy Kreis Bihor

Zusammenfassung

Der junge Archäologe Emilian Teleagă verarbeitete die Befunde von N. Chidioşan von der Nekropole La Tène von Curtuiuşeni-Dâmbul Ars (Érkörtvélyes-Égetőhegy) die im Jahre 1968 durchgeführt wurden. Der Autor bemerkt daß: *„Der Artikel stellt die komplette Dokumentation der Nekropole La Tène und dessen Fundgut, aufbewahrt in den Museen von Oradea, Săcuieni und Carei dar".* In der Geschichte der Forschungen erwähnt der Autor die Informationen die im Besitz von Dr. Andrássy Ernő von Valea lui Mihai sind und auch andere Informationen, die wir während der Forschungen auf diesem Gebiet betreffend des archäologischen Befundes gesammelt haben im Laufe von beinahe 30 Jahren. Deshalb dachten wir, dass es angemessen wäre das von E. Teleagă durchgeführte Studium zu ergänzen und einige Typen von Artefakten (Keramik, Fibel, Armbänder) aufgrund einer umfassenden Bibliographie betreffend der Entwicklung der Nekropolen von Nord-West Siebenbürgen erneut zu besprechen.

Der Autor erwähnt, dass aus den insgesamt 22 identifizierten Gräbern, nur 17 als besser geforschte Grabentdeckungen betrachtet werden können. Laut neuesten Informationen kann die Zahl der Gräber bis zu 31 steigen, dazu kommen selbstverständlich auch Artefakten, die von Dâmbul Ars stammen, die mehr als sicher zu zerstörten Gräbern angehört haben.

Allgemein betrachtet, ist wie alle Nekropolen im Nord-West Siebenbürgen, auch diejenige von Curtuiuşeni birituell: Brandschüttungsgräber, mit verbrannten menschlichen Knochen im Grab und in Urnen (2 Gräber), sowie auch Bodenbestattung mit dem Skelett auf dem Rücken gelegt. Der Konservierungsgrad der menschlichen Knochen aus den Bodenbestattungen ist dank der hohen Feuchtigkeit der geologisch

sandartigen Erde sehr schwach, es bleiben nur Knochenfragmente wegen des Konservierungseffektes von Bronze-und Eisenoxide erhalten.

Das Bestandverzeichnis der Gräber ist ähnlich mit den Entdeckungen von Pişcolt-Nisipărie, die keltische Nekropole die 3-4 Km entfernt ist, wo 187 Gräber geforscht wurden. Wir bemerken, dass die Zahl der Gefäße für Opfergaben, die als Verehrung für den Verstorbenen dargelegt wurden, gegensätzlich zur Aussage des Autors nicht vom Begräbnisritual abhängt. Die Nekropole von Curtuiuşeni wurde in sehr großem Ausmaß zerstört und gestört, da der Befund im Jahre 1864 *„als Grabstätte der Römer"*. erwähnt wurde. Das unmäßige Abbauen des Sandes von den Bewohnern der Umgebung hatte als Ergebnis, dass im Jahr 1970 nur ein Drittel des ehemaligen Hügels erhalten blieb.

Aufgrund der analysierten Entdeckungen, kann die Nekropole auf das Ende von Latène B_2 und in Latène C_1 datiert werden. Einige Gräber (M6/1967) wurden künstlich rekonstituiert, wahrscheinlich aus zwei oder mehr gestörten und zugleich zerstörten Gräberkomplexen, weil einige Artefakte typologisch und chronologisch so eingegliedert sind, dass sie in andere keltische Nekropolen der Zone nicht erscheinen.

Wie gewöhnlich, in der Nähe der Nekropolen, in einer Entfernung von 450-500 Meter am Gang des Baches *„Malom folyás"* (heute kanalisiert), konnten wir auch die Siedlung aus der Zeit der keltischen Begräbnisstätte von Curtuiuşeni-Dâmbul Ars (Érkörtvélyes-Égetőhegy) identifizieren.

Tipologia artefactelor înseriate

Morminte	A=fibule												B=brăţări										E=catarame şi centuri				O=lanţ pentru spadă	T1=spadă	Ritul funerar		
	A3	A6	A8a	A8b	A10	A11	A14	A15	A17	A18	A19	A20a	B3a	B3b	B4a	B4c	B8	B8a	B12	B13	B14	B14b	B18	E3	E4	E5	E6	O	T1	Inhum	Inci. groapă	Inci. urnă
M1	•	•	•																											•		
M2					•	•					•								•	•										•		
M3		•?																•	•	•						•					•	
M5								•															•				•				•	
M6		•		•	•								•	•	•															•		
M7		•													•										•						•	
M8		•													•											•					•	
M9																					•										•	
M18=M4/1968 Nánási											•										•					•						•
M15=M1/1968 Nánási																	•				•				•						•	
M15=M1a/1968 Nánási									•		•												•								•	
M14=M1/1980 Chidioşan																												•	•	•		
M20=M6/1972 Nánási						•					•		•													•				•		
M/1944 Roska																							•				•				•	
M1/1976 Németi										•						•							•								•	

Fig.1 Combinaţia tipo-cronologică a artefactelor înseriate de la Curtuiuşeni-Dâmbul Ars (Égetőhegy)-cimitir celtic.
Abb. 1. Typo- Kronologische Kombination der Funde von Curtuiuşeni-Dâmbul Ars (Égetőhegy)-keltische Gräberfeld.

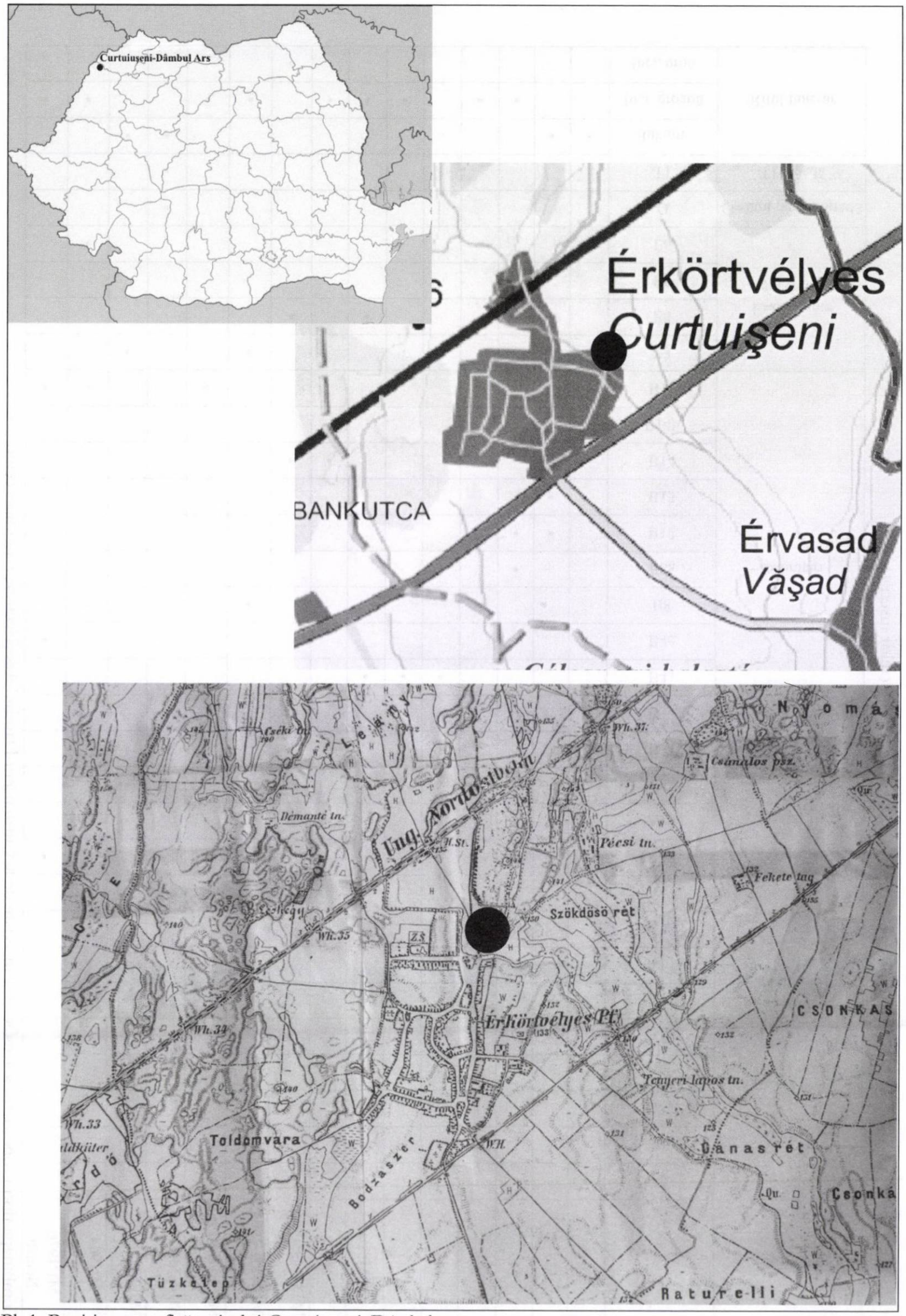

Pl. 1. Poziţia geografică a sitului Curtuiuşeni-*Dâmbul ars*
Taf. 1. Geographische Lage des Fundorts Curtuiuşeni-*Dâmbul ars*

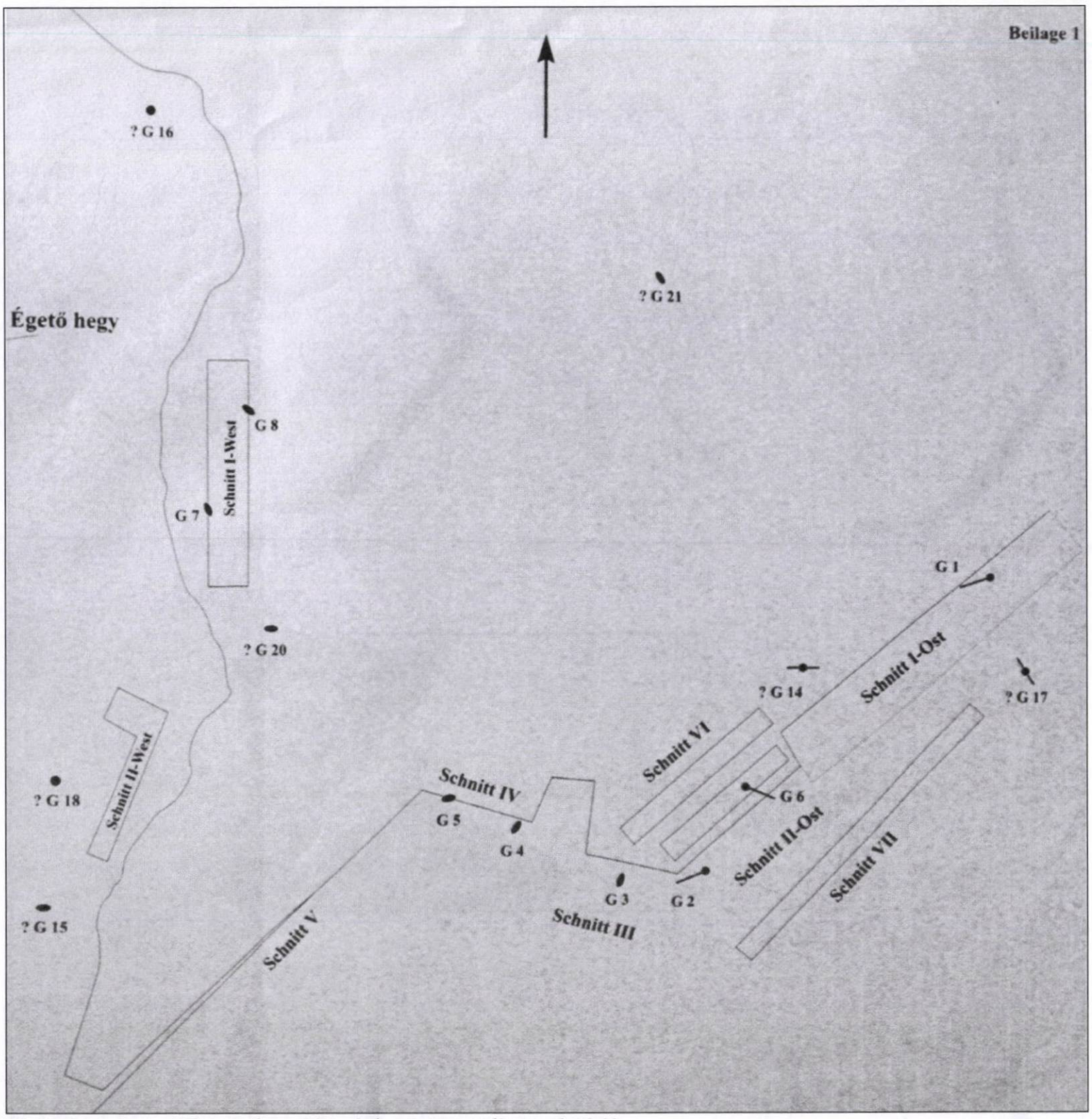

Pl 2. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* Planul de săpătură din anul 1968
Taf. 2. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* Grabungsplan vom Jahr 1968

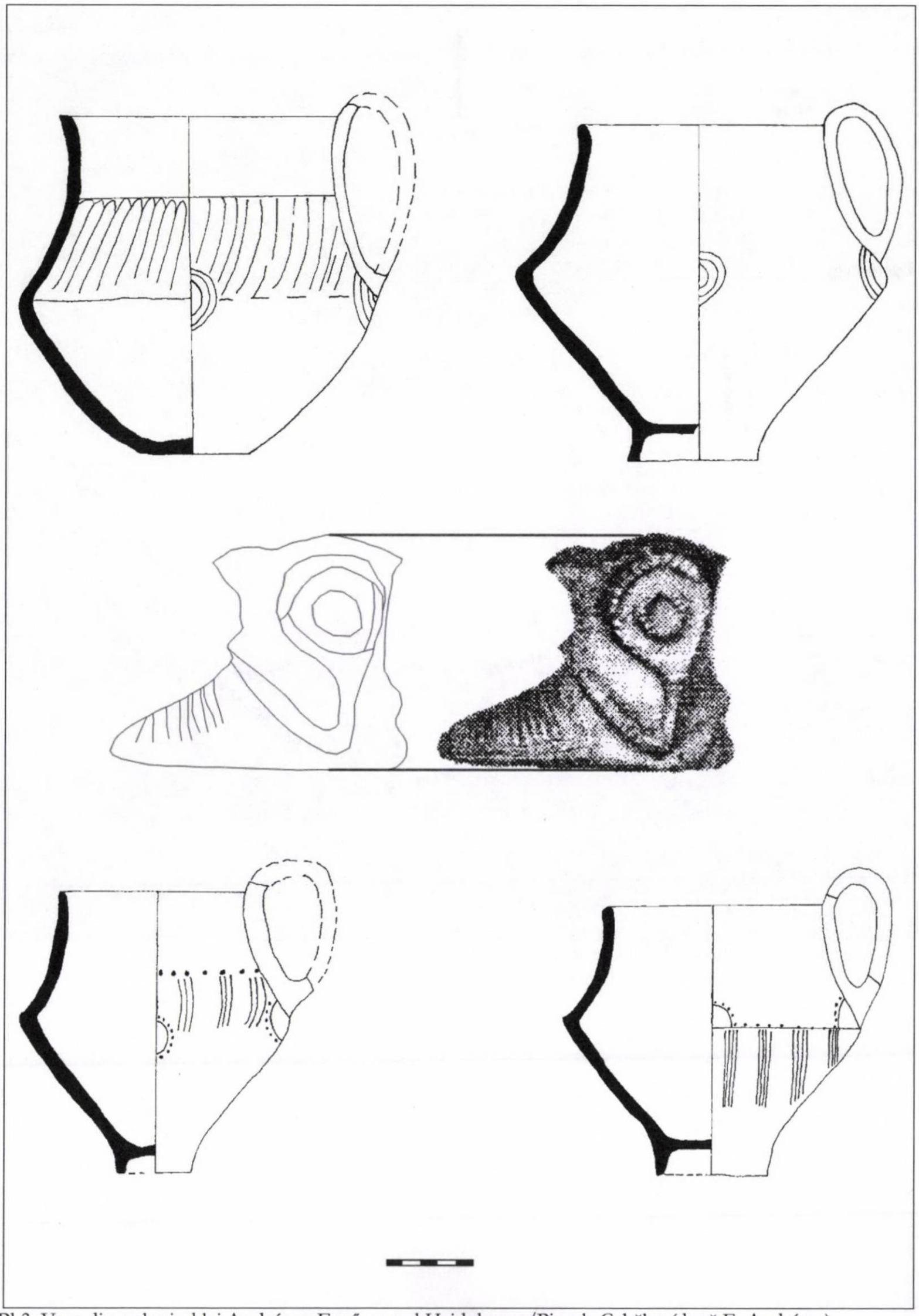

Pl 3. Vase din colecţia d-lui Andrássy Ernő-grupul Hajdubagos/Pişcolt-Cehăluţ (după E. Andrássy)
Taf. 3. Töpfe aus der Andrássy Ernő Sammlung- Hajdubagos/Pişcolt-Cehăluţ Gruppe (nach E. Andrássy)

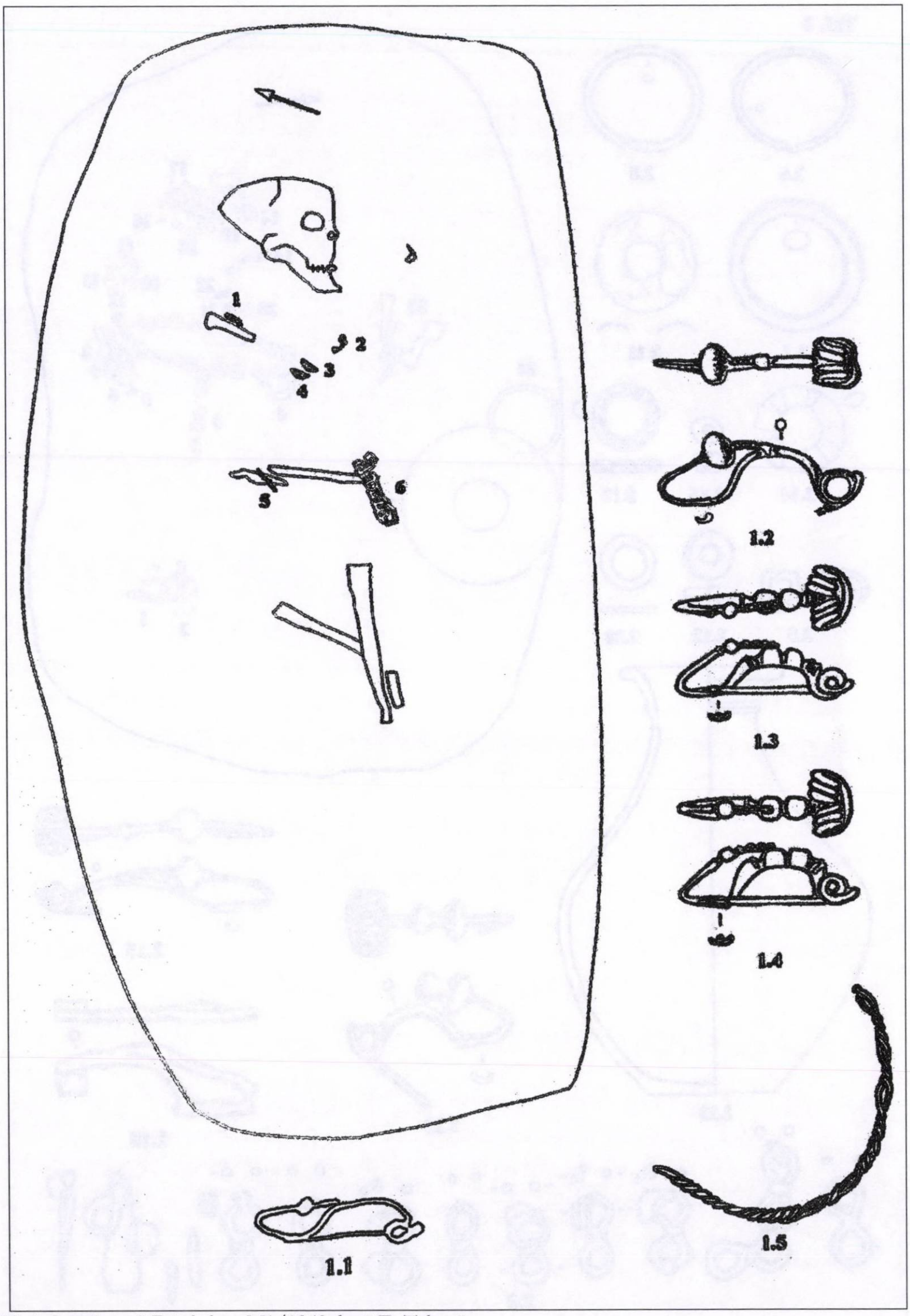

Pl. 4. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* M1/1968 după E. Teleagă
Taf. 4. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* M1/1968 nach E. Teleagă

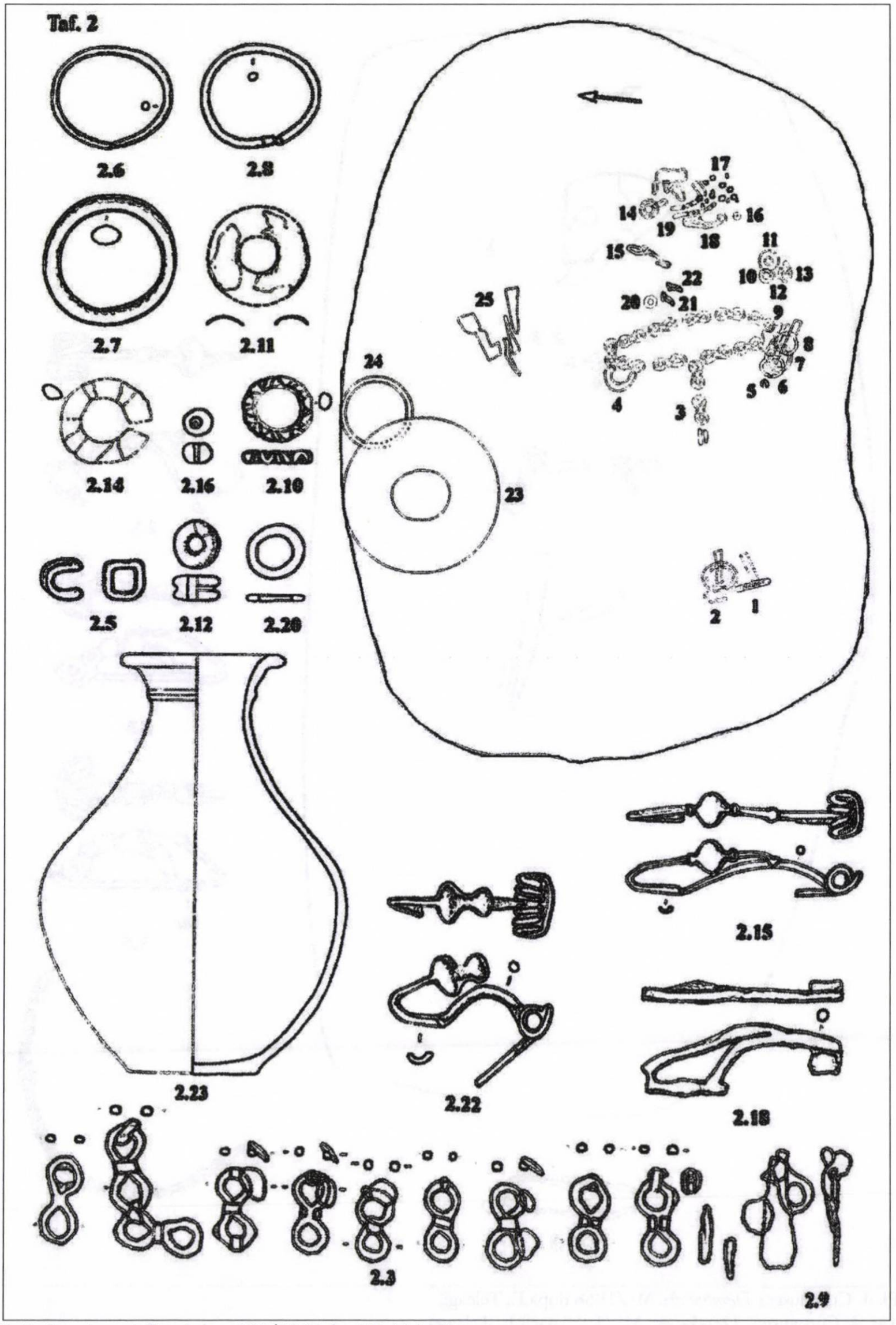

Pl. 5. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* M2/1968 după E. Telagă
Taf. 5. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* M2/1968 nach E. Telagă

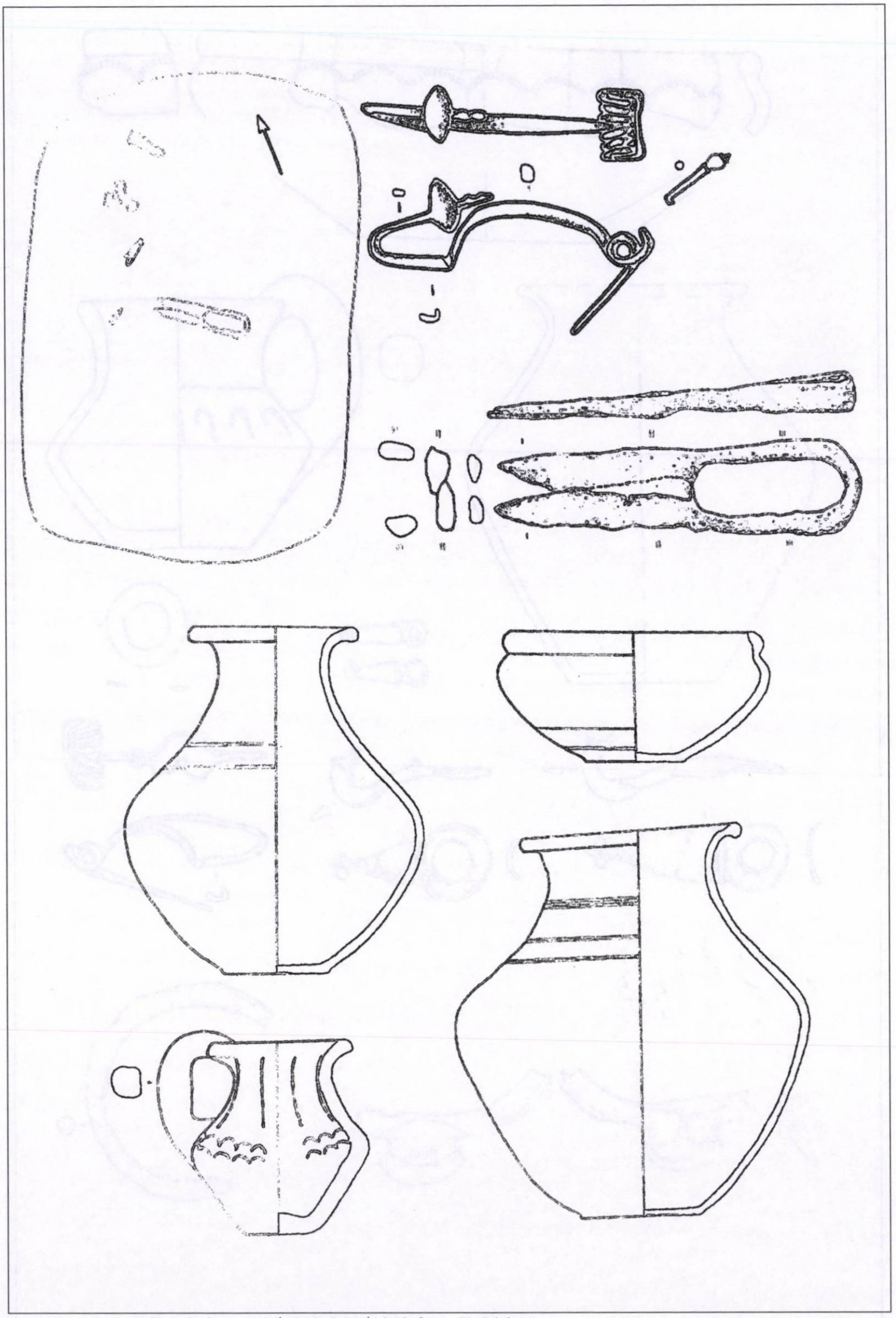

Pl. 6. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* M3/1968, M4/1968 după E. Telagă
Taf. 6. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* M3/1968, M4/1968 nach E. Telagă

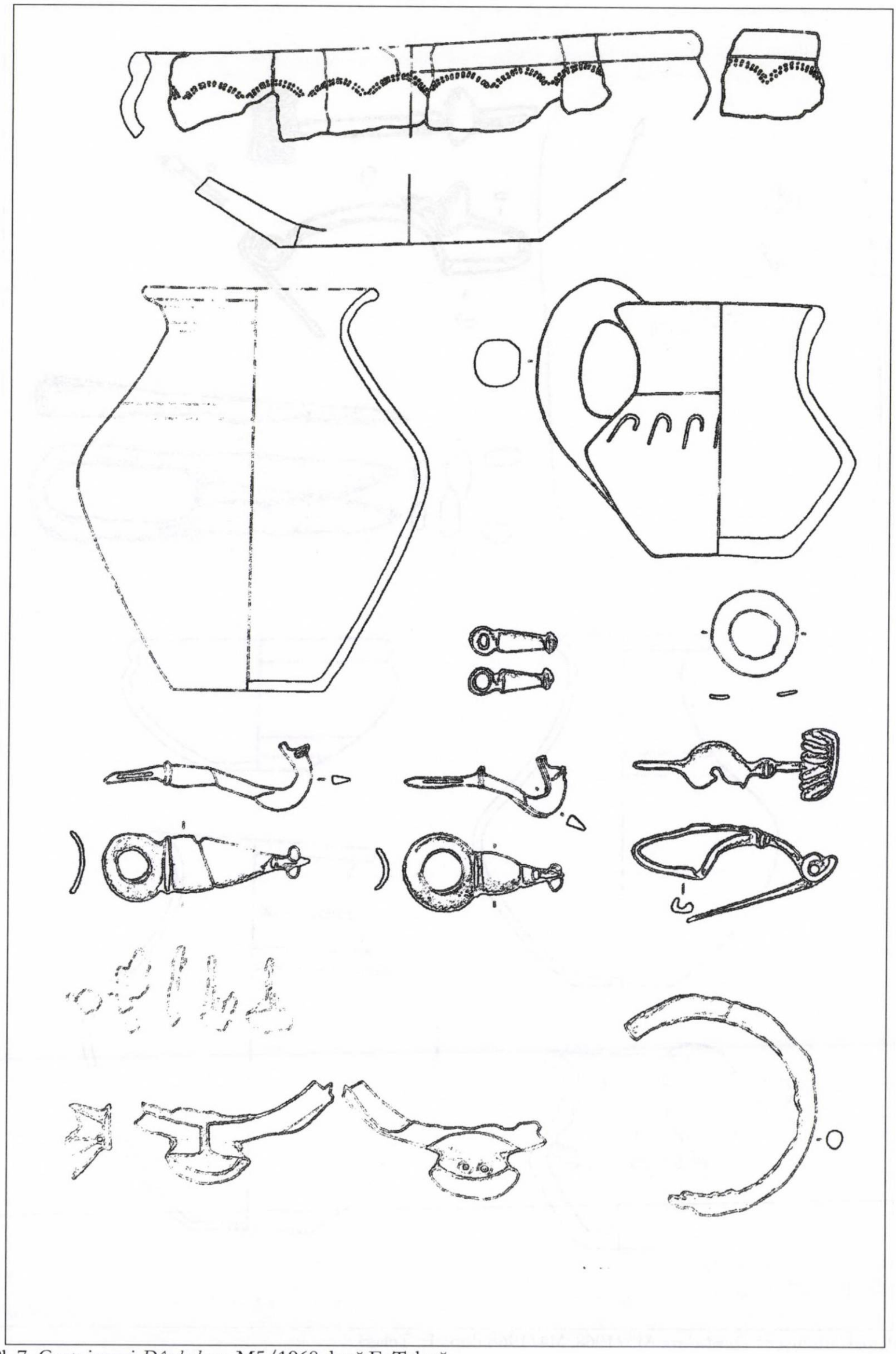

Pl. 7. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* M5/1968 după E. Telagă
Taf. 7. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* M5/1968 nach E. Telagă

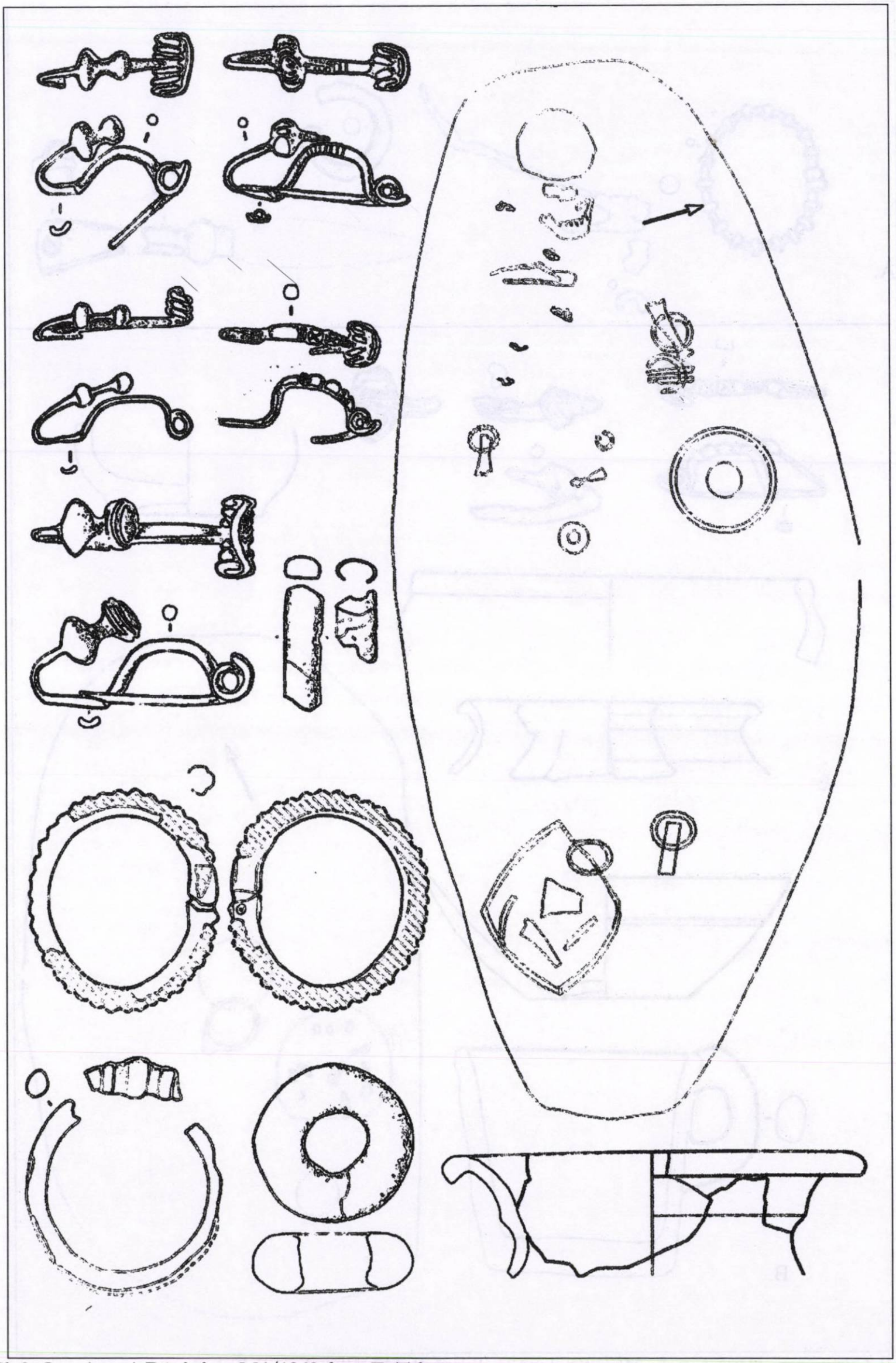

Pl. 8. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* M6/1968 după E. Telagă
Taf. 8. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* M6/1968 nach E. Telagă

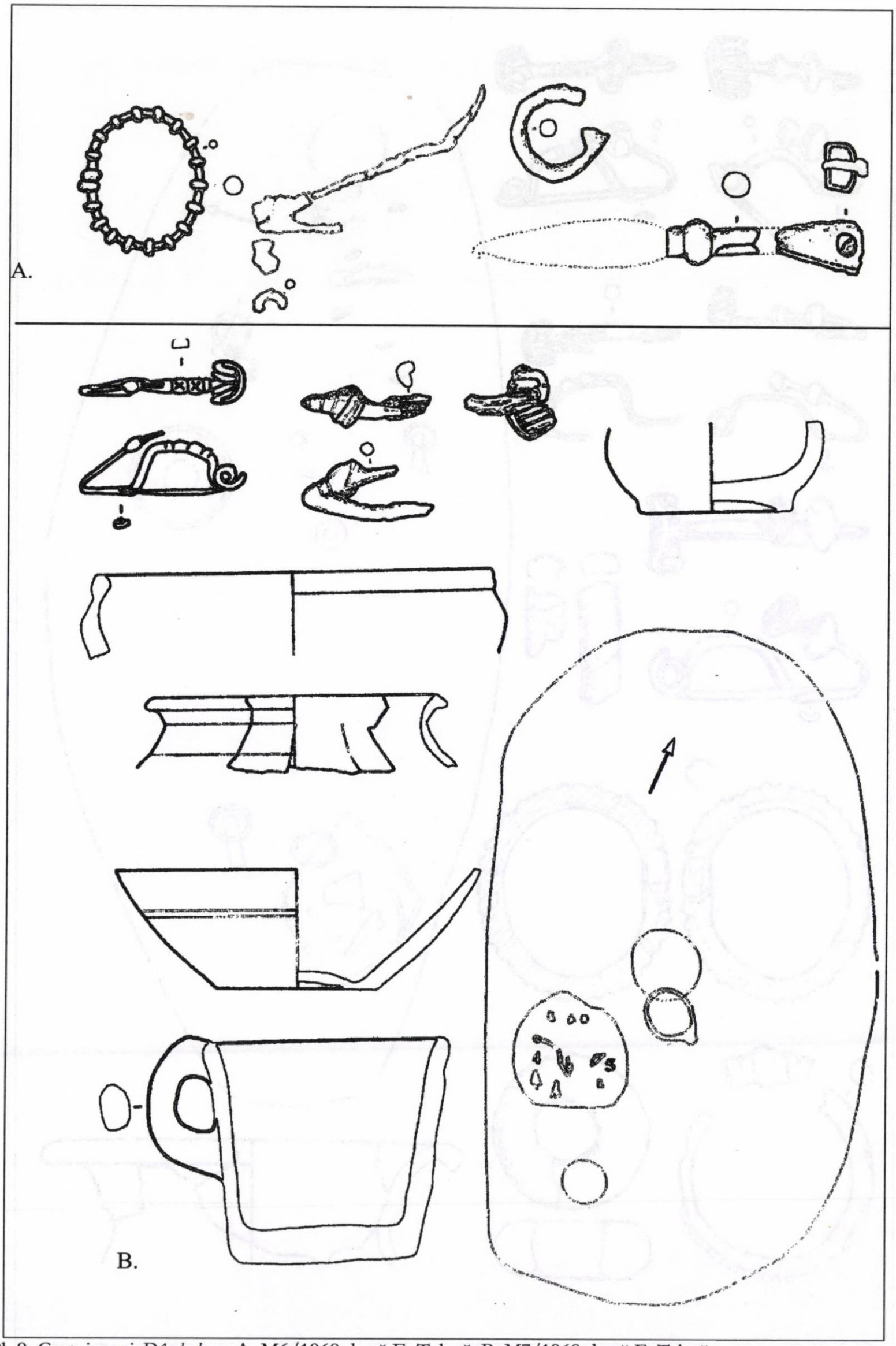

Pl. 9. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* A. M6/1968 după E. Telagă; B. M7/1968 după E. Telagă
Taf. 9. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* A. M6/1968 nach E. Telagă; B. M7/1968 nach E. Telagă

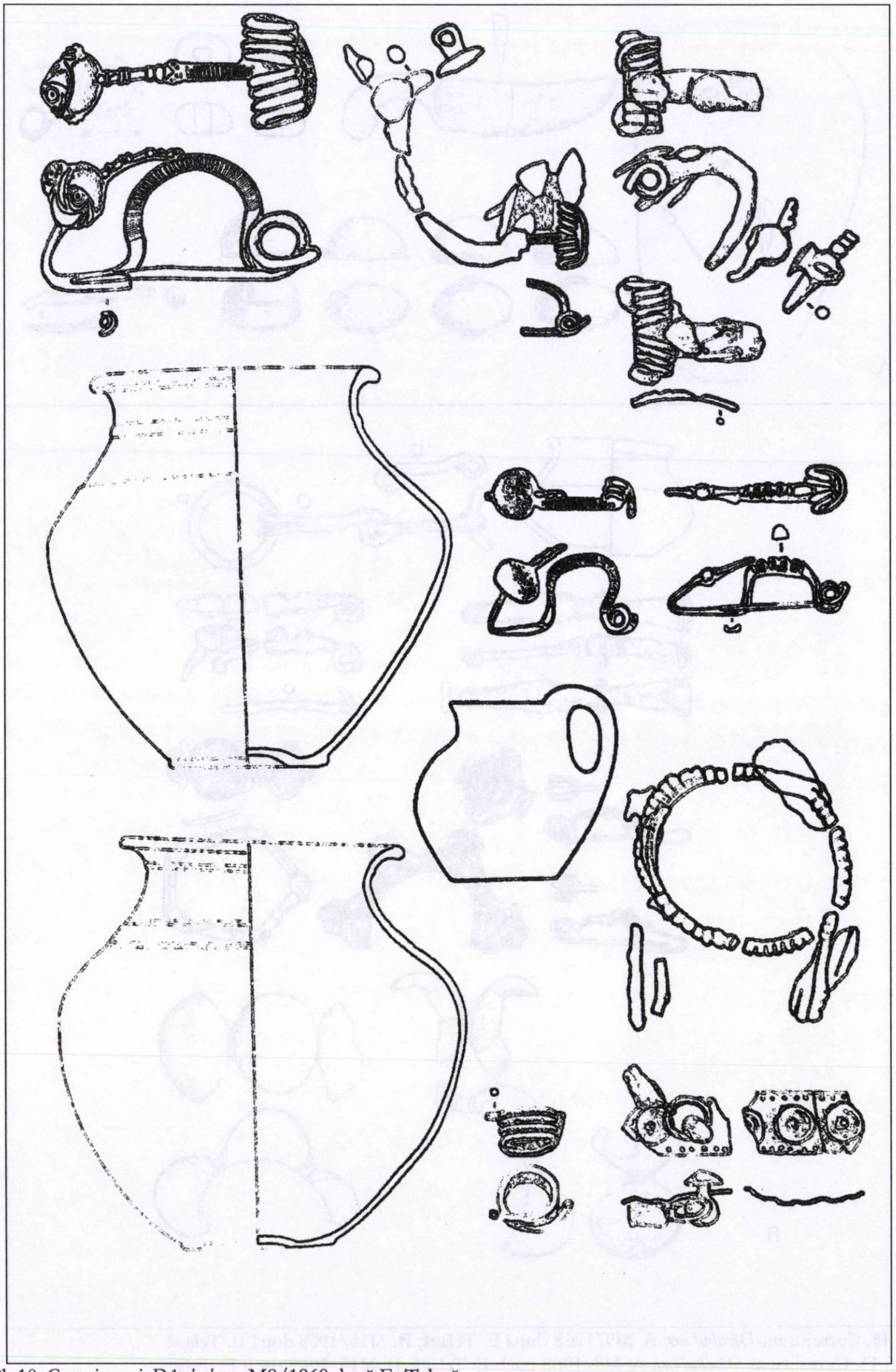

Pl. 10. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* M8/1968 după E. Telagă
Taf. 10. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* M8/1968 nach E. Telagă

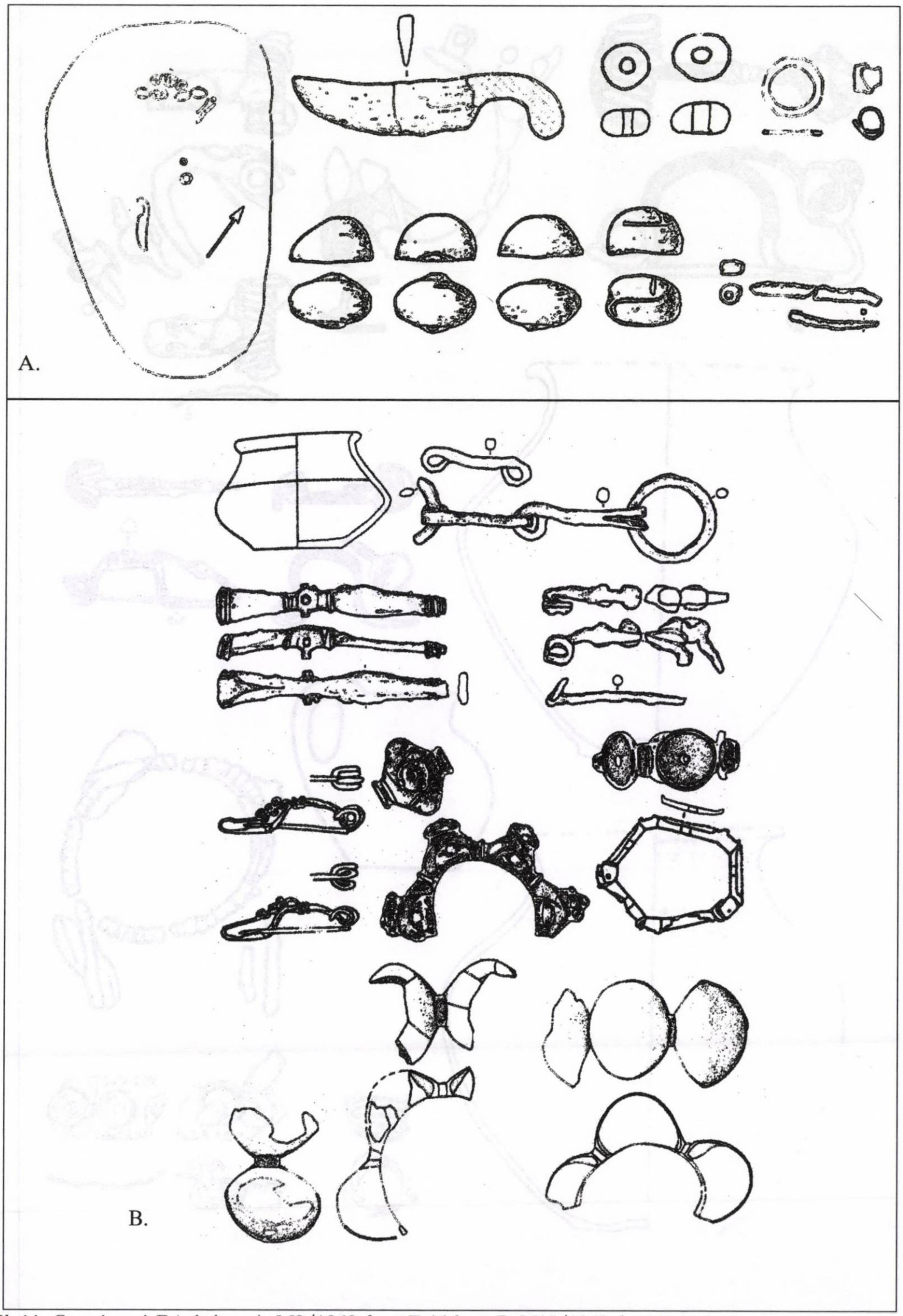

Pl. 11. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* A. M9/1968 după E. Telagă; B. M15/1968 după E. Telagă
Taf. 11. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* A. M9/1968 nach E. Telagă; B. M15/1968 nach E. Telagă

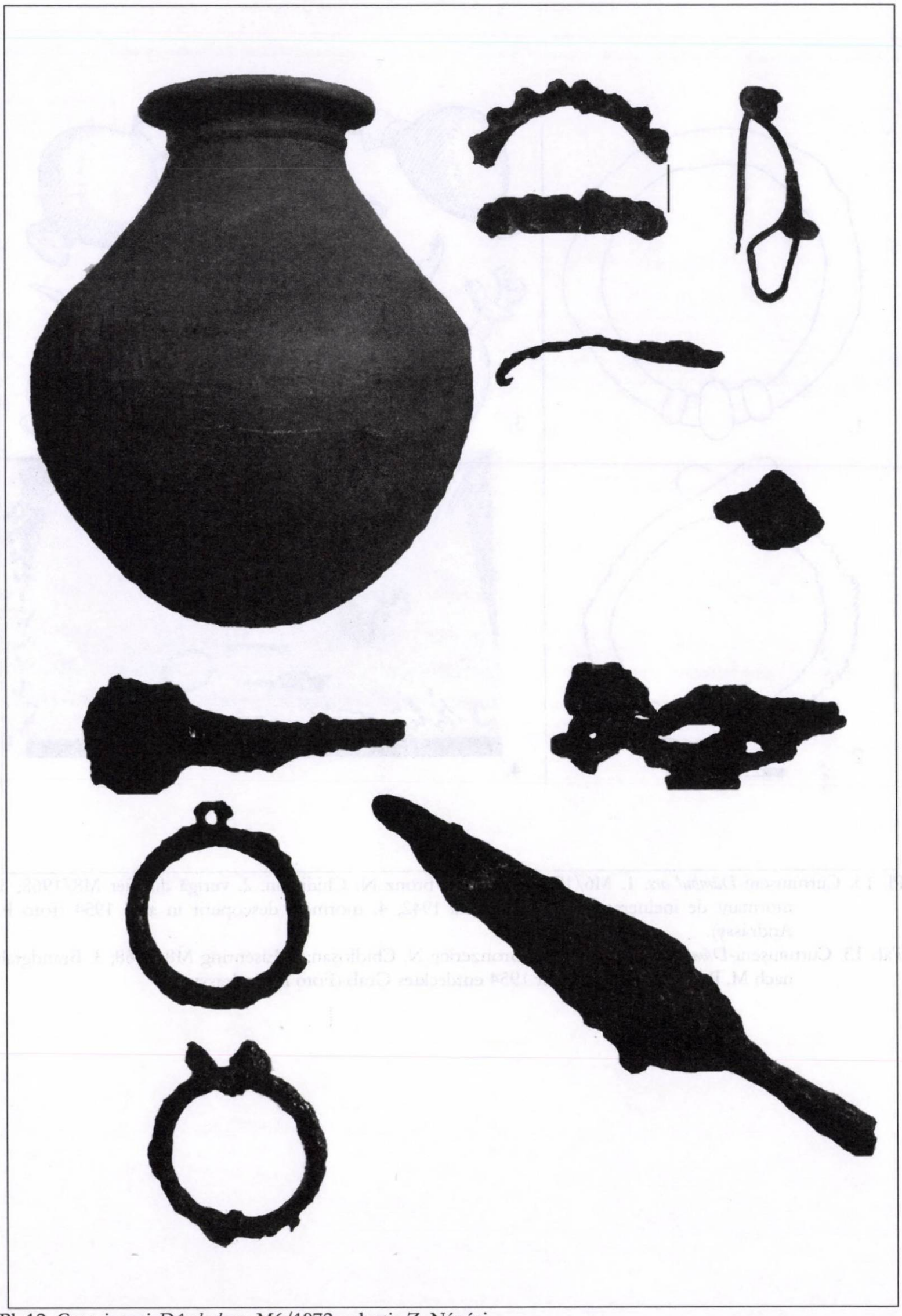

Pl. 12. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* M6/1972 colecţia Z. Nánási
Taf. 12. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* M6/1972 Z. Nánási Sammlung

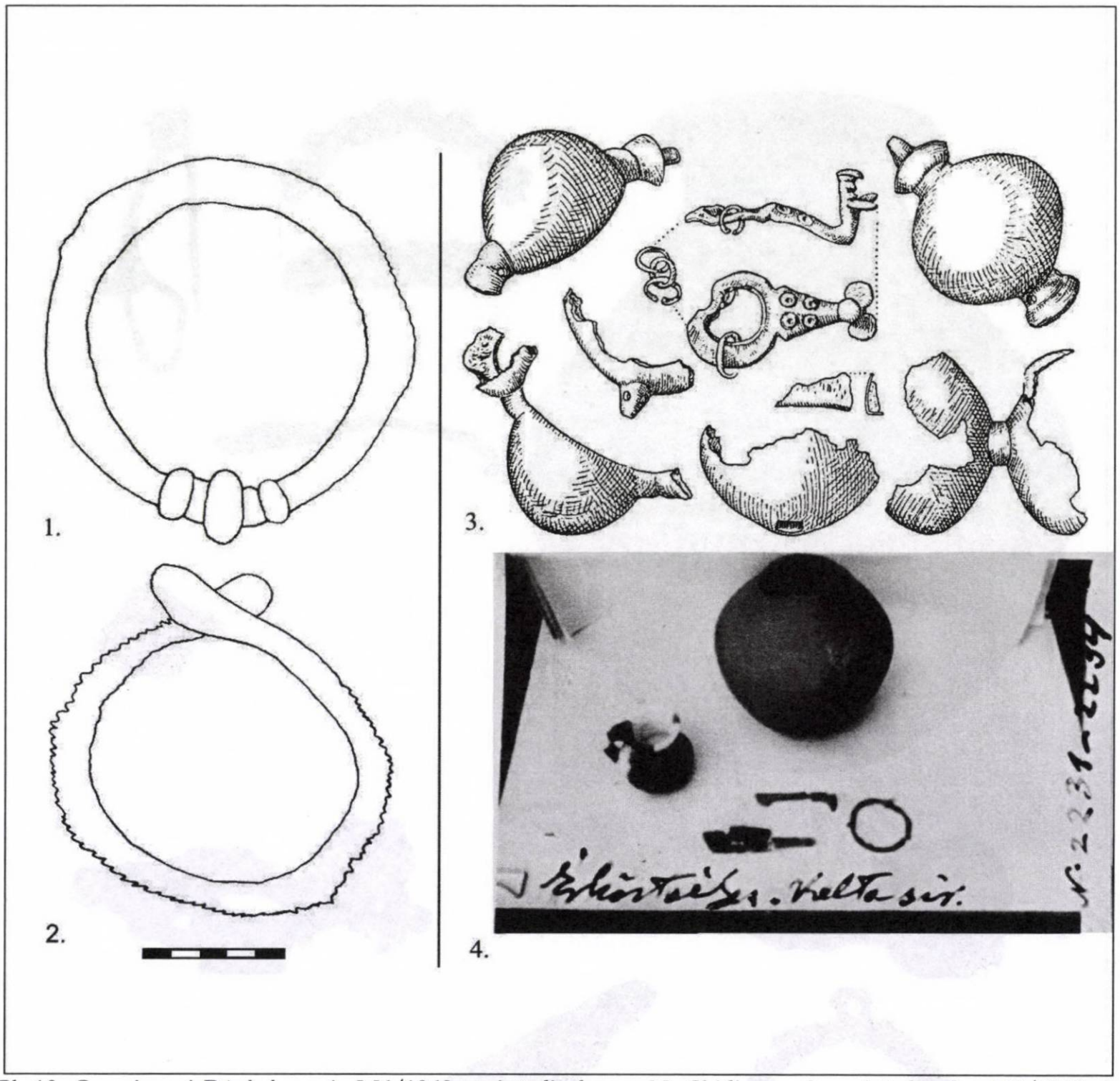

Pl. 13. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* 1. M6/1968 verigă din bronz N. Chidioşan; 2. verigă din fier M8/1968; 3. mormânt de incineraţie după M. Roska 1942; 4. mormânt descoperit în anul 1954 (foto E. Andrássy).

Taf. 13. Curtuiuşeni-*Dâmbul ars.* 1. M6/1968 Bronzering N. Chidioşan; 2. Eisenring M8/1968; 3. Brandgrab nach M. Roska 1942; 4. im Jahr 1954 entdecktes Grab (Foto E. Andrássy).

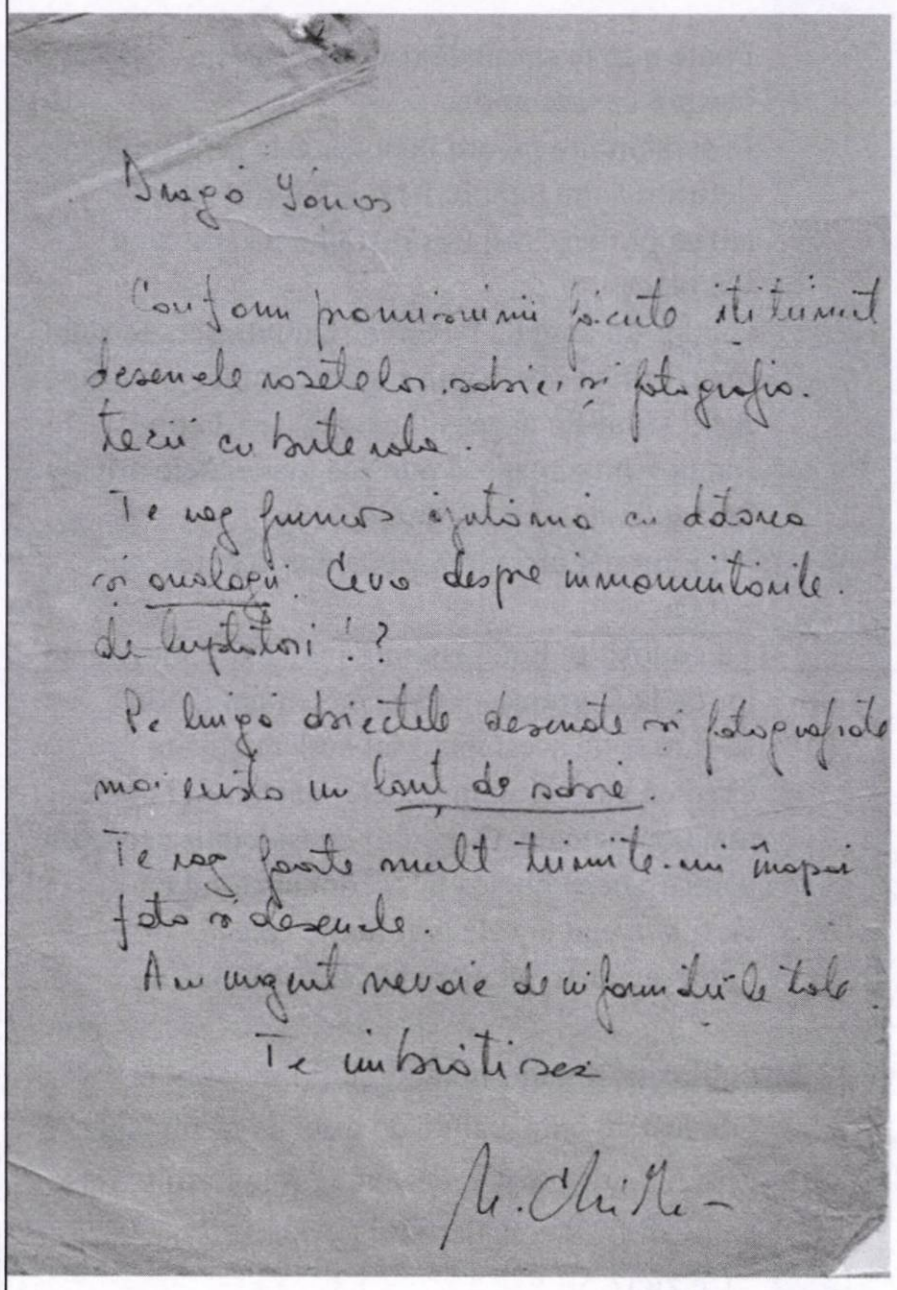

Dragă János

Conform promisiunii făcute îţi trimit
desenele rozetelor, sabiei şi fotografia
tecii cu buterole.
Te rog ajută-mă cu datarea
şi analogii. Ceva despre înmormîntările
de luptători!?
Pe lîngă obiectele desenate şi fototgrafiate
mai există un lanţ de sabie.
Te rog foarte mult trimite-mi înapoi
foto şi desenele
Am urgent nevoie de informaţiile tale.

Te îmbrăţişez

N. Chidioşan

Pl. 14. Scrisoare adresată de Nicolae Chidioşan către János Németi.
Taf. 14. Nicolae Chidioşans Brief für János Németi.

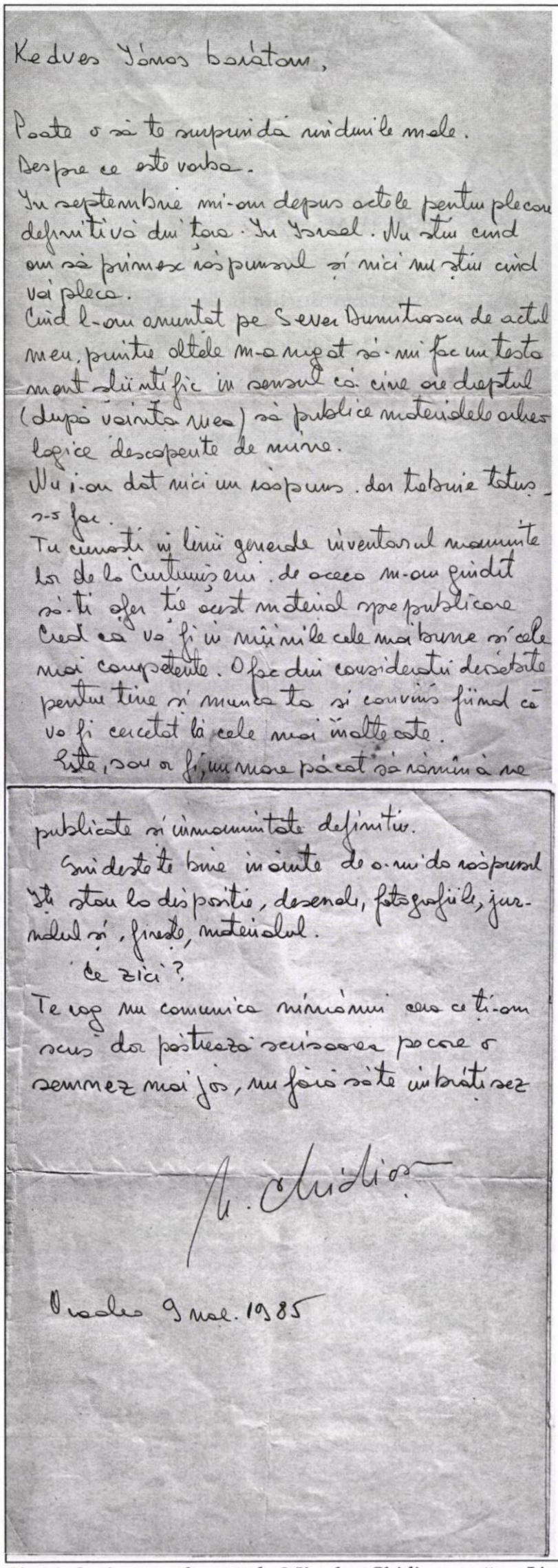

Kedves János baratom,

Poate o să te surpindă rîndurile mele.
Despre ce este vorba.
În septembrie mi-am depus actele pentru plecare definitivă din țară. În Israel. Nu stiu cînd am să primesc răspunsul și nici nu știu cînd voi pleca.
Cînd l-am anunțat pe Sever Dumitrașcu de actul meu, printre altele m-a rugat să-mi fac un testament științific în sensul că cine are dreptul (după voința mea) să publice materialele arheologice descoperite de mine.
Nu i-am dat nici un răspuns dar trebuie totuș s-o fac.
Tu cunoști în linii generale inventarul morminte lor de la Curtuiușeni de aceea m-am gîndit să-ți ofer ție acest material spre publicare
Cred că va fi în mîinile cele mai bune și cele mai competente. O fac din considerații deosebite pentru tine și munca ta și convins fiind că va fi cercetat la cele mai înalte cote.
Este, sau ar fi, un mare păcat să rămînă ne publicate și înmormîntate definitiv.
Gîndește-te bine înainte de a-mi da răspunsul. Îți stau la dispoziție, desenele, fotografiile, jurnalul și, firește, materialul.
Ce zici?
Te rog nu comunica nimănui cea ce ti-am scris dar păstrează scrisoarea pe care o semnez mai jos, nu fără să te îmbrățișez

N. Chidioșan

Oradea 9 mai 1985

Pl. 15. Scrisoare adresată de Nicolae Chidioșan către János Németi.
Taf. 15. Nicolae Chidioșans Brief für János Németi.

Исследование Малокопаньского комплекса в 2008 г

В.Г. Котигорошко

Ключевые слова: I в. до н.э.-I в. н.э, даки, укрепление, некрополь, Подкарпатская Украина
Cuvinte cheie: *sec. I c.Hr.-sec.I d.Hr., daci, fortificaţie, necropolă, Ucraina Subcarpatică*

В прошедшем полевом сезоне были продолжены исследования Малокопаньского городища (Виноградовский р-н Закарпатской обл. Украины) совместной украинско-румынской экспедицией. Памятник занимает вершину горы на правобережье р.Тисы (высота 85 м от уреза воды) со сложным рельефом местности, дополненным искусственными террасами и валами. Размеры центральной части городища 3,5 га, где сплошной площадью раскопано 2,15 га. Мощность сильно гумусированного культурного слоя до 3,8 м. Его вскрытие привело к быстрому заростанию ранее обнажённой территории деревьями и кустарником, что создало определённые трудности в исследовании отдельных участков городища.

В связи с ограниченностью количества участков, не занятых деревьями и кустарниками, уже в 2002 году были предприняты разведочные работы на западной периферии городища (ур. Средний Грунок), где выявлены восемь грунтовых кремационных погребений I в. н.э. (рис.1).

В полевом сезоне 2007 года были возобновлены разведки и раскопочные работы на северо-западной периферии городища (ур.Челленица), где на площади 648 кв. м вскрыто шесть грунтовых кремационных погребений и собран вещевой инвентарь вне комплексов. Исследования территории ур.Челленица были продолжены в этом полевом сезоне, которые принесли значительную информацию о ключевом памятнике Верхнего Потисья.

Городище в Малой Копане в настоящее время рассматривается как наиболее мощный форпост даков в регионе. В его комплекс входили местонахождения на четырёх вершинах края Рокосовско-Хустского вулканического хребта. Это урочища: Городище, Малое Городище, Средний Грунок и Челленица (рис.1).ждать о наличии тщательно заняться этой территорией (ур.лет назад б)

Начальный этап (июль месяц) изучения Малокопаньского комплекса определён продолжением исследования южной части городища, где было вскрыто три участка (рис.2). К раскопу XXXVII, заложенному в прошлом году, была сделана прирезка общей площадью 184 кв. м. Культурный слой залегал сразу же под дёрном и его мощность достигала 1,2 м. Он состоял из чётко выделяемых трёх слоёв. Верхний-тёмно-серая земля, средний-глина бурого цвета, нижний-тёмно-серая глина, материк-плотная глина жёлтого цвета. Верхний слой был насыщен мелкими фрагментами керамики дакийского облика. На глубине 0,5-0,6 м от современной поверхности в кв. К-М-3-6 выявлена обожжённость, а также серия бессистемно расположеных ям. Вся территория участка покрыта, опять же, бессистемно вырезанными уступами (рис.3).

В ходе раскопок собрано ограниченное количество посуды, которая может подлежать классификации. Это лепные кухонные горшки (рис.4, 2), чернолощёные лепные вазы и корчаги (рис.4, 1,4). Сероглиняная гончарная керамика представлена обломками сосудов, из которых выделяется венчиковая часть узкогорлого кувшина с загнутым внутрь длинным венчиком (рис.4, 3). Значительное количество мелких фрагментов расписной керамики. Выделяется верхняя часть вазы с диаметром венчика 17,5 см (рис.4, 6). Вместе с тем отмечаем значительное количество обломков от пифосов, которые обнаружены на всей площади городища (рис.4, 5,7).

Раскоп XXXVIII заложен в 35 метрах к югу от раскопа XXXVII (рис.2). Его ограниченная площадь (10 х 4 м) определяется расположением между деревьями. Как и предыдущий, он заложен на склоне (от репера наверху до-2,4 м внизу) (рис.5). Как и в предыдущем раскопе здесь обнаружено бессистемное расположение ям и углублений.

Только в квадрате Б-2 на глубине 0,6 м выявлены остатки очага, под которым залегали ещё пять очагов.

Очаг 1. В плане овальной формы (0,9 х 0,8 м), под обмазан глиной (толщина 0,05-0,07 м) (рис.5).

Очаг 2. Залегал под первым. Диаметр 0,9 м. Под вымазан глиной, толщиной 0,05-0,07 м. В его основе находилась выкладка гальки (рис.5).

Очаг 3. Находился под слоем гальки, диаметром 1,2 м. Слой обмазки пода-0,05-0,07 м (рис.5).

Очаг 4. Залегал сразу же под слоем гальки, диаметром 1,2 м. Под толщиной 0,05-0,07 м. Под подом шёл слой гальки и слой угля (рис.5).

Очаг 5. Под (0,05 м) с некоторым смещением от вышерасположенного очага. Диаметр 1,1 м. В основании пода слой гальки, ниже-слой угля (рис.5).

Очаг 6. Находится под слоем угля (0,1 м) очага 5. Диаметр-1 м. Под вымазан глиной толщиной 0,04-0,05 м. Его основой являлся слой гальки. Ниже идёт культурный слой из глины бурого цвета (рис.5).

Очаг 7 (кв.А-3). Залегал на глубине 0,8 м от современной поверхности. В плане округлой формы, диаметром 0,6 м. Толщина глиняного пода 0,05-0,07 м. В основе галечная кладка (рис.5).

В ходе раскопок этого небольшого участка обнаружено довольно значительное количество керамики и индивидуальных вещей. В основном, с глубины 0,5-0,7 м.

Керамика по технологии изготовления выделяется в две группы: лепная и гончарная. Лепная по функциональному назначению выделяется в подгруппы А и Б[1].

Подгруппа А. Кухонная посуда изготовлена из глиняного теста с примесью дресвы, песка, шамота. В основном, представлена горшками, большую часть из которых можно выделить в три типа.

Тип 1. Горшки бочёнковидной формы с диаметром венчика 12-15 см (рис.6, 3,9).

Тип 2. Горшки с плавно отогнутым венчиком диаметром 10-17 см и овальным туловом (рис.6, 5).

Тип 3. Небольшие горшочки с плавно отогнутым венчиком и наибольшим расширением в средней части тулова. Один из них был реконструирован. Диаметр венчика-10 см, днища-7 см, высота-13,5 см (рис.6, 4,10). Как обыкновение, горшки этого типа украшены разнообразным пластическим орнаментом. Это налепы, шишковидные выступы, гирлянды.

Конические чашки. На Малой Копане это сотни экземпляров. Они характеризируются коническим туловом и наличием одной или двух ручек. На раскопе обнаружены десятки фрагментов, из которых два подлежат реставрации. Диаметр венчиков-13-14,5 см, диаметр дна-4,7-6,4 см, высота-5,7-6 см. Между собой они разнятся коничностью, размерами и высотой (рис.6, 18-20).

Подгруппа Б. Посуда изготовлена из глиняного теста с примесью мелкого шамота. Поверхность покрывалась чёрным, реже коричневым лощением. Обжиг достаточный. Главный ассортимент состоял из ваз для фруктов, корчаг, мисок, кубков.

Вазы для фруктов. Они представляли собой миску с длинным отогнутым венчиком, чётко выраженными плечиками и коническим туловом, которая посажена на поддон разной высоты. Размеры реконструированного экземпляра: диаметр венчика-37 см, диаметр поддона-12 см, высота-25 см (рис.6, 21,26,29).

Миски. Обнаружены во фрагментарном состоянии, среди них выделяются крупные обломки от биконической миски, что позволило её реконструировать. Размеры: диаметр венчика-15,5 см, днища-9 см, высота-11 см (рис.6, 23).

Отдельно отмечаем находки кубков. Стакановидной формы, с чуть отогнутым венчиком диаметром 7,5 см, дна-4,5 см, высота-8 см (рис.6, 17).

Гончарная керамика, выявленная на участках раскопов, представлена, в основном, двумя подгруппами из пяти, разграниченных в керамических комплексах городища[2].

Подгруппа В. Изготовлена с тщательно отмученного теста с примесью мелкого шамота, обжиг хороший, цвет серый. В её ассортимент входят миски, вазы для фруктов, кувшины, горшки.

Миски. Обнаружены в мелких фрагментах, кроме одного экземпляра, который удалось реконструировать. Биконическая, с каплевидным утолщённым венчиком и жёстким переломом тулова. Размеры: диаметр венчика-10 см, днища-4 см, высота-5,8 см (рис.6, 31).

Отдельно выделяем сильно профилированную миску с длинным и резко выделенными венчиком и плечиками (рис.6, 25).

Кувшины. Узкогорлые, биконические. Диаметр венчика крупного фрагмента-6,5 см (рис.6, 27,30).

Двуручный сосуд, биконический, с широко открытым горлом. Ручки петельчатые, крепились к венчику и чуть выше перелома тулова. Диаметр венчика-11 см (рис.6, 33).

Горшки. В связи со своими размерами и тонкостенностью извесны только в обломках. Один из фрагментов имеет каплевидный венчик, вертикальное горло и высоко приподнятые плечики. Диаметр венчика-26 см (рис.6, 28).

Подгруппа Г. Представлена расписной керамикой, изготовленной из тщательно отмученного теста с примесью очень мелкого шамота. Жёлтая поверхность покрывалась росписью тёмно-коричневой, белой и чёрной красками. В основном, это горизонтальные полосы разной ширины. На раскопе эта подгруппа представлена фрагментами горшков, отличающимися между собой размерами и длиной венчика (рис.6, 32,35-36).

---

[1] Котигорошко, 2004, с.172-177; рис.1-5.

[2] Котигорошко, 2004, с.177-181.

Отдельно подчёркиваем находку фрагмента графитовой ситулы. Диаметр её венчика-21 см (рис.6, 37). Следует отметить, что подобная посуда в немногочисленных фрагментах постоянно встречается в нижних горизонтах городища.

Небольшую группу находок с территории участка составляют изделия с глины, железа и бронзы. Глиняные изделия представлены обломком конуса (рис.7, 1), фрагментом утюжка (рис.7, 5), а также пряслицем крестовидной формы (рис.7, 2). Последняя-первая находка подобной формы на городище.

Железные предметы. Это штырь и два обломка лезвий ножей (рис.7, 3,7,9).

Изделия из бронзы представлены тремя фибулами. Сильно профилированная с двумя "бусинками" на корпусе, норико-паннонского типа (рис.7, 10). Вторая, одночленная, проволочная с "бусиной" на нижней части корпуса и обломанным приёмником. Тетива четырёхвитковая (рис.7, 11). Третья-также проволочная. Сохранились только три витка пружины (рис.7, 8).

Первая застёжка относится к типу А236. Основное время использования этих фибул приходится на I-начало II в. н.э. Наиболее ранние экземпляры встречаются в римском лагере Оберхаузен эпохи Августа (27 г. до н.э.-14 г. н.э.), поздние с монетами Адриана (117-138 гг. н.э.) и Фаустины Старшей (138-141 гг. н.э.), что позволяет поднять верхнюю границу их существования до середины II в. н.э.[3]. В нашем случае, согласно стратиграфии, эта фибула не может выходить за рамки I в. н.э.

Вторая фибула, несмотря на отсутствие приёмника, скорее всего относится к позднелатенским фибулам вариантов M/N по И.Костшевскому. М.Б.Щукин[4] зачисляет их в комплекс вещей, характерных для горизонта Гроссромштедт, определяемого рамками 50-20 гг. до н.э.-20-50 гг. н.э. На городище подобные фибулы уже были найдены и отнесены к типу 11[5].

Из стеклянных изделий обнаружены часть небольшого сосуда коричневого цвета с белыми вертикальными линиями (рис.7, 4), а также половинка бусины, отлитой из синего прозрачного стекла (рис.7, 6).

Раскоп XXXIX был привязан к западной части раскопа XXXV (рис.2). Культурный слой представляет собой тёмно-серую глину, насыщенную галькой. Она являлась и материковой основой, залегавшей на глубине 0,3-0,5 м от современной поверхности. На вскрытой площади (80 кв. м) была обнаружена 21 бессистемно расположенная столбовая яма. Кроме того, всю территорию раскопа, с севера на юго-восток, пересекала траншея шириной 0,5 м, углублённая в материковую гальку на 0,35 м. В северной части раскопа частично вскрыто жилище. Полностью исследовать объект не позволяли рядом растущие деревья. По содержанию материала он относится к эпохе средневековья, поэтому его нумерация идёт по наростающей, исходя из жилищ, вскрытых на Малой Копане в предыдущие годы.

Жилище XII. Углублено в материк на 0,5 м. Одна стенка длиной 4 м, вторая, частично вскрытая, около 3 м. К северной стенке примыкал развал печи-каменки, размером 1,2 х 1,5 м. Она сложена из булыжников и андезитовых плит (рис.8; 39).

Внутри жилища обнаружены около восьми гончарных горшков (в фрагментарном состоянии). Изготовлены они из тщательно отмученного теста с большой примесью мелкозернистого песка. Реконструированный экземпляр представляет собой широкогорлый сосуд с плавноотогнутым утолщённым венчиком, высоко приподнятыми плечиками и коническим туловом. Его размеры: диаметр венчика-24 см, дна-10,7 см, высота-27,5 см (рис.9, 12-16). Аналогичные сосуды на памятниках региона датируются XI в. н.э.[6].

В ходе вскрытия участка основной материал был составлен из керамики дакийского облика. Как правило, очень фрагментарный, кроме конической чашки с ручкой (рис.9, 1-7).

Индивидуальные находки представлены наконечником стрелы листовидной формы длинной 8,2 см (рис.9, 8), пружинными ножницами (рис.9, 10), а также штырём и обломком ножа (рис.9, 9,11).

Проведённые исследования прошедшего полевого сезона пополнили наши данные о заселённости дакийского городища, а кроме того предоставили новые данные о реанимации городища в XI в. н.э.

Изучение дакийского культурного слоя на южной окраине памятника подтверждает ранее полученные данные о заселении урочища в период I в. до н.э.-I в. н.э. и возобновлении жизнедеятельности городища в эпоху средневековья.

---

[3] Garbsh, 1965, s.29,37-38; Abb.41.
[4] 1991, с.100-101; рис.5, 15-16.
[5] Котигорошко, 2002, с.140.
[6] Прохненко, 2004.

В полевом сезоне 2008 года, одновременно с раскопками городища, продолжены работы в ур.Челленица. Оно занимает возвышенность в 200 м к северо-западу от памятника. Восточная и северо-восточная части урочища обрывистые, труднодоступные, а западная, со сложным рельефом местности, продолжает Рокосово-Хустский вулканический хребет (рис.1).

В 2007 году на этой территории было заложено шесть шурфов (128 кв. м) и раскоп I площадью 520 кв. м. На вскрытых участках обнаружено шесть грунтовых кремационных погребений и многочисленный индивидуальный материал, в основном, украшения и принадлежности одежды, главным образом, пряжки.

В прошедшем полевом сезоне были продолжены планомерные раскопки могильника. К раскопу I прирезан участок в 508 кв. м и, таким образом, общая площадь раскопа доведена до 1028 кв. м (рис.10-11). На этом участке было обнаружено шесть бессистемно расположеных грунтовых кремационных погребений. В своём большинстве они полуразрушены, а погребальные ямки, врезанные в серо-жёлтую глину, зачастую трудно определимые по контурам и верхней части залегания. Ниже предлагается опись открытых захоронений.

Погребение 7 (кв. Д-9) обнаружено на глубине 0,3 м от современной поверхности по выступающему поддону вазы для фруктов. Ямка диаметром 0,5 м и глубиной 0,56 м (рис.12). Погребение состояло из кальцинированных костей, перемешанных с углём, толщиной до 0,2 м. Здесь же обнаружен обломок фибулы (рис.12, 3), пряжка (рис.12, 1), бусы и бисер (рис.12, 4). Погребение было прикрыто перевёрнутым черпаком, с незначительным количеством кальцинированных костей внутри, а черпак был накрыт вазой для фруктов (рис.12).

Анализ материала погребения:

Фибула. Биметаллическая, с многовитковой бронзовой пружиной и верхней тетивой, корпус не сохранился, игла частично (рис.12, 3). Скорее всего, относится к застёжкам орновасского типа. В.Крамер подобные экземпляры с оппидума Манхинг отнёс к фазе LT C[7], а К.Пиета подобные фибулы с памятников пуховской культуры определил фазой LT D1[8]. В вещевых комплексах доримской Дакии они датируются концом II-первой половиной I в. до н.э.[9].

Пряжка. Цельнометаллическая, железо. Сохранилась обойма. Форма ладьевидная, длина-13,7 см, ширина-3,4 см (рис.12, 1).

Бусы (7 шт.). Отлиты с стекла. Цвет не установлен в связи с их пребыванием в пламени погребального кострища. Вместе с бусами было обнаружено 138 экземпляров бисера, в большинстве оплавленного (рис.12, 6).

Урна (?). Лепной черпак, сформован из глиняного теста с примесью песка и дресвы. Поверхность покрыта чёрным лощением. Обжиг достаточный. Стройных пропорций с плавно отогнутым венчиком и наибольшим расширением в верхней трети сосуда. Тулово конически сужается к днищу. Верхняя часть ручки прикреплена к венчику, над которым она выделяется, а нижняя-к плечикам. Диаметр венчика (D)-12 см, днища (d)-6,4 см, высота (H)-14 см (рис.12, 2).

Ваза для фруктов. Изготовлена из хорошо отмученного теста с примесью песка и дресвы. Поверхность покрыта чёрным лощением, обжиг достаточный. Представляет собой миску с коротким утолщённым венчиком, отогнутым на внешнюю сторону, чётко выраженными плечиками и конически сужающимся к низкому поддону туловом. D-38 см, d-10,8 см, H-14,8 см (рис.12, 5).

Погребение 8 (кв. С-9). Разрушено. Его наличие было определено на глубине 0,1 м от современной поверхности по встречаемости костей, которые имели место до глубины 0,55 м. Основное сосредоточение костей позволило приблизительно определить погребальную ямку, контуры которой прослеживались с глубины 0,35 м (рис.13). Её приблизительный диаметр-0,6 м. В инвентарь погребения входили две пряжки (рис.13, 2-3) и обломок шпоры (рис.13, 1).

Анализ инвентаря:

Пряжки представлены двумя типами.

Тип 1. Прямоугольная железная пряжка с клювовидным выступом на передней части. Размеры: длина-6,7 см, ширина-4,9 см (рис.13, 3).

Тип 2. Пряжка-застёжка пояса. Железо. Основа круглая (диаметр-3,2 см), в сечении полукруглая, на передней части имеет выступ для крючка и два когтевидных украшения (рис.13, 2).

Шпора. Железная, относится к типу кельтских шпор с небольшим разворотом плечиков (6,6 см) и крупными кнопковидными окончаниями. Шип узкий, длинный (2,3 см) (рис.13, 1).

Погребение 9 (кв. Г-12). Верхняя часть погребальной ямы разрушена. Кости, а вместе с ними пряжка и бусина, зафиксированы на глубине 0,35-0,4 м. На глубине 0,5 м появился абрис черпака,

---

[7] Krämer, 1962, s.306; Abb.1.
[8] Pieta, 1982, s.25-27; Taf.IV, 10-14.
[9] Rustoiu, 1997, p.35-36; fig. 9/2.

поставленного в ямку глубиной 0,6 м. Внутри находилось незначительное количество кальцинированных костей (рис.13).

Опись инвентаря:

Черпак. Лепной, тесто с примесью шамота, поверхность покрыта коричневым ангобом, обжиг достаточный. Широкогорлый, приземистый, биконической формы.

Петлевидная ручка прикреплена к венчику и перегибу тулова. D-13 см, d-6,6 см, H-9,9 см (рис.13, 4).

Пряжка. Фрагментарная. Бронза. Литая. Основание кольцевидное, диаметр-2,6 см, с передним выступом для крючка (рис.13, 5).

Бусина. Отлита из стекла синеватого цвета, слегка деформирована от пребывания в пламени погребального кострища. В разрезе овальной формы, длина-0,7 см, ширина-0,5 см (рис.13, 6).

Погребение 10 (кв. Г-11). Расположено в 1,2 м к северо-западу от предыдущего (рис.11). Контуры погребальной ямы прослежены на глубине 0,5 м, её диаметр-0,3 м, а глубина-0,05 м. В заполнении вместе с углём и кальцинированными костями находились бусы, нож, железная пряжка с бронзовым покрытием, недиагностичные обломки костяного украшения, а также 1150 экземпляров бисера (рис.14).

Опись инвентаря:

Нож. Целый. Горбатая спинка с перехватом между черенком и лезвием. Длина-11,8 см (рис.14, 1).

Поясная пряжка. Железная, сверху покрыта слоем бронзы с циркульным орнаментом. Ладьевидной формы. Длина-15 см, ширина-1,5-3,8 см (рис.14,4).

Бусы (43 экз.). Отлитые из стекла, цвет неопределим в связи с их пребыванием в пламени погребального кострища (рис.14, 5). Вместе с бусами удалось собрать 1150 экземпляров бисера зелёного цвета (рис.14, 10).

Кроме того, в погребении обнаружено несколько предметов, которые не подлежат конкретному определению (рис.14, 3,6,8-9).

Погребение 11 (кв. О-11). Полностью разрушено. Его остатки обнаружены на участке диаметром 1,6 м (рис.11). На глубине 0,3-0,4 м найден согнутый в четыре раза меч, сильно повреждённый умбон и недиагностичный бронзовый предмет (рис.15).

Опись инвентаря:

Меч. Обоюдоострый, длина клинка-89 см, ширина-4 см, длина черена-17,6 см. По центральной части клинка идёт продольная грань-рубец, остриё закруглено. Наконечник ножен сердцевидной формы. Скоба-подвешивания прямоугольная со стреловидными выступами для крепления к ножнам (рис.15, 4).

Умбон. Сильно повреждён. По реконструкции можно полагать, что верхняя часть была овальной с резковыраженными краями, переходящими в крепёжную пластину, которая крепилась к щиту четырьмя заклёпками. Диаметр умбона-27,8 см, высота-3,5 см (рис.15, 2).

Бронзовый предмет в форме втулки. Диаметр-2,5 см, диаметр отверстия-0,6 см (рис.15, 1).

Вместе с индивидуальным вещевым материалом было собрано 18 довольно фрагментарных обломков от лепных сосудов. Среди них выделяется венчиковая часть от бочёнковидного горшка (рис.15, 3).

Погребение 12 (кв. Л-11). Расположено в 6,5 м к западу от погребения 11 (рис.11). Обнаружено на глубине 0,4 м от современной поверхности. Контуры погребальной ямы чётко не прослежены. Это около 0,6 м в диаметре. Кроме кальцинированных костей, сравнительно большого размера, в погребении находились наконечник копья, а также фрагментированные железные предметы. Это нож, три пряжки, шпора и фибула. Вместе с ними обнаружено несколько фрагментов лепной керамики дакийского типа (рис.16).

Опись инвентаря:

Наконечник копья. Перо листовидной формы, в сечении линзовидное. Втулка длиной 9,5 см, общая длина наконечника-24,5 см (рис.16, 4).

Нож. Сохранился фрагментарно, с прямой спинкой (рис.16, 1а).

Пряжки. Одночленные. Две из них прямоугольной формы с клювовидным выступом на передней части. Третья, в связи со своей фрагментарностью, конкретному определению не подлежит (рис.16, 3,5-6).

Шпора. Небольших размеров, с ограниченной синусоидой разворота плечиков. Окончания кнопковидные, шип сломанный (рис.16, 2).

Фибула. Железо. Относится к среднелатенской схеме. Четырёхвитковая пружина с верхней тетивой и приёмником, прикреплённым к верхней части корпуса. Сохранившаяся часть длиной 8,3 см

(рис.16, 1). Подобные застёжки появляются в стадии LT C2, но имеют место и в I в. до н.э., точнее в начале LT D1[10].

Как отмечалось выше, керамический материал погребения состоял из мелких фрагментов от сосудов дакийского облика. В частности, это горшки и вазы для фруктов (рис.16, 7-8).

Подводя итоги разборки погребений следует отметить, что все они были в той или иной мере потревожены, что отразилось на содержании костей в том или ином захоронении. Обычно остатки кремации состояли из ограниченного количества мелких фрагментов. Исключения представляют погребения 11 и 12 с более весомым содержанием материала.

Погребения 7, 9, 10, судя по инвентарю, определяются как женские, а остальные мужские, среди которых выделяются воинские погребения 11 и 12.

В ходе вскрытия раскопа I кроме погребений собрано значительное количество индивидуального инвентаря, судя по всему, происходящего из разрушенных захоронений.

Раскоп II был привязан к северо-западной части раскопа I, заложенного в 2007 году, и занимает наиболее высокую часть ур.Челленица. На площади 728 кв. м не было открыто ни одного погребения, однако собран довольно значительный вещевой материал. Как и на раскопе I индивидуальные находки залегали на глубине 0,2-0,35 м от современной поверхности. Только отдельные вещи были обнаружены на глубине 0,05 и 0,5 м.

Общая ситуация, прослеженная в ходе вскрытия обоих участков, даёт возможность объединить находки в единые группы, анализ которых предлагается ниже. По своему функциональному назначению весь собранный материал может быть разделён на несколько групп: предметы вооружения и экипировка всадника, конская сбруя, украшения и принадлежности одежды, бытовые вещи, а также обломки лепной керамической посуды.

Предметы вооружения представлены мечами, наконечниками копий, дротиков и стрел, умбонами.

Мечи. По своим параметрам выделяются в два типа.

Тип I. Длинные обоюдоострые мечи рубяще-колющего действия. Все они происходили из кремационных погребений, поэтому согнуты в 2-4 раза. Длина клинка 82-87 см, ширина 4-5,6 см, длина черена до 18 см (рис.18-19). По центральной части клинка идёт продольная грань-рубец, остриё закруглено. На черени находилась колоколовидная гарда. Подобные мечи с закруглённым остриём появляются в последнем веке до н.э., сосуществуя с более древними типами[11].

Мечи в железных ножнах, частично распавшихся при извлечении и очистке. В трёх случаях сохранились наконечники сердцевидной формы. Крепёжные пластины округлой, овальной или стреловидной формы (рис.18-19).

На одних из ножен сохранилось пластическое украшение S-видной формы (рис.19, 6). Полная аналогия имеется в составе одного из двух кладов оппидума-Поганское городище (Юго-Западная Словакия). По мнению Й.Паулика, эти клады были зарыты в минуту опасности, создавшейся где-то в середине I в. до н.э. с выходом даков к р.Мораве[12], т.е. около 60 г. до н.э.

Детали оформления мечей, в частности, формы крепёжной скобы (округлые концы), появились в стадии LT B2[13], имеют место и в стадии LT C, с колоколовидной гардой[14], а в более позднее время сосуществуют со скобами, с суженными концами на ножнах мечей с сердцевидным концом и закруглённым концом клинка. Такое оформление, по мнению Я.Филипа[15], характерно для кельтов конца II-начала I в. до н.э.

Вывод академика, сделанный в 50-х гг. XX ст., подтверждается анализом мечей из могильника Ваффенграбера, где они определяются комплексами I в. до н.э.[16], а также других кельтских местонахождений[17].

Тип II. Однолезвенные мечи с дуговидно изогнутым клинком и внутренней заточкой лезвия. Черен и его концовка жёстко выделены.

Публий Папиний Стаций (40-96 гг. н.э.) назвал эти мечи типичным оружием гетов (даков)[18]. Подобное оружие ближнего боя изготовлялось в двух вариантах: одноручное (50-70 см) и двуручное до 100 см. Согласно сообщению Валерия Максима (III, 2, 12), даки называли их “сиками” (sika, sickle),

---

[10] Pieta, 1982, s.22.
[11] Filip, 1956, s.497.
[12] Paulík, 1976, s.145-146, 175; Tab.LII, 3.
[13] Bujna, 1982, s.332, Abb.5, 44.
[14] Щукин, 1991, рис.4, 4.
[15] Filip, 1956, s.491-492.
[16] Peschel, 1977, s.279, Abb.4.
[17] Werner, 1977, s.388, Abb.16.
[18] Латышев, 1948, Публий Папиний Стаций, Ахиллеада, II, 130-134.

а римляне, судя по упоминаниям в произведениях Овидия и Ювенала,-фалксами (ensis falcatus или falx supina).

Казалось бы, эта форма оружия несовершенна, т.к. не имела колющей функции. Однако удар сверху, тем более двуручным фалксом, рассекал шлем и щит, а одноручным поражались руки и ноги. Именно это заставило Траяна во время дакийской компании провести усовершенствование доспехов. На шлемы были добавлены железные пластины и введены поножи и железные нарукавники[19]. Они известны в погребениях и на давах в ограниченном количестве, а более лучшее представление по картинам и метопам трофея Траяна и колонны Траяна, где они поданы в изображении и одноручного, и двуручного оружия[20], а также на легендах монет[21].

Форма этого оружия ближнего боя отличается от мечей нашего представления, имеющих обоюдоострый клинок. В связи с этим, следует обратиться к классификации холодного оружия Б.Г.Трубникова, который относит их к клинковому оружию, трансформировавшемуся из сельскохозяйственного серпа. Изначально служил для подсечения ног у лошадей и классифицирован как "серп боевой"[22].

Длина клинка наших сик 26,5-29 см, ширина 2,5-3,3 см, длина черена в среднем 14,5 см. Все экземпляры снабжены кровостоком (рис.20). Им принадлежит и наконечник ножен, обнаруженный вне комплекса (рис.20, 4). Подобные сики имеют место в комплексах погребений могильника Тырнава[23]. По изгибу клинка они почти идентичны, несколько выделяется третья сика по его ширине и черени (рис.20, 3). Рукоятка, судя по сохранившемуся фалксу, имела чёткие разграничители, одетые на черен в его верхней и нижней частях и покрыты бронзой. Сам черен имеет три отверстия для заклёпок, которыми крепилась рукоять из кости, рога или дерева (рис.20, 1). Ближайшая аналогия нашим сикам с могильника Четатя (Румыния). Он несколько меньших размеров, с орнаментацией на клинке, но дуга лезвия и рукоять аналогичны нашим мечам[24]. Возможно, и на малокопаньских мечах была орнаментация, но сильная коррозия не позволила её прочитать.

Аналогичные сики, согласно классификации, предложенной К.Борангиц, относятся к варианту A2B1a. Исследователь приводит аналогии с территории Сармизегетузы и других дакийских пунктов, а также с картин и метопов колонны Траяна и трофея Траяна[25].

Поиски более чётких аналогий привели в южную часть Внутрикарпатской дуги, где с конца 40-х годов XX ст. исследована серия воинских всадниических грунтовых кремационных погребений[26]. Здесь поражает не только идентичность мечей, но и сопровождающего инвентаря (фибулы, конская сбруя, украшения)[27]. Так, к примеру, в Куджире (курган №2) обнаружен меч кельтского типа (Ia), удила и золотая обкладка браслета[28], идентичные с находками в Челеннице. Подобная ситуация вырисовывается на целом ряде некрополей Олтении[29].

Наконечники копий и дротиков. Чёткое разделение между ними отсутствует, так как одновременно они могли быть оружием ближнего и дальнего боя.

В связи с разной трактовкой предназначения наконечников, к разряду копий относим наконечники с массивным пером и широкой втулкой. Их длина до 38 см. По форме пера выделяются три типа.

Тип I. Наконечники с удлинённой формой пера, суженного к острию и чётко выделенной продольной гранью. Длина наконечников до 38 см (рис.21, 1-2).

Тип II. Наконечники с удлинённой треугольной формой пера с плавно закруглённым переходом к втулке. Сечение пера линзовидное. Длина наконечников до 31 см. Один из экземпляров имеет врезной ободок по краю втулки (рис.21, 3-4).

Тип III. Наконечник типа пиллума. Перо листовидной формы с затуплённым остриём, сечение линзовидное. Длина пера-4,5 см, общая длина наконечника-34,5 см (рис.21, 5). Аналогичные наконечники хорошо известны по комплексам памятников латенской культуры[30], а также в гето-дакийской среде[31].

Вместе с наконечниками копий было обнаружено три втока конической формы (рис.21, 6-8).

---

[19] Falx-Wikipedia, internet.
[20] Cichorius, 1900; Florescu, 1959.
[21] Borangic, 2007, p.49.
[22] Трубников, 2002, с.74.
[23] Teodosiev, Torbov, 1995, fig. 21.
[24] Rustoiu, 2001, fig. 3, 5.
[25] Borangic, 2007, p.63-70, fig. 49.
[26] Nicolăescu-Plopşor, 1948; Sirbu, Rustoiu, 1999, p.77-91.
[27] Gherghe, 1978, p.15-31.
[28] Crişan, 1980.
[29] Sirbu, Arsenescu, inter, fig. 2-5.
[30] Schoknecht, 1974; Kotigoroško, 1995, fig. 10, 25-27,32.
[31] Glodariu, Jaroslavschi, 1979, fig. 70.

Наконечники стрел (5 экз.). Выделяются в два типа: втульчатые и черенковые.

В типе I выделены два варианта по форме пера.

Вариант А. Листовидная форма пера с линзовидным сечением. Длина наконечников до 5-6 см (рис.21, 9).

Вариант Б. Наконечники, характеризующиеся наличием "крылышек" на пере. Между собой отличаются длиной пера и крылышек. Длина наконечников около 6-7 см (рис.21, 10-12).

Тип II. Черенковый наконечник с листовидной формой пера, сечение линзовидное. Длина-5,2 см (рис. 21, 13).

Подобные наконечники имеют место в погребениях гето-даков на юге Карпатской котловины[32].

Защитное вооружение представлено фрагментами умбонов (рис.22). Среди них удалось реконструировать один экземпляр. Он полушаровидной формы, высотой-5 см, с широкими полями, общим диаметром-22,2 см. Заклёпки конической формы (рис.22, 1-2). Вместе с тем отмечаем находки 21 заклёпки от других недиагностируемых умбонов (рис.22, 3-23). Аналогичной формы умбоны М.Доморадцки отнёс в группу IV и продатировал фазой LT D. Здесь же следует подчеркнуть, что подобный умбон был найден в Карабурме (погребение 222) вместе с мечём кельтского типа с колоколовидной гардой[33]. К защитному вооружению можно отнести мелкий фрагмент кольчуги (рис.22, 24), находки которых известны и в Малой Копане, и в Земплине.

К предметам экипировки конных воинов относятся 13 шпор, представленных целыми экземплярами и фрагментами. Между собой они отличаются длиной шипа, разворотом плечиков и окончаниями (конусовидной и кнопковидной формы). Длина шипа до 3 см (рис.23). Изготовлены по кельтской схеме. Появляются в Европе с IV в. до н.э. в кельтской среде, позднее распространяясь на широкой территории в полиэтничной среде I в. до н.э.-I в. н.э.

Свидетельством того, что погребённые воины были всадниками, являются не только шпоры, но и коллекция конской упряжи. Это удила и их фрагменты (грызла, псалии, кольца крепления ремней). В настоящее время в регионе Верхнего Потисья не было известно такого количества подобного снаряжения, поэтому их типология не разработана. В связи с этим не даётся конкретная типологическая таблица, а даются зарисовки удил, их фрагментов, а также колец, которые, мы считаем, были связаны с конской упряжью (рис.24-25).

Универсальным орудием, применявшемся в бою и быту, были ножи. Среди 16 экземпляров только три целых. Между собой ножи отличаются прогнутостью спинки. Выделяются экземпляры с прямой спинкой, дуговидной и горбатой. Последние считаются классическими дакийскими ножами. Их длина от 8,5 до 19 см (рис.26). Среди них выделяются два ножа. Первый с дуговидной спинкой, жёстким перехватом между лезвием и черенком и отверстием для заклёпки рукоятки. Длина ножа-10,5 см (рис.26, 1). Второй относится к типу кельтских боевых ножей с кольцом на рукояти. Длина сохранившейся части-14,5 см (рис.26, 16).

Украшения и принадлежности одежды, найденные в ур.Челленица, представлены фибулами, поясными пряжками, обрывками поясных цепей, гривнами, браслетами, а также бусами.

Фибулы. Составляют довольно значительную коллекцию, состоящую из 15 экземпляров двух типов.

Тип I. Железные одночленные проволочные фибулы, изготовленные по среднелатенской схеме. Четырёх-или шестивитковая пружина с верхней тетивой и открытым приёмником. Пятка прикреплена к верхней части корпуса. Длина сохранившихся частей от 4,5 до 16,7 см (рис.27, 1-8,14). Как вариант этого типа фибул рассматриваются экземпляры с двумя утолщениями на верхней части пятки. Прикреплённой к корпусу (рис.27, 13).

Тип II. Сохранность плохая. Железо. Пружина длинная, 18-витковая, с верхней тетивой. Корпус дуговидно прогнут (рис.27, 9-12,15).

Пряжки и застёжки ремней (24 экз.). Составляют наиболее крупную коллекцию принадлежностей одежды (рис.28).

Пряжки. Откованы из железной проволки, с клювовидным выступом на передней части. По своей форме выделяются овальные (2 экз.), круглые (2 экз.) (рис.28, 1,22-24), прямоугольные и прямоугольные с боковым перехватом. Размеры: от 4,8 х 3,4 см до 6,5 х 6,7 см (рис.28, 2-9).

Застёжки поясных ремней представлены двумя типами, откованных из железа, за исключением одного экземпляра, отлитого из бронзы (рис.28, 15).

К типу I относятся застёжки с круглой основой (диаметр от 2,3 см до 3,9 см) и выступом на передней части для крючка ремня (рис.28, 10-16).

---

[32] Moscalu, 1977, fig. 9.

[33] Domaradzki, 1977, s. 64; tabl. IV.

Тип II представлен фрагментарно от застёжек с накладками, которые обычно по своей железной основе покрывались слоем бронзы (рис.28, 17-21).

Остальные предметы украшения представлены обломками гривен, браслетов (рис.29, 1-5), кольцами (рис.29, 6-11), обрывками поясных цепочек, часть которых украшена насечками (рис.29, 12-14,19), двумя бусинами из синего стекла, одна из них с белыми прожилками, а вторая украшена "глазками" с жёлтой окантовкой (рис.29, 16,20). Кроме того, обнаружены три фрагмента предметов, связанных с украшениями, но не подлежащих определению (рис.29, 17-18,21).

Отдельно отмечаем находки изделий из жёлтого металла. Это 12 фрагментов порубленного торквеса, подвеска-ведёрко и обкладка браслета (рис.30).

Торквес. Основа состоит из четырёх сплетённых золотых прутьев толщиной 9-10 мм. Внутрь вплетена тонкая резблёная проволока с утолщёнными концами. Сами концовки торквеса, к сожалению, как и обруч, смятые, полушаровидной формы с выступами и отверстиями замка. Общий вес найденных фрагментов-522 гр. Согласно реконструкции, он имел внутренний диаметр-13,5 см (рис.30, 1-9,12).

По нашему мнению, торквесы не столько определялись функцией украшения, сколько подчёркивали социальный статус его владельца. На это указывает знаменитая мраморная статуя, хранящаяся в Капитолийском музее "Умирающий галльский вождь"-копия бронзового изображения, отлитого по приказу Пергамского царя Аттала I в 230-220 гг. до н.э.

Торквесы, обычно витые с разнообразными украшениями и концовками, но именно торквес "Умирающего галла" наиболее близок нашему экземпляру.

Подвеска-ведёрко. Несколько смятая. Цилиндрической формы с плоским донцем. Петля подвешивания из витой тонкой проволоки. Высота корпуса-15 мм, диаметр-10 мм (рис.30, 10).

Считается, что идея "ведёрка" возникла в Северном Причерноморье в конце I тысячелетия до н.э. Уже на рубеже н.э. они появляются у даков, примером чего может быть дава Окница[34], а затем у сарматов, поздних скифов и в комплексах пшеворской культуры[35]. В позднеримское время "ведёрки" распространяются по всей территории Центральной и Восточной Европы, становясь одним из излюбленных женских украшений. В частности, золотые подвески-ведёрки были обнаружены и в Закарпатье, на жертвеннике III-IV вв. н.э. в Солонцах[36].

Обкладка браслета. Изготовлена из золотой фольги с выбитыми пупырышками в виде конусов. Один из концов (суженный) с тремя отверстиями для крепления. Её внешний диаметр около 55 мм (рис.30, 11). Похожий браслет обнаружен в кургане №2 могильника Куджир (среднее течение р.Муреш) вместе с мечом, щитом, шлемом и удилами[37].

Керамический комплекс, составленный в ходе исследования Р-I, представлен ограниченным количеством фрагментов лепных сосудов и обломком пифоса (рис.31). Все они дакийского облика, за исключением фрагмента сосуда, относящегося к эпохе раннего гальштата (рис.31, 13).

В ассортименте керамики преобладали обломки лепных чернолощёных ваз для фруктов, две из которых были реконструированы. По своим параметрам они соответствуют аналогичным сосудам с городища. Рамеры: D-37-45,4 см; d-14 см; H-18,8-23,4 см (рис.31, 3,8).

Довольно обильный материал, в том числе и хроноиндикаторы, собранный в ходе исследования урочища Челленица, позволяет датировать памятник первой половиной I в. до н.э., что отражает начальный этап создания Малокопаньского городища.

Проведённые в прошедшем полевом сезоне исследования Малокопаньского комплекса принесли дополнительные данные о времени возникновения городища. На это однозначно указывают хроноиндикаторы ур.Челленица, которые, в основном, связаны с первыми десятилетиями I в. до н.э.

Таким образом, время возникновения давы в Малой Копане с общепринятой даты 60 г. до н.э. (разгром бойев и таврисков в Среднем Подунавье) можно отнести на два десятилетия ранее.

Литература

Бобровская О. В. *К вопросу о типологии и хронологии черняховских "ведёркообразных" подвесок*, in *Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н.э.-V в. н.э.).-Кишинёв*, 1991, С. 227-228.

Котигорошко В.Г. *Жертвеник III-IV вв. у с. Солонцы*, in *СА*., 1987. №2, С. 176-191.

---

[34] Berciu, 1981, pl. 91, 4-5.
[35] Бобровская, 1991, p. 227.
[36] Котигорошко, 1987, с.176-191.
[37] Crişan, 1980, p. 81-87.

Котигорошко В.Г. *Фибулы дакийского городища Малая Копаня в аспекте выделения хронологических горизонтов*, in *Carpatica-Карпатика. Карпати в давнину.* Ужгород, 2002. Вип.15, С. 135-154.
Котигорошко В.Г. *Классификация керамики дакийского городища Малая Копаня*, in *Carpatica-Карпатика. Давня історія Карпато-Дунайського ареалу та суміжних регіонів.* Ужгород, 2004. Вип.31, С. 172-192.
Латышев В.В. *Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. Приложение*, in *ВДИ.* 1948. № 1-2.
Прохненко І.А. *Середньовічний горизонт Малокопанського городища*, in *Carpatica-Карпатика. Давня історія Карпато-Дунайського ареалу та суміжних регіонів.* Ужгород, 2004. Вип.31. С. 273-293.
Трубников Б.Г. *Оружие и вооружение.* Определитель. М. 2002.
Щукин М.Б. *Некоторые проблемы хронологии раннеримского времени (К методике историко-археологических сопоставлений)*, in *АСГЭ.* 1991. Вып.31. С. 90-106.
Berciu D. *Buridava dacica.* Bucureşti, 1981.
Borangic C. *Falx dacica. I. Propunere pentru o tipologie a armelor curbe dacice*, in *NEMVS.* Alba Iulia, 2007. I (2006). 1-2. p. 47-105.
Bujna J. *Spiegelung der Sozialstruktur auf Laténezeitlichen Gräberfeldern im Karpatenbecken*, in *PA.* 982. LXXIII. S. 312-431.
Cichorius C. *Die Reliefs der Traianssaule.* Berlin, 1900. T.3.
Crişan I.H. *Necropola dacică de la Cugir*, in *Apulum.* 1980. XVIII. p. 81-87.
Domaradzki M. *Tarcze z okuciami metalowymi na terenie celtyki wschodniej*, in *Przegląd archeologiczny.* 1977. Vol.25. S. 53-95.
Filip J. *Keltové ve Střední Evropě.* Praha, 1956.
Florescu F.B. *Monumentul de la Adamklissi Tropaeum Traiani.* Bucureşti, 1959.
Garbsh J. *Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert.* München, 1965.
Gherghe P. *Cercetările arheologice de salvare efectuate în necropola şi aşezarea geto-dacică de la Turburea-Spahii*, in *Litua.* 1978. I. p. 15-31.
Glodariu I., Jaroslavschi E. *Civilizatia fierului la daci (sec. II i.e.n.-I e.n.).* Cluj-Napoca, 1979.
Kotigoroško V. *Ţinuturile Tisei Superioare in veacurile III i.e.n.-IV e.n. (Perioadele La Tene şi romană).* Bucureşti, 1995.
Krämer W. *Manching II-Zu den Ausgrabungen in der Jahren 1957 bis 1961*, in *Germania.* 1962. 40.
Moscalu E. *Rites funéraires des géto-daces*, in *Dacia.* 1977. XXI.
Nicolăescu-Plopşor C.S. *Antiquités celtiques d'Olténie*, in *Dacia.* 1948. XI-XII. 1945-1947. p. 17-33.
Pieta K. *Die Puchov-Kultur.* Nitra, 1982.
Paulík J. *Keltské hradisko Pohanská v Plaveckom Podhradí.* Martin, 1976.
Peschel K. *Frühe Waffengräber im Gebiet der südlichen Elbgermanen*, in *Symposium ALZAG.* 1977. S. 223-282.
Rustoiu A. *Fibulele din Dacia preromană (sec. II î.e.n.-I e.n.).* Bucureşti, 1997.
Rustoiu A. *Ornamentica pumnalelor curbe traco-dacice*, in *Studia archaeologica et historica Nicolao Gudea dicata.* Zalău, 2001. p. 181-194.
Schoknecht U. *Ein früheisenzeitlicher Lanzenhort aus dem Malliner Wasser bei Passentin, Kreis Waren*, in *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg.* Schwerin, 1974. S. 157-173.
Sirbu V., Arsenescu M. *Dacian settlements and necropolises in Southwestern Romania (2nd c. B.C.-1st c. A.D)*/www: arheologie.ulbsibiu.ro.
Sirbu V., Rustoiu A. *Découvertes funéraires géto-daces du sud-ouest de la Roumanie (±150-±50 av. J.-C.)* in *Le Djerdap. Les Portes de Fer à la deuxième moitié du premier millénaire av. J.-C. jusqu'aux guerres daciques. Kolloquium in Kladovo-Drobeta-Turnu Severin (September-October, 1998).* Beograd, 1999. p. 77-91.
Teodosiev N., Torbov N. *Trakiiski mogili ot kăsnoeliniceskata epoha pri Tărnava*, in *Izvestija na Museite v Severozapadna Bălgaria.* Beloslatinsko, 1995. 23. p. 11-58.
Werner J. *Spätlatène-Schwerter norischer Herkunft* in *Symposium ALZAG.* 1977. S. 367-402.

Cercetarea complexă de la Mala Kopania din anul 2008

Rezumat

Vyacheslav Kotygoroshko

În sezonul trecut, au fost continuate cercetările complexului de la Mala Kopania (raionul Vinogradov, Regiunea Transcarpatia, Ucraina), în comun de către expediţia româno-ucraineană. Aşezarea fortificată se întinde pe platoul muntelui de pe malul drept al râului Tisa (înălţimea de 85 m de la nivelul mării), cu relief deosebit de complex, completat cu terase artificiale şi valuri. Mărimea părţii centrale a aşezarii este de 3,5 ha, zonă în care s-au facut sapături pe o suprafaţă de 2, 15 ha. Stratul de cultură coboară pînă la 3,8 m. Decopertarea acestuia a dus la o acoperire rapidă a zonei cu arbori şi arbuşti, ceea ce a creat unele dificultăţi în cercetarea secţiunilor. Legat de numărul de locuri neocupate de arbuşti şi arbori, au fost efectuate

încă din 2002 săpături în partea periferică de vest (locul numit Serednyi Grunok, unde au fost identificate opt morminte de incineraţie de sec. I e.n. (Fig. 1).

În sezonul cercetărilor de teren din 2007 au fost reluate săpăturile arheologice la periferia nord-vestică a cetăţii (locul numit Celeniţa), unde pe o suprafaţă de 648 m^2 au fost descoperite şase morminte de incineraţie. Cercetările zonei numite Celeniţa au fost continuate şi în acest an fiind completate informaţiile privind importanţa acestui monument din regiunea Tisei Superioare.

Cetatea de la Mala Kopania este considerată ca fiind cel mai puternic avanpost al dacilor din regiune. Aceasta se întindea de-a lungul a patru vârfuri de munţi, a crestei vulcanice Rokosovo-Hust, locurile fiind: Gorodişte, Mica Gorodişte, Serednyi Grunok şi Celeniţa (fig. 1).

În etapa iniţială (luna iulie) a cercetării complexului de la Mala Kopania a fost continuată cercetarea părţii sudice a aşezării, unde au fost săpate trei secţiuni (fig. 2). La suprafaţa XXXVII, care a fost deschisă anul trecut, a fost făcută o săpătură pe o suprafaţă totală de 184 m^2. Stratul de cultură este situat imediat sub gazon şi grosimea sa ajunge până la 1,2 m. Era format din trei straturi bine definite. Stratul superior: pământ negru-gri, cel mijlociu-argilă brună, cel inferior-pământ (argilă) negru-gri, pământul steril-o argilă densă de culoare galbenă. Stratul superior conţinea fragmente mici de ceramică de tip dacic. La o adâncime de 0,5-0,6 m de la suprafaţa actuală, în caroul K-M-3,6 a fost găsită o porţiune arsă, precum şi o serie de gropi, care sunt amplasate nesistematic. Întreaga suprafaţă este acoperită de terase tăiate nesistematic (fig. 3). În timpul săpăturilor a fost colectat un număr limitat de vase care pot fi clasificate în felul următor: vase de bucătărie (ceramică uzuală), neornamentate (fig. 4/2), vase de culoare neagră, neornamentate şi oale (fig. 4/1,4).

Ceramica lucrată la roata olarului neornamentată este reprezentată de fragmente de vase din care se evidenţiază o parte din vas cu gât îngust, cu buza invazată (fig. 4/3). A fost descoperit un număr semnificativ de fragmente de ceramică pictată. Tot aici s-a descoperit partea superioară a unei vaze cu un diametru de 17,5 cm (fig. 4/6). Totodată s-au mai descoperit o cantitate semnificativă de fragmente de chiupuri, care au au fost găsite pe întreaga suprafaţă decopertată (fig. 4/5,7).

Suprafaţa XXXVIII a fost amplasată la o distanţă de 35 de metri la sud de suprafaţa XXXVII (fig. 2). Aceasta (10 x 4 m) a fost trasată în funcţie de locul liber dintre copaci. La fel ca şi cea precedentă, este pe pantă (până la 2,4 m diferenţă de nivel de la punctul de referinţă din partea de sus) (fig. 5). Ca şi în suprafaţa anterioară şi aici au fost relevate mai multe gropi dispuse neordonat. Doar în caroul B-2, la o adâncime de 0,6 m au fost identificate resturi de vatră.

Vatra 1: are formă ovală (0,9 x 0,8 m), platformă lutuită (grosime 0,05-0,07 m) (fig. 5).

Vatra 2: se afla sub prima vatră. Diametrul de 0,9 m. Platforma lutuită cu o grosime de 0,05-0,07 m. La baza acesteia se găsea un strat de pietre (fig. 5).

Vatra 3: se găsea sub stratul de prundiş, cu un diametru de 1,2 m. Stratul de lutuire a platformei are o grosime de 0,05-0,07 m (fig. 5).

Vatra 4: se afla imediat sub stratul de prundiş, cu un diam. de 1,2 m şi cu o grosime de 0,05-0,07 m. Sub platformă se afla un strat de prundiş şi un strat de cărbune (fig. 5).

Vatra 5: platforma (0,05 m) cu o oarecare deplasare faţă de vatră. Diam. este de 1,1 m. Baza vetrei formată din prundiş, mai jos-un strat de cărbune (fig. 5).

Vatra 6: se găseşte sub stratul de cărbune (0,1 m) al vetrei 5. Diam. 1 m. Platforma are o grosime de 0,04-0,05 m. Baza acestuia era un strat de prundiş. Mai jos se găseşte stratul de cultură din lut de culoare brună (fig. 5).

Vatra 7 (locuinţa A-3): se afla la o adâncime de 0,8 m de la suprafaţa actuală, cu o formă rotunjită, având un diam. de 0,6 m. Grosimea vetrei 0,05-0,07 m. Baza formată din strat de prundiş (fig. 5).

În timpul săpăturilor acestei suprafeţe mici, a fost găsită o cantitate mare de ceramică şi obiecte, cele mai multe la o adâncime de 0,5-0,7 m. În funcţie de tehnica de producţie, ceramica se împarte în: ceramică modelată cu mâna şi ceramică lucrată la roata olarului. Cea modelată cu mâna, din punct de vedere al funcţionalităţii, este împărţită în subgrupa A şi B.

Subgrupa A. Vasele de bucătărie sunt confecţionate din lut amestecat cu pietriş, nisip, argilă, şamotă. Din punct de vedere al formei putem să stabilim următoarele tipuri:

Tipul 1. Ghiveci sub formă de butoiaş, cu un diam. al buzei de 12-15 cm (fig. 6/3,9).

Tipul 2. Oale cu buza îndoită şi diam. maxim pe mijlocul corpului 10-17 cm, cu corpul de formă ovală (fig. 6/5).

Tipul 3. Vase mici, cu buza uşor îndoită şi cu diam. maxim în partea de mijloc a corpului. Unul dintre ele a fost reconstituit. Diam. buzei are 10 cm, lăţimea 7 cm, înălţimea de 13,5 cm (fig. 6/4,10). Majoritatea acestora sunt ornamentate cu diferite decoruri plastice: proeminenţe în relief, proeminenţe în formă de pin, ghirlande.

Ceştile conice. La Mala Kopania sunt sute de exemplare de acest tip. Ele sunt caracterizate printr-o formă conică şi prezenţa unuia sau a două mânere. În săpătură au fost descoperite zeci de fragmente, dintre

care două se pot reconstitui. Diametrul buzelor este de 13-14,5 cm, diametrul fundului ceştilor de 4,7-6,4 cm, înălţimea de 5,7-6 cm. Se diferenţiază între ele prin forma conică, mărime şi înălţime (fig. 6/18-20).

Subgrupa B. Vasele confecţionate din lut cu un adaos de şamotă fină. Suprafaţa era acoperită cu angobă negricioasă, foarte rar de culoare maro, bine arse. Gama principală era alcătuită din fructiere, ulcioare, boluri, cupe.

Fructierele. Reprezentau un vas cu o buză lungă îndoită, cu umerii bine definiţi şi cu un corp conic, care era pus pe o tavă de diferite înălţimi. Dimensiunile exemplarului reconstituit: diam. gurii 37 cm, diam. fundului 12 cm, înălţimea-25 cm (fig. 6/21, 26, 29).

Bolurile. Descoperite în stare fragmentară. Dintre acestea se evidenţiază fragmentele mari ale unui bol biconic, care a permis reconstituirea. Dimensiunile: diam. buzei 15,5 cm, lăţimea 9 cm, înălţimea 11 cm (fig. 6/23).

Cupele aveau formă de pahar, cu buza uşor îndoită cu un diam. de 7,5 cm, fundul 4,5 cm, înălţimea 8 cm (fig. 6/17).

Ceramica modelată la roata olarului, a fost descoperită pe suprafeţele săpate şi este reprezentată în principal din două subgrupe, din cele cinci decoperite în complexurile ceramice ale cetăţii.

Subgrupa B. Confecţionată din lut bine frământat, cu un adaos de şamotă fină, bine arsă, de culoare cenuşie. În componenţa acesteia sunt incluse: străchinile, ulcioarele, oalele.

Străchinile au fost descoperite în stare fragmentară, cu excepţia unui singur exemplar reconstituit. Acesta este biconic, cu buză îngroşată, în formă de lacrimă şi cu corpul în unghi. Dimensiunile: diam. buzei 10 cm, înălţimea 5.8 cm (fig. 6/31).

Se evidenţiază un castron puternic profilat, cu o buză şi cu umeri bine evidenţiaţi (fig. 6/25).

Ulcioarele. Cu gâturi înguste, biconice. Diam. buzei unui fragment de ulcior este de 6,5 cm (fig. 6/27,30). Oală cu două mânere, biconică, cu gâtul larg. Mânerele sub formă de funie erau ataşate de buză şi deasupra diam. maxim al corpului. Diam. buzei 11 cm (fig. 6/33).

Oalele, prin mărimea şi prin grosimea mică a pereţilor, sunt cunoscute doar din fragmente. Unul dintre fragmente are o buză în formă de lacrimă, un gât vertical, şi umerii supraînălţaţi. Diam. buzei 26 cm (fig. 6/28).

Subgrupa C. Reprezentată de ceramica pictată confecţionată din lut amestecat cu şamotă fină. Suprafaţa galbenă este acoperită cu pictură maro închisă, sau cu vopsea albă şi neagră. În general aceste ornamente erau dungi orizontale de diferite lăţimi. Această subgrupă este reprezentată de fragmente de oale, diferenţiate între ele prin mărime şi lungimea buzei. (fig. 6/32,35-36).

În mod special subliniem descoperirea unui fragment de situlă de grafit. Diam. buzei este de 21 cm (fig. 6, 37). Trebuie remarcat faptul că, vase de acest fel au fost găsite doar sub forma câtorva fragmente descoperite în straturile de cultură inferioare ale cetăţii.

Obiecte din lut, fier şi bronz au fost descoperite pe teritoriul sitului în cantitate mică. Obiectele din lut sunt reprezentate printr-un fragment al unei greutăţi de lut conice (fig. 7/1), de o bucată din călcător (fig. 7/5), precum şi de un fusaiolă sub formă de cruce. Ultimul obiect a fost prima descoperire cu această formă din cetate (fig. 7/2).

Obiecte de fier. Acestea sunt un piron şi două fragmente de lamă de la cuţite (fig. 7/3,7,9).

Obiectele din bronz sunt reprezentate de trei fibule. Una este puternic profilată cu două noduri pe corp, de tip norico-panonic (fig. 7/10). A doua este dintr-o singură bucată, sârma cu nodul pe partea inferioară a corpului şi cu închizătoarea ruptă. Arcul are patru spirale (fig. 7/11). A treia este, de asemenea, din sârmă. S-au păstrat doar trei spirale ale arcului (fig. 7/8).

Prima fibulă aparţine tipului A 236. Perioada folosirii acestor fibule este sec. I-început de sec. II e.n. Cele mai timpurii exemplare au fost descoperite la castrul roman Oberhausen-epoca lui Augustus (27 î.Hr.-14 d. Hr.). Mai târziu, monedele lui Hadrian (117-138. AD) şi Faustina cea Bătrână (138-141 ani. Hr.), permit datarea existenţei lor până la mijlocul secolului al II-lea e.n. În cazul nostru, conform stratigrafiei, această fibulă nu poate depăşi perioada sec. I e.n.

A doua fibulă, în ciuda absenţei părţii de prindere, aparţine cel mai probabil fibulelor perioadei Latène-ului târziu M/N după I. Kostshevsk şi intră în componenţa complexului de obiecte specifice orizontului Grossromshtedt, datat între anii 50-20 î.e.n şi anii 20-50 e.n. La Mala Kopania, acest tip de fibule a fost deja descoperit şi atribuit tipului 11.

Din rîndul obiectelor din sticlă au fost descoperite: o parte a unui vas de culoare maro cu linii verticale albe (fig.7/4), şi de asemenea o jumătate de mărgea din sticlă de culoare albastră transparentă (fig.7/6).

Suprafaţa XXXIX a fost legată de partea vestică a suprafeţei XXXV (fig. 2). Stratul de cultură este format din pământ cenuşiu închis, cu mult prundiş. Stratul steril se afla la o adâncime de 0,3-0,5 m de la suprafaţa actuală. Pe aria săpată (80 de metri pătraţi) au fost descoperite 21 de gropi de stâlpi dispuse

nesistematic. În afară de aceasta, suprafaţa săpată, de la nord la sud-est, era traversată de un şanţ cu lăţimea de 0,5 m, adâncit în prundişul steril la o adâncime de 0,35 m. În partea de nord a săpăturii a fost descoperită o parte dintr-o locuinţă. Această locuinţă nu a putut fi cercetată în totalitate, deoarece suprafaţa era acoperită de copaci. Locuinţa poate fi datată în epoca medievală, de aceea sistemul ei de numerotare merge în ordine crescătoare, pornind de la locuinţele descoperite la Mala Kopania în anii precedenţi.

Locuinţa XII. Adâncită în steril la o adâncime de 0,5 m. Un perete este de 4 m lungime, al doilea perete, dezvelit parţial, are aproximativ 3 m. De peretele nordic era lipit un cuptor de încălzire, cu dimensiunea de 1,2 x 1,5 m. Cuptorul era înconjurat de bolovani şi plăci de andezit (fig. 8/39). In interiorul casei au fost descoperite opt vase de ceramică (în stare fragmentară). Ele erau confecţionate dintr-un lut bine frământat şi cu un adaos mare de nisip fin. Exemplarul restaurat, reprezintă un vas cu gât larg, cu buza îngroşată, cu umerii supraînălţaţi şi corp conic. Dimensiunile sale sunt: diam. buzei 24 cm, fundul 10,7 cm, înălţimea 27.5 cm (fig. 9/12-16). Vase asemănătoare au fost descoperite în alte situri ale regiunii şi sunt datate în secolul XI e.n.

În timpul săpăturii acestei suprafeţe, materialul arheologic cel mai semnificativ a fost alcătuit din ceramică de tip dacic, de regulă foarte fragmentară, cu excepţia unei ceşti conice cu toartă (fig. 9/1-7). Descoperiri mai importante sunt: un vârf de săgeată în formă de frunză cu o lungime de 8,2 cm (fig. 9/8), foarfeci cu arc (fig. 9/10), precum şi un ax vertical (cui) tăios şi de un fragment dintr-un cuţit (fig. 9/9.11).

Cercetările efectuate în sezonul trecut au completat datele noastre privind popularea complexului dacic şi, în plus au furnizat noi date cu privire la dezvoltarea complexului în secolul XI. e.n. Cercetarea stratului de cultură dacic la marginea sudică a sitului confirmă constatările anterioare cu privire la popularea locului în perioada sec. I î.e.n.-sec. I e.n. şi revigorarea activităţii vieţii din cetate în perioada medievală.

În cursul anului 2008, concomitent cu săpăturile efectuate la cetate, au fost continuate şi săpăturile în locul numit Celeniţa. Amplasamentul se află la o înălţime de 200 m, la nord-vest de sit. Partea de est şi nord-est a amplasamentului este abruptă, inaccesibilă, iar cea de vest, cu un relief deosebit de complex, continuă creasta vulcanică Rokosovo-Vinogradov (fig. 1). În 2007, pe acest teritoriu au fost trasate şase secţiuni (în total 128 m^2) şi o suprafaţă de 520 m^2. Pe teritoriul cercetat au fost găsite 6 morminte de incineraţie şi un bogat material special, în principal bijuterii şi accesorii de îmbrăcăminte, din care cele mai multe sunt catarame.

În 2008 au fost continuate săpăturile sistematice din cimitir. Suprafaţa I a avut 508 m^2, astfel că suprafaţa totală a săpăturii a ajuns la 1028 m^2 (fig. 10-11). Pe această suprafaţă au fost descoperite şase morminte de incineraţie. Majoritatea erau parţial distruse, iar gropile funerare se adânceau într-un lut de culoare cenuşie-galbenă, si adesea partea superioară a acestora era greu de identificat după contur.

Descrierea mormintelor

Mormântul 7 (caroul D-9) a fost găsit la o adâncime de 0,3 m de la suprafaţa actuală, sub fundul unei fructiere. Groapa avea un diametrul de 0,5 m şi o adâncime de 0,56 m (fig. 12). Mormântul conţinea oase calcinate, amestecate cu cărbune, pe un strat cu o grosime de 0,2 m. Au fost descoperite: un fragment de fibulă (fig. 12/3), o cataramă (fig. 12/1), mărgele şi un colier (fig. 12/4). Mormântul a fost acoperit cu o cupă întoarsă, avea o cantitate mică de oase calcinate în interior, iar cupa era acoperită cu o fructieră (fig. 12). Analiza inventarului:

Fibula. Bimetalică, cu arc de bronz cu multe ramificaţii şi cu coardă superioară, corpul nu s-a păstrat, acul s-a păstrat parţial (fig. 12/3). Probabil aparţine tipului fibulelor ornamentate. V. Kramer a atribuit exemplarele similare din oppidum-ul Manching fazei LT C, iar K. Pieta a atribuit fibulele de acelaşi tip complexelor culturii Púchov, definite de faza LT D1. În complexe cu obiecte din Dacia pre-romană, ele se datează între sfârşitul sec.II şi prima jumătate a sec I. î.e.n.

Catarama. Din fier, dintr-o bucată, păstrându-se doar cadrul. Are formă de bărcuţă, cu lungimea de 13,7 cm, lăţimea de 3,4 cm (fig. 12/1).

Coliere (7 buc.). Turnate din sticlă. Culoarea nu a fost determinată, deoarece au fost arse la ritualul de înmormântare. Împreună cu colierele au fost descoperite 138 de mărgele, în cea mai mare parte topite (fig. 12/6).

Urna (?). Cană modelată la roată, confecţionată din lut amestecat cu nisip şi pietriş. Suprafaţa acoperită cu angobă neagră. Bine arsă, bine proporţionată, cu buză uşor îndoită şi cu diam. maxim în treimea superioară a corpului. Corpul se îngustează conic în partea înferioară. Partea superioară a mânerului este ataşată de buza bine evidenţiată, iar partea inferioară de umeri. Diam. gurii 12 cm, lungimea 6,4 cm, înălţimea 14 cm (fig. 12/2).

Fructiera. Realizată din lut fin, amestecat cu nisip şi pietriş. Suprafaţa este acoperită cu angobă neagră, bine arsă. Este un castron cu buza scurtă şi îngroşată, îndoită spre exterior, umerii bine definiţi şi un corp conic care se îngustează la bază. Diam. 38 cm, lungimea 10,8 cm, înălţimea 14,8 cm (fig. 12/5).

Mormântul 8 (caroul C-9). Distrus. A fost identificat la o adâncime de 0,1 m de suprafaţa actuală. Oasele calcinate se aflau la o adâncime de 0,55 m. Concentrarea mare a oaselor a permis identificarea aproximativă a gropii funerare, conturul căreia se observa la o adâncime de 0,35 m (fig.13). Diam. aproximativ al acesteia era de 0,6 m. Inventarul funerar: două catarame (fig. 13/2-3) şi un fragment de pinten. (fig. 13/1). Analiza inventarului:

Cataramele sunt reprezentate de două tipuri:

Tipul 1. Cataramă dreptunghiulară din fier, cu protuberanţă exterioară sub formă de cioc în partea din faţă. Dimensiuni: lungime 6,7 cm, lăţime 4,9 cm (fig. 13/3).

Tipul 2. Cataramă de centură, din fier. Baza rotundă (diam. 3,2 cm), semicirculară în secţiunea transversală, în faţă are o protuberanţă pentru cârlig şi două ornamente sub formă de ghiare (fig. 13/2).

Pinten. Din fier, aparţine de tipul pintenilor celtici cu o mică îndoitură a umerilor (6,6 cm) şi terminaţii mari de tip buton. Spinul este îngust, lung (2,3 cm) (fig. 13/1).

Mormântul 9 (caroul G-12). Partea superioară a gropii funerare a fost distrusă. Osemintele, o cataramă şi un şirag de mărgele au fost descoperite la o adâncime de 0,35-0,4 m. La o adâncime de 0,5 m a apărut conturul cupei aflate în groapă la o adâncime de 0,6 m. În interior se afla o cantitate mică de oase calcinate (fig. 13). Analiza inventarului:

Cupa. Modelată din lut amestecat cu şamotă, suprafaţa acoperită cu angobă maro, bine arsă. Cu gât larg, de formă biconică. Mâner sub formă de funie, ataşat de buză şi de îndoitura corpului. Diam. 13 cm, lungimea 6,6 cm, înălţimea 9,9 cm (fig. 13/4).

Cataramă. Fragmentară, din bronz, turnată. Baza în formă de inel, diam. 2,6 cm, cu o proeminenţă pentru cârlig (fig. 13/5).

Mărgeaua. Turnată din sticlă, de culoare albăstruie, uşor deformată în timpul ritualului incinerării. Incizia de formă ovală, lungimea de 0,7 cm, lăţimea de 0,5 cm (fig. 13/6).

Mormântul 10 (caroul F-11). Situat la 1,2 m la nord-vest faţă de cel dinainte (fig. 11). Conturul gropii funerare a fost vizibil la o adâncime de 0,5 m, diam. acesteia era de 0,3 m, iar adâncimea de 0,05 m. Împreună cu cărbunele şi cu oasele calcinate se aflau o mărgea, un cuţit, o cataramă de fier acoperită cu un strat de bronz, fragmente ornamentate de podoabe neidentificabile din os, precum şi 1150 de mărgele (fig. 14). Analiza inventarului:

Cuţit. Întreg, cu muchia curbată, cu prindere între mâner şi lamă. Lungimea de 11,8 cm (fig. 14/1).

Cataramă de centură. Din fier, în partea superioară acoperită cu un strat de bronz, cu un ornament circular. Formă de bărcuţă. Lungimea 15 cm, lăţimea 1,5-3,8 cm (fig. 14/4).

Mărgele (43 exemplare). Turnate din sticlă, culoarea neidentificabilă datorită arsurii (fig. 14/5). Împreună cu acestea, am descoperit 1150 de exemplare din mărgele de culoare verde (fig. 14/10).

În plus, în groapă au fost descoperite câteva obiecte neidentificabile (fig. 14/3,6,8-9).

Mormântul 11 (caroul O-11). Distrus complet. Rămăşiţele sale au fost găsite pe o suprafaţă cu un diam. de 1,6 m (fig. 11). La o adâncime de 0,3-0,4 m a fost găsită o spadă îndoită în patru, un umbo foarte deteriorat şi un obiect de bronz neidentificabil (fig.15). Analiza inventarului:

Spadă. Cu două tăişuri, lungimea lamei 89 cm, lăţimea 4 cm, lungimea mânerului 17,6 cm, vârful este rotunjit, în formă de inimă. Agăţătoarea, dreptunghiulară cu protuberanţe sub formă de săgeţi pentru prinderea tecii de curea (fig. 15/4).

Umbo. Foarte deteriorat. Pe baza reconstituirii se poate presupune că partea superioară a avut o formă ovală, cu marginile bine definite, care treceau peste plăcuţa de prindere, ataşată de scut cu ajutorul a patru nituri. Diam. umboului era de 27,8 cm, înalţimea de 3,5 cm (fig. 15/2).

Obiectul din bronz, în formă de bucşă. Diam. 2,5 cm, diam. găurii 0,6 cm (fig. 15/1).

Împreună cu materialul special, au fost descoperite 18 fragmente de vase. Printre acestea se remarcă o parte de buză de la o oală care avea formă de butoiaş (fig. 15/3).

Mormântul 12 (caroul L-11). Situat la 6,5 m la vest de mormântul 11 (desen. 11). Descoperit la adâncimea de 0,4 metri de la suprafata actuală. Conturul gropii funerare nu a fost delimitabil, fiind de aproximativ 0,6 m în diametru. În afară de oasele calcinate, care erau destul de mari, în groapă a fost descoperit un vârf de suliţă, precum şi fragmente de obiecte din fier: un cuţit, trei catarame, un pinten şi o fibulă. Împreună cu ele, s-au găsit câteva fragmente de ceramică modelată de tip dacic (fig. 16). Analiza inventarului:

Vârful de lance. Pană în formă de frunză, în secţiune cu formă lenticulară. Tubul de înmănuşare cu o lungime de 9,5 cm, lungimea totală a vârfului de lance fiind de 24,5 cm (fig. 16/4).

Cuţitul. S-a păstrat doar un fragment, având o muchie dreaptă (fig. 16/1a).

Cataramele. Dintr-o singură bucată. Două dintre ele au formă rectangulară, cu o protuberanţă în formă de cioc în partea din faţă. A treia, datorită deteriorării, nu poate fi determinată (fig. 16/3, 5-6).

Pintenul. De mici dimensiuni, cu umeri întorşi. Terminaţia în formă de butoane, cu capete rupte (fig. 16/2).

Fibula. Din fier. Aparţine Latene-ului mijlociu. Arcul cu patru spirale, cu o coardă superioară şi cu receptor ataşat în partea superioară a corpului. S-a păstrat doar o parte cu o lungime de 8,3 cm (fig. 16/1). Aceste fibule apar în faza LT C2, dar se găsesc, de asemenea, şi în sec. I. î.e.n., mai precis la începutul LT D1.

După cum s-a menţionat mai sus, materialul ceramic din groapă era alcătuit din fragmente mici de vase de tip dacic. În pricipal erau oale şi fructiere. (fig. 16/7-8).

Făcând o analiză a caracteristicilor mormintelor trebuie remarcat că acestea au fost dintr-un motiv sau altul distruse, fapt care a avut o influenţă negativă asupra conţinutului de oase din morminte. De obicei, resturile incinerării constau dintr-un număr de fragmente mici de oase. Excepţie fac mormintele 11 şi 12, cu un conţinut mai substanţial de oseminte.

Mormintele 7, 9, 10, ţinând cont de inventar, sunt considerate ca fiind de femei, iar celelalte de bărbaţi. Dintre acestea se evidenţiază mormintele cu caracter militar (11 şi 12).

În timpul decopertării suprafeţei I, în afară de inventarul mormintelor a fost colectată o cantitate considerabilă de obiecte speciale, care foarte probabil proveneau din mormintele distruse.

Suprafaţa II a fost legată în partea de nord-vest de suprafaţa I din anul 2007, şi ocupă teritoriul cel mai înalt al amplasamentului numit Celenița. Pe o suprafaţă de 728 m^2 nu a fost găsit nici un mormânt, totuşi fiind colectat un material destul de substanţial. La fel ca şi în suprafaţa I, obiectele speciale se aflau la o adâncime de 0,2-0,35 m de la suprafaţa actuală. Doar câteva dintre ele s-au găsit la adâncimi de 0,05 şi 0,5 m.

Situaţia generală, studiată în timpul săpăturilor celor două suprafeţe, face posibilă încadrarea obiectelor într-o singură grupă de descoperiri. Din punct de vedere funcţional, tot materialul adunat poate fi împărţit în mai multe grupe: piese de armament şi echipamente de călăreţi, piese de harnaşament, bijuterii şi accesorii de îmbrăcăminte, articole de uz casnic, precum şi fragmente de vase ceramice.

Armamentul se compune din spade, vârfuri de suliţe,suliţe de aruncat şi săgeţi, umbouri.

Spadele. După caracteristicile lor, sunt de două tipuri.

Tipul I. Spade lungi cu două tăişuri, cu acţiune de împungere. Toate acestea proveneau din mormintele de incineraţie, de aceea erau îndoite de 2-4 ori. Lungimea lamei este de 82-87 cm, lăţimea de 4-5,6 cm, lungimea mânerului de până la 18 cm (fig. 18-19). În partea centrală a lamei era un canal pentru sânge, cu vârful rotunjit. Pe mâner se găsea o gardă neagră sub formă de clopot. Spade asemănătoare cu lamă rotunjită apar în secolul I î.e.n., fiind folosite concomitent cu tipurile mai vechi.

Spadele se găseau în teci de fier, parţial rupte în timpul extracţiei şi curăţării. În trei cazuri, s-au păstrat vârfurile în formă de inimă. Placa de prindere era de formă rotunjită, ovală sau în formă de săgeată (fig. 18-19).

Pe unul din cuţite s-a păstrat un ornament sub formă de S (fig. 19/6). O analogie o avem în unul din cele două tezaure ale oppidum-ului Grădiştea din Pogany (sud-vestul Slovaciei). Potrivit lui J. Paulik, aceste tezaure au fost îngropate odată cu accentuarea pericolului reprezentat de dacii care şi-au asigurat accesul la râul Moravia, adică aproximativ în anii 60 î.e.n.

Detaliile privind confecţionarea spadelor, în special, a formei cârligelor de fixare (terminaţii rotunjite), au apărut în etapa B2 LT. Apar şi în stadiul LT C, având garda în formă de clopot, şi, mai târziu, coexistă cu formele cu clame de fixare, cu terminaţii subţiate pe tăişul săbiilor, cu vârful sub formă de inimă şi cu vârful lamei rotunjit. Acest model, conform ipotezei lui J. Filip, este caracteristic pentru celţi şi se datează între sfârşitul sec. II. şi începutul sec. I. î.e.n. Concluzia academicianului, emisă în anii '50 ai secolului XX, este confirmată de analiza spadelor din cimitirul Waffengraberg, unde acestea sunt găsite în complexele de sec. I î.e.n., precum şi din alte situri celtice.

Tipul II. Săbiile cu un singur tăiş, cu lamă curbată şi cu tăiş interior ascuţit. Mânerul şi vârful sunt bine evidenţiate.

Papini Publius Statius (anii 40-96 e.n.), a descris aceste săbii ca fiind arme tipice geţilor (dacilor). Acest tip de arme de luptă corp la corp au fost confecţionate în două variante: pentru o singură mână (50-70 cm) şi pentru două mâini, până la 100 cm. Conform lui Valerius Maxim (III, 2, 12), dacii le numeau "seceri" (sica), iar romanii, conform trimiterilor din lucrările lui Ovidiu şi Juvenal, falx-uri (Ensis falcatus sau falx supina). Ar fi de presupus că această formă de armă este imperfectă, pentru că nu a avut funcţia de străpungere. Totuşi, lovitura dată de sus, mai ales cu falx-ul dublu, tăia în două coiful şi scutul, iar cel pentru o singură mână rănea mâinile şi picioarele. Tocmai acest lucru l-a determinat pe Traian să îmbunătăţească armurile în timpul campaniei dacice. Pe coifuri au fost adăugate plăci de fier şi introduse cnemidele şi apărătoarele de braţe din fier. Ele sunt cunoscute din morminte şi din dave într-un număr mic, dar cel mai bine din imaginile de pe Tropaeum Traiani şi de pe Columna lui Traian, unde sunt reprezentate ca arme pentru o mână şi pentru două, precum şi din reprezentările de pe monede.

După formă, aceste arme pentru lupta corp la corp se diferenţiază de spadele din imaginaţia noastră, ele având lamă ascuţită pe ambele părţi. De aceea, trebuie să ţinem seama de clasificarea privind armele albe a lui B. G Trubnikov, care le atribuie armelor cu tăiş (lamă), care au fost transformate din secera folosită la lucrările agricole. Iniţial au servit retezării picioarelor cailor şi erau clasificate ca "seceri de luptă". Lungimea lamei falx-urilor noastre este de 26,5-29 cm, lăţimea de 2,5-3,3 cm, lungimea mânerului, în medie, de 14,5 cm. Toate exemplarele sunt prevăzute cu canale de scurgere a sângelui (fig. 20). Lor le aparţine şi vârful lamei, găsit în afara complexului (fig. 20/4). Falx-uri similare apar şi în complexele funerare din Târnava. Prin forma îndoită a lamei, ele sunt aproape identice. Al treilea falx se diferenţiază într-o oarecare măsură prin lăţime şi teacă (fig. 20/3). Mânerul, judecând după falx-ul bine conservat, are demarcări acoperite cu bronz, bine evidenţiate în partea superioară şi inferioară. Teaca are trei incizii cu ajutorul cărora se prindea de mânerul din os, corn sau bronz (Fig. 20, 1). Cea mai apropiată analogie privitoare la falx-urile noastre este localizată la cimitirul de la Cetatea (România). Acest falx este ceva mai mic, cu ornament pe lamă, dar arcuirea tăişului şi mânerul sunt asemănătoare cu cele ale săbiilor noastre. Probabil că şi pe săbiile de la Mala Kopania existau ornamente, dar coroziunea puternică nu a permis descifrarea acestora.

Falx-uri similare, conform clasificării propuse de către C. Borangic, aparţin variantei A2V1a. Cercetătorul face o analogie cu descoperirile de pe teritoriul Sarmizegetusei şi alte puncte dacice, precum şi cu sculpturile şi metopele Columnei lui Traian şi ale lui Tropaeum Traiani. Căutarea unor analogii mai precise ne-au adus în partea sudică a arcului carpatic, unde la sfîrşitul anilor 40 ai sec. XX au fost cercetate mai multe morminte de incineraţie de călăreţi. Aici impresionează nu doar identitatea săbiilor, ci inventarul adiacent (fibulele, harnaşamentul, bijuteriile). Astfel, de exemplu, la Cugir, în tumulul 2 a fost găsită o spadă de tip celtic (IA), un căpăstru şi un ornament al unei brăţari de aur, identice cu obiectele găsite la Chelennytsia. O situaţie similară se conturează în mai multe necropole din Oltenia.

Vârfurile de suliţe şi de săgeată. O diferenţiere clară între ele lipseşte, deoarece ele pot fi în acelaşi timp arme de luptă corp la corp şi arme de luptă la distanţă. În ceea ce priveşte interpretările variate privind vârfurile, în categoria sulițelor intră vârfurile cu pană masivă şi cu manşetă largă. Lungimea lor este de până la 38 cm. În funcţie de forma penei le împărţim în trei tipuri.

Tipul I. Vârfuri în forma unei pene alungite, subţiate la vârf. Lungimea vârfurilor ajunge până la 38 cm (fig. 21/1-2).

Tipul II. Vârfuri cu pană în formă alungită, triunghiulară, cu o trecere lină, rotunjită spre tubul de înmănuşare. Secţiunea penei are formă de lenticulă. Lungimea vârfurilor ajunge până la 31 cm. Unul din exemplare are margine încastrată pe marginea tubului de înmănuşare (fig. 21/3-4).

Tipul III. Vârful de tip pillum. Pană în formă de frunză cu un tăiş contondent, secţiunea în formă de lenticulă. Lungimea penei 4,5 cm, lungimea totală a vârfului 34,5 cm (fig. 21/5). Vârfuri similare sunt bine cunoscute în complexele monumentelor culturii Latene, precum şi în mediul geto-dacic.

Împreună cu vârfurile de suliţă au fost descoperite trei spini de formă conică (fig. 21/6-8).

Vârfuri de săgeţi (5 exemplare). Se evidenţiază două tipuri: cu tub de înmănuşare şi cu mâner.

Tipul I se evidenţiază prin două variante, în funcţie de forma penei.

Varianta A. Pana are formă de frunză, cu o incizie sub formă de lenticulă. Lungimea vârfurilor ajunge până la 5-6 cm (fig. 21/9).

Varianta B. Vârfuri caracterizate prin prezenţa "aripioarelor" pe pană. Între ele se diferenţiază prin lungimea diferită a penei şi a aripioarelor. Lungimea vârfurilor este de aproximativ 6-7 cm (fig. 21/10-12).

Tipul II. Vârf rotunjit cu pana în formă de frunză, incizie sub formă de lenticulă. Lungimea-5,2 cm (fig. 21/13).

Vârfuri similare se găsesc în mormintele geto-dacilor, în partea sudică a Bazinului Carpatic.

Armele de apărare sunt reprezentate de un fragment de umbo (fig. 22). Din rândul acestora am avut posibilitatea să reconstituim un exemplar. El are forma semisferică, înălţimea de 5 cm, cu margini largi, cu un diam. total de 22,2 cm. Niturile au formă conică (Fig. 22/1-2).

Totodată, evidenţiem descoperirea a 21 de nituri de la alte umbouri nedescoperite (fig. 22/3-23). Forme similare de umbouri au fost atribuite de M. Domoradtski grupului IV şi datate în faza LT D. Aici ar trebui subliniat faptul că un astfel de umbo a fost găsit în Karaburma (mormânt 222), împreună cu o spadă de tip celtic, cu gardă în formă de clopot. La armele de apărare putem include un fragment mic dintr-o cămaşă de zale (fig. 22/24), descoperire care mai este cunoscută atât la Mala Kopania, cât şi la Zemplín.

De obiectele echipamentului călăreţilor aparţin 13 pinteni întregi sau fragmentari. Aceştia se diferenţiază prin lungimea braţului, forma umerilor şi a terminaţiilor (formă conică sau de nituri). Lungimea spinului ajunge până la 3 cm (fig. 23). Ele sunt făcute după modelul celtic. Apar în Europa începând din sec IV. î.e.n în mediul celtic, iar mai târziu, în sec I î.e.n.-I e.n., se răspândesc pe un teritoriu mult mai întins.

Dovada că soldaţii îngropaţi erau călăreţi sunt nu doar pintenii, dar şi piesele de harnaşament, constând în hamuri şi fragmente ale acestora (zăbale, psalii, inele de fixare a centurii). În prezent, în regiunea

Tisei Superioare nu s-a mai descoperit o asemenea cantitate de astfel de echipament, de aceea tipologia lor nu a fost încă elaborată. În acest sens, nu se prezintă o tipologie concretă sub formă de tabel, se oferă doar schiţele hamurilor sau ale fragmentelor acestora, precum şi ale inelelor, pe care noi le considerăm ca parte a acestora (fig. 24-25).

Un instrument universal, utilizat în luptă şi în viaţa de zi cu zi, au fost cuţitele. Din cele 16 exemplare descoperite, doar trei sunt întregi. Cuţitele se diferenţiază între ele prin arcuirea muchiei. Se pot diferenţia exemplare cu muchia dreaptă, arcuită, îndoită. Acestea din urmă sunt considerate cuţitele clasice dacice. Lungimea lor începe de la 8,5 cm şi ajunge la 19 cm (fig. 26). Se remarcă două exemplare. Primul, cu muchia arcuită, gardă între lamă şi mâner şi o incizie cu scopul prinderii de mâner. Lungimea cuţitului 10,5 cm (fig. 26/1). Al doilea aparţine cuţitelor de luptă de tip celtic, cuţite cu un inel pe mâner. Lungimea părţii care s-a păstrat este de 14,5 cm (fig. 26/16).

Bijuteriile şi accesoriile de îmbrăcăminte descoperite în locul numit Celeniţa sunt reprezentate de fibule, catarame de centură, fragmente de lanţuri de centură, aplici, braţări şi de asemenea de mărgele.

Fibulele. Constituie o serie relativ mare, formată din 15 exemplare de două tipuri.

Tipul I. Fibule din sârmă de fier dintr-o bucată, confecţionate după modelul perioadei Latene mijlocie. Arcul are 4-6 spirale, coardă de arc superioară şi port-agrafă deschisă. Capătul este ataşat la partea superioară a corpului. Lungimea se încadrează între 4,5 şi 16,7 cm (fig. 27/1-8,14). Ca o variantă a acestui tip de fibule sunt considerate două exemplare cu doi noduli ataşaţi de corp în partea superioară (fig. 27/13).

Tipul II. S-a păstrat într-o formă deteriorată. Confecţionat din fier. Arcul este lung, cu 18 spirale, cu o coardă de arc în partea superioară. Corpul este îndoit, arcuit (fig. 27/9-12,15).

Cataramele şi închizătorile centurilor (24 exemplare). Reprezintă cea mai mare serie de accesorii de îmbrăcăminte (fig. 28).

Cataramele. Confecţionate din sârmă de fier, protuberanţă sub formă de cioc în partea frontală. Ele sunt ovale (2 exemplare), rotunde (2 exemplare) (fig. 28/1,22-24), dreptunghiulare şi rectangulare cu prindere laterală. Dimensiuni: de la 4,8 x 3,4 cm la 6,5 x 6,7 cm (fig. 28/2-9).

Închizătoarele centurilor sunt de două tipuri. În general sunt confecţionate din fier, cu excepţia unui singur exemplar, care este din bronz turnat (fig. 28/15).

De tipul I aparţine închizătoarea cu bază circulară (diam. de 2,3 cm la 3,9 cm), precum şi cu o protuberanţă pe partea din faţă pentru cârligul de la centură (fig. 28/10-16).

Tipul II s-a păstrat doar prin câteva fragmente. De obicei, era alcătuit dintr-un miez de fier acoperit cu un strat de bronz (fig. 28/17-21).

Restul bijuteriilor sunt reprezentate de fragmente de aplici, brăţări (fig. 29/1-5), inele (fig. 29/6-11), fragmente de lanţuri de centură, ale căror părţi erau decorate cu incizii (fig. 29/12-14,19), de două mărgele de sticlă albastră, una dintre ele, cu vinişoare de culoare albă, iar a doua decorată cu "ochişori" de culoare galbenă (fig. 29/16,20). Au fost descoperite trei fragmente de obiecte, care probabil erau bijuterii (fig. 29/17-18, 21).

În mod special, dorim să prezentăm obiectele confecţionate din aur. Acestea sunt 12 fragmente de torques, un pandativ-găletuşă şi o garnitură de brăţară (fig. 30).

Torques. Baza este formată din patru bare împletite din aur, cu o grosime de 9-10 mm. În interior a fost împletit un fir subţire, incizat, cu capetele îngroşate. Din păcate, terminaţiile torques-ului sunt contorsionate, asemenea axului principal. Au formă semisferică, cu protuberanţe şi orificii pentru închizătoare. Greutatea totală a fragmentelor găsite este 522 gr. După restaurare a avut diametrul interior de 13.5 cm (fig. 30/1-9, 12). În opinia noastră, torques-ul îndeplinea nu numai funcţia de ornament, subliniind şi statutul social al proprietarului său. Acest lucru este indicat de faimoasa statuie de marmură, care se păstrează la Muzeul Capitoliului "Gal murind"-copie a unei imagini din bronz turnate din ordinul regelui Pergamului Attalos I în anii 230-220.î.e.n. Torques-urile, erau de obicei răsucite, cu o varietate de ornamente şi terminaţii, iar torques-ul "Gal murind" este cel mai asemănător cu torques-ul nostru.

Pandativul găletuşă. Formă cilindrică cu fundul plat. Nodul de agăţare dintr-un fir subţire, răsucit. Înălţimea corpului 15 mm, diam. 10 mm (fig. 30/10). Se crede că forma pandantivului-găletuşă a apărut pe coasta nordică a Mării Negre, la sfârşitul mileniului I î.e.n. Deja la începutul erei noastre ea apare la daci. Un exemplu de acest gen poate fi dava Ocniţa. Apare apoi la sarmaţi, sciţi, iar mai târziu în complexele culturii Przeworsk. În perioada romană târzie "găletuşele" încep să se răspândească în întreaga Europă Centrală şi de Est, devenind una dintre bijuteriile favorite ale femeilor. Pandantive-găletuşă din aur s-au găsit şi în Transcarpatia, la platfoma funerară din secolele III-IV e.n. de la Solonci.

Garnitura de brăţară. Realizată din folie de aur cu protuberanţe nituite în formă de conuri. Unul dintre capete a avut trei incizii pentru fixare. Diam. său exterior este de aproximativ 55 mm (fig. 30/11). O brăţară similară a fost găsită în tumulul nr. 2 de la Cugir, pe cursul mijlociu al râului Mureş, împreună cu o sabie, un scut, un coif şi zăbale.

Seria de ceramică modelată şi fragmentele (pithos) de vase de cereale (fig. 31). Toate au aspect dacic, cu excepţia unui fragment de vas, care aparţine epocii Hallstattului timpuriu (Fig. 31/13).

În categoria pieselor ceramice dominau fragmentele de fructiere din ceramică neagră modelată la roată dintre care două au fost reconstituite. În conformitate cu parametrii lor, ele sunt similare cu vasele din cetate. Dimensiunile: diam. 37-45,4 cm, lungimea 14 cm, înălţimea 18,8-23,4 cm (fig. 31/3,8).

Cantitatea suficient de mare a descoperirilor, inclusiv obiectele indicatori cronologici de la Celeniţa, permit datarea sitului în prima jumătate a sec. I î.e.n., care reflectă faza iniţială a înfiinţării cetăţii de Mala Kopania. Cercetările complexului de la Mala Kopania, efectuate în 2008, au adus date suplimentare cu privire la apariţia cetăţii. Aceste date sunt sprijinite de indicatorii cronologici de la Celeniţa, care pot fi daţi în principal în primele decenii ale sec. I î.e.n.

Astfel, apariţia cetăţii de Mala Kopania, cu o datare în general acceptată în anii 60 î.e.n (înfrângerea boilor şi tauriscilor la Dunărea Mijlocie) poate fi împinsă cu două decenii mai devreme.

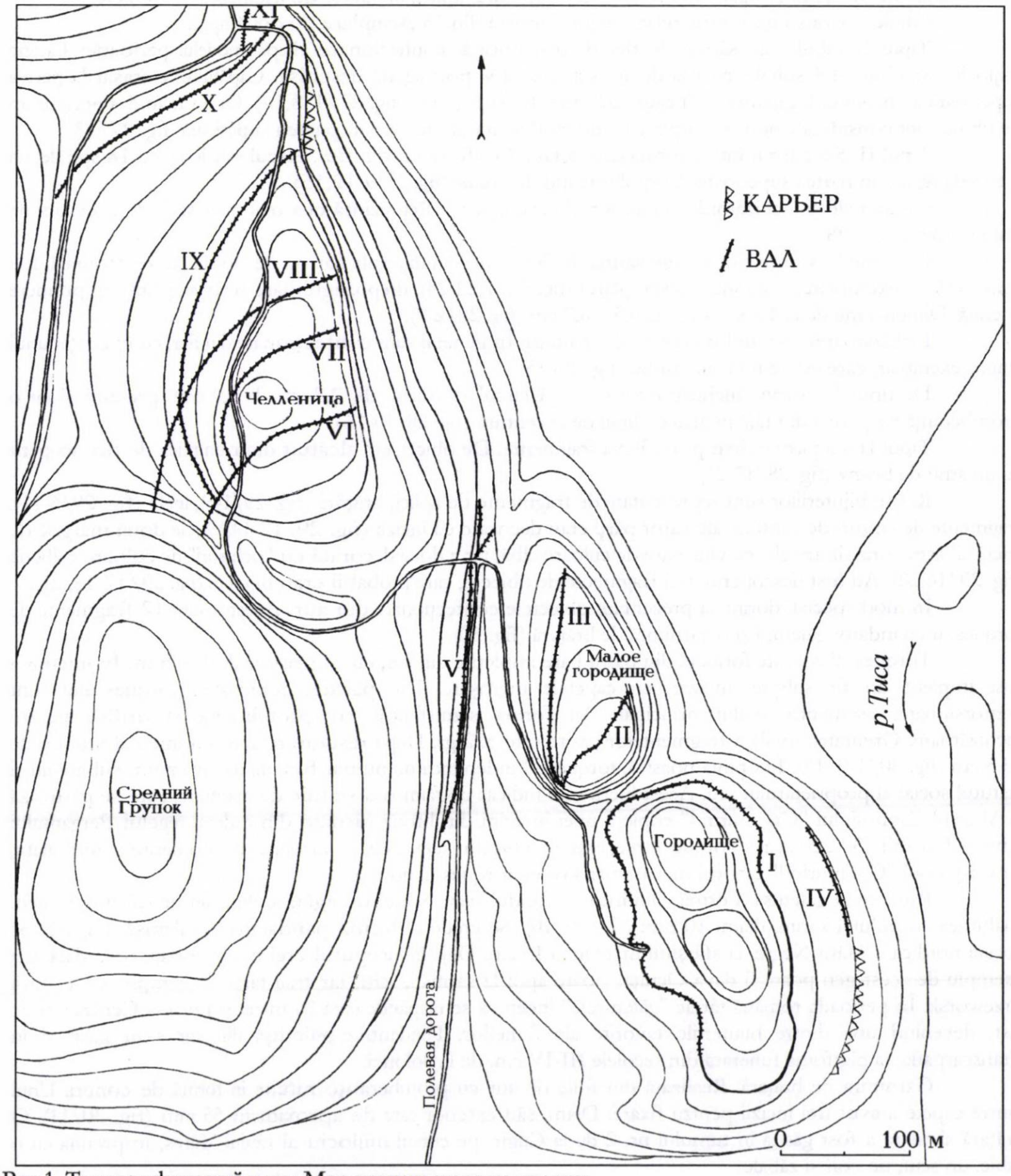

Рис.1. Топографический план Малокопаньского комплекса.
Fig.1. Planul topografic al complexului de la Mala Kopania

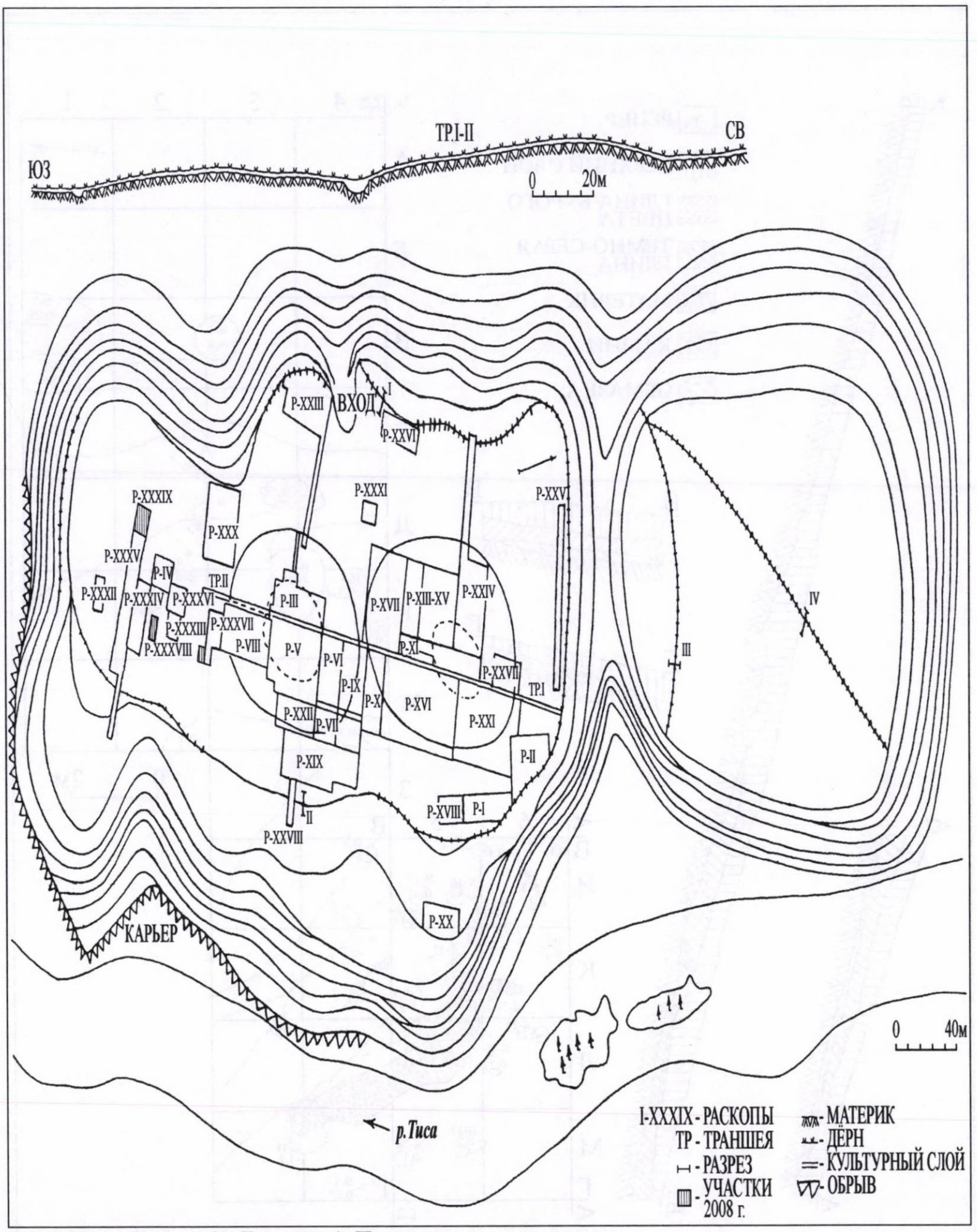

Рис.2. Малая Копаня (ур.Городище). План расположения раскопов.
Fig.2. Planul locaţiei săpăturilor (punct Gorodişte)

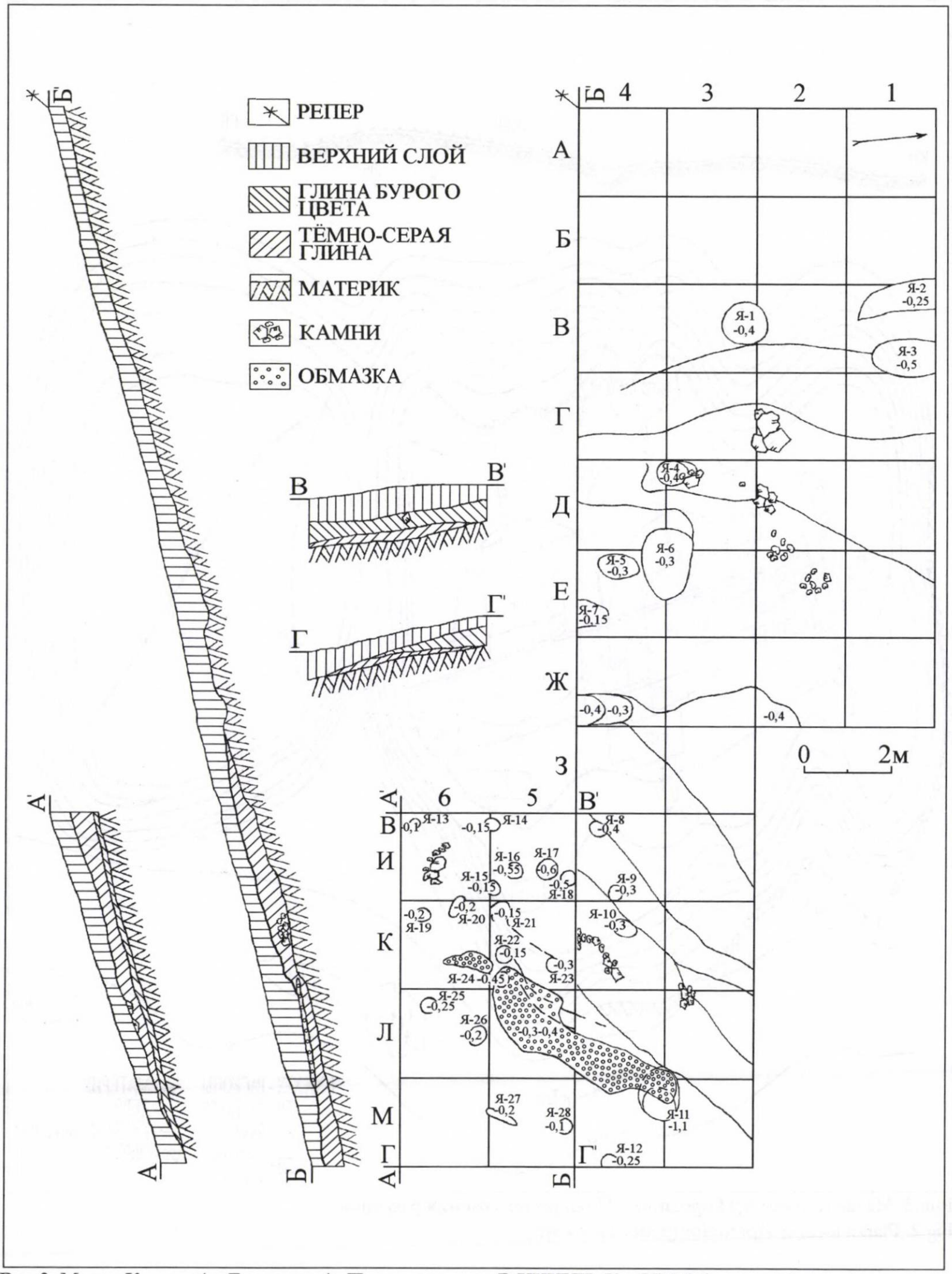

Рис.3. Малая Копаня (ур.Городище). План и разрезы Р-XXXVII. Кв. ИМ-5-6-квадраты, исследованные в 2008 г.

Fig.3. Mala Kopania (Gorodişte) Planul şi secţiunile P-XXXVII. Suprafaţa IM-5-6-suprafeţele cercetate în 2008

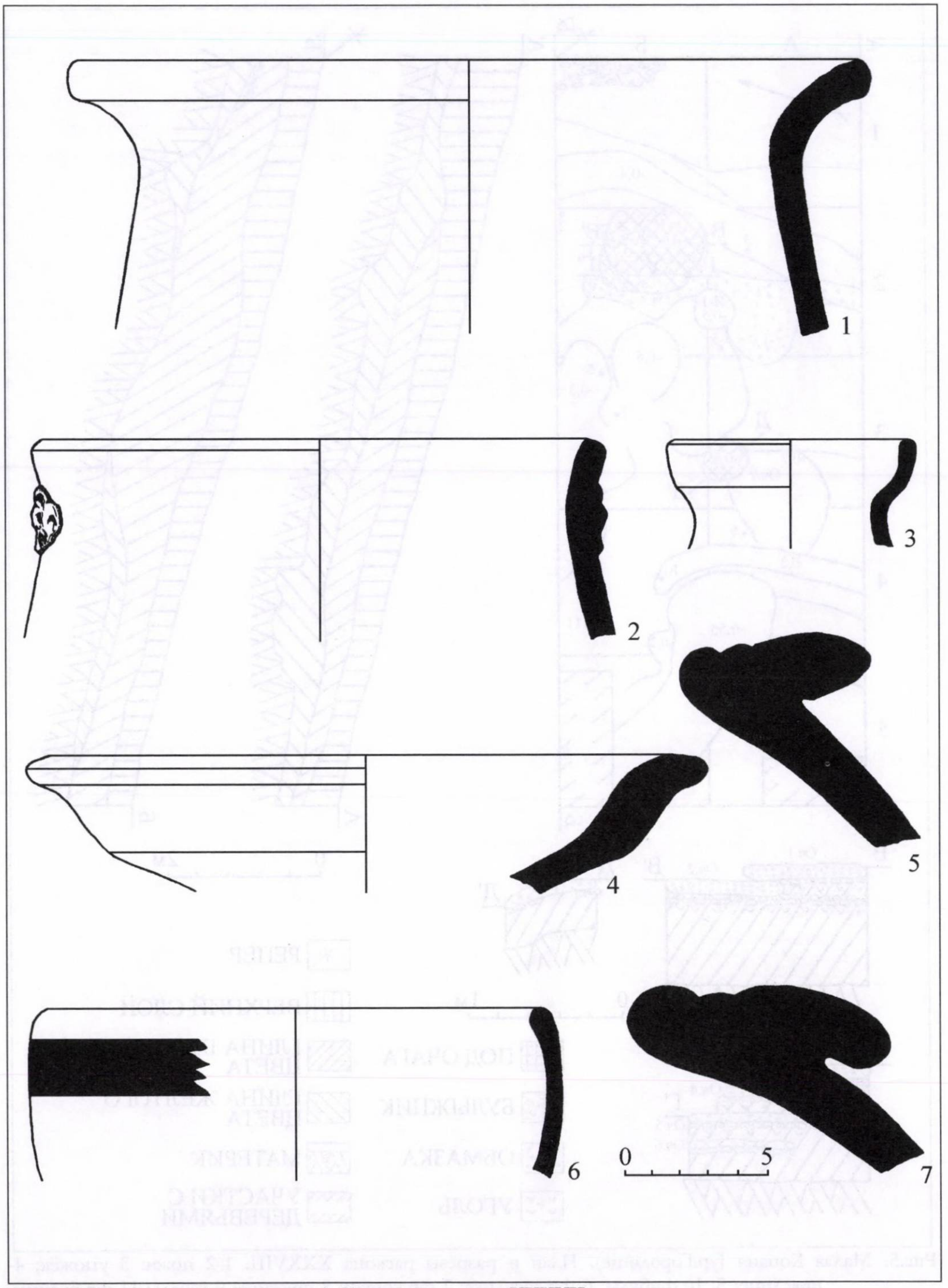

Рис.4. Малая Копаня (ур.Городище). Керамика раскопа XXXVII.
Fig.4. Mala Kopania (Gorodişte). Ceramică din suprafaţa XXXVII

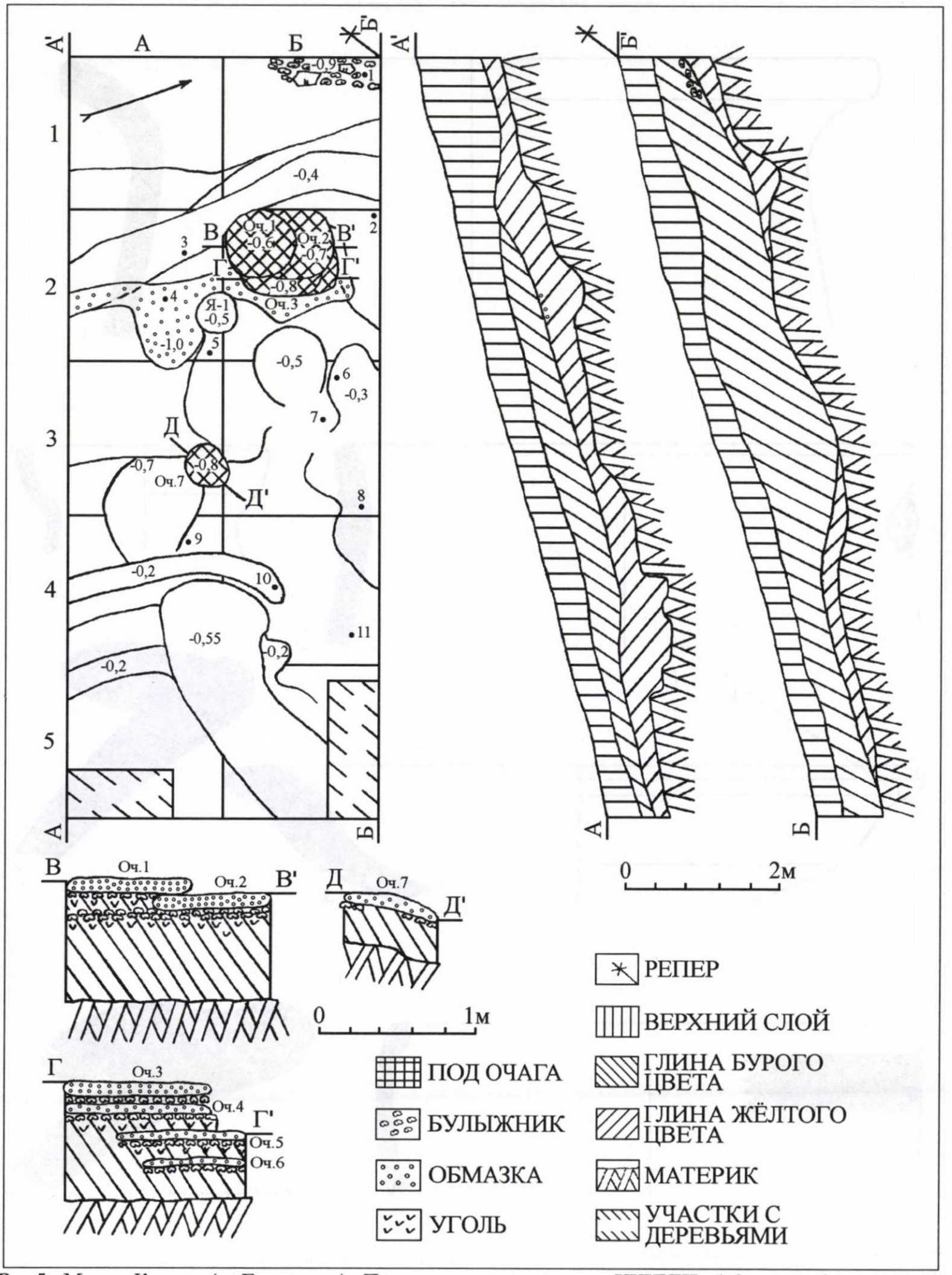

Рис.5. Малая Копаня (ур.Городище). План и разрезы раскопа XXXVIII. 1-2 ножи; 3 утюжёк; 4-пряслице; 5, 10 фибулы; 6 фр.сосудика; 7 фр.конуса; 8 пружина; 9 гвоздь; 11 фр.бусины. 1-2, 9-железо; 3-4, 7-керамика; 5, 8, 10 бронза; 6, 11 стекло.

Fig.5. Mala Kopania (Gorodişte). Planul şi secţiunile suprafeţei XXXVIII. 1-2 cuţite; 3 călcătoare; 4 fusaiole; 11 fragmente de mărgele, 1-2, 9 fier; 2-4, 7 ceramică; 5, 8 bronz; 6, 11 sticlă.

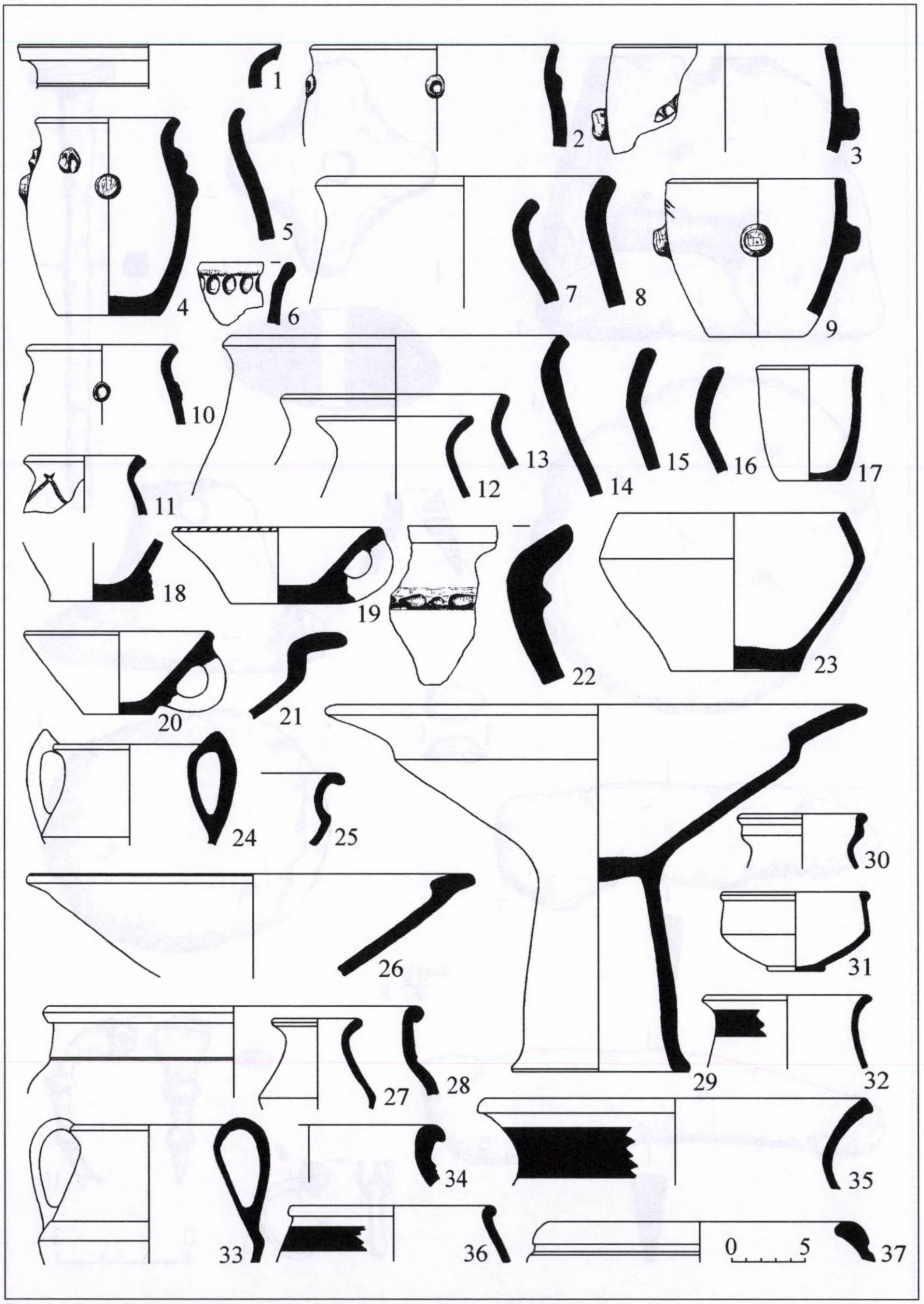

Рис.6. Малая Копаня (ур.Городище). Керамика раскопа XXXVIII.
Fig.6. Mala Kopania (Gorodişte). Ceramică din suprafaţa XXXVIII

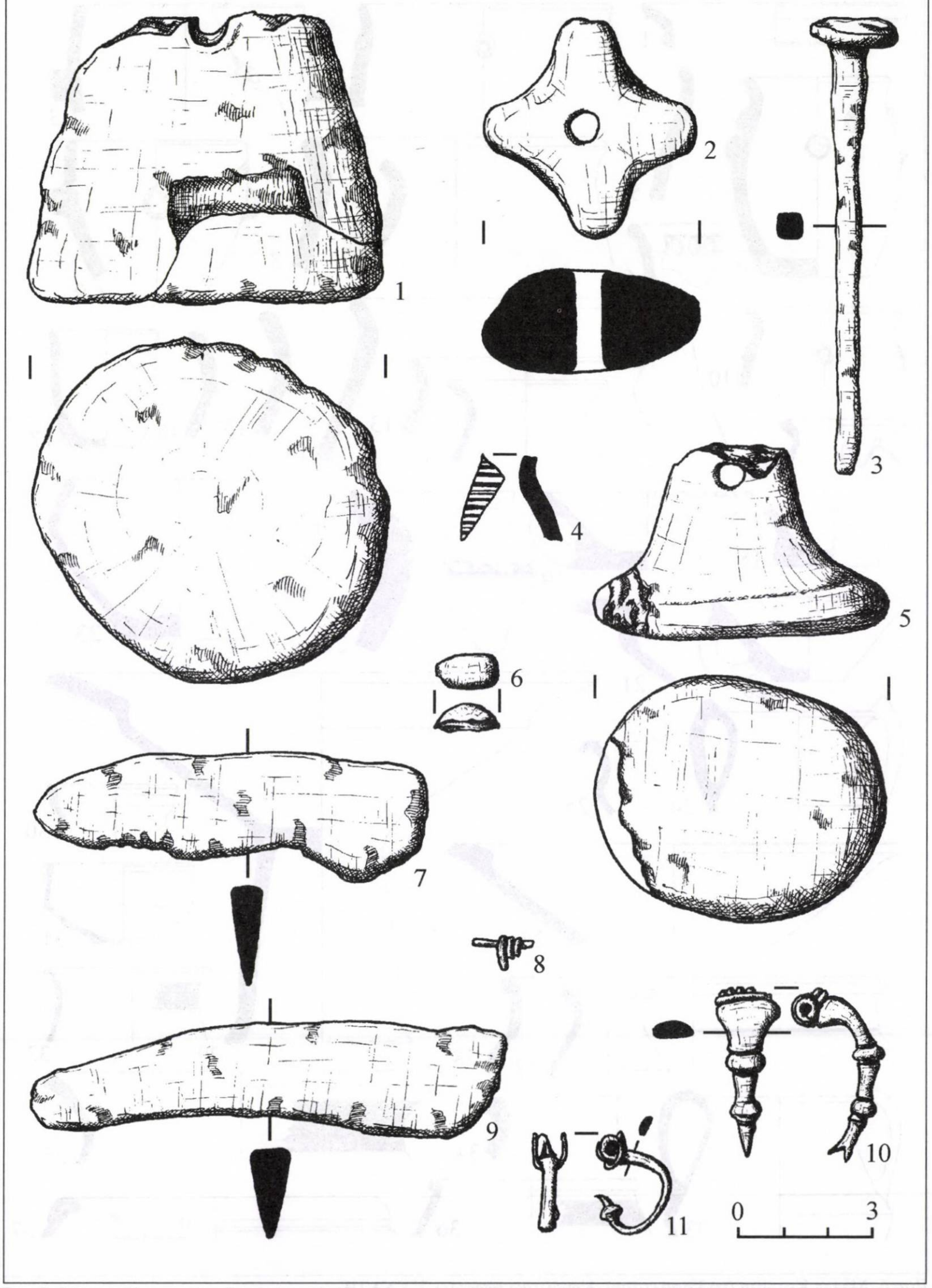

Рис.7. Малая Копаня (ур.Городище). Индивидуальные находки раскопа XXXVIII. 1-2, 5 керамика; 3, 7, 9 железо; 4, 6 стекло; 8, 10-11 бронза.

Fig.7. Mala Kopania (Gorodişte). Descoperiri speciale din suprafaţa XXXVIII. 1-2, 5 ceramică; 3, 7, 9 fier; 4. 6-sticlă; 8, 10-11 bronz.

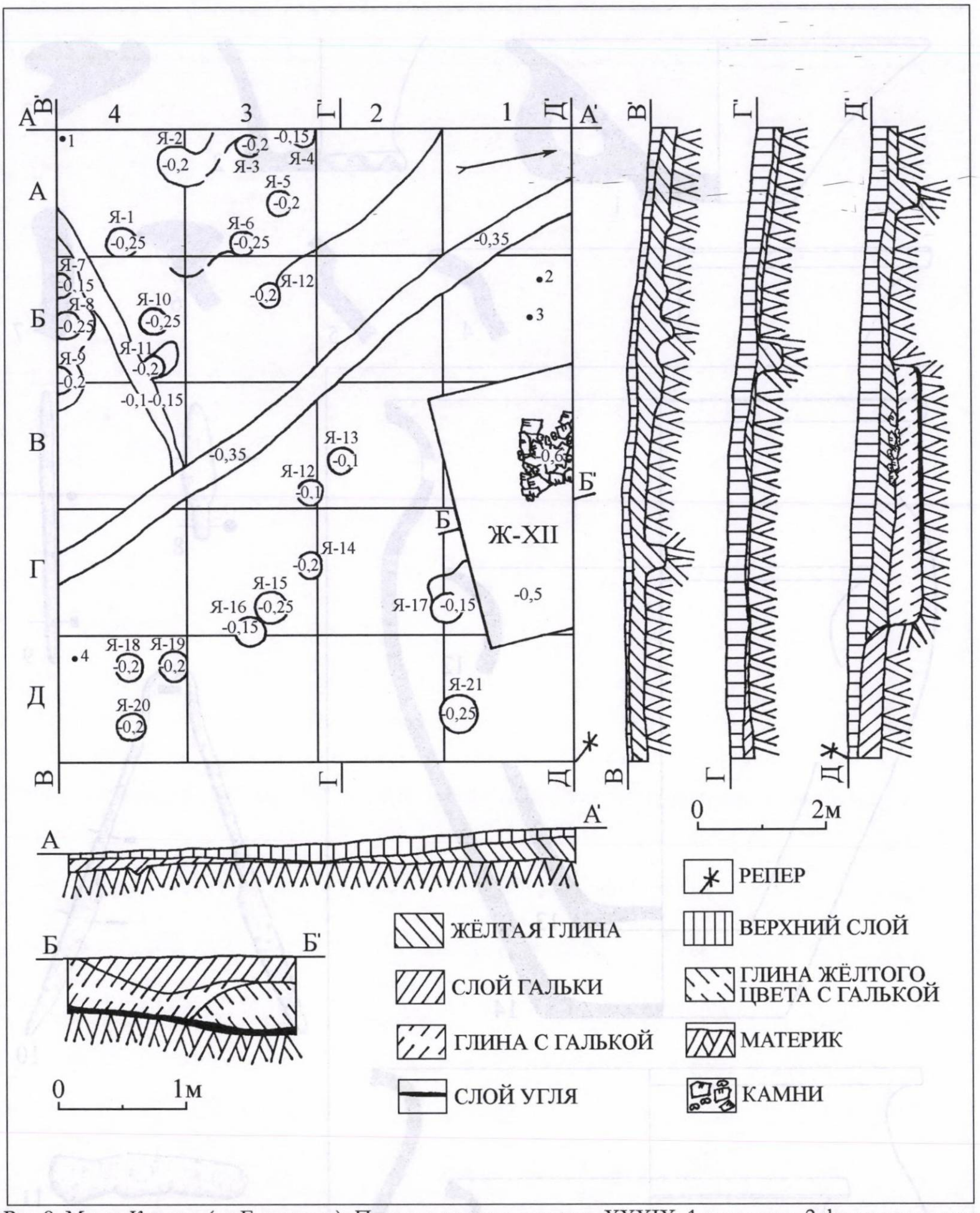

Рис.8. Малая Копаня (ур.Городище). Планы и разрезы раскопа XXXIX. 1 ножницы; 2 фр.наконечника стрелы; 3 фр.ножа; 4 штырь. 1-4 железо.

Fig.8. Mala Kopania (Gorodişte). Planul şi secţiunile suprafeţei XXXIX. 1 foarfece; 2 fragmente de vârfuri de săgeată; 3 fragmente de cuţit; 4-pinteni; 1-4

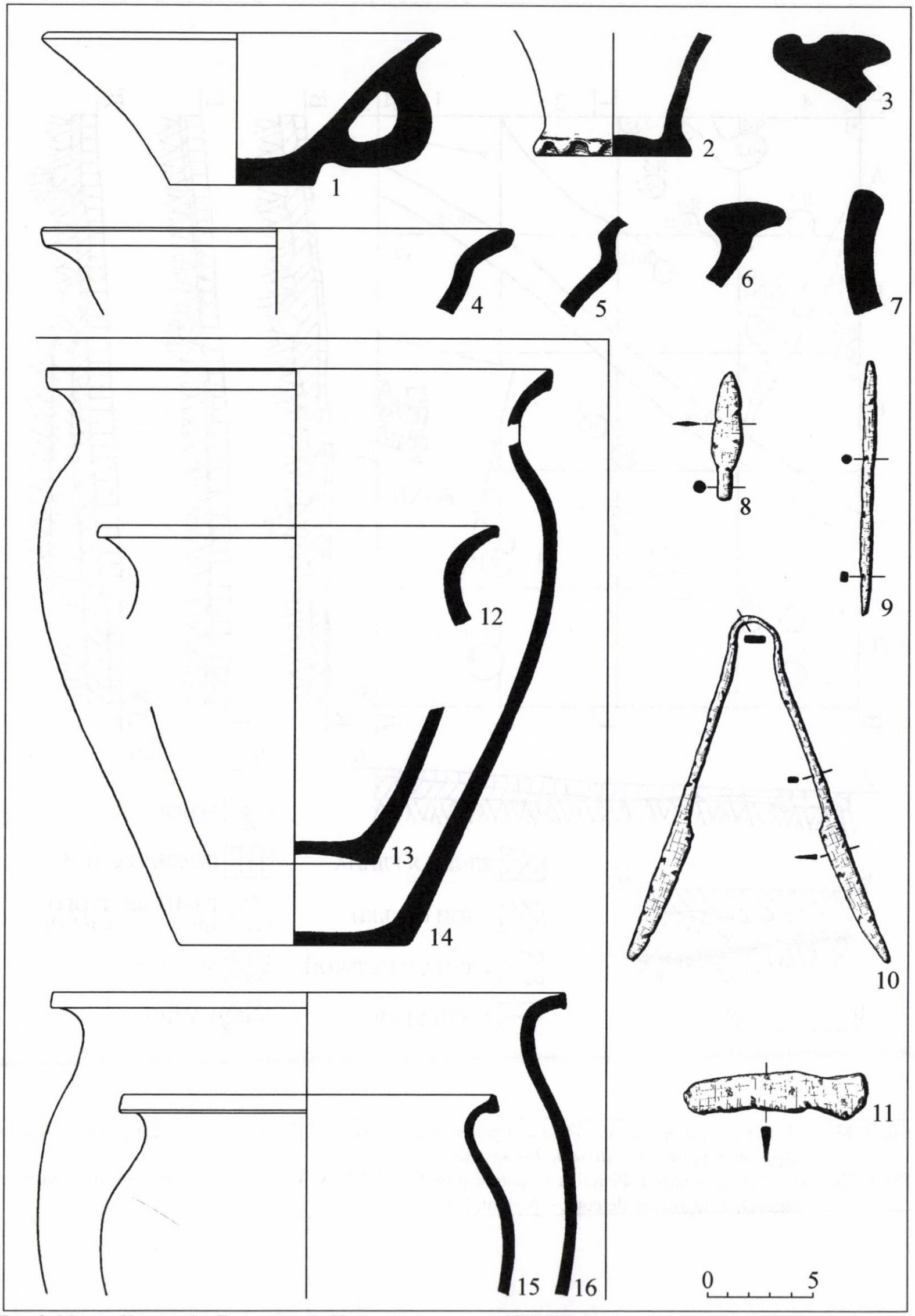

Рис.9. Малая Копаня (ур.Городище). Инвентарь раскопа XXXIX. 1-11 культурный слой; 12-16 жилище XII. 8-11 железо.

Fig.9. Mala Kopania (Gorodişte). Inventarul săpăturii XXXIX. 1-11-stratul de cultură; 12-16 locuinţă XII; 8-11 fier.

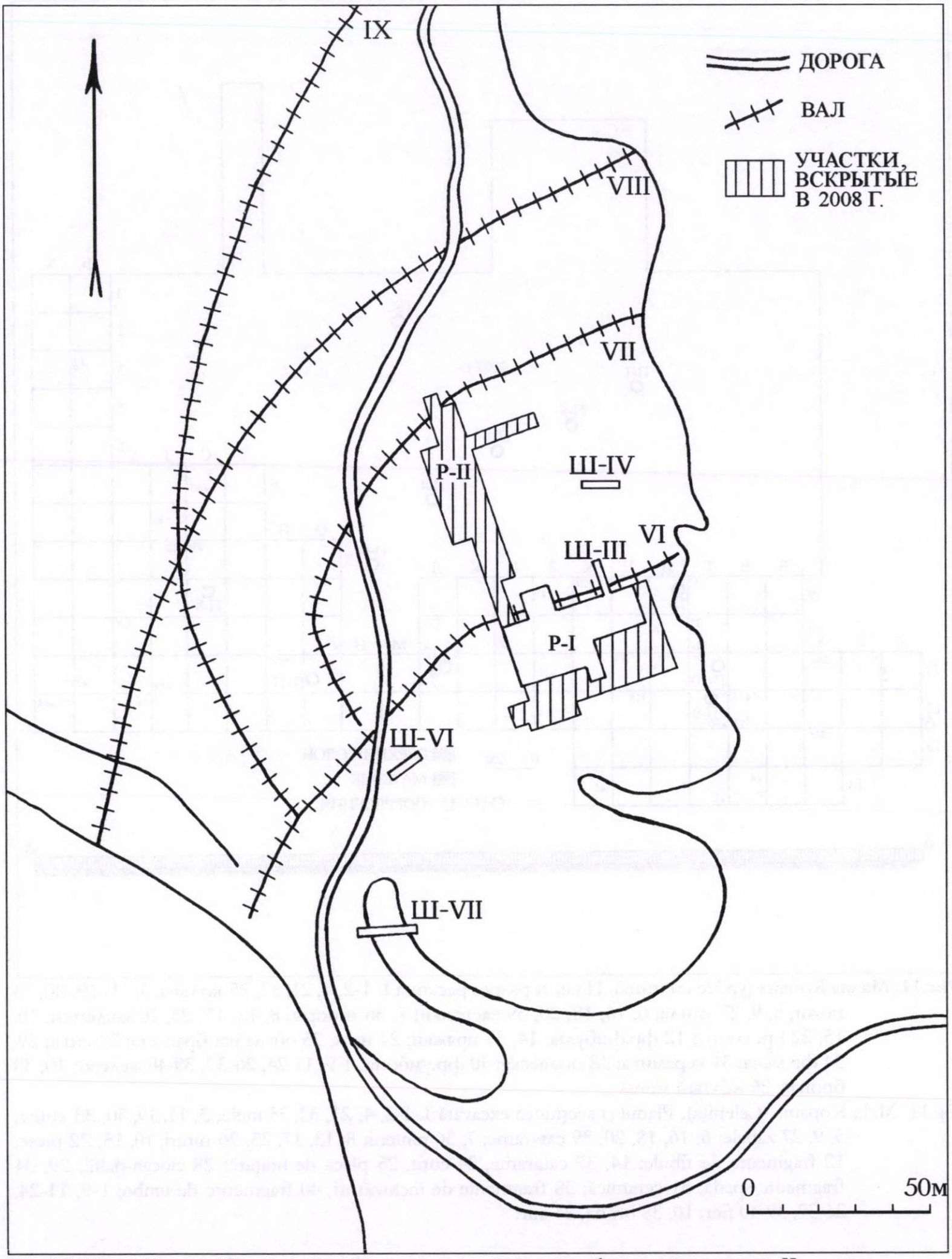

Рис. 10. Малая Копаня. Ситуационный план расположения шурфов и раскопов в ур.Челленица.
Fig. 10. Mala Kopania. Poziţionarea suprafeţelor şi a secţiunilor în punctul Celeniţa.

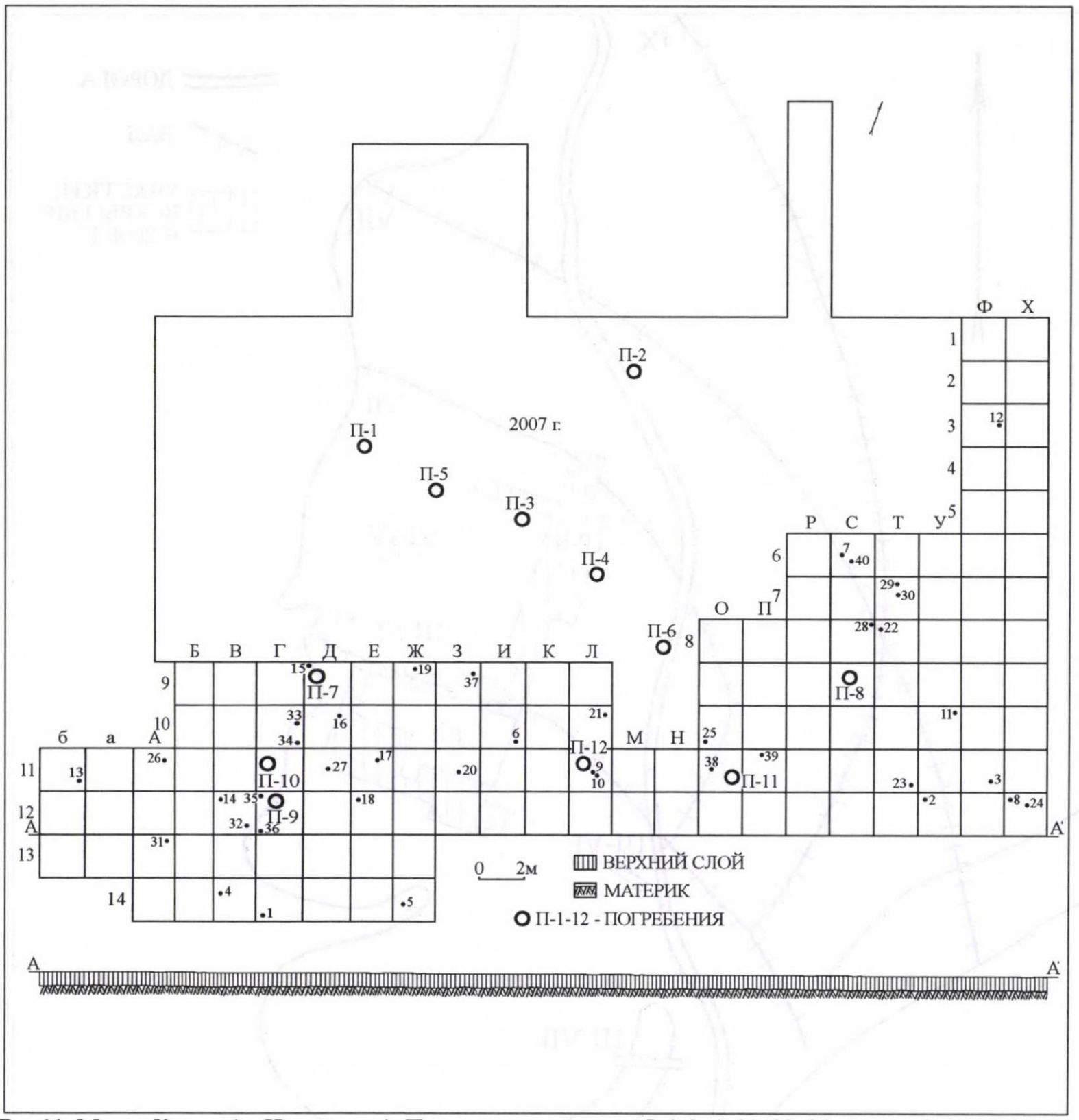

Рис.11. Малая Копаня (ур.Челленица). План и разрез раскопа I. 1-2, 4, 21, 32, 35 кольца; 3, 11, 19, 30, 33 ножи; 5, 9, 27 удила; 6, 16, 18, 20, 39 застёжки; 7, 36 шпоры; 8, 13, 17, 23, 26 заклёпки; 10, 15, 22 предметы; 12 фр.фибулы; 14, 37 пряжки; 24 нож; 25 обкладка браслета; 28 сика; 29, 34 фр.меча; 31 керамика; 38 подвеска; 40 фр.умбона. 1-9, 11-24, 26-37, 39-40 железо; 10, 38 бронза; 25 жёлтый металл.

Fig.11. Mala Kopania (Celeniţa). Planul şi secţiunea excavată I. 1-2, 4, 21, 32, 35 inele; 3, 11, 19, 30, 33 cuţite; 5, 9, 27 zăbale; 6, 16, 18, 20, 39 catarame; 7, 36 pinteni; 8, 13, 17, 23, 26 nituri; 10, 15, 22 piese; 12 fragmente de fibule; 14, 37 catarame, 24 cuţit, 25 placă de brăţară; 28 ciocan-daltă; 29, 34 fragmente spadă; 31 ceramică; 38 fragmente de închizători, 40 fragmente de umbo; 1-9, 11-24, 26-37, 39-40 fier; 10, 38 bronz, 25 aur.

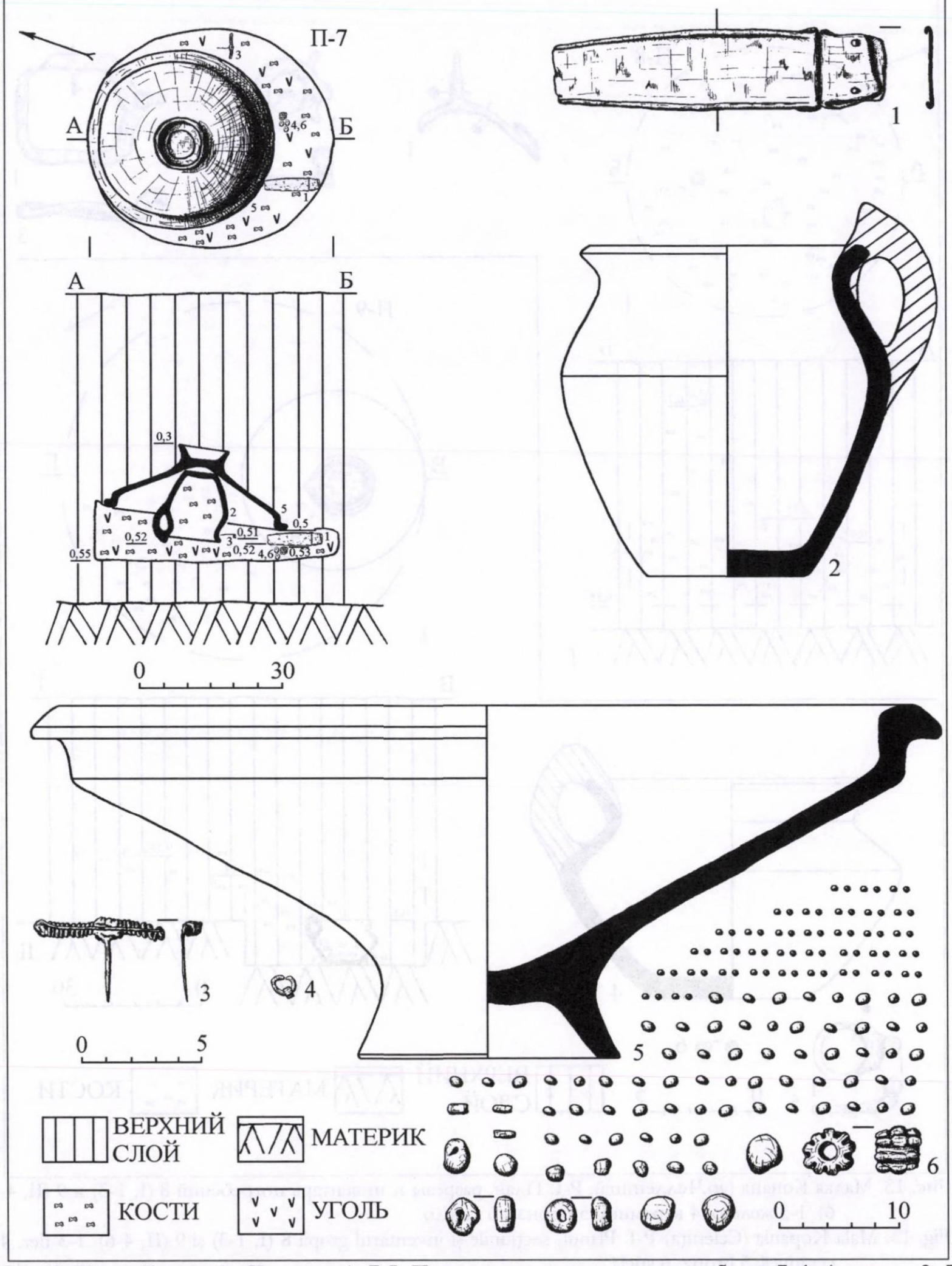

Рис.12. Малая Копаня (ур.Челленица). Р-I. План, разрез и инвентарь погребения 7; 1, 4 железо; 2, 5 керамика; 3 бронза, железо; 6 стекло.

Fig.12. Mala Kopania (Celeniţa) P-I. Planul, secţiunea şi inventarul gropii 7; 1, 4 fier, 2, 5 ceramică; 3 bronz, fier; 6 sticlă.

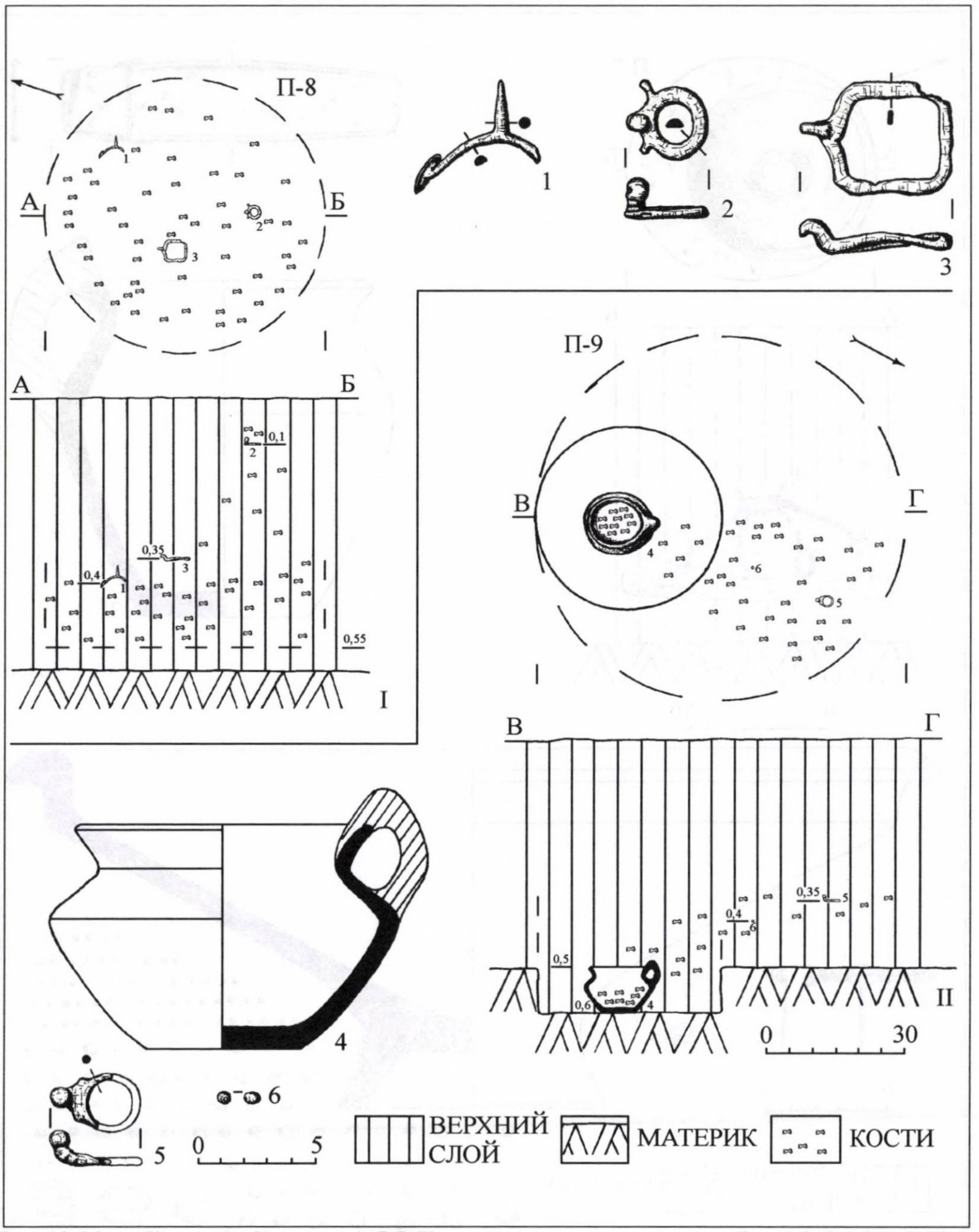

Рис. 13. Малая Копаня (ур.Челленица). Р-I. План, разрезы и инвентарь погребений 8 (I, 1-3) и 9 (II, 4-6). 1-3 железо; 4 керамика; 5 бронза; 6 стекло.

Fig. 13. Mala Kopania (Celeniţa) P-I. Planul, secţiunile şi inventarul gropii 8 (I, 1-3) şi 9 (II, 4-6). 1-3 fier, 4 ceramică; 5 bronz; 6 sticlă.

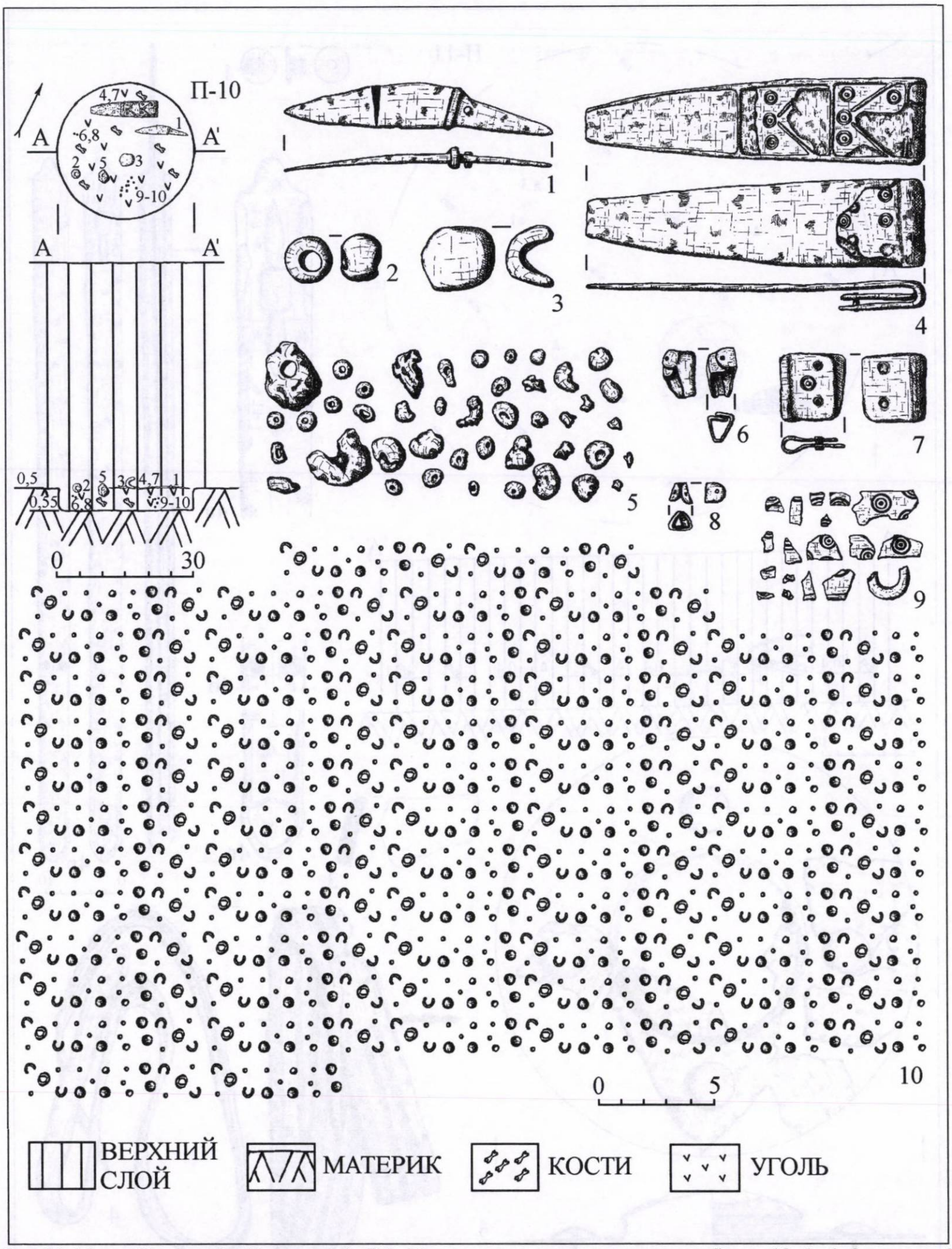

Рис.14. Малая Копаня (ур.Челленица). Р-I. План, разрез и инвентарь погребения 10. 1, 6, 8 железо; 2 керамика; 3 камень; 4, 7 железо, бронза; 5 стекло; 9 кость; 10 бронза.

Fig.14. Mala Kopania (Celeniţa) P-I. Planul, secţiunea şi inventarul gropii 10. 1, 6, 8 fier, 2 ceramică, 3 piatră; 4, 7 fier, bronz; 5 sticlă; 9 os; 10 bronz.

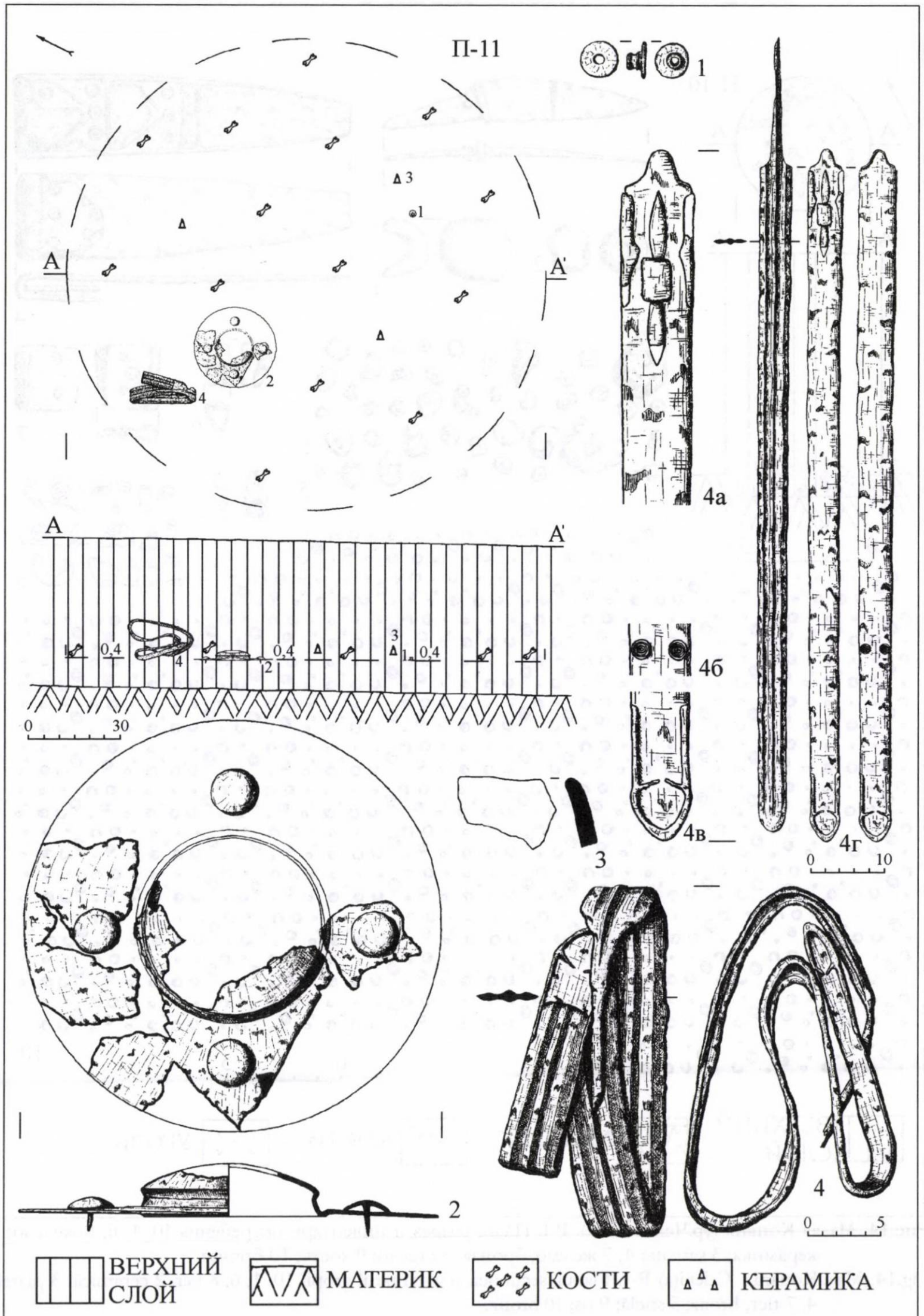

Рис.15. Малая Копаня (ур.Челленица). Р-I. План, разрез и инвентарь погребения 11. 1 бронза; 2,4 железо; 3 керамика.

Fig.15. Mala Kopania (Celeniţa) P-I. Planul, secţiunea şi inventarul gropii 11. 1 bronz; 2, 4 fier; 3 ceramică.

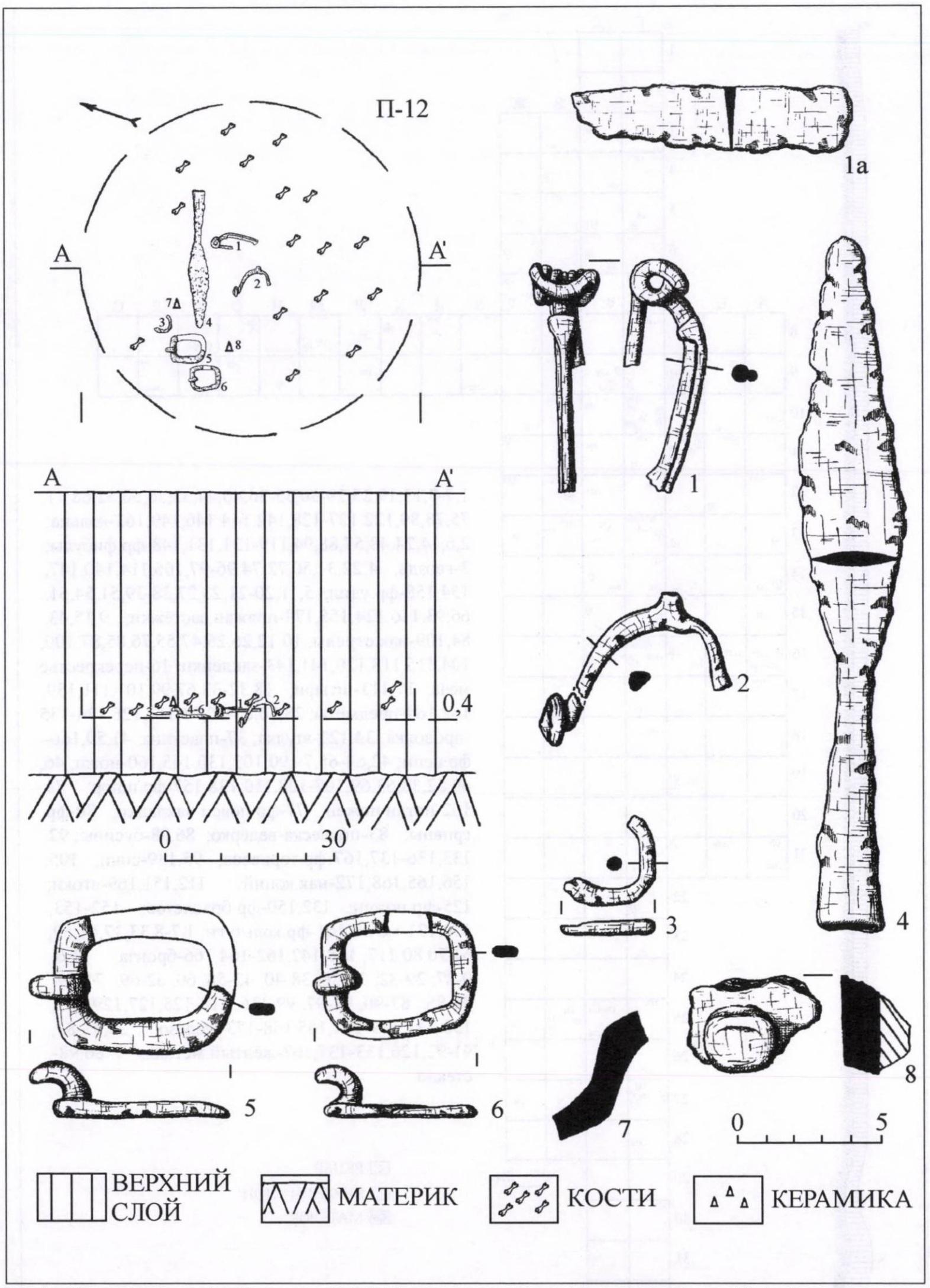

Рис.16. Малая Копаня (ур.Челленица). Р-I. План, разрез и инвентарь погребения 12. 1а-6 железо.
Fig.16. Mala Kopania (Celeniţa) P-I. Planul, secţiunea şi inventarul mormântului 12; 1a-6 fier.

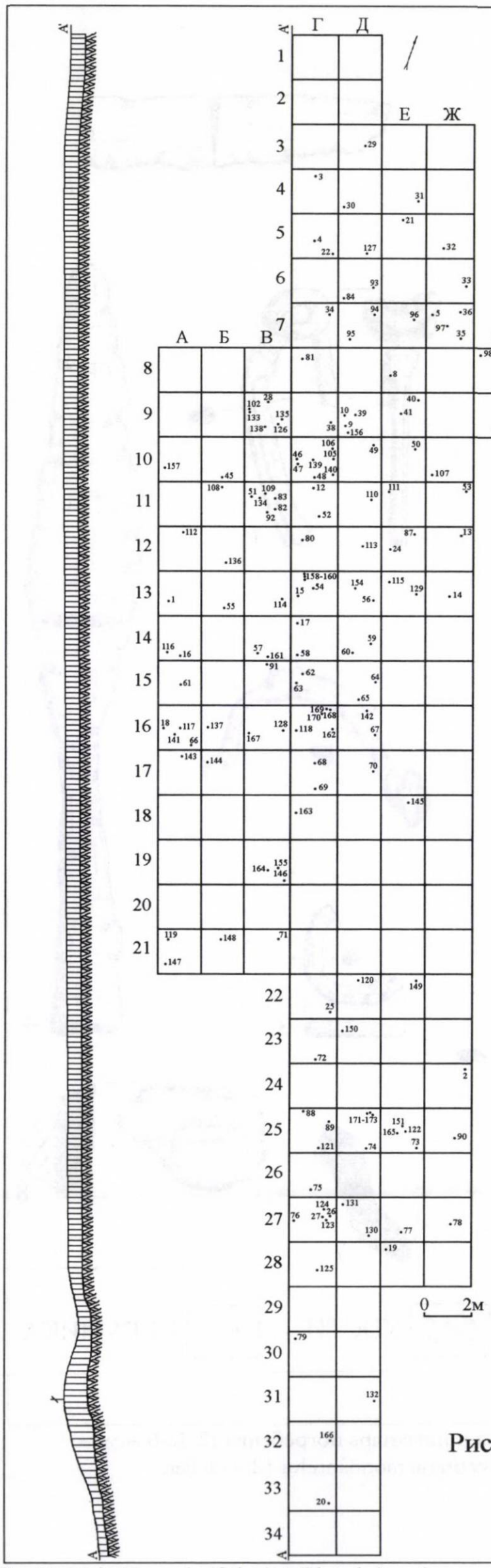

1,7-8,13,19,25,29-30,35-36,40,44,53,56,60,62,68,71, 75,78,89,122,127-128,142,144,146,149,163-кольца; 2,6,14,24,48,57,88,94,119-121,131,148-фр.фибулы; 3-гвоздь; 4,22,31,50,72,74,96-97,106,114,140,147, 154,158-фр.удил; 5,11,20-21,23,27,38-39,51,54,61, 66,93,116,124,155,173-пряжки,застёжки; 9,15,43, 84,109-нак.стрелы; 10,12,26,25,47,55,76,85,87,100, 104,115,118,129,141,143-заклёпки; 16-перекрестье меча; 17,113-штыри; 18,32-33,67,99,101,111,159, 162,164-предметы; 28,70,81-82,91,117,126,134-135 -проволка; 34,123-втулка; 37-пластина; 41,59,166-фр.цепи; 42,64-65,79,90,103,130,145,160-ножи; 46, 49,52,58,63,69,107-108,110,138,157-фр.шпор; 73, 102-петли ножен; 77-фр.поясн.накладки; 80-фр. гривны; 83-подвеска-ведёрко; 86,98-бусины; 92, 133,136-137,167-фр.торквеса; 95,139-сики; 105, 156,165,168,172-нак.копий; 112,151,169-втоки; 125-фр.ножен; 132,150-фр.браслетов; 152-153, 170,171-мечи; 161-фр.кольчуги. 1,7-8,33,37,41,59, 61,70,80,117, 128,142,162-164,166-бронза; 2-6, 9-27, 29-32, 34-36, 38-40, 42-58, 60, 62-69, 71-79, 84-85, 87-90, 93-97, 99-116, 118-125,127,129-132, 138-141,143-161,165,168-173-железо; 28,81-83, 91-92,126,133-137,167-жёлтый металл, 86,98-стекло.

РЕПЕР
ВЕРХНИЙ СЛОЙ
МАТЕРИК

Рис.17. Малая Копаня (ур.Челленица). План и разрез раскопа II.

Fig. 17. Mala Kopania (Celeniţa) Planul şi secţiunea suprafeţei II.

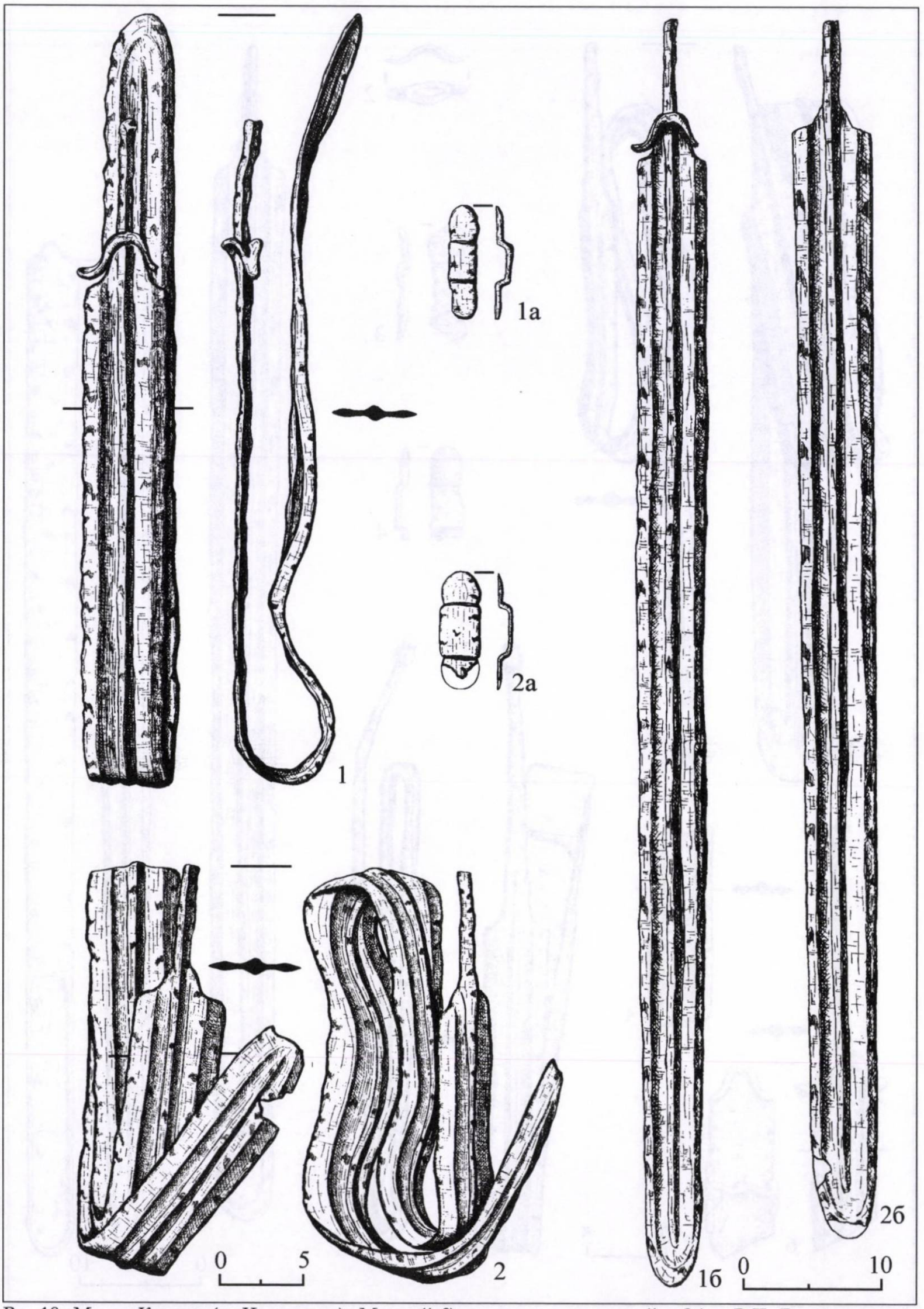

Рис.18. Малая Копаня (ур.Челленица). Мечи (1-2) и петли их ножен (1а, 2а) с Р-II. Реконструкции мечей (1б, 2б). 1-2 железо.

Fig.18. Mala Kopania (Celeniţa). Săbii (1-2) şi teci pentru lamele lor (1a, 2a) P-II. Reconstituirea săbiilor (1b, 2b). 1-2 fier.

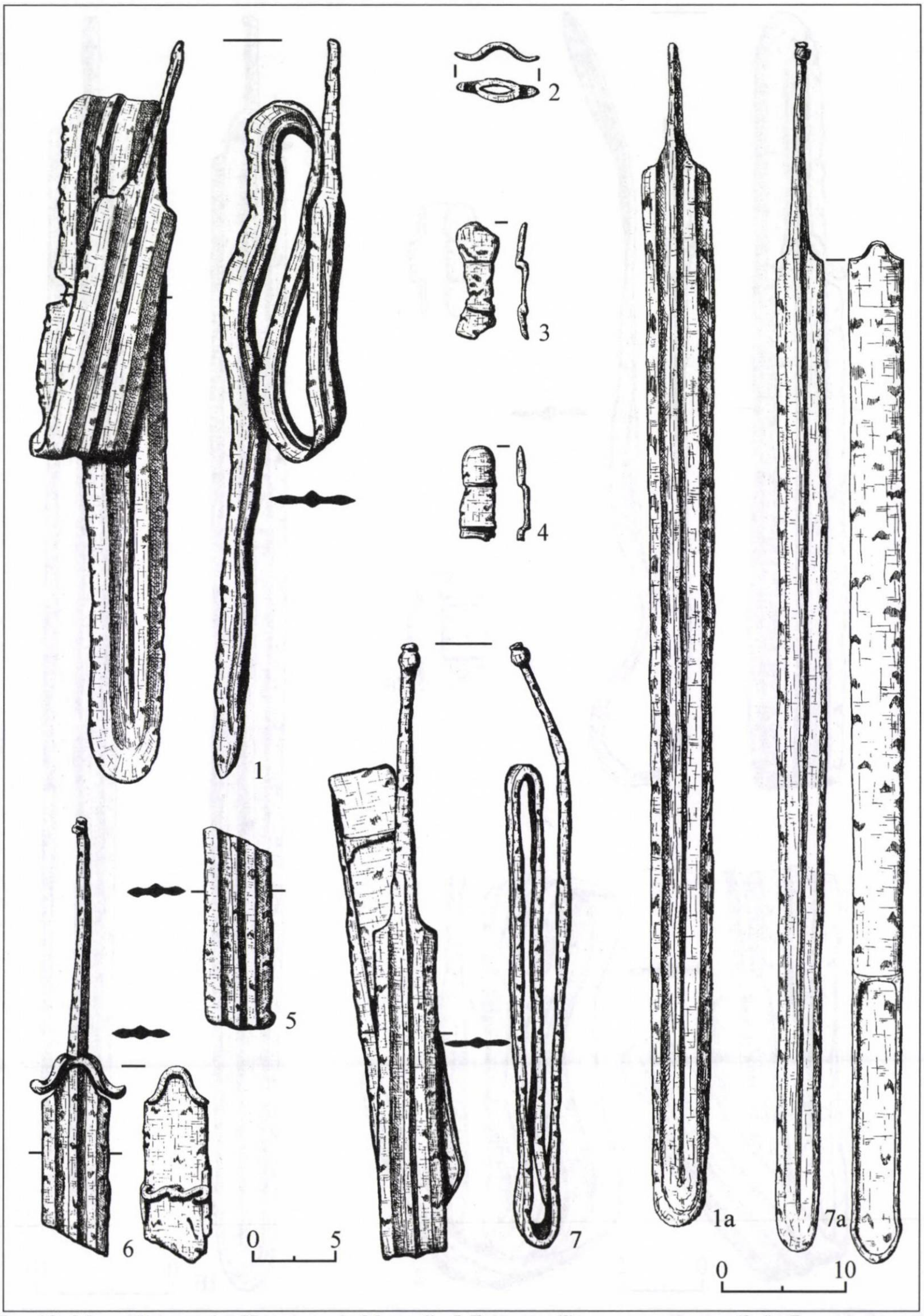

Рис.19. Малая Копаня (ур.Челленица). Мечи (1, 5-7), гарда (2) и петли ножен (3-4). Реконструкции мечей (1а, 7а). Р-I: 5-6; Р-II: 1-4, 7. 1-7-железо.

Fig.19. Mala Kopania (Celeniţa). Săbii (1, 5-7), garda (2) şi teaca pentru lamă (3-4). Reconstituirea săbiilor (1a, 7a). P-I: 5-6; R-II-a: 1-4,7. 1-7-fier.

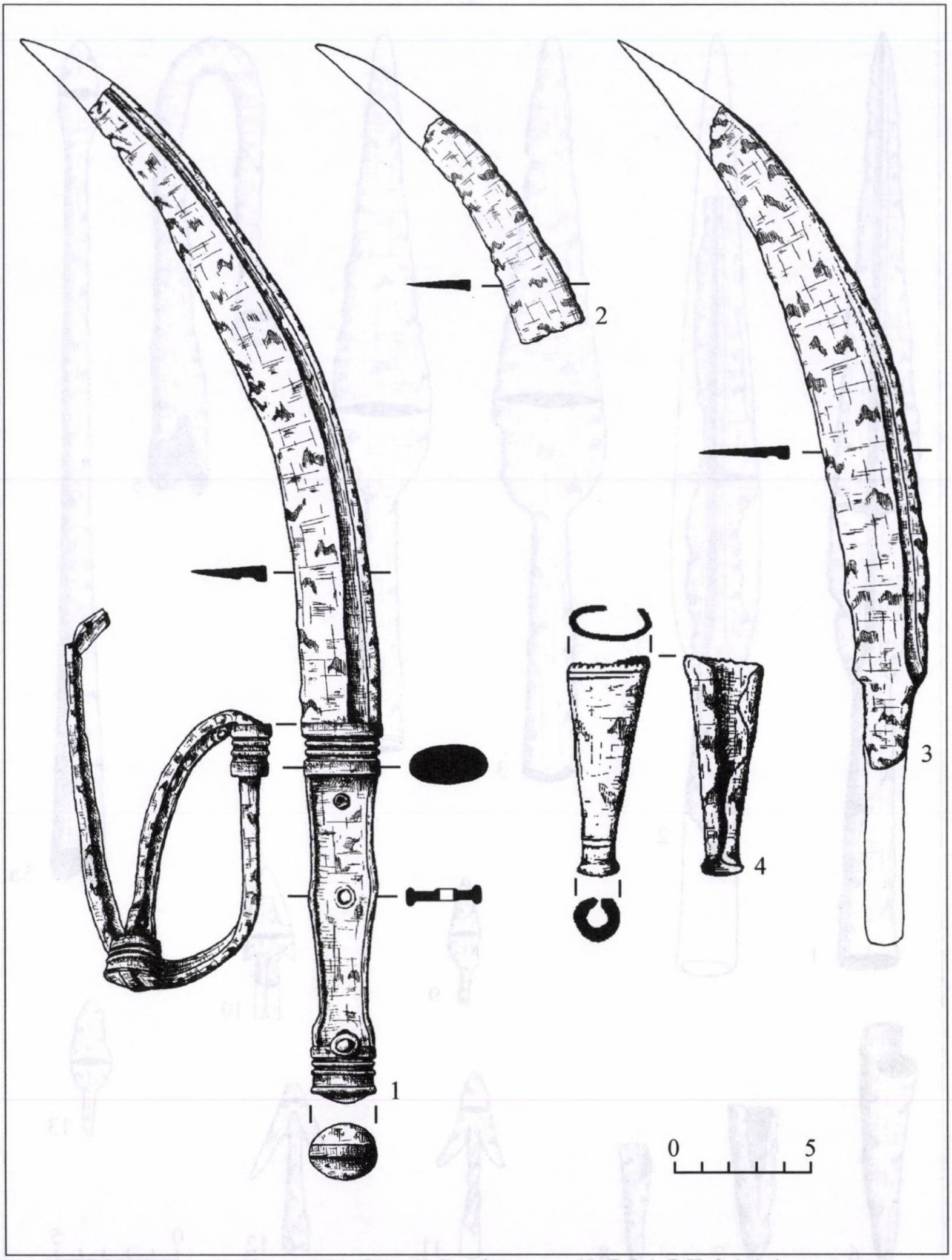

Рис.20. Малая Копаня (ур.Челленица). Сики (1-3) и фр.ножен (4). P-I: 1; P-II: 2-4. 1-4 железо.
Fig.20. Mala Kopania (Celeniţa). Ciocan-daltă (1-3) şi fragmente de cuţit (4). P-I: 1, P-II: 2-4. 1-4 de fier.

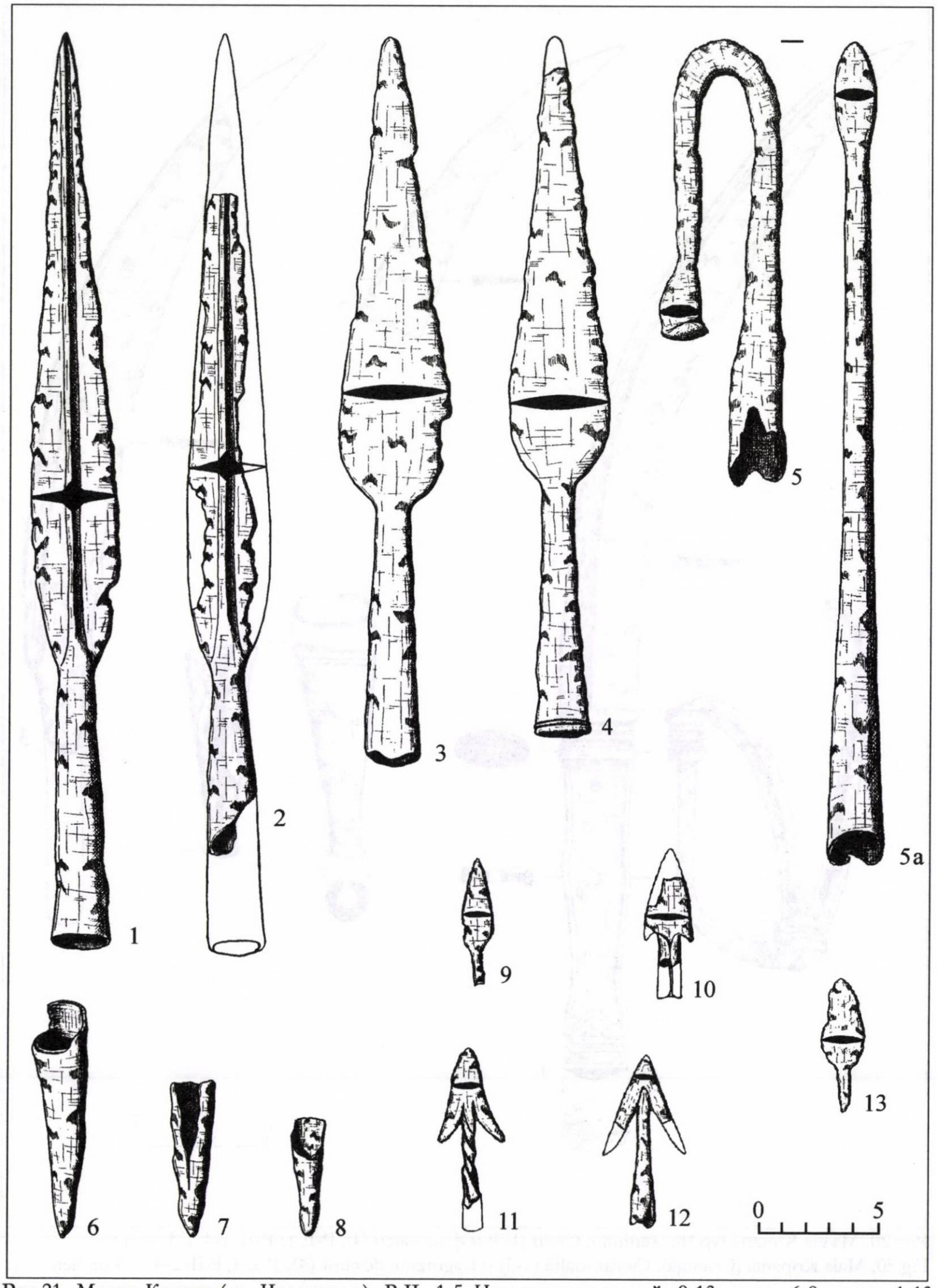

Рис.21. Малая Копаня (ур. Челленица). P-II. 1-5 Наконечники копий, 9-13 стрел, 6-8 втоки; 1-13 железо. 5а реконструкция.

Fig.21. Mala Kopania (Celeniţa). R-II. 1-5 vârfuri de suliţe, 9-13 săgeţi, 6-8 spini; 1-13 de fier; 5a reconstituire.

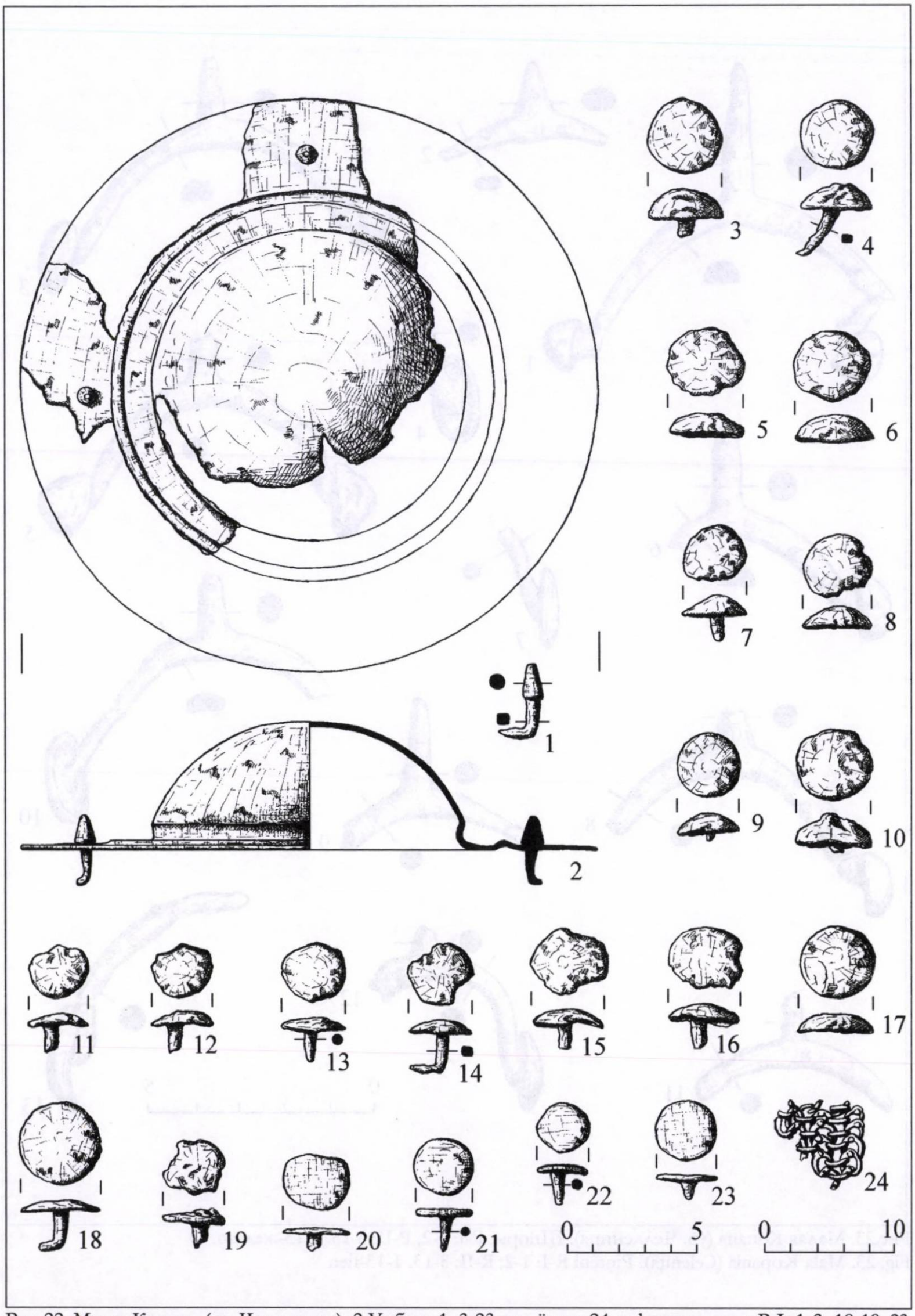

Рис.22. Малая Копаня (ур. Челленица). 2 Умбон; 1, 3-23 заклёпки; 24 и фр.кольчуги ; P-I: 1-3, 18-19, 23; P-II: 4-17, 20-22, 24, 1-24 железо.

Fig.22. Mala Kopania (Celeniţa). 2 umbo, 1, 3-23 nituri; 24 fragment de cămaşă de zale. R-I: 1-3, 18-19, 23; R-II: 4-17, 20-22, 24. 1-24 fier.

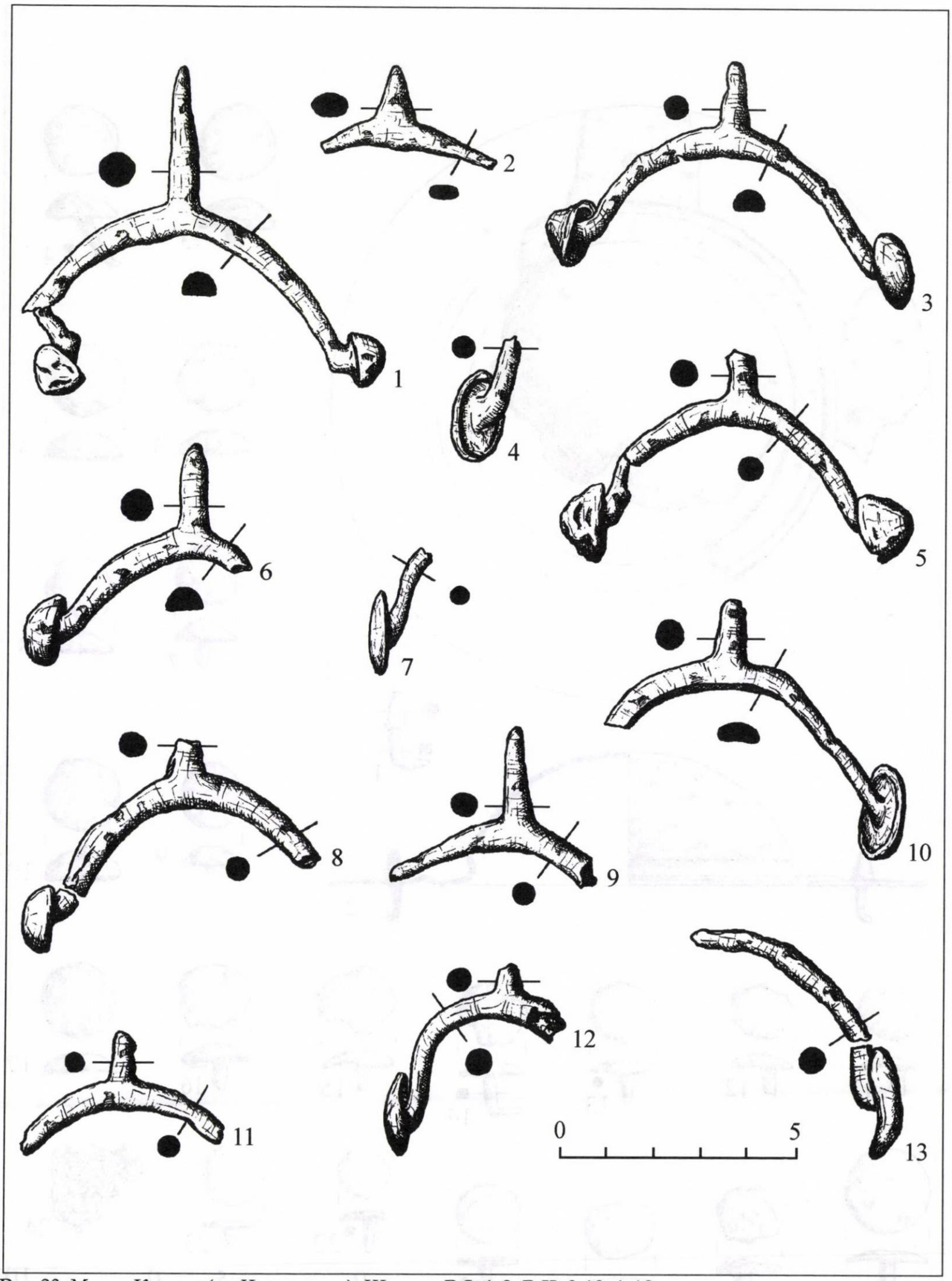

Рис.23. Малая Копаня (ур. Челленица). Шпоры. Р-I: 1-2; Р-II: 3-13. 1-13-железо.
Fig. 23. Mala Kopania (Celeniţa). Pinteni R-I: 1-2; R-II: 3-13. 1-13-fier.

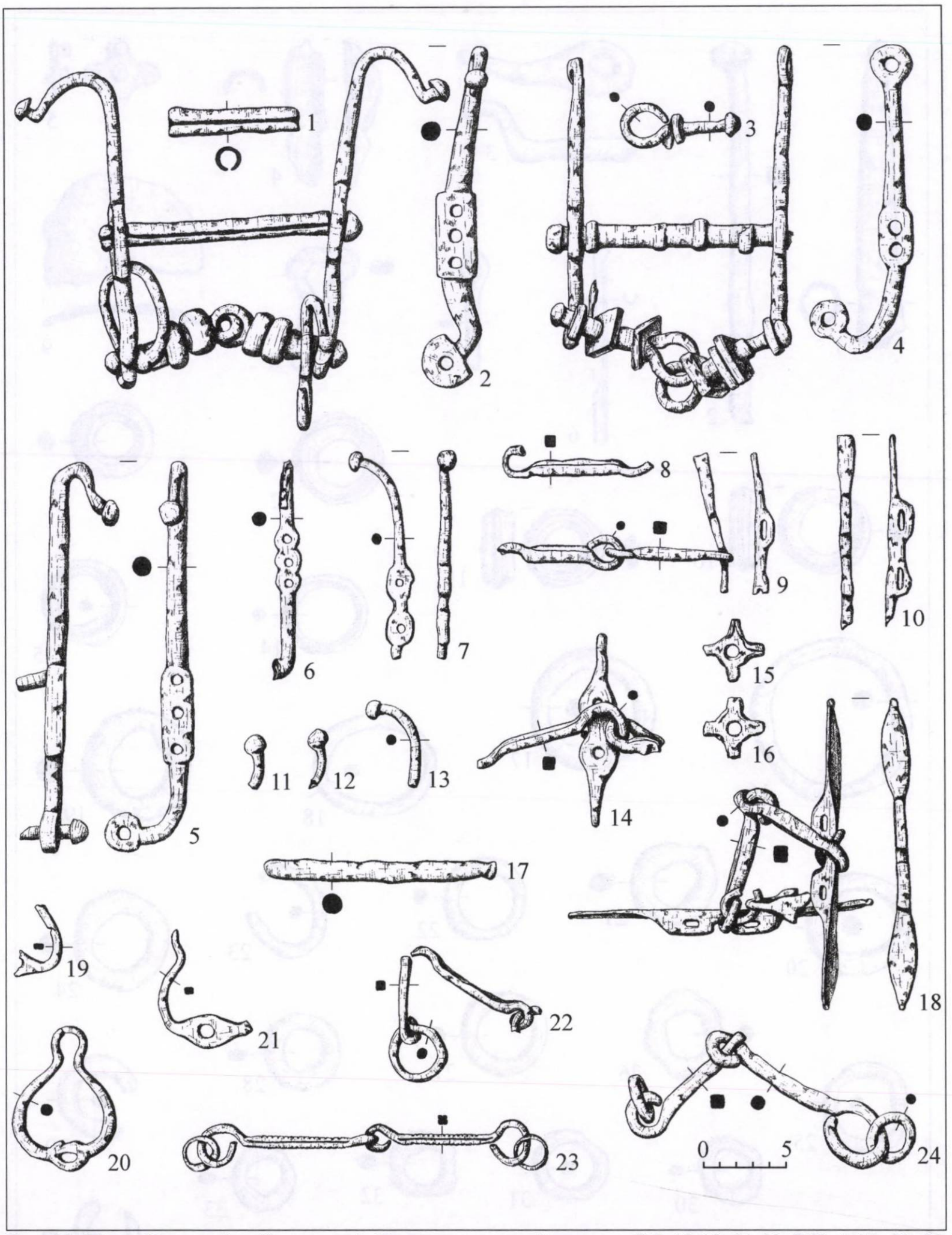

Рис. 24. Малая Копаня (ур. Челленица). Предметы конской упряжи. Р-I: 18-19, 21-23; Р-II: 1-17, 20, 24, 1-24 железо.

Fig. 24. Mala Kopania (Celeniţa). Piese harnaşament. R-I: 18-19, 21-23; R-II: 1-17, 20, 24. 1-24 fier

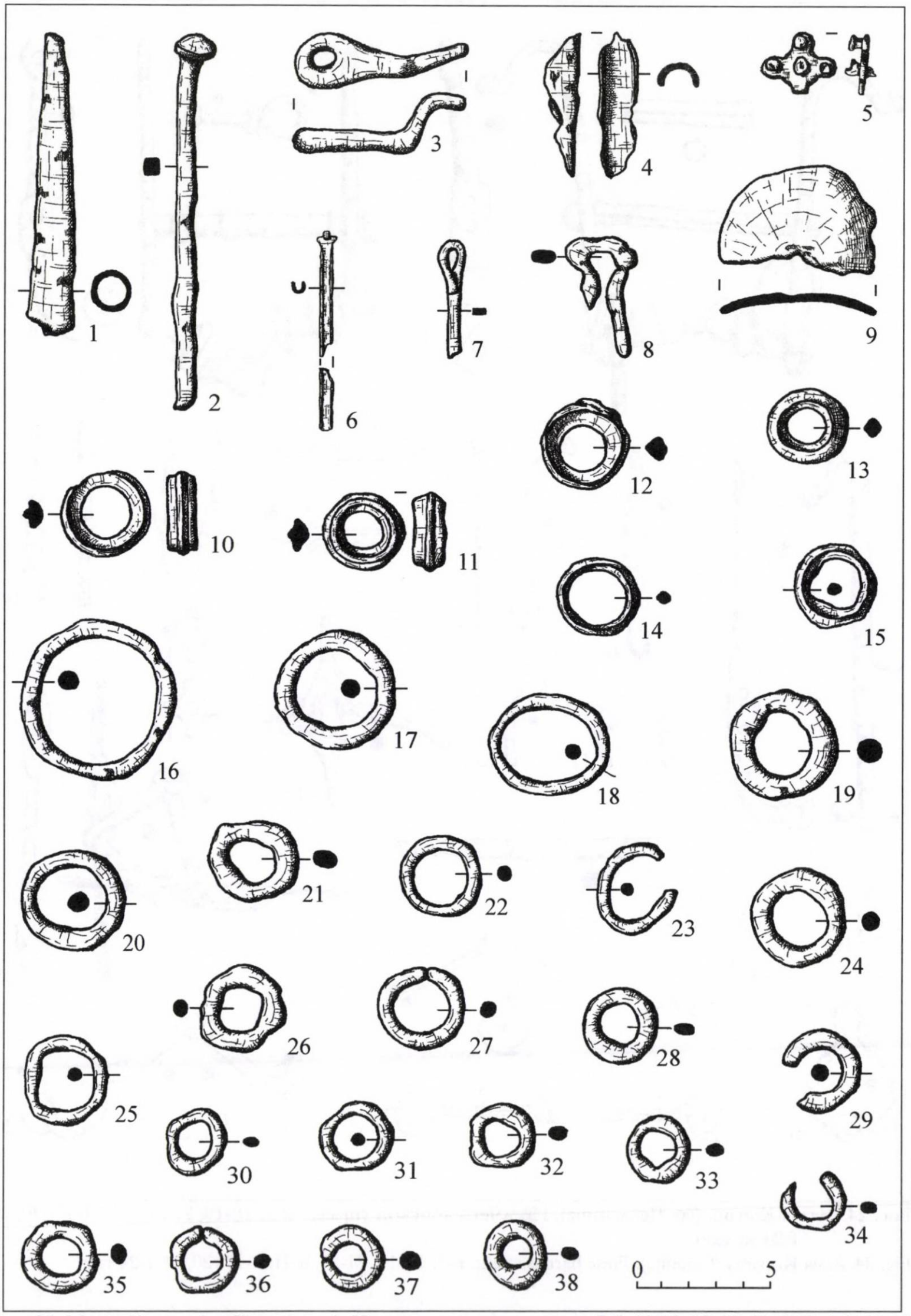

Рис. 25. Малая Копаня (ур. Челленица). Индивидуальные находки. P-I: 10-12, 19-20, 32; P-II: 1-9, 13-18, 21-31, 33-38. 1-8, 10-38 железо; 9 бронза.

Fig. 25. Mala Kopania (Celeniţa). Descoperiri individuale. R-I: 10-12, 19-20, 32; R-II: 1-9, 13-18, 21-31, 33-38,1-8, 10-38 fier, 9 bronz

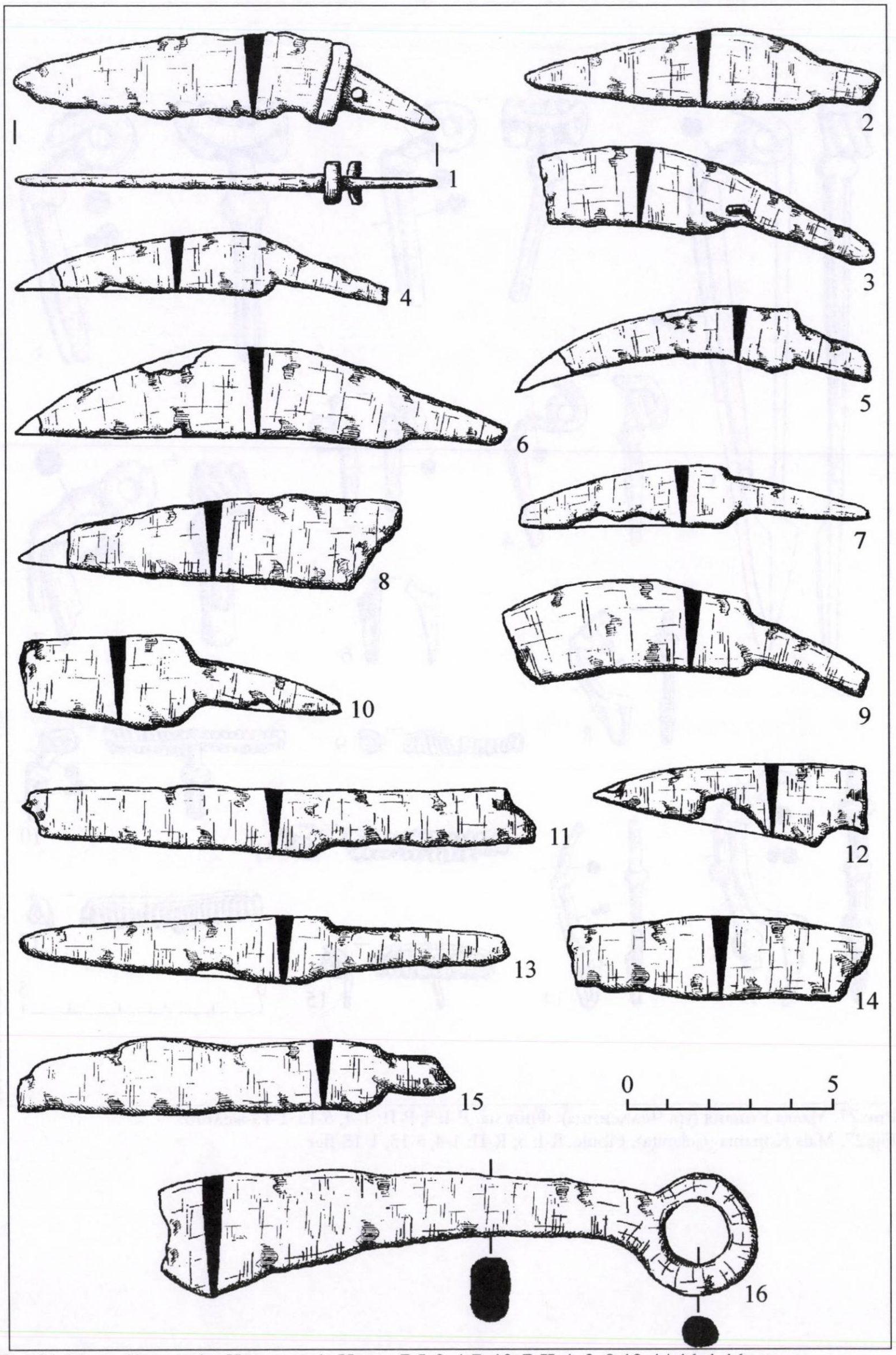

Рис.26. Малая Копаня (ур.Челленица). Ножи. P-I: 2, 4-7, 13; P-II: 1, 3, 8-12, 14-16. 1-16 железо.
Fig.26. Mala Kopania (Celeniţa). R-I: 2, 4-7, 13; R-II: 1, 3, 8-12, 14-16, 1-16 fier

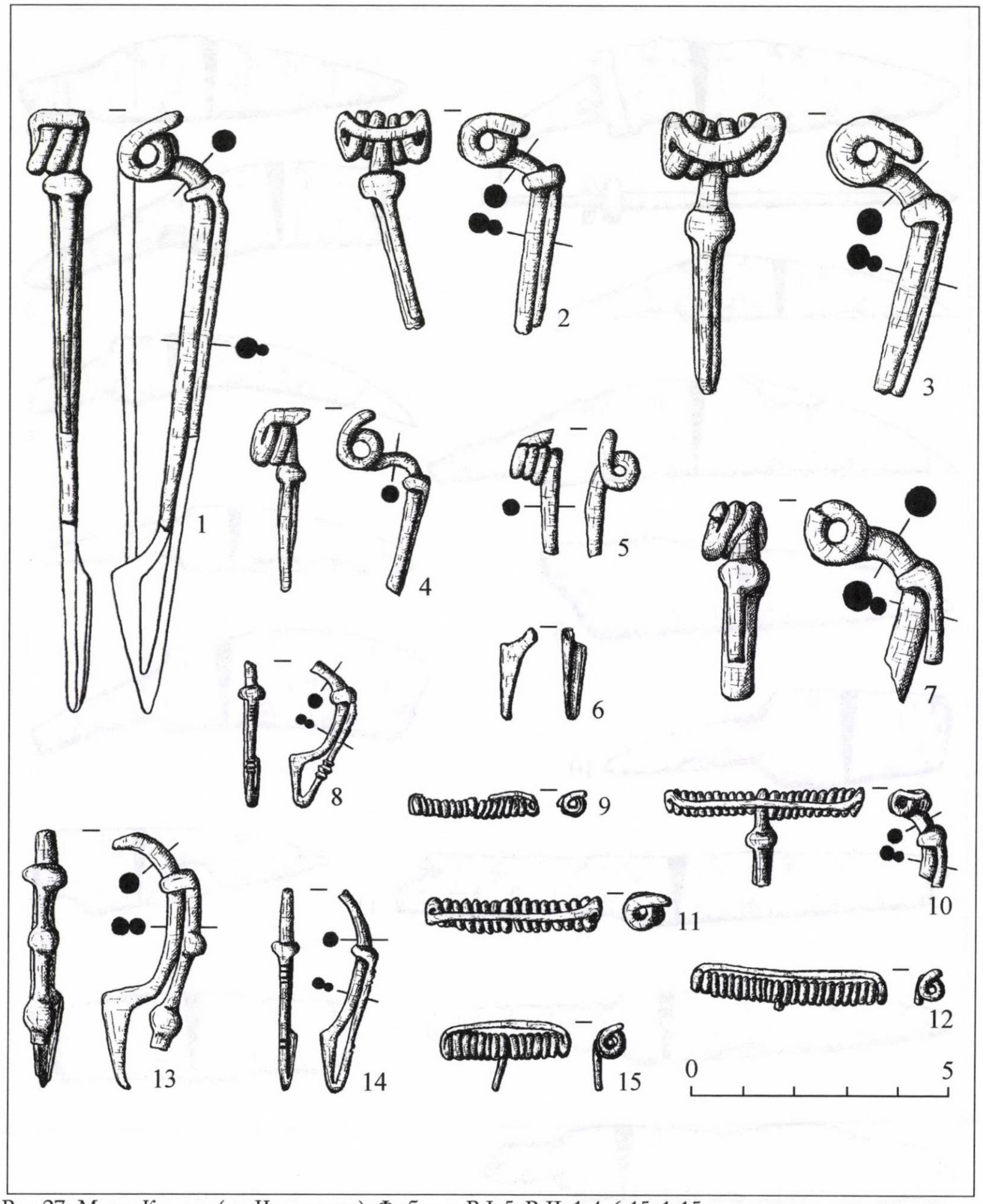

Рис.27. Малая Копаня (ур. Челленица). Фибулы. P-I: 5; P-II: 1-4, 6-15. 1-15-железо.
Fig.27. Mala Kopania (Celeniţa). Fibule. R-I: 5; R-II: 1-4, 6-15, 1-15-fier

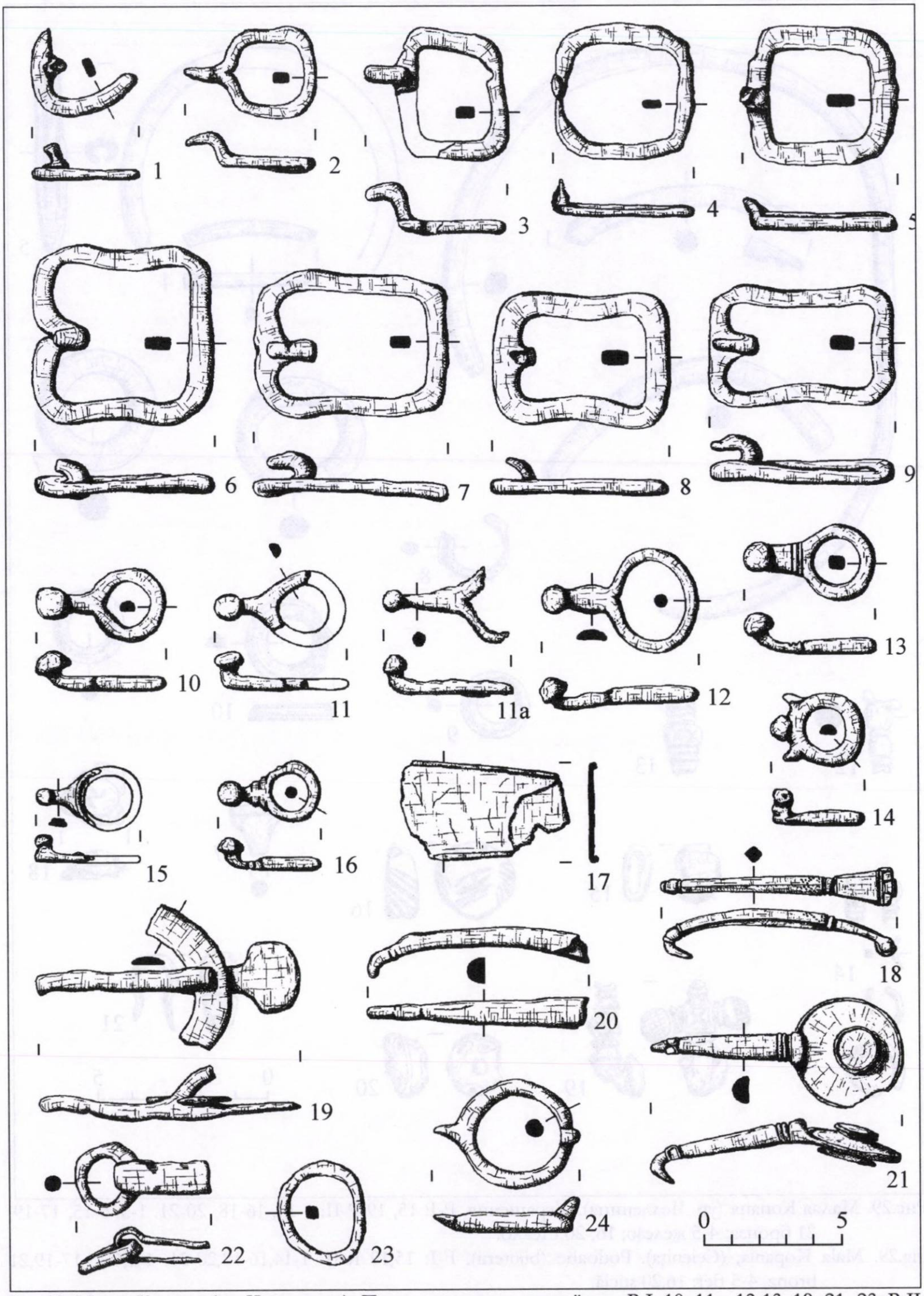

Рис.28. Малая Копаня (ур. Челленица). Поясные пряжки и застёжки. P-I: 10, 11a, 12-13, 19, 21, 23; P-II: 1-9, 11, 14-18, 20, 22, 24, 1-14, 16-24 железо; 15 бронза.

Fig.28. Mala Kopania (Celeniţa). Catarame de brâu şi cleme. R-I: 10, 11 a ,12-13, 19, 21, 23, R-II: 1-9, 11, 14-18, 20, 22, 24, 1-14, 16-24 fier, 15 de bronz.

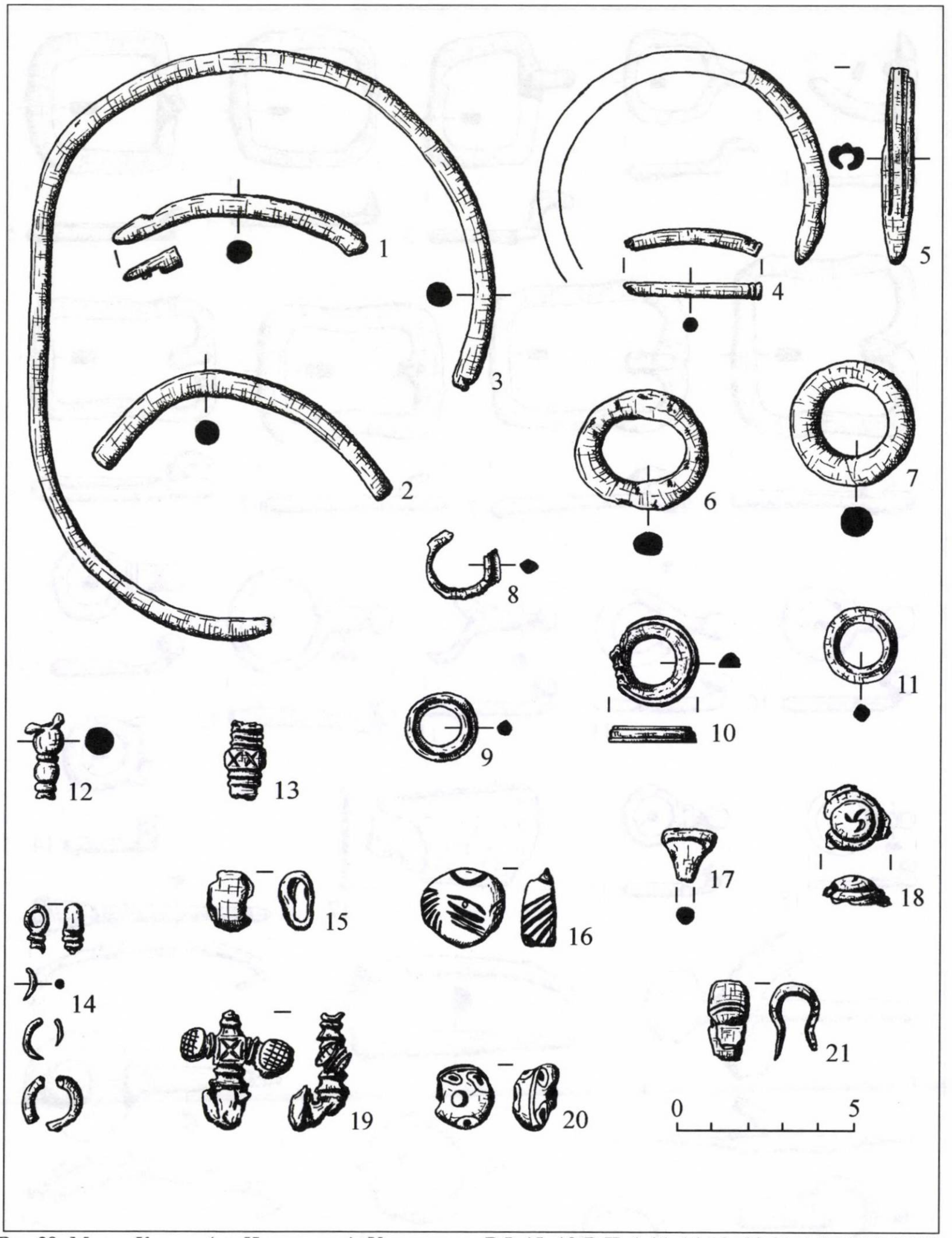

Рис.29. Малая Копаня (ур. Челленица). Украшения. P-I: 15, 19 P-II: 1-14, 16-18, 20-21. 1-3, 6-15, 17-19, 21 бронза; 4-5 железо; 16, 20 стекло.

Fig.29. Mala Kopania, (Celeniţa). Podoabe (bijuterii). F-I: 15,19 R-II: 1-14,16-18,20-21. 1-3,6-15,17-19,21 bronz, 4-5 fier: 16.20 sticlă.

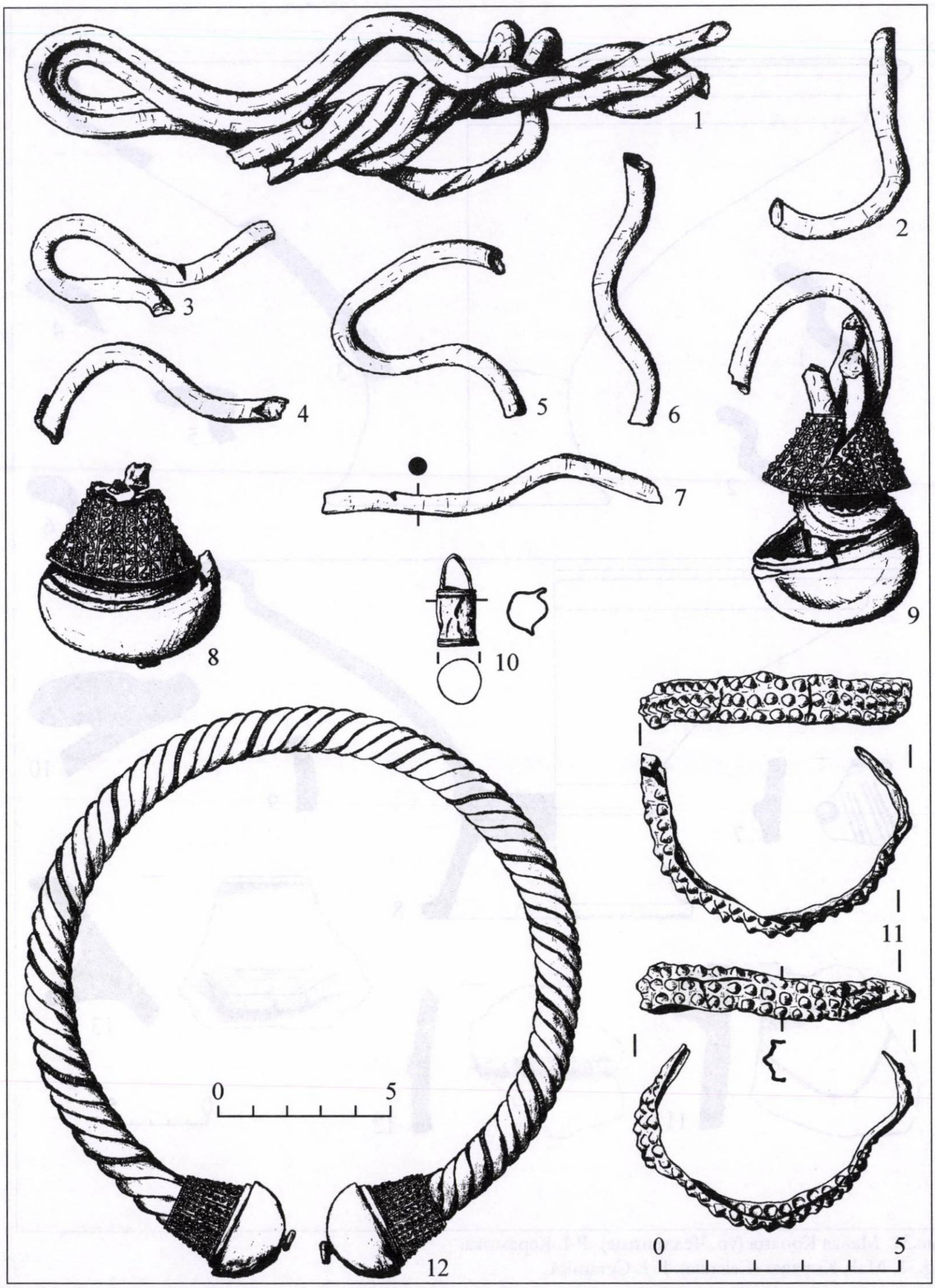

Рис.30. Малая Копаня (ур. Челленица). Украшения из жёлтого металла. Р-I: 11-обкладка браслета; Р-II: 1-9-фрагменты торквеса, 10-подвеска-ведёрко. Реконструкция торквеса (12).

Fig.30. Mala Kopania, (Celeniţa). Bijuterii din aur. F-I: 11-ornament de brăţară, F-II: 1-9-fragmente-torques, 10-pandantiv-găletuşă. Reconstituire torques

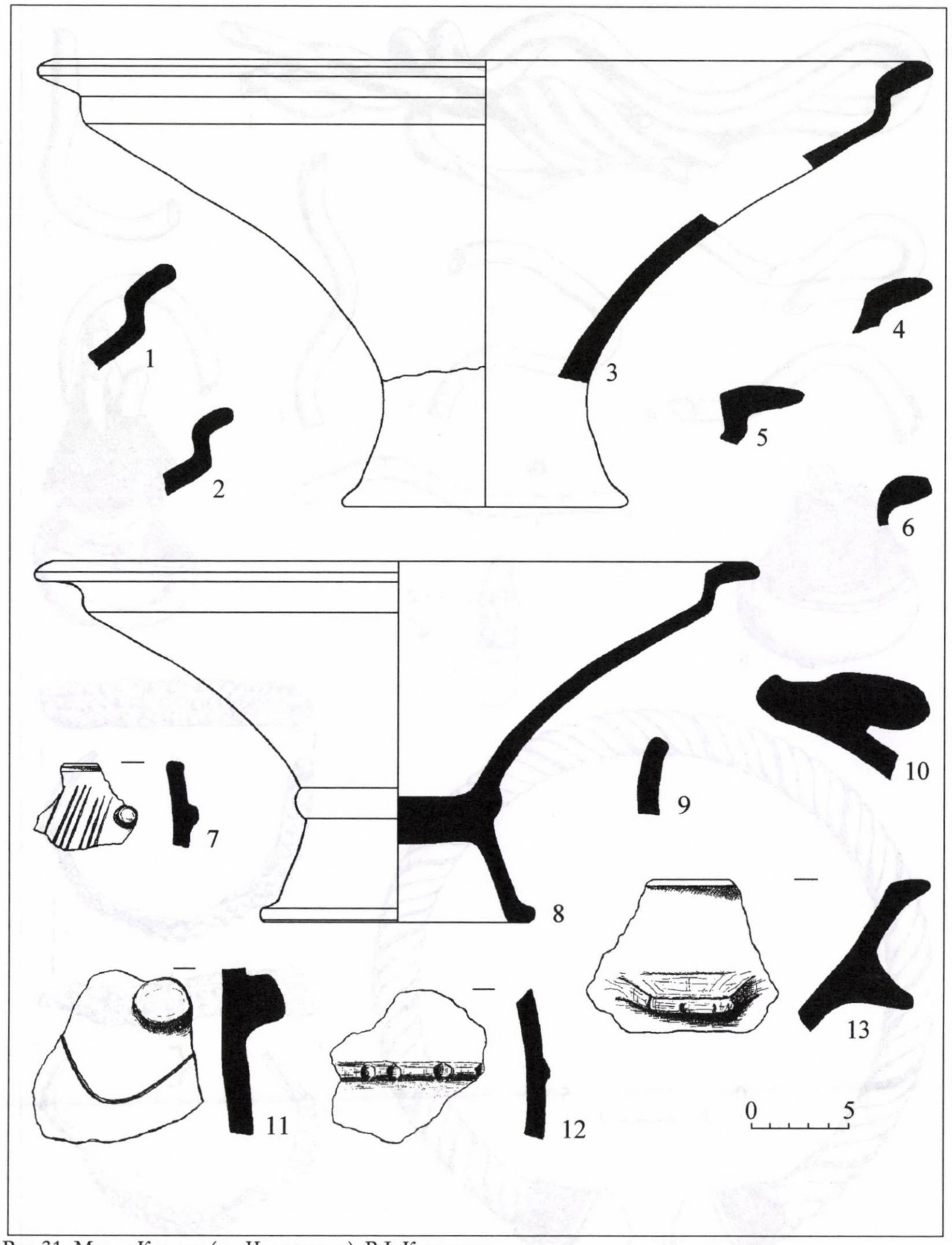

Рис.31. Малая Копаня (ур. Челленица). P-I. Керамика.
Fig.31. Mala Kopania (Celeniţa). F-I. Ceramică.

Grupul de cuptoare pentru ceramică aparţinând dacilor liberi descoperit în localitatea Lazuri (jud. Satu Mare)[1]

Gheorghe Lazin

Cuvinte cheie: *sec. IV, aşezare, cuptoare de ars ceramică, săpături anii '1970, Valea Someşului*
Schlagwörter: *IV. Jh., Siedlung, Töpferöfen, Ausgrabungen im Jahren '1970, Someş Tal*

Stăpânirea romană la nordul Dunării, instituită odată cu încheierea celui de-al doilea război daco-roman, dintre anii 105-106, n-a cuprins în limitele provinciei Dacia întregul teritoriu locuit de daci. Rămân în afara graniţelor Provinciei la vest şi nord-vest, în est şi sud, numeroase seminţii şi triburi dacice (daci, costoboci, carpi), care populează un vast teritoriu.

Cu privirea la dacii liberi din vestul şi nord-vestul Daciei romane, istoriografia modernă din România, cunoaşte realizări notabile, aducând în discuţie atât izvoarele scrise păstrate, cât mai ales rezultatele cercetărilor arheologice[2].

Localitatea Lazuri se află situată la 7 km nord de municipiul Satu Mare, în zona Câmpiei Someşului, subunitatea fizico-geografică Câmpia Sătmăreană. Cercetările arheologice efectuate în perimetrul localităţii, începute încă din anul 1974, au dus la descoperirea în două părţi de hotar distincte, a unor urme de locuire din perioade diferite: epoca bronzului; sec.III-II î. e. n.; sec. I î. e. n.; sec.II-IV e.n.; sec.VI-VII ţi sec.VIII-IX[3].

Dintre vestigiile cercetate, sunt un număr de 13 cuptoare pentru ars vase, situate în partea de hotar "Râtul lui Bela". Precizăm de la început că lucrările agricole, cele de îmbunătăţiri funciare au distrus în parte aceste instalaţii pentru ars vase, adăugăm apoi şi faptul, că zona unde au fost descoperite este situată la 300 m spre nord-vest de localitate. Din totalul cuptoarelor, cel mai bine păstrat (numerotat cu cifra 9 în ordinea descoperirilor) este conservat şi protejat "in situ".

Cuptorul a apărut la adâncimea de 0,55 m de suprafaţa actuală a solului, şi cu excepţia camerei de ardere a vaselor, din care s-au mai păstrat doar pereţii pe o înălţime de 0,15-0,20 m; celelalte părţi componente: grătarul, peretele median, camera de foc şi canalul s-au găsit intacte. Lungimea totală a instalaţiei este de 2, 60 m, camera de ardere are o formă aproape circulară cu diametrul de 1, 30x 1, 15 m. Corpul cuptorului se prelungeşte cu un canal, care este împărţit în două (dar nu pe toată lungimea) de un perete median realizat din pământ cruţat, şi care împarte şi camera de foc, având în acelaşi timp şi rolul de susţinător al grătarului (platforma de susţinere a vaselor); în faţa canalului se află groapa de deservire al instalaţiei.

După cum este şi firesc cea mai mare parte a inventarului rezultat în urma săpăturilor arheologice îl reprezintă ceramica, adăugăm însă că, în afara acesteia, au mai fost găsite câteva cuţitaşe din fier, o fibulă de bronz de tipul cu picior întors pe dedesubt, greutăţi de lut, fusaiolă, câteva fragmente dintr-un piepten din os, pietre de ascuţit, fragmente de râşniţă.

Ceramica, ca execuţie, este lucrată cu roata şi cu mâna (proporţia mare fiind în favoarea celei dintâi; ca forme sunt prezente: ceştile, vasele borcan, chiupurile, oalele de diferite mărimi, castroanele, străchinile, cănile). Culoarea vaselor este în cea mai mare parte cenuşie şi cărămizie, mai rar apare ceramica negricioasă. Ornamentarea recipientelor este destul de variată: brâuri alveolare, alveole, linii simple şi în val, nervuri, motivele lustruite simple sau în reţea, motivele ştampilate.

Pe baza inventarului descoperit, grupul de cuptoare pentru ars vase în localitatea Lazuri (menţionăm că au fost cercetate şi câteva locuinţe, puţin adâncite în pământ, semibordeie prevăzute cu cuptoare pentru pâine, scobite în pământ), se încadrează în secolele II-IV e. n., cu precădere începând cu a doua jumătate a secolului II, iar ca etnie se leagă în mod organic, unitar, de lumea dacilor liberi din zona de vest şi nord-vest a României, a dacilor liberi în general.

Raport de cercetare arheologică Lazuri-Râtul lui Bela 1975

În anul 1975 cercetările arheologice întreprinse au scos la lumină mai multe cuptoare pentru ars ceramică-7 la număr, dintre care 5 au fost dezvelite în întregime. Menţionăm că în afara acestor instalaţii s-a mai descoperit o locuinţă de formă aproape ovală prevăzută cu vatră de foc în interior şi un cuptor de copt pâine în formă de potcoavă, realizat prin cotlonire în pământ cruţat săpat în pământ.

Au fost săpate în total 4 secţiuni cu lungimile cuprinse între 33-50 m x 1 m, iar acolo unde a fost cazul s-au deschis casete. Stratul de cultură, de 0, 35-0, 40 m apare imediat sub solul vegetal: 0, 10-0, 15 m.

---

[1] Gheorghe Lazin (1946-2004) a lucrat ca arheolog la Muzeul Judeţean Satu Mare între anii 1971-1999. În amintirea colegului trecut în nefiinţă colectivul de arheologi de la Muzeul Judeţean Satu Mare cu ajutorul lui Ioan Stanciu de la Insitutul de Arheologie şi Istoria Artei de la Cluj a pregătit pentru publicare acest scurt material aflat până acum în arhivă. Am intervenit doar la corecturi privind actualele reguli de ortografie, textul a fost păstrat conform autorului.

[2] în acest sens: Istoria României, I 1960, p. 637 şi urm: Mihail Macrea, în Apulum, VII/1, 1968, p. 171-200; E. Dörner, Urme ale culturii materiale dacice pe teritoriul arădean, Timişoara, 1968, passim; S.Dumitraşcu, T.Bader, Aşezarea dacică de la Medieşul Aurit, în AMN, IV, Cluj, 1967, p. 107-126; Idem, Aşezarea dacilor liberi de la Medieşul Aurit, Oradea, 1967, passim; S.Dumitraşcu, Dacii liberi din nord-vestul României, nr. IV, 1980, p. 133-142

[3] vezi, Gh.Lazin în Sympozia Thracologică, 7, Tulcea, 1989, p. 315

În continuare ne vom referi doar la un singur cuptor (nr. 1) toate sînt identice ca şi construcţie cu o singură precizare, cuptorul nr. 6, se detaşează ca şi dimensiuni în comparaţie cu celelalte, probabil din cauza faptului că el a folosit doar pentru arderea vaselor mari, după cum o demonstrează fragmentele de chiupuri, sau vase de dimensiune aflate pe dărâmăturile grătarului sau în interiorul focarului.

Cuptoarele, tipologic, sunt de formă tronconică, compuse din camera inferioară sau focarul, peretele median, grătarul de forma circulară, camera de ardere a vaselor şi un canal.

Focarul este săpat în pământul viu şi separat în două camere printr-un perete median realizat şi el din pământ cruţat, dimensiunile sunt în general mici (cu excepţia cuptorului amintit înainte, folosit la arderea vaselor mari), variind între 0,85-1,00 m lungimea şi 0,45-0,60 m lăţimea; pereţii despărţitori între 0,95-1,15 m lungime şi 0,45-0,60 şi 0,18-0,22 m lăţime. Grătarul, aflat în aproape toate cazurile prăbuşit, avea o formă circulară cu o grosime 0,12-0,15 m, prevăzut cu găuri de diametrul 0,08-0,12 m. De menţionat că la nici unul dintre cuptoarele dezvelite, peretele median nu se prelungeşte prin canal până la gura acestuia, ci doar pe o mică porţiune: 0,20-0,30 m în partea superioară şi 0,55-0,63 m în partea inferioară, respectiv la baza focarului este aşa dar teşit dinspre partea superioară spre bază. Prin urmare cuptoarele descoperite în localitatea menţionată nu sunt prevăzute cu două canale. Dimensiunile lor mici nu necesitau de altfel o atare realizare. Din acest punct de vedere ele sunt identice cu un cuptor (nr. 9), din cadrul complexului Medieşul Aurit.

La descrierea tehnică adăugăm că din cauza adâncimii reduse (grătarul apare la-0,30-0,40 m), camera de ardere nu s-a păstrat la nici un cuptor: de asemenea, baza camerei inferioare, focarul se află la-1,05-1,15 m. Gura canalului se situează în general la 1,20-1,30 m de cuptorul propriu-zis.

Datorită arderii intense, atât peretele median cât şi grătarul sunt arse la pietrificare, la fel şi vatra focului care a fost prevăzuta cu un strat de lipitură gros de 0,03-0,05 m. În faţa canalului se afla groapa de deservire în general de formă ovală. Specificăm că fiecare cuptor îşi avea groapa proprie, nu s-au surprins cazuri ca o groapă să deservească 2 sau mai multe instalaţii, deşi cuptoarele sunt foarte aproape unele de altele.

După cum este şi firesc, materialul arheologic cel mai numeros îl reprezintă ceramica lucrată atât cu mâna cât şi cu roata. Dintre formele ceramice lucrate cu mâna se impun în primul rând ceştile întregi sau fragmentare. De remarcat că nici un exemplar nu are toartă sau ornamentaţie. La această categorie mai includem un mic creuzet pentru turnatul metalelor (urme de zgură pe interior, dar încă fără analiză). În categoria ceramicii lucrate cu mâna se înscriu apoi o serie de fragmente în special de la vasele borcan (unul reîntregibil) ornamentate cu brâuri alveolare.

Die in Lazuri (Kreis Satu Mare/dt. Sathmar) entdeckten, den freien Daken gehörenden Töpferöfen.

Zusammenfassung

Zwischen 1971 und 1999 arbeitete Gheorghe Lazin (1946-2004) als Archäologe beim Bezirksmuseum Sathmar. Zur Erinnerung an ihrem verstorbenen Kollegen hat die Arbeitsgemeinschaft des Bezirksmuseum Sathmar, im Zusammenarbeit mit Herrn Ioan Stanciu, Archäologe beim Instituts für Kunstgeschichte und Archäologie Cluj-Napoca (dt. Klausenburg), dieses kurze Material, was bis heute im Archiv aufbewahrt wurde, für die Veröffentlichung vorbereitet. Wir haben den ursprünglichen Text behalten, nur einige orthographische Korrekturen (entsprechend der neuen rumänischen Rechtschreibung) sollten getroffen werden.

In Lazuri (Kreis Satu Mare/dt. Sathmar), innerhalb des Dorfgebietes, in der Flur "Râtul lui Bela" wurden 13 Töpferöfen entdeckt. Durch die Feldarbeiten und durch die in den letzten Zeiten durchgeführten Katasterarbeiten wurden diese Öfen teilweise zerstört. Alle Töpferöfen waren hinsichtlich ihrer Bauart identisch. Die einzige Ausnahme bildet hierbei der Ofen Nr. 6, der sich im Vergleich zu den anderen Öfen, in Anbetracht seiner Größe von denen absondern lässt. Wahrscheinlich wurden die größeren Töpfe in diesem Ofen gebrannt. Beweise dafür bilden die hier gefundenen Krausengefäßscherben oder die Fragmente von mehreren Großgefäßen, die auf den Feuergittern oder innen in den Brennräumen gefunden wurden.

Typologisch betrachtet sind die Öfen kegelstumppförmig, und bestehen aus einem unteren Raum oder Feuerungsraum, einer Trennwand, einem kreisförmigen Feuergitter, einem Brennraum und einem Feuerungskanal. Der Feuerungsraum ist im Boden gegraben und durch eine Trennwand, die selbst aus übriggelassene Boden gefertigt wurde, in zwei Räumen getrennt, im Allgemeinen mit kleineren Dimensionen (mit der einzigen Ausnahme des oben erwähnten Töpferofens, der für die Herstellung (Brennen) von Großgefäßen verwendet wurde), Länge zwischen 0,85-1,00 m, Breite zwischen 0,45-0,60 m; Trennwände mit einer Länge zwischen 0, 95-1,15 m und 0,45-0,60 und Breite zwischen 0,18-0,22 m. Das Gitter, was in den meisten Fällen abgefallen war, war kreisförmig, mit einer Dicke von 0,12-0,15 m, und wurde mit Löchern mit einem Durchmesser zwischen 0,08-0,12 m versehnen. Es ist bemerkenswert, dass die Trennwand der entdeckten Öfen, durch Feuerungskanal bis zur Öffnung des Ofens nicht verlängert wurde, nur auf einen kurzen Teil von 0,20-0,30 m oben, und 0,55-0,63 m unten, bzw. am Unterteil des Brennraumes ist er nach

unten abgestumpft. Folglich, sind die in der genannten Ortschaft entdeckten Öfen nicht mit zwei Löchern/Kanälen versehnen. Ihre kleinen Dimensionen benötigten keine solche Ausführung.

Aufgrund des entdeckten Fundmaterials lassen sich die Töpferöfen von Lazuri (wir bemerken, dass auch einige im Boden eingetiefte Häuser, mit Backofen versehene Hütte entdeckt wurden) auf das 2.-4. Jh. n. Chr. datieren, vorzüglich beginnend mit der zweiten Hälfte des 2. Jahrhunderts, und ethnisch (hinsichtlich des Ursprungs) sind sie organisch und im Ganzen mit Welt der freien Daken im Westen und Nordwesten Rumäniens und im Allgemeinen mit den freien Daken verbunden.

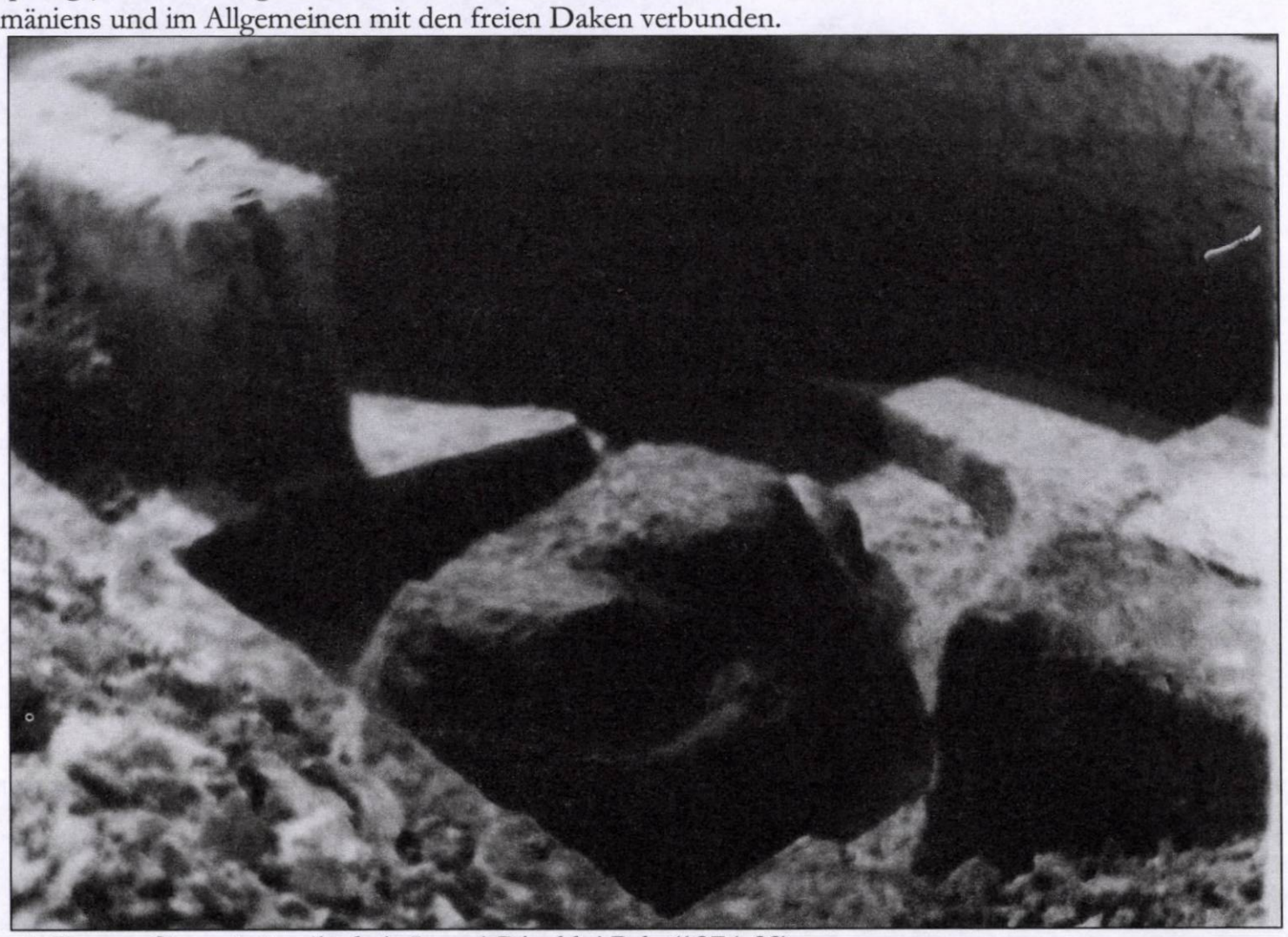

Fig. 1. Fotografii cu săpăturile de la Lazuri-Râtul lui Bela (1974-82).
Abb. 1. Fotos mit den Augrabungen in der Siedlung von Lazuri-Râtul lui Bela (1974-82).

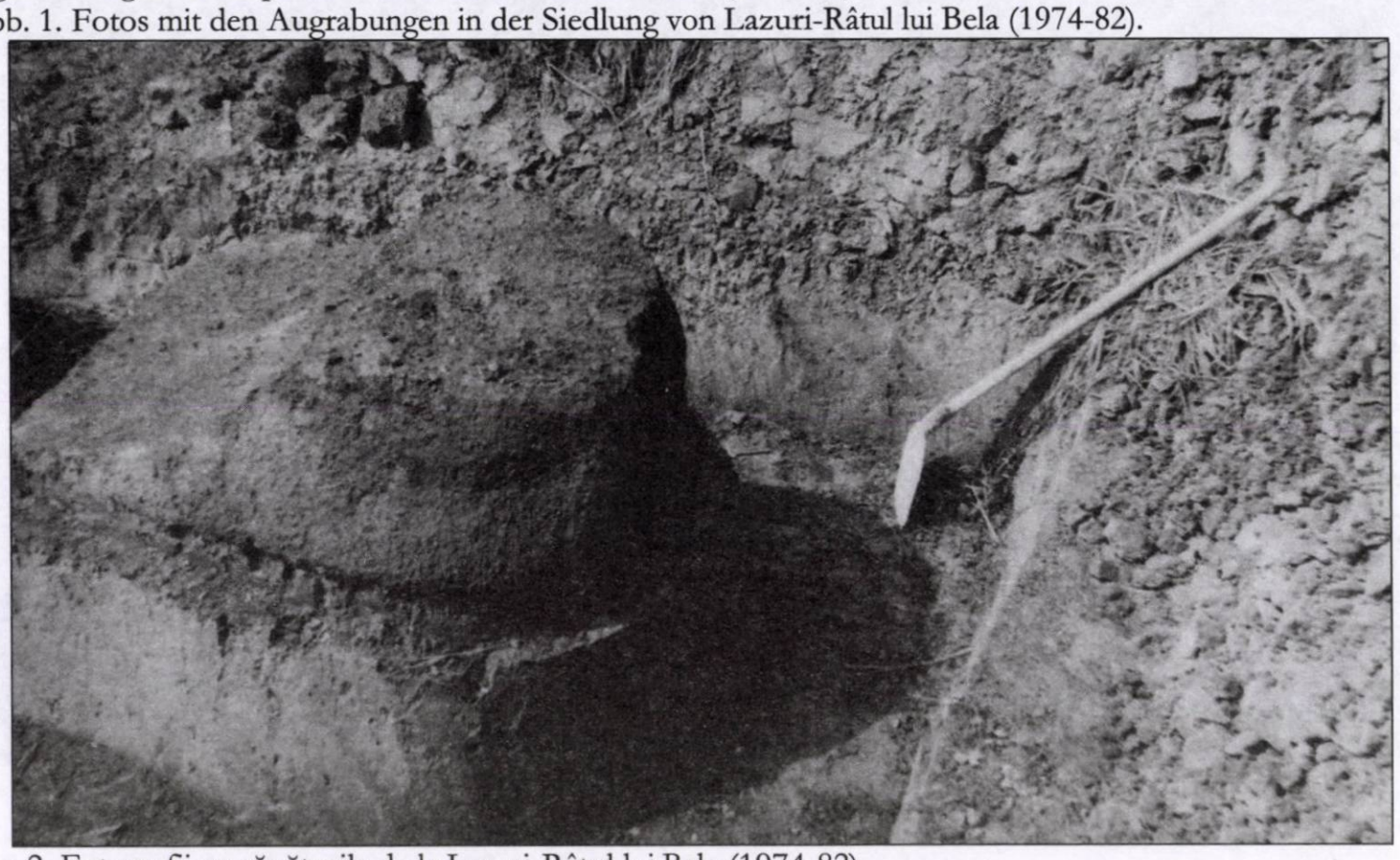

Fig. 2. Fotografii cu săpăturile de la Lazuri-Râtul lui Bela (1974-82).
Abb. 2. Fotos mit den Augrabungen in der Siedlung von Lazuri-Râtul lui Bela (1974-82).

Fig. 3. Fotografii cu săpăturile de la Lazuri-Râtul lui Bela (1974-82).
Abb. 3. Fotos mit den Augrabungen in der Siedlung von Lazuri-Râtul lui Bela (1974-82).

Fig. 4. Fotografii cu săpăturile de la Lazuri-Râtul lui Bela (1974-82).
Abb. 4. Fotos mit den Augrabungen in der Siedlung von Lazuri-Râtul lui Bela (1974-82).

Medieşul Aurit şi Biharea-centre de olărie în Crişana

Memoriei Profesorului Andrei Bodor

Sever Dumitraşcu

Cuvinte cheie: *Medieşul Aurit, Biharea, Pavlikeni, cuptoare, ceramică*
Key words: *Medieşul Aurit, Biharea, Pavlikeni, kilns, pottery*

În anul 1964 profesorul-şi al nostru-Andrei Bodor, de la Universitatea „Babeş-Bolyai" din Cluj-Napoca a publicat, după opinia noastră-un important studiu intitulat: *Contribuţii la problema cuceririi Daciei*[1]. Autorul discuta pe larg şi problema prizonierilor daci ajunşi în provinciile Imperiului roman. Trei sunt concluziile sale obţinute pe baza analizei vestigiilor arheologice, a izvoarelor epigrafice şi a antroponimiei: **A.** „Inscripţiile referitoare la sclavi şi liberti de origine dacică au fost descoperite în: *Italia, Pannonia, Dalmatia, Britannia, Gallia, Mauretania* (s.n.S.D.) şi pe teritoriul insulei *Delos*"[2]; **B.** „Din studierea inscripţiilor reiese că *un mare număr de sclavi daci au fost angajaţi la olărit* (s.n. S.D.). În afară de fragmentele de la Monte Testaccio, numele sclavilor de origine dacică apar şi pe alte vase. Astfel pe un fragment de *terra sigillata* găsim un Decibalus, care fără îndoială a fost un sclav dac. Pe un alt fragment de amforă citim numele lui Cl. Dacus. Am amintit deja fragmentele din Gallia care poartă inscripţia *Dacus Fec (Daccus Fe) Daccus F (Daccus) Daccius F şi Daccu F.* Tot în Gallia s-a descoperit un fragment cu inscripţia deteriorată care cu toată probabilitatea conţine cuvântul *Dacus.* Pe un alt fragment în locul lui C se scria g, deci *Da Dagys, Dagg, Daga* sub care după părerea noastră se ascunde un sclav dac. Numele DACUS îl întâlnim şi pe un gât de amforă găsit în insula Delos, şi pe un fragment de amforă tarantină din Peripato"[3]; **C.** „În sfârşit este semnificativă *concluzia* privind ocupaţia sclavilor şi libertilor daci. Majoritatea lor *au lucrat în ateliere de olărie...* (s.n. S.D.)"[4].

În acelaşi an 1964, a fost descoperită în luna *iunie* aşezarea şi necropola de la Medieşul Aurit-*Şuculeu*, respectiv „*Via lui D. Todincă*". Primele sondaje le-am efectuat în colaborare cu Ivan Jurasciuc, muzeograf-etnograf la Muzeul din Satu Mare, tot în luna iunie, apoi din septembrie-octombrie au fost întreprinse ample săpături arheologice în colaborare cu Tiberiu Bader, descoperindu-se cuptoarele de ars vase de la *Şuculeu* şi necropola dacică. La săpături a mai luat parte Gheorghe Lazin, în mai multe campanii, apoi după 1989, la mai multe campanii au participat colegii mei: F. Sfrengeu, Fl. Cheregi, Sp. Pop şi N. Sărac. Ulterior, s-a amenajat-în mai multe etape-rezervaţia arheologică *La Cuptoare* de la *Şuculeu* -Medieşu Aurit, amenajarea acesteia cumulând efortul lui T. Bader, directorul MJSM din acei ani.

Staţiunea arheologică de la Medieşul Aurit, din hotarele satelor Medieşul Aurit şi Dumbrava (com. Livada), cuprinde următoarele puncte, fiecare cu problematica sa arheologico-istorică: **1.** *Atelierele de modelat ceramică şi cuptoarele de ars ceramică din hotarul Şuculeu* (13 cercetate şi „bănuite", cercetate cu mijloace actuale, peste 100(?), poate cel mai „mare"?, dar sigur foarte interesant centru antic de olărie din Europa!); **2.** *Necropola dacică* şi, după opinia noastră şi cu morminte germanice vechi (vandale?) de la locul „Via lui D. Todincă"; **3.** *Cuptoarele* (trei cercetate) de la locul „La Osanu", şi **4.** Aşezarea de epocă romană de la *Togul lui Barani.*

În urma celor trei campanii de săpături arheologice efectuate în anii 1964, 1965 şi 1966, în urma invitaţiei Prof. C. Daicoviciu, am prezentat împreună cu T. Bader o comunicare la Institutul de Istorie şi Arheologiei al Academiei Române din Cluj. Comunicarea a fost publicată în anul 1967. În acelaşi an vedea lumina tiparului, la Oradea, lucrarea *Aşezarea dacilor liberi de la Medieşul Aurit*, de S. Dumitraşcu şi T. Bader.[5]

Descoperirea de la *Şuculeu* ne-a oferit posibilitatea să studiem: **A.** tehnologia de *modelare* a vaselor; **B.** tehnologia de *ardere* a vaselor, în cuptoare *înalte*, de tipul cu *picior median*; **C.** *olăria*, produsele realizate, după opinia noastră *şi pentru vânzare* (cantitatea mare de rebuturi şi fragmente ceramice impuneau o atare concluzie);

De la început, în analiza ceramicii s-au impus trei categorii bine distincte: **1.** Ceramică *modelată cu mâna* (ceşti, vase borcan, tăviţe); **2.** Ceramică modelată la *roata de picior* (rapidă!), de culoare cenuşie şi foarte puţină cărămizie, dintre care amintim următoarele forme: oale, străchini, alte recipiente şi în special *mari chiupuri* pentru păstrat *cereale* (?), *apă* (perioada xerotermică ce „dispare" la mijlocul secolului II A. D.) sau *vin* (era *limita viei şi vinului*; la nord, în zona transcarpatică *nu* se mai cultiva viţă de vie; menţionăm că butoiul din doage-descoperit pare-se în Gallia, în secolul III A.D.-încă nu apăruse; în nordul Carpaţilor imitaţiile de chiupuri-*Pithoi*, *Dolia*-din zona mediteraneană, sau, în unele cazuri din zona carpato-dunăreană, nu erau decât *vase mici*, imitate, dar *nu* identice cu cele de la sud de Carpaţi-cel puţin până în actualul stadiu al descoperirilor); şi **3.** Ceramică de factură romană provincială, *neagră, nisipoasă, zgrunţuroasă*, mai ales *oale.* În acelaşi context mai amintim şi descoperirea unei *Insigne De Beneficiarius*, indicând, *după opinia noastră*, recrutarea de tineri din comunităţile şi de daci din zonă pentru armata romană (*auxilia*).

---

[1] *AMN*, I, Cluj, 1964, p. 137-163.
[2] *Ibidem*, p. 142.
[3] *Ibidem*, p. 147.
[4] *Ibidem*, p. 148.
[5] *Cf.* S. Dumitraşcu-T. Bader, *Aşezarea dacică de la Medieşul Aurit*, în *AMN*, IV, Cluj, 1967, p. 107-126.

În aceste rânduri dorim să aducem în discuţie câteva descoperiri arheologice, unele ulterioare descoperirilor de la „Şuculeu", referitoare la atelierele de olărie: *modelarea ceramicii, ornamentarea; arderea; tipurile de vase* şi *tehnologia construirii cuptoarelor.* La *Biharea*[6], în cunoscuta staţiune arheologică, în aşezarea de la nord de cetatea de pământ medievală au fost descoperite *două ateliere* de modelat vase (cu câte trei cuptoare, fiecare), sunt cuptoare cu picior median, *înalte* (de tipul cu două camere despărţite de o platformă cu găuri-*camera de foc* şi camera de ardere a vaselor). *Olăria* de la Biharea (fireşte atelierele sunt din epoca La Tène, preromane!) este în totalitate celtică, vase cu grafit în pastă, tipologic o olărie „clasică" celtică de tip-*manching.* Au fost descoperite şi uneltele, *instrumentele* (*knochenstempeln*) de ornamentat ceramica. Prin această descoperire se înfăţişa un *centru de olărie* celtică, unde nu au fost descoperite (printre miile de fragmente celtice) fragmente dacice. *Nici un ciob*! Ceea ce ne permite să afirmăm că nu instalaţiile (cuptoarele) determină olăria, ci că *specificul* îl dă, în primul rând, *olarul*, cu identitatea sa culturală (populară!), adică ceramică celtică, ceramică dacică. Şi acesta e numai un aspect. Din care motiv ne cerem îngăduinţa să abordăm comparativ *starea* câtorva ateliere de modelat ceramică, a căror ceramică am studiat-o concret, de la caz la caz:

1. Atelierele din zona *Igolomia-Nowa-Huta*, din sudul Poloniei, pe Vistula, produc ceramică specifică pe care n-o întâlnim în sudul Carpaţilor. Ne place să credem că sunt ateliere ce produceau ceramică pentru comunităţile *gepide timpurii* (?) din zonă;

2. Atelierele din zona nord-vestului Ungariei, sud-vestului Ucrainei, de la *Beregsurány*, pe Tisa, produceau ceramică de „formulă" Cerneahov, au inscripţii runice (unele) şi s-au descoperit instrumente pentru *stampat ceramică* (*stempelkeramik*) de factură germanică târzie (herulă?);

3. Atelierele din zona Transilvaniei centrale, de la *Micăsasa*, pe Târnave, cercetate şi studiate de arheologul clujean I. Mitrofan, produceau *ceramică romană*, standardizată, inclusiv *terra sigillata* folosind *tipare* corespunzătoare;

4. Atelierele din zona prispei balcanice, moesice, de la sud de Dunăre, de la *Hotniţa*, *Butovo* şi *Pavlikeni*[7] cercetate de B. Sultov. Mari centre de ceramică *romană standardizată* (s-a desfăşurat în zonă şi un congres *RKR*), dar cu un *specific* aparte. B. Sultov, şi-i aduc mulţumiri şi pe această cale, mi-a arătat că olarii din cele trei mari centre produceau ceramică romană standardizată, dar în *gropile locuinţelor* sau din preajma acestora, Domnia Sa a descoperit ceramică specifică, indicând cultura populară a celor care lucrau ceramica: *ceşti şi vase-borcan dacice.*

Fiecare *centru de olărie*[8], e o opinie, va trebui explicat în funcţie de situaţia socială a celor care produc olărie (o modelează!), dar şi a *comanditarului*, a stăpânului şi ariei *unde aceasta* (în cazul atelierelor *comerciale*!) se vinde, se desface. Un „model" (?!) ni-l poate oferi o analogie contemporană-ceramica de Vama-Oaş (olarii sunt slavi, slovaci?, vorbesc ungureşte şi vând ceramica românilor oşeni). Sunt situaţii istorice, adică concrete, unde generalizările sunt mai greu de acceptat.

Fără să subliniem consideraţii finale sau concluzive, considerăm că cercetarea concretă, *istorică, arheologică* (în cazul cercetărilor de teren) este metoda cea mai directă şi mai sinceră pentru a ajunge la adevăr. În rândurile noastre am încercat să ne explicăm unele aspecte, prin opinii sau ipoteze de lucru ce se vor cere judecate şi mai *concret* în viitor. Un fapt rămâne, scris pe ceramică, unii dintre olarii daci-a remarcat strălucit acest lucru profesorul Bodor András, acum aproape o jumătate de secol, îşi arătau identitatea-*Dacus*-fapt remarcabil pentru lumea sclavilor şi liberţilor în care trăiau în provinciile Imperiului roman. La fel, credem noi-e o opinie-va rămâne mereu, ca o descoperire arheologică remarcabilă în această zonă a Europei-zona *Cuptoarelor* de la „*Şuculeul*" Medieşului Sătmarului, din vremea dacilor de epocă romană şi post-romană. Fireşte alături de celelalte descoperiri asemănătoare, dintre care, unele au fost aduse de noi în discuţia de mai sus.

Medieşul Aurit and Biharea-Centers of pottery production in Crişana

Abstract

The author pays tribute to professor Andrew Bodor for his researches regarding the Dacian potters from the provinces of the Roman Empire: *Pannonia, Dalmatia, Britannia, Gallia, Mauretania*, even *Italy* and the *Delos* island.

After almost 50 years, he also mentions the pottery production centres, some of them from the south-eastern Europe: *Biharea* (Celtic pottery), *Medieşul Aurit* (Dacian pottery), *Igolomia* and *Nowa Huta* (Gepidic pottery), *Beregsurány* (Cerneahov-Heruli type pottery?), *Micăsasa* (standardized Roman pottery), *Butovo, Hotniţa*, and *Paulikeni* (standardized Roman pottery, but made by or also made by Dacian potters).

---

[6] S. Dumitraşcu, *Les fours de poterie découverts à Biharea*, în *Dacia*, XXVI, Bucureşti, 1982, p. 157-166; *cf.* şi F. Maier, *Die bemalte Spätlatènekeramik von Manching*, Wiesbaden, 1970, *passim*; V. Pingel, *Du Glatte Drehscheibenkeramik von Manching*, Wiesbaden, 1972, *passim.*

[7] *Cf.* B. Soultov, *Centres antiques de poteries en Mesie Inferieure*, I, Sofia, 1976, passim.

[8] *Cf.* şi S. Dumitraşcu, *Două centre de prelucrat ceramică în Crişana: Biharea (j.Bihor) şi Medieşul Aurit (j.Satu Mare)*, în *Studii şi Comunicări de istorie a civilizaţiei populare din România*, I, Sibiu, 1981, p. 233-240, cu bibliografia.

Cuie de cort romane descoperite în vestul României

Sorin Bulzan

Cuvinte cheie: *cuie de cort, Tăşad-Cetăţuia, Oradea-Sere, prezenţă romană, Barbaricum*
Key words: *tent nails, Tăşad-Cetăţuia, Oradea-Sere, Roman presence, Barbaricum*

Graniţa de vest a Daciei romane între castrul de la Bologa şi cel de la Micia unde aceasta traversează Munţii Apuseni este sectorul cel mai puţin cunoscut al frontierelor provinciei nord-dunărene. Lipsa unei limite clare între ţinuturile exploatărilor aurifere şi zona de la vest a fost explicată prin barierele naturale constituite de culmile Munţilor Vlădeasa şi cele ale Bihorului [1]. Ideea potrivit căreia Dacia traianică se întindea şi la vest de Munţii Apuseni a câştigat tot mai multă aderenţă în ultimii ani. Ea a fost ilustrată în opinia lui C. Opreanu de descoperiri monetare precum aureii care ar fi reprezentat plata soldaţilor romani în timpul războaielor de cucerire sau fibule puternic profilate cu piciorul în formă trapezoidală [2], prin descoperirile mai vechi a lui Sever Dumitraşcu, precum valul cu şanţul orientat spre vest şi denumit "Troian" identificat şi descris între Comăneşti la nord şi Iercoşeni-Mânerău la sud, pe valea Crişului Alb [3] sau cele mai recente ilustrate de fortificaţiile romane de la Zalău şi Supurul de Sus cercetate de Alexandru V. Matei, Robert Gindele şi Horea Pop [4].

Analizând, cu un alt prilej, evoluţia cronologică a aşezării dacice de la Tăşad "Cetăţaua" în secolul I p. Chr., precum şi piesele cu putere de datare pentru a indica sfârşitul locuirii de aici, aminteam că ar putea exista şi alte indicii asupra împrejurărilor în care aşezarea şi-a încetat existenţa. Fibulele cu corpul puternic profilat datate în secolul I p. Chr. descoperite în aşezare induc ideea că aceasta a dispărut cel mai devreme din a doua jumătate a secolului [5]. O altă concluzie desprinsă potrivit datelor stratigrafice înregistrate de către Nicolae Chidioşan, autorul săpăturilor dintre anii 1969-1984, era că terasarea părţii de nord-vest a promontoriului înspre valea Cuţii a avut loc pe la mijlocul secolului I p. Chr. [6] O asemenea datare largă nu este un fapt neobişnuit pentru fortificaţiile, aşezările şi descoperirile dacice din vestul Daciei preromane. Potrivit lui V. Kotigoroško, în spaţiul Tisei superioare ultimul sfert al sec. I şi începutul sec. II p. Chr. este o perioadă caracterizată prin numărul redus de piese încadrabile cronologic şi prin lipsa totală a importurilor [7]. Cetăţile şi aşezările întărite de pe malul stâng al Dunării precum cea de la Divici, „Grad", probabil cele de la Pescari-Culă şi Židovar îşi încetează şi ele existenţa spre sfârşitul secolului I p. Chr., potrivit materialului databil [8]. La Divici ultima fibulă databilă este aproape identică cu fibula puternic profilată cu două noduri de la Tăşad, acestea fiind cele care documentează, în fapt, existenţa acestora şi în a doua jumătate a secolului I p. Chr. În plus, fortificaţia de la Dunăre este distrusă printr-un incendiu puternic, zidul de barare a accesului dinspre latura de nord-vest a fost dărâmat, iar în spatele fortificaţiei au fost descoperite numeroase piese de armament; în special vârfuri de săgeţi şi de proiectile de catapultă de tip roman [9]. La Cladova încetarea existenţei aşezării dacice este urmată de stabilirea unui mic post de observaţie roman. În partea central sudică a promontoriului au apărut cărămizi ale legiunii XIII Gemina şi *cohors II Commagenorum* şi amprente ale unor gropi de scoatere a unor posibile ziduri romane care aveau altă orientare decât cel medievale [10]. Fortificaţiile aşezărilor dacice contemporane de la Moigrad "Măgură" şi de la Şimleul Silvaniei „Cetate" au fost construite tot după mijlocul secolului I p. Chr. [11].

În anul 1979, cu prilejul săpăturilor sistematice derulate de către Nicolae Chidioşan la Tăşad, a fost descoperit un piron din fier cu gaură şi cu verigă (Pl. I, 1, a-b). Pironul provine din secţiunea S. 22 trasată în

---

[1] Pentru acest subiect vezi recent, E. Nemeth, *Graniţa de vest a Daciei romane-stadiul cercetării, în Dacia Felix. Studia Michaeli Bărbulescu oblata*, Cluj-Napoca 2007, p. 272 cu reiterarea observaţiei că acest sector de cca. 100 km în linie aeriană corespunde, în mare, districtului aurifer al Daciei romane.

[2] C. Opreanu, *Vestul Daciei romane şi Barbaricum în epoca lui Traian*, în M. Bărbulescu (coord.), *Civilizaţia romană în Dacia*, Cluj-Napoca, 1997, p. 28-51 (în continuare prescurtat *Opreanu 1997*); id, *Dakien und Iazygen während der Regierung Traians/Dacii şi Iazigii în vremea lui Traian*, în *Romani şi barbari la frontierele Daciei romane/Römer und Barbaren an den Grenzen des Römischen Dakiens*, Zalău, 1997, p. 269-289.

[3] S. Dumitraşcu, *Contribuţii la cunoaşterea graniţei de vest a Daciei romane,* în *AMN*VI 1969, p. 483-491 (mai departe prescurtat *Dumitraşcu 1969*); S. Dumitraşcu, *Dacia Apuseană. (Teritoriul dacilor liberi din vestul şi nord-vestul României în vremea Daciei romane)*, Oradea, 1993 p. 82, fig. 16 (în continuare prescurtat *Dumitraşcu 1993*); S. Dumitraşcu, *Un fragment de „limes" romain entre Mureş et Crişul Repede,* în, (N. Gudea, ed.), *Roman Frontier Studies. Proceedings of theXVIIth International Congress of Roman Frontier Studies,* Zalău, 1999, p. 467-471, (mai departe prescurtat *Dumitraşcu 1999*) cu discutarea datării la p. 469. La p. 468 se precizează că în săpătură nu a fost identificat nici un fel de material arheologic.

[4] Al. V. Matei, R. Gindele, *Şantierul arheologic Supurul de Sus "Dealul Şoarecelui"* în *CCAR, campania 2003, Cluj-Napoca*, 2004, p. 326-328; Al. V. Matei, *Elemente de fortificaţie romane-val şi şanţ de apărare-descoperite în Barbaricum la Supuru de Sus (jud. Satu Mare). O posibilă frontieră a provinciei Dacia din timpul împăratului Traian ?,* în *Studia Historica et Archaeologica in Honorem Magistrae Doina Benea*, Timişoara, 2004, p. 253-261; Al. V. Matei, R. Gindele, *Fortificaţia romană de pământ de tip „burgus", ataşată valului şi şanţului roman descoperit la Supurul de Sus, Jud. Satu Mare,* în *AMP* XXVI 2004, p. 283-307; Al. V. Matei, H. Pop, *Castre romane de marş descoperite la Zalău „Dealul Lupului", (jud. Sălaj), în Dacia Augusti Provincia*, p. 171-180.

[5] S. Bulzan, *Observaţii privind zona Crişurilor în preajma războaielor pentru cucerirea Daciei, I. Câteva probleme ale cronologiei aşezării oppidane de la Tăşad "Cetăţaua" în sec. I p. Chr.*, în *Crisia* XXXVI 2006, p. 43-49.

[6] *op. cit.* p. 44 sqq

[7] Vezi, V. Kotigoroško, *Ţinuturile Tisei superioare în veacurile III î.e.n.-IV e. n. (Perioadele La Tène şi romană)*, Bucureşti, 1995, p. 107sq, fig. 52.

[8] A. Rustoiu, *În legătură cu datarea fortificaţiei dacice de la Divici (jud. Caraş-Severin)*, în *EphNap* XIV-XVII, 2006-2007, p. 23.

[9] *op. cit.* p. 20.

[10] P. Hugel, *Cărămizi romane ştampilate descoperite la Cladova, j. Arad*, în *Ziridava*, 1996, 19-20, p. 73-78.

[11] Vezi recent H. Pop, *Fortificaţii dacice din vestul şi nord-vestul României*, Cluj-Napoca, 2006, p. 29, 36-39, cu bibliografia.

zona cea mai intens locuită din perimetrul aşezării de pe dealul "Cetăţaua" la limita terasei dinspre nord-vest spre valea Cuţii. Piesa a fost descoperită la doar 20 cm de nivelul actual de călcare, adică în partea superioară nivelului de locuire dacică, imediat sub stratul vegetal. Analogiile numeroase din Imperiu ilustrează în mod clar că piesa din fier descrisă mai sus este un piron de cort roman. Descoperirea este singulară în aşezarea dacică de aici, fiind un import a cărui modalitate de pătrundere în zonă este necunoscută, ori ar putea indica chiar o prezenţă romană. O piesă aproape identică cu cea de la Tăşad a fost descoperită în timpul săpăturilor conduse de către profesorul Dan Isac în castrul de la Gilău [12].

Asemenea piese au mai fost descoperite şi la Sarmizegetusa Regia, numai că în capitala Daciei preromane este atestată, în mod cert, prezenţa unei garnizoane din vexilaţii legionare care au şi construit castrul din piatră de aici [13]. Spre deosebire de aşezarea de la Tăşad, în capitala Daciei preromane a fost descoperit doar tipul cu capătul mai gros îndoit formând o buclă, aducând cu forma literei "P". Ioan Glodariu şi E. Iaroslavschi integrau cele două piese în categoria materialelor de construcţie [14]. Primul exemplar avea capătul nelipit de corpul piesei şi era dotat cu două inele de lanţ, al doilea avea capătul îndoit formând o buclă şi lipit de corpul piesei prin batere. Pentru mai multe piese din fier descoperite în capitala Daciei preromane, autorii iau în calcul analogii în lumea romană sau chiar proveniența lor romană legată de staţionarea unor detaşamente legionare [15].

Piesele din fier, interpretate în literatura de specialitate drept cuie de cort, au fost descoperite mai cu seamă în castrele romane. Această definiţie cuprinde atât precizarea utilităţii acestor piese, cât şi caracteristici tipologice. În plus, dimensiunile par să delimiteze unele piese de altele cu folosinţă diferită. După J. Harnecker acestea sunt deosebite de nişte piroane obişnuite prin lungimea care trece de 11 cm şi depăşeşte uneori 26 cm [16]. Trebuie precizat încă de la început că, în special piesele mai mici, au fost interpretate drept piroane pentru priponit animale. Astfel, un lot important provine din aşa numita cazarmă a călăreţilor descoperită la Numantia în Hispania [17]. Tot acum trebuie precizat că această atribuire este una modernă şi neatestată printr-un izvor scris sau prin reprezentări plastice. Utilitatea lor ca şi cuie de cort este precizată de către cercetători prin asemănarea cu cele moderne [18]. Se disting două categorii diferite tipologic. Dintr-un prim grup fac parte cele cu capătul mai gros îndoit în forma unui bucle a literei " P " iar din al doilea cele cu capătul mai gros găurit şi având un inel aparte petrecut prin perforaţie. Ambele tipuri au fost prelucrate prin batere şi apoi prin îndoire.

După cum aminteam mai sus, cele mai multe piese au fost descoperite în castrele romane, atât în cele cu scurtă durată, cât şi în cele cu mai multe faze de existenţă, inclusiv în piatră. Evident că, dacă utilitatea acestor piese a fost cu adevărat cea de cuie pentru sistemul de ancorare al corturilor de campanie, ele trebuiau să fi fost utilizate la castrele de marş sau la cele din pământ şi lemn până la terminarea construcţiei edificiilor din lemn. În stratul 9 de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, pe lângă arme, echipament militar şi de campanie roman, au fost descoperite şi un mare număr de monede între care se remarcă o serie reprezentată de cele datate la 101-102 şi cuprinzând doar două tipuri, ceea ce semnifică în opinia autorilor săpăturilor R. Etienne, I. Piso, Al. Diaconescu, precum şi a lui C. Găzdac şi S. Cociş ultima soldă plătită. Alte monede descoperite sunt cele de tipul *decennalia* datate în baza celui de al cincilea consulat al lui Traian, între 103-111 p. Chr.[19]. Acestea provin dintr-un castru temporar, aşa cum arată şi urmele de cărbune, bucăţile de lemn carbonizat şi de chirpic ars precum şi cuiele de cort[20]. Piesele de cort descoperite sunt de acelaşi tip ca şi cele de la Sarmizegetusa Regia, adică în forma literei "P" şi, fapt semnificativ, au aceeaşi datare traianică.

O tipologie a piroanelor din fier este oferită de Nicolae Gudea pentru cele descoperite la Porolissum pe care le împarte în opt grupe (tipuri) [21]. Singurele piese care au legătură cu cele care fac obiectul acestui studiu fac parte din tipul VII, denumite piroane cu capul îndoit în formă de buclă [22]. La Porolissum poate fi sesizată aceeaşi situaţie cu cea de la Grădiştea Muncelului şi Ulpia Traiana în sensul că nici aici nu

---

[12] Dan Isac-*Castrele de cohortă şi ală de la Gilău*, Zalău, 1997, Pl. XXVII, 4.

[13] Al. Diaconescu, *Dacia under Trajan. Some Observations on Roman tactics and strategy*, în *AMN* 341997, p. 25-30; C. Opreanu *Castrul roman de la Grădiştea Muncelului (Sarmizegetusa Regia) Cronologia şi semnificaţia sa istorică*, în *EphNap* 1999-2000, IX-X, p. 158 sq; *La legio I Adiutrix à Sarmizegetusa Regia?*, în *Dacia felix. Studia Michaeli* Bărbulescu *oblata*, Cluj-Napoca 2007, 279-283.

[14] I. Glodariu, E. Iaroslavschi, *Civilizaţia fierului la daci (sec. II î.e.n.-I e.n.)*, Cluj-Napoca, 1979, p. 117, fig. 59/8,15

[15] Astfel este cazul unor scoabe dintr-o bară foarte groasă cu unul dintre capete îndoit în unghi drept având lungimea de 41,5 cm descoperite la poarta de vest a cetăţii de la Grădiştea Muncelului, vezi *op. cit.*, p. 113.

[16] J. Harnecker, *Katalog der römischen Eisennfunden von Haltern*, Mainz, 1997, p. 19 sq, Kat Nr. 401-433, Taf. 36-37 (în continuare prescurtat *Harnecker 1997*). Mulţumesc şi pe această cale lui Valentin Voişian pentru semnalarea lucrării şi discuţiile avute în legătură cu astfel de piese.

[17] Vezi *Harnecker 1997*, p. 19, la Haltern astfel de piese au fost descoperite pe toată suprafaţa castrului, în aşezarea civilă şi pe suprafaţa unui presupus castru de marş. Numărul lor ridicat, peste 150, precum şi dimensiunile diferite le califică, în opinia autorului drept piese pentru uz universal.

[18] *Harnecker 1997, loc. cit.*

[19] R. Étienne, I. Piso, Al. Diaconescu, *Les fouilles du forum vetus de Sarmizegetusa. Rapport général*, în *AMN* 39-40/I, 2002-2003 (2004) p. 74-86 (în continuare *Etienne, Piso, Diaconescu 2004*); C. Găzdac, S. Cociş, *Coins from Roman Sites and Collections of Roman Coins from Romania. Vol. I. Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, Cluj-Napoca, 2004, p. 21.

[20] *Etienne, Piso, Diaconescu 2004*, p. 74, 86. Pentru cele două cuie de cort descoperite, vezi p. 74 şi pl. XVI, Fe. 56.

[21] N. Gudea, *Porolissum. Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului roman*, Zalău, 1989, p. 287.

[22] *op. cit.*, pentru tipologie vezi şi figura 80.

apare tipul de piron descoperit la Tăşad, ci doar varianta în formă de „P" denumite de N. Gudea, piroane cu capul îndoit în formă de cerc sau găurit [23], mai apropiate de cele de la Ulpia. Este de menţionat că două provin din zona civilă; sectorul OL (vicus) şi N (terasele cu sanctuare), iar trei din sectorul A (castrul de pe Pomet). Din păcate, cu excepţia unei piese descoperite cu prilejul săpăturilor din 1958, celelalte provin din mai vechile săpături derulate între 1908-1914, şi în 1943.

Întrebarea care poate fi pusă în loc de concluzie este dacă piesa de la Tăşad "Cetăţaua" indică cu adevărat o prezenţă romană. O altă întrebare este dacă eventuala prezenţă romană reprezintă cucerirea traianică, aşa cum ar sugera datarea internă a sitului şi a altor puncte strategice din vestul Daciei. Că astfel de piese ilustrează o prezenţă romană în *Barbaricum,* ori în teritoriul cucerit şi necuprins apoi în provincie, pare să rezulte şi din alte situaţii cum ar fi însemnele de beneficiari descoperite în aşezarea de la Medieşul Aurit în nord-vestul României [24]. O piesă asemănătoare cu un cui pentru cort în forma literei „ P " a fost descoperită într-una dintre gropile menajere identificate în anul 1999 în aşezarea din epoca romană de la Oradea „Sere". Lungimea păstrată a acestuia este de 13 cm (Pl. I, 2, a, b). Pironul de fier a fost găsit împreună cu ceramică aparţinând secolelor III-IV p. Chr şi cu un pumnal sau mai degrabă un cuţit din fier de tip roman [25].

La întrebarea despre cum se explică această din urmă descoperire în mediul de tip sarmatic căruia îi aparţine aşezarea, cu material ceramic asemănător celui din Câmpia Tisei, se poate răspunde că începând din epoca constantiniană prin vestul României trecea aşa numitul *limes Sarmatiae.* În cauză sunt de pus valurile de pământ cu şanţurile orientate spre est identificate în Serbia, vestul României şi partea estică a Ungariei, un posibil segment avansat al *limes*-ului dunărean din epoca constantiniană, ori având rolul unor hotare convenţionale [26]. El este similar cu cel denumit „Brazda lui Novac"[27]. După opinia lui Sándor Soproni care sumarizează şi alte observaţii ale unor reputaţi cercetători ai Pannoniei romane şi a Câmpiei Tisei, acest sistem de valuri delimita zona cu dominanţă sarmatică de cea dinspre est, unde cea mai importantă forţă inamică era coaliţia condusă de goţi. Ea ar trebui să delimiteze zona de influenţă romană de restul *Barbaricum.* Acest sistem defensiv a avut două faze. Prima dintre acestea, cea mai timpurie şi mai extinsă a fost considerată operă constantiniană, fiind edificată între 322 şi 332, iar a doua, mai restrânsă ca suprafaţă de cuprindere a fost legată de o stabilire a victoalilor în Pannonia. Iniţial aceştia populau un teritoriu din exteriorul valului. Momentul, plasat în anul 358, a coincis cu replierea acestei frontiere pe cursul Crişului unit unde se mai păstrează un segment important de val cu şanţ [28]. Aşezarea de la Oradea „Sere" este situată între al doilea şi al treilea segment de val, amplasare care ar putea explica prezenţa unui cui de cort roman într-un astfel de sit [29].

Piesele aduse în discuţie ridică mai multe semne de întrebare asupra întrebuinţării lor în timpul unor expediţii militare numai de către romani, sau, dimpotrivă, asupra folosirii lor în scopuri din cele mai diverse, în acest caz ele fiind doar asemănătoare cu cuiele de cort romane. Subiectul rămâne deschis până la apariţia altor piese în afara Imperiului, rostul acestor note fiind de a semnala astfel de artefacte şi eventuala semnificaţie a prezenţei lor în nord-vestul României.

Roman tent nails from western Romania

Summary

In 1979 at the Dacian oppidan settlement from Tăşad was found an iron piece similar with a tent nail used in the Roman army.

The significance of this type of piece depends upon the interpretation of these iron artefacts in the empire: a piece used in the military expeditions, or one for universal use. It is known that tent nails are divided in two types: first one, a "P" shaped type and a second are consisting in a perforated stick with or without a ring adorned. The piece from Tăşad, Bihor county, east of Western Carpatian mountains, belongs to the second type and was discovered just under the vegetal soil at 20 centimeters deep, in the first antique

---

[23] *op. cit.*, vezi pl. CLXX, 1-5.

[24] S. Dumitraşcu, T. Bader, *Aşezarea dacilor liberi de la Medieşul Aurit*, Satu Mare, 1967, p. 40, Fig. 23, Pl. XVI; C. Opreanu, *Neamurile barbare de la frontierele Daciei Romane şi relaţiile lor politico-diplomatice cu Imperiul*, în *EphNap* IV 1994, la p. 211.

[25] Despre aşezarea din epoca roamnă de la Oradea-Sere vezi S. Bulzan, C. Ghemiş, G. Fazecaş, *Oradea "Sere"*, în *CCAR. Campania 1999*, Deva 2000, p. 69; S. Bulzan, *Un depozit ceramic descoperit în aşezarea de epocă romană de la Oradea-"Sere"-Roman Age Ceramic Depot Discovered in the Settlement from Oradea "Sere"* (rez.), în *Crisia* 2002-2003, p. 33-70.

[26] Pentru acest din urmă rol vezi discuţia la C. Croitoru, *Sudul Moldovei în cadrul sistemului defensiv roman. Contribuţii la cunoaşterea valurilor de pământ*, în *Acta Terrae Septemcastrensis*, I, p. 107-120.

[27] Pentru acest sistem de valuri vezi, Soproni S., *Limes Sarmatiae,* în *AÉ* 96 1969, 1, p. 43-53, cu bibliografia. Pentru bibliografia românească mai veche vezi, în special, *Dumitraşcu 1969*, p. 483 sq; *Dumitraşcu 1999*, p. 465 sq.

[28] Soproni, *op. cit.*, p. 45-47, stratigrafic însă perioada în care pot fi datate aceste valuri este mult mai largă, între a doua jumătate a secolului III p. Chr., nivel acoperit de val şi tăiat de şanţ şi secolul al XI-lea. După autorul budapestan, această a doua linie ar fi sinonimă cu teritoriul locuit mai târziu de gepizi, aşa cum este el precizat de Iordanes (*Getica* 22, 113), eventual şi de Theophilaktos Simokattes (VIII 1-6). Ipoteza este cu atât mai tentantă cu cât în apropiere de Hatvan, în spaţiul din afara valurilor, a fost descoperită o mică fortificaţie romană târzie datată după ştampilele tegulare începând cu Valentinian, vezi p. 51 cu notele 78-80.

[29] Pentru topografia detaliată a valurilor sarmatice în zona vezi E. Garam, P. Patay, S. Soproni, *Sarmatischen Wallsistem in Karapatenbecken*, a doua ediţie, Budapest, 2003,. Mulţumesc şi pe această cale colegului Robert Gindele pentru referinţele trimise.

level from the surface. The settlement was abandoned maybe in the Trajanic wars for conquering of Dacia, possible in the second war (105-106 A. D.) but the last dated fibula belongs to the second half of first century (see note 5). Between the last quarter of first century and first years of the second the lack of Roman imports was categorised in the Upper Tisa region like a dark age by V. Kotigoroško (see note 7).

In the Dacia province, the main type represented of tent nails in the Trajanic context from both Dacian and Roman capital Sarmizegetusa are that in "P " letter shape. Only in the auxiliary camp from Gilău the second type is represented. Also in other Dacian fortifications or fortified settlements was found Roman military asault weapons like at Divici on the left bank of the Danube, or Roman tiles at Cladova on the Mureş Valley east of the Western Carpatians. The last phase of settlement was also dated in the Trajanic wars at the fortified settlement from Şimleu Silvaniei. The only one nail for tent discovered at Taşad was probably brought from other site or signified a Roman presence there.

Another piece that may also have been used to set up a tend was found in the Sarmatian settlement from Oradea "Sere" in a pit together with IIIrd-IVth century A. D. pottery and an iron knife. The explanation proposed for the presence of this "P" type nail is given also by linking it with Roman huge earthwork knowed as *Limes Sarmatiae* dated in the Constantine the Great time and used till Valens. The settlement is situated between the second and third line of earthen ramparts-and-ditches.

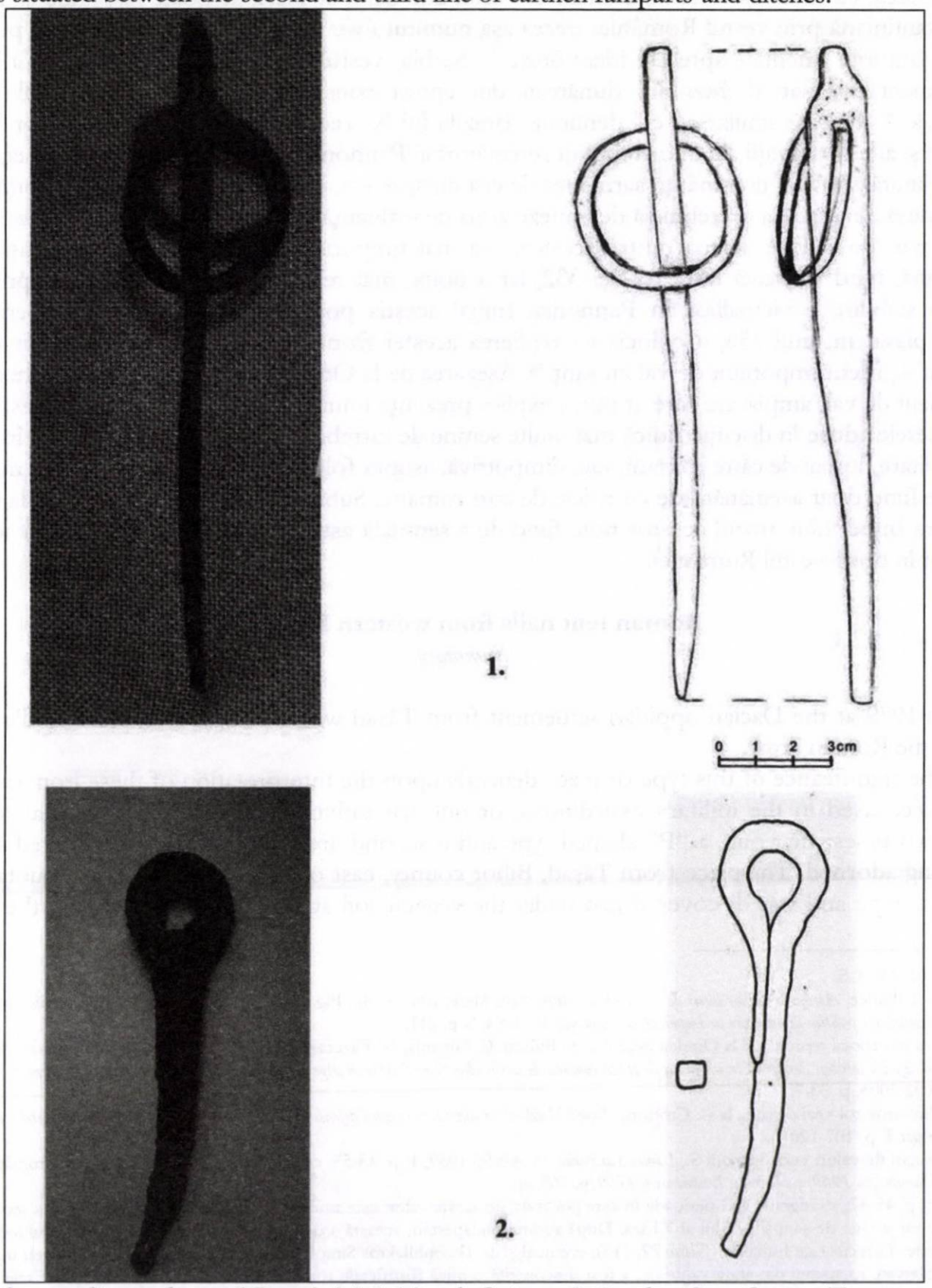

Fig. 1. Cuie de cort din nord-vestul României. 1. Tăşad-*Cetățaua*; 2. Oradea-*Sere*, *Centrum Transport*
Fig. 1. Tent nails from north-west Romania. 1. Tăşad-*Cetățaua*; 2. Oradea-*Sere*, *Centrum Transport*

Результаты исследования замков Закарпатья

И.А. Прохненко, Е.М. Гомоляк, В.В. Мойжес

Ключевые слова: *средневековая эпоха, главная башня (донжон), прямоугольные башни, замки, Подкарпатска Украина*
Cuvinte cheie: *epoca medievală, donjoane, turnuri dreptunghiulare, cetăţi, Ucraina Subcarpatică*

На сегодняшний день эпоха средневековья выступает "тёмным" периодом закарпатской истории, характеризуясь минимальным содержанием достоверных данных. Подобная ситуация возникла из-за некритического подхода исследователей к свидетельствам письменных источников и недостаточного уровня изучения ключевых археологических памятников, в первую очередь, городищ и замков. С последними связан солидный пласт легенд и значительный комплекс грамот. Их анализ з учётом вещевых материалов позволяет установить основные реперные даты, что с систематизацией данных городов и рядовых поселений делает возможным восстановление канвы культурно-политического и социально-экономического развития населения края во второй-третей четвертях II тыс. Н.э.

Привлечение замков к историческим реконструкциям наталкивается на определённые трудности, начиная с обозначения самого термина "замок", в категорию которого часто включены городища ("земляные фортеции"), дворцы и сторожевые посты. Как следствие, в научный оборот введён ряд недостоверных замков. Это касается дворцов в Чинадиево, Долгом, Есени и Горянах (Унгуйвар), точно не локализированных местонахождений Берегвар, Гутивар, Шашвар, а также пунктов без каменных фортификационных сооружений (Берег-Дийдо-Тоувар, Боршовавар, Вышково)[1].

Достоверными замками выступают десять закарпатских памятников каменного военного зодчества. На них стенами с башнями, валами и рвами окружены комплексы жилых помещений (Сильце (Бодулив), Бронька, Виноградово (Канков), Квасово, Мукачево, Невицкое, Королёво (Нялаб), Среднее, Ужгород, Хуст). Картографирование замков свидетельствует об их расположении практически по одной линии, определённой предгорьем Карпат, на главных водных артериях края (рис.1). Между собой они отличаются временем возникновения, существования и функциональным назначением (резиденции феодалов, монастыри, сторожевые пункты).

Ключевой и наиболее сложный вопрос в истории замков Закарпатья-установление времени и причин их первоначального возведения. Дополнительную информацию предоставляет анализ данных о перестройках, штурмах и гибели памятников. В этом аспекте отметим, что длительное беспрерывное функционирование и постоянные реконструкции Мукачевского, Ужгородского и Хустского замков определили разрушение их средневековых горизонтов, что усложнило решение здесь большинства поставленных вопросов путём археологических исследований. Это подтвердили поиски разведывательного характера К.В.Берняковича (1957) в г.Ужгороде.

Из замков Закарпатья, на которых возможно получение конкретных стратиграфически подкреплённых материалов, стационарно исследуется только Невицкий, где с 1991 года работает экспедиция во главе с А.В.Дзембасом[2]. Однако, даже тут вопросы о времени и причинах возникновения каменных укреплений окончательно не решены. Как наиболее вероятная дата этого события подаётся XII в. Н.э.[3], хотя ранний средневековый керамический материал относится к концу XIII в. Н.э., а хроноиндикатор-монета Карла I Роберта Анжуйского (1301/1310-1342 гг. Н.э.).

История остальных памятников каменного военного зодчества края вообще остаётся в области легенд и более или менее вероятных гипотез. Подобная ситуация послужила основанием для обращения внимания к замкам Закарпатья археологической экспедиции Ужгородского национального университета. Первые шаги по изучению Виноградовского, Королёвского, Броньковского, Середнянского, Квасовского и Силецкого укреплённых пунктов осуществлены в полевых сезонах 2007-2009 гг. С основной целью-исследование стратиграфии замков и установление их хронологии[4].

Первый, Виноградовский замок, расположен в урочище Канков на восточной окраине г.Виноградово (до 1946 г.-г.Севлюш) у подножия Чёрной горы, выходящей противоположным склоном к р.Тисе. Укрепления возведены в форме четырёхугольника (размером 44,5 х 35 м) с выступающими угловыми бастионами, наиболее мощным из которых был северный. Кроме

---

[1] Гомоляк, 2006
[2] Дзембас, 2001; Дзембас-Кобаль, 2005
[3] Дзембас-Кобаль, 2005, с.22-24
[4] Прохненко-Гомоляк-Мойжес, 2007; 2008; Прохненко-Гомоляк-Зомбор, 2008

непосредственно замкового сооружения, в архитектурный ансамбль входили капличка и церковь с пристройкой, состоящей из подсобных и жилых помещений. Весь комплекс построек был окружён мощной каменной стеной (рис.2). Между церковью и основным сооружением находился колодец.

На Виноградовском замке нами были заложены три шурфа (площадью 2 х 3 м) внутри замковой территории и один (2 х 2,5 м)-в капличке (рис.2).

Шурф 1 привязан к северо-западной стене внутреннего дворика на верхнем ярусе замка. Ориентация траншеи-северо-запад-юго-восток. При её вскрытии зафиксирован следующий порядок залегания слоёв. Верхний, мощностью 0,2 м, составляла значительно утрамбованная серая глина, ниже которой находился слой (0,2-0,4 м) рассыпчатой земли коричневого цвета. Подстилающим его выступала прослойка жёлтой щебёнки, мощностью до 0,2 м, ниже её-слой аналогичной залегающей сверху глины коричневого цвета. У юго-восточной стенки шурфа с глубины 0,7 м зафиксированы завалы камней, перемешанных с известковым раствором и песком, толщиной 0,1-0,2 м. Слой камней под наклоном уходит к северо-западному профилю, к очагу, находящемуся под стеной, возле которой заложен шурф. В юго-восточной части траншеи, под завалом камней, на глубине 0,65 м обнаружена верхушка кладки, образующей угол каменного сооружения, выступающий в шурф на 1 м. Верх кладки и под очага фиксируют окончание слоя заваленных камней, а ниже находились слои тёмно-серой земли (от 0,7/0,85 до 1,1 м) и жёлтой вязкой глины (1,1-1,7 м). Последний залегает на скальном материке, на котором лежит основание стены в юго-восточной части шурфа.

Стратиграфические наблюдения в шурфе 1 в комплексе с анализом материала позволяют установить следующую последовательность заселения и застройки территории памятника. Над скальным материковым основанием находился безынвентарный слой вязкой жёлтой глины, выступающий основой горизонта эпохи поздней бронзы (культура Станово XIV-XII вв. До н.э.). Из сооружений этого времени отметим частично разрушенный очаг 1. Его комплекс составляла столовая и кухонная лепная посуда (рис.4, 38-43).

В становский культурный слой была врезана стена, прослеженная в юго-восточной части шурфа. Она выступает фундаментом сооружения, определяющего начало средневековой застройки памятника. Со временем стена была разрушена до фундамента, о чём свидетельствуют завалы камней (горизонт 3). Хронология данного события установлена на основании фрагментов поливной керамики и плитки (рис.4, 34, 36), обнаруженных в завалах. Появление поливной керамики на средневековых памятниках Верхнего Потисья определяется XV в., но наиболее широкое распространение она получила в XVI в[5]. XVI в. На памятниках Виноградовщины (Королёвский замок) (см. Ниже) датируются и плитки, характеризующиеся стандартной толщиной и зелёным оттенком, что, скорее всего, свидетельствует об их производстве в одной и той же мастерской. Вышесказанное позволяет установить время разрушения стены первого средневекового строительного горизонта-XVI в. Вероятно, сразу после разборки первичных каменных сооружений в ур. Канков был создан горизонт 2, определяемый выравниванием замковой площади после разрушения стен. Он образован путём подсыпки жёлтой щебёнки, вследствие чего была получена горизонтальная плоскость. К сожалению, средневековые материалы в данном горизонте не представлены. Инвентарь составляли мелкие обломки керамики культуры Станово (рис.4, 27-33).

После нивелирования поверхности на территории урочища выкопаны траншеи, но не до скального основания, а лишь до уровня завалов камней и становского очага, забутованные камнями с раствором. В результате были созданы фундаменты для стен, сохранившихся до настоящего времени и, соответственно, определяющие последний строительный горизонт замка. В ходе выкапывания траншей был разрушен становский слой, а земля использовалась для подсыпки возле стен, что и определило значительное количество керамического материала эпохи поздней бронзы в двух верхних слоях шурфа (горизонт 1). Кроме фрагментов лепной керамики, с характерными для эпохи поздней бронзы формами и орнаментацией (рис.4, 4-20,23-26), в горизонте зафиксированы каменные отщепы (рис.4, 21-22). Средневековый материал представлен единичными находками (подковка, гвоздь, два фрагмента керамики, один из них венчик поливного сосуда).

Подобный характер насыщения горизонта не согласуется с утверждением об активной жизнедеятельности на замке и противоречит тезису о прекращении его функционирования в результате штурма. Как бы там ни было, но этот мизерный материал позволяет датировать последний этап функционирования замка. Аналогии средневековым горшкам данного горизонта широко представлены на памятниках Восточной Словакии, где датируются второй половиной XVI-началом XVII в[6].

---

[5] Uličný, 2004, graf.7e

[6] Uličný, 2004, tab. XXIX, 7; XXXVI, 3,46; XXXVII, 1-4,7; XXXVIII, 3-5; XXXIX, 1,3-6; XL, 1-3,5,7

Шурф 2 заложен на нижнем ярусе основного дворцового сооружения, в западном углу северного бастиона. Ориентация траншеи, как и предыдущей, северо-запад-юго-восток. В ходе вскрытия прослежены слои серой глины со щебнем и известью, щебёнки жёлтого цвета, камней со щебёнкой, глины коричневого цвета. Все слои рыхлые, а характер заполнения позволяет определить образование культурного слоя на данном участке сбрасыванием строительного мусора. Как и в шурфе 1, доминирующий материал составляла лепная керамика эпохи поздней бронзы (рис.5, 11-26). Средневековые находки представлены незначительным количеством обломков горшков, датируемых по аналогии XV в. Н.э.[7], железными гвоздями и фрагментом обработанной каменной плитки (рис.5, 1-10а). Отдельно отмечаем каменный идол культуры Становo (рис.5, 27), испачканный известью, что свидетельствует об использовании его при возведении стен замка.

Для уточнения стратиграфической ситуации, прослеженной в шурфе 1, в 14 м на юго-восток от него, у противоположной стены внутреннего дворика, был заложен шурф 3, так же ориентированный с северо-запада на юго-восток. Стратиграфическая картина подобна шурфу 1. До глубины 0,6-0,7 м залегал слой серой глины с отходами извести и штукатурки. В его заполнении, за исключением фрагмента дна поливного средневекового горшка (рис.6, 1), находилась лепная керамика культуры Становo (рис.6, 2-16). Практически по всей площади шурфа слой подстилали завалы камней, мощностью 0,3 м. Глубже залегал слой тёмно-серой глины (культурный слой эпохи поздней бронзы), с аналогичным верхнему горизонту керамическим материалом (рис.6, 22-36). Из становских объектов здесь обнаружена яма грушевидной формы, в заполнении которой находилась сильно утрамбованная глина тёмно-серого цвета со значительным содержанием лепной керамики (рис.6, 40-54).

С целью уточнения хронологии средневекового горизонта памятника, был заложен шурф 4 в западном углу каплички, находящейся в 30 м на северо-запад от основного замкового сооружения. Особенностью каплички, при её незначительной площади, является фундамент квадратной формы, ширина стены которого превышает 3,5 м. В ходе вскрытия шурфа прослежена следующая стратиграфическая ситуация. Верхний слой, в отдельных местах до глубины 1 м, является современным перекопом. Ниже его, до 2,9 м, по всей площади шурфа зафиксированы завалы больших андезитовых камней и штукатурки. Встречались и фрагменты разрушенных и сваленных в середину постройки стен. Подстилающим выступал слой гумусированной глины с незначительным включением керамического материала (рис.8, 1-5).

Прослеженная ситуация позволяет сделать вывод, что капличка была возведена на месте частично разрушенной башни, в ходе разборки стен которой забутована камнями её внутренняя часть. В результате был перекрыт слой, определяющий время закладки башни. Фрагменты обнаруженных горшков имеют аналогии на памятниках Восточной Словакии, где датируются первой половиной XIV в. Н.э.[8]. Данный факт позволяет этим временем датировать начало строительства оборонительных сооружений в урочище Канков.

Отдельно отмечаем шурф в западной части костёла. Его заполнение составляли несколько фрагментов поливной керамики и строительный мусор, перемешанный с фрагментами разрушенных человеческих костяков, находящихся на глубине от 0,1 м до 2 м. Характер слоя не позволяет установить дату возведения костёла и рассмотреть стратиграфию памятника на данном участке.

Анализ материалов, полученных в ходе археологического исследования Виноградовского замка, стал основой для установления следующей стратиграфической картины. Первоначальное заселение урочища датируется XIV-XII вв. До н.э. и связывается с носителями культуры Становo. Местоположение памятника на возвышенности даёт возможность определить его как пункт, естественно укреплённый склонами горы. Установить наличие конкретных фортификационных сооружений эпохи поздней бронзы на данный монент не представляется возможным из-за разрушения памятника в ходе средневековых строительных работ.

Время создания системы каменных укреплений, то есть возникновения замка, по материалам шурфа 4, определяется началом XIV в. Н.э., что не совпадает с принятой в историографии более ранней датой (IX-X вв. Н.э.). Определённая на основании жёсткого археологического материала дата возникновения замка согласуется с исторической ситуацией в Европе, где массовое возникновение средневековых крепостей датируется не ранее XIII в. Н.э.[9] Данный процесс был не случаен и законно связывается с периодом после основной волны татаро-монгольского нашествия. Бесспорно, что для возведения сети замков необходимо было существование мощного государственного института и

[7] Uličný, 2004, tab. XVIII, 6-7
[8] Uličný, 2004, tab. VII, 2; VIII, 11; XIV, 3; XV, 10
[9] Slivka, Vallašek, 1991

значительное вложение средств, что на периферии Венгерского королевства в условиях разрухи после нашествия татаро-монголов было невозможно до конца XIII в. Н.э.

Установив дату возникновения замка, необходимо отметить, что средневековые горизонты на памятнике слабонасыщены. Данный факт свидетельствует о незначительном процессе жизнедеятельности в это время.

Перестройка фортификационных сооружений была осуществлена в XVI в. Н.э., однако жизнедеятельность на памятнике и в этот период не отличалась активностью. Возможно, данный факт объясняется функционированием замка не как места проживания феодалов, а в качестве монастыря. Также не можем согласиться с мнением о гибели замка в результате штурма, не находящем подтверждения в археологических материалах.

Второй из исследованных нами замков (Королёвский) расположен в ур.Нялаб на западной окраине пос. Королёво Виноградовского района. Занимает он вершину крутой горы (высота 52 м). В плане трапецевидной формы, площадь 52 х 47 м. Основные укрепления состоят из двух параллельно идущих стен. Посредине внутреннего двора расположен колодец. В 30 м от основного замкового сооружения проходила ещё одна оборонительная линия, представленная постройкой прямоугольной формы. В юго-восточной части вершины горы возведён сторожевой бастион подтреугольной формы, размером 10,15 х 9,65 м (рис.9).

Несмотря на довольно насыщенную историю замка, поданную в научной и научно-популярной литературе, археологически он до настоящего времени не исследовался. Для приобретения конкретных данных о стратиграфии памятника нами заложены два шурфа, размерами 3 х 2 м. Один-на территории основного замкового сооружения, возле его юго-восточной стены, второй-в ложбине на дороге за пределами укреплений.

Шурф 1. Ориентирован с юго-запада на северо-восток. С трёх сторон ограничен каменными стенами (рис.10). Верхний слой (0-0,7 м)-тёмно-серая глина со значительным количеством костей и керамики. Среди последней отметим фрагмент боковой части уникальной для региона средневековой посуды-стакана с глубины 0,4 м с одним целым и одним обломанным ушками-ручками, над которыми идёт горизонтальный ряд мелких защипов. Тесто хорошо отмучено, обожжено до звенящего состояния. Поверхность бордового цвета, равномерно покрыта "бородавками" (рис.11, 44). В средневековых керамических комплексах Европы подобные высококачественные стаканы и кубки занимают особое место. Изготовлены они, согласно картографированию находок из около 100 пунктов, на Мораве, предположительно в Лоштицах (округ Оломоуц)[10] или в их ближайшей округе[11]. В.Гошем и Я.Новаком эта территория определена как североморавский керамический производственный район[12]. Керамика характеризуется обжигом до звенящего состояния, в результате которого приобретался красно-бордовый цвет, и равномерным покрытием "бородавками", создающими шершавую поверхность. Её специфика определяется составом хорошо отмученного теста, состоящего из глины со значительными железистыми включениями, которые при высокой температуре превращались в полые пупырышки. Начало производства лоштицкой керамики относится к XIV в.[13].

Отдельную группу посуды типа Лоштице составляют подобные нашему стаканы с прямым высоким венчиком с волнистой поверхностью и ушками-ручками, имевшими исключительно декоративную функцию. Количество ручек колеблется от трёх до семнадцати. Время изготовления стаканов этого типа исследователи определяют второй половиной XV в., а их импорт связывают с именем венгерского короля Матяша Корвина, владевшего Моравией до 1490 г.[14]. Использование лоштицкой керамики на Мораве продолжалось и в XVI в., о чём свидетельствуют постановление совета города Норимберга в 1530 г. И употребление в медицинской терминологии этого столетия названия "лоштицкий вид" для обозначения определённого кожного заболевания. Лоштицкие стаканы к концу средневековья, из-за своей особенной формы, стали предметом коллекционирования и реликвиями дворянских фамилий, а высокое качество данной керамики объясняет сохранение большинства экземпляров до настоящего времени[15].

На территории Верхнего Потисья известны лишь единичные находки лоштицкой керамики с западной части региона (Красна над Горнадом, Шаришский град, Бардеёв). Отметим, что среди них не представлен ни один экземпляр стаканов с ушками-ручками. Известные фрагменты датированы

---

[10] Drobná, 1957, s.98-107; Nekuda, Reichertová, 1968, s.150; Obr.48
[11] Polla, 1986, s.232
[12] Goš, Novák, 1978, s.399-404
[13] Nekuda, Reichertová, 1968, s.151
[14] Nekuda, Reichertová, 1968, s.153
[15] Nekuda, Reichertová, 1968, s.154; Goš, 2007

XV-первой третью XVI в.[16] Они классифицируются как импорт, так как все исследователи однозначно сходятся во мнении не только о месте изготовления данного типа керамики, но и о том, что за пределами Моравии она всегда привозная[17]. Б.Полла отметил, что на момент публикации его монографии, фрагменты с указанных пунктов выступали самыми восточными экземплярами[18]. Исследователь связывает восточнословацкие находки с торговыми связями с Моравией, установленными в XV в.

Исходя из вышесказанного, можно говорить о связях населения восточной части Верхнего Потисья с Моравией в XV-начале XVI в. И на данный момент определить крайнюю границу распространения моравской керамики в восточном направлении-Королёвским замком. Это позволяет, вместе с новыми находками на территории Румынии[19], значительно расширить (на 160 км) ареал распространения моравского импорта. Кроме того, королёвские находки ещё раз подтверждают вывод словацких исследователей (Б.Полла, М.Сливка) о наличии керамики типа Лоштице исключительно в пунктах, принадлежавших феодалам высшего ранга[20].

С глубины 0,7 и до 1,1 м зафиксирован слой чёрной гумусированной земли, насыщенный инвентарём, в том числе целый сосуд (рис.12, 37) и предметы вооружения (наконечники арбалетных стрел со следами использования) (рис.13, 31-32, 61), что позволяет связать образование слоя со штурмом замка. Отметим наличие среди керамики фрагмента импортного сосуда, аналогичного найденному на глубине 0,4 м. Это обломок стакана с прямым высоким венчиком, орнаментированным пятью горизонтальными желобками, и десятью ушками-ручками в месте наибольшего расширения тулова, где просматриваются ещё два желобка. Выше ручек стакан украшен рядом насечек. Диаметр венчика 6,7 см. Тесто хорошо отмучено, обожжено до звенящего состояния. Поверхность бордового цвета, равномерно покрыта "бородавками" (рис.13, 1). Глубина залегания фрагмента (0,7 м) определяет верхнюю границу слоя. Инвентарная коллекция слоя датируется XV-первой половиной XVI в. Стратиграфические наблюдения позволяют ограничить датировку интересующего нас слоя, а, соответственно, и фрагмента лоштицкой керамики, второй половиной XV-началом XVI в., что согласуется со временем существования находок типа Лоштице на территории Чехии, Венгрии и Словакии.

Ниже слоя уничтожения, до глубины 1,8/2,1 м, залегает слой жёлтой глины со строительным мусором. В нижней части слоя (глубина 2,05 м), на стыке с завалами кирпича и обмазки, обнаружена монета (рис.18, 1). Определение нумизматических материалов замков проведено доктором Е.Колниковой (Институт Археологии Словацкой академии наук, г.Нитра). Данный экземпляр-венгерская монета Альберта (1437-1439 гг.)[21]. Она определяет время засыпки строительными отходами площади между двумя возведёнными каменными стенами. Ниже слоя кирпичей находятся завалы больших андезитовых камней, булыжников, среди которых попадаются фрагменты оформления интерьера-обтёсанные камни (рис.15, 55). Они свидетельствуют о том, что мусор ссыпался в ходе перестройки замка, а не во время первичного создания каменных фортификаций. Среди инвентаря, обнаруженного в завалах камней, отдельно выделяем фрагмент венчика сосуда с глубины 2,4 м. Изготовлен он из хорошо отмученного теста со значительной примесью графита. Диаметр венчика-32 см (рис.15, 56). Средневековая графитовая керамика, хорошо представленная в комплексах на территории Чехии и Северо-Западной Словакии, известная в Восточной Словакии по единичным фрагментарным находкам, в Закарпатье до настоящего времени не фиксировалась.

Шурф 2. Ориентирован с юго-востока на северо-запад. В ходе его вскрытия зафиксировано три слоя. Верхний-тёмно-серая гумусированная глина, под ним-глина коричневого цвета. В восточном углу шурфа, над материком прослежен слой галечной подсыпки. В заполнении шурфа кости и гончарная керамика. Отметим, что по профилировке венчика отдельные сосуды нижнего слоя подобны поздним формам средневековой керамики Малокопаньского городища[22]. Возможно, именно на Малой Копане изначально планировалось возведение замка с использованием сохранившейся наявной мощной дакийской фортификации (валы, рвы, эскарпы). Однако, после неудачной попытки решить проблему с источником огромного количества воды, необходимой для постройки каменных стен (раскоп XXXI-"колодец") решение было изменено и выбрано расположенное сразу за р.Тисой ур.Нялаб. Отметим находки двух венгерских монет. Первая с глубины 1,3 м-номинал Фердинанда I

---

[16] Čaplovič, Slivka, 1985, s.49; Obr.1, 1,4; Uličný, 2004, s.75; tab.XXXI, 5-6,8-9
[17] Polla, 1986, s.230,232
[18] Polla, 1986, s.230,232
[19] Bencze, 2007
[20] Polla, 1986, s.232
[21] Unger, 1980, 462
[22] Котигорошко-Прохненко, 2007, рис.3; 5

(1526-1564 гг.), монетный двор-Кремница, денар 1553 г[23]. Вторая монета с глубины 1 м-номинал Максимилиана II (1564-1577 гг.), монетный двор-Кремница, денар 1577 г.[24]

Среди подъёмного материала с урочища Нялаб отметим фрагмент венгерской монеты Матея Корвина (1458-1490 гг.), монетный двор-Ноль Баня = Бая Маре, денар 1482-1490 гг.[25] Возможно, с Королёвского замка происходит и находка, определённая как венгерский меч XIV в. Н.э., находящийся в экспозиции Музея вооружённых сил Украины (г.Киев)[26].

Анализ полученных в ходе исследования Королёвского замка материалов позволяет на сегодняшний день установить следующюю стратиграфическую картину. Возведение каменных фортификаций датируем второй половиной XIV в. Н.э., но отмечаем слабую интенсивность процесса жизнедеятельности и ненасыщенный культурный горизонт этого времени. Замок перестроен в средине XV в. Н.э. После реконструкции укреплений создаётся мощный культурный слой, свидетельствующий об интенсивном процессе жизнедеятельности. В начале XVI в. Н.э. фиксируем штурм замка, однако, вопрос его успешности остаётся открытым. Активная жизнедеятельность на Нялабе продолжалась, как минимум, до начала XVII в. Н.э.

Дополнительную информацию о полученных на Королёвском замке материалах принесли результаты естественно-научных анализов (остеологического и металлографического). Определение костей (2413 экз.) проведено доктором П.Пьянчаком, научным сотрудником Музея г.Ганушовцы над Топлой (Словакия)[27].

Из-за аналогичности строения скелета свиньи и кабана не было возможности конкретно разграничить их на диких и домашних. Присутствие и тех и других фиксируется по клыкам (значительных размеров-кабанов и с обрезанными окончаниями для предотвращения разрывания земли-свиней). Неразличимы кости собак и волков. Установлена следующая картина видового состава животных Королёвского замка в количественном отношении: свинья и кабан-44,6 %, корова-22,4 %, косуля-2 %, олень-0,7 %. Птицы, составляющие довольно значительную часть (28,4 %) остеологического материала, представлены домашними (курица, утка) и дикими (фазан) видами. Отдельно отмечаем кости животных, которые не употреблялись в качестве еды, а именно, собаки или волка (1,65 %). Отмеченное доминирование костей свиньи и кабана-обычное явление на памятниках Верхнего Потисья. Значительное количество кабанов, что сохранилось в окресностях Королёвского замка и теперь, много в чём определено вхождением территории в зону предгорных дубовых лесов и заплавой р.Тисы с кормами: сусака, стрелолист, рогоза. В лесах около замка едой служили жолуди и лещина, использующиеся дикими свиньями и теперь.

Флора, окружающая Королёвские укрепления, позволяла выпас значительного количества крупного рогатого скота, занимающего не последнее место в стаде насельников, обслуживающих потребности жителей замка. Она была не только источником мяса, также давала молоко, молочные продукты, шкуры и выступала тягловой силой.

На основании проведённого анализа можно говорить о значении охоты для жителей замка. Присутствие костей диких видов: кабанов, косуль, оленей, фазанов согласуется с поданой в научной литературе ранней историей замка, тесно связанной именно с этим видом деятельности.

Важные данные о технологии изготовления железных изделий получены в результате археометаллургического анализа, проведённого проф. Л.Мигоком (Технический университет, г.Кошице, Словакия)[28]. Они свидетельствуют о применении на территории Закарпатья разнообразных кузнечных операций, а сравнение методов со средневековой технологией металлообработки Словакии и Чехии позволяет считать их единым производственным регионом.

Следующий замок, исследованный археологической экспедицией университета весной 2008 г., находится в с. Бронька (Иршавский р-н Закарпатской обл. Украины).

Памятник расположен на вершине крутой скалистой горы, называемой местным населением Царской. Она прикрывает вход в боковое ущелье горного массива, ограничивающего удобную для поселения долину р.Бронька. Речка, вдоль берега которой проходит дорога, огибает гору с трёх сторон.

Замок возведён на площадке подовальной формы, большей осью с незначительным отклонением ориентированной по линии запад-восток (рис.19). Замок занимает всю территорию плато, размером 35 х 14 м. Ограниченная площадь памятника, расположенного на горе с отличным

---

[23] Huszar, 1979, 935; Unger, 1980, 744
[24] Huszar, 1979, 993; Unger, 1980, 767
[25] Huszar, 1979, 720
[26] Прохненко, 2008
[27] Пьянчак, Прохненко, 2008
[28] Mihok-Prochnenko, 2008

обзором округи в труднодоступной местности, позволяет говорить о функциональном назначении оборонительного пункта, как дозорного, а не резиденции феодала.

Замковые постройки представлены двумя каменными сооружениями, фундамент которых местами еле выделяется над современной поверхностью. Первое-круглая в плане башня (внешний диаметр-7,8 м, толщина стены-1 м), возведённая в восточной части площадки, прикрывала сложный, но наиболее доступный участок подъёма на вершину. Южная часть стены граничит со скальным выступом, высотой 3 м, в основании которого находится пещера искусственного происхождения (рис.19).

Вторая постройка, прямоугольной в плане формы, расположена в западной части плато. Её размеры 13,6 х 7,6 м, толщина стен-1 м. У подножия северной стены начинается крутой склон (45°), между южной стеной и склоном аналогичной крутизны-сравнительно ровная трёхметровая площадка (возможно, для входа в постройку). Западная стена вписывается в отвесные скальные выступы.

Свидетельства местного населения и визуальный осмотр сторожевого пункта позволяют говорить об уничтожении большей части культурного слоя памятника кладоискателями. Во многих местах в результате их "работ" перемещён культурный слой, часто даже обнажена скальная основа. Особо "исследованные" участки фиксируются в восточной части прямоугольного строения, на территории между сооружениями и в восточной башне. Здесь нами собран незначительный подъёмный материал, представленный фрагментами боковых частей гончарных средневековых горшков.

С учётом сложившейся ситуации, принято решение об изучении сравнительно сохранённых зон в западной части прямоугольной постройки и круглой башне. С этой целью были заложены два раскопа.

Площадь раскопа I (6 х 5,6 м) ограничена стенами прямоугольного сооружения. Она характеризуется полным отсутствием культурного слоя (лишь листва и переплетённые корни, уходящие на глубину от 0,1 до 0,5 м) на примыкающих к южной стене квадратах. В ходе вскрытия северных квадратов, под верхним слоем, зафиксирована чёрная гумусированная глина, толщиной до 0,5 м. Ниже, до материка, залегала жёлтая глина с остатками извести. Мощность и этого слоя до 0,5 м. Материк представлен выступающими скалами (рис.19).

Между скальными западинами, в нижней части слоя жёлтой глины, обнаружены три фрагмента лепной керамики от боковых стенок сосудов, которые возможно датировать II тыс. До н.э.

В верхней части слоя и в заполнении чёрной глины отмечено значительное количество культурных остатков: керамика, индивидуальные находки, кости (рис.20; 22). Залегание слоёв на площади раскопа нарушено. Как следствие, материал различных хронологических горизонтов перемешан, что не позволяет точно определить стратиграфию памятника. В данной ситуации возможно лишь выделение из общей коллекции двух групп материала. Керамика первой хронологической группы представлена фрагментами горшков, в основном, серого цвета. Глиняное тесто хорошо отмучено, со значительным содержанием примесей мелкозернистого песка. Венчики сосудов (D-12,5-19 см), как правило, сильно профилированы. Плечики горшков украшены декором в виде композиций горизонтальных врезных и волнистых линий, иногда ногтевыми вдавлениями. В одном случае зафиксирована роспись поверхности коричневой краской (рис.20, 23). Днища, диаметр которых-7,2-10,5 см, иногда имеют гончарные клейма (рис.20, 27-28; 21, 6).

Два сосуда с чётко отогнутым длинным венчиком и высоко приподнятыми плечиками имели тулово овальной формы. Согласно реконструкции параметры первого: D-14,8 см, d-8,8 см, H-20 см (рис.20, 8), второго-D-12,5 см, d-6,8 см, H-13 см (рис.21, 18).

Керамический материал первой хронологической группы раскопа I Броньковского замка, на основании аналогий с памятников Верхнетисского региона[29], может датироваться второй половиной XIII-началом XIV вв. Н.э.

К этому времени относятся и индивидуальные находки раскопа I (керамический тигель, железные ножи, фрагмент шпоры, рыболовный крючок, гвозди, бронзовые пластины и каменные точильные бруски) (рис.22).

Тигель изготовлен из хорошо отмученного глиняного теста со значительным содержанием графита. Венчик в плане квадратной формы с закругленными углами, а разрез сосуда усечённо-конический. Длина венчика-10,5 х 10,5 см. Приблизительный диаметр днища-7 см, высота-12 см (рис.20, 1). На внутренней поверхности зафиксированы следы железной накипи.

Графитовые тигли относятся к единичным находкам средневековья. На территории Закарпатья, до этой находки, единственный фрагмент, датируемый XIV в. Н.э., найден в Королёвском

---

[29] Uličný, 2004

замке[30]. В Верхнем Потисье графитовые тигли также известны на Шаришском Граде, где, однако, они не определены хронологически. На территории Северо-Западной Словакии фрагменты тиглей найдены в мастерской фальшивомонетчика Липтовской Мары, датируемой серединой XV в. Н.э.[31] и в Нитре, в слое XVI-XVII вв. Н.э.[32]

Среди четырёх ножей, обнаруженных при исследовании Броньки, три в обломках (рис.22, 2-4) и один целый. Его общая длина-27,5 см, лезвия-19 см. На клинке фиксируются два сходящихся к острию кровостёка. Черен фиксируется пластиной остроовальной формы (рис.22, 1). Археометаллургический анализ, проведённый проф.Л.Мигоком (Технический университет, г.Кошице, Словакия), показал высокий уровень технологии изготовления данного изделия.

Шпора. Сохранилось одно плечико, в верхней части два выступа для зубчатого колёсика, а на конце отверстие для крепления к обуви. Высота плечика-9,7 см. Железная основа шпоры имела оловянное покрытие (рис.22, 5). Датируется изделие, по аналогиям, концом XIII-началом XIV вв. Н.э., что согласуется с временным диапазоном керамики раннего горизонта[33]. Оловение было доступным методом из-за низкой температуры плавки металла и, в конкретном случае, им достигалось две цели. С одной стороны, вещь получила вид дорогостоящей серебряной шпоры, а с другой, покрытие выполняло защитную антикоррозийную функцию.

Керамика второй хронологической группы раскопа I в количественном отношении незначительна. Изготовлена она из хорошо отмученного теста с едва заметной примесью мелкозернистого песка. Обжиг сквозной, цвет красный (рис.20, 11). Единственный венчик, диаметром 11,8 см, сильно профилирован и украшен по нижнему ребру рядом мелких защипов (рис.21, 20). По аналогии с материалом Шаришского Града[34], датируется XV-XVI вв. Н.э.

Раскоп II заложен в восточной башне. Последовательность залегания слоёв аналогична прослеженной на раскопе I. Верхний-чёрная гумусированная глина (мощность до 1 м), нижний-жёлтая глина (мощность-0,4 м), материковая основа-остро выступающие скалы (рис.19). В заполнении слоёв обнаружены два фрагмента боковых частей гончарных горшков, по характеру теста соотносимых с керамикой первого хронологического горизонта раскопа I.

Характер культурного слоя стал основой для определения восточной башни как дозорной, а постройки прямоугольной формы-как жилого помещения замка.

Анализ материала позволил установить последовательность заселения памятника. Первые обитатели на территории урочища появляются во II тыс. До н.э.

Создание укреплений определяется второй половиной XIII в. Н.э. Основной горизонт проживания, фиксируемый на памятнике, непродолжителен (до середины XIV в. Н.э.). Среди индивидуальных находок доминируют ножи, включая боевые, и бруски для их заточки. Насельники замка занимались охотой и рыбной ловлей, что подтверждается анализом обнаруженного остеологического материала, проведённого научным сотрудником Музея Ганушовцев над Топлой (Словакия), доктором П.Пьянчаком. Определение костей животных свидетельствует об охоте жителей замка на кабанов, косуль, оленей и волков. Кроме того, использовалось мясо свиней и коров[35].

Незначительное количество материала связано с XV в. Н.э. Не исключено, что это связано с работой кладоискателей, которые выбрасывали в отвал вещи, не представляющие для них интерес, в первую очередь, керамику.

Результаты исследований, проведённых экспедицией УжНУ, позволили уточнить отмеченную в отечественной научной литературе дату возведения замка (XIII в. Н.э.) и связать её с послетатарским периодом истории Европы. В завершении отметим, что полученные материалы выступают базовыми для характеристики жизнедеятельности насельников памятника, так как дальнейшему археологическому изучению он не подлежит.

Весной 2008 года археологической экспедицией Ужгородского национального университета также исследовался замок, расположенный на равнинной местности возле речушки Вели в с.Среднее, Ужгородского р-на Закарпатской обл. Украины.

Его центральную часть составляет трёхэтажная жилая постройка (размеры 18,6 х 16,5 м) (рис.23), наиболее сохранившаяся из всех сооружений. Вокруг неё находится ограниченный каменными стенами замковый дворик. Фортификационная система замка представлена двумя линиями значительно снивелированных валов и заплывших землёй рвов, в плане подквадратной формы (рис.23).

---

[30] Прохненко-Гомоляк-Мойжес, 2007, рис.15, 56
[31] Hlinka-Hoššo, 1980, obr.8
[32] Březinová, Samuel a kol., 2007, s.140, obr.118, l-p
[33] Slivka, 1980, s.244-276; Koóšová, 2004, s.523-547
[34] Uličný, 2004
[35] Пьянчак-Прохненко, 2008

Площадь памятника (200 х 200 м) значительно разрушена в ходе строительных и сельскохозяйственных работ местным населением. Ощутимый удар по замку нанесла и деятельность реставраторов, уничтоживших большую часть центральной территории и изменивших внешний вид валов и рвов, что не позволяет говорить об их реальной первоначальной высоте и глубине. На отдельных участках современная высота валов достигает 3,5 м. В ходе работ, по свидетельствам старожилов, нарушена и искусственная система циркуляции (трубы набора и слива), поступающей из речки воды во рвы. В настоящее время, в результате застаивания дождевой воды, они стали заболачиваться.

Середнянскому замку посвящён ряд возникших недавно легенд, связывающих его постройку с орденом тамплиеров. В научной литературе возведение замка датируется XII в. Н.э.[36] Как аргумент в пользу такой сравнительно ранней даты постройки приводятся данные архитектуры, в первую очередь, планировки. При хронологическом определении застройки трудно объяснить наличие во внутренней забутовке коренных стен замка обломков кирпичей, датировка которых значительно младше предложенной. Кроме того, отмечаем, что время возведения замка не подтверждено данными письменных источников. Не вдаваясь в анализ особенностей памятника, проведённый архитекторами-медиевистами, констатируем, что замки аналогичной планировки на территории Венгрии, в состав которой входил и регион, датируются более поздним временем[37].

Отсутствие в историографии единого мнения о времени возведения замка и периода его существования заставило нас провести археологическое обследование памятника.

Фиксация стратиграфии стала первоочередным заданием для археологической экспедиции университета. Установлено, что предшествующими нашим исследованиям "работами" реставраторов уничтожен культурный слой внутри центральной постройки, а полученные нестратифицированные материалы датировались монетами Марии Терезии (XVIII в. Н.э.), опубликованными в районной прессе. Исходя из возможной для проведения раскопок площади, было принято решение об изучении территории, прилегающей к центральному сооружению.

Раскоп I (22 х 4 м) перерезал площадку от южного угла центральной постройки и до первого рва (рис.24). Мощность культурного слоя до 2,8 м.

Замок возведён возле реки, воды которой заполняли рвы, окружающие памятник вместе с валами.

Культурный слой состоял из прослоек глины разного цвета, от серого до чёрного (в основе). Остатки стен зафиксированы в кв.ВГ-1-2 и кв.Ж-1-2 с глубиной фундамента не менее 2,4 от репера, их основа не прослежена в связи с заполнением раскопа водой. Наиболее ранней находкой здесь выступает венгерская монета 1543 г., отчеканенная из бронзы, определённая как номинал Фердинанда I (1526-1564 гг.) (рис.28, 11). Она свидетельствует о возведении каменных стен на этом участке не ранее XVI в. Н.э.

На глубине от 0,5 до 1,5 м обнаружены слои прожжённости, а также ядро и мушкетные пули, что указывает на возможность осады замка.

Исходя из вышеизложенного, в первую очередь, сильного разрушения территории замка в новейшее время, чёткие выводы о времени его существования не представляются возможными. Однако, исходя из стратиграфии, хотя и довольно повреждённой, и вещевого материала, можно выделить два горизонта существования замка. Первый горизонт представлен керамикой и рядом индивидуальных вещей.

Ассортимент керамических изделий представлен гончарными горшками и кувшинами. Изготовлены они из хорошо отмученного теста с примесью мелкозернистого песка, цвет серый, обжиг печной.

Горшки. Составляют, в основном, сосуды с сильно профилированными венчиками, частично снабжёнными "манжетами". Плечики высокоприподняты, тулово овальное или округлое. Диаметр венчиков от 11,3 до 32,6 см (рис.25). Среди горшков выделяется экземпляр, поверхность которого покрыта росписью в виде горизонтальных и волнистых линий коричневого цвета, нанесённых по верхней части округлобокого тулова. Диаметр венчика-15,2 см (рис.26, 2).

Кувшины. В основном, в мелких фрагментах, выделяется верхняя часть кувшина, округлобокая, горло узкое с манжетом, петлевидная ручка прикреплена к манжету и плечику. Диаметр венчика-4 см, плечики украшены горизонтальными врезными линиями (рис. 26, 1).

Горизонт II. Как и предыдущий, представлен, в основном, изделиями из глины и лишь частично-вещами, откованными или отлитыми из железа.

---

[36] Rappoport, 1965, old.61-66; Поп, 2001, с.340; Поп, Поп, 2004, с.40; 2007, с.74

[37] Történelem…, 2007, old.84

Керамика представлена горшками, кувшинами, крышками и кафелем. Горшки и кувшины аналогичные материалу горизонта I. Как добавление к ассортименту, выступают крышки, снабжённые ручками и коническим туловом. Между собой отличаются высотой основания (рис.26).

Отдельную группу составляют обломки кафеля (24 экз.). Изготовлен из хорошо отмученного глиняного теста с примесью мелкозернистого песка, обжиг печной. За исключением шести экземпляров без поливы (рис.27, 6,13-14,17,20-21), покрыт глазурью зелёного цвета (рис.27, 1-5,7-12,15-16,19,22-23) или полихромной росписью (рис.27, 18, 24). Конкретные рисунки, из-за фрагментарности, не определены, за исключением фрагмента верхней окантовки печи с антропоморфным изображением и датой-1632 год (рис.27, 1). Полная аналогия последней плитке известна в материалах Кишвардского замка[38].

В индививидуальные находки горизонта входят кубок, трубки для курения, пряслице, ключ и наконечник арбалетной стрелы (рис.28, 1-4,9-10).

Полученный в ходе раскопок Середнянского замка материал определяется XVI-XVII вв. Н.э., возможно, XVIII в. Н.э. Ранее предложенная дата возникновения замка (XII в. Н.э.) материалами полевого сезона 2008 года не подтверждена.

Зафиксированная на данном участке дата возведения замка является предварительной. В связи с этим, возникает необходимость дальнейшего исследования для её подтверждения, в первую очередь на основании письменных источников и архитектурных особенностей замка. Считаем, что в решении вопроса должен учитываться и процесс создания расположенных невдалеке винных подвалов. Камни, полученные при их сооружении, были наиболее реальным материалом для постройки замка. Дата строительства подвалов, в начале XVI в. Н.э., согласуется с полученными нами данными об изначальном времени возникновения фортификационных сооружений. Однако этот вопрос может быть решён лишь после проведения анализов породы с обоих пунктов.

Весной 2009 г. Экспедицией университета исследовался памятник, расположенный на восточной окраине с.Квасово Береговского р-на. Возведён замок на горе, северный и северо-восточные склоны которой, выходящие к р.Боржаве, крутые, южный и юго-западный-пологие.

Часть архитектурного комплекса уничтожена в результате хозяйственной деятельности в XX в. Сохранилась постройка в плане формы прямоугольного треугольника (толщина стены-2 м, внутренняя площадь-450 кв. М). На южном углу сооружения находится круглая в плане башня (внутренний диаметр-9 м), у которой заканчивается ров, идущий вдоль западной стены (рис.29).

Визуальным осмотром установлено, что археологическому исследованию подлежит лишь площадь, примыкающая к северному углу постройки (вдоль южной стены на поверхности выступает скала, а в центральной части сооружения-находится углубление от раскопа 60-х гг. XX в.).

В связи с этим, раскоп I (размеры 3 х 4 м) был заложен у западной стены в 3 м от северного угла постройки. Мощность культурного слоя до 3,2 м.

Верхний горизонт (1м) представлен строительным мусором (камни, кирпичи, штукатурка). Ниже залегали слои тёмно-серой и светло-коричневой (в основе) глины. Материк скальный, на нём фиксируется слой камней, мощностью 0,2-0,3 м (рис.30).

В центральной части раскопа, под завалами строительного мусора, с глубины 1 м, были прослежены контуры ямы 1, глубиной 1,25 м. В нижней части ямы зафиксирован боковой отвод к замковой стене. В заполнении находилась тёмная глина со значительным содержанием керамического и остеологического материала.

Посуда представлена, в основном, гончарными горшками. Изготовлены они из хорошо отмученного теста с примесью мелкозернистого песка, цвет серый, обжиг печной. Венчики сосудов сильно профилированы, частично снабжены "манжетами" или валиками с защипами. Плечики высокоприподняты, тулово овальное или округлое. Керамический комплекс ямы 1 датируется XVI в. Н.э.[39], что согласуется с находкой венгерской монеты Фердинанда I (1526-1564 гг.), монетный двор-Кремница, номинал 1553 г. (рис.32, 21).

Керамический материал, собранный на площади раскопа, выделяется в две группы. Сосуды первой, находившиеся в верхних слоях у стены, аналогичны комплексу ямы 1.

Вторая группа представлена пятью фрагментами от лепных сосудов (рис.31, 72), которые по морфологическим особенностям датируются II тыс. До н.э. Происходят они, в основном, из нижнего слоя (светло-коричневая глина).

Индивидуальные находки раскопа I представлены железными гвоздями, бронзовыми орнаментированными пластинами, наконечником арбалетной стрелы, мушкетными пулями и венгерской монетой Фердинанда I, монетный двор-Кремница, номинал 1555 гг. (рис.32).

---

[38] Földing, 1997-1998, old.282, kép.27

[39] Uličný, 2004

Полученный в ходе раскопок Квасовского замка средневековый материал определяется исключительно XVI в. Н.э.

Второй замок, исследованный весной 2009 г., находится на северной окраине с.Сильце, на вершине горы Бодулив. С северной и северо-западной сторон подножье горы было заболочено (в даный момент организованы рыбники), с юго-восточной, в 200 м от подножья, протекает р.Иршавка, впадающая невдалеке в р.Боржаву. Восточный и северо-западный склоны горы крутые, юго-западный-пологий.

Расположен замок на ровной площадке, каменными стенами ограничена площадь 32 х 32 м, с внешней стороны кладки, с северной и южной сторон, выкопаны рвы и насыпаны валы.

Исследовался замок в 1981 г. Археологической экспедицией Закарпатского областного краеведческого музея под руководством С.И.Пеняка. Им выделены три культурно-хронологических горизонта (III-II вв. До н.э., X-XI вв. Н.э., XIII-XIV вв. Н.э.). В 1991 г. Памятник изучался А.В.Дзембасом (1991), который выявил незначительное количество гальштатской и средневековой керамики.

Нами заложены раскоп I (4 х 6 м) в северо-западном углу сооружения и два шурфа внутри замка.

Полученый керамический материал точному определению не подлежит, находясь в диапазоне XI-XIII вв. Н.э. Выделение среди этого материала двух горизонтов считаем необоснованным, а, исходя из анализа исторической ситуации, вероятно, датировка средневекового горизонта не выходит за рамки XIII в. Н.э.

По достоверным закарпатским материалам на сегодняшний день можем выделить три основные волны деятельности средневековых замковых фортификаторов. Первая, конца XIII в. Н.э. (Бронька, Невицкое, Сильце) и вторая, средины XIV в. Н.э. (Королёво, Виноградово, Невицкое) обусловлены возведением сети замков в Венгерском королевстве со стабилизацией экономики после нашествия татаро-монголов и связаны, скорее всего, с южной угрозой. Первый этап характеризуется строительством круглых в плане донжонов, второй-готических четырёхугольных башен. Общей их чертой выступает незначительная площадь, занимаемая укреплениями, а также слабый культурный горизонт, что позволяет допустить доминирование дозорной функции существования данных пунктов в это время. Ситуация кардинально меняется во второй половине XV-в начале XVI вв. Н.э., когда в ответ на широкое распространение огнестрельного оружия происходит масштабная перестройка существующих (Королёво, Виноградово, Невицкое) и возведение новых мощных пунктов (Среднее, Квасово). Как дозорный в это время используется Броньковский (табл.I). Прекращение функционирования замков, за исключением Ужгородского, Мукачевского и Хустского, относится к XVII-XVIII вв. Н.э.

В завершение отметим, что полученные археологической экспедицией УжНУ материалы по истории замков Закарпатья значительно уточняют и дополняют данные о региональном средневековье, но для восстановления его целостной картины необходимо широкомасштабное целенаправленное изучение синхронных памятников всего Верхнего Потисья.

Табл.I. Хронология замков Закарпатья по археологическим материалам.

Пункт	Дозамковое заселение	Возведение	Перестройки	Штурмы	Прекращение функционир.
Сильце	III-II вв. До н.э.	кон. XIII в. Н.э.	-	-	кон. XIII в. Н.э.
Бронька	II тыс. До н.э.	кон. XIII в. Н.э.	-	-	XIV ст. Н.е.
Невицкое	XIV-XII, IX-VIII, VI-IV, I вв. До н.э.	кон. XIII в. Н.э.	сред. XIV и сред. XV вв. Н.э.	кон. XVI и сред. XVII в. Н.э.	сред. XVII в. Н.э.
Королёво	-	сред. XIV в. Н.э.	сред. XV в. Н.э.	нач. XVI в. Н.э.	нач. XVII в. Н.э.
Виноградово	XIV-XII вв. До н.э.	сред. XIV в. Н.э.	кон. XV-нач. XVI вв. Н.э.	-	XVII в. Н.э.
Квасово	II тыс. До н.э.	XVI вв. Н.э.	XVI вв. Н.э.	-	XVI вв. Н.э.
Среднее	II тыс. До н.э.	кон. XV-нач. XVI вв. Н.э.	кон. XVII в. Н.э.	нач. XVIII в. Н.э.	нач. XVIII в. Н.э.

Литература:

Бернякович К.В. *Древнеславянские памятники Закарпатской области (СССР),* in *SA*. 1957. V. 2. С. 435-455.

Гомоляк Е.М. *Замки Закарпаття (бібліографія),* in *Carpatica-Карпатика. Давня та середньовічна історія Карпато-Дунайського ареалу*. Ужгород, 2006. Вип.34. С. 229-240.

Дзембас А.В. *Отчёт отряда археологической экспедиции Ужгородского государственного университета/Отчёт.* Ужгород, 1991.

Дембас О.В. *Хронологічні горизонти та етапи забудови Невицького замку,* in *Carpatica-Карпатика. Давня історія України і суміжних регіонів.* Ужгород, 2001. Вип.13. С.249-257.
Дембас О., Кобаль Й. *Невицький замок.* Ужгород, 2005.
Котигорошко В.Г., Прохненко И.А. *Исследование городищ Закарпатья в 2006 г./Отчёт о полевых исследованиях.* Ужгород, 2007.
Поп Д., Поп И. *Замки Подкарпатской Руси.* Ужгород, 2004.
Поп Д., Поп И. *Путешествие по архитектурным памятникам Подкарпатской Руси.* Ужгород, 2007.
Поп И.И. *Энциклопедия Подкарпатской Руси.* Ужгород, 2001.
Прохненко И.А. *Меч с Королёвского замка inCarpatica-Карпатика.* Ужгород, 2008. Вип.37. С.186-188.
Прохненко И.А., Гомоляк Е.М., Мойжес В.В. *Результаты исследования Виноградовского и Королёвского замков в 2007 году,* in *Carpatica-Карпатика.-Ужгород,* 2007. Вип.36. С. 219-255.
Прохненко И.А., Гомоляк Е.М., Мойжес В.В. *Результаты исследования Броньковского замка in Carpatica-Карпатика.* Ужгород, 2008. Вип.38. С. 139-148.
Прохненко И.А., Гомоляк Е.М., Зомбор И.Т. *Середнянский замок in Carpatica-Карпатика.* Ужгород, 2008. Вип.38. С.189-192.
Пьянчак П., Прохненко И.А. *Анализ остеологического материала замков северо-восточной части Верхнего Потисья,* in *Carpatica-Карпатика.* Ужгород, 2008. Вип.37. С. 166-177.
Bencze Ü. *Importuri de vase ceramice central-europene în Transilvania. Secolele XIV-XVI.* http://www.medievistica.ro/texte/arta.
Březinová G., Samuel M. A kol. *"Tak čo, našli ste niečo?" Svedectvo archeológie o minulosti Mostnej ulice v Nitre.* Nitra, 2007.
Drobná Z. *Loštické poháry. K otázce jeich datování a slohového zařazení,* in *Český Lid.* 1957. 44. S. 98-107.
Földing Z. *A kisvárdai vár XV-XVII. Századi kályhacsempái,* in *JAMÉ.* 1997-1998. XXXIX-XL. Old. 265-309.
Goš V. *Město středověkých hrnčířů.* Opava, 2007.
Goš V., Novák J. *Počátky výroby loštické keramiky in AR.* Praha, 1978. XXVIII. 5. S.399-404.
Hlinka J., Hoššo J. *Historickoarcheologický výskum peňazokazeckej dielne v Liptovskej Mare,* in *Zborniik slovenského národného múzea. Historia.* 1980. 20. S.237-258.
Huszar L. *Munzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute.* Budapest, 1979.
Koóšová P. *Ku klasifikácii vrcholnostredovekých ostrôh z územia Slovenska (12.-15. storočie),* in *Archaeologia Historica.* 2004. 29. S.523-547.
Mihok L., Prochnenko I.A. *Analysis of Iron Objects from Korolevo and Vinogradovo Castles,* in *Carpatica-Карпатика.* Ужгород, 2008. Вип.38. P.149-165.
Nekuda V., Reichertová K. *Středověká keramika v Čechách a na Moravě.* Brno, 1968.
Polla B. Košice Krásna. *K stredovekým dejinám Krásnej nad Hornádom.* Košice, 1986.
Rappoport P.A. *Kárpátaljai kőzépkori várak,* in *AÉ.* 1965. kőt.92. 1. Old.61-66.
Slivka M., Vallašek A. *Hrady a hrádky na Východnom Slovensku.* Košice, 1991.
Történelem. *A középkor és a kora újkor története 6.* Szeged, 2007.
Uličný M. *Premeny východoslovenskej keramiky v 13.-17. storočí [na poklade analýzy keramického fondu z hradu Šariš]/Dizertačná práca.* Prešov, 2004.
Unger E. *Magyar eremhataroso.* Budapest, 1980.

Rezultatele cercetărilor privind cetăţile din Transcarpatia

Rezumat

Igor Prokhnenko, Omelian Homeliak, V. M. Mozhes

În perioada actuală, literatura ştiinţifică localizează mai multe zeci de cetăţi în partea de nord-vest a regiunii Tisei Superioare. Totuşi, chiar şi în urma introducerii în această categorie a grădiştilor (cetăţi de pamânt), a castelelor şi a posturilor de strajă (supraveghere), doar câteva cetăţi au o existenţă confirmată.

Lipsa de confirmare se referă la castelele din satele Cenadievo, Dovhe, Eseni şi Goreane (Ujgorod), la fortificaţiile încă nelocalizate: Bergvar, Gutivar, Sasvar, şi la punctele fără fortificaţii de piatră: Bereg-Diido-Touvar, Borsovavar, Vişkovo. Certe sunt 10 cetăţi-monumente ale arhitecturii militare din piatră, în care zidurile cu turnuri, valuri şi şanţuri înconjoară complexele spaţiilor de locuit: Siltse (Boduliv), Bronka, Vinogradov (Kankov), Kvasovo, Mukacevo, Nevytske, Korolevo (Nyalab) Serednye, Ujgorod, Hust).

Plasate aproape pe aceeaşi linie, la poalele Munţilor Carpaţi, pe principalele cursuri de ape ale regiunii, acestea se diferenţiază între ele prin momentul construcţiei, durata existenţei şi scopurile funcţionării (reşedinţă a nobililor, mănăstiri şi puncte de pază). Studiul acestora, în paralel cu cel al sistematizării oraşelor şi a satelor enumerate, permite reconstituirea modelului de dezvoltare cultural-politică şi social-economică a

populaţiei regiunii în al doilea şi al treilea sfert a sec. II î.e.n. Cu toate acestea, libera interpretare a surselor scrise a determinat introducerea, în literatura de specialitate, a unei serii de scheme cronologice false referitoare la cetăţi, care a deformat în mare măsură istoria regiunii. În vederea remedierii acestor inconvenienţe, este nevoie de date arheologice, care reflectă obiectiv realitatea, pentru stabilirea motivelor construirii acestora.

Funcţionarea îndelungată, neîntreruptă şi reconstruirile permanente ale cetăţilor de la Mukacevo, Ujgorod şi Hust au dus la distrugerea urmelor arheologice medievale, îngreunând semnificativ determinarea cronologică a momentului apariţiei acestora. Una dintre cetăţile studiate care permite obţinerea de informaţii stratigrafice concrete este cea din Nevytske, a cărei cercetare a început încă din 1991, cu aportul echipei conduse de O.V. Dzembas. Nici măcar în acest caz, datarea şi cauzele apariţiei fortificaţiilor de piatră nu sunt însă clar elucidate. Construirea cetăţii poate fi datată în secolul al XII-lea, cu toate că materialul medieval timpuriu descoperit aparţine sfârşitului sec. XIII şi începutului sec. XIV. Acest paradox a atras atenţia echipei de cercetători ai Universităţii Naţionale din Ujgorod asupra problematicii cetăţilor din Transcarpatia. Primii paşi efectuaţi în vederea studierii punctelor fortificate din Vinogradovo, Korolevo, Bronka şi Serednij i-au reprezentat campaniile arheologice din 2007 şi 2008, care au avut drept scop colectarea de informaţii stratigrafice şi de datare a cetăţilor.

În urma săpăturilor arheologice au fost precizate, iar în unele cazuri simplificate ipotezele avansate în literatura ştiinţifică. Mai concret, în cazul materialului arheologic, se propune o nouă schemă cronologică a dezvoltării monumentelor medievale cu scop defensiv din regiune. Pentru cercetarea punctelor, excepţie făcând Korolevo, sunt caracteristice descoperirile din jurul cetăţilor, care demonstrează ca aceste locuri nu erau alese accidental pentru aşezări. În Vinogradov există un strat de cultură foarte puternic din epoca bronzului (cultura Stanovo XIV-XII î.e.n.), în Serednye şi în Bronka, un număr mic de materialele greu identificabile, datând din secolele III-II î.e.n.

Greu de argumentat sunt şi afirmaţiile privind existenţa, la cetatea de la Vinogradov, a stratului de cultură slav vechi, datând din sec. X-XI e.n. În Serednyi nu au fost descoperite însă elemente de cultură materială datând din sec. XII-XV, amintite în literatura de specialitate. Cel mai vechi material (de la sfârşitul secolului XIII e.n) este legat de construcţia fortificaţiei de piatră de la Bronka. În stadiul actual al cercetărilor, propunem datarea perioadei de construcţie a cetăţilor de la Vinogradov şi Korolevo la jumătatea secolului al XIV-lea. Trebuie subliniat însă faptul că, în ambele cazuri, orizonturile culturale din secolul al XIV-lea sunt reprezentate printr-o mică cantitate de ceramică. Reconstruirea cetăţilor a avut loc, în Korolevo, la mijlocul secolului al XV-lea, iar în Vinogradovo la sfârşitul secolului al XV sau începutul secolului al XVI-lea.

După momentul reconstruirii fortificaţiilor de la Korolevo, cultura materială este reprezentată de un strat solid, indicând o locuire intensă. În cetatea de la Vinogradov, în schimb, stratul de cultură medieval este reprezentat de un număr mic de materiale, singura explicaţie fiind utilizarea sa ca mănăstire. În aceeaşi perioadă (sfârşitul sec.XV-începutul sec. XVI) datăm şi apariţia cetăţii din Serednye Materialele arheologice nu susţin ipotezele cercetătorilor privind asediile cetăţii de la Vinogradov. În Korolevo, asaltul cetăţii poate fi datat la începutul sec. Al XVI-lea, însă problema succesului atacatorilor rămâne deschisă. Viaţa activă la Nyalab continuă cel puţin până la începutul secolului al XVII-lea. Cetatea de la Serednye funcţionează până la începutul sec. XVIII e.n.

Conform materialelor descoperite în cercetările din Transcarpatia, în etapa actuală se pot diferenţia două etape principale de activitate a fortificaţiilor medievale: prima, la sfârşitul sec. XIII (Bronka, Nevytske), iar a doua, la mijlocul sec. XIV (Korolevo, Vinogradovo, Nevytske). Explicaţia rezidă în fenomenul mai amplu de construire a reţelei de cetăţi ale regatului maghiar, odată cu stabilitatea economică de după invazia mongolă, şi este legată, mai bine zis, de pericolul nordic.

Prima etapă se caracterizează prin construirea donjoanelor rounde, cea de a doua etapă prin ridicarea de turnuri dreptunghiulare gotice. Caracteristica lor comună este perimetrul mic pe care îl ocupă fortificaţiile şi stratul slab de cultură, ce permite ipoteza unei funcţii preponderent de strajă. Situaţia se schimbă radical în cea a doua jumătate a sec. Al XV-lea şi la începutul sec. Al XVI-lea, când, ca o reacţie la răspândirea armelor de foc, are loc reconstruirea radicală, în proporţii mai mari, a construcţiilor existente (Korolevo, Vinogradovo, Nevytske) sau ridicarea a noi puncte mai puternice (Serednye).

Ca punct de strajă, în această perioadă este folosită cetatea de la Bronka. Funcţionarea cetăţilor, cu excepţia celor din Ujgorod, Mukacevo şi Hust se extinde până în sec. XVII-XVIII. Ca o concluzie, materialele arheologice privind istoria cetăţilor din Transcarpatia completează şi corectează informaţiile privind evul mediu din regiune, însă pentru reconstituirea unei imagini de ansamblu este necesar studiul sincron al monumentelor Tisei Superioare.

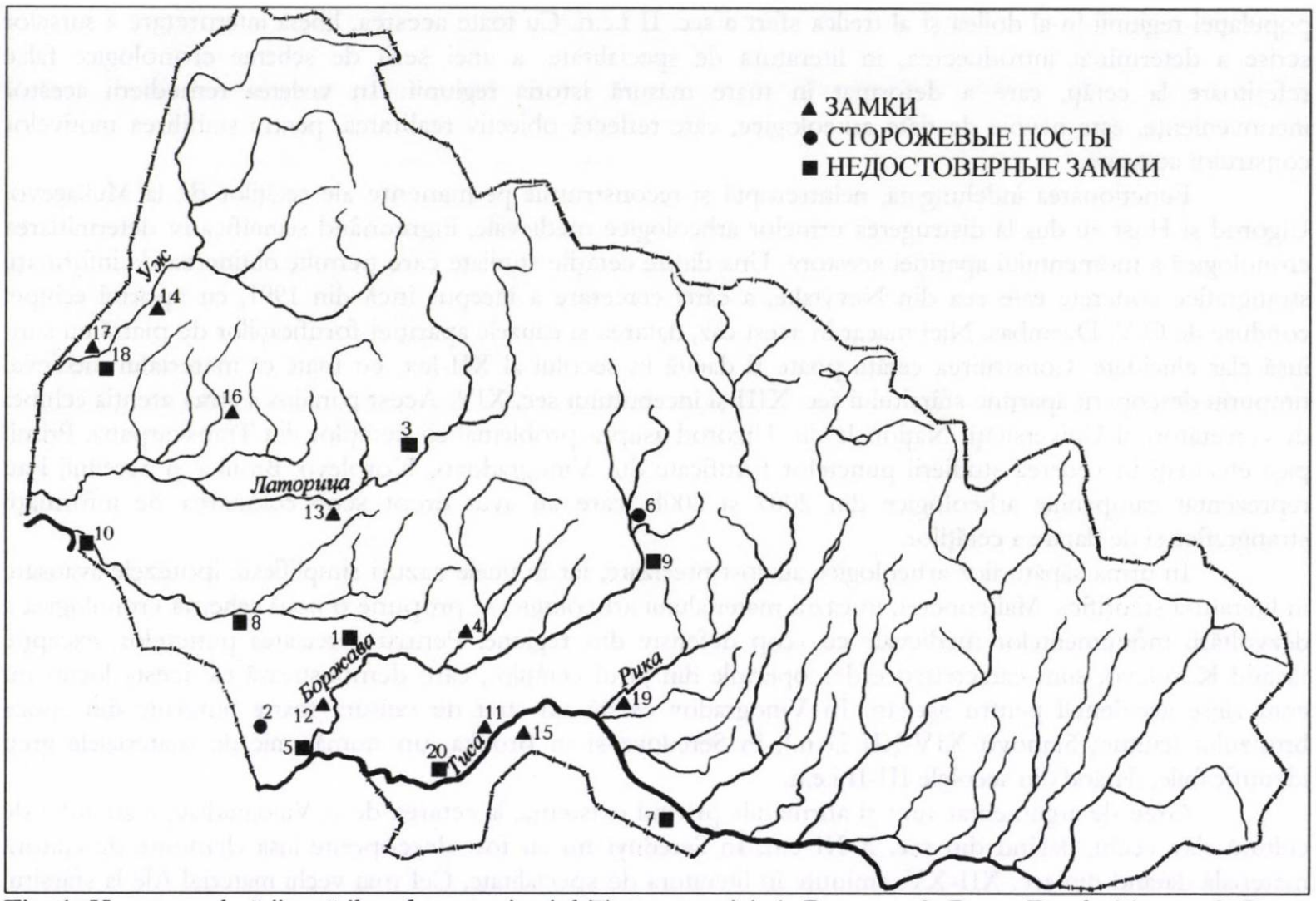

Fig. 1. Harta amplasării cetăţilor de pe teritoriul Transcarpatiei. 1. Beregvar 2. Bereg-Dyydo-Touvar 3. Bereg St. Mikloshvar (Chynadiyevo), 4. Bodolovvar 5. Borshovavar 6. Bronka 7. Vyshkovo 8. Gutivar 9. Dolgoyvar 10. Esen, 11. Kankov (Vinogradov), 12. Kvasovo 13. Mukacevo; 14. Nevytske; 15. Nyalab (Korolevo), 16. Seredne: 17. Ungvar; 18. Unguyvar; 19. Hust, 20. Shashvar.

Рис.1. Карта расположения замков на территории Закарпатья. 1. Берегвар; 2. Берег-Дыйдо-Тоувар; 3. Берег-Сент-Миклошвар (Чинадиево); 4. Бодоловвар; 5. Боршовавар; 6. Бронька; 7. Вышково; 8. Гутивар; 9. Долгойвар; 10. Есень; 11. Канков (Виноградово); 12. Квасово; 13. Мункач; 14. Невицкое; 15. Нялаб (Королёво); 16. Среднее; 17. Унгвар; 18. Унгуйвар; 19. Хуст; 20. Шашвар.

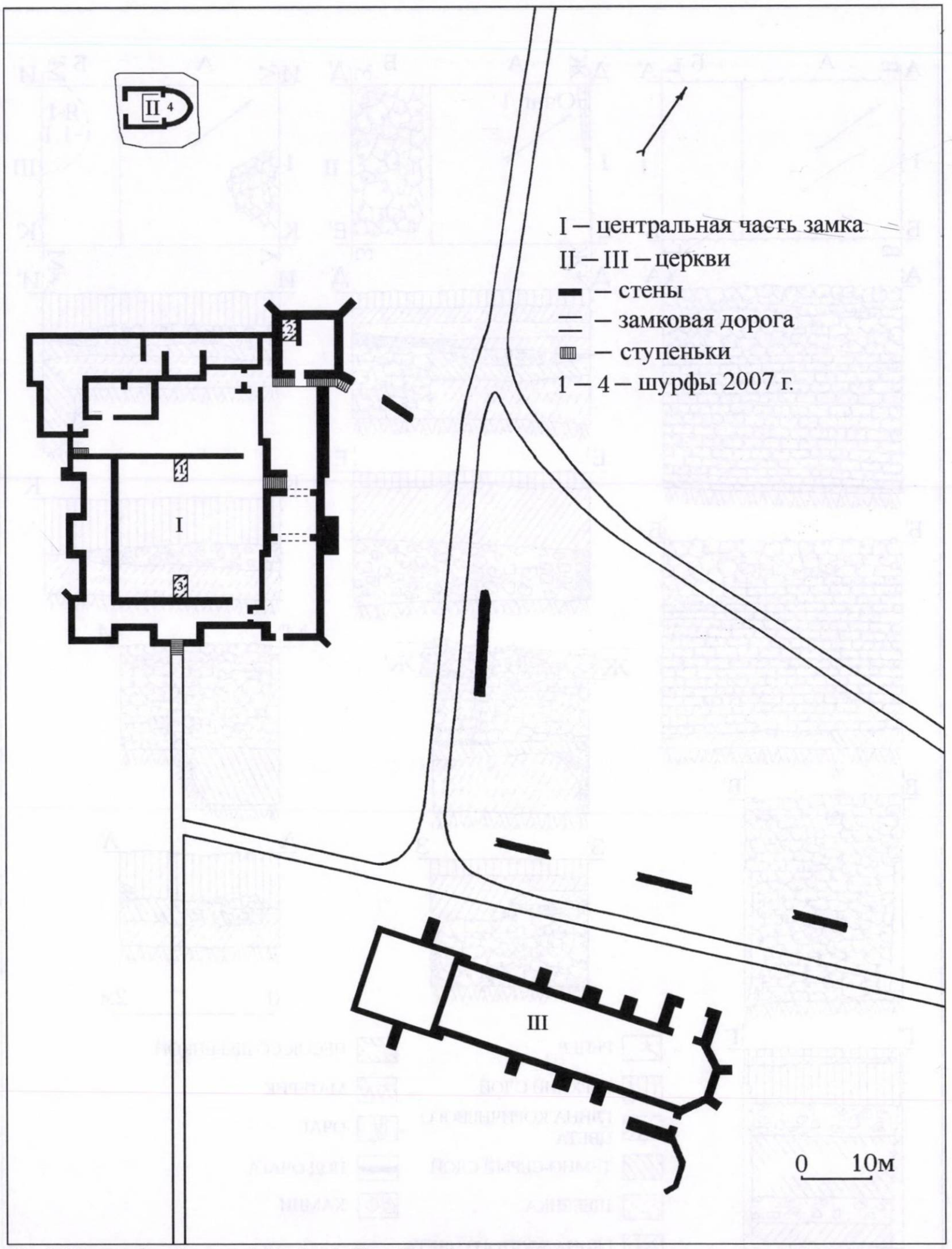

Fig. 2. Vinogradov (loc numit Kankov). Planul amplasării cetăţii.
Рис.2. Виноградово (ур.Канков). План расположения замка.

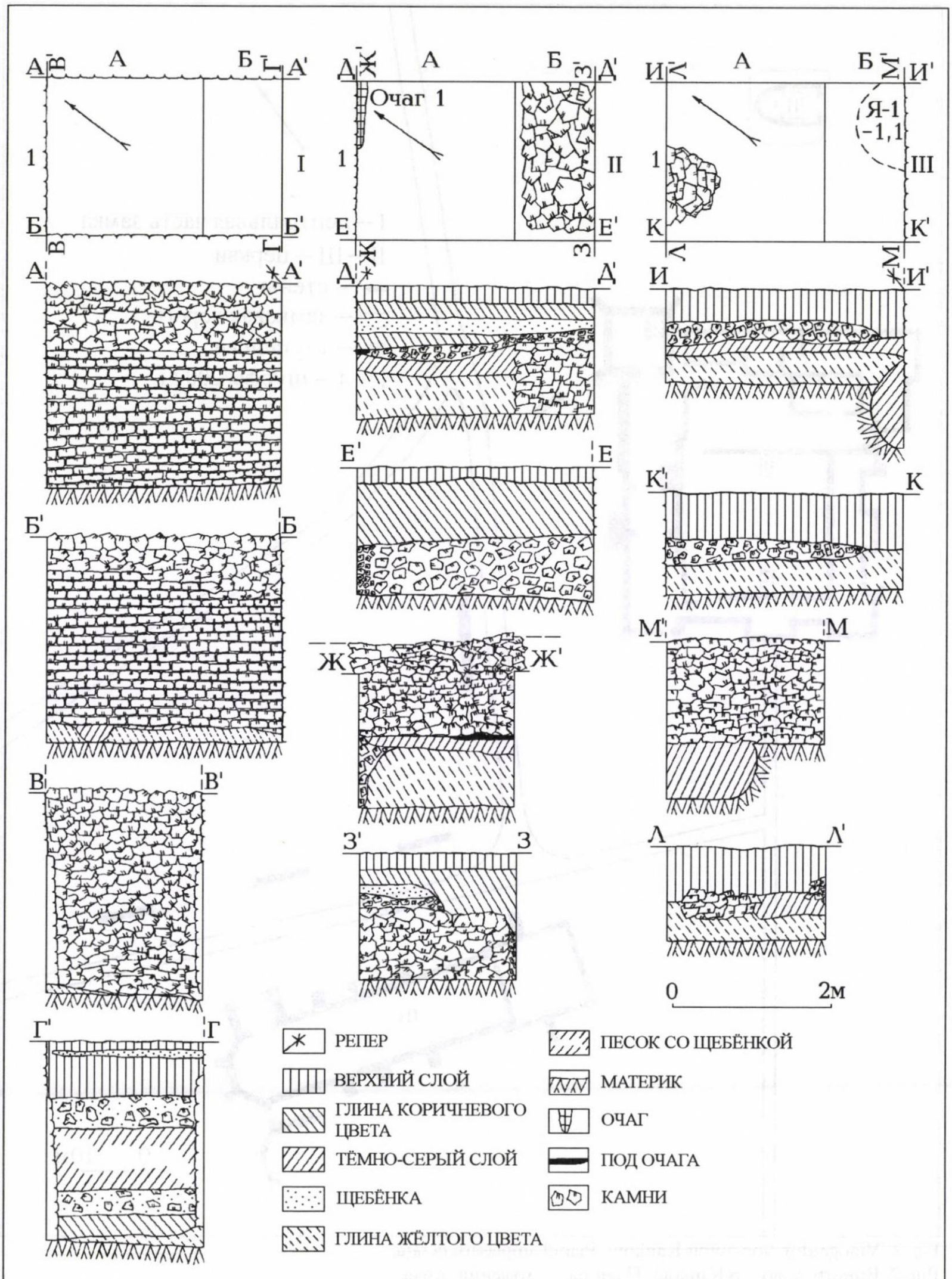

Fig. 3. Vinogradov (loc numit Kankov). Planul amplasării cetăţii. . Planuri şi secţiuni ale săpăturilor 1-3. I- secţiunea 2; II- secţiunea; III- secţiunea 3.

Рис.3. Виноградово (ур.Канков). Планы и разрезы шурфов 1-3. I-шурф 2; II-шурф 1; III-шурф 3.

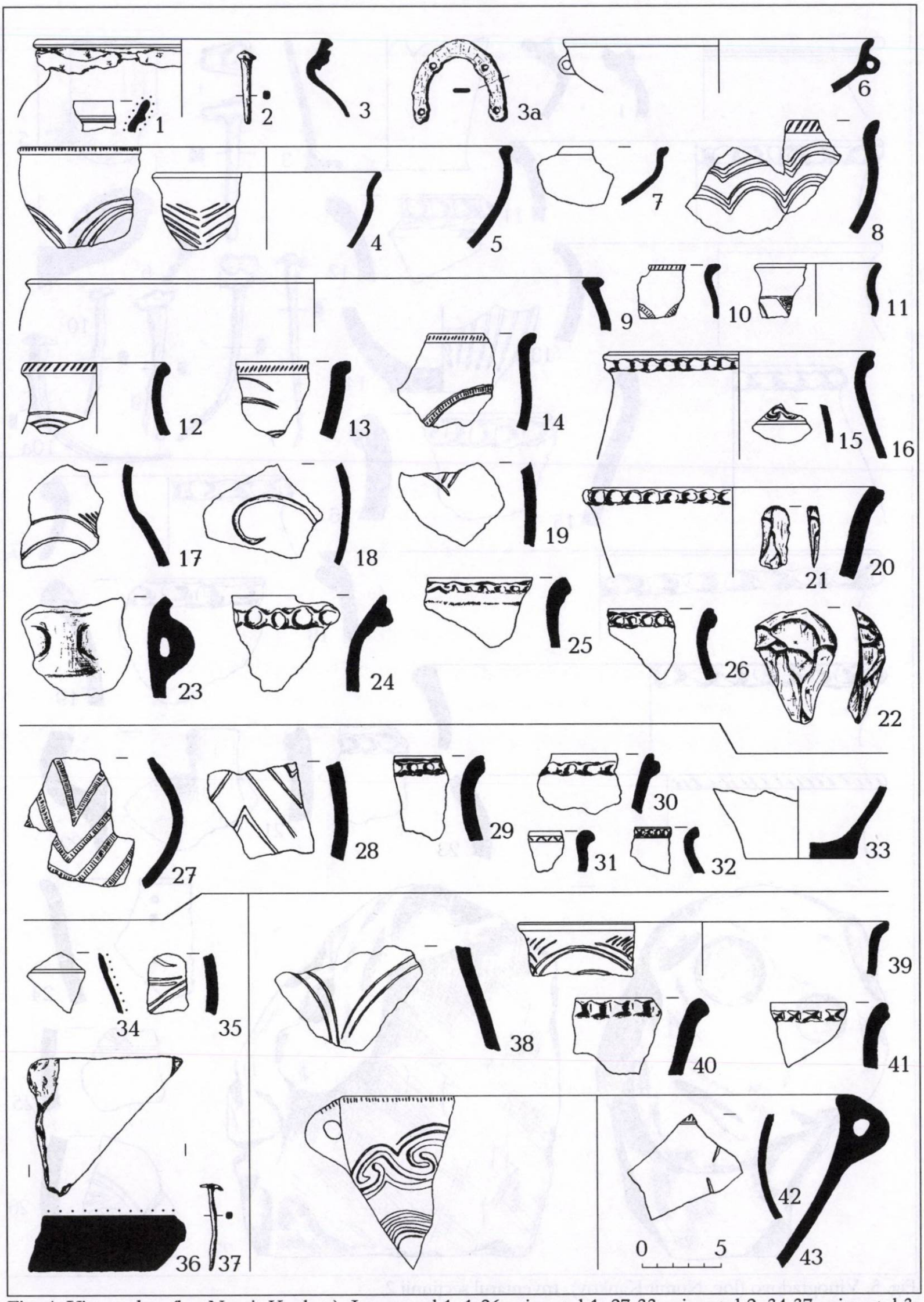

Fig. 4. Vinogradov (loc Numit Kankov). Inventarul 1. 1-26-orizontul 1; 27-33-orizontul 2; 34-37-orizontul 3; 38-43-vatră 1.

Рис.4. Виноградово (ур.Канков). Инвентарь шурфа 1. 1-26-горизонт 1; 27-33-горизонт 2; 34-37-горизонт 3; 38-43-очаг 1.

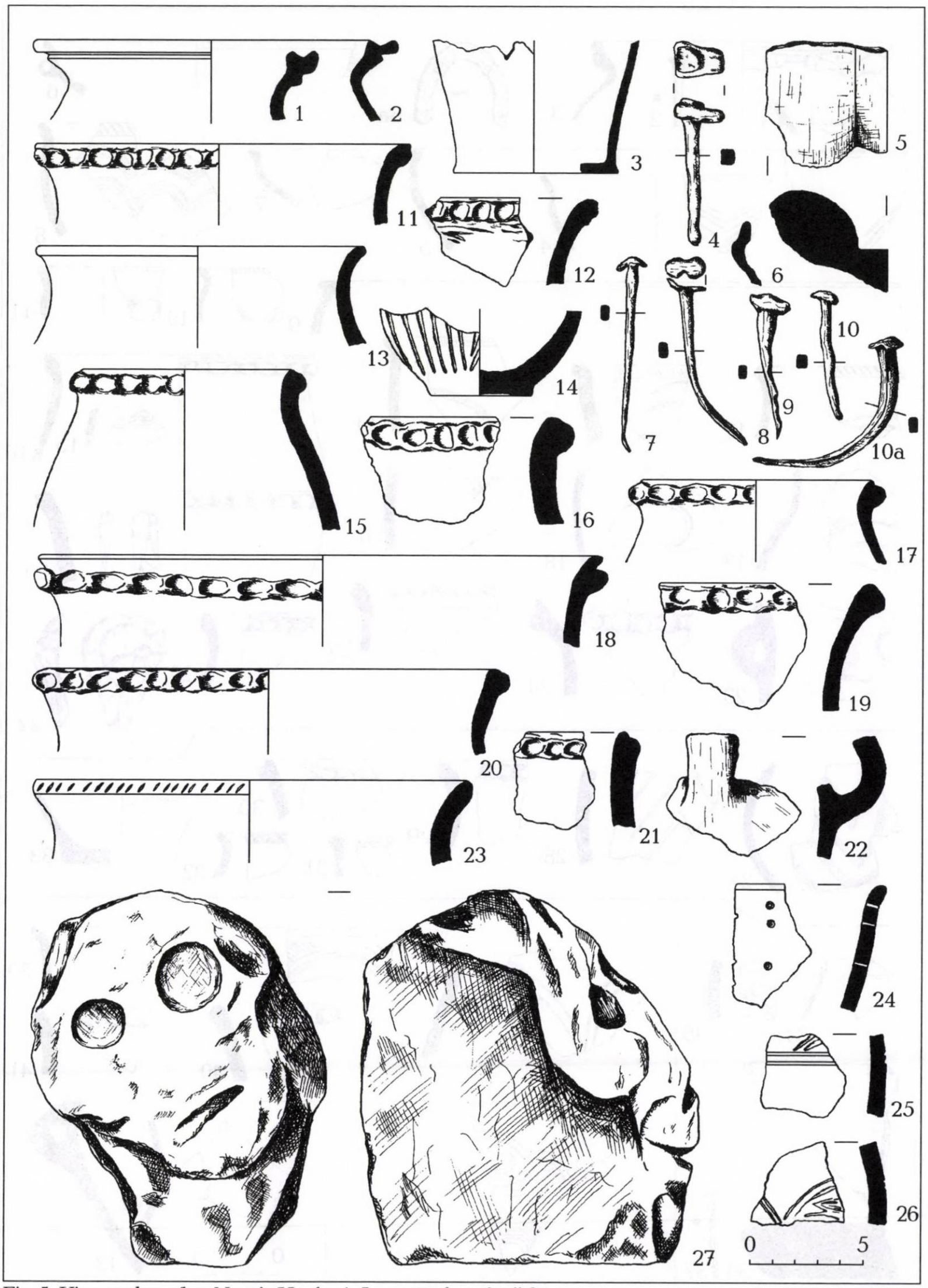

Fig. 5. Vinogradovo (loc. Numit Kankov). Inventarul secţiunii 2.
Рис.5. Виноградово (ур.Канков). Инвентарь шурфа 2.

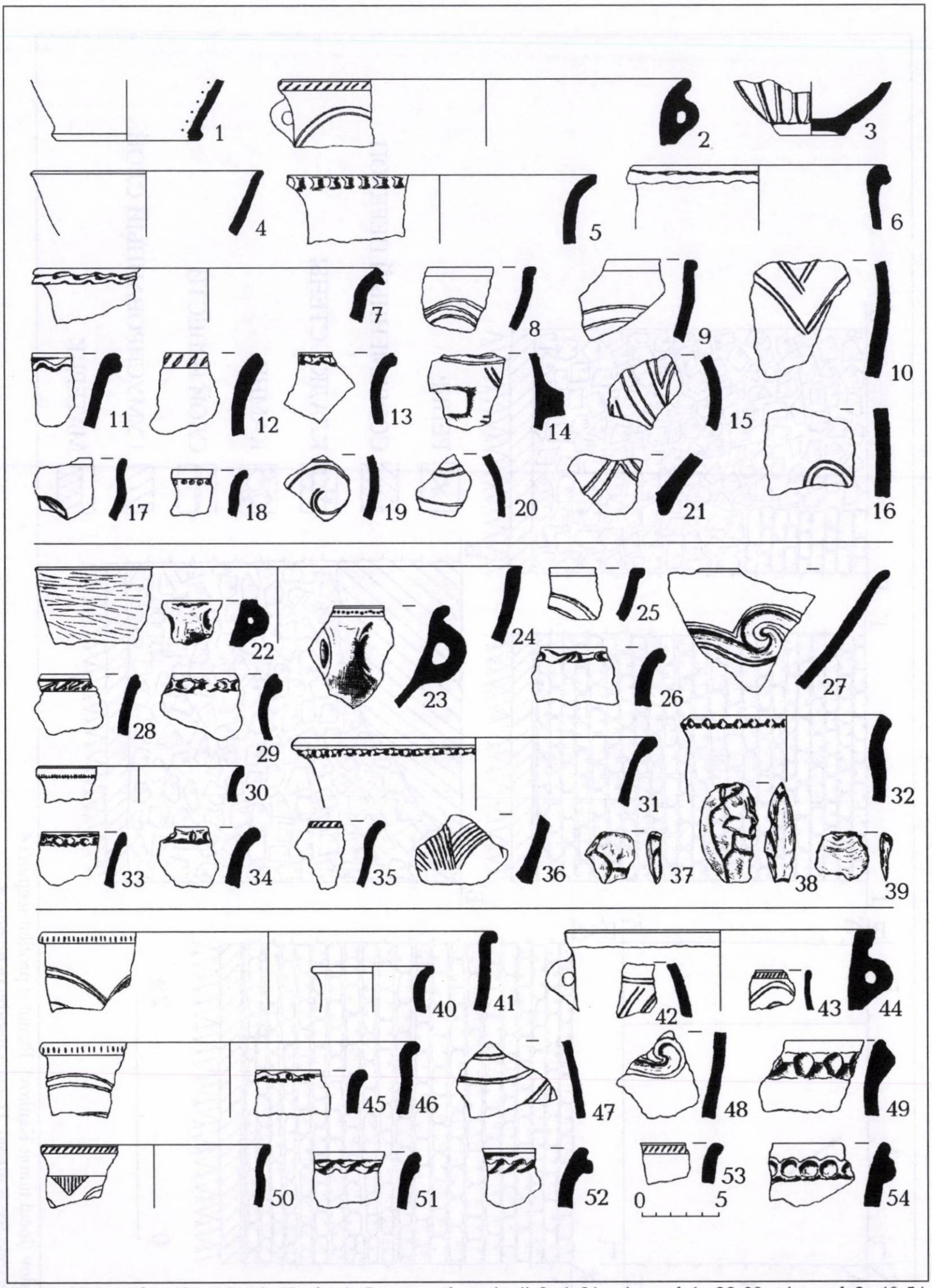

Fig. 6. Vinogradov (loc Numit Kankov). Inventarul secţiunii 3. 1-21-orizontul 1; 22-39-orizontul 2; 40-54-groapa 1.

Рис.6. Виноградово (ур.Канков). Инвентарь шурфа 3. 1-21-горизонт 1; 22-39-горизонт 2; 40-54-яма 1.

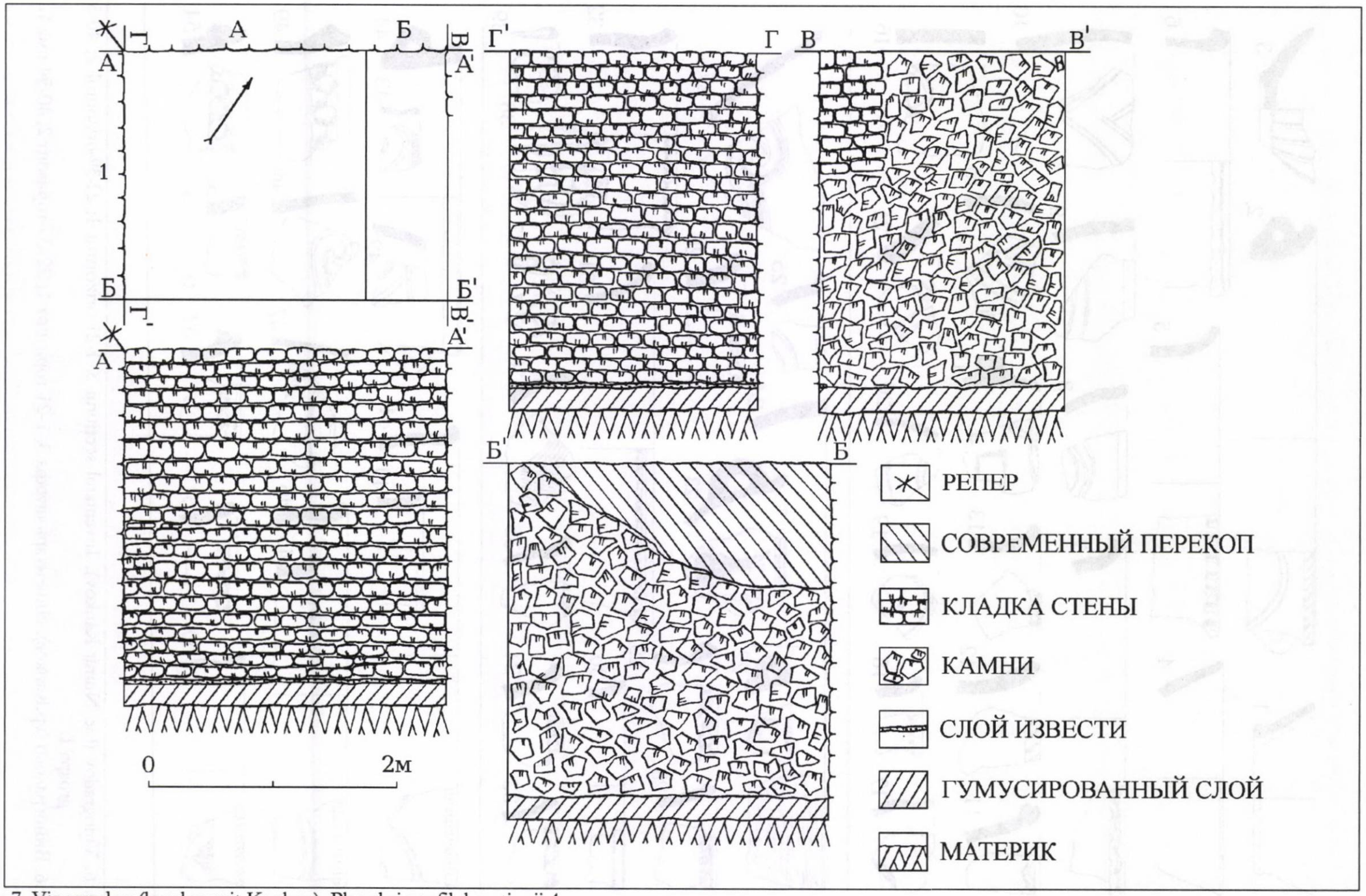

Fig. 7. Vinogradov (locul numit Kankov). Planul şi profilul secţiunii 4.
Рис.7. Виноградово (ур.Канков). План и профиля шурфа 4.

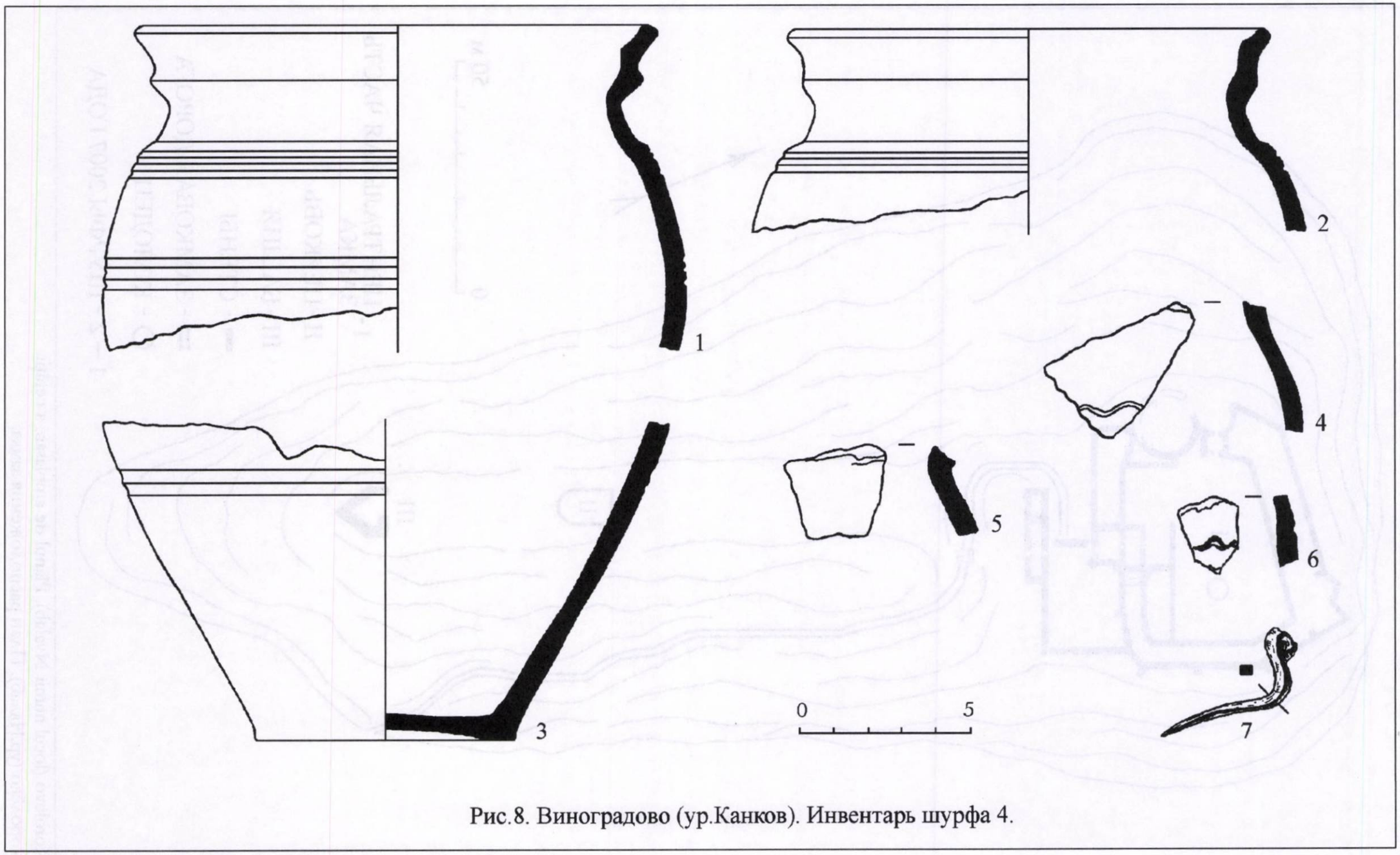

Рис.8. Виноградово (ур.Канков). Инвентарь шурфа 4.

Fig.. 8. Vinogradov (locul numit .Kankov). Inventarul secţiunii 4.

Рис.8. Виноградово (ур.Канков). Инвентарь шурфа 4.

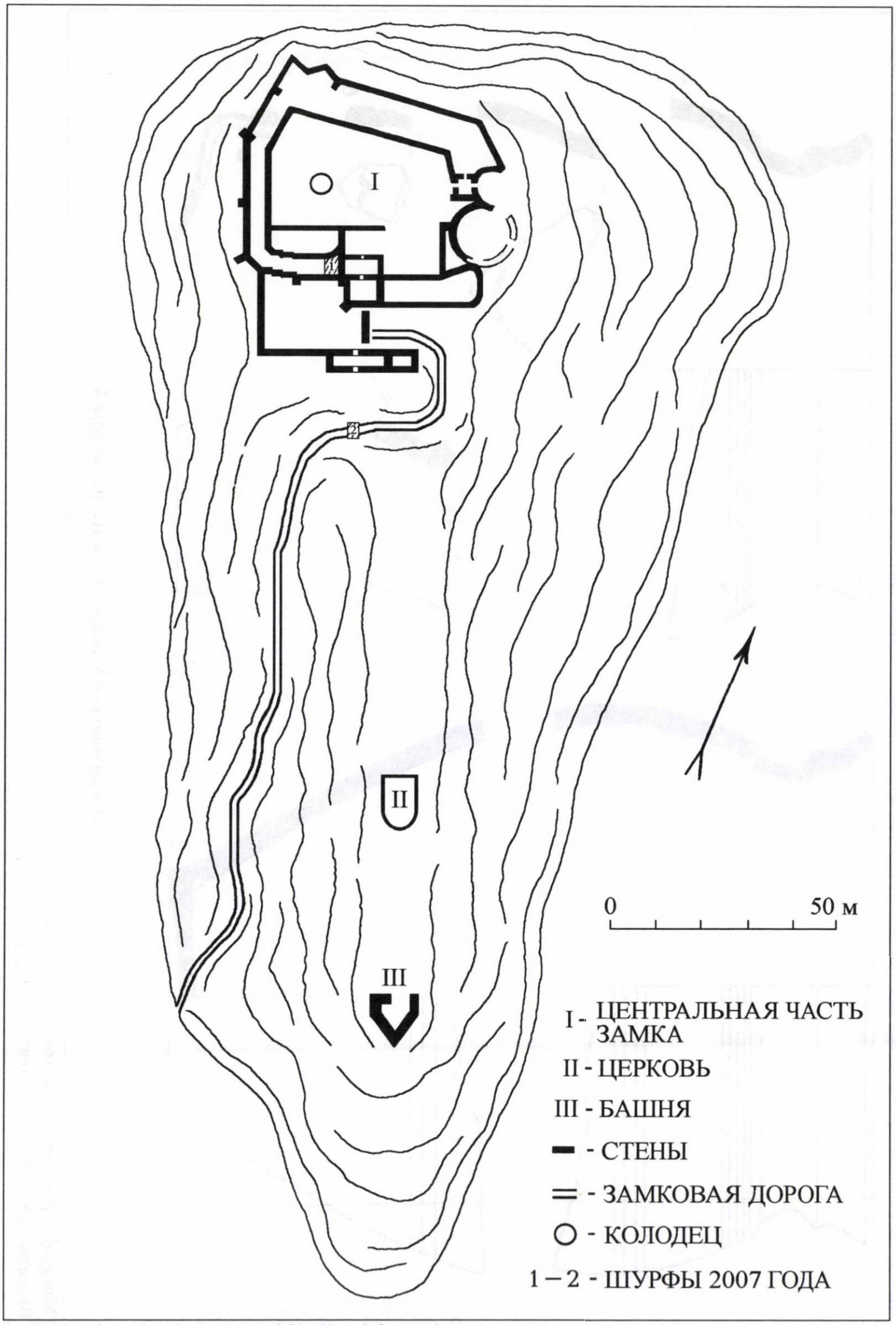

Fig. 9. Korolevo (locul numit Nyalab). Planul de amplasare a cetăţii.
Рис.9. Королёво (ур.Нялаб). План расположения замка.

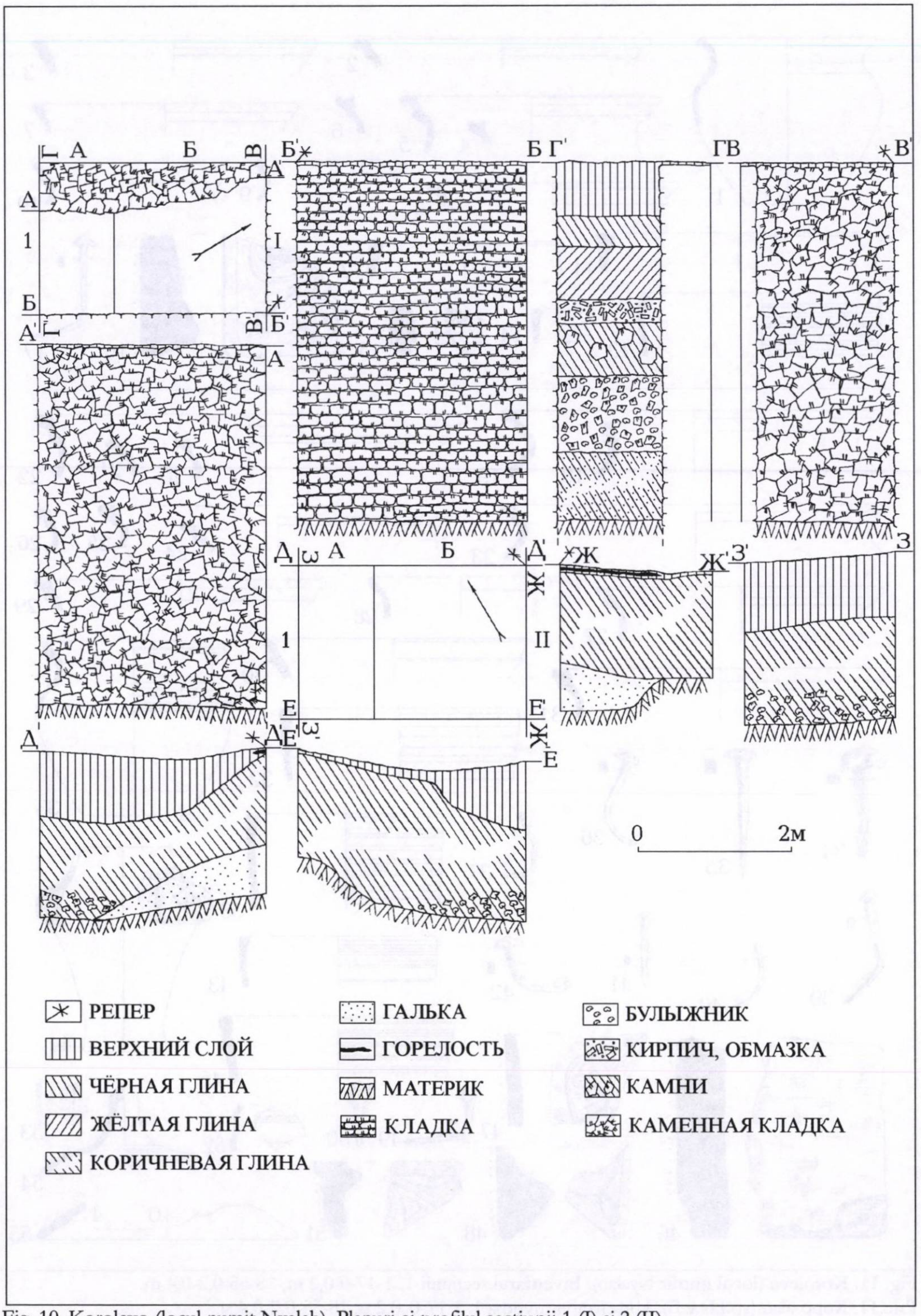

Fig. 10. Korolevo (locul numit Nyalab). Planuri şi profilul secţiunii 1 (I) şi 2 (II).
Рис.10. Королёво (ур.Нялаб). Планы и профиля шурфа 1 (I) и 2 (II).

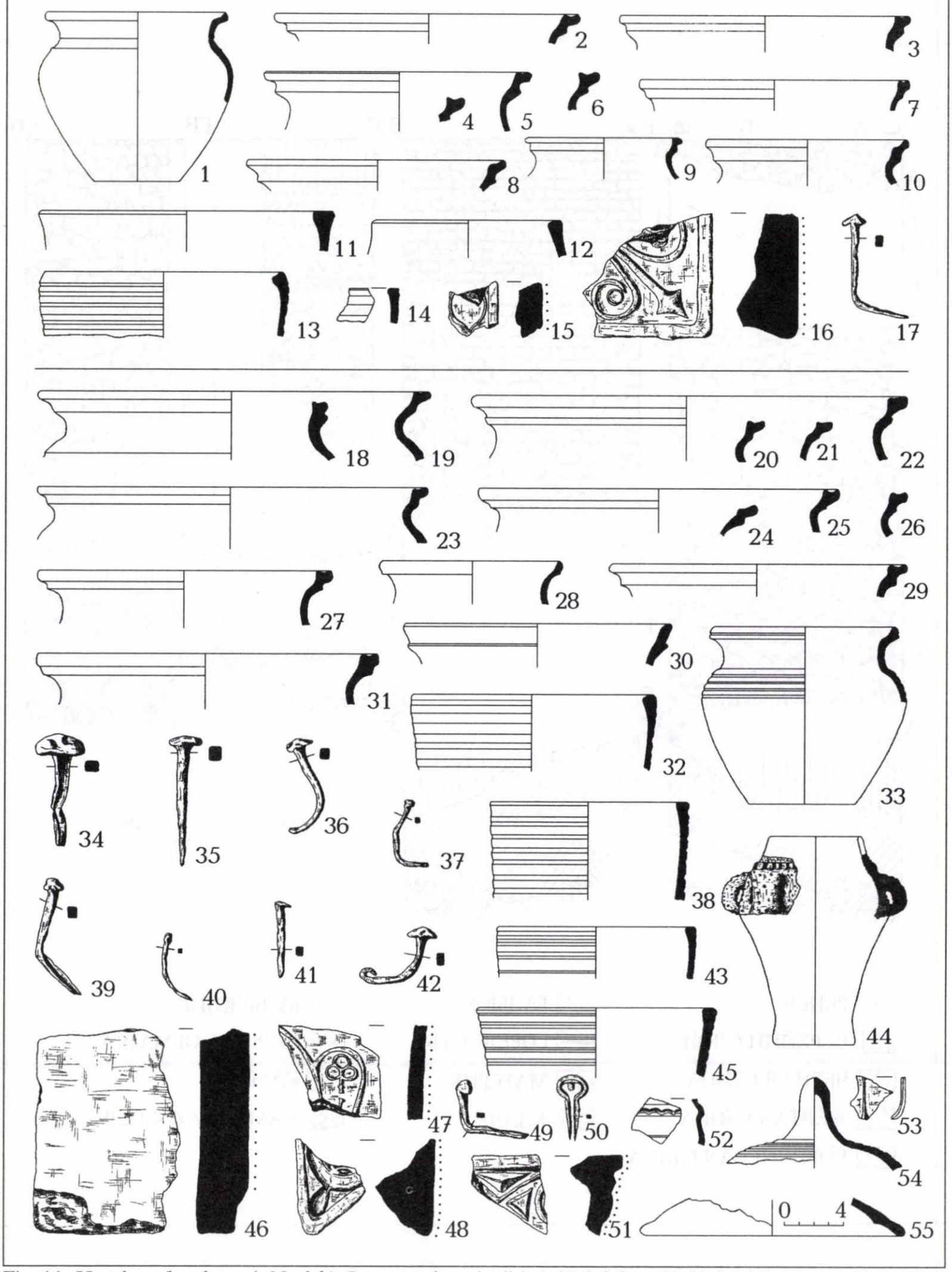

Fig. 11. Korolevo (locul numit Nyalab). Inventarul secţiunii 1. 1-17-0-0,2 m, 18-55-0,2-0,4 m.
Рис.11. Королёво (ур.Нялаб). Инвентарь шурфа 1. 1-17-0-0,2 м; 18-55-0,2-0,4 м.

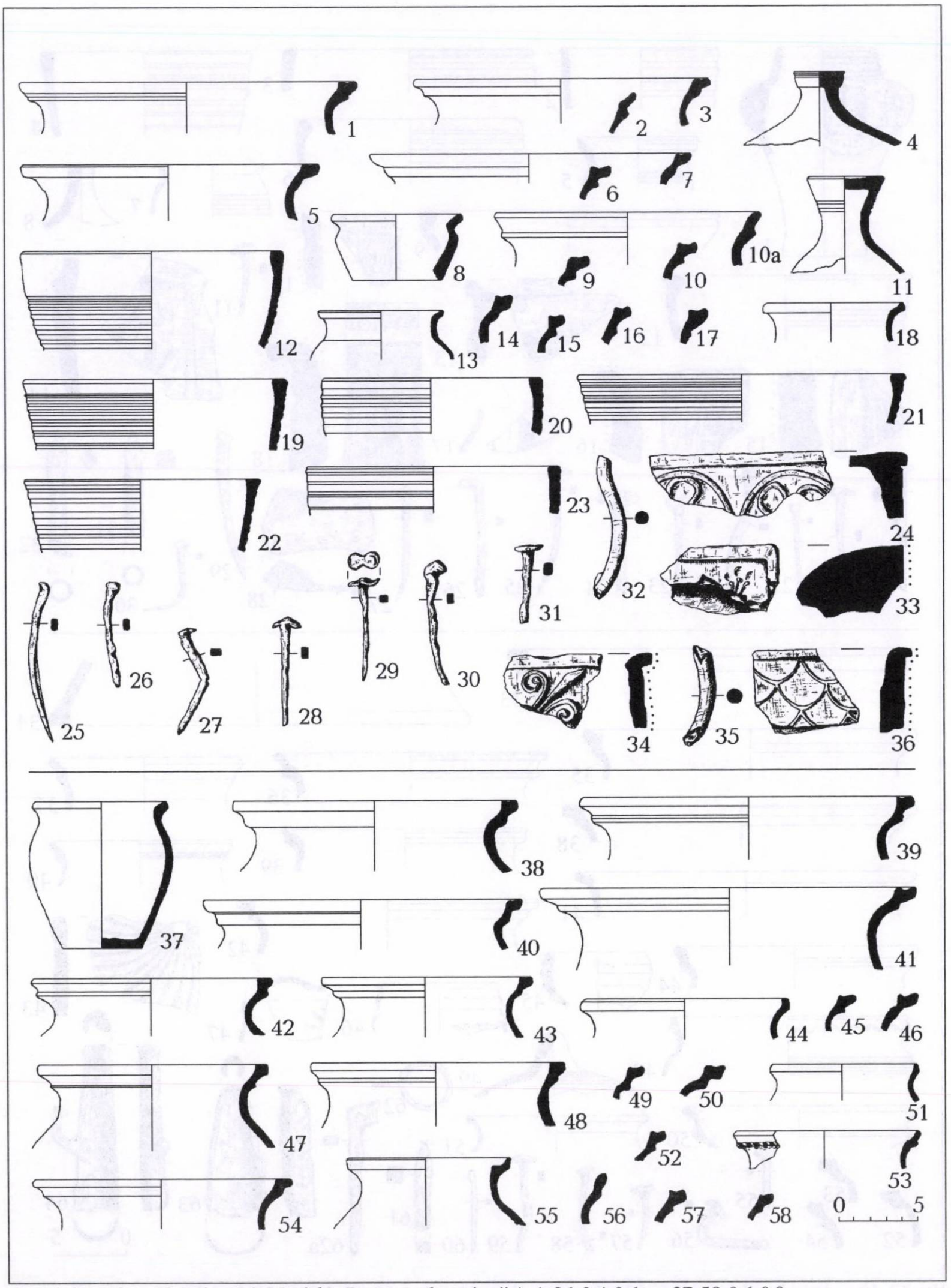

Fig.12. Korolevo (locul numit Nyalab). Inventarul secţiunii 1. 1-36-0,4-0,6 m, 37-58-0,6-0,8 m.
Рис.12. Королёво (ур.Нялаб). Инвентарь шурфа 1. 1-36-0,4-0,6 м; 37-58-0,6-0,8 м.

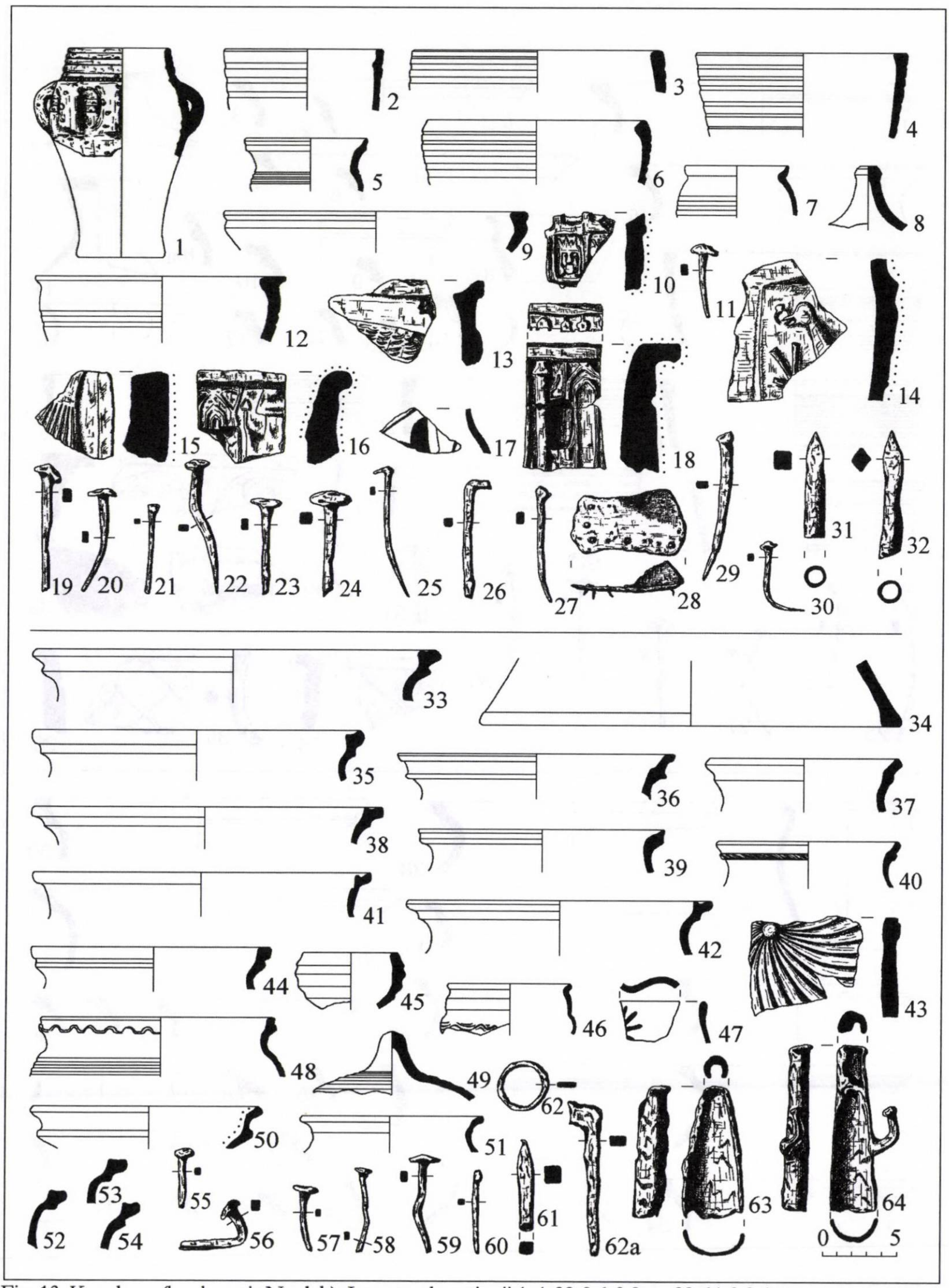

Fig. 13. Korolevo (locul numit Nyalab). Inventarul secţiunii 1. 1-32-0,6-0,8 m, 33-64-0,8-1 pm
Рис.13. Королёво (ур.Нялаб). Инвентарь шурфа 1. 1-32-0,6-0,8 м; 33-64-0,8-1 м.

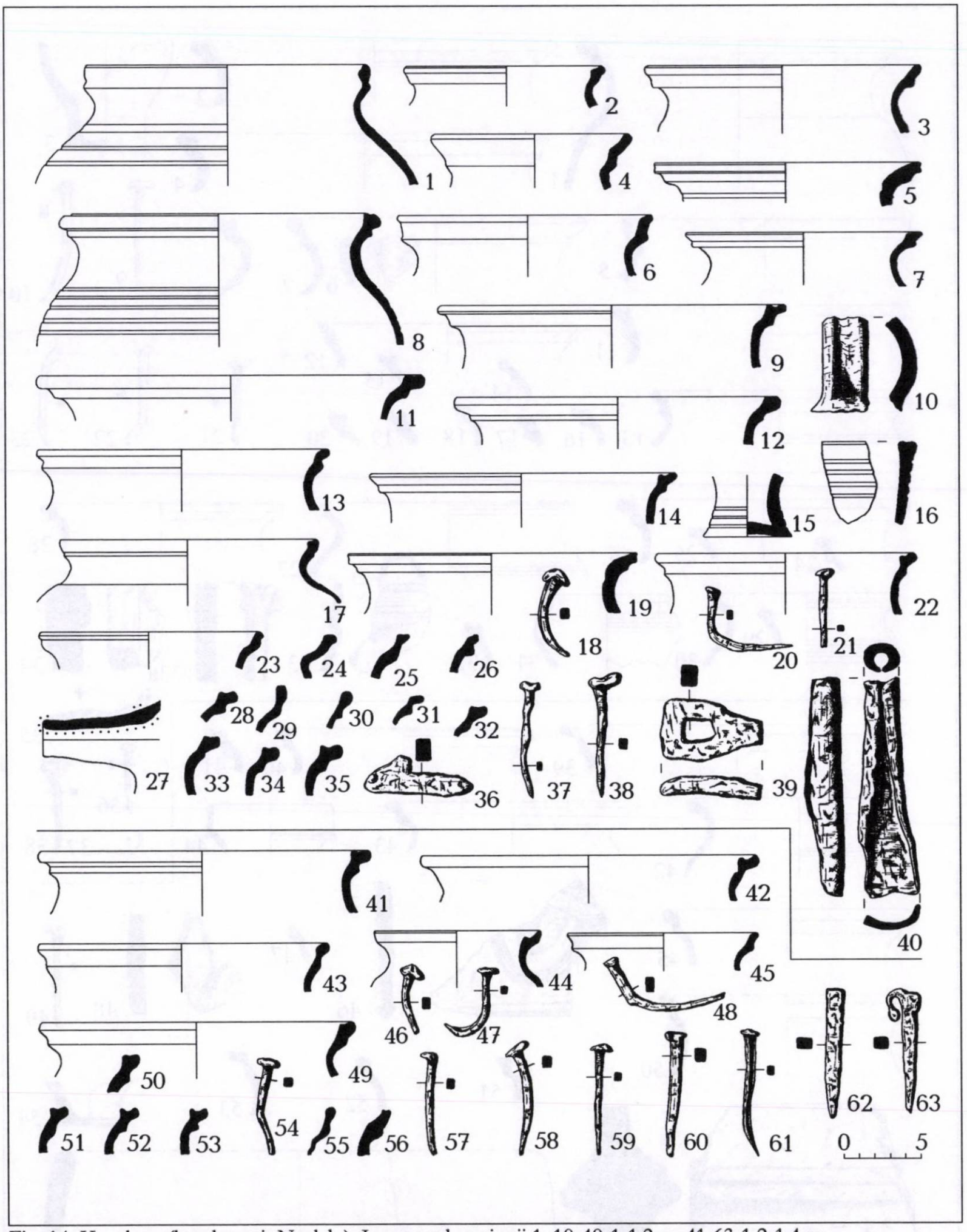

Fig. 14. Korolevo (locul numit Nyalab.). Inventarul secţiunii 1. 10-40-1-1,2 m, 41-63-1,2-1,4 m.
Рис.14. Королёво (ур.Нялаб). Инвентарь шурфа 1. 1-40-1-1,2 м; 41-63-1,2-1,4 м.

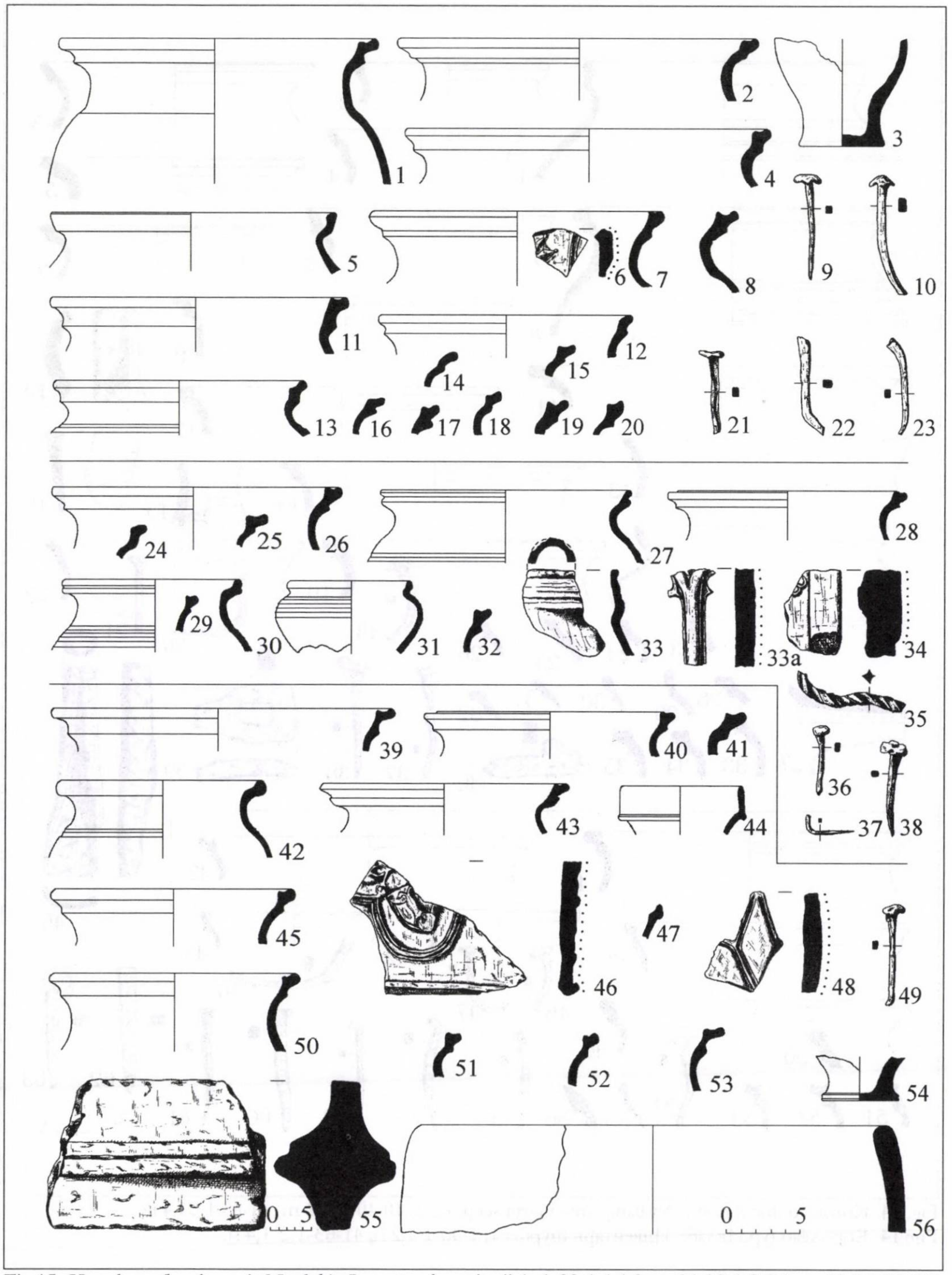

Fig.15. Korolevo (locul numit Nyalab). Inventarul secţiunii 1. 1-23 1,4-1,8 m, 24-38 1,8-2,1 m, 39-56 2,1-2,8 m

Рис.15. Королёво (ур.Нялаб). Инвентарь шурфа 1. 1-23-1,4-1,8 м; 24-38-1,8-2,1 м; 39-56-2,1-2,8 м.

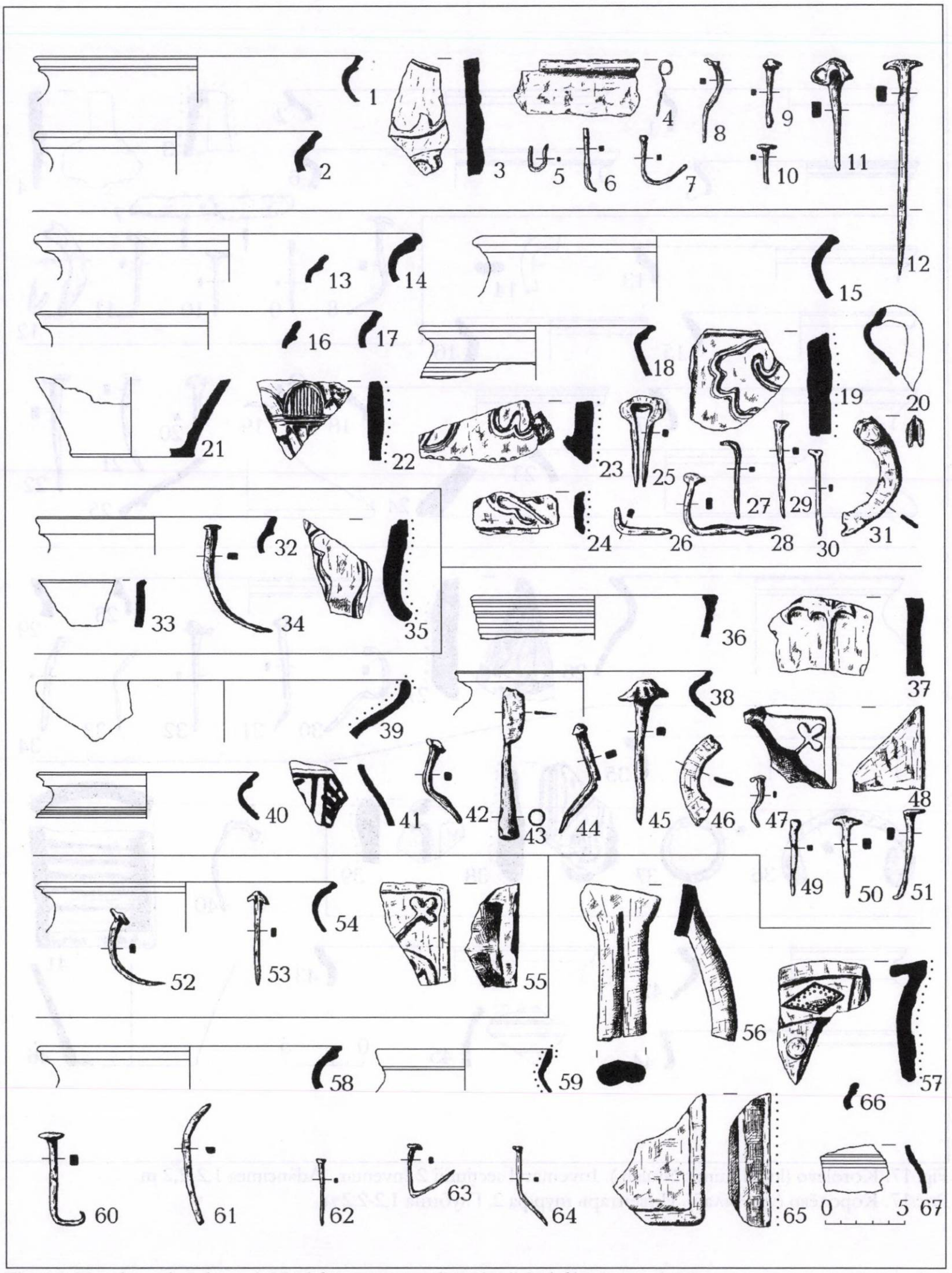

Fig. 16. Korolevo (locul numit Nyalab.). Inventarul secţiunii 2. Adâncimea . 0-1,2 m.
Рис.16. Королёво (ур.Нялаб). Инвентарь шурфа 2. Глубина 0-1,2 м.

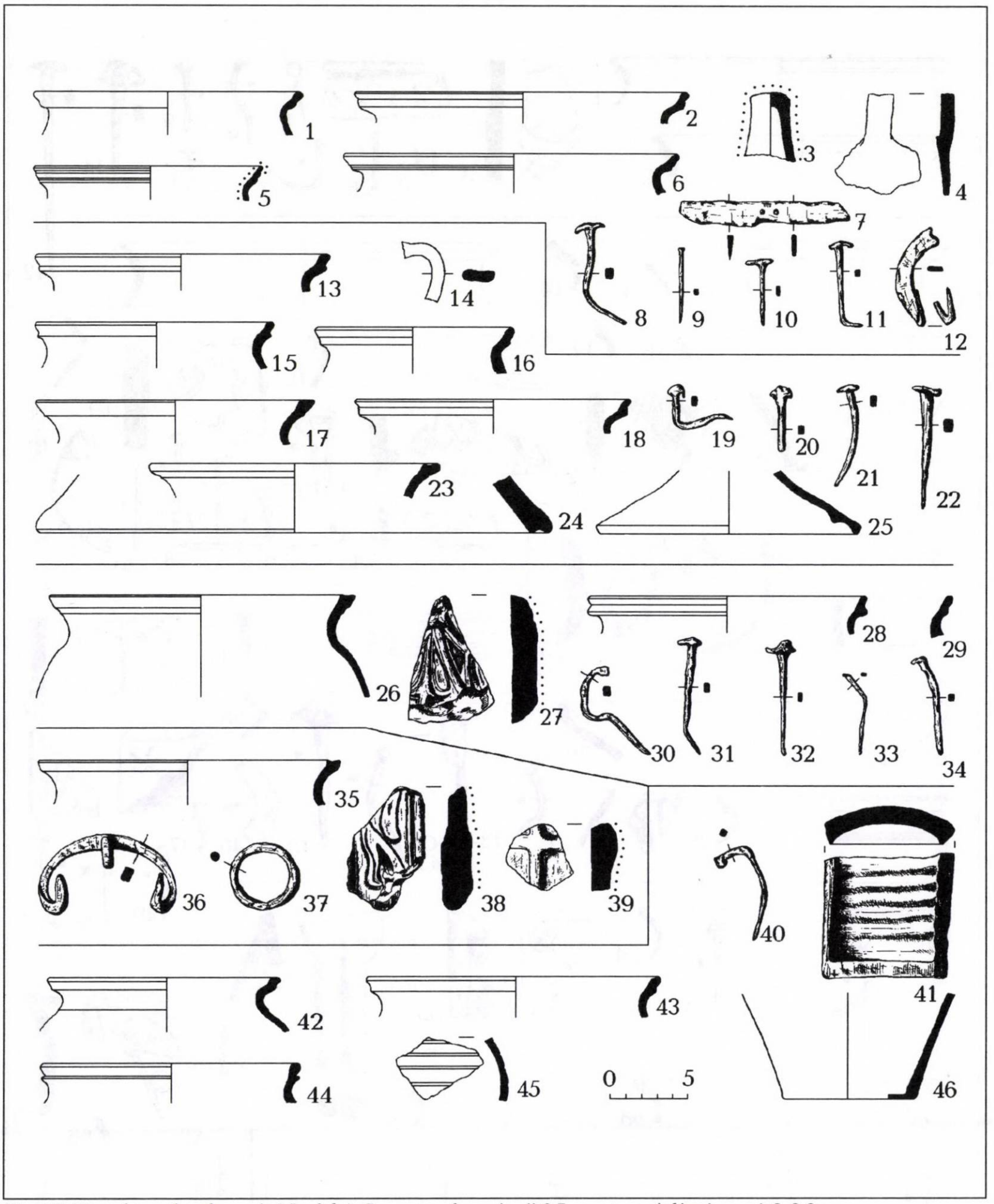

Fig. 17. Korolevo (locul numit Nyalab.). Inventarul secţiunii 2 Inventar . Adâncimea 1,2-2,2 m.
Рис.17. Королёво (ур.Нялаб). Инвентарь шурфа 2. Глубина 1,2-2,2 м.

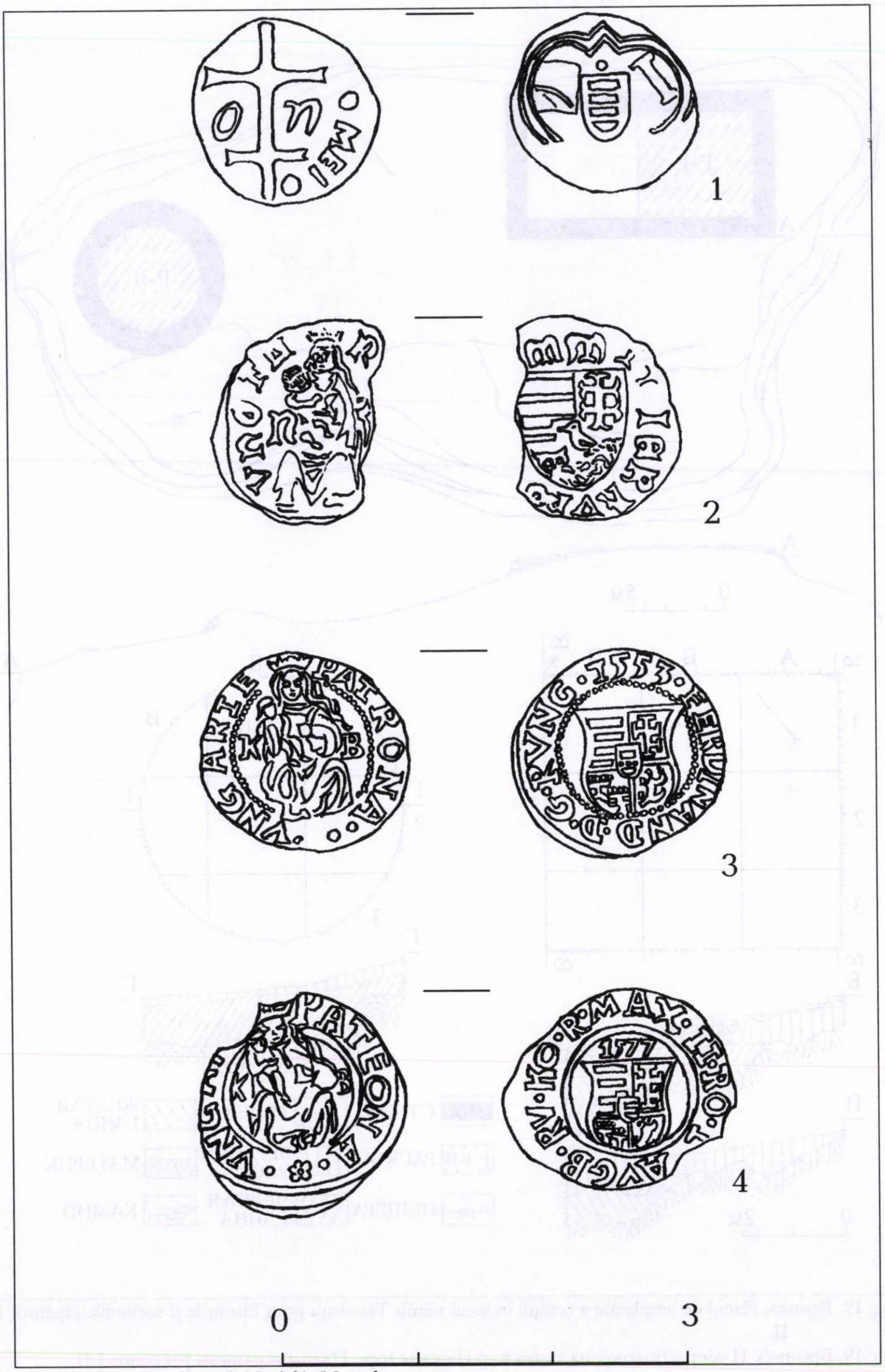

Fig.18. Korolevo (locul numit Nyalab). Monede.
Рис.18. Королёво (ур.Нялаб). Монеты.

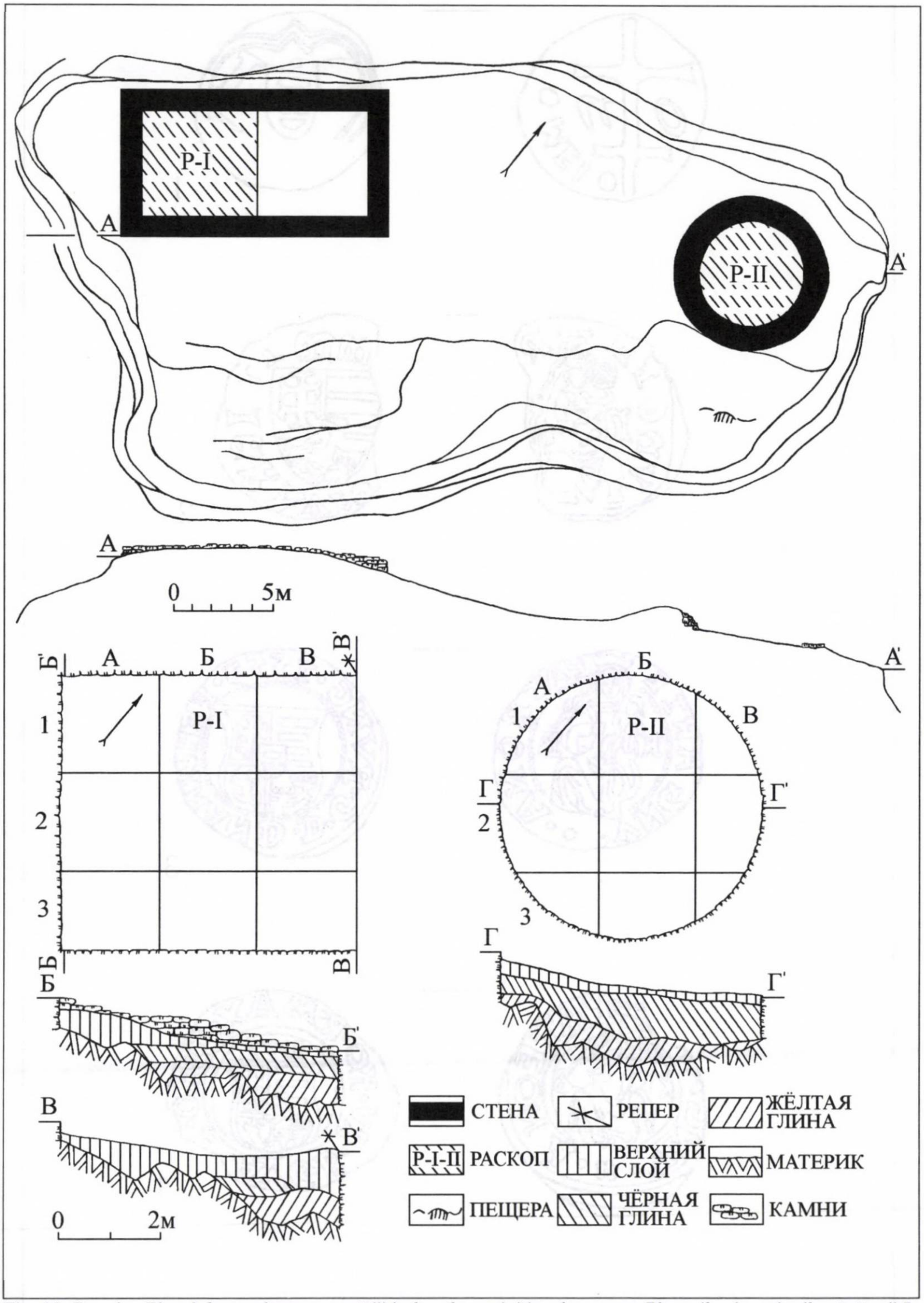

Fig. 19. Bronka. Planul de amplasare a cetăţiii în locul numit Tsarskaya gora Planurile şi secţiunile săpăturii I-II.

Рис.19. Бронька. План расположения замка в ур.Царская гора. Планы и разрезы раскопов I-II.

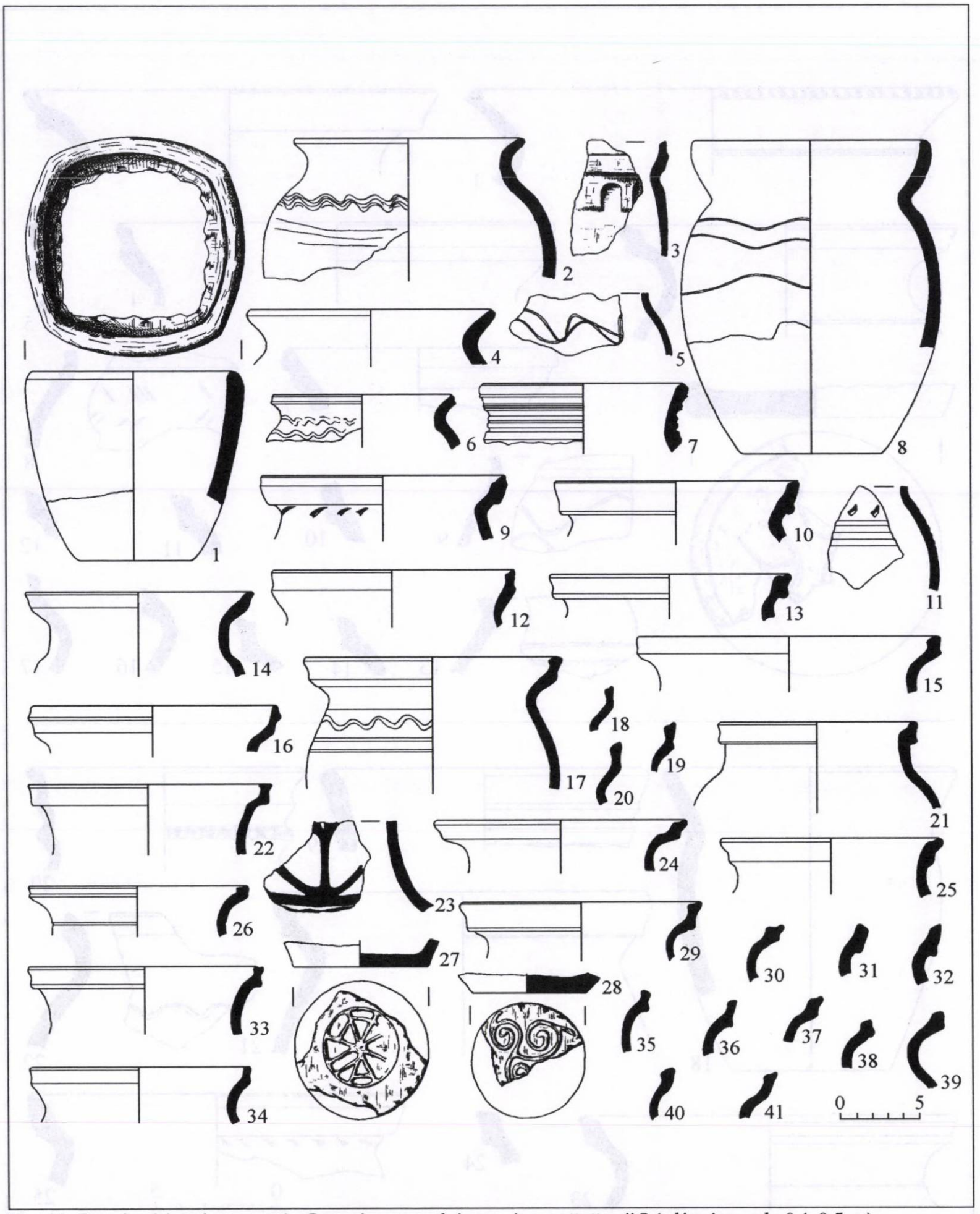

Fig. 20. Bronka (Tsarskaya gora). Ceramica stratului superior a săpăturii I (adâncimea de 0,1-0,5 m).
Рис.20. Бронька (ур.Царская гора). Керамика верхнего слоя раскопа I (глубина 0,1-0,5 м).

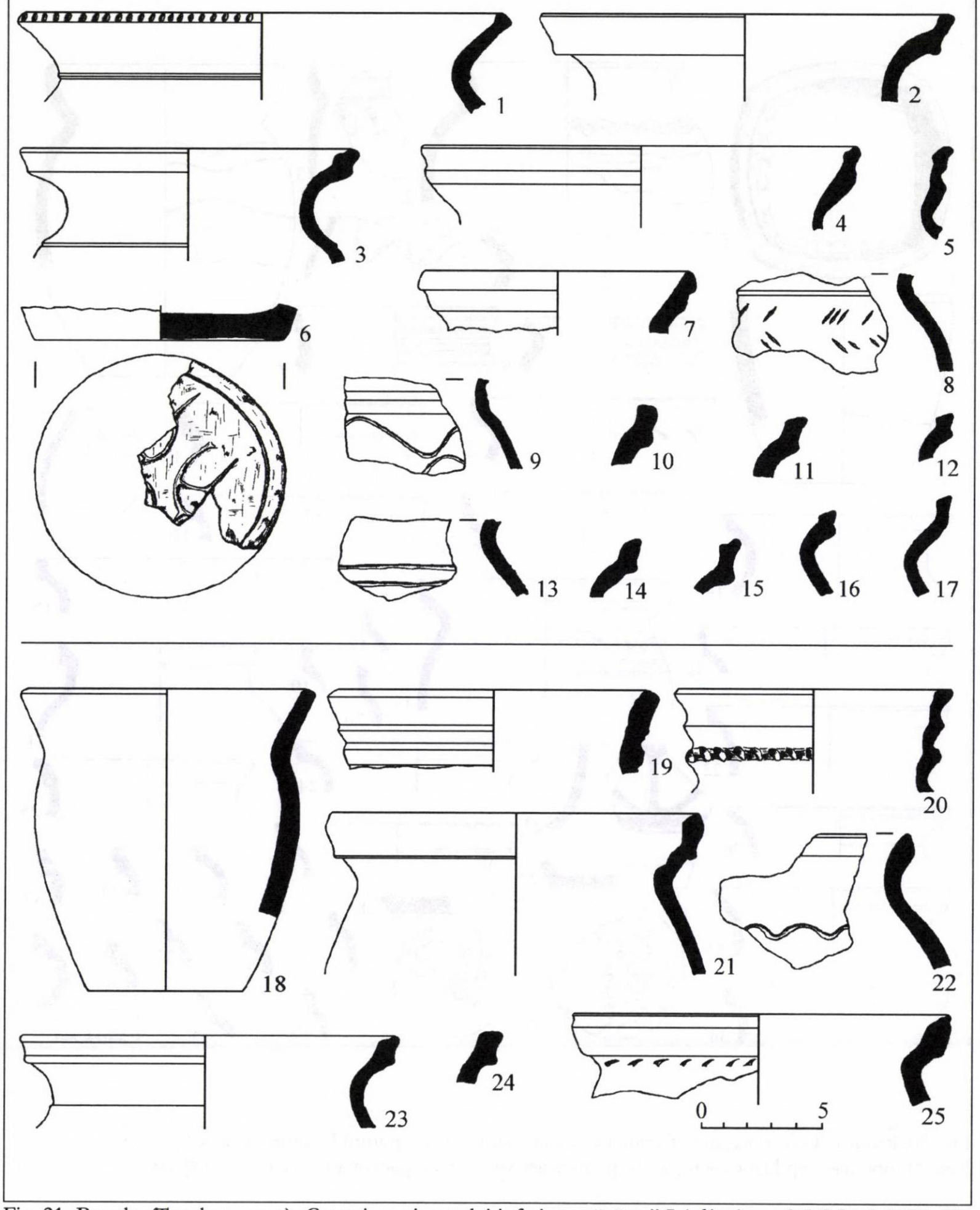

Fig. 21. Bronka (Tsarskaya gora). Ceramica orizontului inferior a săpăturii I (adâncimea 0,5-0,8 m). 1-17 strat de lut negru, 18-25-strat de lut galben.

Рис.21. Бронька (ур.Царская гора). Керамика нижнего горизонта раскопа I (глубина 0,5-0,8 м). 1-17 слой чёрной глины; 18-25-слой жёлтой глины.

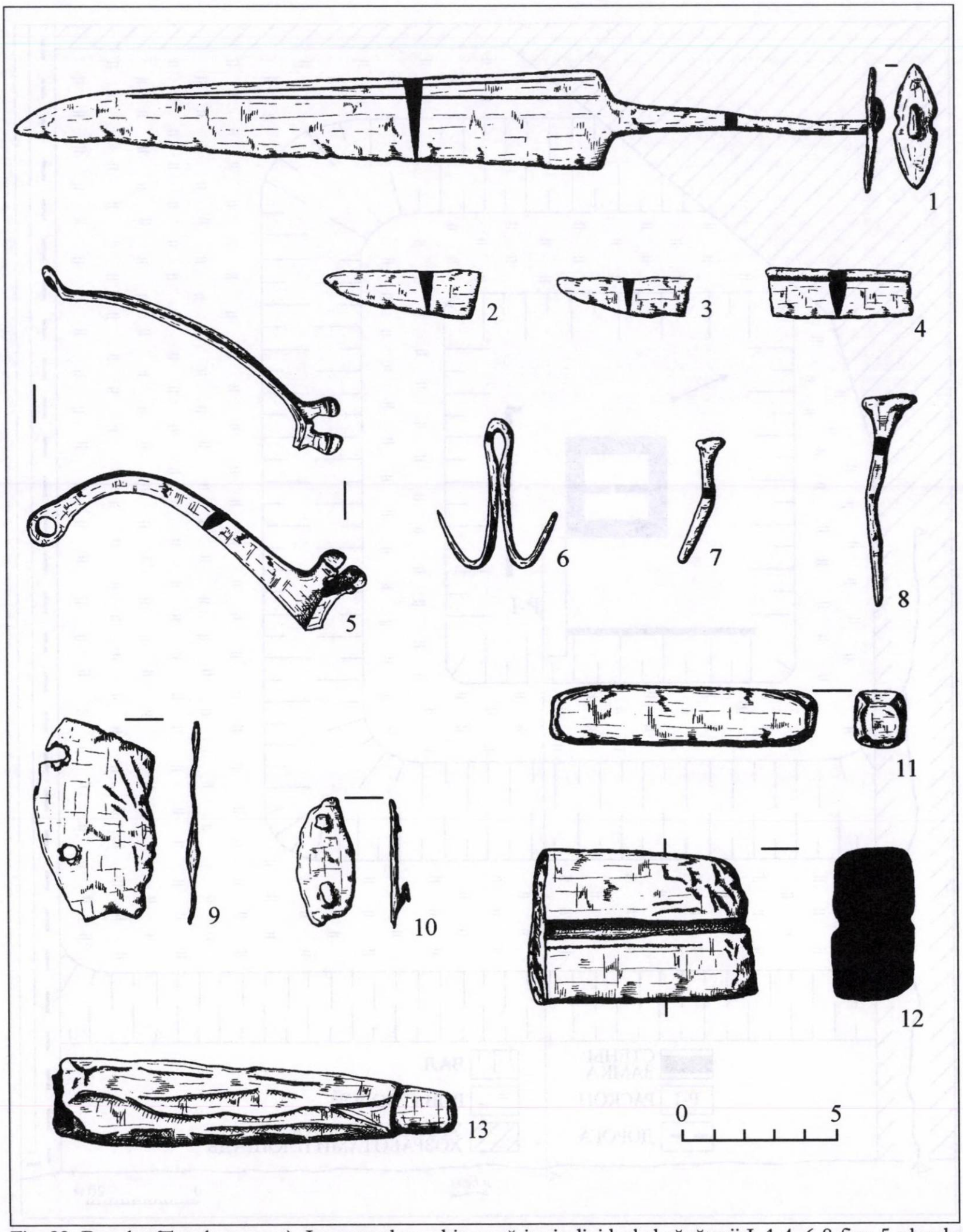

Fig. 22. Bronka (Tsarskaya gora). Inventarul cu obiecte găsite individual al săpăturii I. 1-4, 6-8 fier; 5 plumb; 9-10 bronz; 11-12 piatră; 13 os.

Рис.22. Бронька (ур.Царская гора). Индивидуальный инвентарь раскопа I. 1-4, 6-8 железо; 5 железо; олово; 9-10 бронза; 11-12 камень; 13 кость.

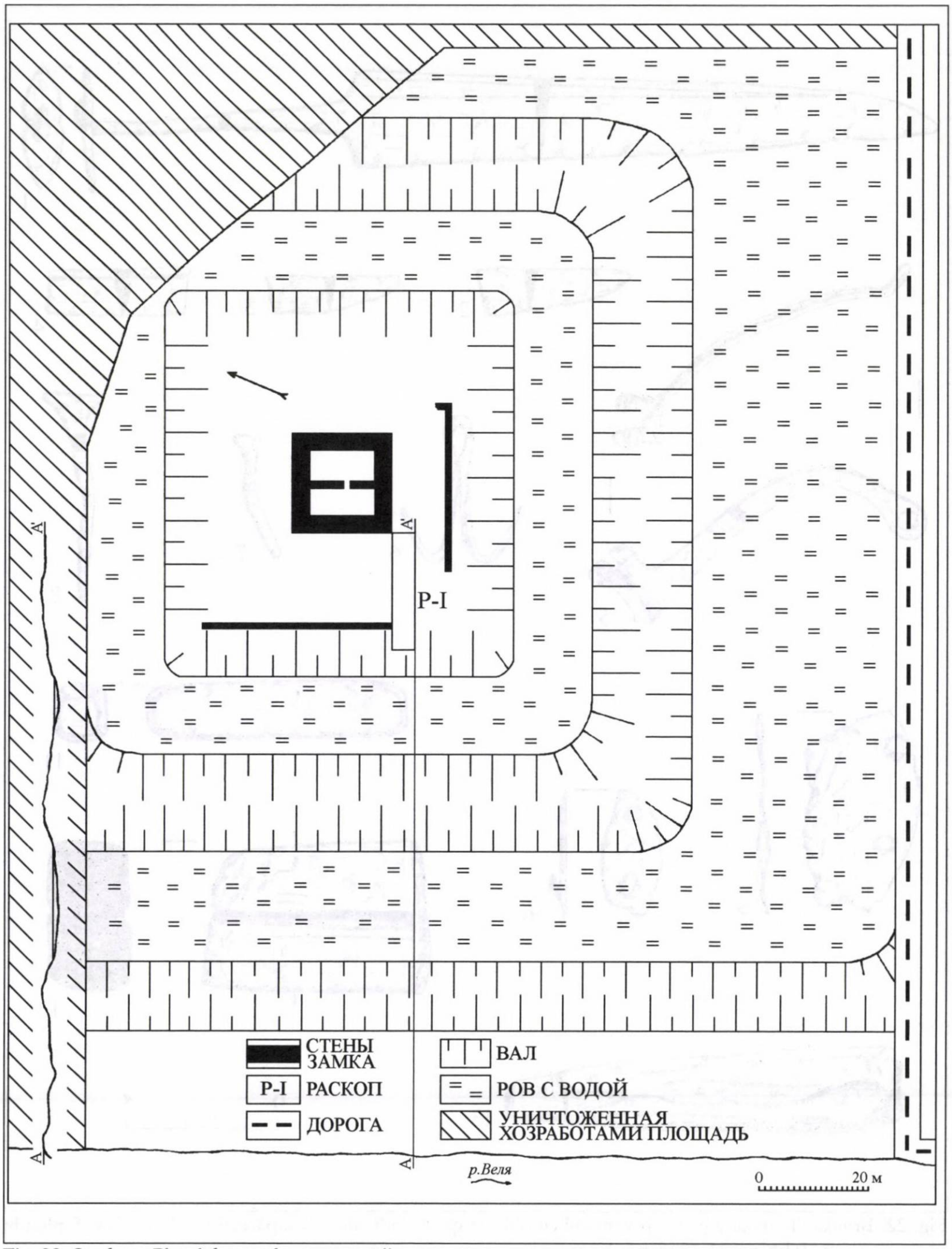

Fig. 23. Srednee. Planul de amplasare a cetăţii.
Рис.23. Среднее. План расположения замка.

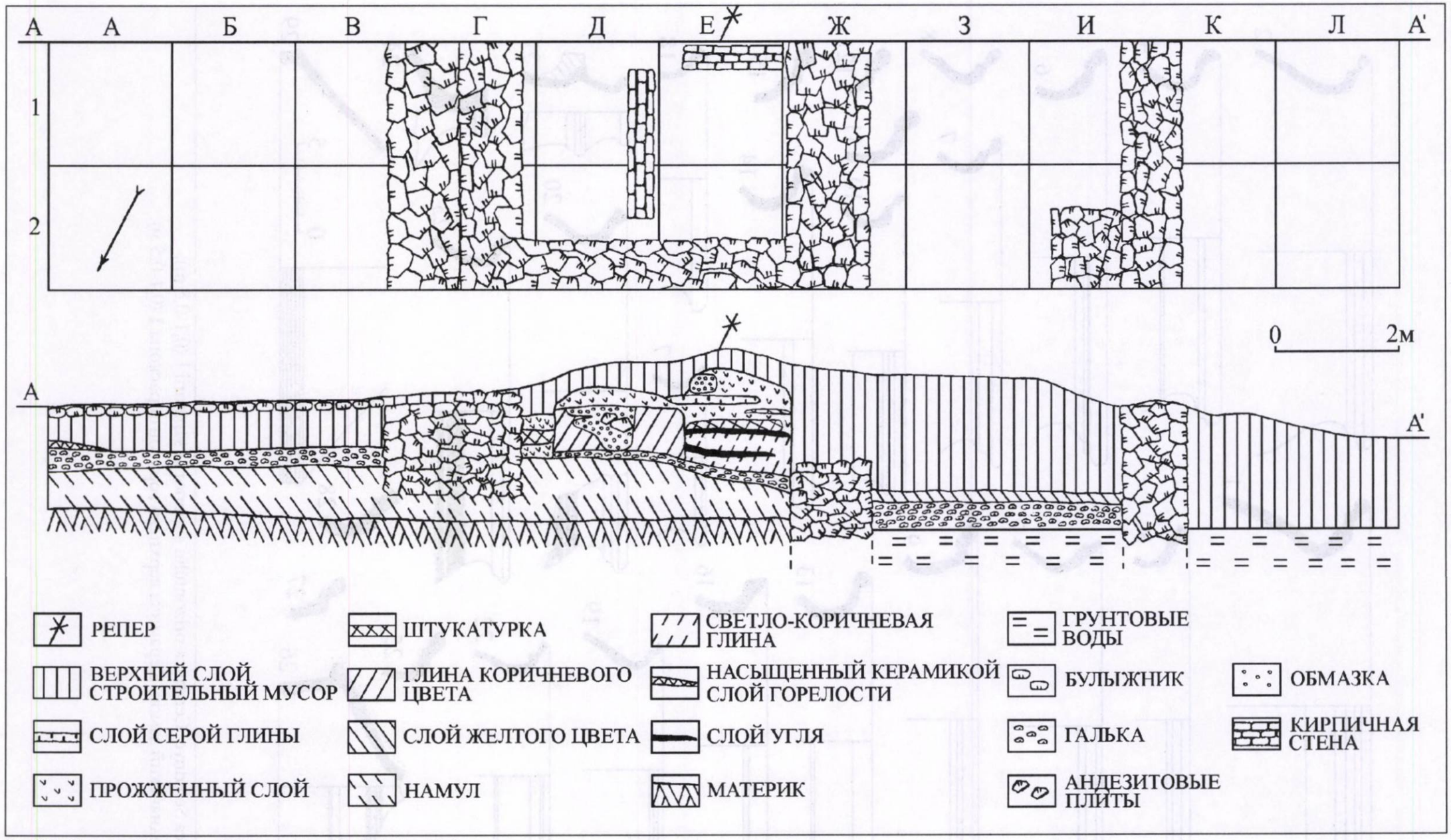

Fig.24. Cetatea Serednye. Planul şi profilul săpăturii I.

Рис.24. Середнянский замок. План и профиль раскопа I.

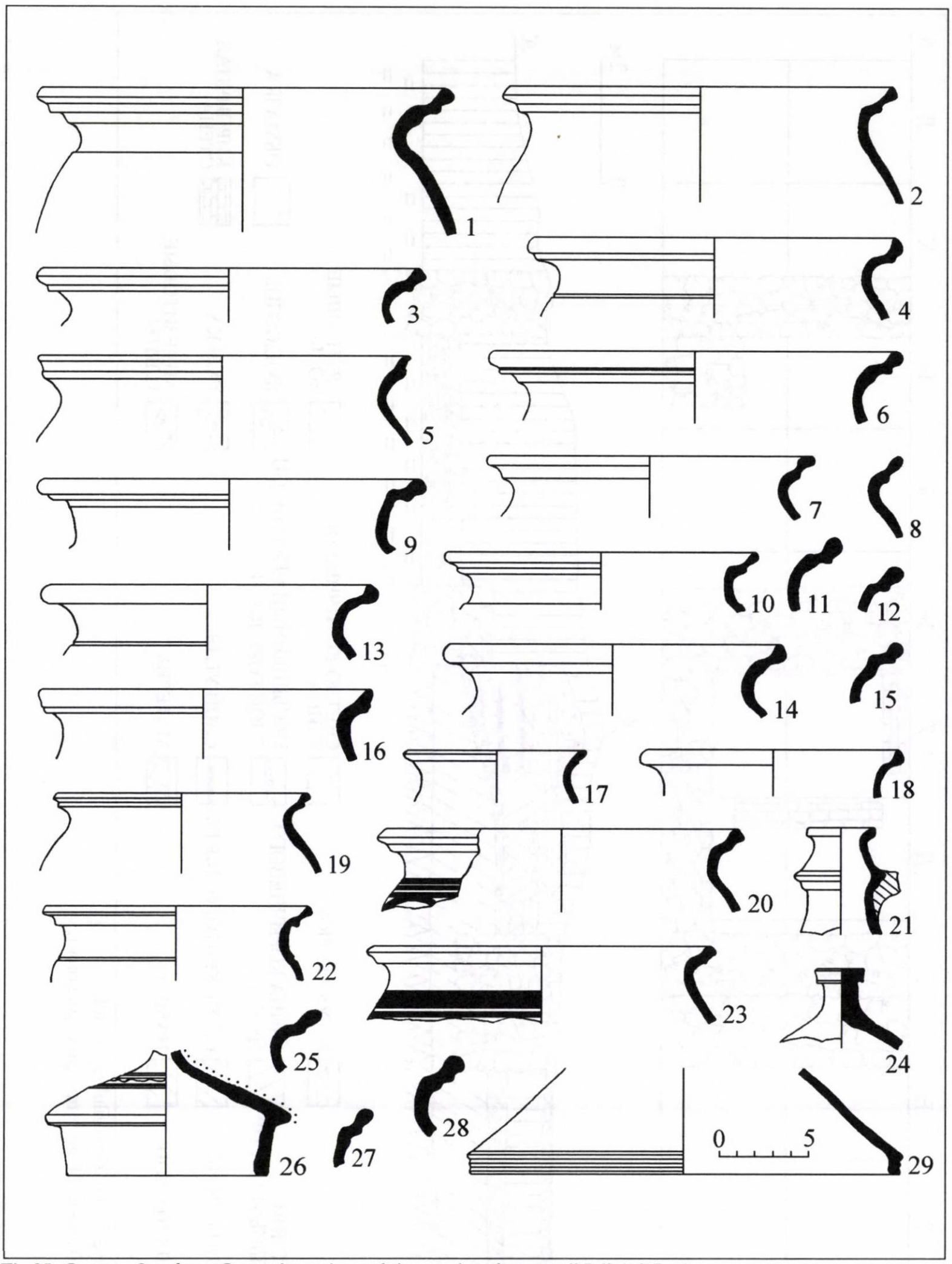

Fig.25. Cetatea Serednye. Ceramica orizontului superior al săpăturii I (0,1-0,5 m).
Рис.25. Середнянский замок. Керамика верхнего горизонта раскопа I (0,1-0,5 м).

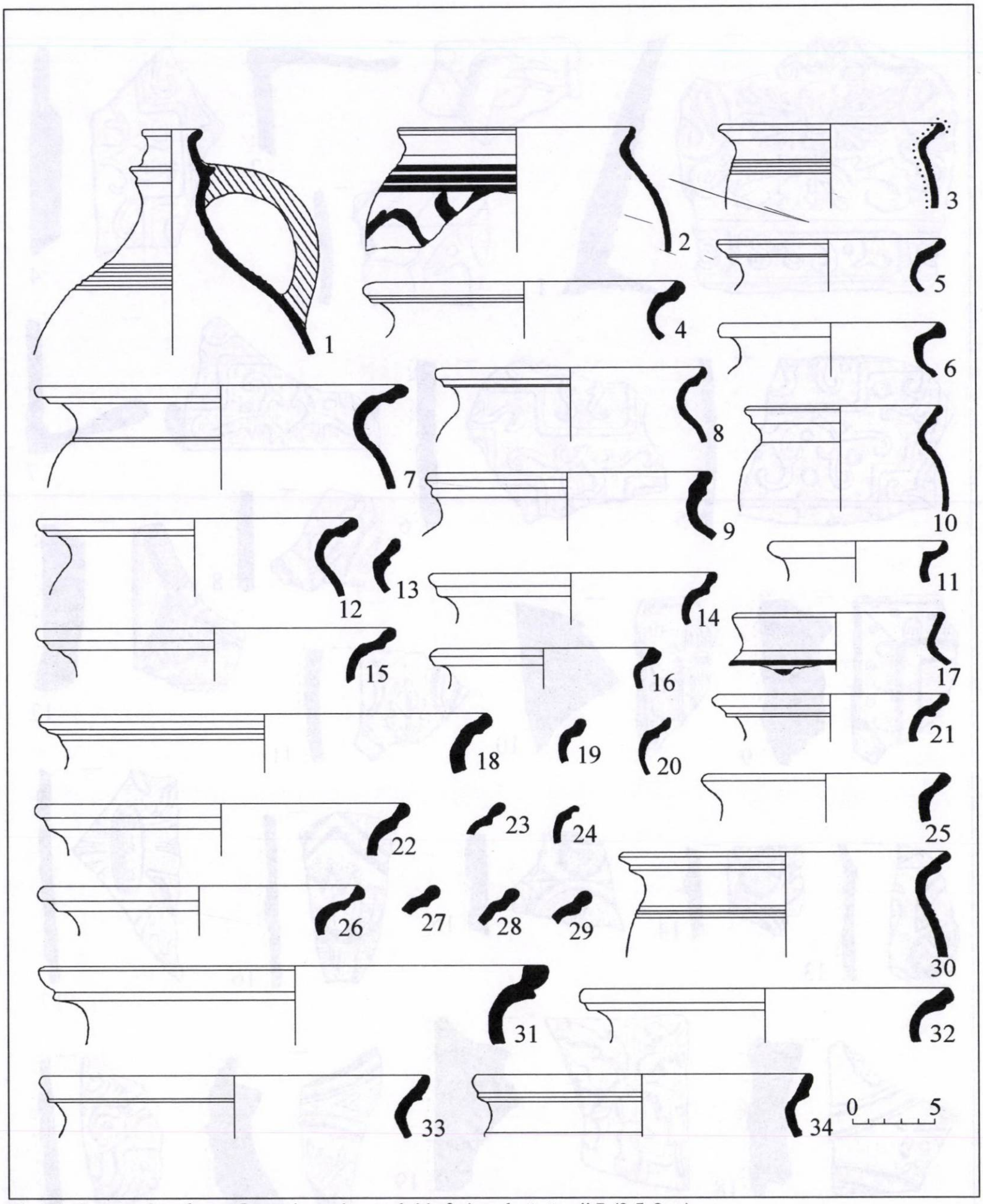

Fig.26. Cetatea Serednye. Ceramica orizontului inferior al săpăturii I (0,5-2 m).
Рис.26. Середнянский замок. Керамика нижнего горизонта раскопа I (0,5-2 м).

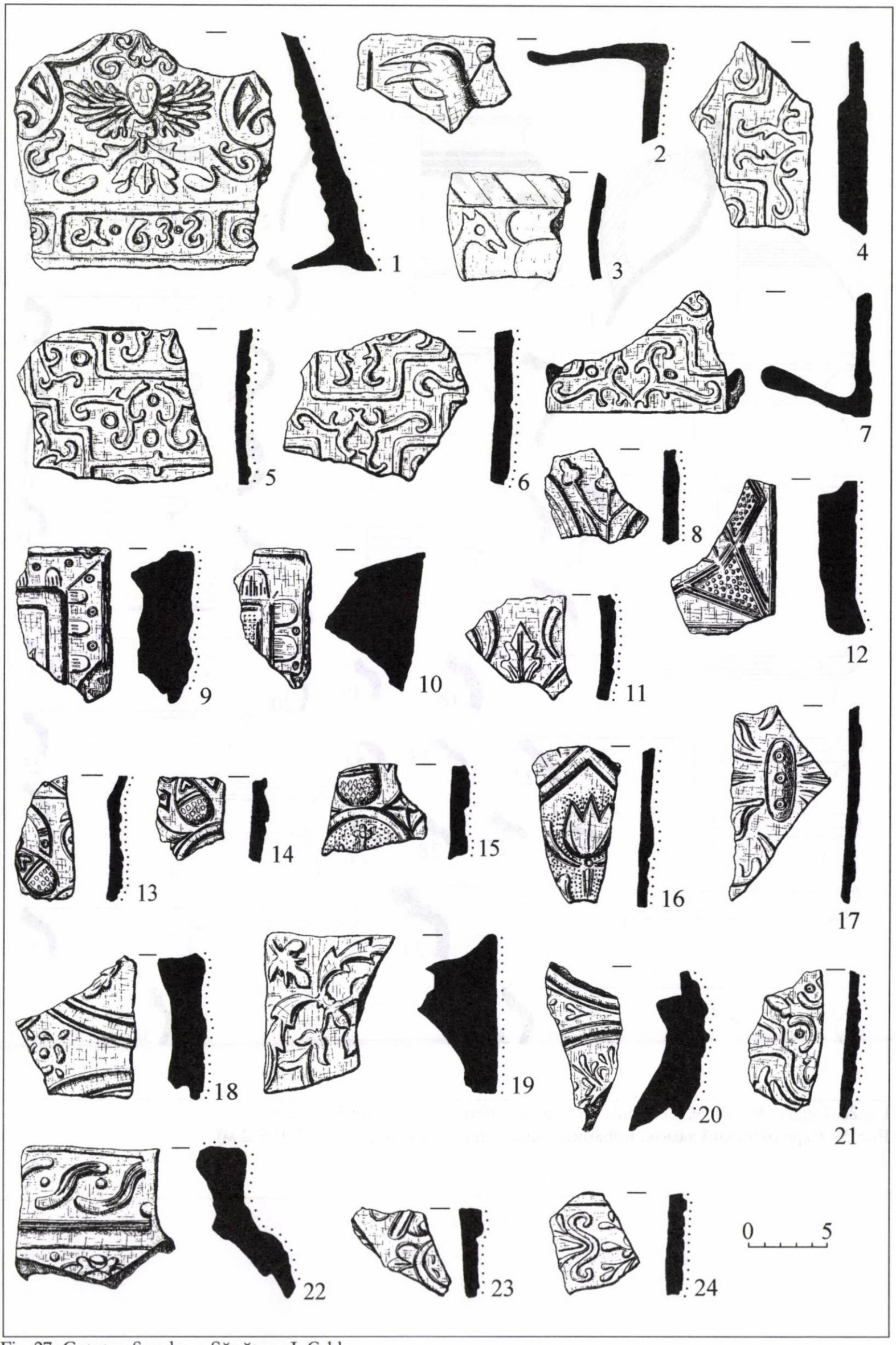

Fig. 27. Cetatea Serednye. Săpătura I. Cahle.
Рис.27. Середнянский замок. Раскоп I. Кафель.

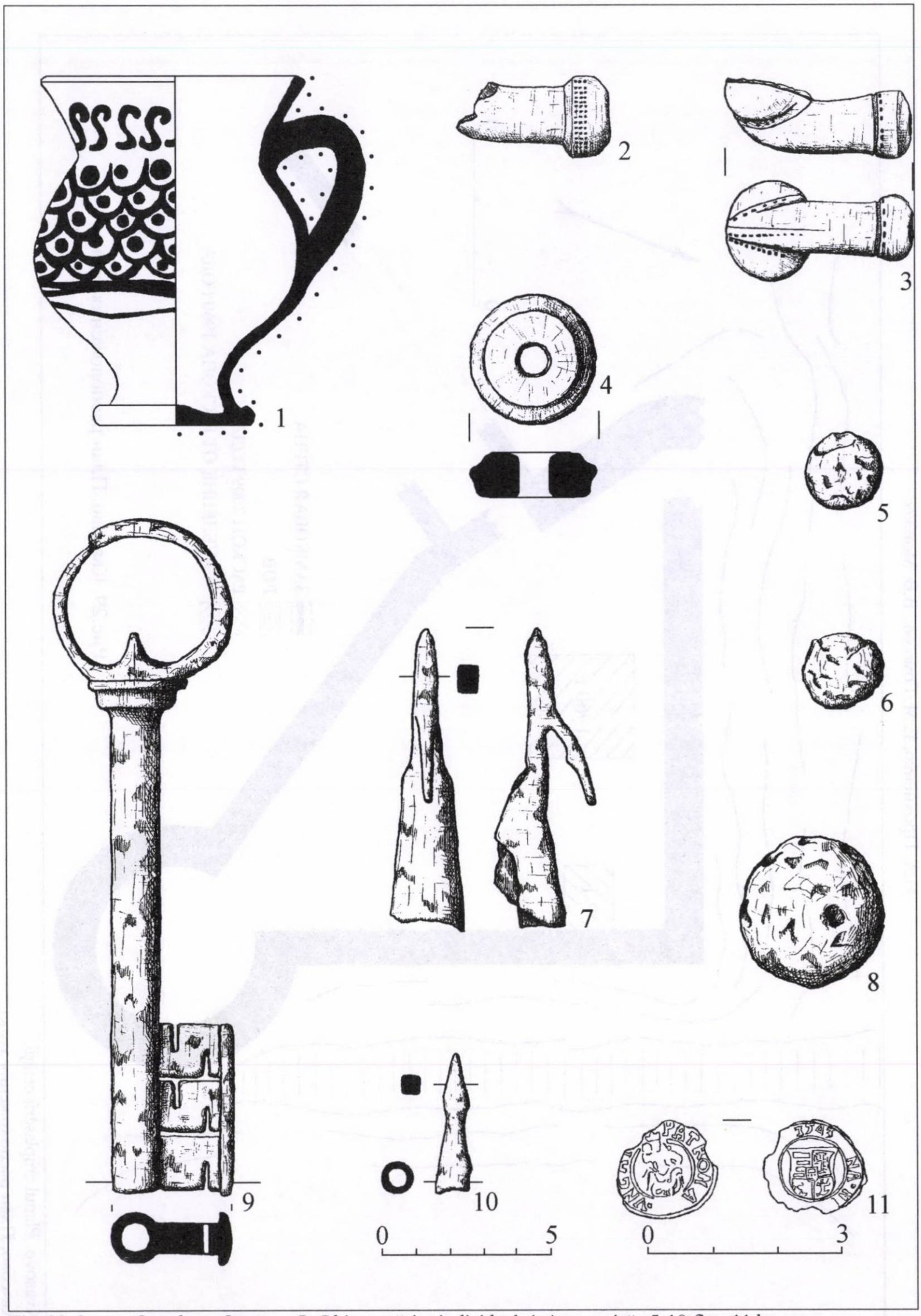

Fig. 28 Cetatea Serednye. Săpătura I. Obiecte găsite individual. 1-4-ceramică , 5-10 fier; 11 bronz.
Рис.28. Середнянский замок. Раскоп I. Индивидуальные находки. 1-4 керамика; 5-10 железо; 11 бронза.

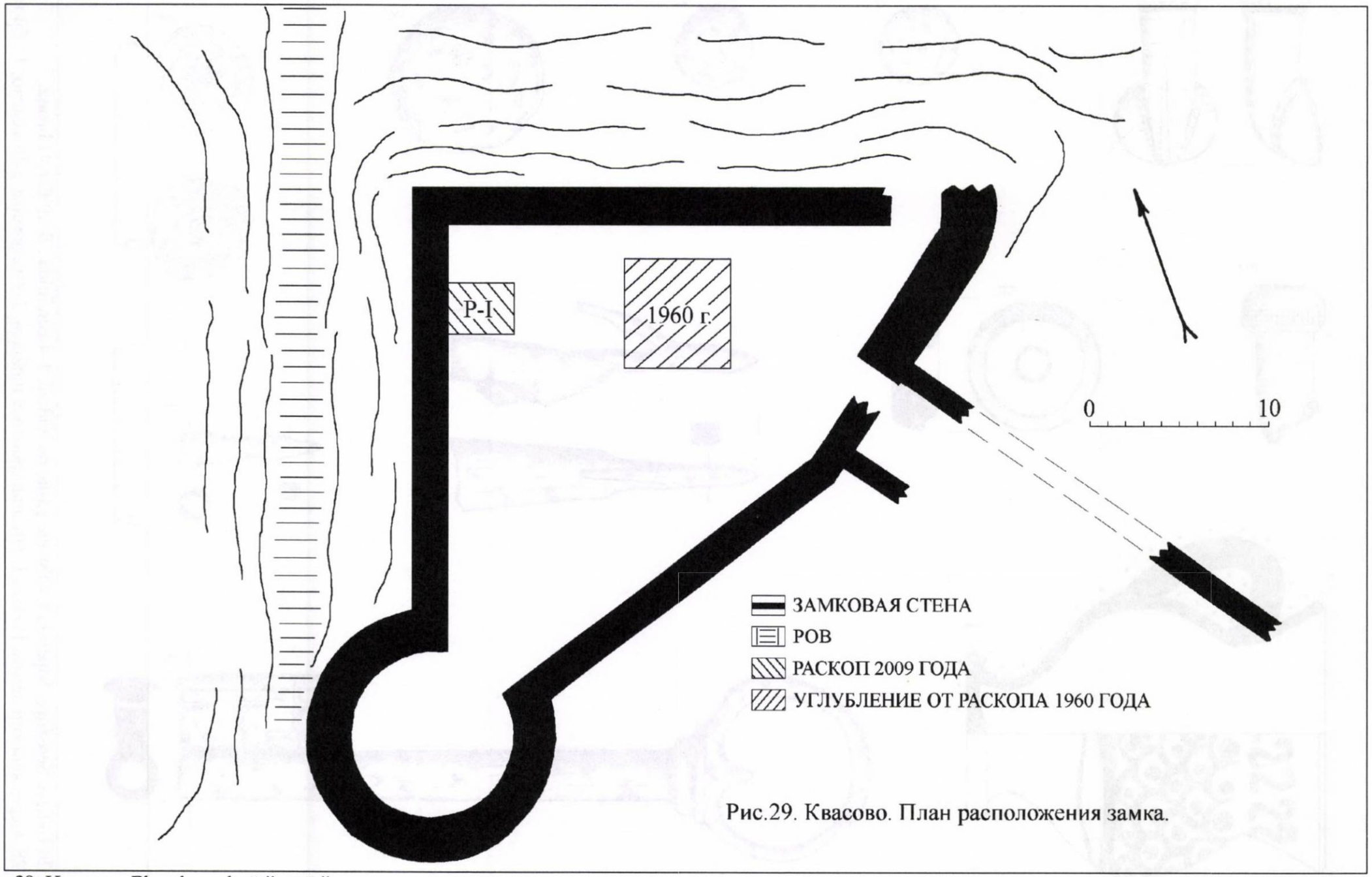

Рис.29. Квасово. План расположения замка.

Fig. 29. Kvasovo. Planul amplasării cetăţii.

Рис.29. Квасово. План расположения замка.

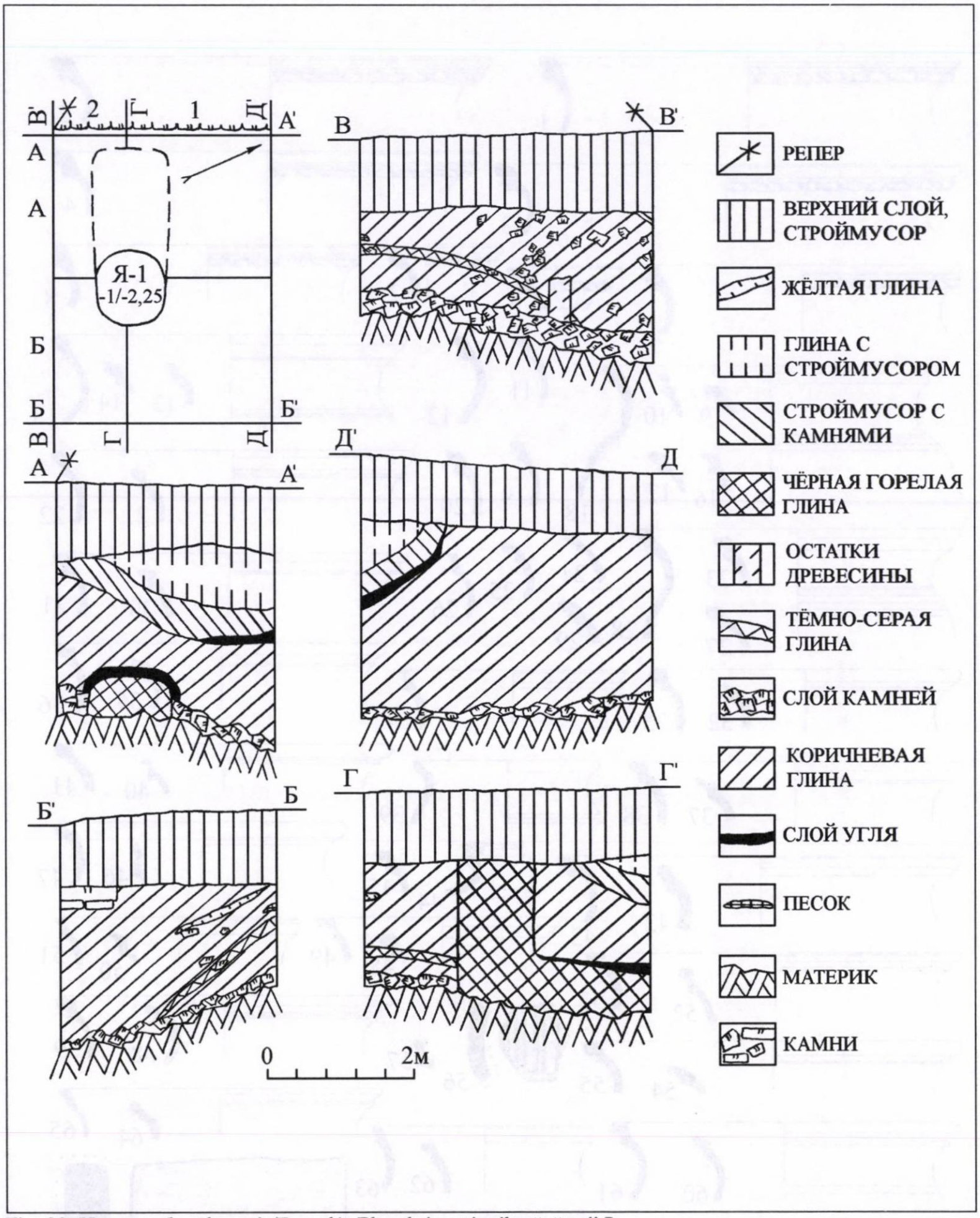

Fig. 30. Kvasovo (locul numit Zamok). Planul şi secţiunile săpăturii I.
Рис.30. Квасово (ур.Замок). План и разрезы раскопа I.

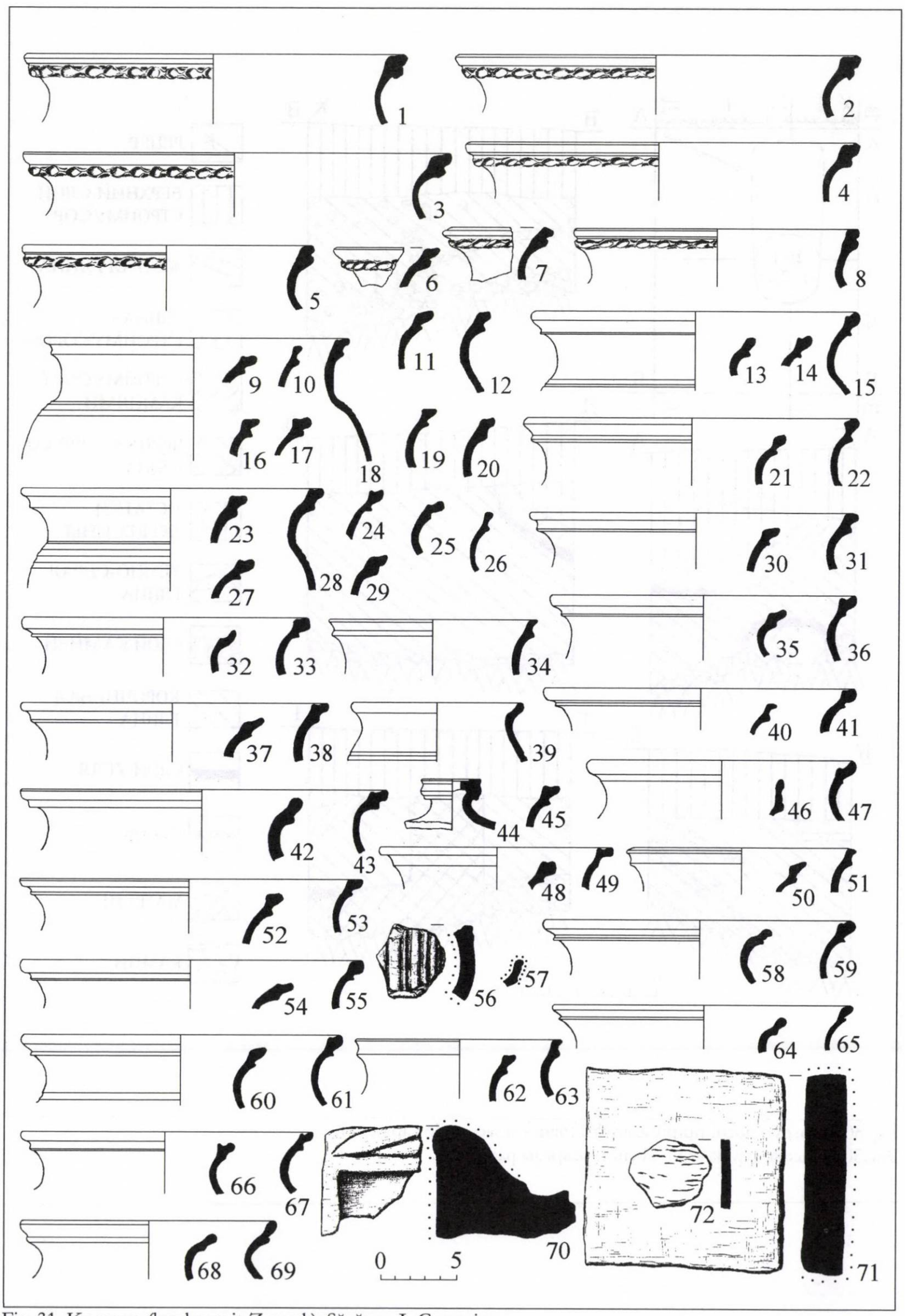

Fig. 31. Kvasovo (locul numit Zamok). Săpătura I. Ceramica.
Рис.31. Квасово (ур.Замок). Раскоп I. Керамика.

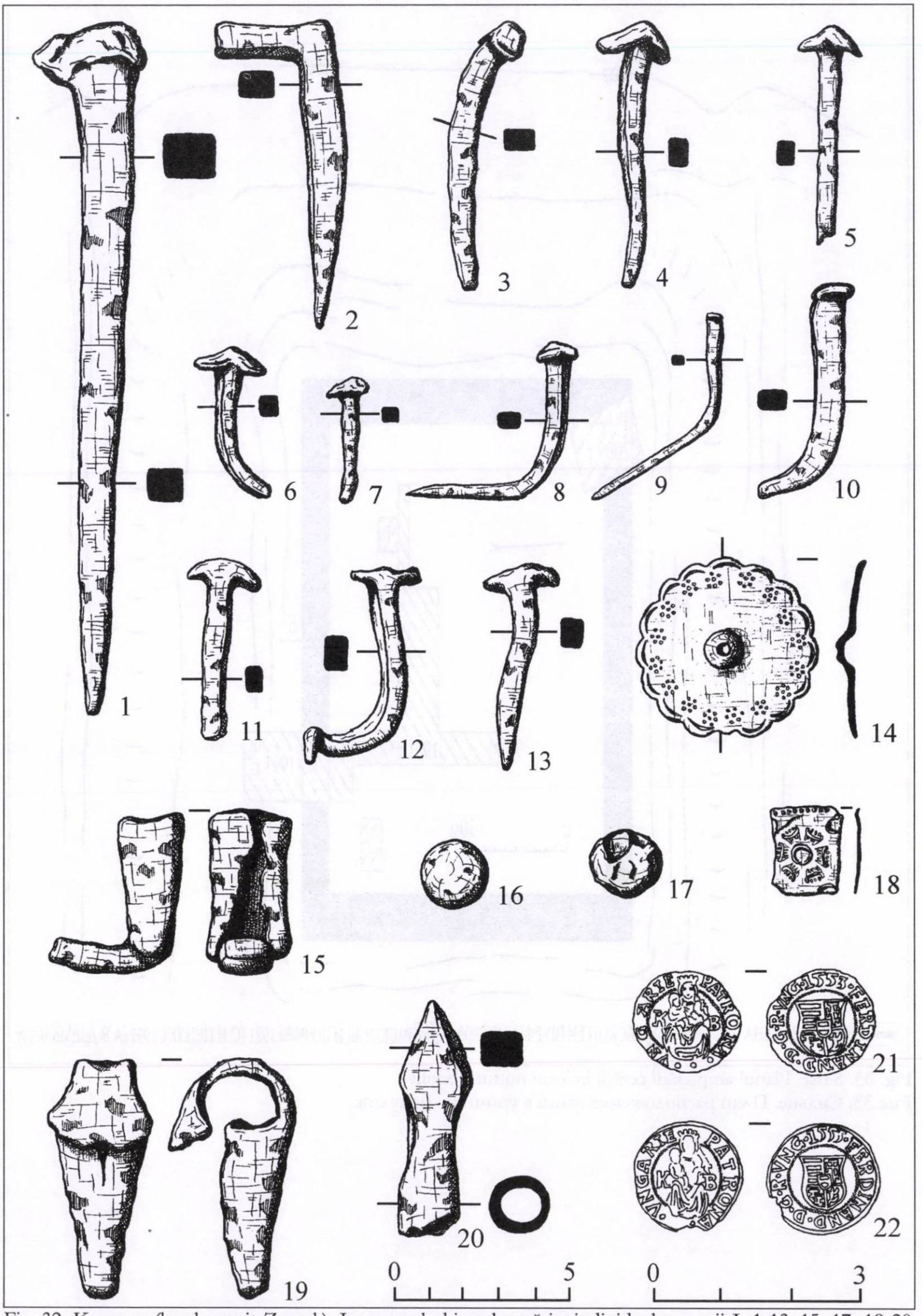

Fig. 32. Kvasovo (locul numit Zamok). Inventarul obiectelor găsite individual a gropii I. 1-13, 15, 17, 19-20 fier; 14-18 bronz; 16 piatră; 21-22 argint.

Рис.32. Квасово (ур.Замок). Индивидуальный инвентарь раскопа I. 1-13,15,17,19-20 железо; 14, 18-бронза; 16 камень; 21-22 серебро.

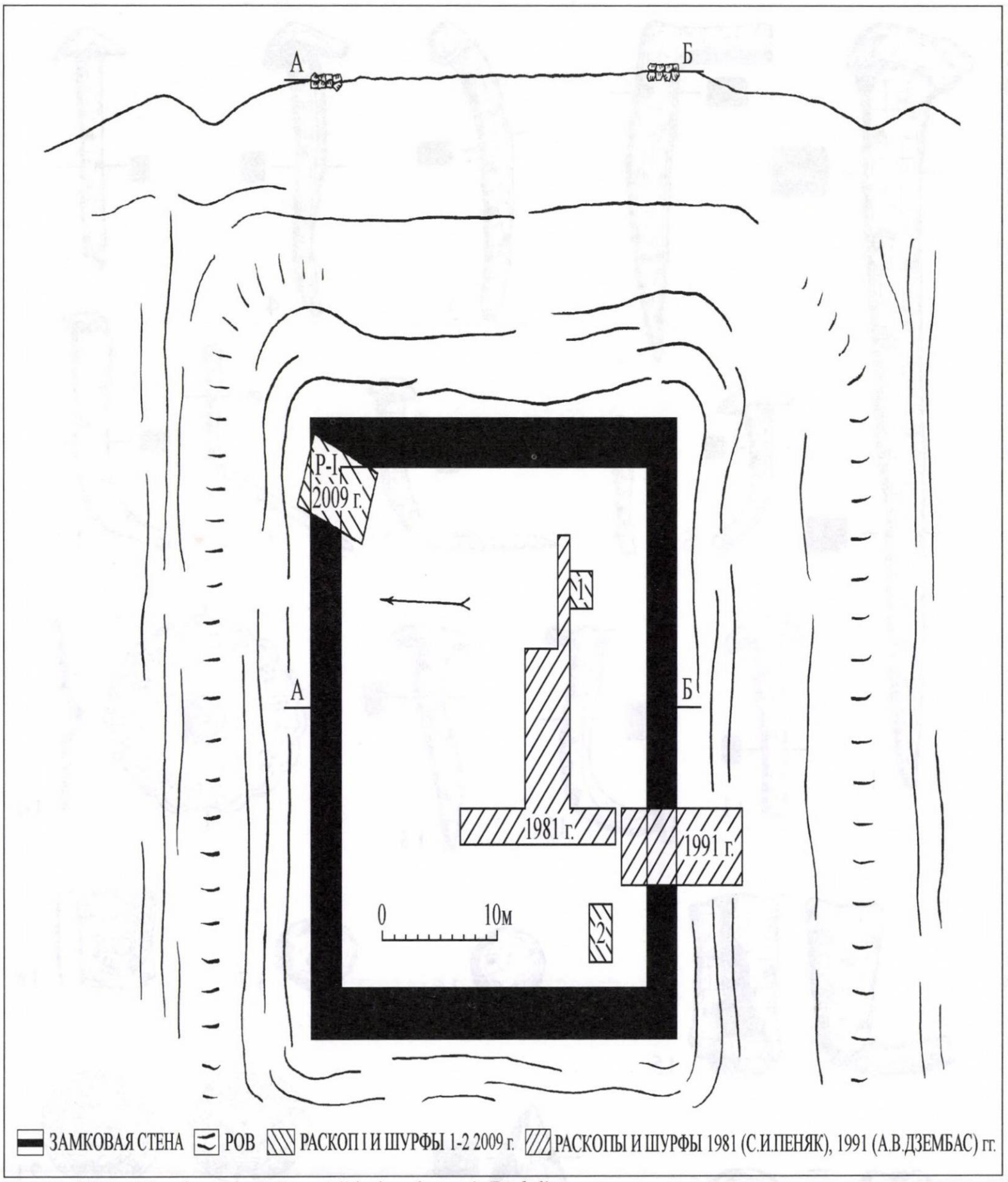

Fig. 33. Siltse. Planul amplasării cetăţii în locul numit Boduliv.
Рис.33. Сильце. План расположения замка в урочище Бодулив.

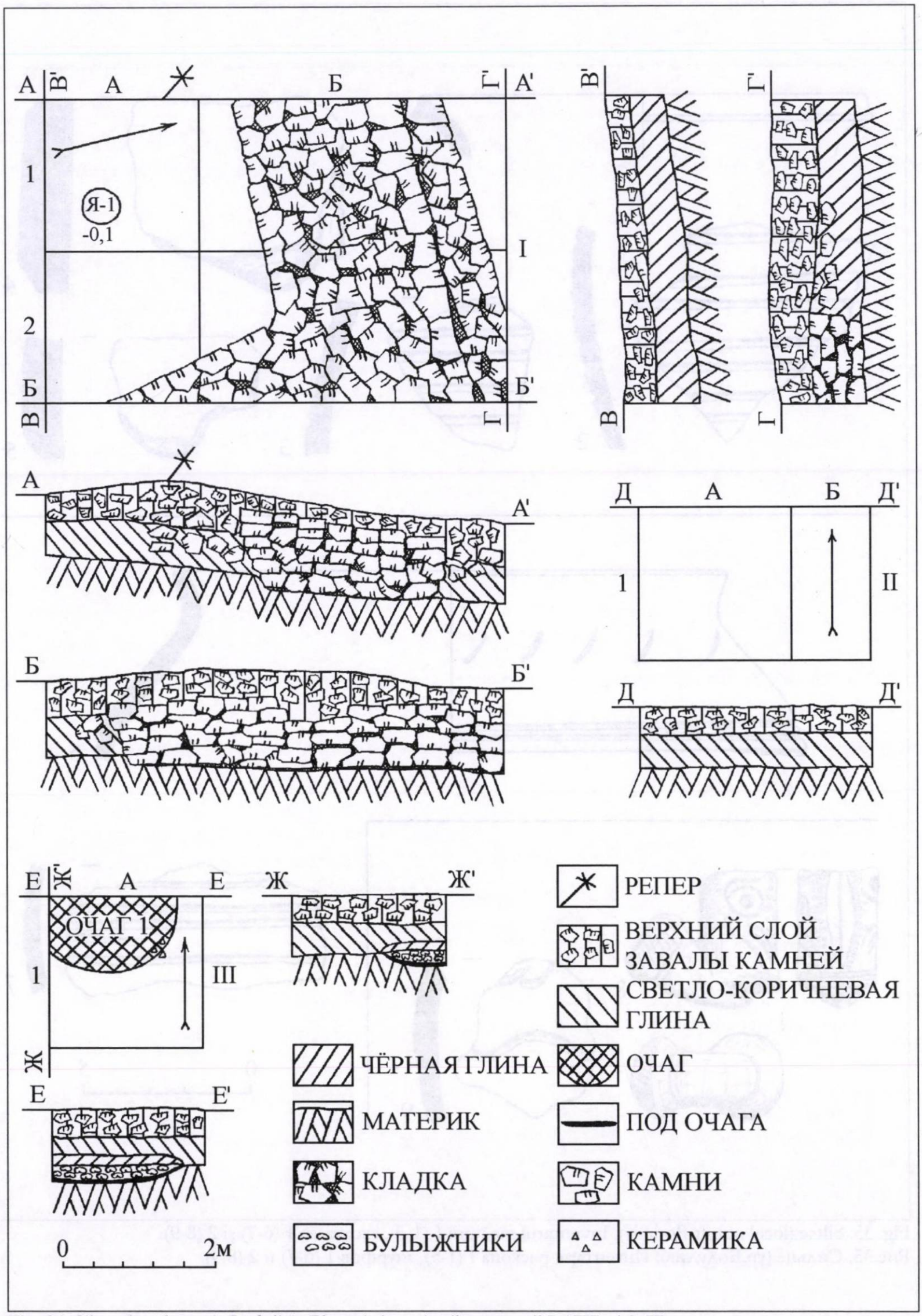

Fig. 34. Siltse (locul numit Boduliv). Planuri şi secţiunile săpăturii I ((III) şi 2 (II).
Рис.34. Сильце (ур.Бодулив). Планы и разрезы раскопа I (I), шурфов 1 (III) и 2 (II).

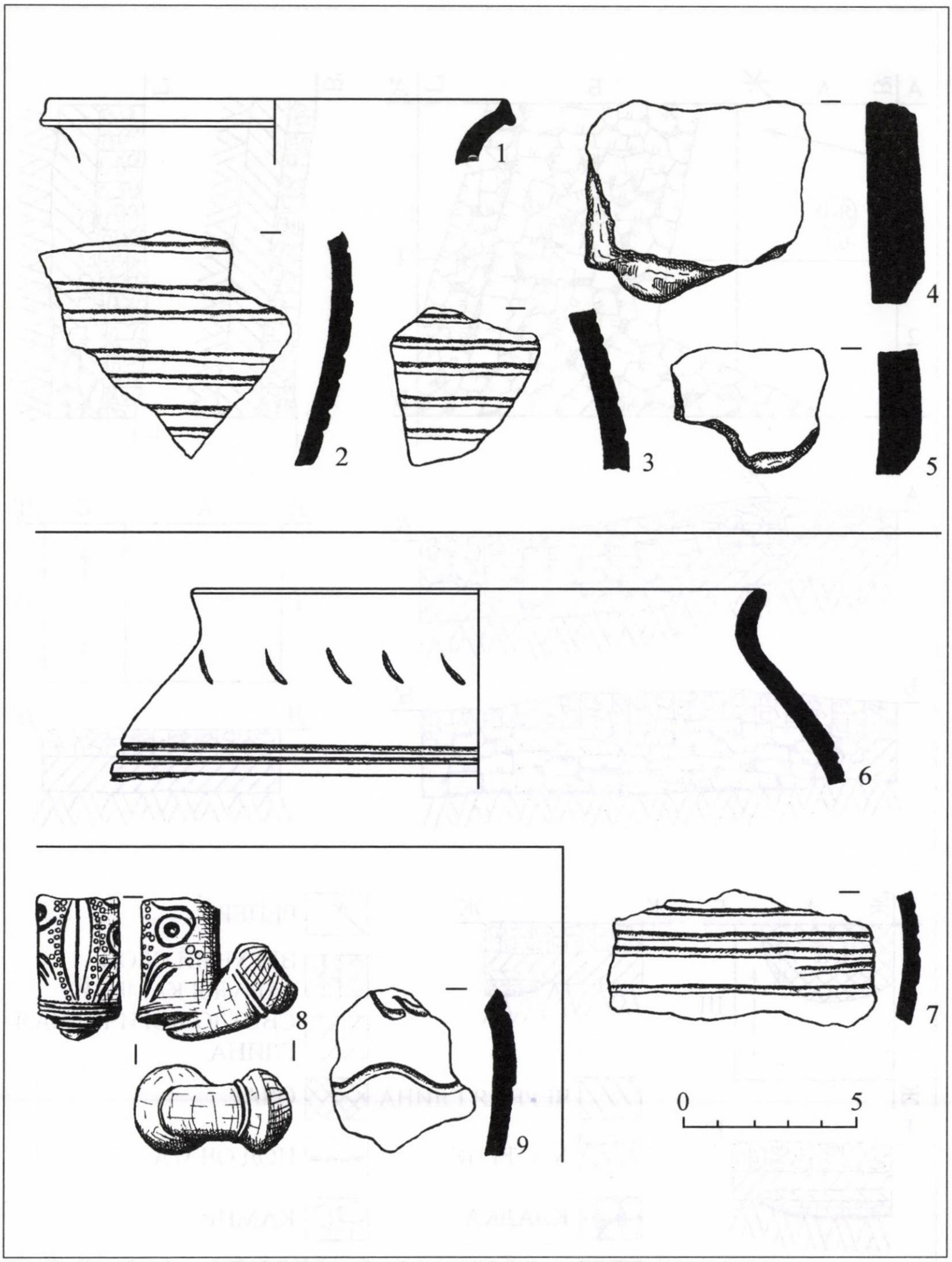

Fig. 35. Siltse (locul numit Boduliv). Inventarul săpăturii I (1-5), excavarea 1 (6-7) şi 2 (8-9).
Рис.35. Сильце (ур.Бодулив). Инвентарь раскопа I (1-5), шурфов 1 (6-7) и 2 (8-9).

Cercetări arheologice preventive la Satu Mare "Teatrul de Vară"

Levente Péter Szőcs

Cuvinte cheie: *Evul Mediu, Satu Mare, fortificaţie pre-modernă, săpătură de salvare*
Key words: *Middle Ages, Satu Mare, early modern castle, rescue excavations*

În vara anului 2007, Muzeul Judeţean Satu Mare a fost sesizat despre lucrările de demolare pe amplasamentul Teatrului de Vară (mun. Satu Mare, str. Gh. Lazăr). Beneficiarul lucrării, Episcopia Romano-catolică de Satu Mare, a preconizat restructurarea terenului şi construirea unor clădiri noi. Întrucât terenul se află în perimetrul oraşului medieval Satu Mare, precum şi a cetăţii de secol XVI-XVII, a fost solicitată o cercetare arheologică preventivă pentru obţinerea unor informaţii despre vestigiile arheologice, structurile subterane şi stratigrafia terenului în vederea finalizării proiectului arhitectural.

Situl se află pe malul drept al râului Someş, în vechime fiind situat, de fapt, pe o insulă înconjurată de braţele acestui râu. Braţul drept a fost desecat artificial în secolul al XVIII-lea, după care a fost umplut şi nivelat. Zona cercetată se află în apropierea acestui braţ, în perimetrul cetăţii construite pe insulă[503]. Elementele fortificaţiei au fost detectate în cursul lucrărilor edilitare începând din anii 1970 până în 1990. În mod similar, au fost identificate incidental în cursul lucrărilor edilitare mai multe părţi din aşezarea urbană medievală, aflată la nord şi vest de locul cercetat[504]. Trebuie subliniat faptul că, din ambele situri, lucrările de construcţii, cu excepţia câtorva cazuri, nu au fost supravegheate arheologic, astfel că în acest moment sunt foarte puţine date arheologice despre evoluţia medievală a oraşului şi cetăţii Satu Mare.

Cercetările au fost derulate în perioada 6 august-17 septembrie 2007 de specialiştii Muzeului Judeţean Satu Mare[505]. Suprafaţa intrată în obiectivul cercetării este ocupată în proporţie de cca. 50% de construcţii şi straturi de beton şi asfalt. Construcţiile existente au limitat posibilitatea cercetării, astfel au fost deschise cinci secţiuni pe o axă aproximativ N-S. Dimensiunea suprafeţelor cercetate a fost de: SI: 10,8 x 6,3 m; SII: 7 x 5 m; SIII: 10 x 3 m; SIV: 5,5 x 5 m; SV: 13 x 2,5 m. S-a încercat în acest fel să se obţină date privind profilul stratigrafic pe lungimea axei nord-sud şi, în limita terenului disponibil, pe axa est-vest.

Straturile superioare, în adâncime variabilă de la secţiune la secţiune, au fost decapate mecanic, acţiune supravegheată în permanenţă de specialişti. Aceste straturi s-au produs în cea mai mare parte cu ocazia amenajării teatrului de vară, în anii 1960. Este vorba de un pământ de culoare închisă cu pigmenti de lut galben (în proporţie variabilă) cu materiale recente (sticlă, piese de metal, faianţă) şi fragmente de cărămidă. Grosimea acestor straturi recente variază între 1,5 m la 2 m.

În secţiunea *SI*, sub stratul superior recent, la adâncimea de 0,6 m NC, s-au observat fundaţiile şi podeaua unei case de locuit. Structurile au fost realizate din cărămidă. Casa a fost construită în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, planimetria poate fi reconstituită pe baza hărţilor cadastrale, realizate în 1901 şi ulterior. Clădirea a fost demolată cu ocazia construcţiei teatrului şi a dispensarului stomatologic în anii 1960. Pe partea de nord-vest s-a construit un şanţ recent pe toată lungimea laturii scurte având o lăţime de cca. 1 m în interiorul suprafeţei. Adâncimea era cca. 1,5 m. Umplutura era afânată şi conţinea mult material provenind din resturi menajere, între care şi materiale de plastic. S-a adâncit manual într-o secţiune în interiorul casei, precum şi în exterior pe o suprafaţă de 3 x 2 m. S-a constatat că sub podeaua casei sunt umpluturi lutoase umede fără material arheologic. Adâncimea maximă la care am ajuns este de 2,90 m, la care a apărut apa freatică. Structura straturilor sugerează că este vorba de o umplutură naturală a şanţului cetăţii care înconjura toată fortificaţia şi era umplut ocazional de apă.

Secţiunile *SII* şi *SIV* prezintă caracteristici similare. Sub straturile recente s-a observat umplutura şanţului având caracteristici similare cu cele observate în SI. La adâncimea de 1,90/2,10 m, în apropierea laturii de nord, s-a observat un şir dublu de bârne de lemn înfipte vertical. La nivelul la care s-au observat urmele bârnelor a fost surprins un strat cu rămăşite de nuiele, păstrat, de fapt, doar în urme, împreună cu un fragment de scândură. Direcţia şirului este de nord-vest spre sud-est fiind uşor oblic la marginea secţiunii. Această structură poate fi legată de palisada care marchează partea exterioară al şanţului cetăţii, având probabil şi un rol de sprijin. Urmele de nuiele pot fi legate de împletitura dintre bârne care sprijinea pământul dintre şirul de stâlpi.

În secţiunea *SIII*, sub straturile recente s-a observat un strat compact de lut galben, în care au fost adâncite mai multe complexe. De a lungul laturii lungi, dinspre sud, s-a observat marginea şanţului cetăţii, cu

---

503 Burai Adalbert, *Despre cetatea de tip italian din Satu Mare*, in StCom Satu Mare, (I) 1969, p. 126; Idem, *Dezvoltarea oraşului medieval Satu Mare*, în StCom Satu Mare, IV (1980), p. 148.
504 Tiberiu Bader, *Contribuţii la cunoaşterea istoricului oraşului Satu Mare. Descoperiri arheologice*, in StCom Satu Mare, III (1975).
505 Autorizaţia de săpătură nr. 256/2007, colectivul fiind compus din Szőcs Péter Levente, responsabil ştiinţific, Ciprian Astaloş, Liviu Marta şi Robert Gindele. Au participat studenţi de la Universitatea Bucureşti şi Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca, specializarea istorie şi arheologie: Piroska Eszter, Kedves Timea, Feleg Erika, Szabo Szabolcs, Bence Balazs, Pinkovay Bernadette.

umpluturi similare cu cele observate la secţiunile SI, SII, SIV. Pe partea de nord au fost identificate mai multe complexe. *C1* este o groapă circulară cu diametrul (la nivelul unde a fost identificat) de 1,10 m, cu adâncimea relativă de 0,60 m. Umplutura este din pământ amestecat cu lentile de lut. *C2* est o groapă de mici dimensiuni (probabil groapa unui par). *C3* este o groapă circulară cu diametrul de 0,60 m având adâncimea relativă de 0,30 cm. *C4* este cercetat parţial, deoarece jumătatea nordică intră în profilul de nord; este o groapă ovală cu diametrul maxim de 1,40 cm, cu adâncimea de 0,40 cm. *C5* este un şanţ şi reprezintă, de fapt, marginea şanţului cetăţii, cercetat şi în secţiunile SI, SII, SIV. *C6* este o groapă mică de diametrul de 0,80 m cu adâncimea de 0,30 m.

Secţiunea *SV* a fost deschisă în curtea caselor capitulare. Situaţia de aici prezintă o stratigrafie diferită de cele observate în celelalte secţiuni. Astfel, stratul de sub humus era compus din pământ negru amestecat cu bulgări de lut, conţinând materiale de construcţii care indică că este vorba de o amenajare (nivelare) destul de groasă, databilă în secolul al XIX-lea. La adâncimea 1,20 m a apărut un strat (grosimea variabilă între 040-0,60 m) mai curat de pământ negru, care conţinea materiale ceramice databile în secolele XVII-XVIII. Sub acest strat a apărut un nivel realizat din pământ mai deschis, conţinând pe porţiuni mai mici lentile de arsură, cu materiale ceramice databile în secolele XV-XVI. În acest strat au fost adâncite patru complexe arheologice. *C1*, fiind în colţul de sud-vest al secţiunii a fost cercetat parţial; porţiunea surprinsă în secţiune este aproape ovală, de 2,40 x 1, 50 m având adâncimea de 1,70 m; umplutura este de pământ negru, amestecat cu pigmente de cărbune şi bucăţi mari de cărămidă; ceramica care a provenit de aici poate fi datată în secolele XVII-XVIII. *C2* este o groapă în profilul vestic; are formă ovală, în porţiunea cercetată având lungimea de 1,10 m, adâncimea fiind de 0,20 m. *C3* este o groapă circulară; jumătatea vestică intră în profilul secţiunii; diametrul este de 2,10 m, adâncimea 0,30 m. *C4* a fost cercetat parţial, ocupând capătul nordic al secţiunii în întregime; face parte probabil dintr-o structură de dimensiuni mai mari (probabil pivniţă), fiind umplută cu un strat gros de chirpic şi arsură; adâncimea în colţul secţiunii este de 1,30 m.

Concluzii. Caracterul limitat al terenului disponibil precum şi suprafaţa redusă a secţiunilor a permis doar stabilirea stratigrafiei generale şi identificarea pe porţiuni mai mici a traseului şanţului cetăţii. Acesta traversează zona în direcţia de NV-SE şi ocupă jumătatea vestică a suprafeţei cercetate, fiind surprins în SI, SII, SIV şi, parţial, în SIII. Pe toată suprafaţa cercetată, stratul recent, conţinând moloz din construcţii şi resturi menajere databile între 1890-1950, are o grosime de 1,5/2 m. În partea vestică a suprafeţei cercetate, de la adâncimea de 2/2,5 m se observă umplutura şanţului cetăţii: lut nămolos curat de culoare cenuşie. Datorită apariţiei apei freatice la aceste cote, nu s-a putut continua săpătura. Adâncimea şanţului poate fi stabilită pe baza forajelor geotehnice, fiind de 5,8/6 m de la nivelul actual de călcare. În SII, în interiorul şanţului, a fost identificat un şir dublu de stâlpi înfipţi în pământ, având direcţia paralelă cu marginea şanţului.[506]

În partea estică a suprafeţei cercetate, în exteriorul şanţului cetăţii, solul viu (lut galben nisipos) apare la o adâncime de 2 m. Au fost identificate în această zonă mai multe gropi cu material ceramic de secol XV, respectiv din secolele XVI şi XVII. Au mai fost recuperate fragmente de plăci de bronz şi un inel sigilar de bronz. A mai fost observată urma unei construcţii incendiate cu un strat gros de chirpic ars şi cărbune. Astfel, cele mai vechi materialele descoperite datează din secolele XVI-XVII şi provin exclusiv din SV. În restul secţiunilor materialul descoperit provine din secolele XVIII-XIX. Un alt lot a provenit din umplutura casei demolate din SI, fiind databil la turnura secolelor XIX şi XX. Obiectele descoperite au fost depuse la Muzeul Judeţean Satu Mare.

Ca urmare a acestor cercetări s-a stabilit că partea de vest a terenului se află pe locul şanţului cetăţii de secol XVI-XVII, iar cea de est pe teritoriul oraşului medieval şi pre-modern Satu Mare. Astfel, am recomandat la încheierea lucrărilor ca suprafeţele necercetate în cursul săpăturii preventive să fie controlate prin sondaje adiţionale, în momentul în care demolarea construcţiilor şi decaparea suprafeţelor asfaltate va permite acest lucru. În zonele unde lucrările vor prevedea adâncirea la o cotă mai mare de 1,5 m faţă de nivelul actual de călcare este necesară salvarea vestigiilor arheologice. Elementele fortificaţiei premoderne pot să apară sub clădirea teatrului de vară. În partea de nord, în curtea caselor capitulare pot să apară urmele unor construcţii urbane (în special pivniţe) medievale. Astfel descărcarea terenului de sarcină arheologică trebuie condiţionată de extinderea şi efectuarea săpăturilor arheologice în aceste zone menţionate.

---

[506] Despre etapele de construcţie a cetăţii v. Szőcs Péter, *Szatmár kora újkori erődje (Cetatea premodernă a oraşului Satu Mare)*, in. Castrum, 3 (2006), 87-96. Domokos György, *Újabb adatok a szatmári erődítmény építéstörténetéhez az 1660-1670-es években (Noi date referitoare la construirea fortificaţiei din Satu Mare în anii 1660-1670)*, in Castrum, 4 (2006). Părţile descoperite cu ocazia lucrărilor de consrtrucţii din 1990 în zona str. Aurel Popp-Bd. Transilvania, au fost documentate de dr. I. Sălceanu, fiind singurul element cunoscut din fortificaţia propiu zisă.

Rescue excavations at Satu Mare "The Summer Theather"

Abstract

The terrain is located on the site of the medieval city and early modern fortress of Satu Mare. Five trenches were opened on the request of the owner in order to identify the general stratigraphy. Due to the existing buildings, a limited research was possible. The western part of the terrain is on the moat of the fortress, observed through the fills and a structure of two lines of driven piles, parallel to the outer edge of the moat. On the eastern part of the terrain, several archaeological features were identified with medieval (15th century) and early modern (16th and 17th centuries) ceramic material and fragments of bronze plates and one bronze ring.

1. Centrul istoric al oraşului Satu Mare, cu zona cercetată
1. The historical centre of Satu Mare town, with the researched are

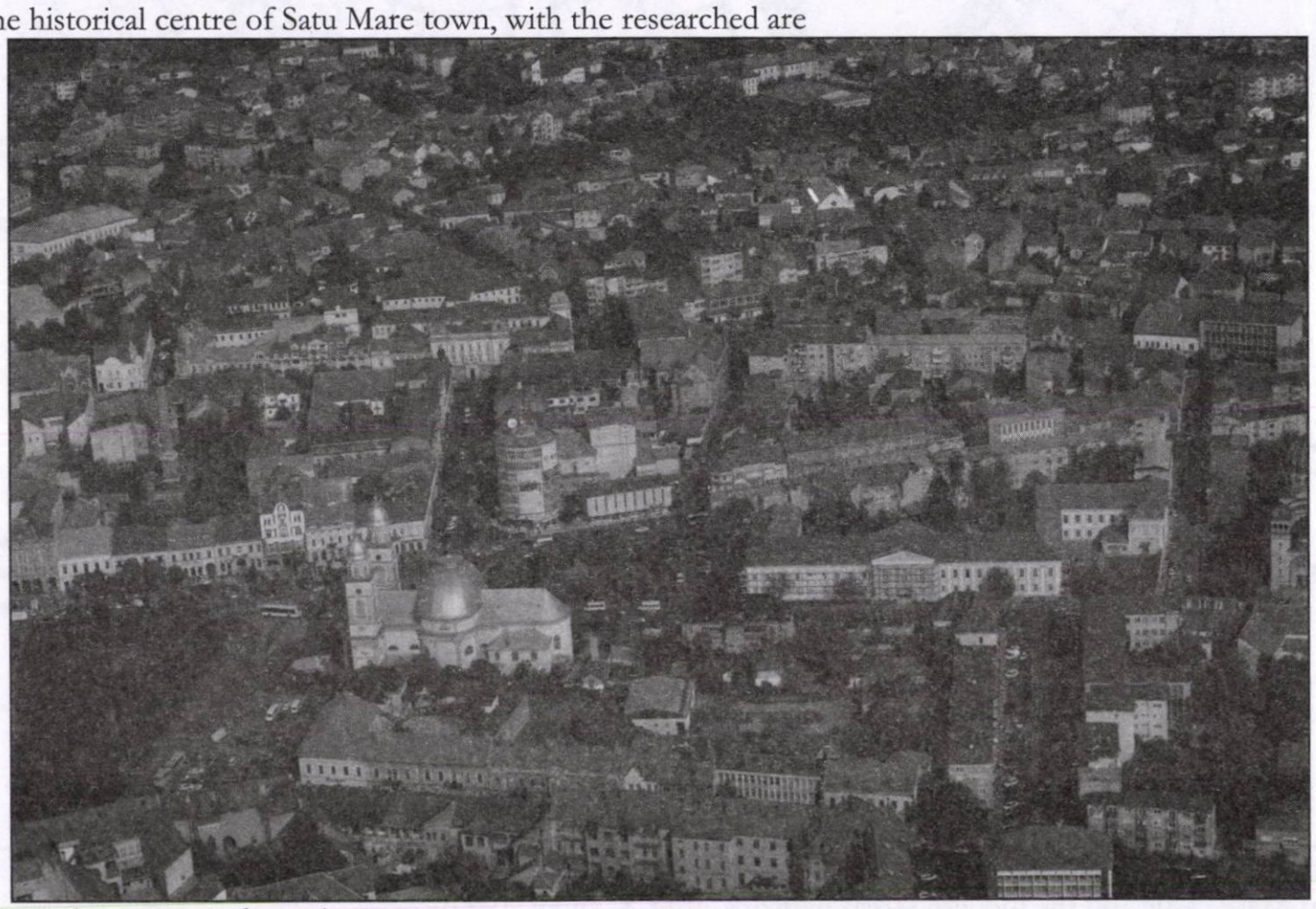

2. Vedere aeriană al zonei cercetate
2. Aerial view of the researched area

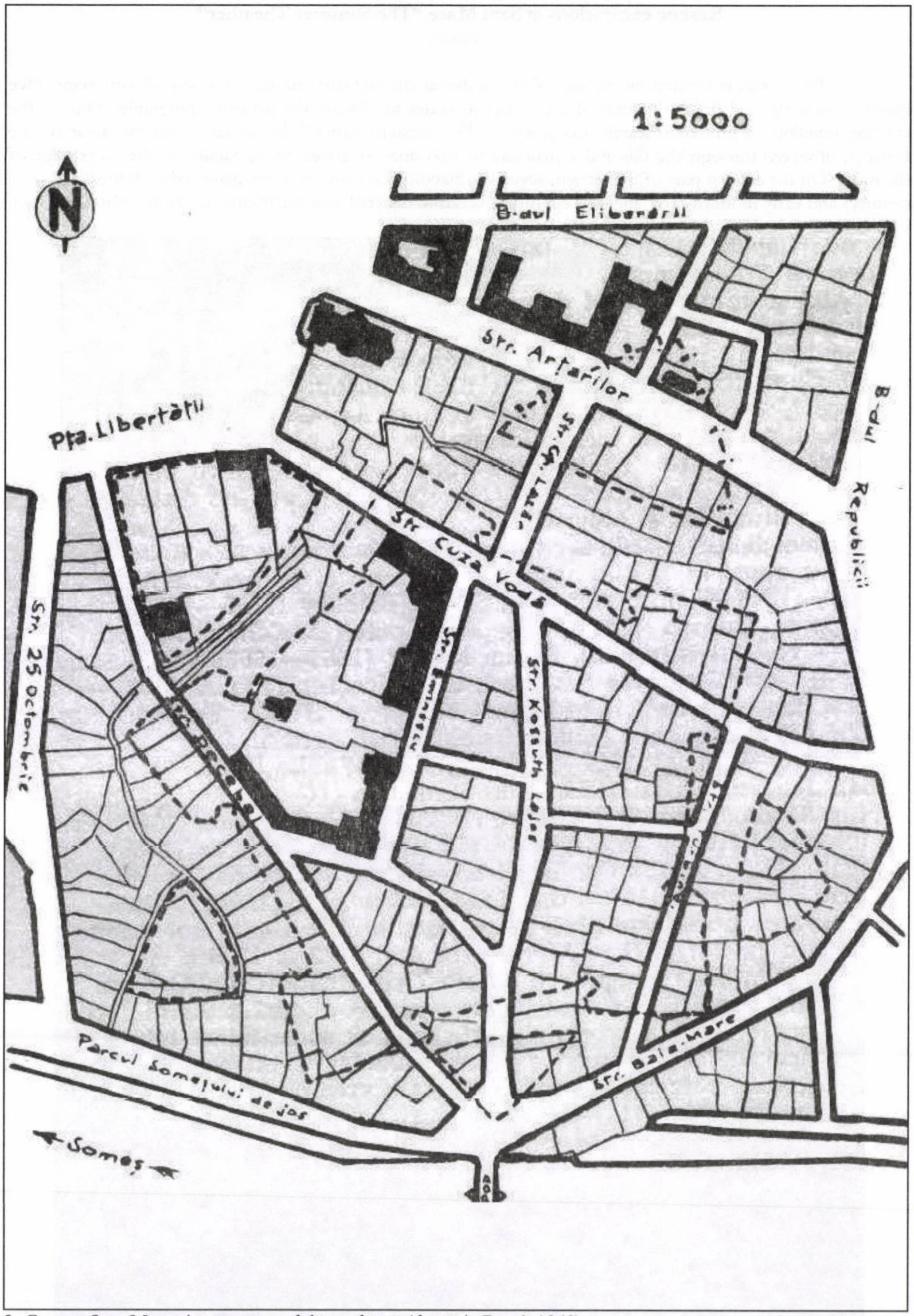

3. Cetatea Satu Mare şi reţeaua stradală modernă (după A. Burai, 1969)
3. Satu Mare castle and the modern streat network (after A. Burai, 1969)

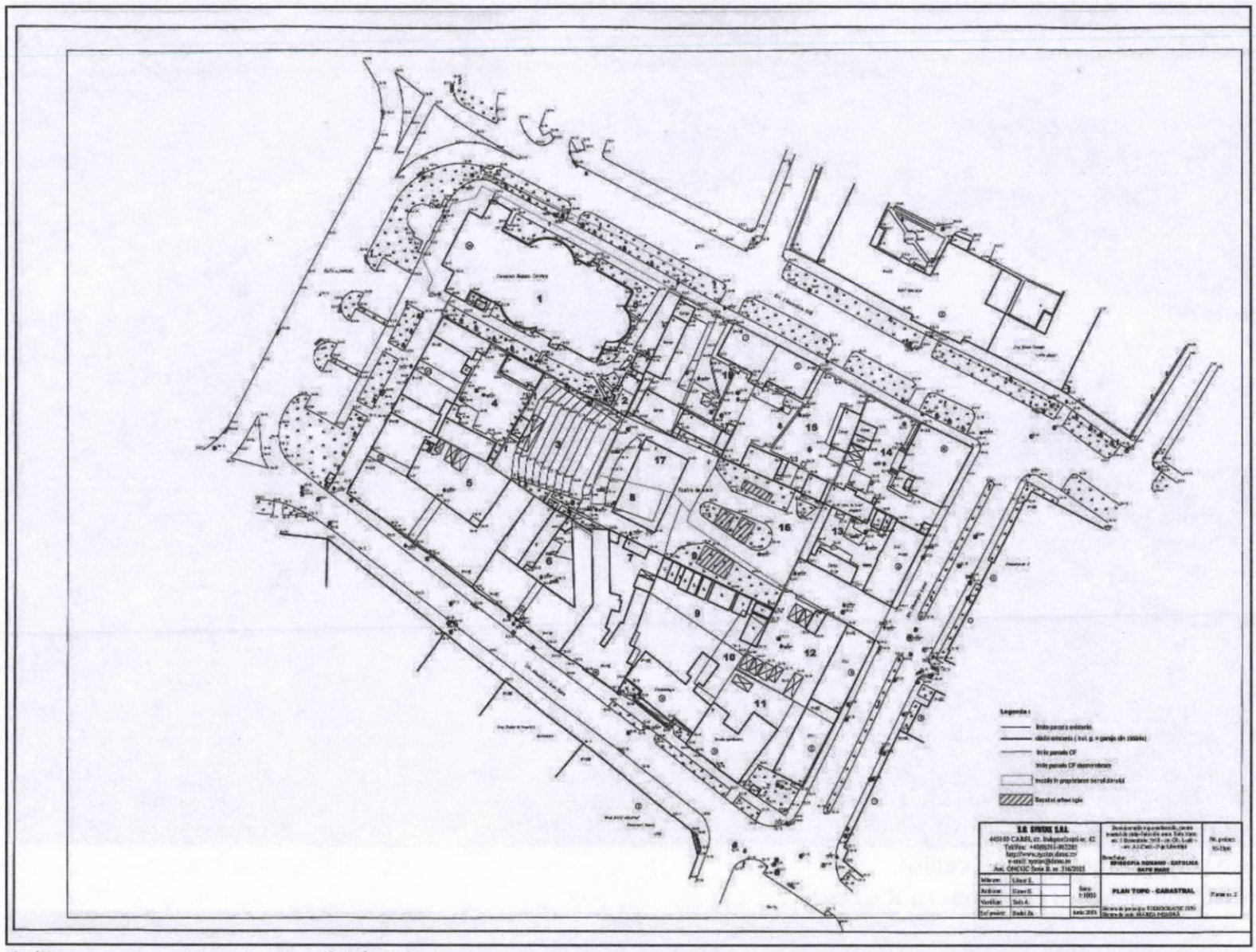

4. Zona cercetată cu secţiunile deschise
4. The researched area with the excavated trenches

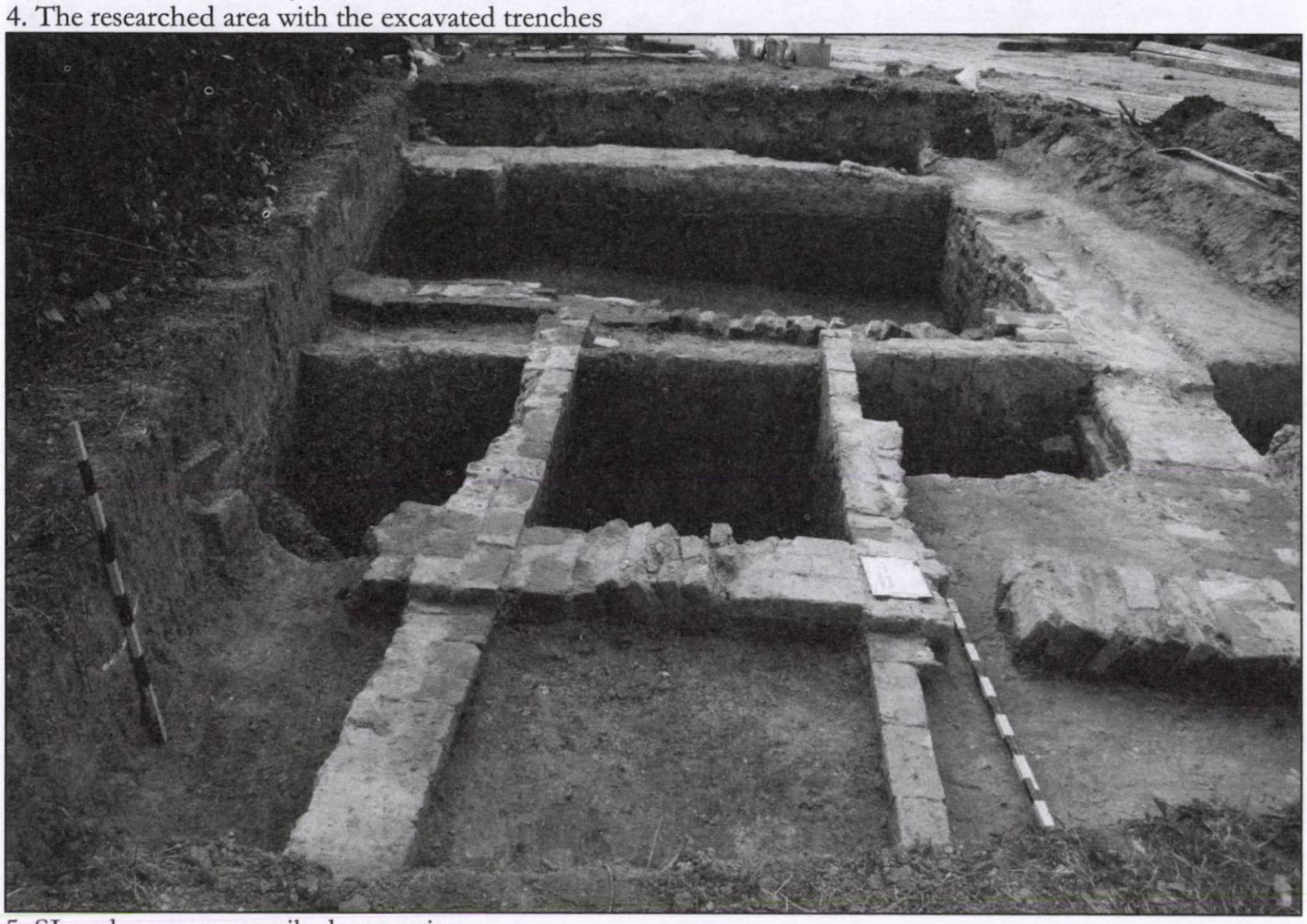

5. SI, vedere cu structurile descoperite
5. SI, view with the excavated features

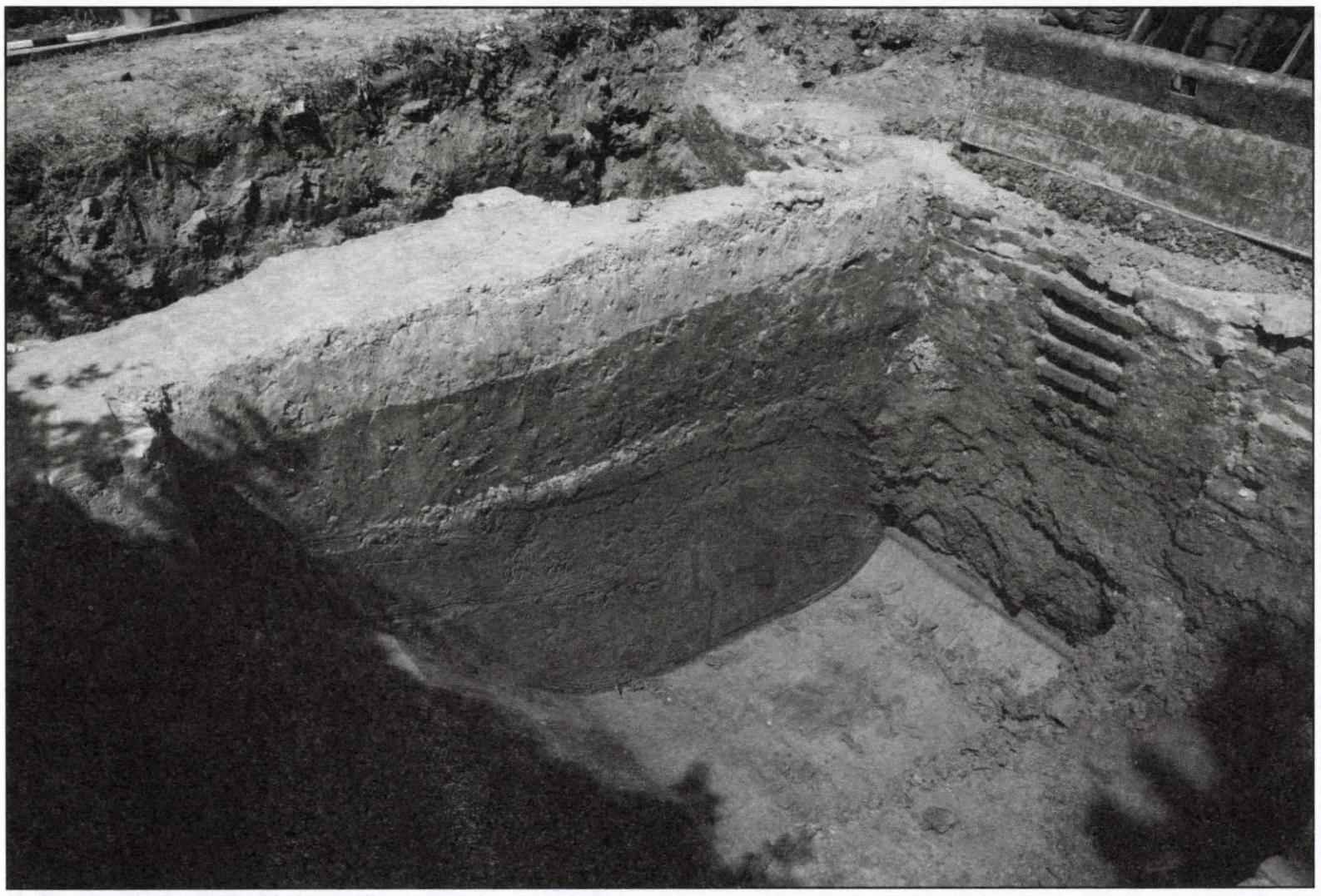

6. SI, umplutura şanţului cetăţii
6. SI, the filling of the ditch of the castle

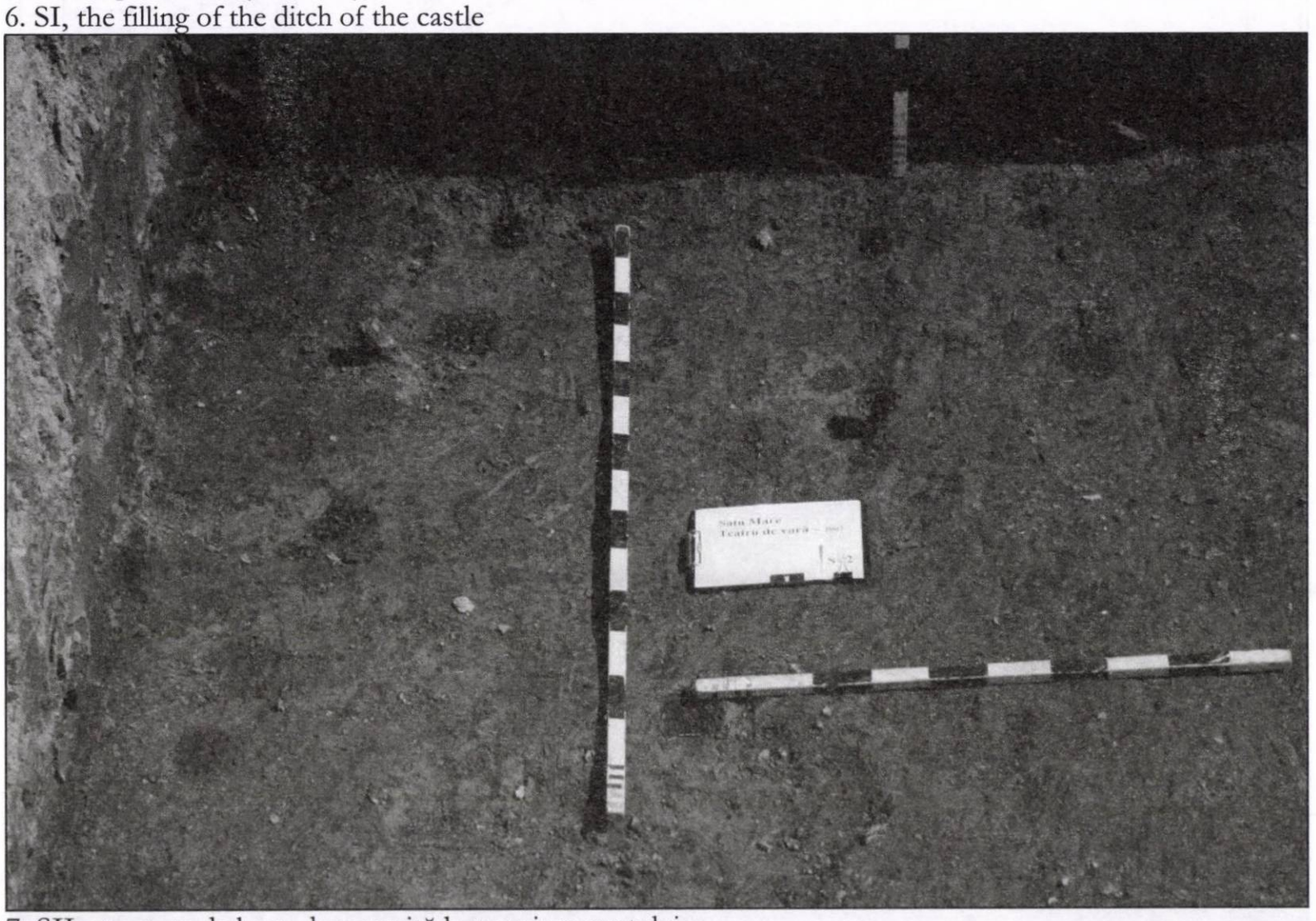

7. SII, structura de lemn descoperită la marginea şanţului
7. SII, wooden structure found near the ditch

Abbreviations/Abkürzungen

ActaArchHung	Acta Arheologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
ActaMusMar	Acta Musei Maramorosiensis, Sighetul Marmaţiei
АСГЭ	Археологический Сборник Государственного Эрмитажа. Ленинград.
Acta Terrae Septemcastrensis	Acta Terrae Septemcastrensis, Sibiu
AÉ	Archeologiai Értesítő, Budapest
ALZAG	Symposium Ausklang der Latène-Zivilisation und Anfänge der germanischen
AMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
AMP	Acta Musei Porolissensis, Zalău
An. Banatului	Analele Banatului, Timişoara
Angustia	Angustia. Muzeul Carpaţilor Răsăriteni, Sfântu Gheorghe
Apulum	Apulum, Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
AR	Archeologické Rozhledy, Praga
ArchKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
ASM	Archaeologia Slovaca Monograpiae, Nitra
BiblMarmatia	Bibliotheca Marmatia, Baia Mare
BiblThrac	Bibliotheca Thracologica
ВДИ	Вестник древней истории. Москва.
Carpatica	Carpatica, Universitatea Naţională Ujgorod
CA	Советская археология. Москва.
CCAR	Cronica cercetărilor arheologice din România, Bucureşti
CercArh	Cercetări Arheologice. Muzeul Naţional de Istorie a României, Bucureşti
ComArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapest
Crisia	Crisia, Oradea
Dacia	Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, Bucureşti
EphNap	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
FA	Folia Archaeologica, Budapest
Germania	Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Komission des Deutschen Archäologischen Instituts, Mainz
JAMÉ	A nyíregyházi Jósa András Múzeum évkönyve, Nyíregyháza
Közlemények	Közlemények az Erdélyi Múzeum Érem és Régiségtárából, Kolozsvár (Cluj)
Marisia	Marisia, Muzeul Judeţean Mureş, Târgu Mureş
Marmaţia	Marmaţia, Baia Mare
Materiale	Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti
Mărturii arheologice	Mărturii arheologice Muzeul Judeţean Maramureş, Baia Mare
MΩMΩΣ	MΩMΩΣ III Őskoros kutatók összejövetelének konferenciakötete
MVVM	A magyar városok és vármegyék monográfiája
Ősrégészeti Levelek	Ősrégészeti Levelek, Budapest
PA	Památky Archeologické, Praga
PAS	Prähistorische Archäologie in Südosteuropa
PBF	Prähistorische Bronzefunde
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Berlin
RevBistriţei	Revista Bistriţei, Muzeul Judeţean Bistriţa, Bistriţa
RMF	Ráckevei Múzeumi Füzetek
SA	Sovietskaia Archeologia, Moscova
SCIV(A)	Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie, Bucureşti
SCM	Studii şi cercetări Maramureşene, Baia Mare
SlovArch	Slovenská Archeológia, Nitra
StCom Satu Mare	Studii şi comunicări. Arheologie, Satu Mare
SympThrac	Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie
Thraco-Dacica	Thraco – Dacica. Institutul Român de Tracologie, Bucureşti
Tisicum	Tisicum A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve

UPA	Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologic
VAH	Varia Archaeologica Hungarica, Budapest
VP	Vychodoslovensky Pravek, Kosice
Ziridava	Ziridava, Arad

ISSN 2067-6956
editura muzeului sătmărean

Conținutul acestui material nu reprezintă în mod necesar poziția oficială a Uniunii Europene.

www.huro-cbc.eu
www.hungary-romania-cbc.eu